

SOPRONI SZEMLE HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

L. ÉVFOLYAM

1996

1—4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly
Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával
A szerkesztőbizottság elnöke: Mollay Károly
Főszerkesztő: Turbuly Éva

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN,
DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN,
HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN,
KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Göncz Árpád</i> megnyitóbeszéde A magyar iskola első századai c. kiállításon	97
<i>Grüll Tibor</i> : Városi irodalom a XVII. századi Sopronban I—II. rész	1, 127
<i>G. Szende Katalin</i> : A soproni iskolák első évszázadai (egy határváros emlékei országos kiállításon)	99
<i>Hárs József</i> : Önképzőkörök Sopronban 1867 és 1945 között	227
<i>Hárs József—Riedl Béla</i> : Változatok diplomára. (Beszélgetés.)	243
<i>Kovács József László</i> : Hummel Kristóf végrendelete (1562) és számadása (1569)	113
<i>Környei Attila</i> : Adatok és gondolatok a soproni iskolai oktatás XIX. és XX. századi állapotáról	118
Lectori salutem!	97
<i>Mészáros István</i> : Adalékok Sopron iskolatörténetéhez	137
<i>Nagy Alpár</i> : In memoriam Scholz János (1903—1993)	20
<i>Németh Ildikó</i> : A Csöndes-féle nyilvános tan- és nevelőintézet	208
<i>Sallai János</i> : A magyar—osztrák határ történetéből a XVIII. századtól napjainkig	289
<i>Szögi László</i> : Sopron városi és megyei hallgatók a Habsburg Birodalom egyetemein a XIX. század első felében	150
<i>Tóth Sándor</i> : Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben	302

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

<i>Askercz Éva</i> : Három 1995-ben rendezett kiállításról	57
<i>Bertalan Judit</i> : A soproni német nyelvű sajtó történetéből	39
<i>Kubinszky Mihály</i> : A Károly kilátó ismét a Soproni Városszépítő Egyesületé	321
<i>Szála Erzsébet</i> : Kis János az író és irodalomszervező	51
<i>Winkler Gábor</i> : Kilátótorony Sopron felett	322

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Boronkai Szabolcs</i> : Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből (Artner Teréz)	331
<i>Boronkai Szabolcs</i> : Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel	66
<i>Cser József</i> : Horgászdíóm emlékezete	356
<i>Jereb Ottó</i> : Elfelejtett emlékerdők, emlékfák	70
<i>Nyarádi Gábor</i> : Hol az Aranykakas? (Színháztörténet)	336
<i>Tímár Gábor</i> : Új florisztikai adatok a Soproni-hegységből	347
<i>Velladics Márta</i> : Egy apró, ámde érdekes adat Fertőd építéstörténetéhez	74

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Askercz Éva</i> : Sz. Egyed Emma kiállításának megnyitója	364
<i>Bircher Erzsébet</i> : A Pannonia Galéria — avagy példa a polgárosodásról	79
<i>Horváth Bertalan</i> : Nostalgia és Valóság	367
<i>Kubinszky Mihály</i> : A Soproni Városszépítő Egyesület tevékenysége az 1995. évben	81
<i>Macher Frigyes—Nikolics Károly</i> : A Magyar Kémikusok Egyesülete soproni csoportja 40 éves jubileumára	85
<i>Metzl János</i> : A Corvinus Magyar—Osztrák Baráti Kör 1995. évi tevékenysége	260

MEGEMLÉKEZÉSEK

<i>Cmarits Margit</i> (1905—1995) (<i>Hárs József</i>)	375
<i>Csatkai Endre</i> , 100 éve született... (<i>Domonkos Ottó</i>)	262
<i>Érdi-Trogmayer Henrik</i> , dr. (1897—1996) In memoriam... (<i>Arszin Miklós</i>)	270
<i>Finta Béla</i> (1910—1994), Teljes gözzel! Egy vasutas fotográfus (<i>Lovas Gyula</i>)	368
<i>Majer Antal</i> , Dr. Dr. h. c. ... (1920—1995) (<i>Tompa Károly</i>)	90
<i>Pausz, Josef</i> , In memoriam... (1930—1995) (<i>Szála Erzsébet</i>)	87
<i>Rozsonits Géza</i> (1939—1996) (<i>Baranyai Lenke</i>)	373
<i>Wallner Ignác</i> (1847—1929) (<i>Németh Ildikó</i>)	265

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Askercz Éva</i> : Sopron Anno — ahogy a festők látták. Sopron, 1995 (ung., deutsch, englisch) (<i>Metzl János</i>)	93
A Soproni Németh László Középeurópai Népi Akadémia hozzájárulása a magyar oktatás 1000. évfordulójának megünnepléséhez (<i>Rónai Judit</i>)	285
<i>Faut Márk</i> és <i>Klein Menyhért</i> krónikája. Közzéteszi <i>Kovács József László</i> . Sopron—Eisenstadt 1995. (<i>Landsteiner, Erich</i>)	277
<i>Hárs József</i> : Szakácskönyv 1828. Sopron, 1991 (ung., deutsch) (<i>Metzl János</i>)	94
<i>Kubinszky Mihály</i> : Táj+építészet. Bp., 1995 (<i>Bartha Dénes</i>)	279
<i>Lovas Gyula</i> : Magyar vasutak a második világháború éveiben; <i>Lovas Gyula</i> : Újra gurulnak a vonatok (<i>Kubinszky Mihály</i>)	379

Mollay Károly: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt. Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje (1609—1633) (Metzl János)	377
Salamon Nándor írásai (1962—1995) Bibliográfia. Szombathely, 1995. (Hárs József)	280
Tilkovszky Loránt: Nemzetiség és magyarság. Nemzetiség-politika Magyarországon Trianontól napjainkig. Bp., 1994 (Kőhegyi Mihály)	281
Tímár Gábor: A Soproni-hegység védett és veszélyeztetett edényes növényfajai. Sopron, 1996. (Bartha Dénes)	380
Tóth Sándor: A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút rövid története. Belvedere meridionale VIII. évf. (1996) 3—4. sz. (Kubinszky Mihály)	378
Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1611—1655. Zalaegerszeg, 1996. (Hárs József)	284
VÁRhely (folyóirat-bemutató) (Bircher Erzsébet)	273
LEVÉLSZEKRÉNY	285, 381
MUNKATÁRSAINK	95, 286, 383
INHALTSVERZEICHNIS	96, 287, 384

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. ARCKÉPEK

Bónis Lajos (1898)	337
Csatkai Endre	263
Érdi-Trogmayer Henrik (1897—1996)	271
Finta Béla (1910—1994)	369
Friedrich Károly tanár (1920—1994)	269
Majer Antal (1920—1995)	91
Pákey Margit (1892)	341
Pausz, Josef (1930—1995)	88
Riedl Béla	245
Rozsonits Géza (1939—1990)	373
Scholz János (1903—1993)	23
Scholz János öregkorában	29
Wallner Ignác (1847—1929)	269

2. ÉPÍTÉSTÖRTÉNET

A fertői kastély alaprajza (1823 k.)	75
Boór Nándor kilátótervezete (1908)	323
Winkler Oszkár: A Károly kilátó metszete és alaprajzai	327
Winkler Oszkár: A Károly kilátó tervvázlata (1934)	325

3. ESEMÉNYTÖRTÉNET

A Wälder-emléktábla átadása a Torna u. 8. sz. épületért (1995)	84
Meghívó a kémikusok soproni jubileumi ülésére	85

4. ISKOLATÖRTÉNET

A bencés gimnázium tanulóiról kimutatások 1—10, 140—141, 144—145, 147—149,	150
A belvárosi elemi díszterme	229
A brennbergbányai elemi (1927)	193
A Lähne-intézet (1918)	191
A városi ipariskola asztalosműhelye (1943)	201
Búcsúzás a Deák-kútnál (1935)	197
Csöndes-féle tanintézet — önképzőköri jegyzőkönyv (1870)	221
Csöndes-féle tanintézet — táblázat a házirendről	225
Csöndes J. F. tan- és nevelőintézete Sopronban	210

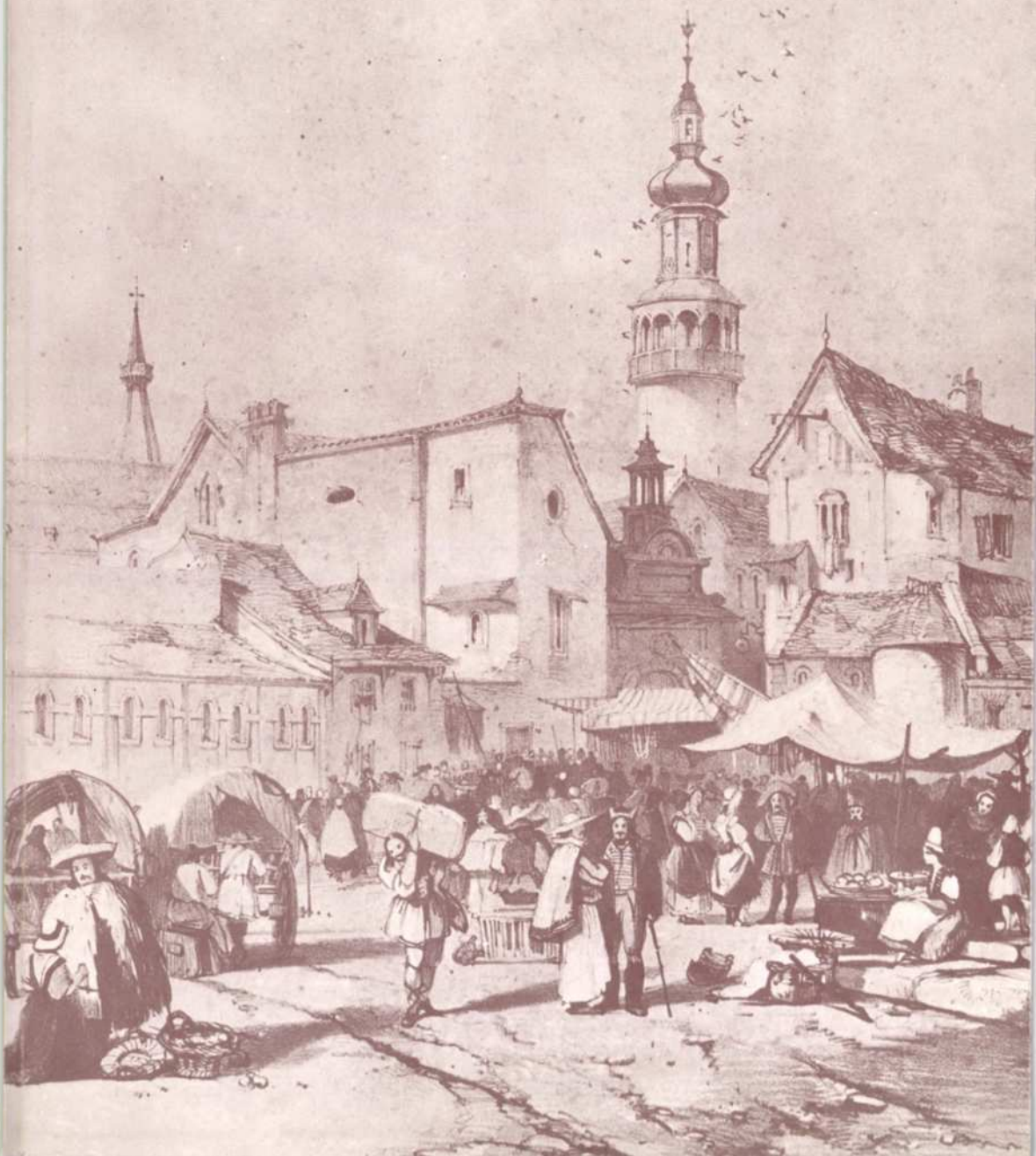
Egyetemre járó diákok figurái (győri kiállítás)	109	Szilágyi Júlia munkái (két alkotás)	61
Görög és római szerzők — összehasonlító táblázatok (Sopron—Kassa)	135—136	Tóth Menyhért: Emberpár	60
Igazgatók, tanárok, nevelők a Csendes-intézetben (felsorolás)	212—214	Tóth Menyhért: Kutya	60
Nyugta Salzer hagyatékából (1573)	104	6. MŰEMLÉKVÉDELEM	
Schomberg György síremléke kiállításon	105	A Bécsi-dombi Nemeseum helyén felállított római kori oszlop	83
Soproni iskolaépítések (felsorolás)	206—207	III. Ferdinánd király felújított emlékoszlopa a Koronázó-dombon	82
Soproni iskolák — táblázatok	202—205	7. POLITIKATÖRTÉNET	
Sopron, Orsolya-rendi intézet — kert diáklányokkal	235	Az elektromos jelzőrendszer a magyar—osztrák határon	293
Sopron, Orsolya-rendi intézet — nappali tanulóterem	233	8. SAJTÓTÖRTÉNET	
Sopron, Orsolya-zárda és iskola	232	Allgemeiner Anzeiger (1902)	45
Sopron városi és megyei egyetemi hallgatók listái (1790—1850)	176—188	Amtsblatt des Komitates Sopron (1920)	47
Zeneoktatás a középkorban — jelenet (kiállítás)	113	Christliches Oedenburger Tagblatt (1919)	45
5. KÉPZŐMŰVÉSZET		Harmonia címlapja (1861)	41
Érmek		Neue Zeitung címlapja (1901)	43
Soltra F. Tamás: Az élet átriumai: Pompeji I., II., III., IV.	59	Oedenburger Bote címlapja (1881)	43
Sz. Egyed Emma: A hétszáz éves Sopron — bronzérem előlapja	366	Oedenburger Intelligenz und Anzeige- Blatt címlapja (1856)	39
Sz. Egyed Emma: Szt. Mihály templom — bronzérem	365	Oedenburger Lokal-Blatt címlapja (1865)	41
Festmények		8 Uhr Blatt címlapja (1936)	49
Cmarits Margit: Csendélet (1962)	376	9. VASÚTTÖRTÉNET	
		Gőzmozdonyok és motoros járművek táblázata (GYSEV)	303
		10. II. VILÁGHÁBORÚ	
		Szövetséges légitámadások a GYSEV ÉS FHÉV ellen (kronológia)	320

Fv 32h

Kittai B. I.

~~Magyarországi~~

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.
Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány,
Sopron Megyei Jogú város Önkormányzatának támogatásával.

Alapította: Heimler Károly

A szerkesztőbizottság elnöke: MOLLAY KÁROLY

Főszerkesztő: TURBULY ÉVA

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN, DOMONKOS OTTÓ,
GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN,

HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA,

KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK:

<i>Grüll Tibor:</i>	Városi irodalom a XVII. századi Sopronban (i. RÉSZ)	1
<i>Nagy Alpár:</i>	In memoriam Scholz János (1903—1993)	20

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

<i>Bertalan Judit:</i>	A soproni német nyelvű sajtó történetéből	39
<i>Szála Erzsébet:</i>	Kis János az író és irodalomszervező	51
<i>Askercz Éva:</i>	Három 1995-ben rendezett kiállításról	57

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Boronkai Szabolcs:</i>	Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel	66
<i>Jereb Ottó:</i>	Elfelejtett emlékerdők, emlékfák	70
<i>Velladics Márta:</i>	Egy apró, ámde érdekes adat Fertőd építéstörténetéhez	74

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Bircher Erzsébet:</i>	A Pannónia Galéria — avagy példa a polgárosodásról	79
<i>Kubinszky Mihály:</i>	A Soproni Városszépítő Egyesület tevékenysége az 1995. évben	81
<i>Macher Frigyes—Nikolics Károly:</i>	A Magyar Kémikusok Egyesülete soproni csoportja 40 éves jubileumára	85

MEGEMLÉKEZÉS

<i>Szála Erzsébet:</i>	In memoriam Josef Pausz (1930—1995)	87
<i>Tompa Károly:</i>	Dr. Dr. h. c. Majer Antal (1920—1995)	90

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Metzl János:</i>	Askercz Éva: Sopron Anno — ahogy a festők látták. Kiadó: Fekete Cédrus, Sopron, 1995, 91 old. (ung., deutsch, english)	93
<i>Metzl János:</i>	Hárs József: Szakácskönyv 1828. Angelicus Kft. Kiadó, Sopron, 1991. 109 o. 11 kép	94
	Munkatársaink	95

INHALTSVERZEICHNIS

96

A borítón: G. Hering del. I. B. Pinelith: Market Place of Oedenburg XIX. sz.

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

L. ÉVFOLYAM

1996

1. SZÁM

Grüll Tibor:

Városi irodalom a XVII. századi Sopronban

1. Irodalom a városban

Egy kisváros irodalmi közéletének tipizálási kísérlete viszonylag könnyű feladatnak ígérkezik: a szűk tér, a műfajok nem túl széles skálája, a kevés szerző és a relatíve csekély forrásanyag átláthatóvá, ezáltal könnyebben feldolgozhatóvá teszi a témát. Sopron esetében ráadásul kiváló előmunkálatok állnak ehhez rendelkezésre. A világi irodalom megjelenését, majd előretörését a középkori és reneszánsz Sopronban Mollay Károly 1967/68-ban megjelent *Többnyelvűség...* tanulmányorozatában vázolta fel.¹ A XVII. századi Sopronra vonatkozó legátfogóbb irodalomtörténeti tanulmány Kovács József László Lackner-könyve,² amelyet jól kiegészítenek az azóta Lackner kortársairól, a soproni könyvtárakról és általában az irodalmi életéről publikált újabb adatok. A városi irodalmi élet egészét felölelő tanulmányok azonban eddig nem születtek — nem is születhettek a hatalmas mennyiségű kiadatlan és feldolgozatlan forrásanyag miatt.

A „városi irodalom” (*städtische Literatur*) az utóbbi évtizedekben német nyelvterületen vált kutatott témává, együtt a korajkori polgárosodás és városi kultúra vizsgálatával. Ennek nyomán honosodott meg a „polgári irodalom” (*bürgerliche Literatur*) szakkifejezés is, amely itt kifejezetten a városi polgárság által létrehozott, irodalmi igénnyel készült műveket jelenti.³

Elméleti szempontból a XVII. századi Sopronban az irodalom (eltekintve a *litteratura* betű szerinti értelmezésétől) három formában volt jelen a polgárok mindennapi életében: vizuális (képi), auditív és írott alakban, valahogy úgy, ahogy manapság — *mutatis mutandis* — a televízió, a rádió, a könyv és az újságok. Az alábbiakban először e szempontok szerint közelítjük meg a városi irodalom kérdéskörét.

¹ MOLLAY 1967/68.

² KOVÁCS 1972.

³ ENGELSING, Rolf: Der Bürger als Leser. Lesergeschichte in Deutschland 1500—1800. Stuttgart, 1974. — BREUER, Dieter: Gibt es eine bürgerliche Literatur in Deutschland des 17. Jahrhunderts? Über die Grenzen eines sozialgeschichtlichen Interpretationsschemas. *Germanisch—Romanischen Monatschrift* 30 (1981), 211—226. — Kleinschmidt 1982. — Literatur in der Stadt. Bedingungen und Beispiele städtischer Literatur des 15. bis 17. Jahrhunderts. Göppingen, 1982. (Göppinger Arbeiten zur Germanistik Nr. 343.)

1.1. Vizuális „irodalom”

„Was Gelerte durch die Schrifft verstahn / Das lehrt das Gmähl dem gmainen Mann.”⁴ Ez a versike általános koncepciót tükröz a képi kifejezésmóddal kapcsolatban a XVII. században. Bizonyítja ezt, hogy szinte szó szerint ugyanezt olvassuk a tudós Johannes Olearius könyvtárávató beszédében is, 1615-ben: *Pictura vero talis scriptura, quae legi possit ab omnium linguarum et nationum hominibus etiam illiteratis analphabétois, et idiotis.*⁵ [A kép pedig olyan írás, amelyet valamennyi nyelven beszélő, és bármely nemzethez tartozó emberek olvashatnak, még a műveletlen analfabéták és a csak anyanyelvükön beszélők is.]

1.1.1. Színház

Az írott irodalom megjelenítésének egyik legfontosabb eszköze a színháztudomány. A XVI—XVII. századi európai városokban (főleg Délnyugat-Németországban és Svájcban) a színház letéteményese a polgárság.

Erich Kleinschmidt kifejezésével élve: „Das Schauspiel ist Burgerspiel”⁶. A színdarabokat laikusok, főként a „junge Burgerschaft” játssza, legfeljebb ha a zenei keretjátékokhoz hívnak profi zenészeket. Az előadott művek didaktikusak, sőt egyenesen „szájbarágóság”, elsődleges céljuk az iskola morális nevelői munkájának segítése. Úgy is mondhatjuk: a színház az, ahol a városi oktatási intézmények legjobban összefonódtak a polgárság társadalmával.⁷ Sopronban a darabok többségét is maguk a tanárok írják: Johannes Klockovius 1617-ben kér engedélyt „Comoediájának” előadására, „melynek cselekménye és tartalma az, hogy a nemes és szabad művészeteket és erényeket meg lehet szorítani és el lehet nyomorítani, de nem lehet teljesen elfojtani.”⁸ Művét a „virágzó ifjúság épülésére” óhajtotta ugyan előadni, de azt valamiért a tanács nem engedélyezte. Ugyancsak egy „Christliche Comoedia”-val kopogtat a városi tanács ajtaján Heinrich Wollweber iskolamester,⁹ a szomszédos Pozsonyból pedig Johann Rehlin, ottani rétorika és poétika tanár hívja meg kétszer is a szenátust előadásaira.¹⁰

A színházi élet másik meghatározó tényezője az egyház. Az előadásoknak nemcsak témáját határozta meg a város klérusa, hanem az előadások időpontját is ők szabták meg: világi spektakulum nem zavarhatta a vallási ünnepek légkörét. A

⁴ Egy 1621-es röpirat (*Flugblatt*) szövegéből. Ld. Kleinschmidt 1982, 98., 120. jegyz.

⁵ *Oratio de bibliothecis, earumque origine, necessitate et vsu, habita in inelyta schola Halensi inter primordia novi operis: et nunc demum, certis de caussis, in lucem edita, a Johan. Oleario.* — *Halae Saxonum, typis Christophori Bismarci, 1615.* — 4° A⁴—G⁴ (töredékes). HAB Ba 572. Az idézett rész a fol. B4^r-en olvasható.

⁶ KLEINSCHMIDT 1982, 186.

⁷ *Ibid.*, 189.

⁸ *Soproni Levéltár* Lad. XII. et M. Fasc. X. Nr. 7. — PAYR 1917, 247.

⁹ *Soproni Levéltár* Lad. XII. et M. Fasc. XI. Nr. 12.

¹⁰ *Soproni Levéltár* Lad. XII. et M. Fasc. V. Nr. 223. (1659. január 22.) — Lad. XII. et M. Fasc. V. Nr. 225. (1659. május 30.)

XVI. századi protestáns városokban a színház még egyenesen a vallási propaganda eszközének számított: „nit allein das Evangelium zu verkündigen uff den cantzelen, sonder auch uff den gassen, ja auff den tächern” — szerepel egy 1540-es német előadás előszavában.¹¹ A XVII. századra azonban a protestáns iskolai és egyházi színjátszás ereje, lendülete megtörik — a Bibliából, a klasszikus irodalomból vagy krónikákból vett történetek az iskolás rétorika eszköztárával megformált száraz exemplumokká válnak.¹² Klesch Dániel 1650 és 1660 között volt a soproni evangélikus gimnázium rektora. Egyik könyvének előszavában ír arról, hogy itteni működésének idejében ő is több darabot adatott elő diákjaival, elsősorban Terentius és Plautus nyomán — míg Lang Mátyás lelkész tanácsára a világi színdarabok helyett át nem tért a bibliai históriákra.¹³

A protestáns színjátszás esetében nem is igazán beszélhetünk „vizuális” vagy „látvány”-színházról, hiszen a darabokban a hangsúly a *dikción*, a mű szövegén van, mert lényege a *tanítás*. Lackner Kristóf iskoladramáinál a városi környezet teljes egészében meghatározza a darab előadását, mondanivalóját. „Gazdasági játékában” (*Actus oeconomicus*) melyet „híres, tekintetes, nagyságos, nemes, kiváló és nagyreményű soproni tanulóifjak adtak elő 1619-ben” konkrét mezőgazdasági tanácsokkal látja el a polgárokat — s mindezt a legmanieristább latin rétorika prózanyelvén! Idézet a bevezetésből: „Láthatjátok, összeírt atyák, mondom, világosan láthatjátok, hogy ennek a darabnak szereplői nem előkelő helyekről lettek összeválogatva, hanem polgárok, szolgák, sőt egy egész szolgacsalád, úgymint Herus és Hera — az apa és anya —, akik nem ok nélkül lettek kiválasztva, e mai napra idehíva, s ez órában, ezen a helyen felléptetve, amint ez nagyságtok szeme előtt is hamarosan meglátszik majd. Hogy miért van ez? Ennek oka sajnálatos módon a régebben még megfigyelhető gondoskodás lanygulása, a háztáji gazdaságok elhanyagolása, a családi vagyon csökkenése, sőt egész vagyonok elvesztése: ez az ami sürgeti, kéri és követeli — mert jobb későn mint soha; bölcsőbb dolog a baj előtt bevenni az orvosságot; jobb őrizni mint elhagyni; építeni mint rombolni; támogatni mint ledönteni —, mert az egyetértéssel a kis dolgok is növekedésnek szoktak indulni, hát miért ne történhetne ugyanígy, hogy a háztáji gazdaságok is jobb irányba fejlődnek, és gyarapodnak majd?” S ami már e kis szemelvény után is igazán meglepő: a darab nem maradt visszhangtalanul! Zuana Péter ifjú peregrinus tíz évvel az előadás elhangzása után írott levelében hosszú részeket idéz a darabból. (Ld. a 2.3.2. fejezetet.)

Az igazi „Schau”-Spiel Sopronban is csak a jezsuitákkal kezdődik. 1640-től fogva összesen huszonnégy, Sopronban előadott darabjukat ismerjük cím szerint. A Berlinben egyetlen példányban őrzött „Keresztény Erő, avagy Szent

¹¹ *Ibid.*, 197., 425. jegyzet

¹² „Das Schauspiel, wie es die Schulbühnen pfligten, war ein Übungsfeld für eine stilisierte Rhetorik.” *ibid.*, 203.

¹³ Donorum Dei bonorum et perfectorum Sacer Septenarius. Das ist: die Siebenfältigen guten und vollkommenen Gaben Gottes. — Hall in Sachsen, 1676. p. 30. (RMK III 2746) — PUKÁNSZKY BÉLA: A magyarországi német irodalom története. Bp., 1926. 343.

Pankráciusz vértanú” c. iskoladrámának azonban nyomtatott szöveggönyve is rendelkezésünkre áll.¹⁴ A darab hetvenkét szereplőjével, látványos díszleteivel, énekes-táncos betéteivel a nagy barokk ünnepi játékok egész arzenálját felvonultatja, s vetekedik a bécsi udvari játékok pompájával. Nem véletlen, hogy éppen Sopronban maradt fenn a jezsuita színjátszásra vonatkozó egyik legfontosabb forrás: a kollégium 1700 körül egybegyűjtött színpadképeinek színes rajzai.¹⁵

1.1.2. Emblematika

A könyvekben leírt szöveges üzenetek tömör vizuális megjelenítésére szolgál az embléma, amely ősi műfaj, gyökerei az ókorba nyúlnak vissza. Az embléma tkp. nem más, mint egy kép (*imago*), magyarázó fel- vagy aláírással (*in-/subscriptio*). Az *emblematica* viszont kifejezetten reneszánsz műfaj: ezekben a *kép* mindannyiszor szimbolikus értelmű üzenetet hordoz, a feliratok pedig a megfejtéshez adnak kulcsot.¹⁶

Az emblematika azonban már a XVI. század végén is népszerű volt a városi literátusréteg körében. Az idősebb Faut Márk 1617-ben felvett könyvtárjegyzékében például három ilyen témájú könyvet találhatunk: Alciati, Camerarius és Pierio Valeriano egy-egy kötetét.¹⁷ Ráadásul a háromból kettő a hagyatéki leltár felvételekor kölcsönben volt: a Camerarius-kötet Jeszenszkynél,¹⁸ a Valeriano pedig Lacknernél. Faut Márk tanácsos emblematikus kötetét hasonló nevű fia fél évszázad alatt még hattal szaporította,¹⁹ de az apa jegyzékén szereplő könyvek közül csak Alciatié volt meg neki. Valószínű tehát, hogy a Jeszenszkynek kölcsönzött Camerarius- és a Lacknernek átadott Valeriano-

¹⁴ Christiana Fortitudo sev S. Pancratius Martyr... Honori excellentissimi Domini Comitis Pavli Esterhazi de Galanta ... Dum Annuos Studiosorum labores condignis iterum praemiis Sopronijs coronaret ... Episcopalis ibidem Gymnasij Juventute in Scaenam datus Anno 1681. — Viennae Austriae, [1681]. — 8° [4] pp. (Berlin, Humboldt Universitát, Universitätsbibliothek, Bereichsbibliothek Finno-Ugristik VI. 6. 76. — Ld. ANGYAL Endre: Sopron barokk színháztörténetéből. *SSz* (1939), 144—153. — STAUD Géza: Iskolai színjátékok Sopronban. (1615—1776) *SSz* (1977), 11—33.

¹⁵ SZILÁGYI András: A jezsuita színjáték képi forrásai. in: Iskoladráma és folklór. Debrecen, 1989. 95—107. (Folklór és etnográfia 50.) — Kivált Esterházy Pál 1676-ban a soproni kollégiumnak juttatott jelentős összegű fundusa után jöttek létre pompázatos előadások.

¹⁶ SCHENDA, Rudolf: Bilder vom Lesen — Lesen der Bilder. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 12 (1987), 82—106. — WARNCKE, Carsten—Peter: Sprechende Bilder — sichtbare Worte. Das Bildverständnis in der frühen Neuzeit. Wiesbaden, 1987. (Wolfenbütteler Forschungen 33.)

¹⁷ (111.) *Emblemata Alciati*. — (198.) *D. Jessenius Emblemata Camerarii*. — (200.) *Item Chirographia Valerij*. Ld. *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 24. p. 17—23.

¹⁸ Jeszenszky Dániel nemes, 1598-tól a kereskedők társulatának tagja, 1600-tól soproni polgár, 1621-től külső, 22-től belső, majd ismét csak külső tanácsos. HÁZI 1982, Nr. 6957.

¹⁹ (51.) *Emblemata Florentij Schoonhovij J. C. Goudani partim moralia, partim civilia*. — (95.) *Georg Neumarks Lustwald*. — (118.) *Neugebaueri Emblemata*. — (127.) *Idea Principis Christiani Polit. centum cum symbolis expressa*. — (131.) *Apophthegmata Graeca regum et ducum, Philosophorum item aliorumque, quorundam ex Plutarcho et Diogene cum Latine interpretatione*. — (140.) *Emblemata et aliquot nummi Sambuci*. — (147.) *Wolfgangi Seideli Tugend und Enrenspiegel*. — (148.) *Emblematum libri duo D. Andreae Alciati*. — (156.) *Aquileae Romanae iconismus*. Ld. *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 463. p. 290—295. (1667. június 4-én kelt leltár.)

kötetet sohasem látta viszont. De éppen ezek a könyvkölcsönzések vezetnek el ahhoz a feltételezéshez, hogy az emblematikus könyvek hatását sem szűkíthetjük le egyetlen magánkönyvtár körére!

Az emblémák a XVI. század folyamán „kibújnak” a könyvekből és megjelennek középületek falain, épületdíszeken és másutt (*Emblematik außerhalb der Bücher*), hatásukat még a népművészetben is éreztetik.²⁰ Az emblematika fő soproni propagátora Lackner Kristóf volt, aki a városfalakon kihelyezett képek és feliratok, valamint a programmatív festészet, így az *Ödenburgisches Rathaus* falképei segítségével, ezt a vizuális irodalmat először vitte a polgárság legszélesebb rétegei elé.²¹ A „könyvön kívüli emblematika” (*Emblematik außerhalb der Bücher*) egyik legfontosabb „fogadóközegét” a polgárság körében a késő-középkortól kezdve szokásos festett házhomlokzatok és belső terek jelentették. Egy izgalmas lübecki példa alapján²² nem zárhatjuk ki, hogy a polgárok olvasmányműveltsége és házaik díszítése között Sopronban is lehetett némi kapcsolat. De az emblematikus kifejezőmód érhető tetten a temetői sírművészetben is, amelynek szintén a XVII. század volt a csúcspontja Sopronban.²³ Mi célt szolgált a „festett költészet” a városi polgárság körében? Bár a teoretikusok máig vitatkoznak azon, hogy a költészet Horatius által megjelölt két fő célja: a *docere* és a *delectare* közül melyik domináns az emblematikában,²⁴ Lackner hasonló művei nem hagynak kétséget afelől, hogy célja nem a szórakoztatás, hanem a *polgárok erényre nevelése* volt.

Lackner Kristóf 1617-ben meglepő gyorsasággal két emblematikus könyvet is megjelentetett: az egyik, egy apologétikus irat, a „Magyar Felség sasáról” (*Maestatis Hungariae aquila*) szól. A mű célja: a *porta primarian* (Előkapu) látható emblematikus bronz-sas értelmezése²⁵, melynek „megcélzott rétege” a

²⁰ PRAZ, Mario: Gli emblemi nell'arte decorativa. *Belfagor* (Firenze) 26 (1971), 212–218. Cikkében kolostorok, paloták és könyvtárak falképeit hozza fel példának. — MEERTENS, Pieter Jacobus: Emblematik en Volkskunst. *Volkskunde* (Antwerpen) 70 (1969), 203–211.

²¹ Ezekről több forrás is megemlékezik. Közülük az egyik legfontosabb Barth János Konrád evangélikus lelkész prédikációja: *Ödenburgisches Rath-Hauß*. Preßburg, Gottfried Gründer, [1670]. Említi Rosner Máttyás is disszertációjában: (10. §.) „Az épületen [ti. a városházán] belül sok szép mondás, szabály, intelem olvasható a falakon díszesen felírva, amelyek a magistratusra is és az alárendeltre is vonatkoznak.” (Németh Sámuel ford.) *Id. SSz* 14 (1960), 305.

²² Egy lübecki sókereskedő-tanácsos házában olyan freskókat találtak, amelyek mintái evangélikus kiadású Bibliákból származhattak. A kereskedő fennmaradt hagyatéki leltára szerint ráadásul éppen ebben a szobában tartotta könyvtárát. EICKHÖLTER, Manfred: Reformatorische Lektüre in Lübecker Bürgerhäusern um 1530. in: Eickhölder, M. — Hammel-Kiesow, R. (hrsg.): *Austattungen Lübecker Wohnhäuser*. Neumünster, 1993. 317–356. (Häuser und Höfe in Lübeck 4.)

²³ PUSZTAI László: Evangélikus temetőművészet Sopronban a XVII–XVIII. században. in: *Magyar műemlékvédelem 1973/74*. Akadémiai, Bp. 1977. 175–205.

²⁴ CLEMENS, Robert John: *Picta poesis. Literary and humanistic theory in Renaissance emblem books*. Roma 1960. pp. 61–84. szerinte sokkal inkább öncélú, szórakoztató volt, mint nevelő jellegű. — DALY, Peter M.: *Emblem theory. German Contributions to the Characterization of Emblem Genre*. Nendeln—Liechtenstein 1979. (Wolfenbütteler Forschungen Bd. 9.)

²⁵ *Idipsum autem est Aquila, regina avium et alituum excellentissima ales, quam subditi, Regiae Maiestatis, Domini Mei Clementissimi, aucupium litterarium Aegyptiaco studio in porta primaria Soproniensi publicavit, eo ipso vero splendorem Regium et subditorum obsequium una declaravit.* (p. 6.)

soproni nemesség és értelmiség volt.²⁶ Az Aquila (a valóságos és a könyvben írott is) azonban nem talált megértésre sem náluk, sem a polgárság körében. Lackner ekkor sebtében megírja az „Egyiptomi virágszedő a soproni mezőn” (*Florilegus Aegyptiacus in agro Sempronienſi*) c. kis emblémaszótárát, melynek bevezetése mindennél többet elárul az emblematika helyéről, szerepéről, céljáról a korabeli Sopronban: *Ac quia multi in hoc studio laborarunt sedulo, nonnullos lustravi et exinde apprime ad Emblematicam descriptionem necessaria pro Indice collegi, vt quivis eruditus pro suo captu ingeniose quasvis elegantiarum formas et emblematicas adumbrationes sine labore queat depingere, et hieroglyphice quid describere: inprimis veri is qui secum cogitat: struxerunt alij nobis, nos posteritati, easdemque structuras voluerit monimentis antiquitatis condecorare, vel emblematicis adumbrationibus et hieroglyphicis litteris studuerit proximum, ad honestatem, sobrietatem, industriam, pietatem, humanitatem, constantiam, et quae non? incitare.* [De mivel ebben a tudományban sokan szorgoskodtak már, néhányukat átnéztem és azokból kiváltképpen az emblematikus leírásához szükséges dolgokat betűrendben összegyűjtöttem, hogy bármely művelt ember saját tehetsége szerint bölcsen bármely tetszetős alakot és emblematikus ábrázolást könnyedén elkészíthessen, és hieroglifikus módon bármit leírhasson; különösen aki belegondol ebbe az igazságba: mások nekünk építettek, mi pedig az utókornak — és ezeket az építményeket akarja a régmúlt emlékeivel feldíszíteni; vagy emblematikus ábrázolásokkal és hieroglifikus betűkkel törekszik szomszédságát a tisztességre, józanságra, szorgalomra, kegyességre, emberségre, állhatatosságra — és még mi mindenre nem? — felbuzdítani.] (fol. A6^v—A7^r)²⁷

1.2. Orális irodalom (rétorika)

A barokk emblematika előretörésével szorosan összefügg a beszéd művészetének, a rétorikának túlbuzjánzása — tulajdonképpen nem is lehet megállapítani, melyik hozta magával a másikat.²⁸ Azt is mondhatnánk: ami az emblematika a szemnek, az a rétorika a fülnek.

A XVII. században Európaszerte egységes a rétorika köznyelv, katolikus és protestáns elmélet között alig van különbség. Az Arisztotelész—Cicero—Quintilianus triumvirátuson alapuló, klasszicizáló humanista szónoklattan az egyeduralgó.²⁹ A soproni könyvhagyatékokban is kiemelkedő többségben

²⁶ *Inscripti quidem hanc nobilitas et studiosi Sempronienſibus.* (*ibid.*)

²⁷ A két mű reprint-kiadása is elérhető, KOVÁCS József László bevezetésével: LACKNER, Christophorus: *Florilegus Aegyptiacus in agro Sempronienſi.* / *Maiestatis Hungariae Aquila.* Keresztúr 1617. MTA Irodalomtudományi Intézet, Bp. 1988. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XIX—XX.) — vö. recenziójával: GRÜLL Tibor: *Soproni Füzetek* 1991, 239—242.

²⁸ KOLB, Hans Ulrik: *Emblematik und die Didaktik der 'redenden Künste' im 17. Jahrhundert.* Prolegomena zu einem Teildruck des „Tractatus circa quaedam rhetorices artis ornamenta” von Flaminio Lupi S. J. (1639—1703). in: *Geist und Zeichen.* Festschrift für Arthur Henkel zu seinem 60. Geburtstag dargebracht von Fremden und Schülern und hrsg. von Herbert ANTON, Bernhard GAJEH und Peter PFAFF. Heidelberg, 1976.

²⁹ BARTÓK István: XVII. századi logikai és rétorikai irodalmunk kritikátörténeti tanulságai. *ItK* 1991/1. 1—24.

vannak Cicero rétorikai művei, hozzá képest minden egyéb klasszikus rétorikai szerző csak elenyésző kisebbségben van jelen: Quintilianus három, Isocrates három és az idősebb Seneca egy kiadással. Arisztotelész *Rétorikája* egyáltalán nem fordul elő.

A protestánsok számára mértékadónak tekintett rétorika megalkotása Melanchthon nevéhez fűződik. Az antikizáló humanista hagyományokra épülő rendszert a „praeceptor” három változatban dolgozta ki (1519, 1521, 1531). Művei közül az *elementa Rhetorices* háromszor, a *Selectae declamationes* három kötete pedig egyszer szerepel csak a XVII. század folyamán a hagyatékokban. A korszak legelterjedtebb protestáns rétorikája Johann Gerhard Voss (Vossius) (1577—1649) műve volt. A hatalmas terjedelme ellenére is népszerű ún. „nagy Vossius” (*Commentariorum rhetoricorum, sive oratoriarum institutionum libri sex*. Leiden, 1606) csak egyszer szerepel nálunk, de az ennek alapján készült „kis Vossius” (*Oratoriae Institutiones* címen) is csak egy alkalommal fordul elő. Vossius elmélete — amely az „*aurea latinitas*” legnagyobb szerzőivel szemben az ezüstkori írók utánzását is megengedhetőnek tartja — nem talált túl jó fogadtatásra Sopronban, ezt már pusztán a Cicero munkák nagy száma alapján is sejthetjük.

A német rétorikairás egyik legismertebb képviselője Conrad Dietrich (Dietericus), aki műveit szintén két változatban írta meg: igényesebb megfogalmazásban (*Institutiones rhetoricae*, 1613), és az egyszerűbb tanulhatóság kedvéért tömörebben (*Institutiones oratoriae*, 1615). Népszerűségére jellemző, hogy még 1752-es kiadásáról is tudnak a bibliográfiaiak.³⁰ Sopronban a bővebb változat volt az elterjedtebb, ez összesen négy példánnyal, míg a rövidebb mindössze egy kiadással szerepel. A többi szerző közül legelterjedtebbek Melchior Junius (1545—1604) strassburgi professzor művei voltak (13): *Orationes* (7), *Schola Rhetorica* (3), az *Eloquentiae Comparandae methodus* (2), és az *Artis dicendi praecepta* (1). Rajta kívül a többi szerző³¹ csak egy-egy példánnyal szerepel.

De hol alkalmazták a gyakorlatban a rétorikai elméleti képzést? Két fronton is egyszerre: az egyházi és a világi életben. Az előbbinek igazi jelentősége a reformáció/ellenreformáció viharaiban volt, és Sopronban két jeles személyiséggel dicsekedhet: Gerengel Simonnal (1518—1571) és Lang Mátyással (1650—1682).³² Konzolidált időszakokban a hívek előtt temetési,

³⁰ ONG, W. J.: *Ramus and Talon Inventory*. Cambridge, Mass. 1958. 125, 144. — BARNER, W.: *Barockrhetorik*. Tübingen 1970, 265.

³¹ Joachim CAMERARIUS (1500—1574); Martinus CRUSIUS (1526—1607); Johann Georg GROSSIUS (GROSE) (floruit 1620 k.); Johann HAUBER (1572—1620); Christoph HEGENDORFF (1500—1540); Christoph HEIDMANN (megh. 1627); Georg MAIOR (MEIER) (1502—1574); Theodor MORELLI (XVI. század); Marcus Antonius MURETUS (1526—1585); Jacobus REINECCIUS (1572—1613); Rudolph SADELER (floruit XVII. század közepén); Valentin THILO (1607—1622); Matthaeus TYMPIUS (floruit XVII. század elején).

³² Az előbbiekről ld.: FRIEDRICH Károly: Gerengel Simon lelkész, a soproni evangélikus gyülekezet megszervezője. *SSz* 46 (1992), 2—31. — Az utóbbiról ld. PAYR 1917, 350. skk.

esküvői, felavatási ceremóniakon elmondott alkalmi beszédek is figyelemreméltók ugyan, nálunk azonban eddig még jóformán számbavételük sem történt meg.³³

Az egyház által lelkészeinek biztosított állandó megszólalási lehetőség a világi életben elsősorban a politikában volt adott. A szabad királyi városok viszonylag tág teret biztosítottak a politikai szónoklat kialakulásának, hiszen érdekeiket az országgyűléseken is önállóan kellett képviselniük. „*In libera Republica lingvas oportet esse liberar, sagen die Herren Politici: In einer Freyen Stadt müssen Zung und Sprache frey seyn*”³⁴ — Tacitus *Dialogus de oratoribus*-ára utalva valószínűsíthetjük, hogy ez a szólásszabadság is lökést adhatott a rétorika művelésének. E korszak csúcspontja Sopronban ismét csak Lackner Kristóf polgármesterségének időszakára esik. Dobner Ábrahám Egyed városi jegyző a következő szavakkal esetelte Lackner Kristóf szónoki képességét a polgármester halála után majd egy évszázaddal megjelent *Curriculum vitae*-ben:³⁵ „Ha beszédeit akarnám jellemezni, melyeket különféle helyeken, alkalmakkor és időben tartott, ehhez egy másik beszédre lenne szükség. Legyen elég most csak annyit tudni, hogy azoknak mindegyike tárgyára nézve igen fontos, stílusában választékos, jeles gazdagságú, az előadásban pedig emelkedett: egyszóval szerzőjéhez méltó volt. Ha mindazokat a beszédeket, amelyeket ez a férfiú követjárásai során bölcsen felvállalt, alaposan megfontolt és hűen előadott, össze akarnám számlálni, előbb menne le a nap, hogysem beszédemnek végére érnék.” Lackner érdeme az is, hogy a politika mellett az irodalmi szónoklat műfajait is behozta a városba, s a Nemes Tudós Társaság felállításával (1604) intézményes keretet teremtett annak műveléséhez. Íme egy „választékos stílusú, jeles gazdagságú” mondat az *Oratio de laudibus Semproniensis*-ből, amelyet 1612-ben adott elő a Társaság tagjai előtt: *Quibus omne id quod possum, possideo, prompte proponere prout peculiaris perpetua(ue) pietatis perennitas postulat petit(ue), porrigo propino promereri(ue) praeterea pergo* [fol. 128^v]. [Aki nekik mindazt, amit képes vagyok s kezemben tartok, készségesen, képességem szerint, miként a kiváltképpen való kiolthatatlan kegyesség kívánja és kéri, kínálom s közreadom, és különösképpen kegyeiteket kívánom kiérdemelni.] Lackner művei tökéletesen eleget tesznek a barokk poétikák Cicero műveiből leszűrt gyakorlatának, amely szerint a szónoki beszéd alapelvei: a valóságosság, a dísz (*decorum*), és a nagyítás (*amplificatio*).³⁶ Más kérdés, hogy ki értette meg e

³³ Ezek feldolgozása az utóbbi évtizedekben került csak a kutatás fókuszába: pl. ENGLISCH, Ernst: Deutsche Predigten als Vermittler zwischen Gelehrtenkultur und Volkskultur, in: DINZELBACHER, Peter und MÜCK, Hans—Dieter (Hrsg.): Volkskultur des europäischen Spätmittelalters. Stuttgart, 1987. (Böblinger Forum 1.) 147—158. — LENZ, Rudolf: Leichpredigten als Quelle historischen Wissenschaften. Bd. I—III. Marburg, 1984.

³⁴ Barth, J. C.: Ödenburgisches Rath-Hauß, *op. cit.* A2^v

³⁵ B. Domini Ch. Lackneri I. V. Doctoris et Consulis quondam Civitatis Semproniensis, Vitae Curriculum. Ratisbonae, 1714. 100.

³⁶ Vö.: *Is enim eloquens, qui et humilia subtiliter et alta graviter et mediocria temperate potest dicere.* (*De oratore* XXIX 100.) [Mert az ékesszóló az, aki a kisszerű dolgokat választékosan, magasztosakat fenségesen, a középszerűeket mértékletesen képes elmondani.] — A barokk rétorikára gyakorolt hatásáról ld. FISCHER, L.: Gebundene Rede. Dichtung und Rhetorik in der literarischen Theorie des Barock in Deutschland. Tübingen, 1968. 184. skk.

mondatokat, s megint más kérdés, hogy ki tudta értékelni is őket? A választ egy későbbi fejezetben próbáljuk megadni e kérdésre.

1.3. Könyvirodalom

Liber nihil aliud est, quam instrumentum divinitus inventum, quo memoria rerum inventarum et doctrinae et vivae vocis conservatur, vel aliis praesentibus vel absentis vel etiam posteris communicatur et propagatur... [A könyv nem más, mint isteni eredetű találmány, amelynek segítségével a kitalált dolgokat, a tanokat és az élőbeszédet rögzítjük, illetve másokkal — legyenek azok jelen-, vagy távollévők, vagy utódok — közöljük és nekik továbbadjuk] — írta Johannes Olearius a szász Halle új könyvtárának felavatására mondott — fentebb is idézett — beszédében. A könyv, mint a kortársakkal és az utókorral zajló kommunikáció legfontosabb eszköze, minden irodalomtörténeti vizsgálat alapvető tárgya és eszköze. Az alábbiakban a városi polgárság által „kitermelt” könyveknek két formális típusával: a kéziratokkal és nyomtatványokkal foglalkozunk.

1.3.1. Kéziratok

A kéziratosság — a nyomtatott könyvek tömegcikké válása idején is — hosszú ideig tovább él a polgárság körében, s nemcsak a levelek, vagy az íróasztalfióknak írott versezetek, hanem széles körben terjesztett paszkvillusok/propagandairatok formájában is. Egy ilyen pamflethez fűződik az első irodalmi per is Sopronban. Wiener János 1595-ben a soproni polgárasszonyok (köztük a polgármesterné) erkölcséről írt verseit még Bécsben és Bécsújhelyen is olvasták — nem is csoda, ha csaknem fejvesztésre ítélték a felháborodott városatyák.³⁷ De kéziratoskat még a XVII. század közepén is használnak fel propaganda célokra. Heinrich Hoffer városi orvos ellen 1647. május 1-jén az éj leple alatt egy pamfletet függesztettek ki a pellengérré és magánházak ajtajaira, amelyben sarlatánnak bélyegezték. A titkos támadás még a pozsonyi helytartóság rosszállását is kivívta.³⁸

A polgárok birtokában valaha volt kéziratosokról ma már főleg csak a könyves hagyatéki leltárakból szerezhetünk tudomást. Ezek a címeknek kb. 80%-ánál tüntetnek fel valamilyen témakört, vagy ritkább esetben pontos címet. A legtöbb kéziratos (az összesnek 20%-a) az orvostudomány témakörében fordul elő, ezek elsősorban receptkönyvek lehetnek.³⁹ A következő kategória a történelem (história, krónika) hat, valamint a jog öt kötettel. Az összes többi témakör —

³⁷ HÁZI Jenő: Günyvers a soproni asszonyokról 1595-ből. *EPhK* 1942, 160—177. —MOLLAY Károly: A német nyelvű írásbeliség és szépirodalom a 16. század végén Sopronban. *Helikon* 1971, 447—453.

³⁸ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. I. 42. p. 467—468.

³⁹ Ld. pl. Hans Seyfridt bécsi kereskedő 1617-ben írott „Hausarznei und Essigbüchlein”-jét (Házipatika és eceteskönyvecske), amely a „Sopron város történeti forrásai / Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg” c. sorozatban jelent meg 1995-ben, MOLLAY Károly kiadásában.

amely összetételét tekintve ugyan rendkívül változatos — már csak egy-két kézirattal van képviseltetve.

Ezeknek a kéziratoknak azonban csak egy töredéke lehetett soproni szerzők saját munkája, a többi pusztá kompiláció. Egyes irodalmi jellegű kéziratok azonban a Soproni Levéltár gyűjteményében is szerencsésen fennmaradtak. A versek főleg nemesekhez írott panegyricusok.⁴⁰ A fennmaradt krónikák sorát pedig az a Faut Márk nyitja meg, akinek 1617-ben kelt inventáriumában több kéziratról, köztük saját verseiről (*Carmina autore Marco Fautore*, Nr. 66.) is megemlékeznek.⁴¹

Az információszerzésben a nyomtatott röpiratok és újságok terjedésével sem szűnt meg a kéziratosság szerepe. A Soproni Levéltárban még a XVII. század közepéről is őriznek kézzel írott újságmásolatokat, amelyeket kifejezetten a tanács számára készítettek névtelen informátorok.⁴² A későközépkorban a fő hírforrás még a szóbeliség, a nyomtatott szöveg csak mintegy a szóbeli hír hitelesítőjeként szolgál. Zrínyi György 1571. december 12-én írja Batthyány Boldizsárnak: „Továbbá tudom, hogy te kegyelmed ex litteris értette és hallotta a tengeren való hadakozásnak dolgát, im mostan te kegyelmednek ismét újabban meg küldöm, miképpen meg írták az viadalnak dolgát. Ezt pedig énnekem szintén Velencéből írván küldötték. Mert énnekem egyik tenger melléki tisztartóm Velencében volt, ki által küldötték. Azért ezt te kegyelmed minden (...) kívül bizonynyal el hiheti, hogy ez így volt, ez mint im te kegyelmednek ez nyomtatásban írván meg küldöttem.”⁴³ Ugyanez az attitűd tükröződik már fél évszázaddal korábban is Schwartzentaler Kristófnak a soproni polgármesterhez írott levelében is: „Több hírt is írnék Önnek, amit egy töröktől tudtam meg, remélem azonban, hogy valamikor az önök vásárán nyomtatásban is megtalálható lesz.”⁴⁴

1.3.2. Nyomtatványok

Ha kijelenthetjük, hogy a „német reformáció városi jelenség” volt⁴⁵, akkor azt is hozzátehetjük ehhez: „a német reformáció könyves jelenség” is volt egyben.⁴⁶ A

⁴⁰ *In doctoris Pacheleb insignia nobilitatis, Soproni Levéltár* Lad. XXXI. et FF. Fasc. II. Nr. 88/6. — *In arma nobilitatis Valentini Ieccelii*, *ibid.* Nr. 88/5. stb. (Az előbbi Johannes Pacheleb egyházi doktor, az utóbbi Valentin Jäckh jegyző volt. Lehet, hogy a két mű azonos kéztől származik.)

⁴¹ A krónika a „Sopron város történeti forrásai / Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg” sorozatban jelent meg 1995-ben.

⁴² Pl.: Nova ex Castris Budensibus Viennam scripta (1619. június 12.) *Soproni Levéltár* Lad. VI. et F. Fasc. I. Nr. 34 — Norimbergensia nova scripta (1640) *Soproni Levéltár* Lad. VI. et F. Fasc. I. Nr. 37. stb. — Vö. SCHÄFFER, Roland: Zur geschwindigkeit des „stadtlischen” Nachrichtenverkehrs im Spätmittelalter. *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark* 76 (1985), 101—115.

⁴³ A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Szeged, 1983. (Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 11.) 554. — Mai helyesírás szerint átírva.

⁴⁴ *SoprOkl* I./7. p. 64. = *Soproni Levéltár* Dl. 2655. (Bécsújhely, 1523. április 27.)

⁴⁵ „The German Reformation was an urban event” — DICKENS, A. G.: *The German Nation and Martin Luther*. London, 1974.

⁴⁶ MOELLER, Bernd: Stadt und Buch. Bemerkungen zur Struktur der reformatorischen Bewegung in Deutschland. in: *Stadtbürgertum und Adel in der Reformation. The Urban Classes, the Nobility and the Reformation*. Hrsg. von W. J. Mommsen. Stuttgart, 1979. (Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts, London Bd. 5.) p. 30.: „The German Reformation was a book-event.”

példányszám-adatok szerint állíthatjuk, hogy Németországban 1525-ig minden olvasni tudó ember kezében lehetett egy Luther-röpirat és kb. minden harmadik-negyedik ember kezében egy Biblia. A könyv funkciója tehát alapvetően megváltozik: tömegcikké válik, ugyanakkor túlnyomóvá lesz benne — Erich Kleinschmidt szavával élve — a „napi eseménytartalom” (*nachrichtliche Inhalt*). A könyv/röpirat kilépett szűk városi köréből: a benne közölt információk országhatárokat is átlépve, viszonylag gyorsan terjednek a kereskedelmi útvonalak mentén.

Sopronban is először kereskedők hozzák be a lutheránus könyveket. Nem lehetett veszélytelen vállalkozás: Nezsideren 1524-ben égettek meg egy kereskedőt, mert lutheri röpiratokat találtak nála.⁴⁷ Nyilván az sem véletlen, hogy ugyanezen év októberében folyt le Sopronban az a Luther-ellenes vizsgálat, amelynek fővádlottja szintén egy kereskedő, Moritz (Kalmár) Pál volt. A jegyzőkönyvben ezt olvassuk: „Kalmár Pál, soproni polgár, újra bevallotta, hogy azt nem tudja, vajon másoknak vannak-e lutheránus könyveik avagy nincsenek, de magáról jól tudja, hogy neki vannak és az urak kérésére be is akarja azokat mutatni és szolgáltatni...”⁴⁸ Ugyanekkor Johannes Pistor elmondta, hogy egyszer Kalmár Pál kocsmájában a következő történt: „És belépett a vendéglőbe (*triclinium*) [ti. Kalmár Pál] két diákkal, az egyik volt a hangadó (*succentor*), aki nemrég tért vissza (*recessit nuper*), és egy másik, de nem tudta, hogy mi történt odabent, hogy vajon ettek-e [ti. húst], de látta hogy azok az üres tálat vitték ki. Pál ugyancsak azt mondta, hogy rengeteg lutheránus könyve van (*haberet magnam copiam librorum lutheranorum*), de ezek miatt a könyvek miatt nem nyúzhatják le a bőrét (*excoriare*), mivel azokat nyilvánosan árulták.”⁴⁹ Ezzel egybehangzóan vallott Peck Kristóf plébános is, aki elmondta, hogy „köztudott dolog, hogy ezek a laikusok már veszik és bírják a lutheri könyveket, és mikor összejönnek a kocsmában, ott az egyik közülük, aki tudja, olvassa, a többiek meg figyelik, tizen, huszan, ahányan vannak, és annyi gyalázatot hordanak össze öszentségére, a kardinálisokra és másokra, hogy hallgatni is vétek.” Ugyanakkor azt is vallotta, hogy ezek a cikkelyek már két évvel ezelőtt is terjedtek a kolostorban írásos másolatokban. A reformáció terjedésének tehát két igen fontos alapeleme is jelen van a történetben: az egyik, a „háttérben meghúzódó”, frissen végzett peregrinusok; a másik, a könyvkereskedelem.

⁴⁷ ZIMMERMANN, B. H.: Das Luthertum in Eisenstadt in Geschichte und Gegenwart, 1532—1932. Eisenstadt, 1936², 14. — Vö. HÁZI 1939, 44—61. Szerinte is a város lakossága elsősorban a bécsi kereskedelmi kapcsolatok útján meríthette értesüléseit a lutheránus tanokról. — Ld. még PAYR 1917, 33—61., aki szerint az új szellemi áramlatok közvetítői a kereskedők (köztük a zsidók) voltak (p. 34). Bécsben volt már ekkor protestáns könyvkereskedő, Frölich Ambrus és fia Sebestyén személyében (p. 35). Az azévi eseményekhez tartozik az is, hogy lutheránusság vádjával 1524. szeptember 17-én Tauber Gáspárt fejezték le és égették meg Bécsben (p. 38).

⁴⁸ *SoprOkl* I/7. p. 115—129. = *Soproni Levéltár* DI. 2701.

⁴⁹ MOLLAY Károly: Kereskedők, kalmárok, árosok — Moritz Pál kalmár (1511—1530). *SSz* 44 (1990) 1—32., kül. 15—17. Mollay szerint a Kristóf ferences szerzetes ellen felhozott vádpontok közül az 1., 2., 5., 8. megegyezik Luther 1520-ban kiadott „An den Christlichen Adel deutscher Nation” c. könyvének alaptételeivel. A többi korábbi eredetű. Egyébként Luther 1520 előtt latinul és németül kiadott vallási traktátusai legalább 250000 példányban forogtak közkezen egész Európában.

A Moritz Pál és társai elleni pör viszonylag enyhe ítéletekkel zárult. A tárgyalás „fővádloztai”, a lutheri könyvek azonban máglyán hamvadtak el: „Simon és Júdás apostolok ünnepe utáni vasárnapon (október 30.) a hóhér megégette a lutheránus könyveket ennek a dögletes Luthernek gyalázatára és utálatára” (*carnifex sanguinarius combussit libros lutherianos in contemptum et abominacionem ipsium pestiferi Lutheri*).

Mikor kezd el *maga a város* nyomtatott könyvet produkálni? Akkor, amikor literátusaiban felmerül erre az igény, vagyis a protestantizmus terjedésével, a németországi egyetemekre történő peregrináció megindulásával.

Gyakorisági szempontból első csoportba sorolhatók az alkalmi nyomtatványok és a különféle gyakorlati szükségletekre szolgáló szövegek (*Gebrauchstexte*). Az alkalmi nyomtatványok közül egyik legkorábbi az a Christoph Klebelsberger polgármester halálára írott versezet, amely 1580-ban látott napvilágot Bécsben.⁵⁰ Az alkalmi versek első számú kibocsátói a prédikátorok és iskolai tanítók voltak: a címzettek pedig a városi tanács urai, valamint a nemesek.

A második csoportba a *peregrinusok disszertációi* tartoznak: különösen a XVII. század 30-as éveitől kezdve disszertációk sorozatát címzik a soproni tanács tagjainak. Természetesen nekik, hiszen rajtuk múltott a stipendiumok megszavazása, vagyis a külföldi egyetemi tartózkodás finanszírozása. Ezek a tanulmányok kötelezően latin nyelvűek, de érdekes, hogy legnagyobb részük nem vallási kérdésekkel foglalkozik. Gruber Ádám például (ugyan nem a soproni tanácsnak címezve) a könyvtárak történetéről írt dolgozatot.⁵¹ Témaválasztásában nyilván a könyvek iránt városában megmutatkozó nagyobb érdeklődés is közrejátszott. A többi témakör nagyjából a hagyatéki leltárak esetében tapasztalt arányokat tükrözi: a szokásos rétorikai és filozófiai tézisek mellett (3-3 db) a politikát is három nyomtatvány képviseli, míg az irodalomtörténet egy, és a grammatika is egy ízben szerepel.

A harmadik, egyben legkésőbb megjelenő könyvtípus az erkölcsnemesítő célzatú „szép” irodalom, amely gyakorlatilag Lackner Kristóffal jelenik meg a városban és vele együtt hal ki onnan. Lackner 1610-es *Laudatio*-jában maga is elismerte, hogy „mindedig egyetlen soproni költő vagy szónok sem akadt, aki méltó lenne a megörökítésre”⁵² — s ez bizony az utána következő évtizedekre is elmondható. Akadnak ugyan bizonyos „csodálatraméltó ügyességgel készült, de csupán üres magasztalásokkal teli dicshimnuszok” (*mirificis, sed vel levibus praeconijs laudes*), melyeknek szerzőit — a sértődések elkerülése végett — bölcsen elhallgatja.

Ez az irodalmi termés azonban korántsem volt elegendő ahhoz, hogy a városban megérte volna önálló nyomdát működtetni. Ezért a XVII. században

⁵⁰ PRÖHLE Jenő: Ismeretlen soproni vonatkozású töredékek a XVI. századból. *SSz* 1979, 243—255.

⁵¹ *Disputatio de Bibliothecis*, 1678 — *RMK* III, 2918.

⁵² *Lymbus* 1991/3. p. 75. (fol. 104r)

nem is települ nyomda a városba.⁵³ A város kisebb igényeit kielégítette Farkas Imre keresztúri műhelye, a nagyobb vállalkozásokra pedig külföldön adtak megbízást.

2. Irodalom a városnak

2.1. A városnak kiadásra felajánlott művek

A reformáció térhódítása körüli időszakban természetes, hogy a város vezetőinek elsősorban egyházi témájú nyomtatványokat ajánlanak fel a szerzők, legtöbbször némi honorárium fejében. Az már viszont eléggé meglepő, hogy a XVI. században ezek közül kilenc fő külföldi illetőségű volt, szemben a mindössze öt sopronival. Közülük is legtöbb Ausztriából ír: Johann Ulrik Saxo, Georg Lindenmayer és a würzburgi Leonhard Degen Bécsből;⁵⁴ Mattheus Spangl Steyrből;⁵⁵ Johann Zeiselmayer Augsburgból,⁵⁶ Jeremias Homberger Grazból,⁵⁷ Rheder Gáspár pedig Boroszlóából⁵⁸ keltezi levelét. Az elküldött művek szinte kivétel nélkül német nyelvűek, eleinte (kb. 1580-ig) leginkább versek, majd később prózai traktátusok.

Johann Kolert 1569-ben bízza meg Georg Seyfridt kismartoni várkapitány, hogy legyen ő a pomogyi és wallerni tanító „biß auff besserung”.⁵⁹ Itteni hivatalában — nyilván az előbbrejutás reményében — egy vitairatot (*Kampffgespräch*), valamint német verseket (*Teütsche Rithmos oder Rimlein*) írt és adott ki. Nem lehet pusztán véletlen az sem, hogy a tanácsot ebben az időben szinte csak versekkel tisztelik meg: Johann Ulrik Saxo a 2. zsoltár szapphói metrumban írott parafrázisát (*secundum psalmum Davidis sapphico carmine versum*), Kholb János Bécsben tanuló soproni ösztöndíjas a társai körében már egyszer felolvasott versét a Szentlélekről (*in corona constipendiatorum meorum decantata carmina de spiritu sancto*), Mattheus Spangl Dávid hét bűnbánati zsoltárát német verses ima-formában (*Siben Bueß-Psalmen des Königlichen Propheten Daidt in Kleine Kurtze Reiman*) küldi el a „tanács nagyműveltségű urainak”.

Johann Zeiselmayer levelének bevezetésében valóságos excursust találunk, amelyben egy obskúrus filozófus, a Kr. e. IV. században élt khioszi szofista, Theokritosz alapján beszél az „*artes lucrosae*” és a „*honestia studia*” közötti különbségről. Szerinte Sopron az a hely, ahol a hasznot hajtó tudományokkal szemben a szabad művészeteket is megbecsülik és előmozdítják. Kroiszosz is

⁵³ GULYÁS Pál: Régi könyveink történetéhez. Volt-e Sopronban nyomda a XVII. században? *MKsz* 1961, 480—481.

⁵⁴ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 5., 11. és 16. p. 421—422., 426. és 431—432.

⁵⁵ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 8. p. 423.

⁵⁶ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 9. p. 424—425.

⁵⁷ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 12. p. 427—428.

⁵⁸ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 13. p. 428—429.

⁵⁹ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 10. p. 425—426.

elsősorban Szardisziért imádkozott Kürosz győzelme után, mert ott sok tanult ember lakott. Az eszmefuttatást végül Vergilius két híres sorával zárja. A *captatio benevolentiae* után következik a kérés. A soproni tanács tagjainak küldi a városi Tanácsról német versekben írott traktátusát (*Tractatlein De Magistratu in teutsche Rittmos*) és egy kisebb négyyszólamú énekét (*kleinen gesanglein in Vier Stimmen componirt*), természetesen a „*honestia studia*” művelőinek kijáró némi (anyagi) támogatás reményében.

Georg Lindenmayer „szép német keresztényi verseinek” (*schöne Christliche Theutsche Verß oder Rithmos*) témája Jézus Krisztus 35 leghíresebb csodatétele: a nyomdából frissen kikerült példányok különösen az evangélistáknak ajánlhatók. Rheder Gáspár egy ismeretlen munkát küld a tanács tagjainak, azoknak költészet iránti érzékét dicsőítve, mint akik „nemcsak szeretik a költészetet, hanem ékesítik és gazdagítják is azt és annak követőit” (*non tantum amatrices esse Poeseos, verum etiam ornatrices et auctrices cum Poeseos, tum eius sectatorum*). A kemnachi Georg Heckel a teljes passióról készítette el versezetét „szabályos és jól skandalható versekben” (*in rechtmessige woll scandirte Reimen*), a würzburgi Leonhard Degen pedig karácsonyra küldte el Jézus születéséről szóló német verses traktátusát. A tanácsnak írott dedikációk annyira fontosak lehettek, hogy még maga Lackner is formális levélben ajánlja fel a tanácsnak iskoladrámáját, a *Cura regia*-t.⁶⁰

Természetes, hogy minden levélíró igyekezett a város vezetőit a „legbőkezeűbb mecénás”, vagy „a legjobb patrónus” képében feltüntetni a várható anyagi juttatások fejében. De volt-e a humanista flosculusok mögött valódi tartalom is? Úgy vélem igen, bár az éremnek van egy másik — kevésbé fényes — oldala is. Lackner Kristóf például 1592-ben küldi haza Grazból téziseit a tanács urainak.⁶¹ Nevelőanyja, Consul Anna azonban kénytelen volt megróni a magisztrátust, amiért az nem törődött nevelt fia munkájával, a tézisek szétosztatlanul heverték a városházán.⁶² Név szerint is elmarasztalja Nagy Tamást Tamisch Mártont és Faut Márkot, mint akik keveset tartanak az egész felől”. A vádakban — mint azt Kovács József László is megjegyzi — lehetett némi igazság, de a levélből a sértett szülő indulata is kiérezhető. A valóság nyilván valahol a két véglet között volt: a soproni belső tanács irodalmi érdeklődésének hamar híre ment a környező evangélikus vallású országokban, ám az igazi mecénássághoz, vagyis a valódi tehetségek felismeréséhez és támogatásához, már sem elegendő pénz, sem elegendő tudás nem állt a tanácstagok rendelkezésére.

Mínt hogy Lackner városvezetőségének idejében a szerzők szigorú megmérgetetésnek voltak kitéve, s a pénzt nem szórták ölükbe két marokkal, kéziratokat csak elvéve adnak be azzal a célzattal, hogy a tanács pénzen jelentessék meg azokat. Ezek is jobbára szegény lelkészek voltak: mint az

⁶⁰ *Lesestoffe* Nr. I. 34. p. 455—456.

⁶¹ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 17. p. 432—433.

⁶² KOVÁCS 1977, 169—173.

Ágvalván és Lépesfalván lelkeszkedő Erasmus Felner, aki prédikációját adta be véleményezésre — némi anyagi támogatás és a kiadás elősegítése reményében; Institoris Mihály pedig düledező iskolájának felújítására kért anyagi segítséget, amiért cserébe három munkáját ajánlotta fel a tanácsnak; vagy a soproni magyar prédikátor, Kőszegi Szekér Máttyás, aki képek nélküli „emlékmáskötetét” akarta Lacknerrel kiadatni. Ebben — mint az leveléből kiderül — kissé erőltetett módon a város 12 vezetőjét a „Múzsák 12 numenjének” (*duodecim numina Musarum*) titulálja, amelyen a tudós Lackner legfeljebb ha jót mosolyoghatott. Ő bizonyára sokkal komolyabb munkákat szeretett volna látni: ilyen lehetett volna Faut Márk krónikája — ha elkészül —, s gyaníthatólag ő biztatta Scholtz Jeremiás városi orvost is a balfi fürdőről szóló ismertetésének megírására.⁶³

2.2. A város által megrendelt művek

A mecénatúra másik tipikus esete Abraham Hossmann császári udvari történetíróval kapcsolatos, aki először 1612-ben került kapcsolatba a várossal.⁶⁴ Első levelében⁶⁵ a császári esküvőről írott könyvét és Osztrák Krónikáját ajánlja a Tanács figyelmébe, amelyről azt írja, hogy az a lipcsei vásárra meg is jelenik. Második levelében⁶⁶ már II. Rudolf életéről és koráról küld nekik újabb traktátust, az Osztrák Krónikát ismét csak ígéri. Harmadik levele két évvel későbbi keletű,⁶⁷ ebben a Pestisről írott traktátusát⁶⁸ küldi, tekintettel arra, hogy erre az évre az asztrológusok járványt jósoltak — majd mintha elfelejtette volna előbbi levelét, május 3-án⁶⁹ szinte szó szerint megismétli az előbbieket. Mindkét esetben újra említést tett *Osztrák Krónikájáról*, amelyben — ha lehet némi hitelt adni közléseinek — sok szó eshetett Sopronról is. A sokat emlegetett krónikát azonban még ezekkel a levelekkel sem küldte el.⁷⁰ Ismerjük Hossmann 1612-ben a pozsonyi tanácshoz írott levelét is,⁷¹ amely sokban hasonlít a Sopronba küldött első és második levélhez. Minden bizonnyal ő is minta szerint dolgozott. E levélben a Nagy Osztrák Krónika elkészítése közben írott, *II. Rudolf életéről*,

⁶³ KOVÁCS József László szerint a Faut-krónika abbahagyása (1613) és a Hossmann-nal kezdett levelezés között lehet némi összefüggés: talán Faut megsértődött, amiért őt hivatalosan nem támogatták munkájában? Scholtz Jeremiás városi orvos életéről csak igen keveset tudunk: ő 1624-ben lett a Nemes Tudós Társaság tagja. A balfi fürdőről készített leírása elveszett (RMNy 1495—1496).

⁶⁴ KOVÁCS József László: *Hír egy tervezett XVII. századi nyomtatott városi krónikáról*. SzSz 1964, 264—266.

⁶⁵ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 25. p. 440—441.

⁶⁶ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 26. p. 441—442. (1612. augusztus 31.)

⁶⁷ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 29. p. 446—448. (1614. február 13.)

⁶⁸ *Causae naturales ex quibus pestis oritur et repellitur. Natürliche Ursachen, davon sich die Pest erreget, und wiederumb abgewendet wird...* Mehrentheils durch die aller denckwürdigste Historien zusammen gezogen... — Budissiac, 1614. (British Library 1167. fol. 34. in: *BLC* 153. p. 210.)

⁶⁹ *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 31. p. 449—451.

⁷⁰ Gyanítható, hogy nem is létezett. Egyik fennmaradt traktátusában [*De natura et nativitate hominis*. Altenburg, in verlegung henning Grosen des ältern, s. a. [előszó kelt: Lauban, 1611. szeptember 21.]⁴ 144 pp. — HAB 35. 1. Astr. (3) szintén úgy említi az Osztrák Krónikát, mint amely még nem jelent meg. Egyetlen hasonló című műve ismeretes: a *Genealogia Austriaca* (Leipzig, 1612), ez azonban más jellegű munka.

⁷¹ Kiadta: LUKINICH Imre: *Adattár MKsz* 1924, 89—90.

működéséről és haláláról szóló írását ajánlja a pozsonyiaknak, mert ez szerinte olyan adatokat tartalmaz, amelyek semmilyen más könyvben nem szerepelnek. Ugyanakkor kritizálja azon városok és mezővárosok magisztrátusait, amelyek nem mutatnak kellő érdeklődést művei iránt (vagyis ekkor már több helyre is írhatott hasonló tartalmú leveleket). Kilátásba helyezi, hogy Pozsony történetét is belefoglalja az alapítástól kezdve a saját koráig. Kéri, hogy szolgáljanak néhány adattal a város történetéről, s ismét jóindulatukba ajánlja az elhunyt császárról szóló emlékiratát.

Abraham Hossmann, Rudolf és II. Mátyás történetírója persze nem pusztán műveit akarta ezzel népszerűsíteni. Minden levelében szerepel egy-két célzás, vagy kifejezett kérés a neki küldendő pénzadományokra vonatkozólag. Hossmann azt is jól tudta, kiket kell „megpumpolni” ez ügyben: a városi polgárság mindenütt van elég hiú és van elég gazdag ahhoz, hogy megfizesse azt, ha valaki hízelgő szavakkal írja meg városa történelmét. Erre lehetett példa az általa írott iglalui krónika is, amelyből egy kivonatot őriznek az ÖNB kéziratárában.⁷² Nem tudni, hogy politikai megfontolásokból, vagy az előbb említett lokálpatriotizmustól vezetettve, de tény, hogy Sopron két ízben is fizetett Hossmann-nak. Az ígért mű azonban már nem készülhetett el. 1617 novemberében a szerzőt a Magdeburg előtti úton banditák támadták meg, s halálosan megsebesítették. Hossmann művei ma igen ritkák, de történeti értékük is meglehetősen csekély, mivel azok egyszerű kompilációk — teszik hozzá a történészek.

Kisebb traktátusainak átböngészése során azonban meglepően érdekes adatokra is bukkanhatunk. Hossmann ugyanis igen sokat idéz kortárs művekből, sőt levelezésekből is. „A jól szabályozott államról és a polgármesterek helyes választásáról” írott traktátusában⁷³ — amelyet Felső-Lausitz hat királyi városának ajánlott — egy helyütt arról értekezik, hogy a városokban a templomok és iskolák mellett gyógyszertárakat is fenn kellene tartani, a pestisveszély megelőzése céljából. Ekkor említ meg egy soproni történetet, igaz, csak másodkézből idézve: „Cuspinianus gedencket eines Bürgermeisters zu Odenburg, daß man demselben nichts habe weher thun können, als wenn man eines Doctors in der Artzney gedacht habe, derhat nachmals in der Peste, weil die Seuch am ersten sein Hauß erreich, hundert fl. vor einen Medicum geben wollen, der aber nicht erlangen können.” (f. J1¹)

⁷² Extract auß des Abrahami Hossmanni von Bauben, gewesten kayserl: Historici bey Matthia, und Rudolpho II deiner geschribenen Iglawischen Chronik Ad Annum Christi 1049. fol. 67. (ÖNB Manuscriptum Cod. 7641. 1.)

⁷³ Tractatus de republica bene instituenda, et legitima electione consulis. Das ist eigentlicher Bericht vom hohen Ehrenstande der Bürgermeister und anderer Amtspersonen. Leipzig, in Verlegung Joh. Eyerings und Joh. Perferts. (*In fine*: Leipzig, gedruckt bey Abraham Lamberg) 1612. — 4° 68 pp. (HAB Pol. 28. 1., Sf. 357.)

2.3. A városnak dedikált művek

A városi tanács mint mecénás szerepéről a későbbiekben is szót ejtünk még. Egyelőre azokat a konkrét könyveket vizsgáljuk meg, melyeknek dedikációi a soproni tanácshoz szólnak. Ezeket részben a *Lesestoffe/Ödenburg* kötet leveles anyagából, részben a Régi Magyar Könyvtár (RMK) és a Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNY) köteteiből válogattuk össze. Ezekből 1569 és 1695 között 47 ilyen munkát gyűjthettünk egybe, ami azt jelenti, hogy átlagosan két évente ajánlottak egy-egy könyvet a tanács tiszteletére. Nagyobb hiátusok csak 1600 és 1610, 1620 és 1630, valamint 1676 és 1695 között vannak az anyagban. Ha megnézzük a felajánlott művek szerzőinek származási helyét, azt tapasztalhatjuk, hogy a soproniak csak 1615-től veszik át a vezetést, de magyar szerző ezek között is csak elvétve akad (az egész vizsgált időszakban mindössze hat fő). 1616-ig sok a külföldi közöttük — bizonyára az üldözött osztrák evangélikusság köréből —, majd ezek hirtelen eltűnnek. A dedikált munkák többsége nyomtatvány (41 a 47-ből) és csak négyről tudjuk biztosan, hogy kézirat. Tematikailag 1569—86-ig tartó időszakban túlnyomó többségben vannak a vallási témák, amelyek újból csak 1640 és 1650 között (az evangélikus gyülekezet megerősödésének idején) sűrűsödnek. A világi témák így is túlsúlyban vannak az összes anyagban (27 db).

Míg a XVI. század második felében tudomásunk szerint csak két disszertációt ajánlottak a tanácsnak, 1619-től kezdve gyakorlatilag ez teszi ki az anyag teljes egészét. Ezzel együtt a németnyelvűség is eltűnik, mert az egyetemi értekezések kötelező nyelve a latin volt. Magyar nyelvű munkát mindössze kettőt találunk, s külön érdekesség, hogy mindkettő természettudományi munka: Frankovith Gergely orvosi könyve (1588) és Scholtz Jeremiás leírása a balfi fürdőről (1631). A felajánlott versek is viszonylag gyér számban fordulnak elő, s jellemző, hogy a város „humanista korszakai”-ként számon tartott időszakokban: 1569—80 között, valamint 1610—13-ban.

3. Irodalom a városról

Házi Jenő — némi politikai hátsó szándéktól is vezéreltetve — 1937-ben jelentette meg „Sopron a régi magyar irodalomban” c. kis kötetét.⁷⁴ Ha ezt a gyűjteményt végiglapozzuk, egészen Kis János „Sopron tájékához” c. verséig (1815) nem találunk olyan művet, amelynek a város nem születési helye, hanem *tárgya* lenne. De mikor is kezdtek először magáról a városról írni?

Külföldi analógiák alapján is várható volt, hogy főként két irodalmi műfaj: a *historia* és a *rétorika* foglalkozik városleírásokkal. Nem véletlen, hogy mindkettő egyidőben bukkan fel nálunk: a XVII. század első évtizedében (egészen pontosan:

⁷⁴ Sopron a régi magyar irodalomban. Egyetemi nyomda, Bp. [1937]. (Magyar irodalmi ritkaságok, szerk. Vajthó László, XXXVI. szám)

1610—12 körül), sőt mindkettő egymáshoz személyileg is közel álló írótól származik. *História* alatt természetesen *krónikát* kell értenünk, amelyek közül az első, úttörő munka Faut Márk nevéhez fűződik.⁷⁵ A krónika címlapja szerint 1529—1611-ig, valójában azonban az 1526—1616-ig terjedő időszak fontosabb történéseit foglalja össze. A „Khurze Verzaichnuß” gazdag tárháza a korabeli soproni egyházi, politikai és kulturális élet eseményeinek. Faut első kézből szerezhette be információit, hiszen 1590-től haláláig a belső tanács tagja volt. Kéziratát Klein Menyhért lipcsei származású német iskolamester, Faut belső tanácsos kollégája látta el kiegészítésekkel, majd hagyatékából a tanács levéltárába került *ad acta*, így közvetlen hatásáról nemigen beszélhetünk. Műfaji szempontból ez az egyetlen XVII. századi soproni krónika, amely szisztematikus adatgyűjtésével és rendszerezésével kirí a többi, *quodlibet* jellegű családi krónika közül. (Itt Payr György (1588—1651) és Csányi János, ill. Csányi György Fülöp (1670—1704) krónikáira gondolok.) Nem lehetetlen, hogy Faut Lackner biztatására készítette, s kiadásra szánta azt.

A városdicsérő beszédek (*laudationes urbis*) eredete az antikvitásba nyúlik vissza.⁷⁶ Az ókori rétorikaelmélet egyik kedvelt klasszikusa, Quintilianus írja róluk: *Laudantur autem urbes similiter atque homines. Nam pro parente est conditor, et multum auctoritatis adfert vetustas, ut iis qui terra dicuntur orti, et virtutes ac vitia circa res gestas eadem quae in singulis: illa propria quae ex loci positione ac munitione sunt. Cives illis et hominibus liberi sunt decori. Est laus et operum, in quibus honor, utilitas, pulchritudo auctor spectari solet: honor ut in templis, utilitas ut in muris, pulchritudo vel auctor utribique* [Az emberekhez hasonlóan a városokat is dicsérik. Mert a szülő helyett ott van az alapító, és a régiség olyan nagy tekintéllyel ruház fel, hogy azoknak, akikről azt mondják, azon a földön születtek, cselekedeteikben megmutatkozó erényeik és hibáik külön-külön is ugyanazok; ezek a sajátosságok azok, amelyek a hely fekvéséből és védettségéből származnak. Ezeknek az embereknek is a szabad polgárok szolgálnak ékességére. A tárgyaknak is megvan a dicsérete, amelyekben a szerző a tisztességet, a hasznosságot és a szépséget szokta figyelni: tisztességet, mint a templomoknál; hasznosságot, mint a falaknál; vagy a szépséget mindkettőnél.] (*Institutio Oratoria* III 7, 26—27 Winterbottom.) A laudációk népszerűsége a középkoron át egészen a reneszánsz humanizmusig töretlen volt.⁷⁷

⁷⁵ Khurze Verzaichnus, Was sich zum Theil vor Menschengedenken und hernach bei unsern Zeiten in den Jahren von A. 1529 biss auff diss 1611 Jahr zu Oedenburg undt in denen Vmbliegenden Ländern zuegetragen. — [91] ff. (OSZK Quart. Germ. 192.) Kiadása a „Sopron város történeti forrásai / Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg” c. sorozatban, ld. 41. jegyzet.

⁷⁶ Erről egy újonnan előkerült papírusszal kapcsolatban és az eddigi szakirodalomra vonatkozóan ld.: CLASSEN, C. J.: *Das encomium Alexandriae* und die Tradition der *descriptiones urbium*. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 45 (1982), 85—87.

⁷⁷ HYDE, J. K.: *Medieval descriptions of Cities*. *Bulletin of the John Rylands Library* 48 (1965/66), 308—340. — SCHMIDT, Paul Gerhard: *Mittelalterliches und humanistisches Städtelob*. in: *Die Rezeption der Antike*. Kongreß, Wolfenbüttel 1978. 119—128. (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung Bd. 1.) — CLASSEN, C. J.: *Die Stadt im Spiegel der Descriptiones und Laudes urbium in der antiken und mittelalterlichen Literatur bis zum Ende des zwölften Jahrhunderts*. Hildesheim, 1986². (Beiträge zur Altertumswissenschaft 2.)

Néhány a jellemzőbbekből: Albrecht von Eyb Bambergéről (1452); Eobanus Hessus Nürnbergről (1532); Reinhard Lorichius Marburgról (1536); David Chytraeus Rostrockról (1567); Matthaues Dresser Erfurtról (1573); egy ismeretlen professzor Wittenbergről (1573); Justus Lipsius Leuvenről (1605); Walter Ludwig Schwäbisch Hallról (1688) stb. Ebbe a sorba méltó helyen illeszkedik bele Lackner Kristóf 1612-ben elmondott *Oratio de laudibus Sempronien-sis-e*,⁷⁸ amely — és ez nagyon fontos — nem történetírásnak, hanem szónoki beszédnek készült! Azért kell ezt hangsúlyoznunk, mert a teljes terjedelmében több mint két óra hosszát tartó beszédben számos történeti adatot is találunk. Például Lackner felsorolja a környék hasznos növény- és állatfajait, és a város kézműves-iparágait. *Aratores et vinitores, oratores ac viatores* [fol. 117^v] vannak a városban — írja —, de a felsorolásban teljesen össze-nem-illő neveket válogat egymás mellé, pusztán a kiasztikus elrendezés és az alliteráció miatt. Ugyanakkor a városfalak római eredetéről vallott elképzelését a modern régészet is igazolta. A beszédet a Nemes Tudós Társaság 36 tagja előtt mondta el a polgármester: hogy értették-e mindannyian, kétséges. A mű is kéziratban maradt, úgy látszik maga a szerző sem tartotta fontosnak publikálni. Ő komoly *historiát* szeretett volna látni — ennek megírására több ízben is buzdítja társait —, s nem rajta múlt, hogy nem készült el. Lackner városdicsérő-beszéde a hasonló típusú XVII. századi *oratiók* egyik kiemelkedő darabja. Elsősorban azért, mert a rétorika formális követelményeinek kielégítésén túl szeretettel, ugyanakkor józan realitásérzéssel tudja dicsérni saját pátriáját.

De rendelkezünk „iskolás” gyakorlatokkal is ebben a témakörben: Rosner Mátyás wittenbergi diák 1660-ban született *Dissertatio geographica*-jával,⁷⁹ amely nem *laudatio*, hanem *descriptio*, mégpedig szigorúan „tudományos” (vagyis csontszáraz) leírása a városnak. Rövid terjedelme miatt alig jut tovább általánosításokon, ezért helytörténeti haszna is vajmi csekély.

Igazán nagy hírnevet és pártfogókat a városnak leginkább az idelátogatók szerezhették azzal, ha jó véleményt alkottak Sopronról, és azt továbbadták hazájukban is. Különösen jó alkalom kínálkozott erre a XVII. században lezajlott két országgyűlés alkalmával. Ifj. Hiller István a firenzei levéltárban megtalálta Giovanni Francesco Buonamicinek, a firenzei követség titkárnak 1622-ben írott levelét, amelyben bemutatja Sopront a bécsi olasz követnek.⁸⁰ A „nem túl nagy, de szépen megépített város” (*non e molto capace, má ben' fabbricata*) megnyerte a toszkánai herceg követének tetszését, s több levelében is részletesen beszámolt a Sopronban zajló tárgyalásokról, ceremóniákról és fogadásokról.

(Folytatjuk)

⁷⁸ Szövege latinul és magyarul megjelent: GRÜLL Tibor: Lackner Kristóf beszéde Sopron város dicséretéről, 1612. *Lymbus* (Szeged) 3 (1991), 45—97.

⁷⁹ *Dissertatio geographica. Exhibens Descriptionem breviorum Regiae Juxta ac Liberae Civitatis Sempronii. — Wittenbergae, Johann Hake, 1660.; 4° [12] ff. — Magyar fordítását ld. SSz 14 (1960), 300—311. — A táguló világ magyarországi hírmondói, XV—XVII. század Bp., 1984. 252—257. (Nemzeti könyvtár)*

⁸⁰ Hiller István, ifj.: „Sopronról azt írhatom Méltóságodnak...” in: Házi Jenő emlékkönyv. Soproni Levéltár, Sopron 1993. 256. 6. jegyzet. (A levél jelzete: Archivio di Stato di Firenze Mediceo 4374.)

Rövidítések

BÁN 1939

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939. (Győregyházmegye múltjából, IV. szám 2. rész)

HAB

Herzog-August-Bibliothek, Wolfenbüttel

HÁZI 1939

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939. (Győregyházmegye múltjából, IV. szám 1. rész)

HÁZI 1982

Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok (1535—1848). I—II. kötet. Akadémiai, Bp. 1982.

KLEINSCHMIDT 1982

Kleinschmidt, Erick: Stadt und Literatur in der Frühen Neuzeit. Voraussetzungen und Entfaltung im südwestdeutschen, elsässischen und schweizerischen Städteraum. Böhlau, Köln—Wien 1982. (Literatur und Leben NF Bd. 22.)

KOVÁCS 1972

Kovács József László: Lackner Kristóf és kora. Sopron, 1972. (A Soproni Szemle kiadványai, új sorozat 6. szám).

Lesestoffe/Ödenburg

Lesestoffe in Westungarn I. Sopron (Ödenburg) 1535—1721. Scriptum, Szeged 1994. (Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 18/1.)

MOLLAY 1967/68

Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban. Sz 1967, 155—171; 205—223; 317—333; 1968, 37—58; 130—150

PAYR 1917

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. I. kötet. Sopron, 1917. [A II. kötet nem jelent meg.]

Nagy Alpár:

In memoriam Scholz János (1903—1993)

A merész ecsetvonásokkal festett pályakép: késői nekrológ, őszinte tiszteletadás, főhajtás a tőlünk hosszú évtizedekig távol élt, 1993-ban elhunyt sokoldalú zeneművész emléke előtt, aki élete végéig – gyakorta kedvezőtlen körülmények között, a látszatot nem egyszer meghazudtolva – szülővárosának egész szívével hű polgára tudott maradni.

A munkámban megjelenő valamennyi idegennyelvű dokumentumot a Scholz–Russ család közeli ismerőse és barátja, a Sopronban élő Kalmár Dezsőné kapta közvetlenül Scholz János özvegyétől, Helen Marshall Schellingtől az Amerikai Egyesült Államokból, fénymásolt példányok formájában. Ezek a másolatok Hillebrand Imre könyvkötőmester közvetítésével kerültek hozzám. Az angol nyelvű cikkek, közlemények, folyóiratrészletek anyagát Nagy Enikő Gyöngyvér (Budapest) fordításában használtam fel.

„Régi muzikális soproni család sarja, akinek apja, anyja, nővére, nagybátyja, nagyatyja mind, vagy az egyesületi zenekarban, vagy az énekkarban tevékenykedtek, dédanyjának tiszteletére pedig Schubert szerenádöt írt” – olvashatjuk Csatkai Endrénél.¹ „Mr. Scholz Sopronban született Magyarország nyugati részén” – írták róla a The New York Times-ban.² A személyről készült egyik angol nyelvű életrajzi, szakmai összefoglalásban³ az áll: családja, mellyel Schubert, Liszt, Goldmark baráti kapcsolatban voltak, osztrák–magyar eredetű, Schubert az op. 138-as számú művét (Serenade) Scholz János szülői nagynénijének,⁴ Goldmark Károly pedig B-dúr zongoratrióját,⁵ másutt B-dúr zongorakvintettjét,⁶ Scholz János anyjának⁷ ajánlotta, aki tehetséges hegedűs volt. „Előkelő családban született” – fogalmaztak másutt, olyan családban, amely „Sopronban, egy Ausztria melletti magyar városban élt több mint két évszázadon át”.⁸ Szülőhelye, Sopron, Ausztria és Magyarország határánál, fontos útvonal volt már a rómaiak idejében. A civilizáció itt magas színvonalon állott, és a kozmopolitizmus⁹ elérte ezt a meglehetősen kis várost, amelyik igényt tartott Haydnra, Goldmarkra, mint saját felfedezettjeire,¹⁰ több neves orvossal, tanárral együtt.

„Volt egy hatalmas, gazdag, rendkívül választékos zenei könyvtárunk, beleértve a posztromantikus zenének olyan komponistáit is, mint Kalkbrenner és Reissiger. Megvolt itt Beethoven Spring (Tavaszi) hegedűszonátájának első kiadása, ami dédanyám könyvtárából származott, még leánykorából, mielőtt 1827-ben férjhez ment. 1813-ban a család 6000 kéziratot, korai nyomtatású zeneművet adományozott a Bécsi Zenebarátok Szövetségének (Vienna Society of Friends of Music). Ez lett a magja a híres Zenebarátok Társasága (Gesellschaft der Musikfreunde) könyvtárának. Családom nemcsak a zenét ismerte, hanem a zeneszerzőket is. Nagypám mesélt nekem Liszt egykori koncertjéről,¹¹ mert

¹ A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948. Sopron, 1962, 63. o.

² The New York Times Obituaries Sunday, June 6, 1993. Janos Scholz, 89, Cellist, Scholar And Morgan Library Benefactor (by Eric Pace)

³ Címe: Janos Scholz, helye, évszáma nincs. Lásd a Hillebrand Imre (a továbbiakban (H.I.) kölcsönözte 3., 4. számú anyagban!

⁴ Great-aunt, a H.I. kölcsönözte 4. sz. anyagban: dédnagynénijének (great-great aunt).

⁵ Goldmark a nevezett hangszerre, zongorára, nem írt szonátát, de írt 1903-ban az ausztriai Gmundenben B-dúr zongoradarabot.

⁶ B-dúr hangnemből zongorára, két hegedűre, mélyhegedűre, gordonkára komponált kvintettje. 1878-ban készült el Gmundenben.

⁷ Scholz János édesanyja, született Russ Melánia 1876-ban született Sopronban, Goldmark aligha ajánlotta, ajánlhatta nevezett zongorakvintettjét a kétéves kislánynak. Valószínűleg az 5. sz. jegyzetben megnevezett „zongoradarab”-ról van szó!

⁸ Portrait of a Collector, Janos Scholz: Cellist, Connoisseur, Collector, by Nicholas Ward-Jackson. Megjelenésének helye, ideje nincs feltüntetve. A címlapon Scholz János arcképe, egyik szobája részletével, a többi oldalon V. Carpaccio, Pisanello, Pietro da Cortona, P.L.Ghezzi, Below rajzai

⁹ Külföldhöz kötődő polgárosodás, polgári gondolkodás, életforma.

¹⁰ Los Angeles Times, Scholz: Double-Threat Artist (1966. V. 3.). Nem állja meg a helyét az amerikai újságnak az a megállapítása, miszerint J. Haydn és Goldmark Károly Sopron felfedezettjei lettek volna. Sopronhoz erős szálakkal kötődésük, vele sokáig tartó kapcsolatuk azonban bizonyított, dokumentálható.

¹¹ Artist life (by Dorle J. Soria, High Fidelity) Musical America, April 1974, His family knew Schubert.

amikor Liszt első szólóestjét adta Sopronban, a nagyapám ott volt ezen a koncerten.¹² Előadás közben elszakadt egy húr. Valaki az első sorból felugrott, és tartani akarta, mert úgy zörgött, mint egy ördög. De Liszt játék közben felemelte egyik kezét, megrázta a »betolakodó« felé, s rákiáltott – »Menj el!« – németül, mert csak keveset beszélt magyarul. Nagyanyám még az ő anyjától hallotta, hogyan időzött Schubert társaságukban. Opus 138-as Szerenádját szülői dédnagynénimnek dedikálta születésnapjára. Előadták otthon az esemény tiszteletére, de Schubert már nem hallotta azt, ugyanis kiment egy Bécsen kívüli borozóba, ott találtak rá, teljesen egyedül volt, ittasan, s firkálgatott egy darab papírosra”.¹³

„Művészetében leginkább a velencei iskolát részesíti előnyben, aminek családi okai is vannak. Nagyanyja triezsti származású, ő egynegyed részben olasz. Voltaképpen valódi osztrák–magyar volt, anélkül, hogy egy csepp magyar vér lett volna benne. Ennek ellenére nagyon is magyarnak érezte magát” – summázták róla, illetve családjáról Amerikában.¹⁴

1903. december 20-án született Sopronban, „egy régi magyar városban, ahol reneszánsz és barokk épületek álltak, közel az osztrák határhoz”.¹⁵ „A család itt kétszáz éven keresztül élt ugyanabban a nagy impozáns házban, amelynek negyven helyisége lehetett. Kereskedő emberek voltak, kivéve Scholz János apját, aki akkor halt meg, amikor ő öt esztendő volt”.¹⁶ János Scholz Julián és Russ Melinda gyermekeként látta meg a napvilágot. Édesapját, a tűzérőrnagyot, lelkes zenebarátként ismerték, tisztelték városszerte. Édesanyja diákéveiben magánúton szerezte alaposnak mondható zenei ismereteit, évtizedeken át a Soproni – 1929-től Liszt Ferencről elnevezett – Zeneegyesület tagjaként tevékenykedett. Zene iránti buzgóságának egyik jellemzője volt, hogy az egyesület valamennyi hangversenyén, rádiószereplésén részt vett, a Zeneegyesület 20 éve működő tagjaként bronz érmet kapott,¹⁷ a Dalosszövetség pedig három évtizedes működéséért ezüst éremmel tüntette ki.¹⁸ Az egykori Hosszúsor, 1906-tól Rákóczi utca 9. sz. alatti, múlt század elején klasszicista stílusban épült szülői ház,¹⁹ csakúgy, mint a véle egy telken álló Russ-palota, a soproni zenei élet egyik jelentős találkozóhelye, központja volt,²⁰ ahol többször megfordultak a család

¹² Los Angeles Times, lásd a 10. sz. jegyzetben!

¹³ Artist life..., lásd a 11. sz. jegyzetben! A Bécsi Zenebarátok Szövetségének tett 6000 darabos ajándékozásról olvashatunk a H.I. kölcsönözte a 3., 4. számú anyagban is.

¹⁴ Artist life..., lásd a 11., 13. sz. jegyzetben!

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Országos kitüntetések soproni zenészeknek, Sopronvármegye (a továbbiakban: Svm.), 1925. XII. 16. 4. A kitüntetettek között volt például Hoffer Ottó, Klafski Henrik, Riedl Rezső, Halmos Alajos.

¹⁸ A szülőkre vonatkozó adatokat lásd: A magyar muzsika könyve, Budapest, 1936., 478. Szerk. Molnár Imre dr.

¹⁹ A Russ- és Scholz-családok ház és ingatlan viszonyairól: dr. Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734–1939, Sopron, 1941, 80–81., Csatkai Endre: Petőfi Sándor Sopronban, Sopron, 1948, 18–19., Soproni Szemle (a továbbiakban: Sz.) 1968, 254–255., 354., 368–369., Svm. 1921. V. 14. 3., Soproni Hírlap (a továbbiakban: SH) 1921. V. 15. 2., 1944. VII. 2. 5.

²⁰ Sz., 1956, 3. sz. 287–288.

barátai, egyebek között Goldmark Károly, később – már századunkban – Dohnányi Ernő, Bartók Béla, Stefániai Imre.²¹

A család minden tagja szerette a zenét, a művészeteket. Néhányan közülük műgyűjtéssel is foglalkoztak, természetesen kedvtelésből. Ám a zenének volt a legnagyobb jelentősége. A családban mindenki játszott valamilyen hangszeren,

folyamatosak voltak a kamaraestek, ahol rendszeresen fellépett a családi trió. János a csellisták ötödik generációjához tartozott, és első volt, aki hivatásos művész lett.²²

Anyja, már említettük, tehetségesen hegedült, leánytestvére zongorázott, nagypapa szintén csellózott. Három zongora állt a házban, három különböző teremben, ha mindenki gyakorolt, úgy hangzott, mint „egy kis Curtis Intézet”.²³

²¹ A magyar muzsika könyve: 478.

²² „A csellisták 5. generációjához tartozom a családban, én voltam az első, aki hivatásos zenész lett.” Los Angeles Times, Scholz: Double—Threat Artist (1966. V. 3.)

A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a Scholz-Russ család muzikális volt. Meglepő viszont, hogy János már tíz éves korában gyűjtött műtárgyakat, porcelánokat, érmeket, és – milyen a gyűjtőszennedéllyel megáldott gyermek! – komplett, betöréshez való szerszámkészlettel szerelte föl magát. hogy annak segítségével belopódzhasson nagypapa padlásszobájába, hogy onnan megszerezhesen bizonyos tárgyakat saját gyűjteményébe, például kopott kéziratot, vagy egy kis figurát. Ezek a sok területre ágazó gyűjtő-kutató szennedélyek azután tudományos, no meg a lányok iránti érdeklődéssel társultak a kamaszkorban, s természetesen bosszúságot is okoztak a családnak. Egyszer, pszichoanalitikus hiányában, elküldték a környék gyóntató papjához, de „szerencsétlenségükre” az atya maga is szennedélyes gyűjtő volt; ők ketten megértették egymást, ami végül lecsönnesítette a családi aggodalmakat, és a fiú lelkiismeretét is megnyugtatta.²⁴

„A család olyan sokáig élt ugyanabban a házban,²⁵ hogy nagyon sok értékes tárgy halmozódott fel. Az egyik szobában például híres hangszerek voltak, úgy nézett ki, mint Jacques Français hegedűkereskedő raktára. A padlásszobában egyik alkalommal találtam egy puzón²⁶ készletet, s akkor kezdtem játszani puzónon. Találtam ott néhány orvosi könyvet is, azok lettek könyvgyűjteményem első példányai. Azután következtek az érmék, közetek, ezüstök, bronzok, bélyegek stb. Tizenegy éves voltam, amikor segédkeztem egy helyi ásatáson, ahol történelem előtti maradványokat, romokat ástak ki, s ahol megtanultam egymáshoz illeszteni a talált darabokat, és azt, hogyan kell restaurálni, konzerválni. Katalógust készítettem egy kolostor könyvtáráról meg a helyi múzeum románkori érméiről, pénzdarabjairól. 15–16 éves koromban egész kis múzeumom volt!”²⁷ Nyilvánvaló, hogy ezt a minden szempontból értékes, hasznos időtöltésre való hajlamot – akár zenei tehetségét – a közvetlen családi környezetből hozta magával. „Hét éves koromban kezdtem csellózni” — emlékezett vissza első lépéseire.²⁸ „Első tanárom hegedűs volt, aki mindenféle hangszereken játszott. Első órám az alábbiak szerint történt 1910. november 17-én. Tanárom egy kis hangszerrel rendelkező, kis szék előtt álló kisfiú előtt állt, aki arra várt, mikor ülhet le. Ő, a tanárom, azt mondta: »Fiam, te csellista akarsz lenni. Azonnal megmondom neked, még mielőtt leülsz, arra leszel ítélve, hogy életed felét a hátsófeleden töltheted el.«²⁹

Az édesanya, „a parancsoló típusú, energikus asszony”³⁰ égett a vágtyól fia jövőjét biztosítani. A Magyar Királyi Agrárügyemre küldte, hogy biztos szakma

²³ Artist life..., His family knew Schubert. A Curtis Institute-t, a nagyhírű philadelphiai konzervatóriumot 1924-ben Mary Curtis alapította. Az intézet tanári karában a legkiválóbb művészek tanítottak, és hallgatóit megkülönböztetett gondossággal válogatták ki.

²⁴ Portrait of a Collector..., V.ö. a 8. sz. jegyzettel!

²⁵ V.ö. a 19., 20 sz. jegyzettel!

²⁶ Pozán, harsona.

²⁷ Artist life..., First lessons, first collections.

²⁸ Los Angeles Times..., lásd a 10. sz. jegyzetben!

²⁹ Artist life..., v. ö. a 27. sz. jegyzettel!

³⁰ U. o.

legyen a kezében. „Kezdetben családom azt akarta, hogy mezőgazdasági mérnöki tanulmányokat folytassak, ezért képtelen voltam magamat teljesen a zenének szentelni addig, amíg megszereztem az oklevelet ebben a szakmában” — emlékezett Scholz János jóval a hatvanadik életévén túl.³¹

Amikor megkapta diplomáját, anyjának ajándékozta, mondván: „Zenész leszek, Budapestre megyek.”³² A Királyi Magyar Zeneakadémia hallgatója lett, amelynek akkoriban Dohnányi Ernő volt az igazgatója, s aki a Budapesti Filharmonikusok karmesteri tisztét is betöltötte. Az ifjú muzsikussal a konzervatórium kamarazenei szakára is beiratkozott. Ehhez a szakhoz és idős vezető professzorához élete egyik igen kedves, emlékezetes, humoros története fűződött. „A professzor azt kérdezte: — Ismeri Haydn G-dúr kvartettjét? — Igen, ismerem — mondtam. — Ismeri a C-dúrt? — Igen. — Mindegyiket ismeri? — Igen uram, mind a nyolcvankettőt. Az idős mester ki akart vinni minket Haydn sírjához Eisenstadtba, hogy a Kálvária-templom karzatán Haydn-kvartetteket játsszunk. Egyszer, nem túl jól, a „Hét utolsó szót” adtuk elő négyes elrendezésben, s később, amikor már a professzor házában voltunk, táviratot hozott a postás. Az idős ember elolvasta, és kiabálni kezdett. — Mi ez? Mi van a táviratban? — kérdeztük mindannyian. A táviratban az állt: „Majdnem megfordultam a síromban”, aláírás: „Joseph Haydn”. — Szegény ember, sohasem tudtuk meg, ki küldte a táviratot.”³³

Vannak adataink a húszas évek közepéről, amelyek jól, szépen példázzák Scholz János és szülővárosa kapcsolatát. Tudjuk, hogy dr. Csatkai Endre „A soproni muzsika története” című füzetét a nyári „nagy dalosünnepélyekre” írta 1925-ben,³⁴ s munkájához fölhasználta a Soproni Zeneegyesület és Scholz János műsorgyűjteményét is. A Sopronvármegye 1925. július 12-i számának 2. oldalán „Rendezzünk zenetörténeti kiállítást a soproni dalosversenyre” címmel megjelent újságcikkben Scholz János, Thier László, a Russ-család páratlan értékű relikviáinak kiállítási lehetőségeiről olvashatunk. 1925-ben az augusztus hónapban megszervezett 20. országos dalosversenyen, annak diszhangversenyén „a mi Scholz Hansink” is közreműködött.³⁵ Kevéssel később Thier László Scholz Jánosról fogalmazott írása jelent meg a Sopronvármegyében.³⁶ „Hogy Scholz Hanzsi, a kiváló fiatal soproni csellóművész elsőrangú muzsikussá, közismert dolog, de kevesen tudják, hogy egyszersemind nagystílusú gyűjtő is, gyűjtője a régi Sopron emlékeinek, ki szűkebb hazája iránti szeretetből, ragaszkodásból példátlan kitartással kutatja és híven megőrzi a szülővárosa múltjára vonatkozó

³¹ Lásd a Los Angeles Times idézett számában!

³² Artist life..., Budapest and homage to Haydn.

³³ Uo.

³⁴ Svm 1925. VII. 5. 3. A soproni zene múltja könyvben (kj.), Svm 1925. VIII. 12. 1—2. „A soproni muzsika története” Dr. Csatkai Endrének a dalosversenyre írt könyvecskéje (Payr Sándor), Svm 1925. VIII. 14. 4. Sopron zeneváros.

³⁵ Kárpáti Sándor: Húsz esztendő... 106. A soproni nagy dalosverseny a Soproni Magyar Férfidalkör jubileuma alkalmából rendezték.

³⁶ Svm 1925. VIII. 26. 3. A soproni csellóművész mint régiséggyűjtő (Thier László).

írományokat, nyomtatványokat.”³⁷ „Reméljük, hogy gyűjtünk továbbra is lankadatlan szorgalommal dolgozik a régi idők emlékeinek feltárásán, hogy így gazdagítsa a »Civitas fidelissima« múltjáról való tudásunkat. Kívánjuk neki a teljes sikert” — fejezte be hosszú, részletes közlését Thier László.

A sokoldalú, tehetséges Scholz János a Budapesti Zeneakadémián Adolph Schiffer tanítványa volt. Művészdiplomája megszerzése után, az 1927-től 1932-ig terjedő időszakban, vezető csellistája lett a Budapesti Szimfonikus Zenekarnak, később játszott az Operaház, a Városi Színház zenekaraiban, különféle kamaragyűttesekben, szólóesteken lépett föl Magyarországon, Ausztriában, Olaszországban, Franciaországban, Angliában. Ebben az időszakban négy éven át tagja volt a Melles-vonósnégyesnek³⁸, majd 1932-ben szerződött a világhírű Róth-kvartetthez.³⁹ Ettől kezdve, mint Csatkai írta, már a világot járta, és csak „egy-egy rövid vendégszereplés hozta vissza szülővárosába.”⁴⁰ Korábban évekig tagja volt a Soproni Zeneegyesület keretei között Horváth József alapította Soproni Kamarazenatársaságnak⁴¹, s adataink szerint sokszor fellépett annak rendezvényein.⁴²

A Melles-vonósnégyesben nyújtott teljesítményéről a soproni Kolb Jenő a lokálpatrióta büszkeségével írt a Sopronvármegyében:

„Azoknak, akik szeretik a soproni tehetségek fejlődését nyomon követni, nagy örömük lett volna múlt vasárnap a budapesti Zeneakadémia nagytermében. Itt

³⁷ Uo. Szó esik a 2000 darabos „Soproniensia” gyűjteményről, számos hazai ösnyomtatványról, első kiadásról, hazai és külföldi nyomtatványokról, kéziratokról, a Sopronról szóló „csaknem teljes irodalomról”, számos egyéb művészeti, művelődéstörténeti érdekességről, ritkaságról.

³⁸ Melles Béla (1891—1939) hegedűművész. Vonósnégyes társaságát, amelynek rajta kívül Banda Márton, Gáti István, Scholz János voltak a tagjai, 1922-ben alakította, és azzal Milánóban (1926), Frankfurtban, Londonban, Bécsben (1928), Salzburgban (1929) koncertezett.

³⁹ Róth Ferenc (sz. 1899) hegedűművész előbb a Budapesti Vonósnégyest szervezte meg 1923-ban (Róth, Schiff, Spitz, Franke), amellyel európai országokban, Afrikában turnézott (1925). 1926-ban saját nevével fémjelzett vonósnégyest alakított Róth Ferenc, Antal Jenő, Molnár Ferenc, Van Doorn összetételben; 1928-ban mutatkoztak be Amerikában. Hamarosan világhímvére tettek szert.

⁴⁰ A soproni képzőművészet és ... 63.

⁴¹ „A kissé rendezetlenül folyó kamarazenéket bérleti alapra fektette az egyesület, az állandó társulata 1929 őszén alakult ki.” (Csatkai: A soproni képzőművészet és ... 64) Tagjai lettek: az alapító, zeneiskolai igazgató, primárius Horváth József, Hoffer Ottó, (2. hegedű), Szeghegyi (Adorján) Árpád és Jausz Ottó (brácsások), Scholz János, utóbb ifj. Zupancic Miklós (csellósok), Klafszky Henrik (nagybőgő), Flórián György (zongora) és mások. A Kamarazenatársaság műsorán „a klasszikus, romantikus és modern kamarairodalom gyöngyei szerepeltek”. (Kárpáti Sándor: Hús esztendő Sopron zenei életéből 1914—1934, Sopron és Sopronmegye Ismertetője 1914—1934, Sopron, 101.) 1933-ban beleolvadt a Liszt Ferenc Zeneegyesületbe. „Megbecsülhetetlen érdeme, hogy a komoly zenét veszélyeztető jazz és slágermuzsika áradatából visszavezette Sopron közönségét a magasabb zene üdítő forrásához.” (Kárpáti: Hús esztendő... 101.)

⁴² Például 1930. május 8-án, amikor a Soproni Kamarazenatársaság 3. bérleti hangversenyén Schubert Vonósötösét (C-dúr, op. 163.) játszották (Horváth, Hoffer, Engisch, Scholz Zupancic — Hübner), továbbá műsoron volt J. S. Bach: Adagio, Saint-Saëns: Le Cygne (A hattyú), Popper: Tarantella (Scholz—Flórián), Goldmark: Zongoraötös (B-dúr, op. 30.). Ugyanabban az évben Weiner Leó fizs-moll vonósnégyesét (no. 2.), Schumann Esz-dúr zongoraötösét (op. 44) adta elő a kamaratársulás a Kaszinóban (SH XI. 21. 5., XI. 22. 4., XI. 25. 2., Svm XI. 18. 3., XI. 19. 4., XI. 23. 6.). Az egyik soproni lap Scholz János gondonkajátékának „mélytűző, apollói nyugalmat” emelte ki. 1931. április 18-án a Kamarazenatársaság 3. bérleti hangversenyén szólolistaként lépett föl „Scholz Hanzi” (Kárpáti: Hús esztendő ... 108.) Október 19-én a Liszt Ferenc Zeneegyesület műsorában Tartini gambakoncertjét (D-dúr) szólózta, s Händel egyik concerto grossojának (op. 6. no. 3.) egyik szólójátékosa volt. Hoffer Ottó, Mangold Pál, dr. Marcsek Tibor társaságában a Sopronmegyei Kör népszavazási emlékünnepején is játszott a fővárosi ügyvédi kamara dísztermében, J. Haydn B-dúr vonósnégyesét adták elő.

lépett ugyanis az idei évadban először a közönség elé a Melles—Scholz vonósnégyes-társaság, melynek csellistája köztudomásúan nem más, mint Scholz János, a népszerű soproni gordonkaművész. [...] meg kell állapítani, hogy Scholz János csellója szinte alapélménye az egésznek és játéka a megbízható tehetség duzzadó fejlődését mutatja. [...] Örömmel regisztráljuk, hogy a meleg ünneplés jórésztben a fiatal soproni muzikusnak szólt.⁴³

A Róth-kvartettel ténylegesen elkezdődött Scholz János karrierje. Sokfelé turnézott, beutazta Európát, az Amerikai Egyesült Államokat, Kanadát, Mexikót. Évente körülbelül 100 hangversenyen lépett föl neves művészbarátai társaságában. Kárpáti Sándor, a soproni zenei élet egyik akkori kiemelkedő személyisége, az alábbi gondolatokat fogalmazta meg róla összegezőképpen: „A tőlünk elszakadt Scholz Jánost (szül.: Sopron, 1903-ban) a mi nagy értékeink közé számítjuk. Id. Zupancicnak volt tanítványa. A soproni áll. reáliskolában⁴⁴ érettségizett s gazdasznak készült Magyaróvárott. De a zene iránti rajongás mégis felülkerekedett benne s az akadémia elvégzése után átnyergelt muzikusnak. Még budapesti zeneakadémiai növendék korában egyremásra hívták egyes vonósnégyesekbe csellistának. Dohnányi mester magával vitte a Salzburgi ünnepi hangversenyekre, s midőn zenetanári oklevelét is megszerezte, a világhírű Róth-kvartett szerződtette gordonkásnak.⁴⁵

1933-ban mind a Soproni Hirlap, mind a Sopronvármegye lelkesen köszöntötte a városunkba jövő vonósnégyest, különösképpen csellistáját. A Sopronvármegye már október 1-jén fölhívta a nagyközönség figyelmét a nem mindennapi eseményre: „A vonósnégyes egyik művésze Scholz János, aki szülővárosában is be akar mutatkozni azon magasszínvonalú muzikális keretben, amely kiváló képességeinek kifejtésére megfelelő alapot nyújtott.”⁴⁶ „A mi Scholz Hanzink. Igen, mert ő a mienk. Egészen és mindig a mienk, soproniaké” — írta fellépésük előtt két nappal a Soproni Hirlap.⁴⁷ „Ő a negyedik a vonósnégyesben. Ő, aki kisgyermekkorra óta itt él közöttünk, kinek istenadta tehetsége előttünk bontakozott ki, most is a mienk maradt. Bárhol volt, bármerre is kóborolt, minden alkalmat megragadott, hogy a Zeneegyesület rendezéseiben részt vehessen, és az immár hagyományossá vált nagypénteki kismartoni zarándoklásokra eljöhessen. Ő a szónak legszorosabb értelmében jön most haza. A Róth-vonósnégyes sikereiben gazdag amerikai körútjáról érkezett most meg és Sopron az első vidéki város, ahová eljönnek, hogy részt adjanak nekünk azokból a zenei kincsekből, melyeket összegyűjtöttek. Csütörtökön este hangversenyez a négy fiú a Kaszinóban, fogadjuk őket azzal a szeretettel, amellyel ők hozzánk

⁴³ Svm 1931. XI. 17. 3. Vasárnaptól vasárnapig (Kolb Jenő). A nevezetes zeneakadémiai hangverseny november 15-én, vasárnap volt, s meghallgatta a tárca írója is. A műsorban Schumann-zongorakvintett, egy fiatalkori Hindemith-mű, Kodály Zoltán II. vonósnégyese hangzott el. Az utóbbit korábban már Waldbauerék is előadták Sopronban.

⁴⁴ A mai Széchenyi István Gimnáziumban.

⁴⁵ Kárpáti: Húsz esztendő... 97—98.

⁴⁶ Svm 1933. X. 1. 8. A Róth-vonósnégyes Sopronban.

⁴⁷ SH 1933. X. 3. 2. Róth-vonósnégyes (Mp.) A szigno mögött: Mangold Pál.

jöttek.”⁴⁸ A Soproni Hirlap a koncert másnapján Kárpáti Sándor tudósítását közölte, amiben a következőket olvashatjuk: „Műértő és zenekedvelő közönsége igazán hálás lehet ennek a művészi együttesnek, hogy induló diadalútjába városunkat is bekapcsolta, még pedig egyetlen magyar vidéki állomásként. [...] Ebben a szinte kitüntetés-számba menő kivételtevésben bizonyára nagy érdeme van Scholz Jánosnak, a soproni születésű csellóművésznek, akit ez a világhírű kamaraegyüttes épp nagyszerű muzikalitása és művészi készsége miatt szerződötetett állandó tagjává.”⁴⁹ A Sopronvármegyében ugyancsak október 6-án jelent meg dr. Frankl Pál írása a kamaraestről. Idézzük befejező mondatát: „Scholz János, a mi dédelgetett Janink... megtalálta méltó helyét és művészelleke fennen szárnyalhat.”⁵⁰

1934. május 20-án a Soproni Hirlapban Mangold Pál közzétette Scholz János Amerikából hozzá küldött tíz oldalas levelének azokat a részleteit, amelyek — úgy mond — „Sopront és a soproni zenekedvelőket leginkább érdeklik.”⁵¹ Idézzük, mert tartalma, stílusa, a kor zenei ízléséről, igényéről fogalmazott mondanivalója, a kinti zenei környezet lefestése, a szerzők és művek kritikája a ma embere számára is érdekes, tanulságos.

„Kedves barátom! Hej, de régen rágom már tollszáram végét és hányszor gondoltam magamban: Te betyár, igazán írhatnál már neki. De úgyis tudod, hogyan van ez, jön valami és jön még valami, egyszer a fejed fáj, másszor más, így mindig megvan az ok és ez a fő nálam, hitvány halandónál. Ahogy most véletlenül leírtam a halandó szót és elgondolom az utolsó 3 hét eseményeit, látom csak valójában, mennyire halandók is vagyunk. Röviden ez történt: Utolsó három koncert előtt álltunk, kicsit fáradtan — én meg egy fájó foggal, amelyet az itteni orvos kihúzott. Másnap cca. 39 fokos lázas torkgyulladásra ébredék. Este már 40 fölött a láz, éjjel kis félrebeszélés, másnap rosszabb minden, estére jön a specialista, bepillant a torkomba, kijelenti, hogy Streptococcus [nagyon súlyos betegségeket okozó baktérium, illetőleg bakteriális fertőzés! — N. A.], azonnal kórházba, három és fél napig 40-en felül, az orvosok küzdöttek, a szervezetem erőlködött, egy ú. n. Ross-kur [akkori orvosi kezelési módszer, eljárás, kúra! — N. A.] után vége a krízisnek, semmi komplikáció, csak 22 font (10 kilo) fogyás és

⁴⁸ SH 1933. X. 3. 2. (v. 6. a 47. sz. jegyzettel!) Hangversenyük október 5-én volt, csütörtöki napon, Egy Haydn-vonósnegyest (op. 76. no. 5.), egy Ravel-vonósnegyest, Schumann egyik kamaraművét (op. 41. no. 1.) adták elő, lásd a Liszt Ferenc Zeneegyesület emlékkönyvében, amit a Soproni Zeneiskola őriz. Az egyesületi emlékkönyvben a fiatal művészek kezeírása is olvasható: Igaz örömmel, boldogsággal játszottuk ezt a koncertet, amelyen a rendezőség és a publikum annyi szeretettel és melegséggel tüntettek ki. (Aláírások.)

⁴⁹ SH 1933. X. 6. 3. A Róth-kvartett soproni hangversenye (Kárpáti Sándor). Részletek a tudósításból. A hangversenyen Haydn-, Ravel-, Schumann-művet játszottak.

⁵⁰ Svm 1933. X. 6. 1. Fényesen sikerült a Róth-kvartett soproni hangversenye.

⁵¹ SH 1934. V. 20. 5. A halállal vívódott Amerikában Scholz Hanzi, a kiváló soproni muzsikus (Mangold Pál). A levéllel együtt sok egyéb is került Mangold Pál asztalára az amerikai bélyeggel ellátott hatalmas borítékban: „előkelő külsejű nyomtatványok, meghívók és bérleti hangversenysorozatokra szóló felhívások”, „újságkivágások, kritikák számolnak be a Róth-quartett óriási sikeréről és közkedveltségéről”, „megannyi dicshimnusz”. A 10 oldalas Scholz-levél — „telve humorral, de öntudattal” — a New York-i Alama Hotel papirosára íródott, „rajta a 20 emeletes hatalmas épület képe”, alatta a cím, amely elárulja, hogy a Broadway-n áll, „a legfelső 300 rezidenciájában”. (Részletek Mangold Pál újságcikkből.)

újra ember vagyok. Most nagyon óvatos vagyok, itthon ülök és így van végre időm levelet írni. Étvágy óriási, csellózni is csellózom, egyszerűen minden rendben van. Előreláthatólag máj. 16-án indulunk hazafelé... A szezonunk nagyon szép és hasznos volt, 67 koncertet játszottunk, és most még egy gramofonfelvétel lesz. Az Egyesült Államokban cca 40 koncert volt, ezek közül legfontosabbak voltak a New York-i modern szériák, óriási sajtósikerrel. Roppant érdekes volt megfigyelni, hogy az a kis, de jó muzsikus közönség, melyik komponistákat tartja valamire. A franciáknak volt nagy pártjuk, mert ideát nagyon szeretik a langyos,

simogató, szerintem gennyes muzsikát. Roussel, Tausmann, Milhaud, a tehetségtelen dekadenciájukkal magas polcon vannak. Nem mondom, Ravel és az isteni Debussy az más, az muzsika tetőtől talpig; Casella roppant elmés sarkasmussal írt kis darabokat, kegyetlen humor, egy jó savanyú citrom, de kitűnő. Nagyon kellemesen hatott ránk, hogy a Bartók—quartettre az emberek hihetetlenül komolyan jöttek, és egyedüli hibáját, a hosszát, a zseninek kijáró tisztelettel fogadták. Weiner Leó ezzel szemben elbukott. Az ő Mendelssohnba oltott neo-romanticizmusa csődöt mondott itt. Nagy est volt az ötödik. Tausmann, Malipiero és a zseniális Bohuslav Martinu művei, oly óriási siker voltak, hogy az öreg New-York-iak ezt még modern zenénél nem éltek meg... Majdnem ugyanezt a szériát 'leadtuk' a Library of Congress részére. Coolidge-né

minden koncerten ott volt. Szép koncert volt az első, a 4000 személyes, a zsúfolt Carnegie Hall-ban, zenekari kísérettel játszottuk Beck (svájci) Concertóját, vonósnégyes zenekari kísérettel. Ezen az estén szerepelt Szigeti is... Nem vicces, öt magyar egy hangversenyen New York-ban? A jövőre nézve, októberben újra itt leszünk és karácsony felé megyünk át újra Európába. Sokat játszunk gramofon részére, ami kitűnő üzlet is... Rengeteget láttam, Salt Lake City, Denver, Colorado stb., istenáldotta aranyvidék, csodás nép! Természetesen rengeteget jártam múzeumokba, hét pazar kiállítást láttam, az egyiket New York-ban, a Public Library-ben. Itt állították ki a Morgan-könyvtár kéziratait... leírhatatlan pompa és kincsek... a legkritkább IX—X. századbéli osztrák, német (St. Gallen) kodexek aranyba-ezüstbe kötve, elefántcsont betétekkel... Benvenuto Cellini egy aranykötése, hét Corvina, bíborpergamenre irt arany-ezüst betűs könyvek...”

Jó hatvan évvel ezelőtt, amikor Mangold Pál kézhez kapta Scholz János küldeményét, levelét és az utóbbit közzé tette, megkérdezte olvasóit — és én is megkérdezem most — „Kell-e ehhez kommentár?” A kérdést költői kérdésnek tekinthetjük.

Abban az időben, az 1930-as évek első felétől, a turnék során adódó lehetőségeket is kihasználva — nevezetesen az 1933-as spanyolországi hangversenysorozatot követően — erősödött, elmélyültebb, rendszerezettebb lett Scholz János gyűjtési kedve, műtárgyak iránti szenvedélye. „Mivel zenész voltam, esélyem volt rá, hogy utazásaim során is hozzájussak dolgokhoz. Kezdetben könyvekhez, de ez túl nehézkessé vált. Mexikóban mérgesen hordoztam a csellóval együtt, és arra gondoltam, könnyebbet kellett volna találnom a szállítás miatt. Ez Mexikóban volt 1935-ben, amikor metszeteket, rajzokat is gyűjteni kezdtem. Azt hiszem, először egy Carraccitól származó bolognai rajzot vásároltam, amiről kiderült, hogy másolat. Tanulni kezdtem. Tudásom, munkám, no meg a jó szerencse által — nagy szerencsém volt mindig — vásároltam kis vagyonomból a nagy mesterek rajzait... A képzett zenei emlékezőtehetség, és minden gyűjtés, amit csináltam, formálta az agyamat és a szememet, hogy be tudtam hatolni minden művészi forma legkényesebbjeibe, a nagy mesterek eredeti rajzaiba.”⁵²

1935. május 1-jén második hangversenyét adta Sopronban a Róth-vonósnégyes⁵³, 1936. május 9-én harmadszor szerepelt nálunk⁵⁴, 1937-ben negyedszer is eljött hozzánk.⁵⁵

A náciizmus a harmincas évek közepétől kezdődően egyre nagyobb és nagyobb veszélyt, fenyegetést jelentett Európában. A Róth-kvartett másik három tagja zsidó volt. Szerencsére a budapesti nagykövet — a New York-i Bloom

⁵² Artist life (by Dorle J. Soria) ... April 1974.

⁵³ Lásd a Liszt Ferenc Zeneegyesület emlékkönyvében! Műsor: Mozart: G-dúr vonósnégyes, Schubert: d-moll kvartett (Der Tod und das Mädchen), Brahms: a-moll vonósnégyes (op. 51. no. 1.).

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo. Műsor: Mozart: A-dúr vonósnégyes (Kh. 464), Dvorak: F-dúr vonósnégyes (op. 96), Brahms: c-moll vonósnégyes (op. 51. no. 1.).

képviselő barátja lévén — elintézte a csoportnak, hogy meghívást és letelepedési lehetőséget kapjon Amerikában (Manhattan). Scholz János mindent maga mögött hagyott, csupán egy bőrönddel és csellójával érkezett Amerika földjére. „Amerikaivá és New York-ivá vált” — írta a már ismert amerikai lap.⁵⁶

1937-ben visszahívták Budapestre, legyen a Zeneakadémia tanára. A meghívást nem fogadta el. (1948-ban, amikor a II. világháború után először jött haza, hasonló ajánlással tüntették ki. Ismét nemet mondott.) Még ugyanabban az esztendőben (1937) feleségül vette Anne Bigelow Rosen-t,⁵⁷ később elváltak. Amikor a Róth-kvartett 1940-ben feloszlott, megszervezte a Rene Le Roy (fuvola), Carlos Salzedo (hárfa), Scholz János (cselló) triót, és kísérgyűjtésével sokszor szerepelt szerte az Egyesült Államokban. Ezt követően másik triót alakított zongorával, fuvolával, csellóval, Sidney Foster amerikai zongoristával. Ezekon kívül csellistaként muzikált a Fritz Stiedry vezetése alatt álló New Friends of Musik (Új Zenebarátok) zenekarban, ő volt a vezető csellista a Leopold Stokowski által újjászervezett City Center Orchestrában. 1940-ben a Town Hall-ban adott szólóestjét Olin Downes kritikus dicsérte a The New York Times-ban, elismerő szavakkal illette játékát, muzikalitását, csellóhangjának csodálatosságát, előadása részleteit.

Már említettük, hogy a háborús évek elmúltával 1948-ban járt ismét Magyarországon, szülővárosában. A Soproni Újság már október 1-jén beharangozta a Liszt Ferenc Zeneegyesület és Scholz János gordonkaművész október 7-i hangversenyét a Szakszervezeti Székház⁵⁸ nagytermében, V. Simon Atala és a Zeneegyesület zenekarának közreműködésével.⁵⁹ J. S. Bach C-dúr szvitjének előadásával⁶⁰ és J. Haydn D-dúr csellóversenyének szolójaként aratott sikert.⁶¹

1955-ben házasodott másodszor: Mrs. Schellinget vette feleségül, aki a zongorista, karmester, zeneszerző Ernest Schelling özvegye volt.

Szülővárosáról se feledkezett meg. A Kisalföldből tudjuk, 1963-ban „az Amerikában élő soproni származású csellóművész”, aki a soproni Liszt Ferenc Múzeumnak⁶² fennállása óta „egyik legnagyobb mecénása”, aki 1949-ben „mintegy hatvan barokk és biedermeier rajzot, majd sok soproni nyomtatványt, könyvet, plakátot ajándékozott”, aki „azóta évről évre megismétli a szülőföld szeretetére valló gesztust”, és aki „amerre jár, megszerzi a soproni vonatkozású emlékeket, és megküldi a múzeumnak” — Goldmark Károly „jegyzőkönyvét”

⁵⁶ V. ö. az 52. sz. jegyzettel!

⁵⁷ SvM, 1937. I. 31. 4. Scholz Hanzi csellóművész New York-ban feleségül vette egy amerikai milliárdos leányát. (Esküvőjük a New York-i St. Georg-templomban volt, Miss Anna Bigelow Rosen-t 18 éves hajadonként vezette oltárhoz! — N. A.)

⁵⁸ Az 1873-ban felavatott Kaszinó-épület 1945 után Szakszervezeti Székházként funkcionált, majd 1953 elejétől Járási Kultúrház nevet kapott, azután napjainkig több névváltozáson esett át.

⁵⁹ Soproni Újság 1948. X. 1. 4., X. 2. 4., X. 3. 5., X. 5. 3.

⁶⁰ Radó Ferenc: Soproni zenei élet a felszabadulást követő 10 évben, Sz. 1957. 4. sz. 367—377.

⁶¹ Csatkai: A soproni képzőművészet és ... 69.

⁶² 1988-tól Soproni Múzeumba keresztelték.

küldte ajándékba.⁶³ „A füzethez sajátkezű leveleket csatolt az ajándékozó és így a múzeumnak eddig is gazdag, főleg az ő ajándékaiból származó Goldmark-gyűjteményét nagyszerűen kiegészítette.”⁶⁴

Tudomásunk van egy 1972. október 9-én Svájcban (Genf) adott hangversenyről is, ahol Régis Plantevin, Mireille Mercanton, André Vauquet, François Courvoisier voltak partnerei, s Honegger-, Mozart-, Schubert-kompozíciókat játszottak.⁶⁵

1973 szeptemberében a Kisalföld azt közölte olvasóival, hogy „Scholz János, a Sopronból USA-ba származott gordonkaművész ebben az esztendőben tölti be hetvenedik életévét. Idős kora ellenére sokat utazik. E héten például európai körútjáról látogatott haza a soproni családi házában élő nőtestvéréhez. Jövetelének célja még, hogy meghívták egy budapesti zenei rendezvény nemzetközi zsűrijébe. A művész meleg szívvel vonzódik szülővárosához és ha csak teheti, értékes adományokkal gazdagítja. 1948-ban⁶⁶ például barokk és biedermeier rajzgyűjteményt juttatott a soproni Liszt Ferenc Múzeumnak.⁶⁷ Később átadta Rauch András kottáskönyvét. Két esztendővel ezelőtt öt Bartók-levél és néhány XII—XIII. századból való kottakézirat került tőle a múzeumba. A zenekedvelőket kedden este nyolc órakor örvendezteti meg virtuóz gordonkajátékával. Földi Bence⁶⁸ zongorakisérével ad hangversenyt a Liszt Ferenc Művelődési Központban.”⁶⁹

„A Liszt Ferenc Művelődési Központban rendezett múlt heti búcsúhangversenyén osztatlan sikert aratott.”⁷⁰

1973. december 11-én zongorakiséretes szólóestet adott a Pierpont Morgan Library-ban több száz főnyi közönség előtt, a zenei, művészeti, társadalmi élet ismert személyiségeinek. Műsorában Grieg Szonátája, Weber Három kis darabja, Elgar Szerelmi dala, s egy Debussy-szonáta szerepelt. Az első három mű kézírata eredeti volt, amit a híres New York-i könyvtár az esemény alkalmából, mintegy tisztelete jeléül bocsátott a szólista rendelkezésére. Hangverseny után Charles

⁶³ 1963. VI. 9. 12. Goldmark-émlékekkel gyarapodott a soproni Liszt Ferenc Múzeum. (Az újságíró írója ismeretlen.) Megtudjuk belőle, hogy „a füzet nagy részét teleírta a zeneköltő értékes feljegyzésekkel; így örökítette meg gondolatait a karmesterségről, a zeneszerzésről, Bachról, Mozarról, Schuberről, kortársai közül Brahmsról, főleg Wagnerről, akit sokra tartott ugyan, de híveinek és követőinek hatalmas hírverését nem vélte hozzá és az ügyhöz méltónak. Ebbe a füzetbe jegyezte be unokáinak gyermekszájából származó megjegyzéseit, főleg a kis Károlyét, akit nagyon szeretett. Ez az unoka elesett az első világháborúban. Nagyjapja éppen akkor haldoklott, így nem közölték vele a gyászhirot. Goldmark rendkívül szellemes ember volt, aforizmáit is feljegyezte füzetében, amely így teljes lelki képet ad róla.”

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Lásd a H. I. kölcsönözte 13., 14., 15. sz. anyagban! Továbbá: Journal de Genève (1972. X. 12.), Tribune de Genève (1972. X. 10.), La Suisse (1972. X. 10.).

⁶⁶ A 62-es jegyzetszám alatt: 1949!

⁶⁷ V. ö. a 62. sz. jegyzettel!

⁶⁸ Akkor a helyi Állami Zeneiskola zongoratanára volt.

⁶⁹ Kisalföld, 1973. IX. 8. szombat, 5. Ajándék Sopronnak (—u—). A szigno mögött: Udvardi Gyöngyi.

⁷⁰ Kisalföld, 1973. IX. 16. 4. Scholz János búcsúhangversenye (Nagy Alpár). Részlet. A Scholz—Földi kamaraest 11-én volt, s valójában nem tekinthetjük „búcsúhangversenynek”, mert a művész a következő évben zenekari koncerttel búcsúzott a soproniaktól. Az 1973-as fellépés alkalmával Kodály gordonkára—zongorára szerzett szonátáját (op. 4.), Bach C—dúr szvitjét, Beethoven op. 69-es számú szonátáját játszotta Scholz János.

Ryskamp, a könyvtár igazgatója bemutatta, hangsúlyozva, hogy az ünnepi esten a művész 70. születésnapját, Egyesült Államokba érkezésének, ittani első hangversenyének 40. évfordulóját is köszöntik, és a Scholz-gyűjtemény — aminek egyik része, 114 darab XVI. századból való rajz, a Morgan Könyvtárban került tárlat formájában a közönség elé a szobanforgó kamaraesten, annak megnyitójaképpen — bizonyára a legszebb olasz darabokból álló magángyűjtemény Amerikában, egyike a világ legszebbjeinek. Az igazgató beszéde után Scholz János elbeszélte, hogyan kezdett rajzokat gyűjteni. Az első körülbelül négy évtizeddel ezelőtt vásárolta, amikor még senki nem érdeklődött ilyenek után. Előtte is gyűjtött már: ritka könyveket, hangszereket, bronzokat. Minden érdekelt. Mivel muzsikusként sokat utazott, koncertet koncert után adott, ez a foglalatosság, mármint az ilyen ritka darabok gyűjtése, terhevé vált számára. Azért is kezdett rajzokat gyűjteni, mert azok kicsi helyen elfértek, s végül meghatározták az életét. Hobbyként tanulmányozta, gyűjtötte a ritkaságok, illetve a képzőművészet különböző területeit, nevezetesen a szobrokat, kispasztikákat, olasz barokk festményeket, porcelánokat, fajanszokat, keleti szőnyeget, metszeteket, könyveket, hangszereket stb. Az olasz rajzok nagy szakértőjeként ismerték. Részleteiben is sok kiállításon szerepelt kollekciónak minden idők és irányzatok legimpozánsabb, legreprezentatívabb magángyűjteményeként jegyzik, aminek értéke milliókban fejezhető ki. Éveken át tartott előadásokat ezek történetéről a Columbia University-n meg a New York University-n, könyveket, katalógusokat, cikkeket írt a kimeríthetetlen témakörben.⁷¹ Több híres múzeum a világban (British Muzeum, London, National Gallery, Washington, Albertina, Bécs) szívesen megszerezte volna ezt a gyűjteményt, de gyűjtője mindig New York-ban kívánta hagyni ezeket az értékeket.⁷² Egyéb műtárgyat adományozott máshová, például a Metropolitan Museum of Art-nak s más múzeumoknak.⁷³ Mint mondotta, főképpen a XIV—XVIII. századi olasz rajzokra összpontosított; 1500 kompozíció mutatja az olasz rajzművészet fejlődéstörténetét. Eltekintve gyűjteménye művészi tökéletességétől, ez történelmi dokumentáció is, páratlan bárhol a világon.

Végezetül Scholz János közölte a közönséggel, hogy ezt a gyűjteményt ott, abban a pillanatban, a maga teljességében a Pierpont Morgan Könyvtárnak

⁷¹ Lásd a H. I. kölcsönözte 1., 3. sz. anyagban!

⁷² Lásd uo. a 10. sz. anyagban!

⁷³ Uo. 1. sz. anyag.

ajándékozza.⁷⁴ A másfél ezer darabos kollekciónban egyebek között Leonardo, Raffaello, Tiziano, Bellini művei, Pisanello, Lorenzo di Credi, Lorenzo Lotto, Correggio, Passarotti, Jacopo Bassano, Pordenone, Tintoretto, Paolo Veronese, Luca Cambiaso, Annibale Carracci, Alessandro Maganza, Donato Creti, Giambattista Tiepolo, Gaetano Gandolfi, Canaletto, Piranesi és még több mint száz más művész alkotásai láthatók. „Bő 40 esztendő során, az európai, amerikai utazások évtizedeiben fejlődött egyedülállóvá Scholz János gyűjteménye” — állapította meg az egyik amerikai újságíró.⁷⁵ Az amerikai újságokban az ajándékozást követően, de még hosszú ideig is, többször felbukkant a páratlan gesztus ténye a ritka rajzok fényképeivel.⁷⁶ John Russell, a *The New York Times* művészetkritikusa elismerő szavakkal méltatta az értékek mögött rejtőzõ, gyűjtési szenvedélyből fakadó tudásvágyat. Azt is megjegyezte, hogy Mr. Scholz-nak szerencséje volt a kezdeteknél, mert abban az időben gyűjtött, „amikor Dürer rajzaihoz könyvesboltokban is hozzá lehetett jutni, és — Mr. Scholz szerint — egy vacsora áráért kínálták neki.”⁷⁷

Még 1973 nyarán rábeszélte egyik korábbi tanítványa — aki akkor Budapesten akadémiai tanár volt —, legyen tagja egy ottani nemzetközi gondokaverseny zsűrijének.⁷⁸

Akik ismerték, egyöntetű véleményen voltak: Scholz János reneszánsz típusú ember, csellista, viola da gamba művész, gyűjtő, professzor, zenekutató, művészettörténész, életet szerető ember, tele érdeklődéssel, műveltséggel, lelkesedéssel. Magyar, német, francia, angol, olasz nyelven írt, olvasott, és olvasott latinul is. Stradivari készítette (1731) csellón játszott, szívesen muzsikált Montagnana készítette (Velence, 1729) hangszeren.⁷⁹ 1669-ből származó Jacob

⁷⁴ Uo. 9. sz. anyag. Pierpont Morgan Library is given collection of Italian drawings. *America—Italy Newsletter*, Volume 16, Number 2, Winter-Spring 1974. Az újságból megtudható az is, hogy a nagyszámú gyűjtemény egyik része, pontosabban a 114 darab XVI. századból származó rajz megtekinthető a Morgan Könyvtárban, a kiállítás februárban zár, de a diákok, egyetemisták azután is megnézhetik, amíg a Pierpont Morgan Library áll a Madison Avenue és a 36. utca sarkán, „reméljük örökké”; „Köszönjük, Scholz János!” A nagyértékű ajándékozás tényéről, a rajzokról lásd még: *Los Angeles Times*, May 3, 1966, Scholz: Double-Threat Artist, by Henry J. Seldis *Times Art Editor*; Portrait of a Collector, Janos Scholz: Cellist, Connoisseur, Collector, by Nicholas Ward-Jackson (Nicholas Ward-Jackson is Parke-Bernet's specialist in Old Masters); Arts Council 1968, Italian drawings from the collection of Janos Scholz (Introduction by Janos Scholz); *The New York Times*, New York, Wednesday, December 12, 1973, Morgan Library Obtains 1,500-Piece Art Treasure (by John Canaday); *The New York Times*, Thursday, December 13, 1973, Corrections; *The Washington Post*, Friday, December 14, 1973, A Rare Gift, *The Christian Science Monitor*, Thursday, December 20, 1973, A dazzling gift of Italian drawings, New York's Pierpont Morgan Library gets private Janos Scholz collection—'finest in America' (by Diana Loercher, New York); Artist life (by Dorle J. Soria)... April 1974; Italian master drawings, 1350—1800, From the Janos Scholz Collection, Dover Publications, New York, 1976; Janos Scholz, 89, Cellist, Scholar And Morgan Library Benefactor, by Eric Pace, *The New York Times Obituaries Sunday*, June 6, 1993.

⁷⁵ Dover Publications, New York, 1976, Italian master drawings, 1350—1800, From the Janos Scholz Collection.

⁷⁶ Lásd a 73. sz. jegyzetben!

⁷⁷ Janos Scholz, 89, Cellist, Scholar And Morgan Library Benefactor...

⁷⁸ V. ö. a 68. sz. jegyzet anyagával!

⁷⁹ Domenico Montagnana (1690—1770) cremonai hegedűkészítő, Stradivari (meghalt 1737-ben, cremonai mester, Amati tanítványa) keze alatt tanulta a szakma művészetét, kitűnő brácsákat, csellókat is készített, akárcsak mestere.

Stainer (Steiner)-féle⁸⁰ viola da gambája Bavaria⁸¹ királya, Maximilian Joseph bajor király tulajdonában van. Stradivari-csellója Joseph Hollmann tulajdona, aki Fauré barátja volt, s akinek Saint-Saëns II. csellóversenyét komponálta. Könyvet írt a viola da gamba vonói meg a csellóvonók történetéről, amit fiatal, kezdő vonókészítőknek is szánt. Több mint 200 darabos vonógyűjteménye volt az 1700-as évek elejétől az 1880-ig terjedő időszakból. Kétszáznál többet rendezett aprólékosan, méret és szín, kápa és gomb, valamint a hozzájuk fűződő történetek, anekdoták szerint. A romantikus vonók között voltak virágberakások, aranykeretesek, teknősbékapáncéllal díszítettek. Vonógyűjteményét a Smithsonian Múzeumnak szánta.

A viola da gamba zenéjének, történetének specialistájaként is ismerték. (A hangszer a violoncello előfutára, ám teljesen más technikával játszottak rajta.) Tízszor játszott J. S. Bach Máté passiójában Bruno Walter keze alatt a Washington Cathedralban. Elsőnek adta ki Bach gamba-szonátáit. A zenetudomány különleges területein ugyancsak otthonosan mozgott. Szöveget írt Händel és Marcello gambazenéjéhez, a XVIII. századi csellóirodalomhoz. Zenei kéziratok szakértője, és szerzője a New York Public Library-ban megjelent zenei arckép-katalógusnak (Muller-gyűjtemény 6000 címszóval). Az ikonfestészetnek szintén szakértőjeként ismerték. Óriási könyv- és kottatárral rendelkezett a csellóirodalom területeiről, legnagyobb része lakása hátsó szobájában halmozódott fel, padlótól a mennyezetig. Az itt lévő értékeket az észak-karolinai Greensboro Egyetemnek szánta, ahol a csellótanítás központját tartják számon.⁸² Ismert szaktekintélyként, s a New York Egyetem tiszteletbeli tagjaként szemináriumokat tartott a Szépművészeti Intézet és a Columbia Egyetem hallgatóinak művészettörténeti témákból, s előadott a Szociális Kutatások Új Intézetében. Nyarankénti tanításainak színhelyei: Westminster Choir College (Princeton, 9), Brigham Young University (Provo, Utah, 2), University of California (Berkeley, Cal., 2), Stanford University (Stanford, 3), University of Colorado (Boilder, Colo., 1).⁸³

Hangfelvételei: Victor, Columbia, Vox, Epic, Academy, Phillips, Remington, 20th Century Fox, Cambridge.

Temérdek tennivalója mellett a New York-i Cselló—Szövetség elnöki tisztét is ellátta. Hihetetlen munkabírással rendelkezett. 1966-ban az alábbiakat írták róla: „Ma ez a dinamikus virtuóz 30—50 koncertet ad évente, könyveket, cikkeket ír a rajzokról, egyetemi szemináriumokat tart a Columbia és a New York Egyetemen, és átkutatja a világot, ha valamit érdemesnek tart megszerezni.”⁸⁴ Ugyanott maga nyilatkozta: „A kemény munka soha nem

⁸⁰ J. Stainer (vagy Steiner) híres tiroli hegedűkészítő volt, 1617-től 1683-ig élt.

⁸¹ Bajorország régi neve.

⁸² Ennek magját a Luigi Silva csellóművész létesítette könyvtár képezte.

⁸³ A helységek utáni számok az egyes egyetemeken megtartott nyári kurzusok mennyiségét jelzik.

⁸⁴ Los Angeles Times, Scholz: Double—Threat Artist (1966. V. 3.)

érdekelt, amíg fiatal voltam. Ma viszont többet dolgozom, mint akkor, 16 órát is naponta, átlagosan.”

Tényleges búcsúhangversenyét, utolsó soproni nyilvános koncertjét 1974. október 29-én adta a Liszt Ferenc Művelődési Központban. Saint-Saëns a-moll, és Dvorak h-moll gordonkaversenyében (op. 104) vállalt szóló szerepet.⁸⁵ A helyi Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekarral muzsikált, vezényelt Horváth Gyula. „A kellemes atmoszférájú koncertet elsősorban a 71 esztendő művész személye tette felejthetetlené” — olvashatjuk megyénk napilapjában. „Az elmúlt év szeptemberében Bach, Beethoven, Ravel, Kodály csellóműveivel lépett föl... Akkor szólójátékának letisztult, higgadt gondolatiságát, illetve kamaramuzsikálásának biztonságát, rutinosságban és művészi tudásban gyökerező precizitását emeltük ki. A mostani hangversenyen ... ritka művészi bravúrnak minősíthető az a tény (s talán ezért sem lehetett tökéletes az interpretálás!), hogy egy koncertműsorban két versenyművet keltsen életre egy és ugyanazon játékos. Még fiatal előadóművész is nehezen bírkózik meg ilyen feladattal. A hangverseny előtti sorozatos próbák érezhetően kifárasztották Scholz Jánost; egyéniségét, mondanivalóját gyakran alárendelte a zenekar gesztusainak és a karmester felfogásának mind tempóvételben, mind pedig nyugodt, éneklő témáiban. (Különösképpen így volt ez a Dvorak-műben.) Rutinos előadóművészről lévén szó, jóval nagyobb teret kellett volna kapnia a műnek, illetve az egyes tételek tartalmi, gondolati, tempóbeli és technikai megfogalmazásában.”⁸⁶ Az idős művész kedves szavakat írt a zenekar emlékkönyvébe: „Örömmel muzsikáltam a kitűnő zenekarral.”

1979-ben megszólalt a Magyar Rádió Győri Stúdiójában a 150 éves Soproni Zeneegyesületre emlékező műsorban.⁸⁷

1981-ben két eredeti Liszt-levelet küldött a városi Liszt Ferenc Múzeumnak.⁸⁸

„Olyan helyen él — olvashatjuk életkörülményeiről⁸⁹ —, amely lakosztály s múzeum egyszersmind. Éveken keresztül a zeneszerző, karmester, zongoraművész Ernest Schelling otthona volt, s akinek fiatal özvegyét ő vette feleségül. A ház faragott kandallójú, falikárpittal bevont nappalija változatlan maradt. A második emeletre vezető lépcsőház mögötti fal tele van Schelling életének, barátságainak

⁸⁵ Kisalföld, 1974. XI. 6. Évadkezdő hangverseny (Nagy Alpár)

⁸⁶ Uo. Részlet az újságcikkből.

⁸⁷ Kisalföld, 1979. V. 3. 5. Soproni múzeumi séta. A megyeszékhelyi stúdió 12 óra 55 perckor jelentkezett a Petőfi adó hullámhosszán. A műsort Szántó Zsóka és Forgács Sándor készítette, Horváth Ottó szerkesztette.

⁸⁸ Kisalföld, 1981. X. 13. 5. Két eredeti Liszt Ferenc-levelet a soproni múzeumban. — V. ö. a 62., 66. sz. jegyzettel! — A leveleket Scholz János Párizsban vásárolta „a múzeum számára egy aláírással és történelmi dokumentumokat árusító műkereskedőnél”, aki „francia nyelven értelmező és magyarázó jegyzettel látta el” mindkettőt. Az első Liszt Gaetano Belloninak fogalmazta Weimarban 1857. nov. 23-án, a második iromány „valószínűleg egy kéziratból kiemelt oldal, amelynek részleteiben segít eligazodni a műkereskedő kísérő szövege. E néhány sorban Liszt ironikusan kritizálja az Ulibisev nevű orosz zenészt.” A Liszt-írásokat a Liszt Ferenc Múzeum akkori igazgatója, dr. Domonkos Ottó vette át — az újság szerint —, és tudományos feldolgozás céljából fotóképiját „a hazai kutatóknak, zenetörténészeknek rendelkezésére bocsátja”.

⁸⁹ Artist life (by Dorle J. Soria) ... April. 1974.

fényképeivel, emlékeivel. A másik lépcsőház kanyargó, meredek, szűk vaslépcsőkkel visz egy kis szobához, Scholz János dolgozószobájához, amely tele van művészeti könyvekkel, rajzokkal — három Giambattista Tiepolo rajza! —, felhalmozva az ágy mögött. A folyosón és a kis szobán a rajzok különféle fajtái, fényképeket tartalmazó dobozok, diapozitívok, régi újságcikkek, műsorok prospektusai. Látható nagyszülei 1912-es aranylakodalmának programja, ahol ő énekelt [a kilencéves fiúcska! — N. A.], látható még a katonák számára rendezett hangverseny programja 1914-ből, ahol ő csellózott, és első amerikai műsora a Róth-kvartettel, amely akkor Mozartot, Brahmsot, és az amerikai Daniel Gregory Masontól egy új művet játszott. Miután a Róth-kvartett feloszlott, elkezdődött Scholz János személyes karrierje. Tagja lett az élvonalbeli New York-i Központi Szimfonikus Zenekarnak, amelyet Stokowski és a fiatal Bernstein vezényelt. Hangversenykarrierje a mai napig tart. »Még játszom. Az én generációból maradtak, vagy elmentek, vagy visszavonultak.« Scholz azt mondta: »Kialakítottam az otthoni kamarazenét, mert jobban érzem magamat otthon egy kvartett koncertjén, amelyben a basszust játszom.« Kedves emlékei közé tartozik, hogy együtt játszott a pianista Bruno Walterrel az Archduke Trióban, s játszott otthon hármásban Szigetivel és Bartókkal is. »Szigeti meglehetősen visszahúzódo ember volt, Bartók szintén alig szólalt meg. Tíz percig tartott nekik, amíg kiválasztottak egy zenedarabot. Végül Mozart C-dúrjánál maradtak.« Azt írtuk, nagyon kevés dolgot nem tud csinálni. Ő [Scholz! — N. A.] nyomban kijavított minket: »Sokminden van, amit nem tudok. Nem tudok rajzolni egy egyenes vonalat. Nincs érzékem a költészethez. Alig tudok táncolni. Nem tudom megcsinálni a szerencsémét. Régi apósom, aki bankár volt, mondotta: — Soha nem lennél jó bankár, mert nem szereted a pénzt. — És hozzáfűzte még bánatosan [Scholz! — N. A.]: »Nem lehettem karmester, pedig ez volt az, amit a legszívesebben csináltam volna. Hat hangszeren játszom, de nem zongorázom. Soha nem tanultam, túl sok zongorista volt a családban. Ha nem tudsz zongorázni, soha nem lehetsz karmester se« — mondotta végezetül. — Nem sajnálta, hogy felbecsülhetetlen értékű gyűjteményét odaadta? — »Nem, nem sajnálom, ha valmit odaadok. Soha nem gondoltam úgy a tárgyakra, mintha a sajátom lettek volna. Mindig megfontoltam, amikor ezeket valakinek a gondjaira bízam.« Egy másik dolog, amit Scholz János szeret, a vörösbor. Jó szakács is. A vöröskáposzta receptje, ami családjában majdnem kétszáz éves, benne van a Metropolitan Szépművészeti Múzeum által kiadott „Konyhai gyűjtemény”-ben, és a szakértő Scholz megjegyzése áll mellette: »Feltálni kizárólag fácánnal, vadhússal, sonkával és sertéshússal, de sohasem fogollyal vagy fajddal.«”

A The New York Times Obituaries 1993 júniusában⁹⁰ hírül adta a szomorú tény: Scholz János csellista, műgyűjtő, és a Pierpont Morgan Library jótévedője, június 3-án, szerdán meghalt a Lenox Hill Kórházban. 89 éves volt, és a felső

⁹⁰ Sunday, June 6.

East Side-an élt. A halál oka szívelégtelenség (infarctus) — nyilatkozta felesége, Helen Marshall Schelling a nevezett újságnak.

1993. június 9-én 11 órai kezdettel zenés gyászmisét tartottak emlékére a Loyolai Szent Ignácról elnevezett templomban. A szertartást J. S. Bach, Beethoven, Brahms, Zundel, Malotte művei tették felejthetetlenül fölemelővé. Özvegye, fiai — John Bigelow Scholz és Christopher Scholz —, két unokája gyászolta, meg a barátok, ismerősök serege.

Summary

In memoriam János Scholz, this is the title of a career presentation in the Sopron Review. A homage for the cello player and art collector who lived far from us for decades in New York but never detached himself from Sopron. Documents in English were available from a friend of the family, Mrs. Kalmár, who has got them from the widow H. M. Schelling living in the U. S. A. The author of this obituary has obtained copies of these by bookbinder Imre Hillebrand. Enikő Gyöngyvér Nagy (Budapest) translated them into Hungarian. In Sopron the merchant family Scholz-Russ had close connections to music, art and collecting since long ago. They had personal acquaintances with Schubert, Liszt and Goldmark, the composers who dedicated some of their compositions to the family. 6000 pieces of their great book, score, manuscript, early printed book collection were presented to the Vienna Society of Friends of Music, and has become the base of the library of this organisation. János Scholz was born on 20th December 1903 in Sopron. His mother was a good violin player and other members of the family were also active musicians in the orchestra or the choir of Sopron. So the little János (John) was close to his later professions music and art collecting both of which he began to practice at the age of 10. Yet his mother wanted him to finish the Academy of Agriculture at Mosonmagyaróvár. Then, he registered at the Academy of Music in Budapest. (The head was Dohnányi then). He learned chambermusic under the leadership of Adolf Schiffer. His connection to the musicologists (Csatkai, Thier) and musicians of Sopron had never been taken up. His carreer began in Budapest, then in 1932 got an engagement with the worldfamous quartet Roth and was a member of it till its dissolution. As chamber musician he took part in almost 100 concerts a year around the world. He was always been on collecting works of art but later he preferred drawings because of frequent travellings. He became a specialist of first-class (particularly in Italian artworks). Sometimes he gave concerts in Hungary, too. On the occasion of these visits to home he also brought some presents from his collection for the Museum of Sopron. For example drawings, letters by Bartók and scores by Rauch. Performances in Sopron were in 1933, 1948, 1973, and his last concert before the public in 1974. He was summoned to be a teacher in Budapest in 1937 and 1948, but went there much later and only as a member of a jury. His house in New York is also a museum. The young widow of the pianist, composer and dirigent Ernest Schelling became his second wife. Besides the millionsworth collection of drowings he gathered together all the music for viola da gamba. As old man he worked more than earlier. By his acquaintances he was a man of renaissance-type. Wrote and read in many languages. In 1993, he was accompanied to his last way by his widow, his two sons, the two grandchildren and the crowd of friends and acquaintances.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Bertalan Judit:

A soproni német nyelvű sajtó történetéből

Sopronnak a múlt században virágzó német kultúrája volt. Ezt bizonyítja az a több mint tucatnyi német nyelvű újság is, amelyek között jelen munkámban válogattam.

Mi indokolta ennek a nagy számú német nyelvű sajtóterméknek a megjelenését? A városnak 1890-ben 27 213 lakosa volt, s ennek 64 %-a - tehát 17 390 - németajkú. S bár ez a szám folyamatosan csökkent, 1910-ben 51,9 %, a második világháború végéig, a kitelepítésekig még mindig sokan voltak, akik a német nyelvű sajtótermékek potenciális előfizetőinek számíthattak¹.

II. Jahrgang. Freitag 4. Januar. 1856. N. 1.

Oedenburger Intelligenz- und Anzeiger-Blatt.

Verleger P. V. Schmid
 Herausgeber P. V. Schmid
 Druckerei P. V. Schmid

Neues Abonnement
 für den mit Januar 1856 beginnenden II. Jahrgang des Oedenburger Intelligenz- und Anzeiger-Blattes.

Pränumerations-Preise:		Auswärtig mit franco Postverrechnung.	
Loos Oedenburg mit unentgeltlicher Zustellung in das Haus.	4 fl. — fr. 63R.	5 fl. — fr. 63R.	
Halbjährig	2 " — "	3 " 20 " "	
Quartjährig	1 " — "	1 " 10 " "	
Monatlich	1 " — "	1 " 10 " "	

Die Zustellung in das Haus erfolgt im II. Jahrgange für alle P. T. Herren Abonnenten in Oedenburg ohne besondere Gebührenberechnung.
 Die Abonnementbeträge, welche von auswärtigen Herren Pränumeranten in Franco-Briefen erbeten werden, übernimmt die Expedition des Oedenburger Intelligenz- und Anzeiger-Blattes.

Druckstücke

nur sind scythischen Ursprungs. Man findet sie meistens wohl nur an der Gasse von Remons über Raabach bis Marconien, es ist jedoch nicht unwahrscheinlich, daß sie sich früherhin weiter gegen Raabach

Sopron a múlt században az ország jelentős kultúrközpontjai közé tartozott, az újságkiadásban pedig országos viszonylatban is elől járt. Magyarországon az első újság 1731-ben Budán jelent meg német nyelven, ezt követte 1780-ban Pozsonyban az első magyar nyelvű lap. Sopronban 1810-ben a „Theater-Journal” volt az első, melyet 1846-ban a „Journal des freistädtischen Theaters in Oedenburg” követett. A német periodikák a városban a XIX. század második felében éltek virágkorukat. Egyre több

¹ Dr. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936

lap látott napvilágot, bár az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezek nagy része nem volt hosszú életű. A kiegyezés utáni gazdasági fellendülés a zsurnalisztikában is éreztette hatását, az addigi napi- és hetilapokon túl a legkülönbözőbb egyesületek is megjelentették saját újságjukat. A 90-es években a városban egyidejűleg hat német nyelvű lap kapható, bár ezek közül csak az „Oedenburger Zeitung” volt napilap, az „Oedenburger Rundschau” és az „Oedenburger Volksfreund” hetente, a többi pedig heti 2-3 alkalommal jelent meg.

Jelen munkámban a legjelentősebb német nyelvű lapokat mutatom be kronológiai sorrendben².

Az „Oedenburger Intelligenz- und Anzeigebblatt” 1855 és 1862 között hetente kétszer, később háromszor került az olvasókhöz. (Magyar újság a városban először 1871-ben jelent meg.) A lap felelős szerkesztője az első évben *Adolf Seyring*, később *Adolf Reichard* volt. Tulajdonképpen ez volt az első rendszeresen megjelenő újság, egyben az első igazi újságírói próbálkozás, s mint ilyen, sem stílusa, sem a profilja nem volt kiforrott. A lap az ország politikai életének eseményeit nem tartotta közlésre érdemesnek, a tudósítások többsége a város életéről, bálokról, pletykákról, jótékonyági egyesületek rendezvényeiről és színházi előadásokról szólt. Ez utóbbi hírei közt tallózva képet kapunk a soproni színház látogatottságáról, amely olyan nagy volt, hogy sokszor a zenekar helyeit is el kellett adni a közönségnek, hogy a sok érdeklődő mind beférjen a színházba.

Az újság a vezércikk helyén romantikus elbeszéléseket közölt, amelyek lovagokról, grófokról szóltak, s amelyekben a jó mindig elnyerte a méltó jutalmát. Sok angol és olasz elbeszélést is hoztak német fordításban, aminek érdekessége az volt, hogy soha nem szerepelt a művek alatt sem a szerző, sem pedig a fordító neve. A lap 1862. március 31-én szűnt meg, mégpedig valószínűleg azért, mert a konkurrens lap, a „Harmonia” előfizetőinek egy részét elhódította. Erre utal a szerkesztő március 28-i közleménye: „Die intelligente Bürgerschaft hat das Blatt materiell unterstützt, eine Konkurrenz ist aber am 1. Juli voriges Jahres eingetreten, „Harmonia”, so hat die Stadt sowieso ein Lokalblatt, so fehlt ein Organ nicht, das die Bekanntmachungen macht.”

1861-ben tehát megjelent a „**Harmonia**” című hetilap *John Wolfgang Dubjanski* szerkesztésében, aki egyben a lap tulajdonosa és kiadója is volt. Az előfizetők vasárnaponként juthattak hozzá. Alcíme, - „Wochenschrift für Wissenschaft und Kunst, geistige Anregung und Erholung, harmonischen Lebens- und Geschäftsverkehr” - a lap célkitűzéseit is meghatározta. A „Harmoniá”-t, amely 8 oldalon keresztül akarta szórakoztatni olvasóit, akár irodalmi lapnak is nevezhetnének, hiszen az újság oldalait zömmel elbeszélések, epigrammák, versek töltötték be.

² A következő lapok jelzett évfolyamait vizsgáltam meg: Oedenburger Intelligenz- und Anzeigebblatt 1855—1862; Harmonia 1861—1864; Oedenburger Lokal-Blatt 1864—1867; Oedenburger Bote 1867—1868; Oedenburger Nachrichten 1868—1875; Oedenburger Zeitung 1875—1944; Oedenburger Bote für Stadt und Land 1881—1883; Oedenburger Post 1890—1893; Oedenburger Volksblatt 1893—1894; Westungarisches Volksblatt 1894—1919; Christliches Oedenburger Tagblatt 1919—1922; Oedenburger Rundschau 1895—1900; Oedenburger Volksfreund 1898—1899; Neue Zeitung 1898—1904; Radikal 1900—1913; Grenzpost 1913—1922; Der Proletarier 1919. April-August; Arbeiter Zeitung 1907—1909.

Redaktion u. Expedition:
Oedenburg (Ungarn)
 Hauptstraße Nr. 312,
 hinterer Steig, 1. Stock.

HARMONIA.

Pränumerationspreis:
 Ganzjährig . . . 6 fl. — kr.
 Halb . . . 3 fl. 50 kr.
 Viertel . . . 2 fl. — kr.
 Monatlich . . . 1 fl. 50 kr.

Wochenchrift für Wissenschaft und Kunst, geistige Anregung und Erholung, harmonischen Lebens- und Geschäftsverkehr, Anstünfte und Anzeigen.

Erscheint sonntäglich.

Verantwortlich besorgt und verantwortl. redigirt
 vom Eigentümer:

Inserate (Geschäfts- und Vermittlungs-
 anzeigen aller Art) werden aufgenommen
 und billig berechnet. Anstünfte in allen
 Richtungen bereitwillig ertheilt.

Wort: „Und sänten alle Welten nieder,
 Die Harmonie vereint sie wieder.“

John Wolfgang Dubjański.

2 & 3.

Sonntag 21. Juli.

1861.

Der Besuch.

(Aus dem „Widmetz“, Sonetten XVII. 143 an D. D.)

Nach dem Polnischen metrisch übertragen von J. W. Dubjański.

Raum eintretend und sprechend mit der holden Seele —
 Schon ertönt das Glöcklein, hinter dem ein glatter
 Besucher stürzt mit Beugen, losen Wortgeschwatter,
 Und kaum ist der zur Thüre, neuer steht zur Stelle.

Ein Genie, dachte ich, muß reisen; denn „das Rei-
 sen“ — sagt Roser, ein Schüler des Aristoteles, —
 bildet den Menschen erst aus.

Ich war erst 18 Jahre jung; konnte mich aber doch
 schon rühmen, absolvirter Philosoph zu sein; denn
 zu jener guten Zeit anno so und so viel des kufirenden
 Silbergelbes, gab es noch keine Maturitätsprüfun-
 gen, durch die man sich jetzt erst das Recht erkauft, sich ei-
 nen absolvirten Gymnasialschüler nennen zu dür-
 fen.

Oedenburger Lokal-Blatt

(Früher „Harmonia.“)

Organ für Wissenschaft u. Kunst, geistige Anregung u. Erholung, Lebens- u. Geschäftsverkehr, Anstünfte u. Anzeigen.

Druckort Wien Witwack und Zemanek Verlag und Expedition: Hauptstraße Nr. 312, OEDENBURG (Ungarn.)	Abonnement für Oedenburg: Vierteljährig . . . 4 fl. — kr. Halbjährig . . . 8 fl. — kr. Ganzjährig . . . 12 fl. — kr.	Für die Postungen: Vierteljährig . . . 2 fl. 30 kr. Halbjährig . . . 4 fl. 60 kr. Ganzjährig . . . 7 fl. 30 kr. (Einmalige Postentlohnung.)	Im Falle der Abwesenheit Pränumerationen auf Inland für Oedenburg Eine Vierteljährig 2 fl. 30 kr. Eine Halbjährig 4 fl. 60 kr. Eine Ganzjährig 7 fl. 30 kr.	Insertionspreis 5 Kr. für die Zeile für 10 Zeilen für die Woche, 30 Kr. für die Zeile und 14 Kr. für die durchschnittliche Zeile für die 4 Wochen des Monats von 30 Kr. Anstünfte in allen Richtungen werden bereitwillig ertheilt.
--	---	---	---	--

Ur. 4.

Oedenburg, Mittwoch 11. Jänner 1865.

V. Jahrgang.

Die freie Frau.

Von H. v. B.
 (Schluß)

„Woh! wahr!“ dachte Frau von Beral,
 als der Bedienter fort war, und sie wieder allein
 auf dem Sopha saß, „wenn ich verheiratet wäre,
 so würde mein Mann mit großer Mühe und
 Sorgen abnehmen. . . ich brauchte nicht mit mei-
 nen Vätern zu rechnen, nicht mit meinen Schwei-
 tern herum zu laufen und zu proppeln, nicht
 über seine Schulden zu ärgern, nicht Erunderung
 mit einem Alkoholik in häufigen Wägen zu
 mahlen und meine beste Zeit nicht Tag um
 Tag, die mit Reizweib machen. Sollte ich noch
 wann, so könnte ich in eigener Gewalt auf-
 stehen, mich heilen und auf den Ballen treten. . .
 Aber hat Freiheit und Unabhängigkeit nicht ent-
 schädigung genug für diese Unannehmlichkeiten?“
 „O Gott, was ist das!“ — Die junge Witwe

schmeckte jedoch wurde ihr Doktor's Unerschäm-
 heit, weil sie meinte, das Verstehe früher mit den
 sehr befeuert war, mit demselben liebeswürdi-
 gen jungen Manne, der in seinem Abgesandte
 Heideck Jern, durch sein ungetrübtes: „Ich will . . .
 getreut hatte.

Da sich am andern Tage Frau von Beral's
 Bescheid etwas gelegt hatte, so fuhr sie Abends um
 neun Uhr aus, um die Baronein zu besuchen, die
 eine kleine Gesellschaft gab. Die schöne Witwe
 hatte ihren Bekannten nach einem Dankworte ge-
 schickt und auch ihm, als sie allein eintrat, gefehlt,
 sich der Ueberheit wegen hinrauf zu stellen. —
 Der Herr gab in Strömen herab und, obgleich
 im Juli, so war es doch Sommer. Nach Ver-
 lauf von einer guten Viertelstunde bei der Frau
 von Beral auf, das sie noch immer nicht an den
 Stelle sei, jama! die Worte im Geiste ge-
 gen, sie sah bestialisch durch's Augenfenster, und
 ihre Verwunderung vermittelte sich in Schrecken,
 als sie sich auf einjamen Blicke beland. Sie rief:

„Wahr! Die Polarität lehrt ja nicht, daß die Frei-
 heit der gegenwärtigen Rechte und Pflichten,
 die über seine Tugend, sondern die beste aller
 Revolutionen sei.“

Ein Zauberer und Hexenmeister.

Ein merkwürdiges Beispiel, welches immer Auf-
 merksamkeit erregt, um die Gefahr der Fäulnis zu be-
 zügelten zu verhindern, in fernem Anstand unter folgen-
 der Zeit. Der Bürgermeister Herr Herr Herr
 von Kollatsch kam auf den Kopf und Comptoir, die
 er mit seinen Bekannten in Kollatsch machte, auch
 zu dem Haus Herr Herr in Oberstetten. Er rief
 sich als Abgesandten eines gewissen Herrn, eines
 Kollatsch's, „einer Kraft!“ war, sagte dem Herr
 Herr, er habe Arbeit, das Leben doch etwas sehr,
 so die Zeit mit seinen Herrn Herr Herr Herr Herr
 wurde nur krank, was dieser nicht, die Bekann-
 ten für das Leben von Herrn Herr Herr Herr Herr

Dubjanszki maga is poéta volt, lengyelből is fordított. Versei a romantika jellegzetes jegyeit hordozzák, és stílusa erősen emlékeztet a kor akkoriban nemrég elhunyt nagy költőjére, Heinrich Heinére. Egyik, a lapban megjelent értekezése is „Die Poete (sic!) und die Menschen” című, amelyben Heine költészetét magasztalja, azt bizonyítja, hogy a költőt példaképének tekintette. A szerkesztő nemcsak neves költők műveit közölte, hanem támogatta a fiatal, tehetséges művészeket is, műveiket megjelentette, de ugyanígy járt el a nyelvészek munkáival is, szívesen közölt lingvisztikai cikkeket is. 1862-ben a lap új szerkesztőt kapott *Adolf Seyring* személyében, ami azt jelentette, hogy az újság profilja megváltozott és az irodalom a napi élet híreivel szemben háttérbe szorult. Ez a változtatás lényegében jogos is volt, hiszen ebben az időben a *Harmonia* volt a város egyetlen lapja.

1863-ban *Ferdinand Botgorschek* vette át a lap szerkesztését, s személyében ismét író került erre a posztra, méghozzá olyan jelentős író, aki a kor irodalmi lexikonjában is megtalálható³. Novellák, elbeszélések, humoreszkek szerzője volt. Stílusát tekintve, ő is romantikus író volt. A lapnak ő ismét irodalmi jelleget adott, szívesen fogadott minden ilyen jellegű írást, amiről 1863. november 1-jén megjelent közleménye is tanúskodik: „wollen [...] wir, ich und Verleger die Spalten unserer belletristischen Zeitschrift jeder Neuigkeit, wenn sie nicht anonym gebothen ist, [...] eröffnen.” 1864 ismét változást hozott a lap történetében. A szerkesztőség úgy véli, hogy a *Harmonia* cím elavult, túlhaladott, hiszen a mindennapokban is már csak ritkán találkozhatunk harmóniával. 1863. december 20-án ez olvasható: „Die »Harmonia« sank längst schon nieder und niemals auch entsteht sie wieder.” 1864. január 3-án a *Romwalter* nyomda már az új címmel jelenteti meg a lapot: „**Oedenburger Lokal-Blatt**”. Heti két alkalommal négy oldalon keresztül akarta informálni és szórakoztatni az olvasóit. Úgy látszik e szándék mégsem sikerült elég jól, mert a lapnak hamarosan anyagi gondjai támadtak és 1867-ben egyesülnie kellett az „Oedenburg Kanizsaer Bote”-val. Október 1-jétől az olvasók a két egyesített lapot „**Oedenburger Bote**” címen kapták kézhez. Az ára maradt a régi, de a nagyobb formátummal egyidejűleg a lap profilja is megváltozott. A vezércikk általában a város aktuális problémáiról tudósított, a kereskedelmi élet és az oktatás kérdéseiről, kiviteli tilalmakról, de itt közölték az ország vezető politikusainak nyilatkozatait, beszédeit is. Újdonság volt a könyvvajánlat, amelyben a házikönyvtár számára található az olvasó hasznos tanácsokat, ötleteket. Július 9-én elhunyt *Ferdinand Botgorschek*, s a lap szerkesztését *Carl Romwalter* vette át. Hamarosan az „Oedenburger Nachrichten” is az ő kezébe került, ami miatt úgy döntött, hogy a lapot megszünteti, amit június 12-én közölt is előfizetőivel.

Az „**Oedenburger Nachrichten**” volt a leghosszabb életű a város német nyelvű lapjai közül. Az első ún. „próba példányt” 1868. június 10-én, az utolsót pedig 1944. december 1-jén kapták kézhez az olvasók, tehát 77 éven át - 1875-től „Oedenburger Zeitung” néven - fenn tudott maradni. Kezdetben heti két alkalommal jelent meg, 1873-tól háromszor, majd 1900 után szombat és vasárnap kivételével naponta került ki a *Romwalter* nyomdából. Az újság kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági és társadalmi érdekeket kívánt szolgálni, egyszerűen a város polgáraihoz akart szólni. Öt évig *Franz Schindler* szerkesztette a lapot, aki egyben a soproni Kereskedelmi és Iparbank titkára is volt. Őt követte 1873-ban *Adolf Wieninger*, 1874-től pedig hosszú időre *Ernst*

³ Szinyei, József: Magyar Írók élete és munkái. Budapest, 1902.

Dedenburger Bote

für Stadt und Land.

Organ für wirtschaftliche und sociale Interessen.

Der Bote enthält zum Bezugspreis von Reichsm. Prämiennummern-Preis: Ausgabe 5 K., halbjährig 2 K., vierteljährig 1 K. 50 H. Später Rechner 2 H.	Verwaltung: Druckers-Verwaltung, Burgstraße 15. Verlag von August Heilmann , Wagner & Debes, Buchbinder in Coblenz.	Abbestellungspreis: 2 K. für die ersten 10 H., für die zwei folgenden 1 K. 50 H., für die übrigen 10 H. für die Dauer der Abbestellung, vierteljährig 1 K. 50 H., halbjährig 2 K., vierteljährig 1 K. 50 H.
	Redaktion: Druckers-Verwaltung, Burgstraße 15. Verlag von August Heilmann , Wagner & Debes, Buchbinder in Coblenz.	Abbestellungspreis: 2 K. für die ersten 10 H., für die zwei folgenden 1 K. 50 H., für die übrigen 10 H. für die Dauer der Abbestellung, vierteljährig 1 K. 50 H., halbjährig 2 K., vierteljährig 1 K. 50 H.

7. Jänner 1881.

Wie der Gesetzentwurf über die neuen Konsumsteuer zurückgegriffen oder nicht? Diese Frage ist es, welcher wir heute in den Bienen, als in den Papageier Blättern begnügen.

Wir wollen diese Frage weiter bestehen, noch verneinen, da wir hier in unserem Sinne Erbennachfolger zu sehr jenen Kreisen entrückt sind, denen die Entscheidung zusteht. Auch ist es nicht unsere Absicht, den Gesetzentwurf einer neuen Besteuerung zu unterziehen, was auch schon insofern eine schwierige, ja vielleicht unmögliche Aufgabe wäre, als der ursprüngliche Entwurf durch die Finanz-Kommission des Reichstages und Zustimmung der Regierung vielfachen Aemendments unterworfen wurde, die nicht einmal alle authentisch bekannt sind. Unstimmig selbst, wollen wir uns nach Realitäten

bedenken ist. Es fragt sich aber nur, wie die Ertrag der Konsumsteuer durch die Kosten der Besteuerungsteuer-Taxe nicht paralisirt? Wir glauben ja, dass unsere Landesherren sich gar ungehindert und eine wirksame Ueberwachung würde einem sehr großen und kostspieligen Apparat erfordern. Das mag auch mit ein Grund sein, daß sich die Regierung gegen diese Idee absolut ablehnend verhielt.

Doch wollen wir auch von diesem Standpunkte der Kosten absehen, da dieser, wenn gewisse, von Zeit zu Zeit mit Begehren auftretende Forderungen zur Geltung gelangen sollten, ebenfalls verschwinden würde.

Es ist nämlich, wie wir die Lage beurtheilen, die Errichtung einer Besteuerungsteuer-Taxe bei Fiebern, namentlich bei einer, wenn auch kleinen, so doch äußerst rührigen

nicht sprechen dürfen, eine andere Gefahr in sich.

Wir erkennen bereitwillig, daß die Errichtung einer Besteuerungsteuer-Taxe von vielen und wichtigen Nützlichkeiten begleitet wird, die an eine Behörde des öffentlichen Wohlstandes nicht denken und eine solche Zustimmung mit Einführung geschärfen werden; aber gerade das macht die Situation auch beunruhigend, weil sie unbewußt die Natur anderer Leute fördert.

Das man schon vergessen, welche Schwierigkeiten gerade die wirtschaftlichen Fragen dem enblichen Zustandekommen des großen Besteuerungswertes entgegenstellen? Ist es denn nicht mehr einleuchtend, daß mit dem Schicksal der wirtschaftlichen Angelegenheiten unerbittlich

Neue Zeitung

Politisches Blatt für Stadt und Komitat Sopron.

Einzige Nummer 10 Q.

Erscheint Dienstag, Donnerstag und Sonntag.

Einzige Nummer 10 Q.

Redaktion: Theatergasse 17, (in der
Klosterstrasse).
In allen Abtheilungen des Reichs
ist die Zeitung zu haben.
Manuskripte werden nicht zurück-
gegeben.
Administration: Glatzschke & S.
Telegraphen: Neue Zeitung Sopron.

Eigentum eines Konfessions.
Verantwortlicher Redakteur: Dr. Karl Krauß.
Hilfsredakteur: Maria Wever.

Abbestellungspreis:
Ganzjährig 2 K. 10 H. mit Zustellung ins Haus.
Halbjährig 1 K. 10 H. 50 H.
Inserate werden nach Tarif billigh berechnet.
Telefon Nr. 215.

1901. Drittes Jahr.

Die „Neue Zeitung“ eröffnet mit 1. Jänner ein neues Abonnement. Als wir vor zwei Jahren die „Neue Zeitung“ ins Leben riefen, hielten wir gegen herrschende Ansichten, gegen gewisse Nachtheile anzukämpfen, die uns ein kaum dreimonatliches Leben verließen. Und siehe da, die „N. Z.“ lebt ohne ihre Unterstützung und wachte sich ohne Unterbrechung zu sein — zu einem

Einzelnen und waren, wenn wir auch die Danksagen Einzelner kritisierten, nie persönlich in unsere Angriffe. Die Person und die Familie eines Jeden ist uns heilig.

Wir bauen auch fernere auf die Sympathien unserer Prinzipiengegner und erbitten auch nur die Unterstützung Jener, die Männer des freien und offenen Wortes sind.

Wir können mit Selbstgefühl behaupten, daß wir mit der „Neue Zeitung“ ein Blatt von Charakter bieten. Um die „Neue Zeitung“ gruppirt sich eine Schriftstellergarde, für die

Erziehung des Gewerbe-standes.

Im vorigen Jahre wurde der Söden-garische Gewerbebund und ein Internat für angehende Gewerbeleute eröffnet. Diese Institution hat sich bis heute so bewährt, daß sich im ganzen Lande ähnliche Assoziationen gründen sollten. Der große Werth dieser Einrichtung mag schon deshalb freudige Anerkennung finden, weil der Gehalt der Schüler auf die Erziehung unserer kommenden

Marbach töltötte be ezt a posztot, aki a katonai pályán történt nyugdíjazása után teljes energiáját az újságírásnak szentelte s a város neves polgára lett. Marbach 1835-ben született Veronában, s bár szülei kívánságára a katonai pályát választotta, egész életében foglalkozott újságírással. Olyan jelentős lapoknak dolgozott, mint a „Hamburger Chronik”, a trieszti „Diavoletto”, a bécsi „Wiener Zeitungshalle” és a drezdai „Schaubühne”. Sopronba való költözése előtt a pozsonyi „Donau”, majd a „Lokalpresse” szerkesztője volt. E rövid kitérő után térjünk vissza az újsághoz. 1910-ben *Ladislau Sauer* lett a felelős szerkesztő, akit *Anton Schiller* követett. Ez az újság volt tehát éveken át Sopron vezető, később egyetlen német nyelvű lapja. Mivel kezdetben elsősorban a város kereskedőit, üzletembereit akarta előfizetőknek megnyerni, vezércikkeivel hozzájuk szólt. Ezekben sok kommentár jelent meg, amelyek a város üzleti életétől kezdve a műtrágyázás jelentőségének bizonygatásáig terjedtek. Ernst Marbach aztán lassanként átalakította az újságot, nála nagyobb teret kaptak a politika, a Monarchia és a háború hírei. 1895-től kezdve a lap két nyelven jelent meg, 1936-ban pedig bővült két lényegében önálló napilappal, a déli kiadású „12 Uhr Blatt” és az esti „8 Uhr Blatt” címűekkel. Ezek célkitűzésükben azt jelölték meg, hogy a híd szerepét töltik be Sopron magyar és német nyelvű lakosai között. Bizonyára ezért kaptak helyet a feuilletonban soproni német nyelvű írásban írt történetek mellett olyan kortárs magyar írók művei is, mint Jókai Mór és Mikszáth Kálmán. A lap politikai kérdésekben igyekezett pártatlan maradni, nem kötelezte el magát semmiféle politikai nézet, irányzat mellett sem, ezért is kellett 1944-ben megszűnnie.

1881-ben a Reichard und Litfass nyomdában új lapot nyomtak, „**Oedenburger Bote für Stadt und Land**” címmel. 1883-ig hetente kétszer jelent meg, ára 8 krajcár volt. Néhány hónapra azt a *Franz Schindlert* bízták meg a szerkesztéssel, aki öt éven keresztül az „Oedenburger Nachrichten”-nél is betöltötte ezt a posztot. Ezután a lap *Carl Litfass* tulajdonába került, aki kis kihagyásokkal egyben a lap szerkesztője is lett egészen a lap megszűnéséig. Ezen említett kihagyások alatt *Arthur Achleitner*, ill. egy évig *Dr. Karl Arnhold* adták nevüket az újság szerkesztéséhez. A lap eredetileg a város polgárait és gazdapolgárait informálta a piaci viszonyokról, a borgazdálkodás aktuális problémáiról, a kézművesség várható alakulásáról, az iparfejlesztés ill. a Monarchia külgazdasági kapcsolatainak várható alakulásáról. *Dr. Arnhold*, aki foglalkozását tekintve ügyvéd volt, ezen újságon túl 1898-ban szerkesztője lett a *Neue Zeitung*-nak is, de az *Oedenburger Zeitung* számos vezércikkét is ő írta. Sokoldalúságát bizonyítja, hogy tökéletesen írt novellákat és színdarabokat magyar és német nyelven egyaránt. Az újságnak is új színezetet adott, a gazdasági élet híreit lassanként felváltotta a politika, de nagy teret engedett az irodalomnak és a kultúrának is. Mint sok más lap, ez is anyagi nehézségekkel küzdött, így írt erről *Carl Litfass* 1883. december 30-án: „Der „Oedenburger Bote,, [...] hat mit dieser Nummer zu erscheinen aufgehört. Wenn ein Blatt [...] wegen zu geringer Unterstützung nicht weiter zu bestehen vermag, so ist dieß Beweis genug dafür, daß der »Oedenburger Bote« keinen weiteren Beruf und Bestimmung hat, somit einzugehen gezwungen ist.”

Majdnem ugyanilyen rövid életű volt az „**Oedenburger Post**”, amelyet az olvasók 1890—1893 között heti háromszor, négy ill. hat oldalon olvashattak. A tulajdonos és egyben szerkesztő *Friedrich Rónai* volt, aki olyan újságot akart kiadni, ami főleg a helyi lakosság érdeklődésére számíthatott. A vezércikkek ugyan az ország jelentős bel- és külpolitikai eseményeit ismertették, de a lap nagy részét a helyi hírek töltötték be. A

Christliches

Dedenburger Tagblatt

Organ für Bürger, Bauer und Arbeiter.

Bezugpreis:
Jahrgang 80 R., Halbjährig 40 R., Vierteljährig 20 R., Wochentlich 7 R.
Einzel-Exemplar 30 Heller.

Erscheint täglich abends mit Ausnahme von Sonntag.
Telefon: 263.

Nr. 2.

Oedenburg, Samstag, den 30. August 1919.

I. Jahrg.

An die Landbevölkerung Deutsch-Westungarns!

Die christliche Bevölkerung der Stadt Oedenburg hat sich bereits organisiert und auch das christlich-soziale Programm zu dem ihrigen gemacht. Die traurigen Ereignisse der Vergangenheit haben uns den Weg gezeigt, den wir jetzt und in Zukunft gehen müssen.

Darum ist es heute nicht nur eine sehr dringende Notwendigkeit sondern eine moralische Pflicht her-

Nr. 24.

Sopron, Montag, den 10. November 1902.

I. Jahrgang

Allgemeiner Anzeiger

für Handels-, Gewerbe-, Verkehrs- u. Communal-Angelegenheiten.

Abonnementspreis (incl. Zustellung):
Ganzjährig 8 Kronen
Halbjährig 4 „
Vierteljährig 2 „
Insertions-Preise laut Tarif.

Erscheint jeden Montag Vormittag.

Herausgeber: Uzor Kuppis.

Einzelne Nummer 10 Heller.
Pränumerationsgebühren und Insertions- sind in Vorhinein zu bezahlen.

Redaction und Administration:
Georgengasse 19.

Telefon 143. Telefon 143.

Németh Miklós
Spezerei-Handlung
Oedenburg, Pötschygasse 14.
Zucker, Kaffee, Thee u. Rum.

Wilhelm Weber
Special-Workstoffe für Kanalarbeiter und Ventilatoren.

Einige Worte über die Vieh-seuche.

Es ist ein anscheinlich ganz einfaches und radikales Mittel, wenn man gegen die Viehseuche Massregeln treffen will, dass man einfach die Märkte sperrt. Diese Art allein den Kampf zu führen, erinnert an die Fabel vom Einsiedler und vom Bären, der Einsiedler und der Bär waren so innig befreundet, dass Letzterer seinem Freunde Einsiedler während des Schlafes die Fliegen abwehrte, was er auch sehr radikal angriff, indem er gegen eine Fliege, die den Einsiedler während seines Schlafes belästigte, einen grossen Stein warf, aber

der Sparmeister am unrechten Platze, der die Wurst nach der Speckseite wirft.

Trotz aller Zuverlässigkeit des veterinärärztlichen Personales — insbesondere des liebenswürdigen Zuverlässigen des Herrn Staats-Oberthierarztes, des Herrn Soós kann der ungenügenden Anzahl städt. Thierärzte nicht abgeholfen werden. Wir haben einen städt. Thierarzt, der ist zugleich Fleischbeschauer im Schlachthause, ferner haben wir einen Staats-thierarzt, welcher in seiner freien Zeit aushilfsweise gegen Remuneration dem städt. Thierarzt zur Seite steht und neben Anderem die Agenden am Viehmarkt versieht.

Die Thierärzte kosten der Stadt Sop-

szórakozást szolgálták a folytatásokban közölt regények, novellák és versek. Az irodalom népszerűsítéséhez jelentős mértékben hozzájárult az új főszerkesztő, Dr. *Heinrich Ruhe* színes egyénisége, aki 1891. szeptember 1-jétől vette át a lap szerkesztését, s aki maga is írt regényeket, de tagja volt a „Meyer'sches Konversationslexikon” szerkesztőségének is. Ez időben egyébként a városnak több német nyelvű lapja is volt, s ezek természetesen versengtek egymással, hogy ki tud több előfizetőt megnyerni. Sokszor tudósítottak erről maguk a lapok is. 1891-ben az „Oedenburger Post” sikeresen nyert meg magának előfizetőket az „Oedenburger Zeitung” olvasótáborából, amely tény a két szerkesztő, Dr. Ruhe és Ernst Marbach közti „tollháborúhoz” vezetett. Az „Oedenburger Post” leközi e szóváltás részleteit, amelyben Marbach a lapot „Blättchen” és „Partezettel” nevekkel illette. Ruhe 1892. január 1-jétől két melléklettel bővítette lapját, mellyel, mint azt a nevek is jelzik - „Illustriertes Unterhaltungsblatt” és „Lachende Zeitung” - szórakoztatni akarta olvasóit. Június 1-jétől ismét Rónai nevét olvashatjuk Ruhe helyett, s ettől kezdve az újságot naponta adják ki. Hamarosan anyagi gondok jelentkeztek, amelyek olyan méreteket öltöttek, hogy 1893. december 31-én Ruhe olvasóit arról kénytelen értesíteni, hogy újságját és nyomdáját eladta egy *Hermann Reininger* nevű bécsi kereskedőnek, s az új tulajdonos összeolvastotta azt az „Oedenburger Volksblatt” nevű újsággal.

A város katolikus lakossága már 1875 óta szeretett volna egy keresztény-konzervatív lapot alapítani, amely kívánság most, 1893. március 19-én teljesült. Az „Oedenburger Volksblatt” tulajdonosa a soproni Katolikus Olvasókör volt s így magától értetődően szerkesztői is egyházi személyek lettek. *Josef Haller* után - akit a püspök Győrbe helyezett át - *Michael Kriegler* következett, mígnem *Hermann Reininger* megvette a lapot. Kezdetben a katolikus világ hírei töltötték ki a lap oldalait, s a közölt versek és elbeszélések is vallásos tárgyúak voltak. Csak rövid tudósítások szóltak az aktuális politika eseményeiről. Reininger, aki szerkesztette is a lapot, nem akart ugyan változtatni ezen a profilon, mégis lassanként a politika került nála túlsúlyba. Mivel ilyen jelleggel a lap nem volt egyedülálló, nem csoda, hogy vesztett előfizetői táborából és 1894. március 11-én a szerkesztő kénytelen volt bejelenteni, hogy a helyi lap helyett hetente háromszor „Westungarisches Volksblatt” néven fogja megjelentetni azt. E néven aztán egészen 1918-ig létezett ez a keresztény-konzervatív lap, amely most már nemcsak a város, hanem az egész Északnyugat-Magyarország lakosságához szólt. Jellegében a keresztény-konzervatív irányvonalat követte, politikai, gazdasági témájú cikkei is ezt tükrözik. 1895-ben *Johann Mittendorfer* meg akarta újítani a lapot, közelebb akarta hozni olvasóihoz a kultúrát és az irodalmat. Sok verset és elbeszélést közölt lapjában, amelyek mind keresztény szellemben hazaszeretetre, igazságosságra és jóságra akartak nevelni. 1896-ban *Franz Klenka* könyvkereskedő lett az újság felelős szerkesztője, aki lapját a jó ügy szolgálatába akarta állítani és mottójául a „Für Gott, König und Vaterland” jelszót választotta. Eddig a lap bár keresztény szellemben írt, pártatlan volt, mostantól kezdve azonban a Keresztény Néppárt orgánuma lett. 1897-ben *Paul Binder* nyomdatulajdonos vette át a lapot, de 1899-ben kénytelen azt eladni a *Berghofer und Weiss* cégnek. Két évig *Johann von Ehrenyóczy*, majd 1902-től *Karl Beitzl* szerkesztette a lapot. Utóbbi június 14-én így írt céljairól: „Das Blatt hält die Interessen der Stadt vor Augen und wird für das Volk, das der Zunge nach deutsch, doch im Herzen durch und durch ungarisch ist, schreiben. Seine Aufgabe ist die politische Gesinnung und die dynastische Treue im Herzen der Leser zu pflegen.” Hogy több előfizetőt nyerjen, vonzóbbá próbálta tenni a lapot, ezért 1905-től

a vasárnapi számot egy nyolc oldalas illusztrált melléklettel jelentette meg. Így sem tudott azonban urrá lenni a jelentkező anyagi problémákon. Egyik szerkesztő követte a másikat, az utolsó, *Dr. Eduard Wrenkh* még megpróbálta elkerülni a csődöt, és 1918. december 28-án felhívással fordult olvasóihoz: „Leset, verbreitet das Westungarische Volksblatt, leiht es auch den Nachbarn und werbet neue Abonnenten! Um Eure Liebe und um Eure Werbearbeit bitten der Redakteur und der Verlag!” - mindhiába, ez lett az újság utolsó száma.

XX. Jahrgang.

Sopron, 16. September 1920.

Nr. 38

AMTSBLATT

des Komitates Sopron

Verantwortlicher Schriftleiter:
Emerich Nitsinger Kanzleidirektor.
Erscheint regelmässig jeden Donnerstag.

Herausgeber:
Munizipium des Komitates Sopron.
= Bezugspreis: Jährlich 50 Kronen. =

I. Komitatsstatuten und gemeinnützige Verordnungen.

187.

des Komitatsverwaltungsausschusses vom 21.
September bis 5. Oktober l. J. im Extradite

Az utód, a „*Christliches Oedenburger Tagblatt*” 1919. augusztus 29-én jelent meg először. A laptulajdonos, *Benkő Géza* a lappal összekötőkapocs akart lenni a nép és vezetői között és mindenkinek szót kívánt adni lapjában. A felelős szerkesztő *Johann Meister-Keutnersheim* érdekesen szerkesztette a lapot: vezércikk helyett belpolitikai híreket közölt „*Telegramme*” című hasábján, ezt aztán hosszás fejtegetések követték gazdasági, egyházi és oktatási kérdésekről. 1920 februárjában *Alois Krisch* kapta meg a főszerkesztői állást és az újságot a kor problémáinak tükrévé tette. Hosszú cikkek tárgyalták a háború következményeit és Nyugat-Magyarország helyzetét. Mivel 1921-ben Sopronnak sok német ajkú előfizetőjétől kellett megválnia, csökkent a német újságok iránti igény, legalábbis már nem volt létjogosultsága nagyobb számú német lapnak. Ez pecsételte meg 1922-ben e lap sorsát is.

1895-ben egy radikális szellemet képviselő lap is megjelent, a soproni gazdapolgárok, a poncichterek lapja, az „*Oedenburger Rundschau*”. Armin Blum nyomdájában nyomtatták, kezdetben a hónap első és harmadik vasárnapján,

1896-tól hetilap lett, majd 1898-tól heti két alkalommal adták ki. Kiadója *Zsombor Géza*, felelős szerkesztője *Reich Farkas* volt. Kezdetben a lap tényleg a gazdapolgárok napi problémáival foglalkozott, a szőlőtermesztéssel és mindazzal, ami a

bortermeléssel összefüggött, s mindez gyakran nyelvjárásban volt olvasható. Amikor aztán Zsombor Géza lett a szerkesztő - aki egyébként a Soproni Radikális Párt prefektusa és „Deutschwestungarn” kormányzója is volt - 1896-ban, lassanként megváltozott az újság profilja. Lapjával küzdeni akart a gazdasági kizsákmányolás ellen, s ezt olyan radikális módon tette, hogy a lapot be is akarták tiltani. Nem volt toleráns a város többi lapjával sem, ilyen mondatokat hangoztatott „Nieder mit den volksfeindlichen Zeitungen! Hinaus mit ihnen aus allen Lokalen!”. 1900-ban elhatározta, hogy lapja nevét augusztustól „**Radikal**”-ra változtatja. Főszerkesztőnek *Michael Mahr*-t nevezte ki, aki a vasárnapi számhoz „Oedenburger Rundschau” címmel mellékletet is szerkesztett, ami egyébként nem volt más, mint a lap bővített változata. Lapjával az elnyomottakhoz, üldözöttekhez kívánt szólni, s mindig hangsúlyozta, hogy írásaiban a Radikális Párt célkitűzéseit tartja szem előtt. Ezt aláhuzandó pontos beszámolók jelentek meg a párt mindenkori gyűléseiről, s 1901. november 14-én, ami a lap 500. száma volt, ismételten hangsúlyozták, hogy a lap kultúrmissziós szerepet tölt be, és minden sikerét csak a pártnak köszönheti. 1904 és 1913 között *Oskar Jentner*, *Julius Roth*, *Richard Seyller* és *Franz A. Beilschmidt* töltötték be a szerkesztő posztját, míg nem 1913-tól ismét Zsombor következett. 1910-ben a lap terjedelme tíz ill. tizenkét oldal lett és 1912-től a „Sonntagsblatt”, egy kis formátumú négy oldalas melléklet, tulajdonképpen az újság feuilletonját pótolta.

Zsombor 1913. szeptember 28-tól ismét újított, megint átkeresztelte lapját, most a „**Grenzpost**” nevet adta neki. Ebben heti két alkalommal tudósított Nyugat-Magyarország eseményeiről. Az újság vasárnapi melléklete a „Zur Unterhaltung und Belehrung” címet viselte, ebben elbeszélések és hasznos tudnivalók kaptak helyet, továbbá Nyugat-Magyarország története volt olvasható folytatásokban. 1914-től a felelős szerkesztő *Justus* néven jegyzi magát. Ettől kezdve az újság egyre inkább hasonlít a város többi lapjához, függetlenül attól, hogy nem mulasztották el soha hangsúlyozni, hogy ez a város egyetlen lapja, amely az igazi polgári demokrácia szellemében íródik. 1914-ben *D. Rottenberg* személyében új szerkesztőt kapott a lap. A következő években természetesen a háború eseményei, a kitüntetések, hősi halottak ill. eltűntek listája töltötték meg az oldalakat. Talán ezt akarták ellensúlyozni, amikor az újság melléklete, az „Illustrierte Frauenzeitung” a legújabb divatról tudósított.

1919. április 2-án a „Grenzpost” egy időre megszűnt, hogy a Tanácsköztársaság szellemének megfelelően „szocialista napilapként” „**Der Proletarier**” néven jelenjen meg. Érdekességként kell megemlíteni, hogy a lapban nem tüntették fel a szerkesztő nevét. Június 8-án a „Der Proletarier” és az „Oedenburger Arbeiterrat” - ami az „Oedenburger Zeitung” helyett jelent meg 1919. április 1-je óta - összeolvadt, s „Oedenburger Proletarier” néven jelent meg, melynek alcíme így hangzott: „Sozialistisch-kommunistisches politisches Tagblatt für den deutschwestungarischen Gau”. Augusztus 6-tól az új szerkesztő *Karl Litfass* úgy döntött, hogy a lap a régi néven - Grenzpost - jobban eladható, s ez a név 1922. január elsejéig, a lap megszűntéig meg is maradt.

A proletáriátusnak ebben az időben volt még egy lapja, az „**Amtsblatt für den Gau Deutsch-Westungarn**”, amely 1919. május 8. és 1920. december 3. között minden hónap 1-jén és 15-én jelent meg. Célja az előzőekhez hasonlóan az volt, hogy tájékoztassa olvasóit, a munkásokat, ezen belül is főként a szocialista

Lesen Sie morgen das „12-Uhr-Blatt“ !

12-Uhr-Blatt

V. b. b.

10 Füllblätter
10 Groschen

Abonnementspreise:
Halbjährlich 5.00
Jährlich 9.00
Einzelhefte 0.10

Abendausgabe der „Oedenburger Zeitung“

Wiesner Redaktion und Verwaltung:
No. 7, Meschitz 3, Fernruf 2 43-45 Serie

Redaktion und Verwaltung:
SOPRON, Deák-lár 56, Fernruf 834 u. 835

Budapester Redaktion:
BUDAPEST, V., Széchenyi-utca 8, Fernruf 1-23-6-73

Jahrgang 69-1

31. Juli 1936

Seite 2

Bürgerkrieg — Bruderkrieg

Strenge geht es in Spanien zu. Ein Bürgerkrieg von ungeheurer Ausdehnung wird mit erbarmungsloser Erbitterung von beiden kämpfenden Parteien geführt. In einem Werte von Blut ertrinkt das gesamte spanische Volk, das auch heute noch ein für alle Mal befreit werden muß. Die Spanier sind nicht nur ein Volk, sondern ein Volk, das sich nicht nur für sich selbst, sondern für die gesamte Welt interessiert. Die Spanier sind ein Volk, das sich nicht nur für sich selbst, sondern für die gesamte Welt interessiert.

Frankreich wünscht mit Deutschland Verständigung

Eine sensationelle Rede des französischen Außenministers — Frankreichs Verhältnis zu Spanien und Italien

Paris, 31. Juli. In einer gehobenen Rede führte der französische Außenminister — Delbos — aus, daß Frankreich, sowohl die Regierung, als auch sein Volk, eine Verständigung mit Deutschland wünsche. Die Verständigung Deutschlands mit Frankreich müsse unter allen Umständen herbeigeführt werden.

Delbos erklärte, daß Frankreich die Verständigung mit Deutschland wünsche, weil Frankreich trotz der Vorkämpferrolle auf dem Balkan der freundschaftlichen Zusammenarbeit festhalten will. Spanien ist ein Land, das sich nicht nur für sich selbst, sondern für die gesamte Welt interessiert.

Delbos erklärte, daß Frankreich die Verständigung mit Deutschland wünsche, weil Frankreich trotz der Vorkämpferrolle auf dem Balkan der freundschaftlichen Zusammenarbeit festhalten will. Spanien ist ein Land, das sich nicht nur für sich selbst, sondern für die gesamte Welt interessiert.

Volkfront vor Saragossa geschlagen

Paris, 31. Juli. (Tel.-Comp.) Das Kommando der in der nördlichen Spanier befindlichen nationalen Gruppen in Saragossa ist bekannt, daß die Volkfront-Strikräfte, die von Barcelona aus gegen Saragossa marschierten, eine schwere Niederlage erlitten hatten und unter Zurücklassung von zahlreichen Toten auf Urdale gegen Saragossa zurückgezogen wurden. Die spanischen Truppen hätten mehrere Kommunistenführer, die sich bei der Ermordung von Delbos an der Spitze der Volksfront befanden, in Saragossa gefangen genommen.

Die Truppen der nationalen Bewegung haben die Umgebung von Saragossa gesäubert und die Volksfront-Strikräfte in der Gegend von Saragossa zurückgezogen.

Die Truppen der nationalen Bewegung haben die Umgebung von Saragossa gesäubert und die Volksfront-Strikräfte in der Gegend von Saragossa zurückgezogen.

Vormarsch im Süden

Die Truppen der nationalen Bewegung haben die Umgebung von Saragossa gesäubert und die Volksfront-Strikräfte in der Gegend von Saragossa zurückgezogen.

Die Truppen der nationalen Bewegung haben die Umgebung von Saragossa gesäubert und die Volksfront-Strikräfte in der Gegend von Saragossa zurückgezogen.

Die Truppen der nationalen Bewegung haben die Umgebung von Saragossa gesäubert und die Volksfront-Strikräfte in der Gegend von Saragossa zurückgezogen.

Nein Willi gerät in Sinterholt

In den Kämpfen in der Umgebung von Saragossa sind mehrere Kommunistenführer, die sich bei der Ermordung von Delbos an der Spitze der Volksfront befanden, in Saragossa gefangen genommen.

Spanische Gegenregierung notifiziert Machtübernahme

London, 31. Juli. Die Nationalistische Regierung hat an das englische Botschaftsamt ein Telegramm gerichtet, das von Burgos am 30. Juli datiert ist und folgenden Wortlaut hat:

Ich habe die Ehre, die Regierung Ihrer Excellenz zu informieren, daß ich unter meinem Befehl die neue Regierung des spanischen Staates unter der Bezeichnung „Nationalistische Regierung“ am 23. Juli d. J. mit dem provisorischen Sitz in Burgos gebildet und die Macht übernommen hat; sie will folgende Zusammensetzung auf:

Die Truppen der nationalen Bewegung haben die Umgebung von Saragossa gesäubert und die Volksfront-Strikräfte in der Gegend von Saragossa zurückgezogen.

Die Truppen der nationalen Bewegung haben die Umgebung von Saragossa gesäubert und die Volksfront-Strikräfte in der Gegend von Saragossa zurückgezogen.

Die Truppen der nationalen Bewegung haben die Umgebung von Saragossa gesäubert und die Volksfront-Strikräfte in der Gegend von Saragossa zurückgezogen.

gondolkodásúakat a Tanácsköztársaság eseményeiről, ismertesse annak rendeleteit és megismertesse olvasóival a kommunizmus lényegét. Egyébként mindhárom újság címlapján szerepelt a marxi idézet: „Proletarier aller Länder vereinigt Euch!”

1898-ban egy újabb hetilappal gazdagodott a város, melynek címe „**Oedenburger Volksfreund**” volt. Bár csak egy évig létezett, mégis meg kell említeni a szelleme miatt. Léte alatt két főszerkesztője volt, *Andreas Boór* és *Josef Berghofer*, aki egyben a lap kiadója is. Olvasói táborkat a keresztény emberek közül verbuválták, s bár az újság hangvételében megpróbált az arany középúton járni, cikkeiből mégis bizonyos ellenségeskedés volt kiolvasható, ami mindazok ellen irányult, akik nem a lap által képviselt nézeteket vallották. Sok számban olvashatók például ilyen felhívások: „Christliche Frauen vergesst nicht! Kauft nur bei Christen!” Lényegében az újság bulvárlap volt, szerelmi drámákról, párbajokról, bálokról, a diákság vizsgaeredményeiről és ehhez hasonlókról tudósított. 1899. október 1-jén a szerkesztőség minden indoklás nélkül közölte, hogy a lapot megszünteti és a következő számot már Magyaróváron „Wieselburger Volksfreund” néven fogja megjelentetni.

Ugyancsak 1898-ban, november 13-án jelent meg először a „**Neue Zeitung**”, amely a magyar patriotizmus német nyelven történő ápolását jelölte meg célul. *Dr. Karl Arnold* a város és a megye számára egy hetente háromszor megjelenő olyan lapot akart kiadni, amely általános érdeklődésre tarthatott számot. Ezért olyan kérdésekkel foglalkozott, amik a város lakosságát érintették, érdekelték, mint pl. az áremelkedések, kinevezések, konferenciák, de nem hiányzott az időjárásjelentés és az olyan rövid hírek sem, amelyek eljegyzésekről, halálozásokról informáltak. Ugyanakkor tudósított kül- és belpolitikai eseményekről, továbbá a helyi kulturális megmozdulásokról is. Egyesek a lap megjelenésekor nem jósoltak neki hosszú életet, mégis fennmaradt 1904-ig.

A Szocialdemokrata Párt orgánuma volt az „**Arbeiter Zeitung**”, amely 1907. szeptember 8. és 1909. január 3. között hetilapként jelent meg. A szerkesztőségi posztot *Bela Wajdits*, majd *Mathias Felber* után *Ignatz Schambauer* töltötte be, s mint ahogy hangoztatták, a lap a kis emberek, a szegények érdekeit kívánta képviselni, a munkásosztály szellemi fegyvere akart lenni, s mint ilyen, kötelességének érezte őket felvilágosítani. Ezért a vezércikkek mindig a munkásmozgalomról tudósítottak, a brennbergi bányászok sztrájkjáról, a francia textilmunkások elbocsájtásáról vagy a Karl Liebknecht elleni uszítóhadjáratról. Az újság megszűnése valószínűleg itt is anyagi gondokkal függött össze, erre utal az a felhívás, amellyel 1909. január 3-án ezekkel a szavakkal fordult az előfizetőkhez: „Werbet neue Abonnenten!” A felhívás nem járt eredménnyel, mert az újság nem jelent meg többé.

Mint ahogy munkám címe is jelzi, a soproni német nyelvű újságok közül csak a legismertebbeket lapoztam át a Soproni Levéltárban. A vizsgált lapokról összefoglalva elmondható, hogy azok bár tudósítottak országos bel- és külpolitikai eseményekről is, de a helyi lapok olvasóközönsége elsősorban saját környezetéről akart olvasni, ezért a szerkesztők lapjukkal ezeknek az igényeknek akartak megfelelni. Erdemük volt ezeknek az újságoknak, hogy támogatták a helyi tehetségeket és ismert írók művei mellett elsősorban soproni szerzők munkáit közölték a feuilletonokban. A lapok írásából képet kapunk a város virágzó kultúrájáról is, de ennek elemzése egy külön dolgozatot igényel.

Kis János az író és irodalomszervező

(Előadás Rábaszentandrásón, az író születésének 225. évfordulóján
1995. szeptember 23-án)

„Szent-András, magyar falu Sopron vármegyében, a Rábaközön, közel Veszprém megyéhez. Lakja 150 római katolikus, 500 evangélikus, 15 zsidó. Evangélikus anyaegyház. Határa róna és lapályos, mindazonáltal termékeny. Van 1400 hold szántóföldje, 500 hold rétje, mely árvizek által szened, 230 hold legelője. 36 hold kertje, 200 hold erdeje, mely tölgy- és szilfákból áll. Fő termesztvénye a búza, aztán rozs, árpa, zab, kukorica, burgonya. Lovai jelesek. Juhokat a lakosok nem tartanak, csak az uraság 1800 darabot. Űrbériség: 39 " telek. E helység születéshelye a sok érdemet szerzett, buzgó magyar literator Kis Jánosnak, a dunántúli evangélikus egyházkerület superintendensének. Bírja a falut gr. Batthyány László” — írja Fényes Elek monográfiájában, 1851-ben.

Amikor a faluban 1783. december 19-én, a valamikori pajtában — II. József türelmi rendeletét követően — az evangélikusok megtarthatták első istentiszteletüket, Kis János már a soproni iskolában volt, ahova szülei 1782-ben írátták be. Az addig csak a falu életét ismerő gyermekre riasztóan hatott a város. „Jó kedvvel és öröme sieték a várost látni, de mikor hozzá közeledvén idegen nyelven beszélést hallék, sírva fakadtam” — írja az egykori diák Emlékezéseiben, élete alkonyán.

Kis János 1790-ig tanult Sopronban, ahol olyan kiváló mesterei voltak, mint Farkas Ádám, az iskola rektora, Wietorisz Jonathan, aki könyvtárát is rendelkezésére bocsátotta, s akire még püspök korában is hálával emlékezett ezért, vagy Schwartner Márton, a magyar statisztika tudományának megteremtője.

A könyvtárak Kis János számára nagyon sokat jelentettek. Meghatározták szellemi fejlődését. Nyilvános könyvtárak azonban még alig voltak Magyarországon. Viszonylag szélesebb kör számára csak az egyetem, egyes főiskolák, kollégiumok, líceumok anyaga volt hozzáférhető. Ilyen volt a soproni líceum több ezer kötetes könyvtára, illetve egyes tanárainak gyűjteménye, mint Wietorisz Jonatháné vagy Raics Péteré.

Kis János a klasszikus irodalmat Schwartner Mártontól, a hébert Gamauf Teofiltól tanulta. Az olasz, a spanyol, az angol, valamint a német és a francia nyelvet legjobb barátjával, iskolatársával, a későbbi íróval s győri tanárral, Németh Lászlóval gyakorolta.

Sokat olvasott. Első olvasmányai Zrínyi és Gyöngyösi István munkái voltak. A nyelvtanulásban elért eredményei segítették Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Helvetius, Bentivoglio, Machiavelli és Goldschmith gondolatainak, munkáinak megismeréséhez. Rajtuk keresztül került közvetlen kapcsolatba a felvilágosodás eszméivel, amelyek azután cselekedeteiben, értékválasztásaiban, s mindenekelőtt irodalmi munkásságában meghatározóan irányították élete folyamán.

Rendkívüli módon érdekelte a magyar irodalom, s tanácsért Péczeli Józsefhez, a komáromi író-prédikátorhoz fordult, aki 1789-ben kezdte el a „Mindenes Gyűjtemény” című lap szerkesztését.

1790. február másodikán azt írta hozzá Kis János: „Minden igyekezetem arra czéloz, hogy édes hazánk boldogságának előbbvitelében valaha mennél hathatósabban munkálkodhassam.” Ezt követően, 1790. március 20-án Kis János, barátjával, Németh Lászlóval megalakította a Soproni Magyar Társaságot, az első magyar iskolai önképzőkört, amely a későbbiek során az iskolai önképzőkörök mintájává vált.

1789-ben jelentek meg Kis János első írásai: tanárának, Raics Péternek a névnapjára írott, valamint a Raics házasságának alkalmából hozzá írott versek. A következő évben, 1790-ben szintén tanáraihoz, Wietorisz Jonathanhoz és Stanislaides Dánielhez írt verseket, majd „A Soproni Musák seregének panasza” című kötetével búcsúzott el sokuk jótevőjétől, a polihisztor tudós lelkésztől, Torkos Józseftől, annak halálakor, 1791-ben. Eme első irodalmi munkáit a bécsi lapszerkesztő, Görög Demeter díjjal jutalmazta.

Midőn 1791-ben befejezte tanulmányait a soproni iskolában, országjárásra indult, hogy kora tudósaival és íróival megismerkedjék. Ekkor ismerkedett meg és alakított ki hosszú évekre szóló barátságot Ráth Mátyással, a győri evangélikus tudóssal — aki 1780-ban elindította az első magyar nyelvű folyóiratunkat, a Magyar Hírmondót —, Révai Miklóssal, a nyelvessel, írókkal, mint Baróti Szabó Dávid, Batsányi János, Virág Benedek.

Tudományos ismereteinek gyarapítására 1791-ben Göttingába, 1792-ben pedig Jénába ment egyetemre, ahol pl. Planck és Heine, valamint Paulus, Schütz és Schiller előadásait hallgatta. Innen írta első levelét Kazinczy Ferencnek, akivel azután életük végéig levelezésben maradtak. Személyesen 1795-ben találkoztak Győrött, amikor Kis János már az itteni iskolában tanított, s Kazinczy pedig útban volt: a kufsteini börtönbe szállították.

Kis János 1796-ban elfogadta a nagybaráti gyülekezet meghívását, s ez évben meg is házasodott: Pelikán Erzsébetet vette feleségül.

1799-ben Kővágóórsre hívták lelkésznek, s ekkor megismerkedhetett a keszthelyi Helikon Könyvtár anyagával is. A felvilágosult gondolkodású, nagy műveltségű, tetteivel az ország modernizációját szolgáló főúr, gróf Festetich György bocsátotta rendelkezésére a könyvtárát, s ő ismertette meg az akkor már működő mezőgazdasági akadémia, a Georgikon professzoraival is. Közülük meghatározó volt Nagyváthy János személye, aki az első magyar nyelvű mezőgazdasági munkákat írta, majd később Balásházy János, akinek „Tanátsolat...”-ja lesz majd az Akadémia első nagydíjjal jutalmazott munkája 1829-ben.

Berzsenyi Dániel, Kis János egykori diáktársa is Kővágóórsön látogatta meg először. A költőtől kapott verseket Kis János meleg ajánlásokkal küldte meg Kazinczynak, aki azután — kiterjedt levelezése útján — a kor minden jelentős írójával megismertette Berzsenyi Dániel nevét.

Kis János Kővágóórsről Nemesdömölkre, majd Sopronba került lelkésznek, ahol 1808. április 3-án mondta el németül soproni lelkészi beköszöntő beszédét. Emlékezéseiben megírja, hogy mennyire aggódott: „mi is lesz belőlem,... született magyarból német nyelvű gyülekezetben”. (Bogsch Jakabot követte a lelkészi hivatalban, akit korának legjelesebb hitszónokai közé sorolt. Hivatalba lépését követően 33 évig együtt szolgált Gamauf Teofillal, akit barátjaként, lelkipásztorként és tudósként egyaránt nagyon tisztelt.) Festetich Ignác, Szentandrás akkori ura, az író Kis János tudós pályafutására való tekintettel felmenti édesapját a jobbágyi szolgálat alól. Elismert író már. Az éppen kibontakozóban lévő magyar sajtó szinte valamennyi

frissen induló lapjába, folyóiratába ír cikkeket, tanulmányokat, verseket, elbeszéléseket. A Mindenés Gyűjtemény, A Hadi és más nevezetes Tudósítások, a Magyar Hírmondó, A Magyar Múza, Kazinczy lapja, a Brassai Sámuel szerkesztette Erdélyi Múzeum, az 1817-ben induló Tudományos Gyűjtemény már mind közölte írásait. (Ebben az évben a jénai egyetem teológiai doktori címmel tiszteli meg.)

Irodalmi és lelkipásztori munkája mellett a tudományos és a közéletben is egyre nagyobb részt vállal: 1828-tól Kazinczyval együtt dolgozik a Magyar Tudományos Akadémia alapszabályainak kimunkálásán, 1830-ban az Akadémia rendes tagjává választják, s 1842-ben tagja lesz a Kisfaludy Társaságnak.

Sopron város polgársága is tiszteli, hiszen 1842-ben a Soproni Takarékpénztár választmányi tagja, majd 1843-ban a Soproni Olvasó Egyesület választmányi tagja lesz. Széchenyi István, Liszt Ferenc és Deák Ferenc mellett Kis Jánost, az író is a város díszpolgárává választják 1846. február 4-én.

Széles látókörű, erős hitű, hatalmas műveltségű ember volt, aki gyöngye fizikuma ellenére is rengeteget dolgozott. Isten dicsérete és a haza szellemi állapota egyaránt fontos volt a számára. Számos egyházi énekünk szövege mellett írt „Evangélikus fiú és leánygyermeknek való képes A-Bé-Czés könyvet”, „Diktomos verses és imádságos könyvecskét az apróbb iskolabéli gyermekek számára”, s természetesen megjelent több fontos személyiség felett mondott halotti beszéde is.

A közműveltség emelésében, az erkölcsös, hitbéli nevelésben látja a jövő nemzet felemelkedését. Racionálisan gondolkodik. Látja az ország lakosságának szellemi elmaradottságát, s fáradozik kulturális felemelkedésük érdekében. „Senki... szívesebben nem óhajtja, hogy bár mennél előbb mutatnák magokat a magyar Parnasszuson olyan férfiak, akik halhatatlan eredeti munkák által ...a fordításokra homályt borítanak. Magyar Homéroszok, Xenofonok, Platonok mennyei szózatját mély tisztelettel s elragadó örömmel hallgatnánk. De azonban, míg a kegyes Egek Hazánkat ezzel a ditsóséggel megkoronázzák, kötelességének tartja, tőle kitelhetőképpen siettetni ama szép hajnalnak hasadását, melynek a Bartsaiak, Barótzaiak, Ortzaiak, Bessenyeiek ez előtt egynéhány esztendővel oly követésre méltó szent buzgósággal kezdettenek volt utat készíteni” — írja Nagybarátin, a „Zsebbe való könyvecske” előszavában, 1798-ban.

A magyar felvilágosodás írói, Bessenyei, Kazinczy, Kis János és mások a köznemességtől és a polgárságtól azt szerették volna elérni, hogy műveltségük fejlesztése által fogékonná váljanak nemzeti kultúránk alapvető kérdései, a magyar nyelv és irodalom művelése iránt. „A magyar főrendek nagy része, mint hazájokból száműzötteknél történni szokott, nemzeti nyelvét elfeledte. A közép és alsó nemesség nem szeretett könyvekkel foglalkozni, s a tudományos Karban azok, kikre a francia vagy német nyelv szeretete nem ragadott, a deákat kedvelték. A magyar író, néhány oskolai ifjakat kivéve, alig talált olvasó közönséget” — írja visszaemlékezéseiben Kis János. Figyelemre méltó, hogy a nép művelésének a kérdéseit is felveti, és a népből való olvasóközönség kialakítására is gondolt: „Ha az alsó néposztályok virágzásra jutnak, s gazdag családok támadnak köztük, ezek olly gyermekeket nevelnek, akik atyáik vesződéses mesterségét elhagyván, gondolkodni, tudományos dolgokról beszélgetni, könyveket olvasni szeretnek” — írja a jobbágyszármazású költő ugyanott.

S hogy hogyan lehet olvasó közönséget nevelni? — mert a felvilágosodás gondolkodói, írói hittek a nevelés erejében, azt a jövő zálogának tekintették — arról a

Tudományos Gyűjteményben megjelent írását idézzük, „Hogyan kell a Magyar Olvasó Publikumot nevelni” címmel:

„Egyik leghatalmasabb eszköz a nyelv, ez által oktathatunk, feddhetünk, tanátsolhatunk, gondolatokat, érzéseket közölhetünk... A Nyelv által neveltetik a Nemzet, az által tétetik jó erkölcsüvé, szorgalmassá, szeretetre méltóvá, tudóssá, híressé és hatalmassá... Aki tehát a maga anyja nyelvét emeli, s a legszebb gondolatoknak s érzéseknek terjesztőjévé teszi, az a legnemesebb Publikumot alkotja és gyarapítja.”

Ezzel párhuzamosan olvashatjuk a korabeli műveltségi állapotok bírálatát is: „Nem lehet letagadni, hogy a régi és újabb külföldi tudós munkákban több tápláló eledelt találnak a kimívelt elmék, mint a Magyar Literaturában. De ha Nemzetünk dicsőségét igazán szeretjük és kívánjuk, óhajtanunk kell a Magyar Olvasó Publikumnak szaporodását, s magunk megtagadásával is szükséges azt öregbíteniünk. ...amíg a Magyar könyvek a főbb karbéliek által szívesen nem fogadtatnak mind addig igen ártalmas szakadás lesz nemzetünkben, s nem érthetik meg egymást ennek minden rendű tagjai... s nem uralkodhatik közöttük az a szíves bizodalom, mely a szíveket leghathatósabbán ösze kaptolja és lelke a hazafiúságnak.”

S legvégül kifejti, hogy hogyan kéne — a célt elrendő — tanítani? „Ez az alkalmatosság abban áll, hogy az Oskolákban a leg jobb magyar munkákat meg kedveltetnénk. A leg jobb magyar könyveknek olly figyelmes olvastatása ideje korán szeretetet gerjesztene a Magyar nyelv eránt. A mesétől és regétől elkezdve az előadásnak minden nemeit, minden jó eredeti írásokat és fordéttásokat, meg kellene már az Oskolákban esmertetni egy classicis Magyar írónak sem kellene lenni sem versben sem folyó írásban, mellyek legjobb helyeinek olvastatása és tanultatása által a tanítványok füle, nyelve, emlékező és képzelő tehetsége, elméje és értelme nem gyakoroltatnék.”

Példának hozza a görögöket, a dicső rómaiakat, angolokat, olaszokat, franciákat, akik ezt az utat választották nemzetük felemelkedéséhez.

Kis János a maga példájával, szóban és írásban, papként és íróként, tudományos társaságok és egyesületek tagjaként, lámpásként mutatta az utat. Nagy hatást gyakorolt a diákságra is. „...A jelesebb ifjakat szerette maga körül gyűjteni, üres óráikban hasznosan foglalkodtatni, atyai tanácsával segíteni, s tanulmányaiknak irányt adni” — jellemzi őt Müllner Máttyás.

Nem rangsorolt: az erényes magatartást és a tudományokkal való szolgálatot egyaránt fontosnak tartotta. „Senki sem terjeszt több áldást az emberi társaságra, mint az okos és gondos orvos, ki az atyai barát könnyeit letörli... s midőn pestises ragadó nyavalya uralkodik s az ezer karú halál ellentállás nélküli áldozatokat öldököl, akkor az orvos hőssé lesz...”

A nép számára a jó magaviseletet hangoztatja: rámutat a hibás viselkedésre, a bűnökkel teli mindennapokra: „Az adakozás nyer, a tékozlás vesz: az első barátokat a másik csak hálátlanokat szerez” „Az asszonyok visszaélnék magokkal, midőn azt hiszik, hogy abban áll dicsőségek, ha szépségeknak hire van — az ő dicsőségek a rendes és illendő magokviseletében áll...” „Az esztelen hiúság olly részegség, melly miatt eszünknek nem vehetjük jól hasznát” — írja 1844-ben, a Soproni Estvékben megjelent tanulmányában.

Ezek a gondolatok azonban Kis János világlátásának, erkölcsrendjének biztos pillérei. 1815-ben megjelent versei között — melyeket Kazinczy Ferenc adott ki — olvashatjuk a NINÁHOZ című versét:

Soha nem bájol testednek
Csábító szépsége
Ha nem ékesít lelkednek
Belső nemessége.
A természet s a szín akármelly szép,
Magában csak holt bálvány kép.

A szépség gyenge rózsája
Múló fényt ruház rád,
Ha csak az érdem hozzája
Olly virágot nem ád
Mellyet akkor is becsülnek
Ha orczádra ránczok ülnek.

Verselését az antik versforma és mérték, az egyszerűsége való törekvés jellemzi. Magatartásban és irodalmi stílusban egyaránt a felvilágosodás kori magyar irodalom jeles személyisége, a hitben élő ember, akiknek eszménye a tiszta forma, aki hisz a kultúra nemzetformáló erejében. A tudomány, a vers, a vallásos ének, az elemi iskolásoknak írt ábécéskönyv mellett a dráma, a színház is helyet kap életművében: az 1837 augusztusában megnyitott Pesti Magyar Színház nyitóelőadásának darabját, Schenk német drámaíró BELIZÁR című művét az ő fordításában láthatta a közönség.

Kortársai a legnagyobbak között emlegették. Berzsenyi Dániel így írt hozzá:

„Az ész az érzéssel remeken csatolod,
A csapongó elmét szelíden oktatód
Mint fellengjen az égen.”

Kölcsey Ferenc „a magyar nemzet filozófus poétája”-nak nevezi.

Kis János rendkívül fontos szerepet töltött be a felvilágosodás korának magyar irodalmában. A német neohumanizmus eszméit plántálta át a magyar költészetbe, amelyet iskolájában, a soproni líceumban szívott magába. Ez a magyarázata a magyar nyelvű önképzés szorgalmazásának is. Tudományos műveltségét is ez a líceum alapozta meg. A felvilágosodás irodalma iránti érdeklődését mindvégig megőrizte és a nemzeti nyelvű tudomány, művelődés is vezéreszméje maradt. Jénai egyetemi tanulmányai, a klasszika-filológia új virágzása, Goethe és Schiller művészete közvetlen, élményszerű, személyes tapasztalás volt nála.

Kis János gondolkodása, művei — amint azt Fried István megállapítja — új vonást jelentenek a magyar felvilágosodásban: „Költőként és egyházi emberként egyaránt elutasította a nemzeti gyűlölséget, a nacionalizmust. Barátja volt a szlovák költő, Juraj Palkovic, a szlovén Barla Mihályt is sokat segítette, és Jan Kolárral is annak túlságos nemzeti indulata miatt vitázott. Kompromisszumra hajló egyéniség volt, ez azonban nem elvtelenséget, hanem békeszeretetet, türelmességet jelentett.” E tulajdonságai lírájában is felfedezhetők, amikor a klasszikus mondanivalót a magyaros formával párosítja, vagy amikor az ismeretterjesztést — korábban érthetően, ma már vitatható módon — a költészet fölé emeli:

„... a bölcs tudomány
Embert nemesítő isteni adomány,
Népeket nagyságra nevelő iskola
S hatalmasok kéjét megrántó zabola.”

Verseiben gyakran szónokias, didaktikus, prédikáló szellemű:

„Tudom, hogy köznépe a nagy s kis világnak
Részegen áldozik bálvány bolondságnak,
Hogy a szerelem, bor, kártya, kocka, pipa,
Újmódi öltözet, tánc, agár, paripa,
S ezekhez hasonló ezer fontosságok,
Sokkal főbenjáróbb foglalatosságok...”

Súlyos a mondanivaló, de hiányzik a merészség a bajok szemléletes kimondásához. Fordításaiban, adaptálásaiban is gondosan egyengeti a versbéli feszültségeket. Ezáltal Horatius-fordításai például gyakran fellazítják az eredeti költemények energiáját — írja verseléséről Fried István.

Fordításaival jelentős szolgálatot tett a magyar irodalomnak. Kazinczy, Dayka Gábor, Csokonai költeményei mellett az ő verseit is sokan olvasták, még akkor is, ha klasszicizmusa csekély intenzitású, szűkebb érvényességű, mint azoké. Halkan, óvatosan ugyan, de olyan gondolatokat és érzéseket tudott megszólaltatni, amelyek később Berzsenyi lantján teljes erővel hangzanak majd fel.

Ahogy Fried István jellemzi: „Az alacsony sorból fölemelkedett s mindig egyszerű embernek megmaradt költő szemszögéből teszi mérlegre az életmód, a tudás, az emberi helytállás, a hazafiság megnyilvánulásait... Úgy volt jelen a kor irodalmában, hogy félrehúzódva is érezte...különállását. Kazinczy hívének tudta mindenki. Berzsenyi fölfedezőjeként írta bele magát a nemzeti irodalom történetébe, Kölcsey tartotta nagyra. Mégsem csak ennyi az érdeme. Ő is próbálta az új műfajokat, a maga szerény módján ő is kísérletezett, s ezért líránk-fordításunk történetében új árnyalatot képvisel.”

A sokféle műfajban jártas író, számtalan cikke és tanulmánya mellett, 70 önálló kötetet jelentetett meg. Termékeny és elismert írója volt korának. Az utókor már kevésbé becsülte. Ő maga szerény volt. Szerény és bölcs:

„Lesse, kinek tetszik a szerencse nyomát
S fényes udvarokban bámulja templomát,
Én az aranybékók zörgésétől futok,
Mint a szomjú szarvas, még olly völgybe jutok,
Hol tiszta forrásból igaz boldogságot
Merítek, felejtván világi hívságot.
Ott, hol sem arannyal fedett esztelenek,
Sem irigység mérges nyila nem sértenek,
Éltem a bölcsesség számára szentelem
S fő jóm halhatatlan lelkemben fellelem

S mikor lefoly éltem patakja egészen,
Ijesztő váz nálam a halál nem léssen
Bár késő világra nem jutok híremmel
Elég, ha rejtekben használtam éltemmel,
Hadd szórják a szelek szerteszét poromat
Felszedi az aki kimérte sorsomat.”

Felhasznált irodalom:

- A soproni liceum. (Szerk.: Győrffy Sándor, Hunyadi Zoltán). Bp., 1986.
Fried István: Kis János klasszicizmusához. SSz. 1974, 4. szám.
Hamar Gyula: Gamauf Teofil feljegyzései Kis Jánosról. SSz. 1941, 4. szám.
Kis János Emlékezései I-II. Sopron, 1845.
Kis János: Hogyan kell a Magyar Olvasó Publikumot nevelni. Tudományos Gyűjtemény, 1818, VIII.
Kis János poétikai munkái. Toldy (Schedel) Ferenc kiadásában. 1806.
Kis János versei. Kiadta Kazinczy Ferenc. Pesten, 1815.
Kovács Sándor: A soproni ev. lyceumi Magyar Társaság története 1790—1890. Sopron, 1890.
Kulcsár Adorján: Olvasóközönségünk 1800 táján. Bp. 1943.
Müllner Mátyás: A soproni ev. főtanoda története. Sopron, 1857.
Sebbe való könyv. Kiadta Kis János. Posonban, 1797.
Soproni Estvék. Kiadja Kis János. Sopron, 1844.
A Sopronyi Magyar Tanuló Társaság Jegyző Könyve. Sopronyba 1792—1806.
Szinnyi József: Magyar írók. VI. köt. Bp., 1899.
Trauer-Rede bei der feierlichen Beerdigung...Johann v. Kis. Gehalten am 22. Februar 1846 von Christian Poszvek. Oedenburg, (1846).
Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. kiad. Bp. 1977.

Askercz Éva:

Három 1995-ben rendezett kiállításról

Az elmúlt 1995-ös év három jelentős kiállításáról szeretnék szólni, melyek között, a X. Országos Érembiennále és Tóth Menyhért festőművész kiállítása az Ünnepi Hetek eseménye volt, s egyazon napon nyílt, míg a harmadik az Őszi Tárlatok közül a Lábás-ház évadzáró kiállítása volt.

A X. Országos Érembiennále majd húsz éve (1977-től) a Soproni Ünnepi Hetek egyik legfontosabb kiállítása, és az egyetlen olyan soproni rendezvény, amely országos érdekelttségű. A kortárs magyar éremművészet kétévenként a Lábás-házi kiállításon mutatkozik meg, s tárja elénk a kisműfaj aktuális változásait, az érmészet legfrissebb alkotásait. Az efféle seregszemlék — melyekből számos van az országban — egy idő után általában elfáradnak, és érdektelenségbe fulladnak, de ezt az érembiennalékról szerencsére nem mondhatjuk el.

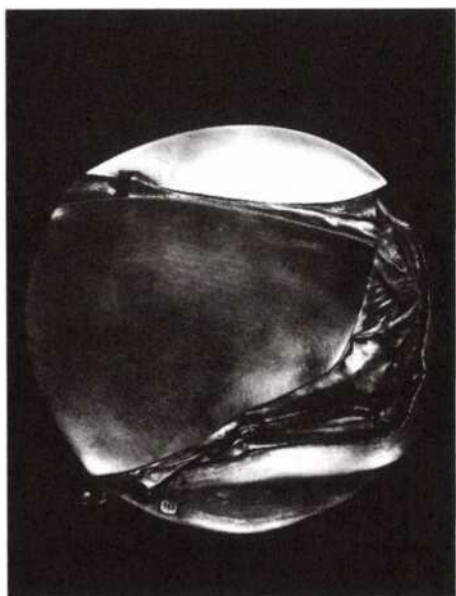
A kortárs éremművészet az elmúlt válságos időkben is virágozni látszik, s ezt a kiállításra beadott és kiválasztott érmek száma és minősége is mutatja. A soproni érembiennálék mellett ezt igazolja a magyar érmészet nemzetközi kiállításokon való jelenléte és sikere is. Az éremművészet nemzetközi kiállításán, a FIDEM kiállításain, vagy a padovai, körmöcbányai kiállításokon egyaránt sok magyar érmész művei szerepelnek, és számos díjat nyernek alkotóik. De arra is kell figyelniük, hogy az érmészek a nyíregyháza-sóstófürdői alkotótelepen készített és bemutatott érmeik mellett egyéb kiállításokkal is megpróbálják felhívni magukra a figyelmet, gondolunk itt névjegyérem-kiállításukra egy budapesti bankban, vagy legutóbbi kutyaérem-kiállításukra a Csók István Galériában. Ezek a kiállítások mind azt mutatják, hogy az éremművészet virágzik, az érmészek szívesen állítják ki műveiket, együtt és természetesen egyéni kiállításokon is. Hogy ehhez a virágzáshoz szegénységünk is hozzájárul, az nem kétséges, hiszen az érmek nem kívánnak olyan nagy anyagi befektetést alkotóiktól, mint a kispasztikák, vagy monumentális szobrok, ugyanakkor mégis sok szellemet, ötletet és arányérzéklet követelnek alkotóiktól. Mi nézők is beláthatjuk, micsoda kihívás egy ilyen tenyérynyi méretben harmonikus, olykor monumentális műveket létrehozni, s egyfajta plasztikai és gondolatgazdagságot tükrözni.

Az idei, a sorban a X. érembiennálé minden tekintetben gazdagnak volt mondható, afféle csendes összegzésnek is tekinthető.

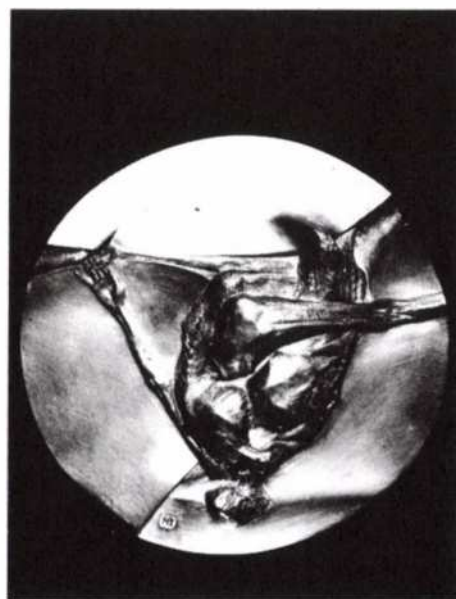
Nagyon sok volt a beadott érem, melyből számszerűen is sokat, 385 érmet választott ki a zsűribizottság. A beadott és kiállított érmek nivója is jó volt, 11 művész nyert érmeivel díjakat. Érdemes megegyeszer leírni a díjazottak nevét, hisz alkotásaikkal, a díjakra emlékezve, a lábasházi nyári kiállításon is találkozhatunk majd.

A biennálé Ferenczy Béni-nagydíját Soltra E. Tamás soproni szobrászművész nyerte el, a további díjakat pedig a következők: Budahelyi Tibor a Művelődési és Közoktatási Minisztérium díját, Bakos Ildikó a „Civitas fidelissima” — a leghűségesebb város, Sopron Város Önkormányzatának díját, Várnagy Ildikó a rendező bizottság díját, Ligeti Erika a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének díját, Szöllősy Enikő a Képző- és Iparművészeti Lektorátus díját, Csontos László a FIDEM Iroda díját, Kiss Nagy András a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének díját, Lebó Ferenc Szabó Gyula ötvösmester díját a legjobb vertérem tervezőjének, Taubert László Kótai József ötvösművész díját a legfiatalabb tehetségek egyikének, Kutas László a Roisz Vilmos Alapítvány vásárlási díját. Az úgymond anyaggazdag kiállítás legfőbb érdekessége, hogy benne a hagyományos és modern törekvésű érmek együtt jelennek meg azokkal a kísérletekkel, melyek új, és eddig szokatlan anyagokat próbálnak bevonni a hagyományos bronzérmek mellé, hangsúlyozva ezzel is azt a szemléletet, hogy az érmészet egyben a szobrászat legkisebb műformája. Újabban azt is megfigyelhetjük, hogy arányaiban megnövekedett a vert érmek jelenléte a biennálékon, ezt a szaporodó pályázatoknak és megrendeléseknek éppúgy betudhatjuk, mint a nemzetközi érmészet szokásainak.

Hagyománya a rendezvénynek, hogy az előző biennálé nagydíjasa külön kiállítással szerepel a kisteremben. Ez alkalommal Meszes Tóth Gyula érmeiből láttunk válogatást. E 61 érem áttekintést nyújtott Meszes Tóth érmészetéről, s a látogatóknak azt is megmutatta, érmészete mennyire kiteljesedett az utóbbi 5—6 évben.

Soltra E. Tamás: Az élet átriumai: Pompei I. II. III. IV.

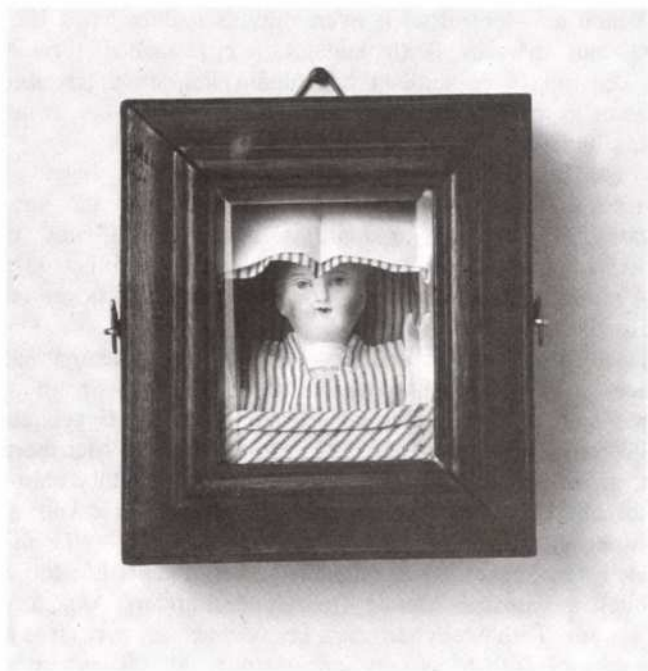

Tóth Menyhért: Emberpár

Tóth Menyhért: Kutya

Szilágyi Júlia munkái

Az érembiennálékon már több díjat is nyert művész méltán lett a IX. Érembiennálé nagydíjasa 1993-ban. Meszes Tóth kialakított egy sajátos formanyelvet, amely egyszerre őriz konstruktív és realista hagyományokat, és mégis sajátosan egyedi. Témaválasztásában és mondanivalójában is komoly, — olykor komor dolgok felé fordul, melyeket stílusa és sötét patinája egyaránt jól szolgáltnak.

Az a 18 év, amióta Sopron városa, a Lásbas-ház helyet ad a kortárs éremművészetnek a sokszáz éves műfaj történetében nem nagy idő, ugyanakkor mégis jelentős. A város, a múzeum, a kiállítás rendezői elültettek egy fát, mely meggyökeresedett, lombosodni kezdett és reméljük bőven termi majd gyümölcsseit az utódoknak is. A mi dolgunk a gyümölcsfa gondozása, ápolása, bőven termővé majd az éremművészek teszik.

Az Ünnepi Hetek másik fontos kiállítása volt a biennálé megnyitásának délutánján a Festőteremben nyitott Tóth Menyhért-tárlat, amelyet dr. Supka Magdolna művészettörténész ajánlott a maga élvezetes, egyéni stílusában figyelmünkbe.

Supka Magdolna egyik első felfedezője és értője volt Tóth Menyhért festészetének, s monográfusa, szöszólója maradt művészetének a festő halála után is. E kiállítás megrendezésének ötlete Bircher Erzsébet művelődési felügyelőé volt, aki felfedezte a kincset, Tóth Menyhért képeit a polgármesteri hivatalban — elég méltatlan helyen tárolva. Tóth Menyhért Sopron város tulajdonában lévő képei Lándori Angéla festőnő jóvoltából kerültek a városba. Mende Gusztávné, Lándori Angéla megőrzve felelősködött ment ugyanis Tóth Menyhérthez, s így vele néhány évet élt is itt a festő. Nem érezte magát igazán jól Tóth Menyhért Sopronban, az alföldi embernek idegen volt a város, az emberek mentalitása, egyéni festésmódja pedig nemhogy a soproni, de az országos mezőnyben is magányossá tette. Elköltöztek hát Sopronból feleségével, de Lándori Angéla végakarata mégis visszahozta képeit a városba. A képeket a városi vezetőség kérésére én válogathattam ki a Kecskeméten őrzött hagyatékából. Úgy látszik, most következhetett el az a pillanat, hogy a művek ha időlegesen is, de megjelenhessenek a város polgárai előtt. A Sopronban őrzött 18 képhez a Kecskeméti Képtár és Tóth Menyhért emlékmúzeum kölcsönzött további képeket és szobrokat, s így jöhetett létre e tárlat. Nem hiszem, hogy honfoglalása lenne ez a kiállítás Tóth Menyhért festészetének Sopronban, de mégis valamiféle adósság törlesztéséről beszélhetünk. A nehezen elismert művész értékelését már elvégezte valamennyire a művészettörténet. Művei Európában való megismertetéséhez több kiállítás járult hozzá, legutóbb Koppenhágában mutatta be képeit a Kecskeméti Múzeum nagy sikerrel, de láthatók voltak alkotásai a Barcelonai Expo magyar pavilonjában, a modern magyar festészetet reprezentálva. Talán azt is megérjük, hogy a soproni képek is mind a falra kerülnek legalább a polgármesteri hivatalban.

A kiállítás megnyitóján gyér soproni közönség mellett az érmészek élvezték nagy számban Supka Magdolna Tóth Menyhértet az embert, és festőt bemutató szavait, és természetesen képeit és szobrait. Azokat a képeket, amelyek az ember, a föld, a természet sohasem volt szimbolikus egységének ábrázolásai, redukált nyelven és fehérre redukált színvilágban. A képeket nézők érezhették ennek a látásmódnak és festésmódnak az erejét és nagyságát, valami mélyről jövő hitet alapvető emberi és természeti dolgokban, s valami áradó gazdagságát a fehérsége ellenére is színes világnak.

Ugyanilyen erőt sugárzott az a néhány szobor, amelyet a festmények között láthattunk. Ezek az állat- és emberfigurák épp oly meghökkentő erővel töltötték be a

teret, mint az ősi afrikai kultikus szobrok teszik, vagy olyan lényeglátón mutatták az embert, mint a gyerekek művein láthatjuk.

Jó volt a műveket itt látni a Festőteremben, e képek és szobrok közvetítette gondolatok és érzések a művészet tiszta forrásaiból fakadtak.

Ez ritka dolog manapság.

A múzeum közismerten rossz anyagi helyzetéből következően évadzáró kiállítás lett Szilágyi Júlia textilművész tárlata a Lábás-házban. A képzettségét tekintve „textiles” művész ez alkalommal nem hagyományos, vagy modern értelemben vett textileket mutatott be, hanem másvalamit: dobozokat, azt is mondhatnánk újkori „apácamunkákat” és öltöztető Mária-szobrokat. Így tehát e kiállításon régi tárgyak, képek, szobrok furcsa egyvelegét, és bizonyos mértékű átértékelését figyelhettük meg. Az összegyűjtött régiségeket, eredeti népi faragványokat, óratokokat, képkereteket, szobrokat és porcelánszobrocskákat Szilágyi Júlia dobozba zárja, belőlük építi világokat sejtető dobozait. A térben szabadon álló ún. öltöztető Mária-szobrokat láthattunk, melyek különféle helyekről származnak, s melyeket, miként a régi asszonyok tettek, ő is felöltöztetett, Sárváry Katalin iparművésznővel közösen. A különféle Mária-kegyszobrok öltöztetése régi kulturális, és vallásos hagyomány Európában és Magyarországon. E szobrokat régen általában díszes, finom anyagokba öltöztették, arany és ezüst csipkadíszekkel, hímzésekkel díszítették. Egy-egy szobrot évente többször is átöltöztettek, s e tevékenység köré helyi rítusokat alakítottak a hívő asszonyok. E szoboröltözteteket kegyességi, Istennek tetsző cselekedetként apácák és falusi asszonyok egyaránt készíthették. Szilágyi Júlia is ezt teszi, szeretettel és gondosan kitalált, művesen elkészített ruhába öltözteti szobrait. Ugyanakkor azonban e cselekedetben nem a vallásos áhitat és ájtatosság vezet, hanem valami más.

A szobrokat és ruháikat figyelve azt kell észrevennünk, hogy a ruházat a falusi mesterek kezéből kikerülő kegyyszobrok karakteréhez igazodik, s így lesz némelyik öltözet a paraszti viselethez, némelyik pedig „úri drámák” viseletéhez hasonló.

Szilágyi Júlia profanizált öltöztető Máriai segítségével megajándékoz bennünket a kegyyszobrok jellegzetességeinek felismerésével éppúgy, mint különféle kulturális hagyományokhoz való viszonyaink végiggondolásának örömeivel.

Egy fantasztikusan drabálisra, nagyfejűre, nagykezűre sikeredett Mária-szobrot kékfestő, paraszti ruhába öltöztet, aki fejére hajtott szoknyájával eszünkbe juttatja a hasonlóan eljáró parasztasszonyok viselkedését, emlékeinkbe íródott képét.

Egy másik, bájos arcú Mária-szobor felöltöztetve kedves fiatal parasztmenyecskévé változik. Olykor, ha a szobor megengedi, ha ezt Szilágyi Júlia észreveszi, úri dámává lesz a Mária. Hogy milyen otthonosan mozog, jár-keel különféle kulturális hagyományok és korok között a művésznő, az épp egy olyan kisméretű Mária-szobor öltöztékéről jutott eszembe, amelynek ruhája első látásra régiségnek tűnik, pedig nem az, hanem „csak” stílusbeli találat.

Nézve ezeket a szobrokat, rájövünk, Szilágyi Júlia mennyi mindennel ruházza fel őket a szó szoros értelmében véve is, miközben látszólag nem tesz mást és másképp, mint elődei, a régi asszonyok. Rítusokat teremt ő is, amelyek — gondolatai és ráérzései nyomán — bennünk, a mi gondolatainkban is lejátszódnak, ha gondolkodunk a hagyományainkhoz való viszonyunkról és érteni akarjuk, mi hogyan is vagyunk e dolgokkal.

Az az attitűd, amellyel öltöztető Máriaihoz közelít, megfigyelhető a kiállításon szereplő dobozainak berendezésében is. A különféle szép, régi, népi és polgári festett,

vagy faragott, ütött-kopott, vagy ép szekrénykék, óratokok, képkeretek, maguk is gyűjtött, az enyészettől megmentett darabok, régiségek. S ezeket a dobozokat, vagy inkább házakat lakja be a maga sajátos huszadik századi módján Szilágyi Júlia.

De hogyan? Ugyanúgy, mint ihletői az apácamunkát készítették valamikor, és mégis másként.

Mik is valójában az apácamunkák? Az egyéni és kolostori áhitat teremtette meg ezt a gazdag, változatos műformát, s tette általa ismertté azt a szokást, hogy a szentek ereklyéit, szentek képeit és szobrait körbevették díszes keretekkel, üvegbe zárt emléket állítva a szentek tiszteletének. A gazdagabb díszítésűek valódi ékköveket és gyöngyöket foglaltak be arany, vagy ezüst drótokból hajlított ornamentumokba, s ezzel a díszrel vették körül az ereklyét, vagy a szentképeket, szobrocskákat. Néha hímzett, gyönggyel ékesített, vagy textil-anyagokból applikált kereteket is készítettek. Az ilyenféle ájtatossági képek szorgos női kezek munkái, a szentek tisztelete mellett arra is jók voltak, hogy a szorgalmatosság egyben kegyességi cselekedetté is válhasson Istennek tetsző témája miatt. A XVIII. és XIX. századból számtalan apácamunka őrződött meg, oltárokon, kolostorokban és magánlakásokban.

Szilágyi Júliát csodálattal töltötték el és megihlették ezek az alkotások, és maga is elkezdett hasonlót csinálni. De dobozait nem kegyességi tárgyakkal rakja tele, mint az egykori nővérek tették, hanem olyan dolgokkal, amelyek az emberi élet profán tárgyai, emlékei. Olyan, a régi életekhez, egy másfajta világhoz tartozó, többnyire műlékony anyagú, partravetett tárgyakból építkezik, amelyeket maga mentett meg az enyészettől, s amelyek hírt adnak-visznek az egykori paraszti és polgári világból.

A dolgok általa összerakva önálló életet kezdenek élni, megváltoznak, új jelentéssel telítődnek, miközben eredeti mivoltuk is jól látható, tudható.

Így őrződik meg sokféle régi, hétköznapi tárgy, hímzett anyagok, csipkék, szobrok, fényképek és még ki tudja hányféle holmi.

Ha több méternyi kötőminta csík kerül kezébe, akkor ő is, mint mindannyian, elámul azon, hogy egy ilyen csík milyen artisztikus, grafikus szépségű, de aztán megvallatva a tárgyat, egyszerűen csak hengerre csavarja, dobozba zárja és Eszter könyvének nevezi. Mi a nézők „olvashatjuk” Eszter könyvét, e régimódi szép történetet kötőmintában elbeszélve, és ámulhatunk, mit tett e kötőmintával megtalálójá, meglátójá.

Így lesznek látó szeme és keze nyomán a hímzett monogramok artisztikus kalligráfiákká a belőlük összeállított kompozíción, nem elfedve és mégis túlemelkedve egykori hétköznapi szerepükön.

A doboz-házakba megszámlálhatatlan rekvizitum kerül, horgolt, hímzett csipke, porcelánbaba, gyerekjáték, képek, virágok, feltöltődve új tartalmakkal.

Úgy élnek mindezek együtt, hogy felidéznek eltűnt időket, a gyerekkort, ifjúságot, hangulatokat és történeteket.

És milyen fantasztikusak a nők, — a hímzett arcúak, a porcelánfejűek —, micsoda történeteket sejtetnek, micsoda karaktert kapnak a körjük illesztett dolgoktól, levelektől, virágoktól, éppúgy, mint szép kelméktől, egy masnitól, egy kalaptól, egy gyöngyhajtól, vagy ártatlan, kicsit ódon csipkéktől.

Mindeme dolgok együtt, talmiak és értékesek, világokat, nosztalgiákat, s e nosztalgiákhoz viszonyuló mai magunkat egyszerre megmutatják. Elképesztő, milyen sok minden fér bele egy ilyen doboz-világba.

A hervadó menyasszonykoszorúk, e fontos emlékek, egy-egy odatett tárgytól, egy kesztyűtől, egy írásdarabtól, történetekké változnak át, de alkotójuk számára éppoly beszédesek a katonaköpenyek gombjai, a szolgálati idő emlékére nyomott bianco képek, olajnyomatok, ólomkatonák vagy konyhai díszek műgyümölcssei.

Sokszor érezzük azt a fura iróniát, melyet Szilágyi Júlia varázsol a megtalált tárgyakkal önmaga tevékenysége köré.

Vannak persze sötétebb tónusok is, szomorúságban, sötét gondolatokkal fogant dobozvilágok — de ezek kevesebben vannak.

Szilágyi Júlia azt mondta, s le is írta műcsarnoki kiállításának ajánlásában, hogy őt az apácamunkák titokzatossága fogta meg, s hogy ő pont e titokzatosságot nem tudja tárgyaiban előhívni: „Lehet, hogy nem is fogom tudni, mert mindig a rendre és átláthatóságra törekszem, és ez a kettő kizárja a titkot.”

Magam is sokat gondolkoztam azon, hogyan is van ez. S ha nem is érzem e dobozok világát olyan titokzatosnak, mint a kegyeleti tárgyakét, titkokat mégis érzek bennük. Számomra titok, hogyan lesz a régi világok, dísz tárgyak, hétköznapi apróságok összerakásából ilyen gazdag világ, amely egyszerre új és régi arcát képes megmutatni, s még azt is elmondja nekem, itt és most, hogyan közelítek a régi tárgyakhoz, emberekhez, és a saját nosztalgiáimhoz.

Szilágyi Júlia érti a tárgyak nyelvét. Ott matat az Ecserin, a gombosdobozokban, a rongyoszsákokban, a játékos skatulyákban, a mindenfélét őrző vitrinekben és régimódi fotók között. Aztán kiemel valamiket, rakosgatja, élénk teszi, megmutatja színét, fonákját, szépségét, érdekességét, s aztán rájövünk, már a mi érzéseinkkel, gondolatainkkal is babrál. Ahogy csinálja, az maga a titok.

Nem csodáltam volna, ha egy titkos éjen a lábasházi kiállításban halk neszek, zizegések, sóhajok, trombitaszó és fáradt illatok lengték volna be a teret, és néha egy kis kuncogás is hallatszott volna.

Lehet, hogy volt ilyen éjszaka.

Nappalónként mindenestre volt egy jó kiállítás.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Boronkai Szabolcs:

Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel

Bevezetés:

Moritz Kolbenheyer soproni evangélikus lelkész, költő és műfordító 1851 és 1863 között levelezett Friedrich Hebbel Bécsben élő drámaíróval.¹ Mivel e levelezésnek csak töredéke jelent meg nyomtatásban, és Magyarországon az sem elérhető², ugyanakkor Kolbenheyer életére és munkásságára vonatkozólag igen értékes forrásanyag, miután lehetőségem volt Németországban a kézirat tanulmányozására, úgy gondoltam nem érdektelen tartalmát az alábbiakban vázlatosan közölni. Hebbel összesen 28 Kolbenheyerhez írt levele szerencsére nem semmisült meg, mint a lelkész kéziratot hagyatékának többi része, hanem annak unokájához, Erwin Guido Kolbenheyerhez került, és jelenleg az ő hagyatékával együtt a geretsriedi Kolbenheyer-Archivban található. Kolbenheyer 45 levelét, két kivétellel, Hebbel hagyatékában a wesselbureni Hebbel-Museumban őrzik. Az 1856. 03. 12-én írt levele a weimari Goethe-Schiller-Archivban, az 1863. 03. 14-i a kielii Hebbel-Sammlungban lelhető fel.³

1851

Hebbel itáliai utazásai során ismerkedett meg Robert Kolbenheyerrel, a soproni lelkész unokatestvérével. Moritz Kolbenheyer 1851. március 10-i legelső levelében még ismeretlenül erre a kapcsolatra hivatkozva ír Hebbelnek. Ebben és egy következő levélben bemutatkozik és meglehetősen sok adatot közöl magáról⁴. Bár Sziléziában született, iskoláit Magyarországon végezte: először az eperjesi evangélikus kollégiumba, majd a késmárki liceumba járt. Tanulmányait öt évre meg kellett szakítania a család anyagi nehézségei miatt, Bielitzben apja mellett dolgozott kelmefestőként. Ezután a bécsi Polytechnicumban kémiát tanult, de végül sikerült meggyőznie családját és visszatérhetett a késmárki liceumba. Itt döntötte el, hogy

¹Friedrich Hebbel, 1813 Wesselburen (Schleswig-Holstein) — 1863 Bécs: a német realista dráma- és novellairódalom legjelentősebb alakja. 1846-ban feleségül veszi Christine Enghaust, a bécsi Hofburgtheater színésznőjét, és a császárvárosban telepszik le. Híresebb művei: „Judith”, „Maria Magdalene”, „Herodes und Marianne”, „Agnes Bernauerin” stb. Moritz Kolbenheyer, 1810 Bielitz (Szilézia) — 1884 Sopron: német nyelvű alkalmi költő, műfordító magyarról németre. Műveihez lásd: Boronkai Szabolcs: Kolbenheyer Mór irodalmi művei. Sz. 1994/2, műfordításaihoz: Boronkai Szabolcs: A soproni Kolbenheyer Mór „Toldi”-fordításai. Sz. 1994/3.

²Friedrich Hebbel. Sämtliche Werke. Berlin 1911—13. Abt. 3. Bd. 1—8. (Hebbel levelei, 14 db) Briefe an Friedrich Hebbel. Moriz Enzinger és Elisabeth Bruck szerk. Wien 1973. (Kolbenheyer levelei, 17 db)

³A wesselbureni Hebbel-Museum kidolgozott egy az író teljes levelezésére alkalmazható jelzetrendszert. Ez a rendszer tehát a más levéltárak birtokában lévő levelekre is alkalmazható. A jelzet az évszámból, hónapból, napból és egy folytatólagos számból áll (pl. 51031001 az 1851. márc. 10-én írt vagy kapott első levél). A Kolbenheyer-Archiv egy egyszerűbb jelzetet használ: 6504 és egy folytatólagos szám jelzi 1-től 28-ig Hebbel Kolbenheyerhez írt leveleit. Jelen munkában ezt a két rendszert használom. Rövidítések: HMW=Hebbel-Museum Wesselburen, KAG=Kolbenheyer-Archiv Geretsried, HSK=Hebbel-Sammlung Kiel.

⁴HMW 51031001 és 51033101

lelkész lesz. 1832-től 1835-ig Bécsben és Berlinben tanult teológiát⁵. 1836-tól tíz évig Eperjesen, majd Sopronban evangélikus lelkész. Családi kapcsolatait is említi: unokatestvére Görgey Artúr (1851-ben járunk!), sógora pedig báró Joseph von Cordon ezredes, a volt osztrák hadügyminiszter öccse. Ez utóbbi szabadította ki a vizsgálati fogságból, ahová egy 1848-as, a szólásszabadságról szóló prédikációja juttatta. Végkövetkeztetése: szegényes szellemi környezetben nőtt fel, tanulmányaitól a legjobb éveiben ragadták el, így nem volt lehetősége igazán kibontakozni. Talán Bécs közelsége és Hebbel hozzásegítheti, hogy bekerüljön az irodalom fősodrába.

Kolbenheyer kihasználta a lehetőséget arra is, hogy műveit Hebbelnek bemutassa. Már első leveléhez is mellékelte 27 verset, majd egy következő levélhez még hetet⁶. Elküldött egy fordítástörédket is: Vörösmarty Mihály: „Zalán futása”⁷. Sajnos sem a kéziratot, sem Hebbel véleményét nem ismerjük. Válaszlevelében azt írja, még nem tudta elolvasni, és amikor Kolbenheyer két év múlva visszakéri, Hebbel már nem találja meg⁸. Úgy tűnik, végleg elveszett.

Kolbenheyer családi eseményekről is beszámol. Legidősebb fiát, Ferencet (Franz), Felsőlövőre viszi iskolába (vajon miért?), haldokló édesapját szeretné Bielitzben meglátogatni és nővérét férjéhez, Cordon ezredeshez, Hamburgba kísérni⁹.

Hebbel válaszlevelei érthető módon rövidek és tartózkodóak. Azt írja, hogy Kolbenheyer írásai „szibillaiak és töredékesek”¹⁰. Bár egy epigrammával viszonyozza Kolbenheyer küldeményeit¹¹, a lelkésznek nem sikerült Hebbel szimpátiáját megnyernie. Talán ez a visszafogottság eredményezi a két év szünetet a levelezésben.

1853—1856

Kolbenheyer megkísérli kapcsolatát Hebbel felújítani: bocsánatot kér a tolokodásért. A kapcsolattúrafelvétel oka egy újabb műfordítás: Arany János „Toldi”-ja. Kolbenheyer Herder véleményére hivatkozik: „Der «Toldi»” von Arany ist jedenfalls, soweit ich in der Sache competent bin, eine der schönsten Blüten der ungarischen Volksdichtung. Die Toldisage an sich verdient die Beachtung ebenso des Geschichtsforschers, als des Poeten. Herder hat den Naturlauten der Lappen, der Finnen, u. s. w., so viel Aufmerksamkeit geschenkt, daß man am Ende ein Gleiches auch für die Poesien eines Volkes ansprechen darf, welches ein Jahrtausend in Europa durchgelebt und doch auch ein kleines Gewicht in die Wagschale der Völkergeschichte gelegt hat”¹². Arra kéri tehát Hebbelt, hogy felolvashassa neki fordítását. Erre valóban sor került¹³, de sajnos nem lehet megállapítani, vajon Hebbel javasolt-e változtatásokat a szövegen.

Heckenast, a műfordítás kiadója, úgy küldte vissza a kéziratot Kolbenheyernek, hogy abban néhány szó alá volt húzva. Ezt a lelkész továbbküldte Hebbelnek, hogy

⁵ Osztrák alattvalók 1820 óta nem tanulhattak német egyetemeken, de Kolbenheyer számára az egyik prédikációjától elragadtatott Hohenzollern-Hechingen hercegnő kieszközölte egy félétvet Berlinben.

⁶ HMW 51031802

⁷ HMW 51032901

⁸ KAG 6504/2 (51041201) ii. HMW 53112001 és KAG 6501/4 (54021001)

⁹ HMW 51083001

¹⁰ KAG 6504/1 (51032801)

¹¹ KAG 6504/2 (51041201)

¹² HMW 54032101

¹³ HMW 54042301

mondjon róla véleményt¹⁴. Kolbenheyer nem árulja el, de sejteti, hogy az a bizonyos „valaki”, aki a szavakat aláhúzta, maga Arany János. Mivel a kéziratok elvesztek, nem tudjuk valójában mivel nem értett egyet Arany. Kolbenheyer csak egyetlen kifejezést említ a levélben: a magyar költő erősnek találta a „döglött kutyák” „verrekte Hunde” fordítását.

Kolbenheyer ugyanebben a levélben arra is kéri Hebbelt, hogy írjon előszót a „Toldi”-hoz. Hebbel igent mond, de a lelkészeknek még többször figyelmeztetnie kell őt ígérete betartására¹⁵. Hebbel végül eleget tesz a kérésnek, de bár eredetileg még jegyzeteket is kért az eredeti műből és a fordításról, végül tudományos értekezés helyett csak egy rövid ajánló levelet küldött, mivel: „... die Ungarische Literatur war mir doch zu fremd, um in's Detail eingehen zu können...”¹⁶

A sikeres együttműködés után természetesen, hogy Kolbenheyer az eposz folytatásának fordítását („Toldi's Abend”) is elküldte Hebbelnek¹⁷. A drámaíró mint mindig, most is csak röviden válaszolt: „Auch Toldys Abend (sic!), verehrter Herr und Freund, hat glückliche Momente und ist der Arbeit, die sie darauf verwenden mogten, keineswegs unwürdig. Ich sende Ihnen das Mspt hiebei mit Dank für die Mittheilung zurück, habe jedoch über die Einzelheiten keine Bemerkung gemacht, da das bei meiner Unkenntniß des ung. Originals eine kitschliche Sache ist. Einige gar zu große Wörter, z. B. in der Ballade, lassen sich vielleicht noch beseitigen”¹⁸ Ebből a megjegyzésből talán következtethetünk arra, hogy Hebbel sem a „Toldi”-ban, sem a „Toldi estéjé”-ben nem tanácsolt változtatást barátjának. Kolbenheyer rövidnek tartja Hebbel válaszát és attól fél, hogy annak nem tetszett a fordítás. Hebbel azzal védekezik, hogy természeténél fogva ilyen „lakonikus”, de ez nem jelenti azt, hogy ne érintette volna meg a fordítás szépsége.¹⁹

A kiadvány tetszetős külseje adta az ötletet Hebbelnek, hogy egy művét ő is Pesten, Heckenastnál jelentesse meg. Megkéri magyarországi barátját, Kolbenheyert a közvetítésre. Kolbenheyer teljesíti a kérést és Heckenast valóban kinyomtatja a novelláskötetet.²⁰

Érdekes, hogy Hebbel hívja fel Kolbenheyer figyelmét Eötvös József németül megjelent könyvére, az „Über den Einfluß der herrschenden Ideen auf Staat und Gesellschaft”-ra, mely szerint az Újkor legjelentősebb politikai műve és Kolbenheyernek is feltétlenül el kellene olvasnia²¹.

Mivel Kolbenheyer nem utazhatott olyan gyakran Bécsbe, mint szeretett volna (lelkészi fizetéséből 8 gyereket kellett eltartania!), megpróbálta Sopronba csábítani a „kultúrát”. Hebbel egyik darabját — lehetőleg a „Judith”-ot — szeretne volna az író feleségével a főszerepben Sopronban színre vinni²². Sajnos az ötletből egyelőre nem lesz semmi. Nem csak ily hivatalos minőségben, de baráti alapon is hívja Hebbelt Sopronba, hogy viszonzhassa a Bécsben élvezett vendégszeretetet. Hebbel meg is

¹⁴ HMW 54060101

¹⁵ HMW 54112601 és 54120301

¹⁶ KAG 6504/7 (54061301) és 6504/10 (55030401)

¹⁷ HMW 55050101

¹⁸ KAG 6504/13 (55050501)

¹⁹ HMW 55061901 és KAG 6504/14 (55080901)

²⁰ KAG 6504/10 (55030401), HMW 55031202, KAG 6504/15 (55100901)

²¹ KAG 6504/10 (55040301)

²² HMW 54112601 és 55030101

ígéri, hogy 1854 júliusában ellátogat hozzá, de azután megbetegszik a felesége és kénytelenek Marienbadba utazni, a gyógyfürdőkhöz²³.

Kolbenheyer egy másik arcát is megismerhetjük a levélváltásból. Az Arany és Petőfi költészetéért rajongó műfordító, a soproni liceum magyar tanítási nyelvéért küzdő iskolafelügyelő néha bizony magányosnak és idegennek érezte magát Magyarországon. Egy alkalommal azt írja Hebbelnek: „Ich bin als Deutscher unter Magyaren, als Geistlicher unter Laien, als Mensch mit poetischem Anfluge — was Sie mir ja auch zugestanden haben — unter Stockphilistern sehr isoliert”²⁴. Kolbenheyer többször gondol arra is, hogy Bécsbe költözzön. Arra kéri Hebbelt, ajánlja be a kultuszminiszternél, Thun grófnál, hogy hívják meg őt is az evangélikus egyház ügyeit rendezni készülő konferenciára, majd pedig az esetleg felállítandó végrehajtótanácsba²⁵. Mint ismeretes egyik próbálkozás sem sikerült.

1856 után ugyan újabb szünet következik a levélváltásban, mégis úgy tűnik, hogy Kolbenheyernek sikerült — ha csak átvitt értelemben is — Hebbelhez közel kerülnie és a levelezésből, persze a személyes találkozások segítségével, igazi költőbarátság született.

1859 és 1862—1864

1859-ben Kolbenheyer újra felveti a soproni vendégszereplés ötletét. Hebbel válasza pozitív, így a lelkész nekilát a szervezésnek, beszél a soproni színház rendezőjével, Wilkével, ír a bécsi Hofburgtheater igazgatójának, Heinrich Laubenek²⁶. Sajnos fáradozásait ez alkalommal sem koronázza siker, mivel Hebbel közli vele, hogy az udvari kamara a Hofburgtheater számára mindenféle vendégszereplést megtiltott, majd Laube is ugyanezzel a hírrel jelentkezik²⁷.

Kolbenheyer legidősebb fiát, Ferencet, Bécsbe küldi tanulni a Polytechnicumba és megkéri Hebbelt, hogy kísérje figyelemmel a fiú tanulmányait. Hebbel örömmel üdvözli Ferencet Bécsben²⁸.

Az 1862-es és 1863-as év a levélváltás utolsó felvonása. A kapcsolat mind személyesebbé válik, gyakran írnak családi ügyekről, apróbb szívességeket kérnek egymástól. A kezdetben oly tartózkodó Hebbel is egyre segítőkészebb lesz. Természetesen a betegség is fő témája a két idősödő úr levelezésének.

1863-ban Kolbenheyer harmadszorra is megpróbálkozik a színelőadás megszervezésével. Április 6-án jótékonyági rendezvényt tervez az evangélikus templom harangja javára, ez alkalommal szeretné Hebbel darabját bemutatatni. A drámairól ezúttal is készsleges, de a bécsi színészek sajnos már elígérkeztek máshova²⁹.

Kolbenheyer megkéri barátját, szerezzen számára valamilyen munkát (elsősorban fordításra gondol). Hebbel erre beajánlja az „Orion” c. német folyóiratba, ahol azonban nem fordítania, hanem politikai, társadalmi, művészeti kérdésekről publikálnia kellene. Kolbenheyer némileg meg is retten a feladattól³⁰.

²³ HMW 54042301, KAG 6504/6 (54050201) és 6504/7 (54061301)

²⁴ HMW 53112301

²⁵ HMW 55041801 és 55061901

²⁶ HMW 59031601, KAG 6504/18 (59032401), HMW 59032901

²⁷ KAG 6504/19 (59041201), HMW 59041901

²⁸ HMW 59031601, KAG 6504/18 (59032401)

²⁹ HSK 65 (63031401), KAG 6504/21 (63031901), HMW 63032301

³⁰ HMW 63060101, KAG 6504/24 (63080101), HMW 63080901

1863-ban Hebbel már súlyos beteg. 1863. március 19-i levelét például lányának mondja tollba. Az utolsó három levelet pedig a drámaíró halála után felesége, illetve lánya írta Kolbenheyernek. Apja haláláról a lány értesíti a közeli barátot, majd az özvegy küld egy képet az elhunytól, végül újra a lány egyet a sírról (lehet, hogy Kolbenheyer nem tudott elmenni a temetésre?)³¹. Kolbenheyer ezzel kapcsolatos válaszlevelei elvesztek.

Befejezés:

A fenti munka természetesen nem teljes. Ismertetésben nem lehet érzékeltetni egy levelezés (mely 12 évig tartott!) hangnemváltásait, pl. a megszólítás egyre barátságosabb válását. Kimaradtak a kevésbé lényegi, de hangulatilag igen fontos részek, pl. amikor Kolbenheyer a kertészkedésről ír (szőlőtulajdonos volt!). Természetesen nem említhetem meg az összes utalást a saját, illetve a partner családi eseményeire (születésnapok, betegségek, gyermekek születése, birtokszerzés stb.). Kolbenheyer levelei ezenkívül néha hajlanak arra, hogy „költőiek” legyenek: egy mesét küld levél helyett, a megszólítás helyén vers áll stb. Hebbel sokkal tömörebb, bevallottan lustább levélíró. Mindezek ellenére sikerült talán néhány új adattal kiegészíteni Kolbenheyer életrajzát, és azt egy számára érezhetően fontos levelezés bemutatásával valamivel előbbé tenni.

Jereb Ottó:

Elfelejtett emlékerdők, emlékfák

A soproni erdőket járva több erdőrészletben is találunk olyan állományokat, facsoportokat, sőt faegyedeket is, amelyek valamilyen történelmi eseménynek köszönhetik létüket. Tegyük egy sétát a Tanulmányi Erdőgazdaság Rt. Hegyvidéki Erdészeti területén, és keressük fel az alant jelzett erdőrészleteket.

Elsőként a sörházdombi területet járjuk be. Az 1994. december 18-i bombatámadás során a domboldal körút felőli oldalára több bomba hullott, aminek hatására nagyon sok fa, főleg lucfenyő derékba tört, majd a fellépő szúkárosodás nyomán — az akkor már középkorú állomány — annyira megritkult, hogy csaknem az egész terület erdősítésre szorult. 1948 őszén a sérült, beteg fákat (mintegy 450 m³-t) ki kellett termelni, majd még akkor ősszel és a következő év tavaszán be is erdősítettük. Az őszi erdősítéshez vöröstölgy makkot használtunk. A makkrakás nagyon jól sikerült, s ez az állományrész a Maroni Szálló felőli oldalon ma is látható. Eredetileg sakktáblaszerű elegyítést alkalmaztunk 10x10 m-es parcellákban, parcellasoronként váltva vöröstölgy és erdeifenyő-, illetve vöröstölgy és feketefenyővel. A fenyőket 1949 tavaszán ültettük ki a megjelölt parcellákba. A fenyőfélék nagyrésze azonban annyira elárnyékolódott a vöröstölgyektől, hogy azokból már csak néhány példány maradt meg.

Az erdősítések nagyobb részét 1949 tavaszán végeztük el. Ekkor a fedett uszoda felőli oldalra és a dombtetőre erdeifenyőt, a közbelső területeken az utak mellé szelídgesztenyét és kislevelű hársat, míg kisebb csoportokban több más lombos fafajt ültettünk. A dombtetőre a Brand-majori csemetekertből hozott, többéves, 1,5—2 m

³¹ KAG 6504/26 (63121401), 6504/27 (64011401), 6504/28 (64122101)

magas erdeifenyővel végeztünk erdősítést. Ezeket a fácskákat igen gondos ültetéssel helyeztük el a nagyméretű gödrökbe. Egy részük ma is megtalálható a dombtető közelében. Így a feketefenyő csoportot kivéve, csaknem az egész sörházdombi erdő ma 46—47 éves. Akkor tűztünk ki néhány új utat, és helyeztünk el pár pihenő padot is.

A vöröstölgy parcellák felső sarkára 6 db duglászfenyőt, a padok két oldalára hamisciprust, simafenyőt és tiszafát ültettünk. Ezek egy részét azonban az arra sétálók letörték vagy elvitték a helyszínről, de azért néhány példány mutatóként (pl. a Printz-pihenő emlékműve előtt egy simafenyő és egy tiszafa) megmaradt.

Ezután a Sörházdombbal szembeni oldalon, a körút melletti erdőrészt tekintsük meg. Az itt található 30 db duglászfenyő és 30 db simafenyő a múlt század utolsó éveiben, a millenium időszakában a nagyrabecsült erdőmester, Muck András (1871—1925) idejében került oda. *Ezekkel egyidőben ültették be luccal, jegenyefenyővel és kevés vörösfenyővel az egész hegylábat a Szieszta Szállótól a Deák-kútig.* Sajnos 1944. december 18-án, a körúttal párhuzamos, mintegy 100 m széles sávot ebből az erdőrészből is szétbombáztak, s csak a duglászfenyő, a simafenyő és egy kis lucfolt, valamint a Deák-kút felé eső jegenyefenyves maradt meg az akkor 45—48 éves állományból. A bombázott területen az összetört és kidőlt törzsek szűkárósak lettek, és mivel a még álló, de javarészt sérült fák is károsodtak, *az egész bombázott szakaszt 1946—49-ben letermelték, majd 1950-ben erdeifenyővel, luccal és duglászfenyővel ültették be. Ennek lucos szakaszát nevezték el akkor Felszabadulási Emlékerdőnek,* amit azonban az újabb szűkárósítás miatt az idei tél végén kitermeltek. Már csak az emlékoszlop a felirattal áll a területen. Az eredeti állományból egy luc és öt jegenyefenyő sértetlenül és a szűkárósítást is megúszva ma is áll még a területen. Ún. Felszabadulási Emlékerdőnek tekinthető még a nagyobb területet elfoglaló erdeifenyves rész és a szintén ekkor ültetett duglászfolt.

A ma csaknem 100 éves duglászfolt mellett egy kb. 20x20 m-es területen állt egy lucos, aminek egy részét 1969-ben letermelték. Bár nagyon sokszor jártam az ott álló lucos mellett, nem gondoltam, hogy *azok a példányok nem európai lucok, hanem amerikaiak.* Ezek közül egyesek kérge szürke és gyantatómlós volt, mint a jegenyefenyőé, a tűk kemények és ezüstösek, a tobozok csak 6-8 cm-csek, lekerékített termőpikkelyűek és sötétebbek voltak, mint az ezüstfenyőfélék tobozai. A kidöntött fákból mintavételt vettem. A Fatechnológiai tanszéken a fametszeteket megvizsgálták. Ezek szerkezete inkább a jegenyefenyőhöz hasonlított, alig volt bennük gyantajarat, a szűkárt, sőt a gyökérrontó tapló károsítását is átvészelték. Az utóbbi években elterjedt szűkárósítás azonban most ezt a kis lucfoltot is kikezdte, s ezért idén februárban letermelték.

A duglász- és a simafenyő egyedei ma mintegy 30 m magasak, mellmagassági átmérőjük 60-70, illetve 35-45 cm.

Innen a még megmaradt jegenyefenyők között továbbhaladva kierünk a volt kőbánya területére, s mintegy 100 m után a Deák-kúthoz. *A kút felett, az erdei út völgy felőli oldalán 1945-ig állt egy kb. 100 x 60 cm-es kötőmb, amelyre az alábbi szöveg volt bevésve:*

„Ég vándor, vidd hírül észak, kelet, dél és nyugatra,

Hogy szent határaitól a magyar nép le nem mond soha, soha, soha!”

A háború után sajnos — irredenta szövegnek véelve — széttördelték ezt az emlékkövet, s darabjai néhány év alatt eltűntek a helyszínről. 1950—52-ben még néhány tört maradványt akkori tanítványaimnak be tudtam mutatni. *Ez a faragott kő*

ugyanis egy milleniumi emlékkő volt, s ezzel egyidőben ültettek az árok mellé 1896-ban 7 magaskörist a hét vezér tiszteletére. Ezekből egy példány megmaradt, s ma is áll az árok partján. Mivel ez milleniumi emlékfá, célszerű lenne ezt a helyszínen is jelezni, hogy az arra sétálók tudomást szerezzenek erről. Az emléktábla is visszakerülhetne oda az eredeti szöveggel, hiszen az akkori idézet kiválasztói még nem sejtették a trianoni tragédiát, de még a fasizmus sem létezett. [Hárs J. megj.: a szerző egyelőre ismeretlen.]

A Hegyvidéki Erdészet területén azonban nemcsak felszabadulási emlékerdő és milleniumi facsoportok, emlékfá van, hanem a kiegyezés korában is ültettek öt olyan erdőrészt, amelyekből 4 állomány még ma is fellelhető. Az egyik a Daloshegy oldalán, a két lesikló között található vörösfenyő magtermelő állomány. A kiegyezés korabeli, ma 129 éves vörösfenyves az ország egyik legszebb ilyen állománya. A 300 db-nál több törzs átlagban 34 m magas, 40—60 cm vastag. Közöttük 12 db 1961-ben kijelölt törzsfá áll, amelyekről dr. Tuskó László 1962-ben oltógallyakat szedtetett, majd az oltványokat Sopronban és Acsádon elültetve továbbnevelte, s már több éve gyűjtik róluk az értékes magokat. Az állomány különlegessége a szelidgesztenyes II. koronaszint.

Már kevesen emlékezhetnek arra, hogy a Récényi (Ritzingi) út mellett, a Ferencforrással szemben (112/B erdőrészt) 15 évvel ezelőtt, a kőbánya és a Récényi út között állt még 10—12 db déli típusú erdeifenyő. Az üzemtervi adatok szerint ezek a törzsek is, a már előbb letermelt állománnyal együtt, a kiegyezés korában kerültek oda. Vastag törzseik, durván repedezett kérgük, erős oldalágaik, bőhöncös jellegük különleges esztétikai látványt nyújtottak az ott álló fiatalabb lombos fajok között.

Innen érdemes felmenni a Várhely oldalán, a sáncok mellett álló jegenyefenyveshez, ami szintén a kiegyezés korából való. Ma sajnos az eredeti állományból csak mintegy 15 db hagyásfa áll még, de a visszamaradt tuskók jelzik ennek a jegenyefenyvesnek országos szinten is pártját ritkító jó minőségét, nagy fatömegét. A Sopronkörnyéki Erdészet volt vezetője, Szentistványi Aladár az 50—60-as években mintha vasárnapi istentiszteletre ment volna, hetente kijárt ebbe az erdőrésztbe gyönyörködni az akkor még csodálatosan szép fenyvesben. Jelenleg a még álló legnagyobb méretű törzs 30 m-nél magasabb, mellmagassági átmérője több, mint 70 cm.

A Várhely Bánfalva felé eső oldalán szűkáróítás miatt 1948-ban az egész hegyoldalon álló lucost le kellett termelni. Volt azonban a tető közelében egy alig fél hektár jegenyefenyves, ami az emlékerdőnél mintegy 10 évvel fiatalabb volt, s ez átvészelte a szűkárt. A szomszédságában található fiatalabb csoport ennek az állománynak természetes újulata, amit sajnos az őzek és a szarvasok ismételtén visszarágtak.

1950—51 tavaszán, sávos talajelőkészítés után, a letermelt lucos helyén az akkori szakiskola, majd az erdészeti technikum tanulóinak közreműködésével az egész területet beültették. A jegenyefenyves alatti területre, kb. 20 m-es szélességben jegenyefenyőt ültettünk, míg a völgy felé haladva főleg luc, kisebb területre erdeifenyő került.

Az osztrák határ közelében a 203/D és a 182/B erdőrészeket szintén a kiegyezés időszakában ültették be, de ezeket már lucfenyővel. A 203/D erdőrészt a Mészveremben van. Néhány 160—200 év körüli fa jelzi, hogy ezen a területen régen is lucos állhatott. A 90—100 cm vastag törzsek erős oldalágai arra utalnak, hogy ezen a

helyen valamikor legeltetés folyt, a szabadon álló törzsek mélyen ágasok maradtak. *A néhány hagvásfá közé ültetett lucos ma 129 éves, 38—42 m magas, 70—80 cm-es mellmagassági átmérőjű, különlegesen szép állomány, amit az itt kijelölt 7 db törzsfá is igazol. A 6—12-es számú törzsfák közül különösen a 8-as, a 9-es és a 12-es számú törzseket érdemes közelről is megnézni. A 12-es 42 m magas, mellmagassági átmérője pedig 105 cm, de ez idősebb a többinél. Mért adatai alapján ez országos szinten a 2. legnagyobb méretű luc. Sajnos a 7-es számú törzsfá, ami országos szinten a legjobb minőségű példány volt, a tél végi hóvihar idejében balszerencséjére kidőlt. Mégpedig azért, mert a felette álló, szintén nagyméretű, de a gyökérrontó tapló által kikorhasztott és beteg gyökerű egyed a szél nekidöntötte a parközelben álló, makkegészséges 7-es számú törzsfának, s a felázott talajon a kiváló minőségű példány szintén kidőlt. Már csak jellemző adatait tudom közölni: magassága 41 m, ágtszta törzsrésze 21 m, mellmagassági átmérője 86 cm és koronája teljesen szabályos kör keresztmetszetű és kúp alakú volt. Ágai viszonylag vékonyak, a koronaátmérő ideális, azaz a törzsátmérőhöz viszonyítva optimális méretű. Adatait az általam ismertetett képletbe helyettesítve, a következő eredményt kapjuk: $D/d=a+b/d$, ahol $a=14$, $b=80$ (a lucra jellemző állandók), azaz $D/86=14+80/86=12,8$ m. A mért koronaátmérő = 13 m, a koronahossz a teljes fahossz 45 %-a, ami szintén optimális érték. Nagy kár, hogy már csak a kidőlt törész büttüfelületéből lehet következtetni e törzs nagy méretére, kiváló minőségére és kifogástalan egészségű állapotára.*

Ezen a területen áll a soproni erdők legszebb vörösfenyő példánya, az 1-es számú törzsfá is, aminek utódai sajnos mind hajlottak, görbék lettek, tehát csak fenotipikusan értékes fa, genotipikus sajátosságai nem kedvezőek.

Az Asztalfőn, a 182/B erdőrészletben található az utolsó, kiegyezés korabeli lucos. Ennek az állománynak a fatömege 1969-ben $1100 \text{ m}^3/\text{ha}$ volt. Akkor az állománynak körlapterülete 61 m^2 (a 40 is már nagyon jó), átlagos magassága 34 m, mellmagassági átmérője 50 cm volt. A 70-es évek végén ebből az állományból mintegy 50 %-ot kigyérítettek, a kitermelt faanyagot hosszúfás közelítéssel, csuklós traktorral vonszolták le a közeli út erdei rakodójára. Sajnos az útba eső szegélyező fák nagy része kéregszerűlést szenvedett, ami ezek egészségű állapotát nagyon lerontotta.

A megmaradt fák 60—80 cm-es mellmagassági átmérőjűek, 36—40 m magasak. Gyérítés előtt ez a lucos volt az ország legnagyobb mennyiségű fatömeget termelő állománya.

Érdeemes végül még a soproni erdők két legidősebb és legnagyobb méretű faegyedéről is említést tenni. Az Asztalfő elején, a híd után, az út felett balra áll egy csaknem 150 cm vastagságú, 350—400 éves bükk. Az 1740-es levéltári adatok szerint ez a példány már akkor is az öreg bükkök között volt nyilvántartva.

A híd után, a völgykatlanba betérve megtalálhatjuk a 4-es számú lucfenyő törzsfát, ami már valószínű, hogy közel 200 éves, de még mindig egészséges, hibátlan. Ez az ország legnagyobb méretű lucfenyője. Magassága 43 m, mellmagassági átmérője 116 cm. Szabadabb állása miatt mélyen ágas, koronája sűrű ágú, csaknem szabályos kúp alakú.

A felsorolt emlékerdők kiváló minősége, különleges mérete és nagy fatömege azt bizonyítja, hogy annak idején nagy szakértelemmel, rendkívüli igényességgel válogatták ki a megvásárolt magszármazékokat, és azokat gondos csemeteneveléssel, ültetéssel, állományápolással állították elő az utókor számára.

Nagy kár, hogy a felsorolt erdők, facsoportok, emlékfák már mind az öregedés utolsó szakaszához értek, s néhány év alatt, bármennyire is sajnáljuk őket, kitermelésre kerülnek, vagy elpusztulnak.

Velladics Márta:

Egy apró, ámde érdekes adat Fertőd építéstörténetéhez

A fertői kastély építéstörténete és a munkálatokat végző mesterek kiléte régóta foglalkoztatja a kutatókat. A korabeli¹ — főként Esterházy „fényes” Miklósnak gazdagságát, izlését dicsérő — leírások után a XX. század elején Meller Simon², majd a második világháború alatt a család levéltárosa, Hárich János³ írta meg a kastély építéstörténetét.

A második világháború után üresen álló és rohamosan pusztuló épületre⁴ az 1950-es évek elején megjelent művészettörténeti tanulmányok hívták fel ismét a figyelmet. Valkó Arisztid⁵ a családi levéltár, ezen belül „fényes” Miklós levelei és számlái alapján próbálta rekonstruálni a kastély építéstörténetét.⁶ Vele egyidőben jutott hasonló következtetésekre Balogh András.⁷

1957-ben — Joseph Haydn (1732—1809) halálának 150. évfordulójára — megindult a kastély restaurálása, s ennek kapcsán az 1960-as években megsokasodtak az épületről⁸, a parkról és a környék kialakításáról⁹ írt tanulmányok¹⁰.

Az építéstörténetet máig sem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Az általam ismert — egymásnak több ponton ellentmondó — tanulmányok alapján a következő építési periodizáció vázolható fel: a szerzők — Ferenczy Károly kivételével — egyetértettek abban, hogy a kastély építésének kezdetét 1720-ra, az Anton Erhard Martinelli tervei alapján emelt, 20 szobából és 2 díszteremből álló egyemeletes épületre lehet visszavezetni. Az 1730-as évekből csak a vadászlak karbantartásáról maradtak fenn

¹ Dallos, Márton: Eszterházi várnak és ához tartozandó nevezetesebb helyeinek rövid le-írása. Sopron 1781.; Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Eszterháß im Königreiche Ungern. Preßburg 1784.

² Meller, Simon: Az Esterházy képtár története. Budapest 1915.

³ Hárich, János: Eszterháza. I. Műtörténet. 1944. OSZK. Kézirat. Fol. Hung. 2151.

⁴ A kastély állapotát írja le a MOB 1947. december 3-án az Oktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának küldött jelentése. Országos Műemlékvédelmi Hivatal. Irattár, ltsz.: 468/1947.

⁵ Valkó, Arisztid: A fertői (eszterházi) kastély művészei, mesterei. Művészettörténeti Értesítő (1953) II. 1. sz. 134—137.; Adattár. Fertőd (Eszterháza; Süttör: Győr-Sopron megye) mesterei, művészei 1720—1768 között. Művészettörténeti Értesítő (1955) IV. 1. sz. 127—133.; Jacoby Miklós mérnök magyarországi szereplése és működése, különös tekintettel a fertői kastély építésére. In: Művészettörténeti Tanulmányok. A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1956—58. Budapest 1960. 129—145.; Újabb adatok a fertői (eszterházi) kastély építéstörténetéhez. Ars Hungarica (1982) X. 1. sz. 75—84.

⁶ Ő főleg az 1760-as évek első felének munkálataival, Johann Ferdinand Mödlhammer tevékenységével foglalkozott behatóan.

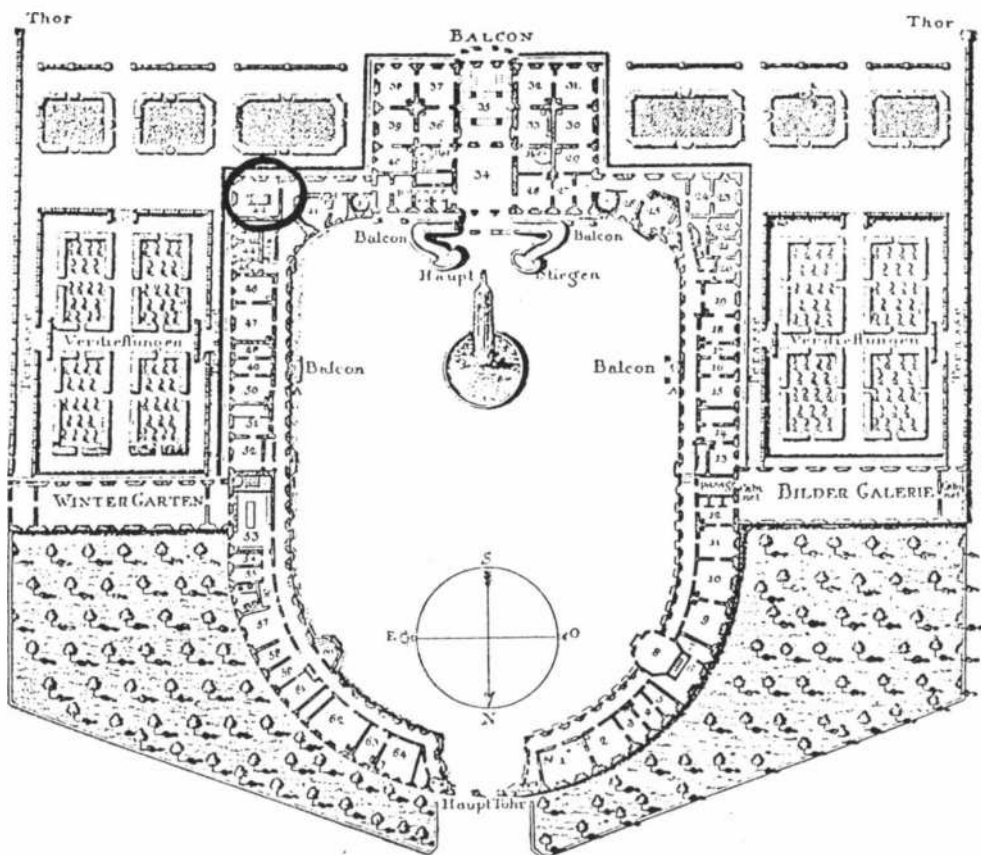
⁷ Balogh András: A fertői kastély építéstörténetének főbb mozzanatai. Művészettörténeti Értesítő (1953) II. 130—133.; A „magyar Veszália” építője. Műemlékvédelem (1962) VI. 2. sz. 108—111.

⁸ Ferenczy Károly: Adatok a fertői kastély értékeléséhez. Műemlékvédelem (1961) V. 4. sz. 224—229.

⁹ Möcsényi Mihály: A fertői táj-, park-, kastély-együttesről. Műemlékvédelem (1966) X. 4. sz. 214—217.; Műemlékvédelem (1967) XI. 2. sz. 80—82.; 4. sz. 228—234.; Műemlékvédelem (1968) XII. 3. sz. 171—177.

¹⁰ Cs. Katona Imre: A fertői (eszterházi) kastély kialakulása. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények (1959) III. 1—2. sz. 77—129.; A fertői kastély kialakításának és helyreállításának néhány kérdése. Művészet (1962) III. 10. sz. 3—6.; A fertői kastélyrendszer kialakulása. Sz. 1976. 130—143.

számlák, majd a komolyabb építkezések az 1750-es években indultak meg ismét, mikor Esterházy Miklós kártyaadósságai miatt kénytelen volt a süttöri (fertői) birtokra visszavonulni.¹¹ A hercegi lakosztály 1754-re készült el. 1754—1763 között épült ki a

A fertői kastély alaprajza a szobák sorrendjével a „Beschreibung” metszete alapján

két oldalszárnyal csak sarkain érintkező egyemeletes együttes, melynek szárnyait 1763—1765 között kapcsolták egybe. 1765-től — feltehetőleg — Melchior Hefele tevékenysége nyomán jött létre a ma is látható főépület.¹² Ha az egyes építési fázisok időpontjában nem is, de a szerzők — Möcsényi Mihály¹³ kivételével — szintén

¹¹ Valkó Arisztid: Újabb adatok a fertői (eszterházi) kastély építéstörténetéhez. *Ars Hungarica* (1982) X. 1. sz. 77.

¹² Ferenczy Károly szerint az egyemeletes épület már 1763-ra készen volt, Johann Ferdinand Mödlhammer nem a patkó alakú, hanem a toldalékszárnyak kiépítését végezte az 1760-as évek elején. *Műemlékvédelem* (1961) V. 4. sz. 224—229.

¹³ Möcsényi Mihálytól megkaptam a kastély építéstörténetét tárgyaló legújabb tanulmányának kéziratát, melyet ezúton is köszönök. Szerinte az 1760-as évek építkezései során a főépület un. „babilon”-kupolát kapott, melyet 1776 után bontottak le és húzták fel helyére a mai Belvederét.

egyértelműen abban, hogy a főépület mai formájában az 1770-es évekre készen állt¹⁴, hiszen 1768-tól a teljes udvartartás átköltözött Kismartonból Fertődre, és 1771-től megkezdődtek azok a fogadások, vendéglátások, melyeknek reprezentáns vendége volt maga a császárné, Mária Terézia, lánya, Mária Krisztina és annak férje, Albert szász-tescheni herceg is. Az 1957—1959 között folyó helyreállítási munkák során a díszlépcső javításakor előkerült az egyik kibontott lépcsőfok belső lapjára vésett 1768-as évszám, mely szintén az 1770 körüli befejezést látszik igazolni.¹⁵ (Tudjuk, hogy a kerti épületek, vízesések kialakítása 1784-ig elhúzódott.)

Az Esterházy-család levéltára három leltárkönyvet is őriz a fertői kastély berendezési tárgyairól.¹⁶ A legkorábbi 1823-ban készült,¹⁷ a következő 1832-ben,¹⁸ míg az utolsó 1856-ban.¹⁹ Azonban az épület mobiliáit, a mindenkorai herceg 2-4 évenként ellenőriztette, hiszen akkora volt a forgalom Bécs, Kismarton, Fraknó és Eszterháza között, hogy e nélkül maga sem követhette volna ingóságainak hollétét. Nem minden revízió alkalmával nyitottak új leltárkönyvet, hanem a már meglévők közül elővéve abban vezették a változásokat. Az 1823—32 közötti időszakból nem maradt nyoma az ismétlődő ellenőrzéseknek, de az 1832-es leltárkönyvben már megtalálhatók az 1834. és 1838. év bejegyzései, az 1856-os leltárkönyvbe került az 1864-es év, majd az 1823-as leltárkönyvben folytatták a változások jegyzését. Így maradtak fenn az adatok 1875-ből, 1876-ból, 1886-ból, 1878-ból, 1894-ből és 1904-ből. A gondnok (Schloß-Pfleger) úgymond átadta a kastélyt a család központi könyveléséről (Esterházy Central-Buchhalterey) kiküldött személynek (Cassaverwarter, Verwalter), s az inventárium hitelességét aláírásukkal igazolták. A leltárak segítségével figyelemmel kísérhető a berendezés XIX. századi folyamatos apadása. A könyvekben a szobák számozása megfelel a Beschreibungban megjelent alaprajz számozásának. (ábra)

1894 februárjában és márciusában Johann Flor (Schloß-Pfleger) végezte a leltározást. A könyvbe 1823-ban bejegyzett leltár²⁰ tollal, németül íródott a baloldali lapra, a változásokat rögzítő bejegyzések a jobb oldalon olvashatók, 1894-ben ceruzával és magyarul történt a felsorolás. (Lásd a mellékletet.) Két kézírást különböztethetünk

¹⁴ „...s közvetlen adatok hiányában csak valószínűsíthetjük, hogy a kastély a mai alakjában már 1767-ben készen lehetett.” Balogh András: A fertői kastély építéstörténetének főbb mozzanatai. Művészettörténeti Értesítő (1953) II. 132.; „Az építkezések felső határát sem lehet lezárni az 1770-es évvel, bár kétségtelen, akkora (a kastély) már készen állt.” Cs. Katona Imre: A fertői (eszterházi) kastély kialakulása. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények (1959) III. 1-2. sz. 116.; „Hefeje megjelenése, illetve távozása nem jelentett zárókövet Eszterháza építésében, mert a külső-belső építési, díszítő munkálatok — egyéb mesterek, művészek bevonásával, kertművészeti remekek létrehozása még évekig, kb. az 1770-es évig eltartottak. Tömegében a palota már nem változott, s a kisebb alakítások „fényes” Miklós haláláig, 1790-ig tartottak.” Valkó Arisztid: Újabb adatok a fertői (eszterházi) kastély építéstörténetéhez. *Ars Hungarica* (1982) X. 1. sz. 80.

¹⁵ Kubinszky Mihály—Varga István: A fertői kastély helyreállítása (1957—1960). Műemlékvédelem (1961) V. 3. sz. 149.

¹⁶ Az Esterházy-család Levéltárában több leltár is megtalálható, mely a kastélyok és várak ingóságait és kincseit tartalmazza. A fraknói kincstár leltáraival foglalkoztak a legtöbbit. A fraknói leltárakról nyújt kiűnő összefoglalást: Katona Imre: A fraknói kincstár 1725-ös leltára. Művészettörténeti Értesítő (1980) XXIX. 2. sz. 131—147.

¹⁷ OL. Esterházy-család levéltára P112 127. kötet.

¹⁸ OL. Esterházy-család levéltára P112 130. kötet.

¹⁹ OL. Esterházy-család levéltára P112 32. kötet.

²⁰ 1823-ra utaló dátumot vagy bejegyzést a leltárkönyvben nem találtam, nézetem szerint ezt a leltárkönyvet 1875-ben nyitották meg. A könyv címe: 119./2193. uradalom IV. HERCZEGI LAKOK LETÁRA; Pag. 1.: INVENTARIUM über die in dem hochfürstlich Esterházyischen Eszterházer Schlossze und andern verschiedenen Gebäuden befindlichen Mobilien und Effecten.

meg, egy kecsesebbet, íráshoz szokottat, aki lelkiismeretesen vezette az immár tetemesnek nevezhető változást, s helyenként az ellenőrzést végző Johann Flor — szintén ceruzával — dátummal és kézjeggyel hitelesítette a lapokat. A 384. lapon „Zu ebener Erde im Gange links, im Naturalien Cabinet N. 42.”²¹ a ceruzás bejegyzések között a következő olvasható: „Egy gerenda Belvederből, melyen 1776. sz. látható és az ácsok nevei olvasatlanok.” Az oldal alján nincs hitelesítő aláírás.²²

Nem tudni, hogy a leltározást végző Johannes Flor honnan szerezte információját a szóban forgó gerenda származási helyét illetően. Arra sincs utalás, hogy mikor, milyen körülmények között került a gerenda a földszinti kabinetbe. Azt sem tudni, hogy eredeti helyén milyen funkciót töltött be, milyen fából készült, s mekkora méretű volt. A leltárkönyv arról sem ad információt, hogy a leltározást végzők maguk próbálták-e meg elolvasni az egykori bevésést, s így jöttek rá, hogy a gerendával együtt az ácsok neveit őrizte meg az Esterházy család, vagy a kastély személyzetétől kaptak erről felvilágosítást. Sőt, ha a faanyag annyira rossz állapotba került az évek folyamán, hogy cseréje elengedhetetlenné, s a rajta lévő felirat olvashatatlaná vált, esetleg az évszám félreolvasásával — a 0 és a 6-os, esetleg 9-es szám összetévesztésével — is számolni kell.

Az évszám és a munkát végző személyek nevének bevésésére csak az építkezés jelentős szakaszainak befejezésekor került sor, így a mestergerendaként használt gerendán volt szokás feltüntetni az ácsok nevét és a befejezés dátumát. Mivel a szóban forgó gerenda az előző leltárakban még nem szerepelt, feltételezhetjük, hogy a századforduló környékén végzett tatarozás alkalmával — több helyen cserélték — a földemgerendákat és a tetőt is kijavították,²³ ekkor távolíthatták el a gerendát. A család pedig megőrizte, mint a kastély építésének egykori dokumentumát.

A felirat alapján a főépületet 1776-ban, esetleg 1777-ben fejezték be. A főhomlokzat a második emelet ráépítésével 1771-re már készen állhatott, de a Belvedere megépítésére csak az 1770-es évek második felében kerülhetett sor. Valkó Arisztid 1960-ban írott tanulmányában megemlíti, hogy Jacoby a margaréai kőfaragómesterrel 1775-ben kötött szerződést, „...mintegy 6778 láb faragványt készített Eszterháza folyó munkáihoz. A felsorolás 28 ablakkeretről és 73 öl ballusztertagról emlékezik meg.”²⁴ A faragványokbármely kerti épülethez is készülhetnek, mégsem zárható ki a Belvederével való esetleges összefüggés.

Ez az új dátum a kastély építéstörténetét nem oldja meg, de Melchior Hefele 1765-ös feltételezett megjelenésétől egy öt, esetleg hat évig tartó építési periódus helyett, körülbelül tizenegy évig elhúzódó építési időszakkal kell számolni. Mi lehetett az építkezés elhúzódásának oka? Vajon a Belvedere építésének terve csak utólag merült fel és került megvalósításra? E kérdésekre további kutatás adhat választ.

²¹ A „Beschreibung”-ban 42. szám alatt szereplő helyiség: „Das Billardzimmer”, mint „Naturalien Cabinet” a XIX. században nyerhette ezt a funkciót. A leltárjegyzékből látható, hogy a szoba már rég nem töltötte be ezt a funkcióját sem, így a gerenda sem számíthatott már kuriózumnak, csak egy volt az ott heverő tárgyak közül.

²² A 379. lapon 1894. február 28-i dátum szerepel, utána a 397. lapot írta Flor alá 1894. március 6-án, tehát feltehetőleg ez alatt az egy hét alatt végeztek az ezeken a lapokon szereplő tizenhét szoba revíziójával.

²³ Kubinszky Mihály—Varga István: A fertői kastély helyreállítása (1957—1960). Műemlékvédelem (1961) V. 3. sz. 150.; Borsa Antal—Filippovits Ferenc: A fertői volt Esterházy-kastély díszterem freskómentése és földemcseréje. Műemlékvédelem (1968) XII. 4. sz. 221.

²⁴ Valkó Arisztid: Jacoby Miklós mérnök magyarországi szereplése és működése, különös tekintettel a fertői kastély építésére. In: Művészettörténeti Tanulmányok. A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1956—58. Budapest 1960. 136.

Alább közöljük az ismertetett leltárkönyv bejegyzéseit:

384. lap, bal oldal, eredeti jegyzék (ld. 20. jegyzet)

- 1., Ein Beinkleid = Putzbrett in zwei Theilen v. Weichen Holz
- 2., Ein seit Stifel
- 3., Zwei Jagd Stiefel mit sechs Füßeln
- 4., Ein chinesische Chatulle, inwendig schwarz eingestrichen
- 5., Ein Camin = Feuerzange und Schürhagen, mit Messingknöpfe
- 6., Ein Canapee von Eichenholz, gelb angestrichen, Sitz und Lehne Stohr geflochten, mit schadhafte Zitzüberzogen, und acht Geisfüßen
- 7., Zwei Armlehssessel, grün weiß angestrichen, Sitz und Rücklehne gepolstert ohne Ueberzug
- 8., Ein Spieltisch von Eichenholz, mit doppelt grünen Ueberzug, welche schadhaft, ferner 4. Geißfüßen, das Tischl ohne Ladl
- 9., Ein ordinaire Tisch mit vier gedrehten Füßen, und Füßschemmel, auf vier Kugeln ruhend
- 10., Ein Bankbett von Eichenholz, der Aufsatz gebrochen
- 11., Ein kleines 4 ekiges Tischl, mit vier Füßen, wovon einer gebrochen
- 12., Ein Bettschemmel, auch als Tisch zu benützen, gefladert mit vier Geisfüßen, dasselbe ist in schadhafte Zustande
- 13., Ein Schreibpulttisch mit zwei äußern Laden, drei Schlößer ohne Schlüße
- 14., Ein Leibstuhl schadhaft ohne Topf
- 15., Ein gebrochener Spuknapf (?)
- 16., Ein Kaminschirm mit ord. Leinwand überspannt
- 17., Zwei Schriftenkästen von weichen Holz, Silberfarb angestrichen, mit kleinen Fächer Abtheilungen
- 18., Ein kleiner enger Kasten, v. weichen Holz Silberfarb angestrichen mit Schloß u. Schlüssl
- 19., Zwei Kisten eine größere, und eine kleinere, mit Akten von der Herrschaft Kittsee, respective Preßburger Casa Verwaltung
- 20., Ein Aufsatzkasten Silberfarb angestrichen v. weichen Holz, mit einen oberen offeren Fach, unter zwei Thürl, Schloß u. Schlüssl
- 21., Ein breiter Schriften Kasten mit verschiedenen kleinen Fächern, v. weichen Holz, Silberfarb angestrichen, Schloß u. einen Schlüssl
- 22., Eine Stafferei von weichen Holz unangestrichen

384. lap, jobb oldal, 1894-es bejegyzés:

- 1., Egy nadradtszító két rész
- 2., Egy csizma ráma
- 4., Egy kis chinai chatulle (tollal) Positio 3. két vadász csizma ráma Bécsbe küldetett Kessy camerdienernek 1878-ik évi september hó 22-én
- 5., Egy tűzfogó
- 10., Egy padágy
- 14., Egy szobaclosett törött
- 16., Egy kandalóernyő
- 17., Két kettős ajtajú szekrény írásokkal²⁵
- 18., Egy egyajtós kis szekrény írásokkal
- 20., Egy felrakott szekrény írásokkal
- 21., Egy széles szekrény írásokkal
- 22., Egy festőállvány
Egy nagy szmyrna szőnyeg
Egy nagy szekrény 379/7²⁶

²⁵ Vagyis tele volt iratokkal

²⁶ Vagyis a 379. lap 7. tételével azonos

Egy kisebb szőnyeg teljes rongy
Egy pár vörös selyem függöny teljesen rozsz
Egy egész új szalmazsák
Három pár függöny kék fehér szövet egész rongy — fatartó
Két pár kettős vörös selyem függöny
Két széles egyszárnyú selyem függöny — vastartó pléh (sárga) díszítésekkel
Tizenhét bőrvánkos és egy selyemvánkos székekre
Tizennégy függönyrúd, 4 drb függöny vasrúd
Egy ruhatartó rozsz 381/4
Egy fakosár fehér-kék szövettel 441/4
Egy gerenda Belvederből, melyen 1776. sz. látható és az ácsok nevei olvasatlanok
Egy fekete chatul törött
Két puhafakeret
Egy bőrfűjő

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Bircher Erzsébet:

Pannónia Galéria - avagy példa a polgárosodásról -

Változik körülöttünk minden. Az értékrendek, érintkezési szabályok, életfelfogások meghatározhatatlan, vagy alig meghatározható dimenziói életünknek, ám szükségszerűen szabják meg napjaink minőségét. Most mindezek felborulni, vagy inkább gyökereikben megkérdőjeleződni látszanak. Mindennapjaink bizonytalanságát, létezésünk kérdőjeleit mi sem bizonyítja jobban, mint felemás érzéseink, viszonyulásunk a változások látható - vagy látványos - megnyilvánulásaira. Ilyen viszonyítási pont városunkban az, amelyet talán pontatlanul, de nem kevés csodálkozással „Pannónia - jelenségnek” nevezünk. Mert az, amiről a Várkerület 75. szám alatti épület falai árulkodnak az több és más, mint egy művészeti alkotások bemutatására, kiállítására szolgáló tér megnyitása a városlakók számára.

Az évszázados múltú épület méltóságos és kiváló stílusértésről árulkodó újratereztetésének utcai járókelőként évek óta „drukkerei” voltunk. A kívülállókat - ami egy szállodánál jogos érzése minden helybélinek - vagyis bennünket, a kicsit szkeptikus, hitetlenkedő, s valljuk be irigykedő soproniakat a szíves vendéglátások során a ház tulajdonosai, Dr. Fodor Zsuzsanna és Dr. Szilágyi László megszelídítettek, megnyertek. Azzal kínáltak meg minket, ami manapság sokunknak fellelhetetlennek tűnik. Ízlést, kultúrált környezetet, csendes jómodort nyújtottak, egyszerűen mindazt, amitől élhetőbb az élet.

1994 tavaszán - a Soproni Tavasz Napok keretében - a még be sem fejezett épület első emeletén megnyílt galéria már első kiállításával sejtette, fontos helyszíne lesz a művészetbarát közönség találkozásainak. Tóvári Tóth István Munkácsy - díjas festőművész alkotásainak bemutatása méltó és hangsúlyos belépője volt az új kiállító

teremnek. Az első kiállítás névjegyként azt is jelezte, milyen stílus, mely irányzat az, amelynek alkotói szívesen látott vendégei a kiállító teremnek. Az elmúlt két évben a Pannónia Galéria jóvoltából rangos, elismert művészek munkáival ismerkedhettünk meg. A kiállítási terveket összeállító Dr. Fodor Zsuzsanna nem művészettörténész, nem „céhbeli”. Művészetszerető, tájékozott asszony, aki nem akar mást, mint megmutatni, ami számára fontos a művészetből, megosztani velünk élményeit. Lehet erről úgy vélekedni, hogy az ilyenfajta kiállítási metódus túl személyes, túl privát. Számomra, és remélem még sok kiállítás-látogató számára azonban egyik értéke a Galériának épp ez a személyes íz. Nagyszerű alkotókkal és alkotásokkal kényeztettek el minket. Néhány kiragadott név talán érzékeltetheti a kiállítások fajsúlyát, stílusát. A korábban már említett győri mestert követően láthattuk Mihályfi Mária festőművész, Engel Teván István grafikus, Komáromi Erzsébet textilművész alkotásait, a Belvárosi Négyek fiatal, nagyon erőteljes művészeinek munkáit. Törley Mária két alkalommal is kiállított. Először 1994 nyarán önálló tárlaton találkoztunk munkáival. Nem érdektelen, hogy ez a soproni bemutatkozás nyújtott alkalmat Káspár Teréziának, s testvérének Herminának hogy megismerjék a művész munkáit. A Deák téri Kőlcsey szoborra kiírt pályázat meghívott művészei között jelen volt Törley Mária is, akinek alkotása az adományozók jóvoltából már a Deák téren áll. 1995 nyarán egy szokatlan tematikájú kiállítás résztvevőjeként ismét találkozhattunk a művésznővel. Mihály Gábor és Várady Sándor társaságában a Magyar Fúvószenei Szövetség hagyományos, nagy múltú karmester-kurzusát köszöntötték műveikkel, melyeket a fúvósok zenéje, sajátos stílusa ihletett. Mókás, jó hangulatú kiállítás volt, örömteli, mint a tánca, mulatságra csábító fúvósok muzsikája.

1995 nyara egyébként is gazdag volt kiállításokban. Szoboszlai Éva tárlata felfedezés volt, míg az őt követő mesternek elég volt a nevét kiírni a plakátokra. Szász Endre. Ma vitathatatlanul Szász az a festőművész Magyarországon akinek a nevét még a laikusok is jól ismerik, akinek sikerei megkérdőjelezhetetlenek. Bravúros rajztudását, sajátos művészi világát megcsodálva az én generációm saját ifjúságára is emlékezett. Az albérleteink, kollégiumi szobáink falára kitűzött Villon illusztrációkra, melyeket az akkor még csak a szakma által becsült és ismert Szász Endre készített. Varázsos világ volt az övé már akkor is. Boldogság volt ismét rátalálni. 1995 őszén Kádár János Miklós kiállítását Szilágyi Tibor színművész nyitotta meg. Nem lévén műtörténész, nem merek a kiállítás szakmai értékelésébe belekontárkodni, de számomra az egyik legnagyobb élményt jelentő kiállítás volt. Novemberben, a bécsi Collegium Hungaricum közreműködésével osztrák festőt, Florian R. Kostner különös művészetét mutatták be a soproni közönségnek.

Az 1995-ös év adventje Kovács Gombos Gábor álomangyalainak szárnyai alatt mesét, boldogságot hozott a galéria falai közé. Kovács Gombos Gábor bemutatkozásával soproni művészt köszöntöttünk, olyat, akinek munkáit, képeit az elmúlt években hiányolni kényszerültünk. Most, angyalainak kiállításán valamennyien kicsit elfogódottan, meghatódva szorongattuk a művész kezét. Újrakezdése igazolni látszik azt a várakozást, amely a kiállítás hírére sokunkban ébredt. Martos Gábor irodalomtörténész - stílusosan - az angyalok milyenségét tárta fel a nagyérdeműnek nyitóbeszédében. A megnyitó közönsége így, felvértezve az angyalokról tudható főbb információkkal, friss tudásának birtokában felfedezni vélte az angyalok esendő, emberi arcát. Néhányunknak talán ez az ironikus bölcsesség segített enyhíteni örökre

elvesztett barátunk hiányát, akinek jelenléte itt, a művész ecsetje nyomán érezhető, megnyugvást hozó volt.

Idáig tartott az elmúlt idők krónikája. Bizonyosan sok mindent leírhattam volna még a kiállított művekről, a kiállító művészekről. Ha Önökben hiányérzet fogalmazódik meg beszámolóim nyomán, úgy jól döntöttem: nem írok másról, mint személyes élményeimről. Mert a többi csak pusztán szó. 1997 elejéig kész a kiállítási terv. Találkozhatnak 1996-ban Károlyi Andrással, Pregár Oszkárral, Boda Balázssal, a Gorka család művész tagjaival. Önöknek, nekünk csak az a teendőnk, hogy minden hónap első szombatján 5 órára jöjjenek el a Pannónia Szálló első emeletén található Pannónia Galériába. A többi a művészet dolga.....

Kubinszky Mihály:

A Soproni Városszépítő Egyesület tevékenysége az 1995. évben.

Egyesületünk 1911-ben a Bécsi dombon emléket állított III. Ferdinánd király 1625. évi koronázásának színhelyén. Ezt az annak idején Füredi Oszkár építész által tervezett emlékoszlopot a Koronázási dombon most helyreállítottuk és feliratait felújítottuk. Erre annál is inkább szükség volt, mert az emlékmű környéke építkezések következtében „felértékelődött”. A közeli amfiteátrum tövében, az új terelő út felett a Scarbantia Régészeti Park Alapítvány kialakította a Nemeseumot, az ókori istenség szobrának és a mellette elhelyezett római kori oszlopnak a felállításához egyesületünk csakúgy hozzájárult, mint a Szent Mihály-kapu egykori helyének megjelöléséhez.

Egyesületünk építészeti szakbizottsága a Torna u. 8. épületet — melyet a Hungarhotels és a Pannon Med vállalkozások építettek dr. Winkler Gábor építész tervezett és a Riegler vállalkozás kivitelezett — tüntette ki az 1995. évi, Wälder József emlékére alapított elismerő táblával. Az ünnepélyes átadásra immár hagyományosan Szent Mihály napján került sor a Pannónia szálló dísztermében.

Az építészeti szakbizottság Rosenstingel Antal személyével képviseltette magát az önkormányzat keretében működő és aktív Városfejlesztési Bizottságban.

A Magyar Televízió június 1-jén filmezte Egyesületünk jelesebb alkotásait a közelmúltból, Ráday Mihály szakszerű kommentálásával bemutatták a helyreállított Deák téri időjelző állomást, a Flandorffer-emlékművet és az 1993-ban emléktáblával kitüntetett posta-házat az Alsólövegekben. Az adást azóta kétszer is sugározták.

Egyesületünk a Polgármesteri Hivatal által kijelölt Új u. 4. számú ház földszintjén új hivatali helyiségbe költözött. A bejáratot a műemléknek megfelelő táblával jelöltük meg. (Itt jegyezzük meg, hogy hivatali órát változatlanul minden szerdán 9—12 óra között tartunk.)

Egyesületünk elnöksége december 12-én számolt be a közgyűlésnek az elmúlt évi munkáról. Ez alkalommal választottuk dísztaggá Limberger Gyula őrnagyot, a Sopronbánfalvi hősi temető elhanyagolt katonasírijainak hosszú éveken át történt önzetlen gondozásáért. A dísztag-oklevél átadását követően K. Frűwirth Lujza: egyesületi tagunk „A hősi temető” című versét Varga Mónika szavalta.

Egyesületünk rendszeresen tartott elnökségi ülést. Ennek javaslatára a Közgyűlés az elnökség tagjai sorába választotta Andrassy Péter ny. tanárt, azzal a kéréssel, hogy pedagógiai tapasztalatait hasznosítva a tanulóifjúság körében hintse el a város története iránti érdeklődést és a városi környezet szépítése iránti igényt, ahogy azt alapszabályzatunk is megfogalmazza.

III. Ferdinánd király felújított emlékoszlopa a Koronázási-dombon

A közgyűlésen terjesztette elő Krisch Róbert, az elnökség gazdasági megbízottja, egyesületünk dísztagja, az Egyesület pénzügyi gazdálkodásának elmúlt évi mérlegét a következők szerint:

A Bécsi-dombi Nemeseum helyén fellállított római kori oszlop

BEVÉTELEK:

Soproni tagtársak befizetései	167 417,-Ft
Városon és országhatáron túl élő tagtársak befizetései	67 101,-Ft
Jogi tagdíjak (vállalatok befizetései)	<u>135 000,-Ft</u>
Összes bevétel tagdíjakból	369 518,-Ft
Tartós betét kamatai	<u>111 832,-Ft</u>
Összes bevétel	481 350,-Ft

KIADÁSOK:

Koronázási dombi emlékmű felújítása	99 120,-Ft
Szent Mihály-kapu emléktábla	20 000,-Ft
Római kori oszlophoz és Nemeseumhoz hozzájárulás	59 191,-Ft
18-as emlékmű javítása	22 000,-Ft
Működési és ügyviteli költség	<u>33 394,-Ft</u>
Összes kiadás	233 705,-Ft

1995. szeptember 29-én Rosenstingel Antal szakbizottsági elnökünk átadja a Wälder József emléktáblát Vránits István igazgatónak a Torna utca 8. sz. szép épületért.

Meg kell jegyezni, hogy ügyviteli költségeinket a Polgármesteri Hivatal nagylelkű támogatása révén tudtuk ily alacsony szinten tartani, amiért csakúgy ezúton mondunk köszönetet, mint az Egyesületünket kiemelkedően támogató Elzett, Erdészeti és Faipari Egyetem, Florasca, GySEV, Soproni Sörgyár és Soproni Víz- és Csatornamű jogi tagoknak, valamint a MTESZ-nek, hogy a közgyűléshez a termet díjtalanul bocsájtotta rendelkezésünkre.

Az Egyesület elnöksége a közgyűlésen végül tájékoztatást adott a soron következő kezdeményezésekről. Ezek között szerepel elsősorban Storno Ferenc 175. születésnapjának méltó megünneplése, Schármár János és Károly részére emléktábla állítása és Soproni Thurner Mihályról esedékes méltó megemlékezés.

Egyesületi tevékenységünk beszámolójának a végén ki kell emelni a Soproni Szemle színvonalas kiadását és szerkesztését. Köszönet illeti érte a kuratóriumot, a szerkesztőbizottságot, valamint a lapot támogató Sopron Város Önkormányzatát.

Macher Frigyes—Nikolics Károly:

A Magyar Kémikusok Egyesülete Soproni Csoportja 40 éves jubileuma

1995. november 14-én 11 órakor a MTESZ Soproni Székházában jelentős számú résztvevő előtt emlékeztek meg az Egyesület helyi Csoportja alapításának 40. évfordulójáról. (1. ábra) Macher Frigyes, a helyi csoport elnöke köszöntötte a megjelenteket, közöttük a meghívott vendégeket: Pungor Ernő akadémikus professzort, volt tárcanélküli minisztert, Náray Szabó Gábor akadémikus professzort, a Magyar Kémikusok Egyesülete országos elnökét, Vorsatz Bruno nyugalmazott professzort, a soproni Elemző-Kémiai Tanszék volt oktatóját, Szekeres Gábor nyugalmazott miniszteri főosztályvezetőt, a Magyar Kémikusok Lapja főszerkesztőjét, soproni líceumi öregdiákokat.

MEGHÍVÓ

a Magyar Kémikusok Egyesülete
Soproni Csoportja 40-ik jubiláris ülésére

1995. november 14. 11.00 óra
MTESZ székház Sopron, Széchenyi tér 2.

Az ünnepi ülés meghívója

Az elnök bevezetőjében utalt arra, hogy Sopronban nincsen csak vegyészettel foglalkozó üzem. A kémia beépül az adott munkahely folyamatába. Ennek ellenére sikerült az egyetemi oktatókat, üzemi szakembereket, gyógyszerészeket, kémiai tanárokat az Egyesület tagjainak megnyerni. A helyi csoportot a múlt, városunk neves

kémikusai is kötelezték aktív tevékenységre: Mika József, Proszk János, Romwalter Alfréd, Tomasovszky Lajos, Vági István egyetemi professzorok, az 1912-ben alapított Vegyvizsgáló Állomás vezetői: Németh Vilmos és Steiner Gusztáv nevei említhetők. Továbbá számos konferenciát rendeztünk, amelyekről még megemlékezünk. 1975-ben az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Soproni Csoportjával közösen alapítottuk a Romwalter Alfréd emlékérmét.

A továbbiakban az elnök megköszönte Krisch Róbert értékesítési igazgatónak, Soproni Zár- és Vasalatgyártó Kft.; Fábíán Károly elnökgazgatónak Petőházi Cukoripari Rt.; és Németh Árpád vezérigazgató-helyettesnek, Soproni Sörgyár Rt., a múlt és a jelen rendezvény támogatását. Csak így volt lehetséges, hogy a helyi csoport a nehéz időkben is működni tudott. Bejelentette, hogy a vezetőség Romwalter Alfréd emléklappal¹ ismerte el Fábíán Károly, Németh Árpád és Horváth János, a MTESZ Soproni Szervezete ügyvezető igazgatójának eddigi támogatását. A pallettát néhai Renner Kálmán éremművész tervezte, készítette.

Ezután Nikolics Károly c. egyetemi tanár, a soproni csoport volt elnöke „Visszaemlékezés a négy évtizedre” címmel tartotta meg előadását az alapítás óta eltelt időszakról.

1955-ben Kiss József professzor, az egyetemi rangú Erdőmérnöki Főiskola Kémiai Tanszékének új vezetője kezdeményezte a helyi csoport megalapítását. Az első vezetőség tagjai voltak még: Ugrinovits Mátyás titkár, Hauer Alfréd, Höfle József, Nikolics Károly. 1956-ban az elnök és a titkár nyugatra távozott. A csonka vezetőséget e közlemény szerzői indították újra útjára. Az egyesületi tevékenység fokozatosan elindult, kibővült. Ennek főbb pontjai a következők voltak: fő célkitűzés a továbbképzés, az ismeretek szintentartása volt. Kapcsolataink révén rendszeresen jöttek vendégelőadók. Csupán az elhunytak közül említjük meg a következő professzorokat: Bruckner Győző, Clauder Ottó, Dévai József, Erdey László, Erdey-Grúz Tibor, Proszk János, Schulek Elemér, Végh Antal. Így továbbképző sorozatokat is indítottunk a következő szakmákból: analitikai, kémiai, szerves kémia, biokémia, gyógyszerészeti kémia, stb.

Helyi előadók rendszeresen szerepeltek az előadóüléseinken. Így egyrészt fórumot biztosítottunk a fiataloknak, másrészt több határterületi előadást szerveztünk az élelmiszeripar, a faipar, a kohászat, a textilipar egyesületeivel, gyógyszerészekkel, sőt orvosokkal is. 1962-ben megrendeztük a Soproni Vegyész Napokat.

Hasznosak voltak a munkahelyi látogatások. Több üzem, az egyetem, kutató intézetek, gyógyintézeti laboratóriumok meglátogatása sok együttműködést alakított ki. Ennek érdekében felmértük az egyes munkahelyek szakkönyvtárait, műszereit. Lehetőség nyílt további tudományos fokozatok elérésére.

Pungor Ernő professzor veszprémi működése alatt megszervezte az Egyesület dunántúli csoportjainak együttműködését. Ennek keretében rendszeressé váltak a Dunántúli Analitikai Konferenciák, amelyekre többször Sopronban került sor. Emellett még a következő konferenciákat rendeztük meg több ízben: Magyar Színképelemző Vándorgyűlés, Műanyagok a korrózióvédelemben, Gyógyszeranalitikai Kollokvium, Komplexkémiai Kollokvium, Országos Vegyészkonferencia. A 40 év alatt mintegy 30 nagyrendezvényt szerveztünk. Ezzel erősítettük régi akciónkat: a „Sopron konferenciaváros” kialakítását.

¹ A pallett fényképét lásd a Soproni Szemle 1992. évi 1. számában, a 82–83. oldalakon.

A négy évtized alatt a helyi csoport elnökei voltak: Kiss József, Szendrey István, Nikolics Károly, Németh Károly, Macher Frigyes. Gyümölcsöző volt együttműködésünk az egyesület országos elnökségével és a MTESZ Sopron város Szervezetével. Köszönet érte!

Ezután került sor vendégeink tudományos előadásaira: Pungor Ernő: A hazai tudományos kutatás helyzete, perspektívája. Náray Szabó Gábor: A MTESZ jövőképe. Szekeres Gábor: A vegyipar időszerű kérdései. A nagyon színvonalas előadásokat élénk érdeklődés kísérte.

Macher Frigyes elnök a következő szavakkal zárta a jubiláris ülést: „Büszkén valljuk magunkénak a 40 évet minden sikerével és sikertelenségével. A mostani nehéz gazdasági viszonyok között célunk a helyi csoport fenntartása. Bízom benne, hogy újabb 10 év után, az 50. év krónikása mozgalmas egyesületi életéről, nagyszerű eredményekről számolhat majd be.

MEGEMLEKEZÉSEK

Szála Erzsébet:

In memoriam Josef Pausz (1930—1995)

Hittel és bizakodással telten, sugárzó örömmel mondta nem is olyan régen: „Végre nyugdíjba megyek, s megírhatom mindazt, amit oly régen szerettem volna, de nem volt rá időm soha, hiszen a szolgálat kitöltötte az életemet.” Amit annyira remélt, nem élhette meg. 1995. április 30-án Badenben meghalt. Betegsége idején kollégái, barátai és ismerősei sokan meglátogatták, családja pedig szerető gondoskodással vette körül. Tudta, hogy mennyire kell. Isten akaratában megnyugodva, fájdalom nélkül, csendesen elköltözött. Nekünk azonban, sokunknak, távozása fájó hiányt jelent.

Pausz József 1930. október 28-án született Sopronban. Az elemi és a gimnázium alsó tagozatát Győrben végezte 1937 és 1942 között. Ezután Bruck an der Mur-ban járt iskolába az 1942—44-es tanévekben. 1944—46-ban Neusiedl am See (Nezsider) volt iskolázásának helye. 1950. június 17-én a kismartoni állami gimnáziumban érettségizett.

Ezt követően — 1951 és 1957 között — jogi, evangélikus teológiai és filozófiai tanulmányokat végzett a bécsi egyetemen. Teológiai oklevelét 1957. február 2-án szerezte meg. Már egyetemi tanulmányainak ideje alatt hitoktatóként dolgozott Bécsben. Diplomája kézhez vétele után segédlelkész és hitoktató a burgenlandi Zurndorfban (Zurányban).

1959. szeptember 13-án szentelték lelkészé. Továbbra is Zurndorf gyülekezetét gondozta. 1964. november 1-jétől már Bécsújhelyen lelkész. Ezt a szolgálatot 1973. augusztus 31-éig látta el. Ettől kezdve 1978. augusztus 31-éig Bécsújhelynek iskolai lelkésze, aki ellátja egyúttal az adminisztrátori teendőket is. 1978. szeptember 1-jétől 1993. október 31-éig Baden bei Wien-ben iskolai lelkész. Lelkészi teendői mellett —

— az 1983—93 években — az Alsóausztriai Tartományi Iskolatanács szakfelügyelője. Feladata az evangélikus hitoktatás koordinálása, szakmai felügyelete és az iskolák látogatása volt.

Munkáját mindenkor erős hittel, kiváló felkészültséggel és végtelen szeretettel végezte. Mindenütt, ahol szolgálatot teljesített, szerették. Szakmai megbecsülését jelentette, hogy 1973. november 1-jétől a „Professor” kitüntető cím használatára jogosult, majd 1991. áprilisától „Udvari tanácsos”. Negyven évi szolgálat után, 1993. november 1-jétől kérte nyugdíjazását. Úgy érezte, még sok ereje és elegendő ideje van tervezett kutatásainak elvégzéséhez. Szolgatársi kapcsolatait megújította. Sok új barátot, ismerőst is talált. Azon a hétvégén éppen egy lelkesztársa családi ünnepére készülődött Sopronba, amikor hirtelen kórházba kellett mennie. 1994. áprilisát irtuk. Azután még egy kerek esztendőt kapott, hogy elvégezhesse legfontosabb teendőit. 1995. április 30-án szólította magához Ura.

Pausz József, sokunk kedves Jóská-ja lelkeszi esküjéhez híven élt. Lelkeszi és állami szolgálatában mindig különösen fontos volt számára az ifjúság lelki gondozása. Látta, hogy a hitben élő ember egyre kevesebb, s hogy a hitetlenek élete még a hívőkénél is nehezebb. Az ifjúság keresztyén hitben való nevelése életprogram volt számára. Az ifjúsági munka — a lelkeszi tevékenység, a liturgikus szolgálatok és a látogatások mellett — külön időt és energiát igényelt, amelyre ő mindig készséggel vállalkozott. Így elvállalta a burgenlandi szuperintendencia területén az ifjúsági lelkesztisztét 1960 és 64 között, majd 1970 és 84 között az Evangélikus Ifjúsági Szervezet képviselője az Osztrák Evangélikus Egyház főtanácsában (Generalsynode), s egyúttal tagja volt a képzési bizottságnak is.

Badeni lelkeszi tevékenysége idején, a nyolcvanas évek vége felé már több ideje volt arra, hogy történelmi, egyháztörténeti, s azon belül különösen iskola- és oktatástörténeti ismereteit bővítsen. Alsó-Ausztria, Burgenland és Magyarország területén az evangélikusság történetének kutatásával foglalkozott. Rendszeres kutatásokat folytatott szülővárosának, Sopronnak a levéltáraiban: az egyedülállóan gazdag városi levéltárban, a soproni evangélikus egyház levéltárában, valamint az evangélikus líceum híres könyvtári anyagában. A reformáció térhódítása, az első

burgenlandi, alsóausztriai és soproni reformátorok munkássága érdekelte. Fáradhatatlanul járt a szükséges, ám hiányzó adatok után. Sűrűn levelezett, s ha kellett, utazott Regensburgba, Rothenburgba, Nürnbergbe, Pozsonyba, Győrbe vagy Sopronba, hogy anyagát újabb és újabb adatokkal kiegészíthesse.

Anyanyelvén, magyarul és második anyanyelvén, németül egyaránt szépen fogalmazott. Osztrák és magyar folyóiratokban publikált. A reformáció kiemelkedő személyiségei közül Gerengel Simon, a gyülekezetalapító soproni prédikátor, és Rauch András, a német származású soproni evangélikus gyülekezeti kántor, zeneszerző foglalkoztatták több tanulmányban is.

Szívesen dolgozott együtt más kutatókkal, hiszen őt a munka, az „ügy”, az evangélikusság történetének a szeretete vezérelte. Bárkinek, aki kérte, szívesen állt szolgálatára, és természetesen fogadta el mások segítségnyújtását. Soproni lelkésztársait is rendszeresen segítette, hogy korszerű, friss hitoktatási tananyagokhoz, lelkészi/pedagógiai, homiletikai folyóiratokhoz juthassanak. Saját autóján éveken át, rendszeresen szállította a lelkészi munka számára oly nélkülözhetetlen szakirodalmat, amelyeket csak devizáért, külföldön lehetett volna megvásárolni, ám erre egyik magyar lelkészi hivatalnak sem volt akkor sem pénze, sem lehetősége.

Hozzájárult a Soproni Evangélikus Gyűjtemények anyagának bővítéséhez is. Publikációiból tiszteletpéldányokat kapott könyvtárunk, lemásoltatta saját költségén az értékes Gamauf-kéziratanyag egy részét, hogy a kutatóknak megkönnyíthessük a munkát, és könyvtárának közel háromszáz kötetét hagyományozta a soproni gyülekezetre.

Egyháza, hívei és diákjai, társai és barátai egyaránt tisztelték, szerették. Lelkészi és kutatói munkájának elismerése volt, hogy 1993. június 22-én Alsó-Ausztria tartománya Becsületrenddel tüntette ki.

Energiája kifogyhatatlannak tűnt, és töretlen maradt még akkor is, amikor már tudott gyógyíthatatlan betegségről. Megkezdett munkáinak befejezésére törekedett. Mindezt derűvel és az örök élet reményével tette. Öröm volt beszélgetni, együtt lenni vele. A mi dolgunk továbbadni mindazt, amit Tőle kaptunk.

Publikációi (a megjelenés sorrendjében):

Simon Gerengel, der Reformator der Buckligen Welt. In: Glaube und Heimat. Evangelischer Kalender für Österreich, 1988. p: 72.

Andreas Rauch. In: Glaube und Heimat. Evangelischer Kalender für Österreich 1989. S: 71—79.

Andreas Rauch, ein evangelischer Musiker in den Wirren der Gegenreformation. In: Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. 106. 1990. S: 62—111.

Andreas Rauch. Ein evangelischer Musiker — 1592 bis 1656. Wien, 1992.

Rauch András, egy evangélikus muzsikusként az ellenreformáció viszontagságaiban. SSz., 1992, 193—212.

Ein „aussgeschaffter Exulant” auf der Flucht. In: Glaube und Heimat. Evangelischer Kalender für Österreich, 1994. S: 72—77.

Zwei Regensburger Rektoren in Ödenburg. In: Zeitschrift für Bayerische Kirchengeschichte, 1994. S: 108—144.

Pausz József—Grüll Tibor: Gerengel Simon és társai inkvizíciós perének jegyzőkönyve. SSz., 1994, 159—180.

Pausz, Josef—Maurer, Rainer: Magister Caspar Zeitvogel. Baden, 1994.
Cristoph von Habermayer. Gründer der Evangelischen Gemeinde in Wiener Neustadt.
In: Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich, 1994/95. S:
179—199.
Simon Gerengel (unvollendetes Manuskript).
Az adatgyűjtésben való segítségért szíves köszönetet mondok özvegyének, Elisabeth
Pausz asszonynak, valamint sógorának, Kalmár István úrnak.

Tompa Károly:

Dr. Dr. h. c. Majer Antal **1920—1995**

1995 karácsonya után szomorú telefonhír jutott el az erdész társadalomhoz, és ez év elején kézhez is vettük a gyászjelentést: „A gyászoló család és a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem mély fájdalommal tudatja, hogy Dr. dr. h. c. Majer Antal aranydiplomás erdőmérnök, nyugalmazott tanszékvezető egyetemi tanár, a mezőgazdasági (erdészeti) tudomány doktora, az Egyetem volt rektorhelyettese, az Erdőműveléstani Tanszéknek 23 éven át vezetője 1995. december 29-én, életének 76. évében elhunyt. Személyében az Erdészeti és Faipari Egyetem a magyar erdészeti tudomány, az erdészeti felsőoktatás egyik legkiválóbb művelőjét veszítette el. Kiemelkedő szakmai tevékenységét, tanári egyéniségét, emberségét mérnöki generációk őrzik emlékezetükben. Volt professzorát az Egyetem saját halottjának tekintik. Temetése 1996. január 11-én, csütörtökön 14.45 órakor lesz Szombathelyen, a Jáki úti temetőben...”

Nagy halottunkat mintegy négyszáz erdész, barát és tisztelő a rokon szakmákból, egyesületekből, hivatalokból kísérte utolsó útjára, felemelő és lélekbemarkoló gyászszertartás keretében. A ravatalozóban, a virágözönnel és egyenruhás hallgatók díszőrsége által övezett koporsó fölött, miután a vallási szertartás lezajlott, dr. Koloszár József dékán, a Tanszéken Majer Antal utóda mondott szép búcsúbeszédet és Balogh József szombathelyi tanár erre a szomorú alkalomra írt saját versét mély együttérzéssel szavalta el. A sírnál az 1940-ben iratkozott és mára erősen megfogyatkozott évfolyamtársak nevében Hábel György erdőmérnök búcsúzott. A fenyőfák övezte sírba helyezett koporsót a vadász erdőmérnök hallgatók díszsörtüze kísérte és a sok száz gyászoló megrendülten énekelte el az erdész himnuszt, valamint a Szózatot.

Dr. dr. h. c. Majer Antal 1920. január 3-án Kálózson született. Édesapja uradalmi kőműves volt. 1937-től, apja halála óta maga tartotta el magát. Hat elemi iskola után a veszprémi piarista gimnáziumban tanult, ahol biológia tanára hamar felkeltette a Bakony erdőségei és általában a természettudományok iránti érdeklődését. 1940-ben jelesen érettségizett és erdőmérnöki oklevelét 1944-ben ugyancsak jeles minősítéssel szerezte meg, egyetlen utóvizsga nélkül. A Ifjúsági Kör életében, vezetésében végig tevékeny részt vállalt és elnöknek is jelölték.

Gyakorlati munkáját 1944-től a Veszprémi Erdőhivatalnál kezdte, mint segéd erdőmérnök. 1945-ben a Szentgáli Erdőgondnokságnál vezető, 1946—47-ben a Franciavágási Fűrész-Vasútüzemvezető, 1948—50-ben az Ugodi Erdőgondnokság

erdőgazdász, 1950. augusztus hó 1-jétől az Ugodi Erdőgazdaság igazgatóhelyettes főmérnöke, 1953-tól az Erdészeti Tudományos Intézet (ERTI) tudományos munkatársa, majd 1957-től az erdőművelési osztály vezetője. 1961—1963-ig az EFE Erdőműveléstani Tanszékének vezető egyetemi docense, majd 1985-ig, nyugdíjba vonulásáig egyetemi tanára.

Egy tanárnő lánya és két unokája van Szombathelyen. Néhány év óta ő is Szombathelyen lakott az élő családtagok és ott eltemetett neje közelében.

Majer professzor már gyakorlati munkája mellett elkezdte Ugodon erdőművelési kutatásait, MTA ösztöndíjjal. Az Egyetemnek 25 éven át volt iskolateremtő kiváló oktató-kutatója, négy éven át (1962—65) rektorhelyettese.

Publikációinak száma több mint 300, köztük 8 önálló könyv és mintegy 16 könyvrészlet. A könyvek közül három az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg (1968-ban „Magyarország erdőtársulásai”, 1981-ben „A Bakony tisztafása” — nívódíjasok —, 1988-ban „Fenyves a Bakonyalján.”). Három könyve a magyar viszonyokra sajátosan kialakított erdőtípológiával foglalkozik, amelyre mint alapokra

1962—1965 között a táji erdőművelési irányelveket felfektették és gyakorlatilag alkalmazták. „Az erdő poézise” versgyűjteményét 1994-ban adta ki az OEE.

Haláláig eredményesen foglalkozott az erdei ökoszisztémák vizsgálatával és osztályozással. Ezen a területen már a hatvanas évek elején megjelent egy terjedelmes „Erdőtársulások rendszere” című egyetemi jegyzete. Kutatásainak további főbb területei: az erdőfelújítás és — nevelés korszerűsítése, a rontott erdők felszámolásának módszerei, a fafajmegválasztás ökológiai alapjainak lefektetése stb. Ezek az eredmények a gyakorlatban mind felhasználásra kerültek. Különösen a természetyszerű erdők, főleg a bükkösök és a természetvédelmi erdők művelése, a bükk- és tölgyfélék nemesítése, évgyűrű-kronológia, a gyökér-összenövés, a hosszú időtartamú állománynevelési kísérletek, valamint a természetvédelem és az erdőesztétikai ismeretek voltak azok a területek, ahol Majer professzor munkássága sokban bővítette a magyar erdészeti kutatás sikereit.

A Bakonyban létesített nagyszámú kísérleti területein nemcsak az EFE és az ERTI kutatói, hanem a bakonyi gyakorlati erdőművelők is folyamatosan dolgoznak. Utóbbiak egyik Veszprémi Akadémiai Bizottság-i (VEAB) ülésén Huszárok-előpusztán, nyugdíjba vonulása alkalmából meleg ünneplésben részesítették és értékes ajándékokkal tisztelték meg. A VEAB Erdészeti Szakbizottságnak két évtizeden át volt mozgató rugója és vezető munkatársa. Természetesen a soproni erdőkben (Asztalfő, Hidegvízvölgy, Köves árok, ágfalvi úrbéres erdő és a város környéke állományokban (Sopronkövesd, Nagylózs, Hegykő) is nagyszámú kísérletet létesített az állománynevelési, szálalási, felújítási, fafajmegválasztási módszerek javítása céljából. Az erdőmérnöki gyakorlat gerincét képező tárgy, az erdőműveléstan oktatását sok-sok saját kutatási eredménnyel színesítette. Ennek a szakterületnek országosan elismert legjobb ismerője, tudója volt. Tanítványai nemcsak a szaklapokban, napilapokban, de a rádióban is leggyakrabban a tőle kapott útravalókra hivatkoznak. A gyakorlati erdőművelési utasításoknak, tájékoztatóknak is ő volt a szerzője vagy társszerzője. Kitűnően ismerte az ország és Középeurópa erdőtársulásait, ökológiai adottságait. Úttörő állománynevelési eredményeit mérnöktovábbképző tanfolyamokon is folyamatosan ismertette.

Mindig jó, szuggesztív előadó volt. Előadásai, szemléltetései újszerűek, gyakorlatvezetési módszerei a legkorszerűbbek voltak. Egyike volt azoknak a professzoroknak, akik az erdőmérnök jelöltek szakmaszerzetetének, a hagyományokhoz, a városhoz való ragaszkodásuknak elmélyítéséért a legtöbbet tettek. At erdők esztétikai, és közjóléti szerepe főleg az Ő úttörő iskolájának hatására vált napjainkban fontossá. Beosztott oktatóinak tudományos előrehaladását is szembetűnően támogatta.

Sokrétű társadalmi munkája is kiemelkedő. Mint a Soproni Városszépítő Egyesület elnöke hamar kiérdemelte a „Pro Urbe Sopron” kitüntetését. A MTESZ-ben is mindig sokat dolgozott, mint elnökségi tag is. Az Országos Erdészeti Egyesület (OEE), a Minisztérium a MTA több bizottságának volt tagja. Mindig kiemelkedő szorgalmú, higgadt, nyugodt egyéniség volt, aki azonban szakterületének érdekeit haláláig a legszenvedélyesebben védte és a hátráltató körülmények elhárításáért mindent megtett. Állandóan képezte magát. A világ erdőművelési szakirodalmát jól ismerte, az újat szenvedélyesen kereste és alkalmazta. Kollégái és az egész magyar erdőszéktársadalom nagyrabecsülte, szerette és elismerte. Ezt tucatnál is több kitüntetés is igazolja. Jobbára egy magyar erdősznek adható minden fontosabb hazai elismerést megkapott, mindnyájunk meglegedésére.

1960-tól a mezőgazdasági (erdészeti) tudományok kandidátusa, illetve 1974-től akadémiai doktor volt.

Kitüntetései: Erdőgazdaság kiváló dolgozója (1957), Szocialista munkáért érdemérem (1958), Vadas J. emlékérem (1968), Bedő A. emlékérem (1973), MTESZ-díj (1977), Pro Natura díj (1978), Fásítási emlékérem (1981), Eötvös-díj (1982), Pro Urbe Sopron emlékérem (1983), Munka érdemrend arany fokozata (1984), Ember az erdőért emlékplakett (1993), EFE tiszteletbeli doktora (1993), Arany oklevél (1994), Pro silva Hungariae díj (1994).

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Metzl János:

Askercz Éva: Sopron Anno

**Kiadó: Fekete Cédrus Könyvkereskedés. Sopron 1995. 89 oldal,
60 egész oldalas színes kép (ezek közül 3 oldalon 2—2, 2 oldalon 4—4 kép)
és 7 kisméretű szöveggömbi kép.**

A könyv az 1995-ös év legszebb soproni kiadványa. Ez egyaránt vonatkozik kivitelére és tartalmára. Askercz Éva, Sopron művészettörténetének egyik legjobb ismerője mesteri kézzel válogatta ki a régi Sopronra leginkább jellemző vedutákat, festményeket, rajzokat. A könyv lapozása közben a Sopront nem ismerő bizonyára kedvet kap a város megismerésére, a csak alkalmilag idelátogatóban pedig kedves emlékeket idéz fel. A legtöbb élményt azonban a soproni embernek nyújtja. Bepillanthat a város múltjába, össze tudja hasonlítani a mostani városképet a régivel. Ha gondosan áttanulmányozza a képeket, egész más szemmel fogja nézni városát.

Élményt nyújtók Askercz Éva szakszerű és hangulatos bevezető sorai is. Külön érdekességet jelentenek a Storno-vázlatkönyvekből bemutatott képek. Ezekbe a vázlatkönyvekbe még Storno Gábor életében kevesek ugyan betekintheztek, de most, hogy a Storno-hagyaték a múzeumhoz került, közkinccsé tehetők, s erre a szerző a legilletékesebb, aki a hagyatékot rendezte.

Növeli a könyv értékét háromnyelvűsége. Ilyen esetben nagyon fontos a fordítás minősége, ezért azonban már nem a szerző, hanem a fordító, ill. a lektor felel. Sok kiadvánnyal kapcsolatos negatív tapasztalat után örömmel állapíthatjuk meg, hogy a fordítások jól és hangulatosan adják vissza a szerző gondolatait. Talán csak az kifogásolható, hogy a német szövegben a fordító igyekszik helyenként túlságosan szó szerint fordítani, ami kissé nehézkes mondatszerkesztéshez vezet. Az angol szövegnek éppen a szabadabb fordítás az erénye.

Az apróbb hibák közül néhány említést kíván. A magyar szövegben a 6. old. 3. bekezdésében olvashatjuk a „nemzeti törekvések” kifejezést. Ezt a német fordító „nationalistische Bestrebung”-nak írja „nationale Bestrebung” helyett. A nacionalista jelzőnek ugyanis pejoratív hangzása van. A 18. old. utolsó bekezdésében „verbogene malerische Höfe”-ről olvasunk, „verbogene” helyett. Ez valószínűleg sajtóhiba, de értelemzavaró. A 20. old.-n olvasható „Malergässchen” helyesen „Färbergässchen” (A 62. és 78. képaláírás helyes). Hibás a 32. old.-i képaláírás. A csehlevél németül

„Zunftbrief” és nem „Zumblatt”. A 36., 37. és 41. oldali angol képalírásban „Winzenz Reim” szerepel, németül miért „Vince Reim”? A keresztnevek fordításának kérdéséről különben is lehetne vitatkozni. Hibás a festő neve a 42. old. képalírásán (Gerstmeyer helyett Gerstmeier) és a 78., 79. old. képalírásán (Autheried helyett Autherid). A 47. oldalon a „Kussuth” nyilván sajtóhiba, de bosszantó.

Az említett kis hibák azonban alig észrevehetőek és nem befolyásolják a könyvről alkotott rendkívül kedvező benyomást. Csak az esetleges újabb kiadás esetére kell rájuk a figyelmet felhívni.

A szép kiállításért külön dicséret illeti a váci NALORS Kft.-t.

Metzl János:

Hárs József: Szakácskönyv 1828.

Angelicus Kft. Kiadó, Sopron, 1991.

109 oldal, 11 kép.

Szerencsés véletlen, hogy baráti kapcsolat folytán az 1828—29-es években leírt Seywert családi receptkönyv véletlenül egy helytörténész kezébe került. A szerző jól ismerte fel a könyv helytörténeti értékét és közreadta azt. A könyvből nemcsak az derül ki, hogy abban az időben mit sült-főzött egy vulkapordányi molnárcsalád, hanem megismerjük a különböző konyhai kellékeket, felszereléseket, azok népies nevét, valamint az étkezési szokásokat. A 172 receptet egymás mellett közli német eredetiben és magyar fordításban. A német szövegben számos nyelvjárási érdekességet találunk. A szerző a családi hátteret és vagyoni viszonyokat is felderítette, amit a könyv bevezetőjében ismertet. A mű értékes adalék Sopron megye helytörténetéhez.

MUNKATÁRSAINK

- Dr. Grüll Tibor* főiskolai tanár, Sopron, Rózsa u. 14.
Nagy Alpár óvóképzőintézeti tanár, Sopron, Zerge u. 21.
Dr. Bertalan Judit egyetemi adjunktus, ELTE, 1112 Budapest, Kérő u. 20.
A. Szála Erzsébet főiskolai tanár, Sopron, Lenkey u. 3.
Boronkai Szabolcs egyetemi hallgató, Sopron, Lackner Kr. u. 3.
Askercz Éva művészettörténész, Soproni Múzeum, Fő tér 8.
Jereb Ottó mérnök, Sopron, Hunyadi u. 37.
Velladics Márta művészettörténész 1039 Bp., Juhász Gy. u. 12. I. em. 5.
Bircher Erzsébet Sopron, Mikoviny u. 68.
Dr. Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár, Sopron, Kökényes köz 3.
Dr. Macher Frigyes, központi Bányászati Múzeum, Sopron, Templom u. 2.
Dr. Nikolics Károly c. egyetemi tanár, Sopron, Kis János u. 1.
Dr. Tompa Károly egyetemi tanár (EFE), Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 7.
Dr. Metzl János ny. Kórházi főorvos, Sopron, Deák tér 35.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

des Stadtverschönerungsvereines Ödenburg.

Herausgegeben von der Stiftung Ödenburger Rundschau

mit Unterstützung der Selbstverwaltung der komitatsrechtliche Stadt Ödenburg

Gegründet von Karl Heimler

Vorstand des Redaktionskomitees: Karl Mollay

Redakteur: Eva Turbuly

Inhaltsverzeichnis

- Grüll, Tiburtius:* Städtische Literatur in Ödenburg im XVII. Jahrhundert. I. Teil
- Nagy, Alpár:* In memoriam Hans Scholz (1903—1993) (Summary)
Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung
- Bertalan, Judit:* Zur Geschichte der deutschsprachigen Presse von Ödenburg
- Szála, Elisabeth:* Johann Kis, der Schriftsteller und Literaturorganisator
- Askercz, Éva:* Drei Ausstellungen des Jahres 1995
Kleine Mitteilungen
- Boronkai, Szabolcs:* Das Briefwechsel von Moritz Kolbenheyer und Friedrich Hebbel
- Jereb, Otto:* Vergessene Gedenkwälder und Gedenkbäume
- Velladics, Marthe:* Ein kleiner, aber interessanter Beitrag zur Baugeschichte von Fertőd
Kulturelles Leben in Ödenburg
- Bircher, Elisabeth:* Die Pannonia Galerie
— ein Beispiel der Verbürgerlichung
- Kubinszky, Michael:* Die Tätigkeit des Ödenburger Stadtverschönerungsverein im Jahr 1995
- Macher, Friedrich—Nikolics, Karl:* Zum 40. Jubiläum der Ödenburger Gruppe des Vereines Ungarisches Chemiker
Nekrologe
- Szála, Elisabeth:* In memoriam Josef Pausz (1930—1995)
- Tompa, Karl:* Dr. Dr. h. c. Anton Majer (1920—1995)
Bücherschau
- Metzl, Johann:* Eva Askercz: Sopron Anno, wie es die Maler sehen. Verlag Fekete Cédrus Ödenburg, 1995, 91 S. (ung., deutsch, engl.)
- Metzl, Johann:* Josef Hárs: Kochbuch vom Jahre 1828
Verlag Angelikus Gmbh. Ödenburg, 1991, 109 S., 11 Bilder
Unsere Mitarbeiter
Inhaltsverzeichnis

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, Í, Ú* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele. A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ...városokat.¹²

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk. Mivel áttértünk a számítógépes szövegszerkesztésre, munkánkat nagyban megkönnyítené, ha a szerzők floppy-lemezen (Word 6-ban) küldenék el munkáikat.

2. *A lapalji jegyzetek.* Idekerülnek a főszöveg kiegészítő részletei, adatok, főleg pedig a szöveget hitelesítő, igazoló *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számoljuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története: 1841—1950. Sopron, 1960, 15 — A továbbiakban így: Csatkai i. m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkeire így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar misszilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114—120. A Soproni Szemle nevét mindig rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere, Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Újságcikkekre így: pl. a szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: a levéltár megnevezése: levéltári jelzet. — A Soproni Levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SL.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai az irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. *kurzív szedés* aláhúzással stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fénykép(ek)et, vagy alkalmas rajzokat (térképvázlatok!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. rajz(ok) készítőjének nevét is feltüntetni.

6. Az 1993. évi 1. számtól kezdődően a szerzői tiszteletdíjak megváltoztak. Ezentúl csak 11 gépelt oldal felett fizetünk, szerzői íveként 6000 Ft-ot (1 iv 22 oldal). Minden szerző kap cikkenként egy tiszteletpéldányt.

Kérjük a pontos címet, s ha van, az átutalási betét számát, s az ezt kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a lakhely szerint illetékes postaigazgatóságokon, a Soproni Múzeumban vagy a Városi Levéltárban. (Sopron, Fő tér 1.)

Előfizetési díj 1 évre 300,-Ft, egyes szám ára: 80,-Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Múzeumban vagy a Városi Levéltárban (Sopron, Fő tér 1.) kaphatók.

Sopron barátai: Szavunk ne maradjon raktárfalak közé zárva! Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája története érdekel! Kérjük ehhez az Ön segítségét is. Támogassa a Soproni Szemle Alapítványt!

(Elszámolási számla az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. soproni fiókjánál, Ógabona tér 9., 405-10307. számon.) Az APEH 1993. ápr. 16-án 7830283603. sz. a engedélyezte, hogy az adományozók - igazolásunk alapján - adományait adóalapjukból levonhassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: Soproni Szemle Alapítvány

Felelős kiadó: Dr. Ádám Antal

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. üzemében
(Sopron, Csengery u. 51.)

95. 4316— Felelős vezető: Hillebrand Imre

Terjeszti a Magyar Posta Rt.

HU ISSN 0133—0748

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.
Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány,
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával.
Alapította: Heimler Károly
A szerkesztőbizottság elnöke: MOLLAY KÁROLY
Főszerkesztő: TURBULY ÉVA

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN, DOMONKOS OTTÓ,
GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN,
HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA,
KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

ISKOLATÖRTÉNETI TEMATIKUS SZÁM KÉSZÜLT A JÓZSEF ATTILA ALAPÍTVÁNY TÁMOGATÁSÁVAL.

TARTALOMJEGYZÉK:

Lectori salutem!	97	<i>Szála Erzsébet:</i>	
<i>Göncz Árpád</i> megnyitóbeszéde. A magyar iskola első évszázadai c. kiállításon	97	Emlékezés dr. Friedrich Károlyra	267
<i>G. Szende Katalin:</i> A soproni iskola első évszázadai (egy határváros emlékei országos kiállításon)	99	<i>Arszin Miklós:</i> In memoriam dr. Erdi-Trogmayer Henrik (1897—1996)	270
<i>Kovács József László:</i> Hummel Kristóf végrendelete (1562) és számadása (1569)	115	SOPRONI KÖNYVESPOLC	
<i>Grüll Tibor:</i> Városi irodalom a XVII. századi Sopronban (II. rész) (Klasszikus olvasmányműveltség)	127	<i>Bircher Erzsébet:</i> VÁRHely (folyóirat-bemutató)	273
<i>Mészáros István:</i> Adalékok Sopron iskolatörténetéhez	137	<i>Landsteiner, Erich:</i> Faut Márk és Klein Menyhért krónikája. Közzéteszi Kovács József László. Sopron—Eisenstadt 1995, 176 o.	277
<i>Szögi László:</i> Sopron városi és megyei hallgatók a Habsburg Birodalom egyetemcímén a XIX. század első felében	150	<i>Bartha Dénes:</i> Kubinszky Mihály: Táj + építészet. Mezőgazda Kiadó Budapest, 176 o.	279
<i>Környei Attila:</i> Adatok és gondolatok a soproni iskolai oktatás XIX. és XX. századi állapotáról	188	<i>Hárs József:</i> Salamon Nándor írásai (1962—1995). Bibliográfia Szombathely, 1995, 125 o.,	280
<i>Németh Ildikó:</i> A Csöndes-féle nyilvános tan- és nevelőintézet	208	<i>Kőhegyi Mihály:</i> Tilkovszky Loránt: Nemzetiség és magyarság. Nemzetiség-politika Magyarországon Trianontól napjainkig. Budapest, 1994, 164 o.	281
<i>Hárs József:</i> Önképzőkörök Sopronban 1867 és 1945 között	227	<i>Hárs József:</i> Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1611—1655. Zalai Gyűjtemény 39.	284
<i>Hárs József—Riedl Béla:</i> Változatok diplomára (Beszélgetés)	243	Zalaegerszeg 1996, 189 o.	284
SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE		<i>Rónai Judit:</i> A Soproni Németh László Közép-európai Népi Akadémia hozzájárulása a magyar oktatás 1000. évfordulójának megünnepléséhez	285
<i>Metzl János:</i> A Corvinus Magyar—Osztrák Baráti Kör 1995. évi tevékenysége	260	LEVÉLSZEKRÉNY	285
MEGEMLÉKEZÉSEK		MUNKATÁRSAINK	286
<i>Domonkos Ottó:</i> 100 éve született Csatkai Endre	262	INHALTSVERZEICHNIS	287
<i>Németh Ildikó:</i> Dr. Wallner Ignác (1847—1929)	265		

A borítón: G. Hering del I. B. Pinelith: Market Place of Oedenburg, XIX. sz.

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

L.ÉVFOLYAM

1996

2—3. szám

Lectori Salutem!

Sopront évszázadok óta az iskolák városaként tartják számon. A Soproni Szemle szerkesztősége iskolatörténeti számmal kívánta megünnepelni az 1000 éves évfordulót. Nagy örömeinkre számos kiváló tanulmányt kaptunk kézhez. Terjedelmük meghaladta egy szám kereteit. Így a Szemle történetében nem először, összevont számot vehetnek kezükbe az olvasók. Göncz Árpádnak a győri iskolatörténeti kiállításon elhangzott megnyitó szavai, az iskola és általában az érték helyéről változó világunkban, véleményünk szerint jó bevezetőül szolgálnak az alább következő tanulmányokhoz, amelyek megírásáért, a határidők lehetőség szerinti betartásáért ez úton mondunk köszönetet a szerzőknek.

A szerkesztőbizottság

Göncz Árpád köztársasági elnök megnyitóbeszéde A magyar iskola első évszázadai c. kiállításon (Győr, 1996. március 21.)*

Hölgyeim és Uraim, kedves Barátaim!

Az ezerszáz éven belül ez az ezer év — hogyha ezt kivágjuk belőle — talán a legfontosabb része ennek az időszaknak, és az teszi a legfontosabbá, hogy a valóban a mai értelemben vett iskolázásunk kezdete. Ezt, hogy *mai értelemben vett*, nagyon hangsúlyosan mondom, mert nem hiszem, hogy az iskola virágozni tudott volna, ha nem támaszkodik alapokra. Nem tudom pontosan meghatározni, mik lehettek ezek az alapok. Láttam a honfoglalásunk, a honfoglaló magyarok kiállítását és ebben öt vagy hat függő kereszt volt. Ez az öt vagy hat függő kereszt arra vallott, hogy már a honfoglaló magyarok legalábbis spirituálisan közel álltak a kereszténységhez, mikor ide bejöttek. Tehát nagy valószínűséggel ez a 2-300 évig tartó folyamat, ameddig a honfoglaló magyarságból valóban keresztény nemzet lett, teljes egészében, nem jelentett nagyon nagy megrázkódtatást, bár a változás összege legalább akkora volt, mint amilyen változás előtt ma állunk. Nagyon nehéz visszamenni. Két évvel ezelőtt Oroszországban jártam. Két hetet töltöttem rokon népek között és mari-földön

* (Magnószalagról áttette Hárs József)

elvittek egy sámán-szentélybe. A sámán-szentélyben mélyen meghatott az, hogy egy olyan erdőben és ligetben voltam, ahol évszázadok óta emberkéz nem szakított le egy levelet sem. Ott volt a templomi öreg néni, akit ismerünk, ott voltak az áldozati adományok (a java részük himzés volt) és ott volt egy kitaposott cipő, amelyik valószínűleg a legnagyobb áldozat volt. Hallottam a legendákat, hogy a szellemek: az erdőnek, a víznek és a hegynek a szelleme hogyan mentették meg az Afganisztánba küldött katonákat. Hét halálból, mert hétszer voltak olyan helyzetben, hogy meg kellett volna halniuk. De még csak nem is ez volt, ami megrendített, hanem az, hogy ebben a szentélyben csak jót szabad kérni, ellenségem vesztét nem kérhetem, csak jót kérhetek más számára, és magam számára és akkor a szellemek teljesítik.

Tehát ez az ország és ez a nép, amelyik a kereszténységgel itt valóban találkozott, nagy valószínűséggel lelkileg megérett arra, hogy a szeretet vallását, Krisztus vallását magáévá tegye. Ennek a kiállításnak nagyon nehéz dolga van, mert az első egyharmadnak, az ezeréves iskola első felének az anyagát lényegesen nehezebb volt összehozni külföldről. Magyarországról, bekötvé az európai iskolázás történetébe, belekötvé abba a korba, amikor az iskola egyházi iskola volt, mindenek előtt kolostori iskola, plébániai iskola, káptalani iskola. Ez alatt az ötszáz év alatt született meg a háromfokú oktatás, születtek és haltak el egyetemkezdeményezések, amelyek a maguk korában fontosak voltak, csak éppen a körülmények — mindenek előtt a külső körülmények — nem feleltek meg neki, de az ország makacsul ragaszkodott az iskolához, és ha saját egyeteme nem volt, akkor megteremtette azt a kapcsolatrendszert, amelyben a mi fiaink is el tudtak menni külföldre: Krakkóba, Prágába, Padovába, Bolognába. Az utolsó két évben három olyan egyetemen is jártam, ahol a magyaroknak szervezetük volt, és a magyarok a hallgatósnak jelentékeny hányadát tették ki. A folyamatosság tehát megvan. A folyamatosság lelki alapja megszületett akkor, amikor bejöttünk ide. Itt megszületett és kialakult az ötszáz év alatt a szervezeti keret és módszer, és utána ez kiegészült a reformáció korával és utána létrejött a polgári iskola, amelyikkel kiállítás-sorozatunk harmadik darabja fog foglalkozni.

Nem tudom, hogy mi előtt állunk. Egészen biztos, hogy az informatika fejlődésével az iskolának az eszköztára is ki fog bővülni, de minden bővülés egyben valami módon szegényedést is jelent. Mi az írásbeliségre és a spirituális, a szellemi tartalmakra támaszkodva valószínűleg lassabban hoztunk döntéseket, lassabban reagáltunk, és könnyebben őriztük az elhatárolt és magunkénak érzett hagyományokat. Ez emberi számítás szerint változni fog. A globalitás felé haladunk. Az ösztönös döntés-, az erkölcsi döntés-, érzelmileg megalapozott döntéssel szemben haladunk a formális logika alkalmazása felé. A döntési folyamat meggyorsul. Nagyon félek, hogy a világot magasabbról fogjuk látni. Valahogy mintha repülőgépről látnánk. És elvesznek benne a részletek. Az iskolának a feladata kettős: egyszer alkalmazkodnia kell a társadalmi valósághoz, azon belül meg kell akadályoznia azt, hogy a társadalom részekre szakadjon. Gazdálkodnia kell az ország teljes állományával, teljes tehetségállományával.

gondoskodnia kell arról, hogy megteremtsük a tanulási lehetőséget és a tehetség ápolását olyanok számára is, akiknek az anyagi lehetőségük nincsen meg. A másik pedig az, hogy követnünk kell az idők változását és az idők változása mellett, a technikai feltételek változása mellett meg kell őrizni a hagyomány világának azokat az elemeit, amelyek bennünket a jövőben is magyarrá tesznek, a jövőben is tovább tudják örökíteni a keresztény iskolának az értékeit és egyben meg tudják őrizni azt az érzelmi tartalékot és ösztöntartalékot, ami embernek tart meg minket. Embernek maradni és magyarnak maradni egy globalizálódó világban többé-kevésbé ugyanazt a feladatot jelenti. A kettőt kétfelé szakítanunk nem szabad.

És mindenekelőtt nem szabad technokratáknak lennünk. Az oktatás eszközeit modernizálhatjuk, de az értékeket, amelyek évezredekre mennek vissza és közös kincsünket képezik, nagyon csinján szabad csak reformálnunk. Ma ott tartunk, hogy mindennek tudjuk az árát, de gyakorlatilag semminek sem tudjuk az értékét. Értékközi állapotban vagyunk.

Azt hiszem, az iskola szakembereinek és a pedagógusoknak a dolga az, hogy az örök értékeket az ideiglenes és kétes értékektől különválasszák, a valódit aranyba foglalják és az aranyba foglalt értékeket úgy őrizzék, mint a szemük fényét. Mert erre tudjuk a ma még ismeretlen jövőt ráépíteni. Ne haragudjanak, hogy ilyen szakszerűtlenül beszéltem. Egy pedagógus biztosan másképpen beszélt volna.

Ezt tudtam én mondani, vénember létemre. Merem remélni, hogy egy majdnem teljes élet tapasztalatai alapján.

Köszönöm szépen a türelmüket.

G. Szende Katalin:

A soproni iskola első évszázadai (egy határváros emlékei az országos kiállításon)

1996. március 21-én „A magyar iskola első évszázadai” címmel nyílt kiállítás Győrött, a Xántus János Múzeum ez alkalommal felavatott új kiállítóhelyiségében, a Rómer-teremben. A történelmi Magyarország teljes területéről származó emlékeket bemutató tárlat a Honfoglalás 1100. Évfordulója Emlékbizottság támogatásával, az Iskolatörténeti Emlékbizottság hosszú előkészítő munkája eredményeképpen jött létre.

1994-ben kormányhatározat emelte az iskolatörténeti évfordulót és a hozzá kapcsolódó eseményeket a millicentenáriumi rendezvények egyik kiemelt, államilag támogatott eseménysorozatává.¹ Ez lehetőséget adott arra, hogy a Kelemen Elemér vezetésével újjáalakult Iskolatörténeti Emlékbizottság nagy lépést tegyen régóta dédelgetett tervének, az átfogó iskolatörténeti kiállításnak a megvalósítására. Mivel

¹ Az 1092/1994. (X. 7.) kormányhatározatot, és az ennek nyomán kialakuló szervezeti kereteket részletesen ismerteti a Millenniumi Tájékoztató 5. száma, szerk. Kelemen Elemér, Bp. 1995. 3–18.

egyelőre megfelelő befogadóképességű kiállítóhely nem áll rendelkezésre, a tulajdonképpen egységes tárlatot csak korszakonként más-más helyszínre szétosztva lehetett megrendezni: az államalapítástól a mohácsi csatavesztésig terjedő időszakot Győrött, a reformáció és az ellenreformáció iskolaügyét bemutató részt június 20-tól Debrecenben, a modern polgári közoktatás történetét augusztus 30-tól a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban láthatja a nagyközönség. A középkori bemutató végleges helyszínének és rendező szervének kijelölésére 1995 elején került sor. A döntés értelmében a pannonhalmi évfordulós eseményektől elkülönülve, a Xántus János Múzeum, ill. tágabb értelemben a Soproni Múzeumot is magában foglaló Győr-Moson-Sopron megyei múzeumi szervezet kapta meg a rendezés feladatát.²

Az iskolatörténehez hagyományosan felhasznált forrásanyag írott dokumentumokból áll, amelyek a középkorban latinul, a XIV. századtól egyes helyeken korai újfelnémet nyelven íródtak, magyar szöveg csak elvétve fordul elő. A legtöbb múzeumlátogató, és főképp a mai iskolások számára tehát ezek megtekintése nem jelent maradandó élményt. Ezért kezdettől fogva arra törekedtünk, hogy a szakmai közvélemény számára sokat mondó, egyes esetekben Magyarországon még soha be nem mutatott könyvek és oklevelek mellett az adott témára, az adott helységekre vonatkozó tárgyi, művészeti emlékeket is kiállítsuk. A középkori régészeti kutatások örvendetes fellendülésével sok témakörben (kolostori, plébániai iskolák, egyetemek, lovagi nevelés, kézművesség) mód nyílt ásatási eredmények: épületek és tárgyi leletanyag közreadására is. Emellett a legkisebbek számára és mindannyiunk örömeire a Nemzeti Színház díszlettervezőiből alakult csoport (Turiart Bt.) segítségével, korabeli ábrázolások alapján rekonstruált jeleneteken is megelevenedik a tanítás néhány mozzanata.

A középkori oktatás történetét átfogó, eredeti tárgyakból álló gyűjtemény természetesen nem létezik, az anyag jellege miatt nem is létezhet. A kiállítás forgatókönyvének összeállításakor több mint félszáz hazai és külföldi gyűjteményt kerestünk meg kölcsönzési kéréseinkkel, amelyek többsége igen segítőkészen támogatta ügyünket. Az első listák összeállításában segítségünkre volt Mészáros Istvan tématerve is, amit még mintegy 5 esztendővel ezelőtt készített az Iskolatörténeti Emlékbizottság felkérésére. A kiállítás végül is 43 különböző gyűjtemény anyagából állt össze, amelyeknek ezúton is szeretnénk hálásan köszönetet mondani. A hosszú listából e helyütt név szerint is kiemelném a soproniakat, amelyek vezetőitől és munkatársaitól igen sok támogatást kaptunk: Berzsenyi Dániel Evangélikus Liceum Könyvtára, az Evangélikus Egyházközség Könyvtára, Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára és a Soproni Múzeum.

Mint a kiállítás egyik rendezője, sem dicsérettel, sem bírálattal nem ajánlhatom a november 11-ig nyitva tartó bemutatót a soproni közönség, a Soproni Szemle olvasóinak figyelmébe. Érdeklődésük felkeltésére leginkább azzal vállalkozhatom, ha a tárlaton helyet kapott, Sopronhoz kapcsolódó emlékeket emelem ki, kiegészítve néhány hozzájuk kapcsolódó szubjektív gondolattal. Az esetleg többet ígérő cím ellenére nem céloim tehát sem Házi Jenő alapos iskolatörténeti áttekintésének³ parafrázálása, sem az

2 A program vezetésével T. Szőnyi Eszter megyei múzeumigazgató Szabó Péter muzeológust (Xántus János Múzeum, Győr) bízta meg. A múzeum a kiállításához tudományos igényű katalógust is kiadott: *A magyar iskola első évszázadai /Die ersten Jahrhunderte des Schulwesens in Ungarn*, Szerk. G. Szende Katalin, Szabó Péter közreműködésével, Győr, 1996. (A továbbiakban: Katalógus) A kiállított anyag bemutatásánál szövegetes zárójelbe tett számmal utalunk a katalógusban olvasható leírásra.

3 Házi Jenő: *Sopron középkori egyháztörténete*, Sopron, 1939. 235—248.

azóta folyt ilyen irányú kutatások szisztematikus áttekintése. Inkább meghívót szeretnék átnyújtani írással azoknak, akiknek személyesen nem volt módom ezt megtenni.

1996-ban, az évfordulók kavalkádjának esztendejében, az oktatás kezdeteinek felidézése jó alkalom arra, hogy összekapcsolja a Kárpát-medencébe telepedés — száz éve „technikai okokból” rögzített — jubileumát az államszervezést megalapozó hatalmi politika egyik mozzanatának, a bencés rend megalapításának millenniumával. A több logikai lépésen át vezető számítás alapja Mór (Mauritius, 1000 k.-1070 k.), későbbi pécsi püspök személye, aki egyben az első, név szerint ismert magyarországi író is volt. Művében, Zoerard (keresztény nevén András) és Benedek legendájában⁴ a két szerzetessel kapcsolatos személyes gyermekkori élményeit is felidézi: „Én, Mór, aki most Isten irgalmából püspök vagyok, akkor pedig *iskolás gyermek (puer scolasticus)* voltam, a jó férfit [ti. Andrást] láttam ugyan, de hogy milyen volt szerzetesi élete, azt nem látás, hanem hallás útján ismertem meg. Mert amikor Szt. Márton tiszteletére szentelt monostorunkba a már említett Benedek szerzetes gyakran eljött, ennek tiszteletreméltó életéről elmondta nekem az itt következő dolgokat.” Nem indokolatlan az a feltételezés sem, hogy mivel András a Zoborhegyi bencés monostorban öltötte fel a szerzetesi ruhát, Mór is itt találkozott vele iskolás gyermekként, és csak később került át Pannonhalmára: ez esetben Nyitra környékéé lenne az elsőség az iskola létének írásos adatolásában.

Kétségtelen azonban, hogy a kereszténység felvétele Magyarországon is együtt járt a Nagy Károly, ill. udvari klerikusa, Alcuin által a VIII. század végén bevezetett oktatási rendszer átvételével.⁵ Ennek mindhárom szintje, a kolostori, a káptalani és a plébániai iskolák is az egyház irányításával működtek, annak érdekeit természetesen mind a klérus utánpótlásának biztosítása, mind a társadalom egésze feletti szellemi befolyás megőrzése érdekében messzemenően figyelembe véve. Ebből következően — akár Szt. Márton hegyén, akár Zoborhegyen töltötte gyermekségét az első név szerint ismert magyarországi diák — a bencés rend, hazai megalapításától kezdve, bizonyára tartott fenn iskolát és foglalkozott az oktatással. Ezért nem indokolatlan a 996-os esztendőt tekinteni a hazai iskolázás szimbolikus kezdő évének⁶.

Az ország nyugati határvidékén az ezredforduló táján nem az iskolarendszer alapjainak lerakása, de még csak nem is a szerzetesek megalapítása volt a legsürgetőbb feladat; a bencések által meglehetősen sűrűn megszállt Közép-Dunántúllal szemben itt Lébény, ill. délebbre Csatár volt a szerzetesrend jelenlétének nyugati határa. Sopronban és környékén a királyi vármegyereendszer kiépítése, a terület katonai védelme volt a legfontosabb, és ez a vár védőinek gyakorlati képzését igényelte. A lassan meginduló írásbeliség igényeit a királyi kancellária valamint a győri káptalan, mint hiteleshely látta el, hozzájuk csatlakozott, XIII. század eleji megalapítását követően a johannita lovagrend⁷. *Hiteleshelyi működésük* jó példa arra, hogy az írás ismeretének birtokában

4 Árpád-kori legendák és intelmek. Válogatta és szerkesztette Érszegi Géza, Bp. 1983. 13—22 o. (Csóka J. Gáspár fordítása). A kiállításon szerepel a legenda XV. századi kézírata [24] (Bayerrische Staatsbibliothek, München, clm. 16024), amely a kritikai kiadás (Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum, ed. E. Szentpétery, Bp. 1937—1938.) alapjául szolgált.

5 Finácsy Ernő: A középkori nevelés története, Bp. 1914. 126—149.; Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996—1777 között, Bp. 1981. 19—23.

6 Mészáros i. m. 29—31., Uő.: Hat évszázad iskolái a Kárpát-medencében, Vö. Katalógus 21—30.

7 Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban, SSz X (1956) 202—215., kül. 208.; Mollay Károly: A Szélmalom utcai vám, SSz XLV. (1991) 103.

az egyház milyen sikeresen tudott beépülni a közigazgatásba, a közügyek intézésébe — helyi és országos szinten egyaránt. Ez a szempont a szerzetesrendek oktatására is ösztönzőleg hatott: az utánpótlás nevelésén túl a kolostori iskolák egyik fő célja a közcélú írásbeli feladatok ellátására alkalmas rendtagok képzése volt.⁸ A hiteleshelyek működését szabályozó országos törvények a XIV. századtól megszigorították a kisebb hiteleshelyek működését, és ez összefüggésben állhat a kolostori iskolák színvonalának visszaesésével is. Nagy Lajos 1351. évi dekrétumának 3. cikkelye többek között a soproni johanniták ilyen irányú tevékenységének beszüntetését is megerősítette, akik 1347-ben adtak ki utóljára közhitelű oklevelet.⁹

A kolostorban tanuló fiúk szerzetesek voltak, az apáca kolostorokban viszont, tandíj fejében, világi lányok nevelését is vállalták. Közéjük tartozott Haberleiter Margit is, akit gyámaja, Joachim Jakab küldött saját lányával, Borbálával együtt kolostorba tanulni. A tárlaton is látható elszámolás [59] a kislány taníttatásának és felruházásának költségeit tartalmazza 1491 és 1495 között¹⁰. Bemutatjuk Frank Pongrác javadalmas pap 1525-ben kelt végrendeletét is [60], aki szolgáloját (vagy talán törvénytelen lányát — a *diernlein* kifejezés mindkét feltételezést megengedi) taníttatta a kirchbergi (alsó-ausztriai) apáca kolostorban. Az ő esetében nem kizárt, hogy ott is maradt az apácák között.

Egy érdekes tankönyvtöredék a *káptalani és a városi oktatást* köti össze. Alexander de Villa Dei minorita kanonok eredetileg az avranche-i (Franciaország) káptalani iskola növendékei számára írta verses grammatikáját. A Soproni Levéltárban, az 1447. évi gabonadézmajegyzék fedlapjaként, másodlagos felhasználásban fennmaradt töredék a teljes 2645 leoninusi sorból álló mű 28 sorát tartalmazza, a sorok közti magyarázatokkal [katalógusszáma: 75]. Ez a munka eddigi egyetlen, Magyarországhoz köthető másolata, az íráskép és a papír vízjegye alapján az 1420-as években keletkezett, és valószínűleg Ernst Konrád városi jegyző tulajdonában volt¹¹.

A fent említett Margit öccse, János a soproni *plébániai iskola* diákja volt. Mivel a legközelebbi káptalani iskolák Győrben, ill. Pozsonyban voltak, a soproni és környékbeli gyerekek legtöbbször a helybeli plébánia mellett működő schola-t látogatta. A szinte teljes épségben előkerült pásztói oskolamester-ház¹², a mai Herman Ottó Múzeum épületének falaiban megőrzött miskolci mezővárosi iskola és a régészeti kutatásokkal felszínre hozott sárospataki iskola¹³ mellett a mai Magyarország területéről a soproni iskoláról maradt fenn a legtöbb adat, melyeket a kiállításon is részletesen bemutatunk.

Az adatok legtöbbször az iskolában működött tanítókra vonatkozik, és azt a folyamatot mutatja be, ahogyan a városi tanács befolyása egyre inkább kiterjedt az

8 Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon, Bp. 1971. 41. skk.

9 Decreta Regni Hungariae — Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301—1457., ed. F. Döry — G. Bónis — V. Bácskai, Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes, Bp. 1976. 124—140.

10 Mollay Károly: Soproni élet a XV. század második felében. A Haberleiter-család története, SSz V. (1941) 109—126, 153—172., kül. 121, 167—168. A forrás kiadása: Házi II/4. 351—392.

11 Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története I/1—7, II/1—6., Sopron 1921—1944. (a továbbiakban: Házi) II/3. 378—385.; Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban SSz 1967. 326—332., Irodalmi élet és könyvgyűjtés a középkori és reneszánsz Sopronban, kiállítási katalógus, Szerk. Grüll Tibor, Sopron, 1992. (a továbbiakban: Irod. élet) I/1. tétel.

12 Valter Ilona: Pászto, Oskolamester-ház. Tájak-Korok-Múzeumok kiskönyvtára 219., Bp. 1985.

13 Miskolc: Komáromy József: Beszámoló a miskolci Sötétkapu melletti ásatás eredményeiről. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve I. (1957). Sárospatak: Gömöri János: A sárospataki plébániai iskola feltárása. Vö. Katalógus 69—78., a korábbi irodalommal.

iskola ellenőrzésére, a tanító személyének megválasztására. Az iskola kezdetben teljesen a városplébános irányítása alatt állt, az iskolamestert is ő fogadta fel és fizette. Az első, az iskolamester személyével kapcsolatos adat, a város és Henrik városplébános vizsalyát megőrkítő feljegyzés is arról szól, hogy a plébános nem adta meg az iskolamester és az egyháziak fizetését.¹⁴ Az 1379-es összeírásban [155a], amely a város háztulajdonosait az őket ingatlanuk arányában megillető szántó föld felosztása céljából tünteti fel, a *schulmaister* (sajnos, név nélkül) a külváros 6. negyedében található, 1/8 egységnyi telken. (A külvárosi lakosok átlagban sokkal kisebb szántóterületet kaptak, mint a belvárosiak, az 1/8-os nagyság, bár jóval az átlag alatt volt, nem számított ritkaságnak.)¹⁵

A város második, név szerint ismert iskolamesteréről, Jánosról Weiteni Orbán javadalmas pap végrendeletében olvashatunk [154]¹⁶, aki a könyvnyomtatás előtt igen jelentősnek számító, több mint két tucat kötetnyi könyvtárából 3 darabot, a *Naturalia Alberti*-t, egy formulariumot és egy harmadik kötetet hagyott rá, ez utóbbit korábban kötetésre adta át neki. Az iskolamester tehát értett ehhez a mesterséghez is, a formuláskönyvnek pedig oklevelek, hivatalos iratok megszerkesztésekor vette hasznát. Orbán pap maga is foglalkozott tanítással, mert egy korábbi tanítványára, a Mariazellben élő Holzel Jánosra is hagyott könyveket.

Ritka, sok szempontból az újkori gyakorlatot felidéző forrás az az ajánlólevél, melyben a még III. Frigyes zálogában levő város szomszédságában élő nemesúr, Albrecht von Pottendorf a soproni tanácsnak a megüresedő iskolamesteri állásra Kornberger György felfogadását ajánlotta [156]¹⁷. A jeles férfiú, a hét szabad művészet mestere („*maister in den suben freyen chunsten*”) személyesen vitte a város elé patrónusa levelét, amelynek segítségével el is nyerte az állást, bár azután csak egy évig töltötte be azt. Az ajánlólevél mindenestre ékesen példázza, hogy a tanítói állás betöltésébe a városnak jelentős — talán már a plébánosénál is nagyobb — befolyása volt.

Hasonlóképpen a város vezetőinek közbenjárásában bizott Hans Tiernach, aki sógorához, Joachim János soproni polgármesterhez írott, Kismartonban kelt levelében barátja, Wiltbold Fechter baccalaureus felfogadását kérte a tanítói állásba [157]¹⁸. Fechter már korábban is volt iskolamester, sőt ő volt az első, aki a város szülötteként helyben látta el ezt a feladatot. A helybeli származás ezután már nem volt ritkaság, a város felnevelte saját értelmiségének utánpótlását.

A soproni plébániai iskola tanítói közül a városi adójegyzékekben először Péter iskolamester szerepelt [155/b]¹⁹, aki részben a fent említett Kornbergerrel egy időben működött. Előbb a belvárosban, gazdag polgárok házában élt bérlőként, később saját ingatlanal is rendelkezett, de vagyona, ill. adója általában a városi átlag alatt maradt.

Bálint iskolamester Resch Jakab végrendeletében szerepel [155/c], a testáló egy fondénárral tartozott neki²⁰. Hengst Lénártot, akiről apja, Márton, végrendeletében

14 Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete, Sopron, 1939. 235. Vö. Házi I/1. 103.

15 Házi I/1. 187.

16 Kiadása: Házi II/1. 179—183., Vö.: Mollay: Többnyelvűség 178 skk., Kódexek a középkori Magyarországon, Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban, 1985., Bp. 1985. Az első név szerint ismert iskolamester Vilmos volt, aki egyben a jegyzői feladatokat is ellátta, Vö. Házi: Kancellária 208.

17 Házi I/5. 41., Házi: Egyháztörténet 236—237.

18 Házi II/6. 224—225.; Házi: Egyháztörténet 236.; Mollay 1968. 46.

19 Házi II/4. 192, 206, 231, 281, 297, 310.

20 Házi II/1. 217.

Az egyetemi oktatást bemutató terem, előtérben Schombert Györgynek,
a pozsonyi egyetem alkancellárjának síremlékével

leírt bekezdéseket mutatjuk be [155/d], származása is érdekessé teszi számunkra. Ő volt ugyanis az első, helybeli vezető családból származó iskolamester, apja — a bemutatott testamentum tanúsága szerint is — igen komoly ingatlanvagyonnal rendelkezett²¹. A fiú a későközépkori értelmiségi középrétegre igen jellemző pályát futott be: a bécsi egyetemen folytatott tanulmányok és a baccalaureusi fokozat megszerzése után vállalta el a plébániai iskola vezetését 1508 és 1514 között. Ezután pappá szenteltette magát, és elnyerte a Várarokmenti Boldogasszony templom Szt. Anna oltárának javadalmát. Életpályája abban is jellemző a korra, hogy a korábbi szórványos példák után (lásd pl. Kornberger György esetét), a Mohácsot megelőző évtizedekben a városok egyre gyakrabban foglalkoztattak egyetemen fokozatot szerzett ifjakat iskoláik élén, akik azonban később szívesen cserélték fel a katedrát egy rangosabb vagy jövedelmezőbb állással.²²

Utolsó példánk, Reiss János esete azt mutatja, hogy korszakunk végére a közéleti pálya is nyitva állhatott a városi tanítók előtt. Az 1531-es közgyűlési jegyzőkönyvben [155/e] már a város előjárói közt szerepel: bár a külvárosban lakott, ez évben belső tanácsosnak, és egyben fertálymesternek és adószedőnek választották meg. Később a városbírói, majd a polgármesteri székbe is felküzdötte magát. 1531-ben lemondott az iskolamesterségről, de alkalmanként a kántori teendőket továbbra is ellátta, amint ez tanító korában feladata volt²³.

A tanulókról kevesebbet tudunk, mint a tanítókról. A Soproni Levéltárban fennmaradt egy bizonyítvány [158], egy mindössze 11 x 12,5 cm nagyságú pergamen levélke amely azt bizonyítja, hogy Agoston bécsújrhelyi püspök alkalmasnak találta Ainfalt (Ainvolt) János győregyházmegyei tanulót, hogy az egyik alacsonyabb egyházi rendet, az *acolutusit* felvegye²⁴. Az oktatásnak a XV. század végén is még egyik célja volt, hogy a tanulók egyházi pályára lépjenek, bár eddigre a világi ismeretek szerzése nagyobb súlyt kapott. A plébániai iskola oktatásra vonatkozó ismereteink gazdag tárháza Joachim Jakab fentebb már idézett számadása (ld. 11. j.). Haberleiter Margit bátyja, János ugyanis a soproni plébániai iskola tanulója volt. A gyámapa nemcsak a tanítónak pénzben és természetben (főleg tűzifában) fizetett járandóságokat vette lajstromba, hanem annak a nagyobb diáknak (a szó eredeti értelmében vett *paidagogosznak*, akinek titulusát a forrás *pedygobe* alakra torzította) a fizetését is, aki a kisfiút az iskolába kísérte. Az iskoláskönyveket Bécsben szerezték be a testvérpár számára.

Az iskola épületének²⁵ berendezéséről a korai korszakban csak feltételezéseink lehetnek. A középkor végi állapotokról egy érdekes adatot tudunk bemutatni, amely Moritz Pál kalmár számadáskönyvében maradt ránk [159]. Eszerint Iwan Mihály soproni polgármester rőfönként 15 dénárért vásárolt ablakhártyát (*schliemen*) az iskola

21 Házi II/1. 296., Házi: Egyháztörténet 206, 244 Mollay 1968, 46—47.

22 Hasonló életutat mutat be a kiállításon látható Codex Wann-hoz kapcsolódó tanulmányban: Alfons Huber — Kubinyi András: Egy budai iskolamester pályája a 15. század második felében, Vö. Katalógus 51—61. Az ebben szereplő Konrad Wann gazdag kereskedőként és budai tanácsosként fejezte be fordulatos életét.

23 Házi II/2. 220, 223.; Házi: Egyháztörténet 244—245.; Mollay 1968, 46—47.

24 Házi I/6. 92—93.

25 Az iskola épületének elhelyezkedéséről: Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet I. rész, SSz 43 (1989) 21—23., ahol módosítja Házi Jenő (Egyháztörténet 127—131) elképzeléseit is.

számára²⁶. Ebből kiderül, hogy az iskola ablakai még nem (mind) voltak üvegezettek, másrészt, hogy a városvezetés az iskola fenntartásának „dologi költségeiből” is részt vállalt.

A hazai középkori zsidóság oktatására vonatkozó kiállítási anyag jó része is Sopronból származik. Ismereteink ezen a téren még töredékesebbek, mint a keresztény lakosságot illetően. Azt mindenesetre elmondhatjuk, hogy míg a többségnél a plébánia közelében és fennhatósága alatt folyt a tanítás, a zsidóknál a zsinagóga, a gyülekezet közösségi életének színtere szolgált erre a célra. IV. Béla zsidóprivilegiumában, amely Zsigmond király 1422. aug. 10-i átiratában maradt fenn [162], a zsinagógát „scola Iudeorum”-nak nevezik.²⁷ A kifejezés természetesen, amint azt Érszegi Géza az említett okirat leírásában a katalógusban megfogalmazta, „rendkívül sokrétű jelentést hordoz”, az iskola mellett az imaterem, sőt az „azonos foglalkozási/származási csoportba tartozók közössége” jelentésben is előfordulhat.

Egyértelműen épületre vonatkoznak azok az adatok, ahol IV. Frigyes német király (a későbbi III. Frigyes császár) Sopron zálogba vétele után, 1441. június 25-én megparancsolja, hogy a város kapitánya és tanácsa a zsidókat 16 házuk és a *Judenschul* birtokában háborítatlanul tartsák meg [166]²⁸. Hasonlóképpen *Judenschul* elnevezéssel találkozunk a *Gedenkbuch* c. városi könyv egyik bejegyzésében, ahol Jäkel zsidó felesége házának helyét „a Zsidó utcában, a *Judenschul* és Hätschell háza között” határozzák meg²⁹, vagy az 1434-es pozsonyi adójegyzékben, a *Natio Judaica* adófizetőinek felsorolásában³⁰.

A zsidó iskolák tananyagában a Mózes öt könyvéhez, a Tórához fűzött magyarázatok, a *Mishne Tóra* (Maimonidész *Tóra*-magyarázatai) ill. a *Talmud* tanulmányozása már egészen kis kortól igen fontos, sőt még az eredeti bibliai szövegeknél is fontosabb szerepet kapott. Gershon Sholem szavaival élve, ezekkel bástyázták körül a Tórát, távol tartva a diákokat az Írás szó szerinti értelmezésétől. Nem véletlen tehát, hogy a Sopronban különösen szép számban fennmaradt héber kéziratos kódextöredékek között sem a Tórát, hanem csupán ezeket a magyarázatokat találhatjuk meg³¹. A kiállításon a Sopronban eddig talált öt *Talmud*-töredék egyikét (a Sátoros ünnepről írott magyarázatokat) [163] ill. a *Misné Tóra* négy fragmentuma közül a rablással és a talált tárgyakkal foglalkozó darabot [164] mutatjuk be. A zsidóságra vonatkozó anyagot egészíti ki a Sopronban eddig felszínre került legszebb zsidó sírkő, amely 1941-ben a Wieden (Gazda u.) 31. ház pincéjéből került elő. Ez szintén egy tanult embernek, R(abbi) Jicháknak, R(abbi) Chájjim fiának állít emléket, aki a sírfelirat szerint 1411/12-ben halt mártírhalt³². Ebből az esztendőből egyébként nincs tudomásunk nagyobb, országos vagy regionális megmozdulásokról, R. Jichák

26 Mollay Károly: *Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz/Moritz Pál kalmár üzleti könyve 1520—1529.* (Sopron Város Történeti Forrásai B. sorozat 1. kötet) Sopron, 1994. 42.

27 Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. 1001—1270. Szerk. Szentpétery Imre, Bp. 1923. p. 299., No. 962., *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* II. 1235—1260. Ed. R. Marsina, Bratislava 1987. 263—265., Vö. Kubinyi András: A magyarországi zsidóság története a középkorban, *SSz XLIX* (1995) 7—10.

28 Házi I/3. 218—219.

29 Soproni Levéltár, *Gedenkbuch* 49., Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga, *SSz XII* (1958) 291., 10. j.

30 Bratislava, Archiv Mesta Bratislavy 3599. (fényképe: OL DF 241676). A többi fennmaradt pozsonyi adójegyzékben a zsinagóga *Synagoga* néven, vagy egyáltalán nem szerepel.

31 Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól, *SSz X.* (1956) 321—322., ill. 329—330.

32 Scheiber Sándor: Magyarországi zsidó feliratok, Bp. 1960. 126—128., 30. sz.

mártíromságának történetéről talán a héber nyelvű, szintén tanító célzattal keletkezett rezponzórikus irodalom későbbi feltárásától várhatunk további részleteket.

A tiszavirág-életű hazai *egyetemen* soproni tanárok vagy hallgatók nem mutathatók ki. Ez szinte természetes, hiszen a „szomszédban” volt a bécsi egyetem, amely megalapításától (1365) kezdve igen népszerű volt a magyar diákok körében is [246]³³. Soproniak nagyobb számban a XV. sz. második felétől iratkoztak be az universitasra. Ez összhangban volt azzal az országos tendenciával, hogy míg korábban a zömmel nemesi, főúri származású klerikusréteg folytatta tanulmányait külföldön (úticéljaik között francia, olasz, sőt angolai egyetemek is szerepeltek³⁴), a középkor végére a városi, mezővárosi polgárság lett a külföldi stúdiumok fő bázisa. Ha Kubinyi András kutatásai nyomán, az egyes települések városiasodásának fokmérőjeként használjuk az onnan külföldi egyetemre beiratkozott hallgatók számát, Sopron a maga 100-at közelítő létszámával igencsak jól vizsgázott. A beiratkozottak természetesen nem mind folytattak hosszú éveken át tartó tanulmányokat, még az egyházi pályára lépők sem [231]³⁵, mintegy 2/3-uk legfeljebb egy évig mutatható ki a hallgatók között a gondosan vezetett anyakönyvekben. Céljuk inkább az volt, hogy világot lássanak, és olyan személyes kapcsolatokat építsenek ki, amelyeket később, akár üzleti tevékenységük során is kamatoztatni tudnak³⁶.

Néhányan viszont szép karriert futottak be, mint például Ambrosius Salzer, aki egészen a bécsi egyetem rektorságáig vitte. 1476-ban született Márcfalván (ma Marz, Burgenland). A bécsi egyetemre 1499. I. félévében két másik diákkal, Pangraz Greinerrel és Jorg Schuelerrel együtt ő is soproniként iratkozott be [240]³⁷, korábban feltehetően az itteni plébániai iskolát látogatta. 1501-ben baccalaureus, 1505-ben magister artium fokozatot nyert. A szokásos egyetemi előmenetelnek megfelelően ezután következtek a teológiai stúdiumok. 1513: baccalaureus theologiae. 1518: licentiatu theologiae. 1528: doctor theologiae. Közben kétszer, 1515. első félévében, ill. 1523. 2. félévében, a facultas artium dékánja volt, négy alkalommal (1523, 1527, 1533 és 1544) az egyetem rektorává választották³⁸. Első rektorsága idején nem tett tanúságot túlzott lojalitásról nevelő városával, Sopronnal szemben. A bécsújhelyiek kérésére szó nélkül átírta és pecséttel erősítette meg ugyanis Ferdinánd osztrák főhercegnek a soproniak borszállítási kiváltságait megszüntető oklevelét.³⁹

Az említett anyakönyvi bejegyzés mellett szerencsés módon négy további dokumentumot tudunk Salzerrel kapcsolatban bemutatni. Az egyik egy kis könyvecske,

³³ Kubinyi András: A középkori magyarországi városok hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. Vö.: Településtudományi Közlemények 23 (1971) 58—78.

³⁴ Vö. Laszlovszky József: Angol—magyar kapcsolatok a 12. század második felében, Századok 1994. 232—245. (Franciaországi stúdiumokról is szól.)

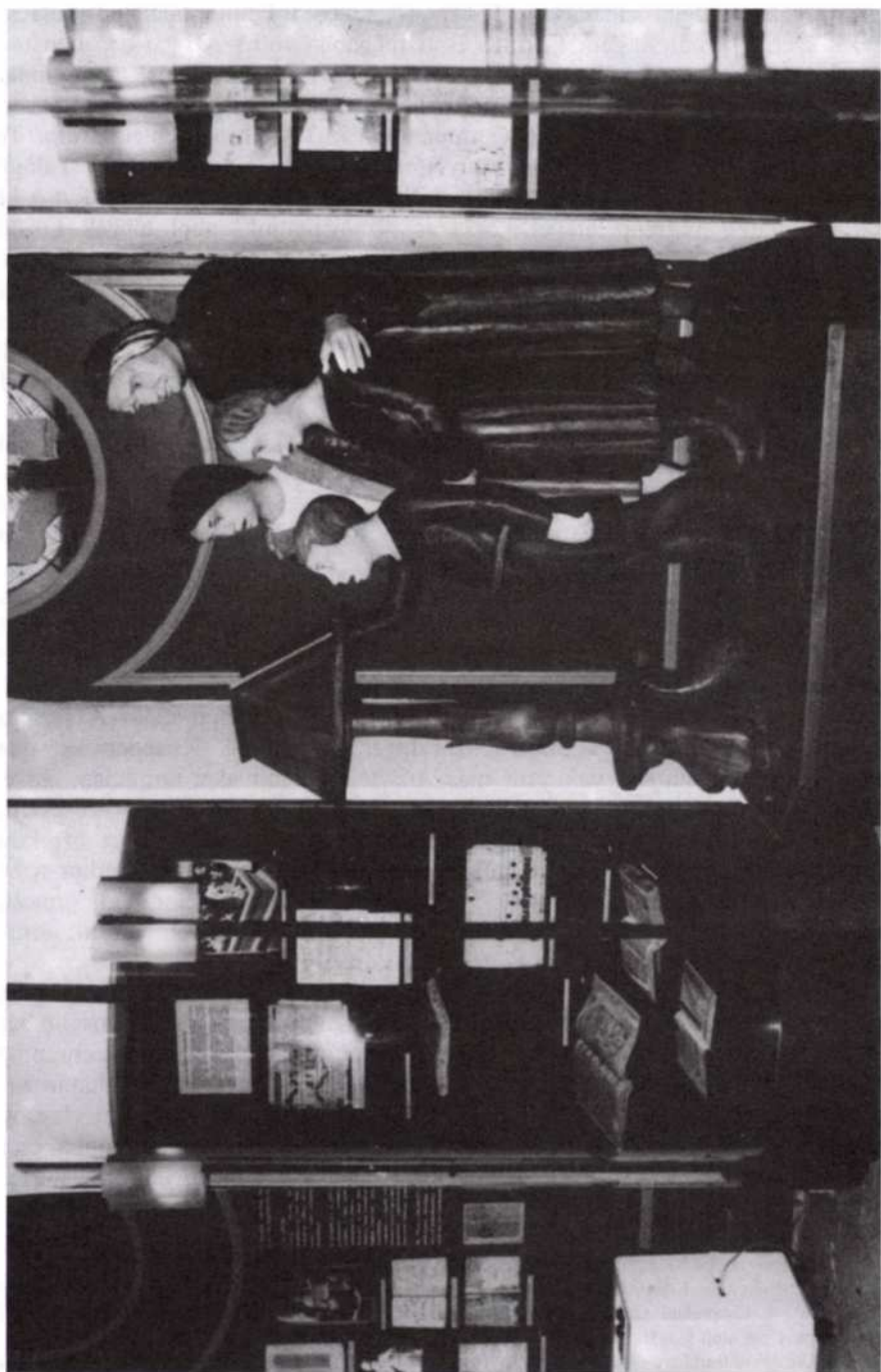
³⁵ A fehérvári, győri, óbudai és pozsonyi káptalan kanonokjainak egyetemjárását összesítő Köblös József adatai szerint az egyetemre jártaknak 69 %-a mindössze 1 évig vagy még rövidebb ideig tanult, 2—5 és között 18 %-uk, 6—10 év között 11 %-uk tanult, a maradék 2 % viszont 10 évnél tovább járt egyetemre. Vö.: Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában, Bp. 1994. 42.

³⁶ András Kubinyi: Städtische Bürger und Universitätsstudien in Ungarn am Ende des Mittelalters, Vö. Stadt und Universität im Mittelalter und in der früheren Neuzeit, Hg. E. Maschke — J. Sydow, Sigmaringen, 1977. 161—165., kül. 164—165.

³⁷ A beiratkozást a bécsi egyetem 3. főanyakönyve örökölte meg: Wien, Universitätsarchiv, M 3, fol. 110 v (kiad.: Die Matrikel der Universität Wien, Bd. III.)

³⁸ J. Rittsteuer: Ambrosius Saltzer, Vö. Beiträge zur Wiener Diözesangeschichte 10 (1969) 17 skk, a korábbi irodalommal.

³⁹ Quellen zur Geschichte der Stadt Wien II/4. 6289. sz., Vö. Häzi I/7. 74.

Egyetemre járó diákok figurái

egy egyetemi jegyzet, amelyet feltehetően Salzer egyik tanítványa készített professzorának teológiai előadásain [241]. (A kötet a benne található possessor-bejegyzés szerint a nördlingeni Carolus Rott tulajdona volt.) Az 1534/35-ben tartott előadások a Biblia különböző könyveit kommentálták: Pál apostolnak a rómaiakhoz írott levelét; Péter apostol I. levelét; a Prédikátor könyvét, ill. Hóseás prófétát⁴⁰. A másik kiállított kötet (Bonaventura: *Commentaria in IV. libros Sententiarum*, Tom. III—IV., Lyon, 1510.) Salzer saját könyvtárából maradt ránk [242a]⁴¹. Tulajdonbejegyzése szerint 1516-ban szerezte meg, és haláláig, 1566-ig birtokolta. Ezt a kötet mellett bemutatott végrendeletével [242] is bizonyíthatjuk, ahol többek között a következő kitétel is szerepel: „*Item familiae Jesuitarum lego ... Bonaventuram et Richardum in libros sententiarum*”⁴². A jezsuitáktól talán Nagyszombaton keresztül kerülhetett a könyv a budapesti Egyetemi Könyvtárba. Az utolsó dokumentum, egy nyugta, már Salzer halála után, 1573-ban keletkezett (4. kép). Sopron városa adta ki a bécsi egyetem rektorának és konzisztóriumának arról, hogy a néhai Ambrosius Salzer hagyatékából a Sopronban maradt rokonság számára 180 aranyforintot átvettek, és gondoskodnak ennek szétosztásáról az örökösök között [243]. Az elhunyt bécsi rektor, bár már több mint 60 éve áttelepült a városból, nem feledkezett meg soproni rokonságáról. Végrendeletében néhai testvére, Balázs, Sopronban élő gyermekeire negyven fontdénárt és egy ezüstpoharat hagyott; a nyugta alapján pedig még számos további rokona maradhatott itt.⁴³

Az utolsó, a bécsi egyetemmel kapcsolatos soproni dokumentumot, amely szintén utal Ambrosius Salzerre is, a Berzsenyi Dániel evangélikus liceum könyvtárában fedezte fel Grüll Tibor [245]. A D 27 jelzetű nyomtatvány második kolligátumának végén a licenciátusi fokozat megszerzéséhez szükséges „kötelező irodalom” mindaddig közöletlen listáját és a könyvek árát jegyezte fel egy névtelen diák. A felsorolás Ambrosius Salzer mellett Thomas Streczinger, Wolfgang Khopper és mások Arisztotelész-kommentárjait, valamint más Arisztotelész-műveket tartalmaz, összesen 20 művet. A professzorok neve alapján a lista Bécsben készült az 1510-es években, amikor tucatnyi soproni tanult a bécsi egyetemen. A nagy változás az ezt követő évtizedekben, éppen Salzer további működése idején következett be, amikor a bécsi egyetem népszerűsége ugrásszerűen megcsappant, és a németországi protestáns egyetemeknek, mindenekelött Wittenbergnek adta át a helyét, amint erről a későbbiekben még szó lesz.

Mielőtt azonban ennek okait megvizsgálánk, egy másik társadalmi csoport, a *kézművesek neveléséről* érdemes szót ejteni. Városainkban és mezővárosainkban a XIV—XV. század során honosodott meg a közép-európai értelemben vett céhrendszer, amely egy-egy mesterség gyakorlásának és elsajátításának kereteit is meghatározta. A céhes mesterségek esetében a mester mellett eltöltött 1—5 inasév, majd a viszonylag szabadabban, de még mindig nem teljesen önállóan legényként végzett munka, esetleg a vándorlás után volt a legszerencsésebbeknek lehetőségük arra, hogy mesterré, és

⁴⁰ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 11726.

⁴¹ Budapest, Egyetemi Könyvtár, Vet. 10/5., Salzer másik két fennmaradt könyvével együtt ismerteti: Csapodi Csaba — Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt I — II.*, Bp. 1988—1989., 571. sz.

⁴² Wien, Universitätsarchiv, Fas. 58/1., V6.: Thomas Maisel: *Testamente und Nachlaßinventare Wiener Universitätsangehöriger in der frühen Neuzeit, Frühneuzeit-Info 2 (1991) 61—75.*

⁴³ Wien, Universitätsarchiv, Lad. X. Nr. 8.

ezzel a céh teljes jogú tagjává válnak⁴⁴. Ezt a rendszert céhszabályzatokkal, mindenekelőtt a legényrendtartásokkal tudjuk dokumentálni. Pozsonyi és erdélyi példák mellett ide tartozik a soproni szabólegények szabályzata [318], amely a város bírói könyvébe, a Gerichtsbuchba bevezetve maradt ránk⁴⁵. Az okirat, a szabók céhszabályának kiegészítéseként, a mesterek és legények között felmerülő vitás kérdések rendezésével, a legények munkakörülményeivel (bér, étkezés) és viselkedésével foglalkozik. Ez utóbbi minden, a legényekkel kapcsolatos ügyben felbukkan: tilalmazza a fegyverviselést, a durva szavak használatát, a szerencsejátékokat, a bordélyházak látogatását stb.

Hogy ezekre az intézkedésekre mennyire szükség volt, bizonyítják a legények által elkövetett bűnökről szóló dokumentumok. „Mintaszerű” esetet ír le két péklegény levele a bécsújhelyi tanácshoz két társuk megölésének ügyében [319]. Peter Ploisch és Andre von Poppendorf bevallják, hogy Hensel péklegényt — önvédelemből — ők ölték meg. Az eset úgy történt, hogy egy bécsújhelyi kocsmában összeszólalkoztak, „sok tiltott káromkodás” hangzott el, és a későbbi áldozat egy kenyérvágó késsel támadt Peter Ploischra. Majd továbbmentek egy másik külvárosi ivóba, ahol Hensel egy újabb hosszú késsel próbálkozott, és ez végzetesnek bizonyult számára. Az ügy azzal folytatódott, hogy a bécsújhelyi tanács kérte a soproniaktól a két, náluk tartózkodó vétkes bebörtönzését.⁴⁶

A másik, Sopront is érintő ügy szerencsére enyhébb kimenetelű volt: Ulrich Rösch, a bajorországi Weilheimből származó asztaloslegény a kezén megsebesítette a soproni Zierler Jánost. Ezért írást adott arról, hogy keresetéből vagy örökölt javaiból teljes kárpótlást ad az orvosi költségekért, és azért, hogy a sértettet a sebesülés akadályozza a munkájában [324]⁴⁷. Az „ipari tanulók” erkölcsi, viselkedése tehát már a középkorban is sok kívánnivalót hagytak maguk után. Ez többek között fiatal koruk mellett azzal is magyarázható, hogy a legények, mobilis társadalmi réteg lévén, kiszakadtak megszokott közösségükből, az otthon és a szűkebb környezet kontrollja alól⁴⁸. A középkor végére ezért megszokottá vált, hogy az újonnan érkezett legények törvényes születéséről ill. erkölcsös magatartásáról igazolást kértek korábbi munkaadójuktól vagy céhüktől. Egy ilyen irat a bécsi posztónyírók céhének levele a soproni tanácshoz, amelyben igazolják, hogy a városunkban letelepedni szándékozó Rainold Burchard posztónyíró-legény tanulóéveit náluk letöltötte és tisztességesen viselkedett⁴⁹.

Az erkölcsi normák megszilárdítását is célozta a céhleveleknek azon visszatérő rendelkezése, hogy a céh minden tagja, a legényeket, a mesterek feleségét stb. is beleértve, büntetés terhe alatt köteles részt venni a céh védőszentjének ünnepén és egyéb jeles alkalmakon rendezett miséken, körmeneteken. Az egyházi befolyás tehát közvetett módon, a nevelés kereteit meghatározó céhszervezet ellenőrzésén, pénzügyi kontrollján — és persze a komoly hasznot jelentő megrendeléseken — keresztül a kézművesek képzésében is érvényesült, és a reformáció, ill. ellenreformáció idején életbevágó kérdéssé vált.

⁴⁴ Erről ld. részletesebben: Heckenast Gusztáv: Kézművesképzés a középkori Magyarországon, Katalógus 93—96.

⁴⁵ Soproni Levéltár, Gerichtsbuch p. 144—145.

⁴⁶ Házi I/4. 167—168.

⁴⁷ Házi I/7. 410—411.

⁴⁸ Vö.: Gerhard Jaritz: Kriminalität — Kriminalisierung. Zum „Randgruppenverhalten” von Gesellen im Spätmittelalter, Jahrbuch für Regionalgeschichte 17/II. (1990) 100—113.

⁴⁹ Házi I/3. 28.

A legények vagyonáról és társadalmi kapcsolatairól tájékoztatnak a végrendeletek. Viszonylag ritkák az ilyen források, de előfordult, hogy egy-egy legény, élete végén érezvén közeledni, szükségesnek látta, hogy javairól rendelkezzen. Miklós soproni szabólegény 1477-ben, két szabómester és két legény jelenlétében nyilvánította ki végakarátát⁵⁰. Nőtlen volt, ingatlan vagyonról nem tett említést, készpénzéből pedig főleg a temetésével kapcsolatos kiadásokat rendezte el és kegyes adományokat tett. Többek között egy viszonylag jelentős összeget, 7 aranyforintot hagyott a Szt. Anna szabócéhnek miseruha vásárlására, továbbá a céh oltárának díszítésére.

Mint a többi témakör esetében, itt is igyekeztünk a dokumentumok mellett tárgyi emlékeket is felvonultatni, és ezúttal ezek egy része is Sopronból származik. Egy XIII. sz. eleji cipésműhely termékeiről és hulladékairól van szó, amelyek Holl Imrének a soproni Előkapunál 1966—68-ban végzett ásatásain kerültek felszínre. A pozsonyi cipészlegények 1516-ban kelt céhszabályzatával [315] valamint az ezzel közel egykorú krakkói Balthasar Behem-kódex cipésműhely-ábrázolásával [312c] együtt adnak képet erről a mesterségről. A szerencsés körülmények között konzerválódott tekintélyes bőrlélet cipőfelsőrész-darabokat és talpakat, valamint a szabás során keletkezett hulladékokat foglalt magában [316]. Az anyagot Mocskonyi Melinda dolgozta fel, akinek több, mintegy 800 évvel ezelőtt használatos lábbelit valamint egy bőr erszényt sikerült rekonstruálni⁵¹. Ezeket a Nemzeti Múzeum Műtárgyvédelmi Osztályán a restaurátor-hallgatók el is készítették, a bemutatott gomboscsizma Gabler Szilvia munkája [317].

A kiállítás felső időhatáraként a mohácsi csata évszáma szerepel. Ez az esemény azonban, bár az egész országot megrázta, és a rá következő pusztulás nem hagyta érintetlenül az iskolákat sem, nem iskolatörténeti korszakhatár. Ezért az utolsó tárlót az igazi fordulatnak, a *reformáció megjelenésének és térhódításának* szenteltük. Ez egyben átvezet a kiállítássorozat következő egységéhez, a debrecenihez⁵². Ennél a témakörnél nem volt célunk és feladatunk országos áttekintést adni, inkább a példaértékű, szerves egységet képező soproni anyag bemutatását választottuk.

A reformáció — az erdélyi szász városok mellett — leghamarabb Sopronban, ill. a nyugati határszélen ért el áttörést. Ennek történetét, dokumentumait számos kitűnő munka feldolgozta már⁵³, ezért elegendőnek tartom a kiállított anyag rövid ismertetését. Látható itt X. Leó pápa kiátkozó bullája Luther Márton és követői ellen [333], valamint II. Lajos 1524. október 14-én kelt rendelete a lutheránusok ellen tartandó vizsgálat ügyében [330]. Ebben a király tudatja, hogy a lutheránus tévtanokat hirdető ferences szerzetes (Kristóf) elleni inkvizícióra a Párizsban tanult ferencset,

⁵⁰ Házi II/1. 191—192.; Vö.: Szende Katalin: Soproni iparosok a középkor végén végrendeleteik tükrében (1400—1526), VI. Kézművesipartörténeti Szimpózium, Veszprém, 1989. 109—116. A másik ide kapcsolható, a kiállításon is bemutatott forrás a jóval vagyonosabb Ágoston pozsonyi szabólegény végrendelete 1445-ből: Archiv Mesta Bratislavy, Protocollum Testamentorum, fol. 54v (OL DF 277056).

⁵¹ Mocskonyi Melinda: Lábbeli viselet a XII—XIII. századi Sopronban (Szakdolgozat az ELTE Középkori és Korajújkori Régészeti Tanszékén, Bp. 1996.)

⁵² A magyar iskola millenniumára számos egyéb ünnepi kiadvány mellett 1000 éves a magyar iskola címen egy képes kronológia-kötet is megjelent a Korona kiadó gondozásában (szerk. Balogh László). Ebben a győri kiállítás mellett a többi országos rendezvényről is olvashatunk rövid ismertetést, többek között: G. Szabó Botond: „Az ország iskolája” c. írását a debreceni református kollégiumról, 152—157.

⁵³ Mindmáig a legérzékenyebb feldolgozás: Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története, Sopron, 1917.; újabb tanulmányok jelentek meg egyes résztemákról, ill. személyekről Kerner Károly, Josef Pausz, Friedrich Károly és Grüll Tibor tollából.

Sopron város nyugtája Ambrosius Salzer hagyatékával kapcsolatban,
1573. február 27-én

Gergelyt küldi Sopronba, továbbá szorgalmazta a városban addigra meglehetősen elterjedt lutheránus könyvek összegyűjtését⁵⁴. A rendelet nyomán valóban sor került a vizsgálatra, és jegyzőkönyve is fennmaradt [331]. Ennek gazdag anyagából csak egy momentumot emelek ki: A fentiekben szó volt arról, hogy a soproni plébániai iskola anyagilag és személyi állományát tekintve is egyre inkább kikerült az egyház kizárólagos fennhatósága alól. Az iskola szellemi függetlenedésének eredményeként értékelhetjük, hogy a vizsgálat során több tanuló is gyanúba keveredett.⁵⁵

A vizsgálat nyomán emberek kivégzésére nem került sor, máglyán végezték viszont Luther írásai, melyeket a per egyik fővádlottja, Moricz Pál kalmár vallomása szerint szabadon, nyilvánosan lehetett vásárolni. A hitújítás terjedését azonban nem lehetett meggátolni, a korai Luther-nyomatványok hamarosan újra feltűntek Sopronban, sőt egyes példányok egyedül itt maradtak fenn az országban. Ezek közé tartozik Luther *De Captivitate Babylonica Ecclesiae* (Az egyház babiloni fogságáról) c. 1527-ben kiadott írása [332], amely a katolikus egyház tévitanításait ostromozza⁵⁶.

A reformáció fellépése után hamarosan kialakult annak sajátos ikonográfiája, amely a későközépkori német polgári hagyományoknak megfelelően gondoskodott Luther és társai népszerűsítéséről. A korban igen elterjedt portréerkek [327, 328] edényekre (kupákra, serlegekre) applikálva [326]⁵⁷, és görgetődíszes reneszánsz könyvkötések középlemezein [329]⁵⁸ is megjelentek. A reformátorokat ábrázoló könyvkötéseknek sok szép példája maradt ránk a soproni Evangélikus Könyvtárban, ill. a Berzsenyi Dániel Ev. Gimnázium (Liceum) régi könyvtárában.

Végezetül két adat arról, hogy hogyan hatott a reformáció az oktatás átalakulására: Faut Márk és Klein Menyhért krónikája [334], amely a XVII. sz. elejéről visszatekintve ad képet Sopron lutheránussá válásáról, éles szemmel emeli ki, hogy az iskola kézbevétele, a népnyelvű zsoldárok tanítása a gyerekeknek milyen fontos volt a város szellemi légkörének megváltoztatásában. Kitér arra is, hogy milyen gyorsan megkezdődött a soproni diákok kirajzása Wittenbergbe, és név szerint is felsorolja az első diákokat: Michael Wirtt, Jacob Ratt (Ruffinus), Hans Schreiner és Carolus Rosenkrantz Melanchthon személyes irányítása alatt tanultak⁵⁹. És hogy valóban jó volt a kapcsolat a Mester és soproni tanítványai között, azt mutatja két saját kezű Melanchthon-bejegyzés. Az egyik, amit a tárlaton is láthatunk, egy Bugenhagen-kötet elejére 1533-ban írt latin igevers (...*más fundamentumot senki sem vethet azon kívül, amely vettetett, mely a Jézus Krisztus I. Kor 3,11* — Károli G. ford.) valószínűleg Georgius Fabernek, az első soproni diáknak szól [335]. A másik, későbbi bejegyzés: egy 1557-es Luther-nyomatvány elülső kötéstábláján és három levélnyi előzékén a

⁵⁴ Házi 1/7. 113—115.; Mollay Károly: Többszínűség a középkori Sopronban. SSz 1968. 132—136. Magyar ford.: Sopron és a megye múltja egykori iratok tükrében (szerk. Horváth Zoltán), Sopron, 1964. 36—37.; Vö.: Irodalmi élet V/1. tétel.

⁵⁵ Házi 1/7. 114—131. kül. 127—127., Irod. élet V/2. tétel.

⁵⁶ Soproni Evangélikus Könyvtár, LC 187, 6. colligatum; Vö.: Kerner Károly: Ritka könyvek és nyomatványok soproni könyvtárakban, in: Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére. Szeged, 1990. 83—91.; Irod. élet V/4. 1—2. tétel.

⁵⁷ B. Sey Katalin — T. Németh Annamária: „Pogány pénzes” edények, Bp. 1990. 31—34., 52—53.

⁵⁸ Soproni Evangélikus Könyvtár, LB 190a; Vö.: K. Haebler: Rollen- und Plattenstempel des XVI. Jhs. Leipzig, 1928—29.

⁵⁹ Kiad.: Kovács József László: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein / Faut Márk és Klein Menyhért krónikája (Sopron Város Történelmi Forrásai, C sorozat 1. kötet), Sopron, 1995.; Uö.: Irodalompartolás a reneszánsz Sopronban, Magyar Könyvszemle 1977. 167.; Irod. élet VI/2. tétel

Szentlélekről, a keresztségről és a Szentháromságról írott elmélkedést olvashatjuk a *praeceptor Germaniae* tollából⁶⁰.

A kiállított anyag apropóján áttekintett fél évezredes fejlődés arról is tanúskodik, milyen mértékű az oktatásban volt az egyházi dominancia, és ez hogyan változott a világi elem növekvő térhódításával. Tanúi lehetünk annak, hogy kiszélesedett az ismeretszerzés lehetősége és az ismeretszerzők köre. A korábban igen fontos kolostori és káptalani iskolák a középkor végén jóval kisebb súllyal estek latba. A keretek kitágításában véleményem szerint a városi, mezővárosi iskoláké volt a főszerep. Ha ezek nem reagáltak volna olyan érzékenyen az igények növekedésére, a nemzedékről nemzedékre továbbadott ismeretek köre megmaradt volna a klerikumműveltség hagyományos keretei között, amelyet még az egyetemi oktatásban sem igazán igyekeztek kibővíteni és átalakítani. Az oktatás kereteinek kiszélesedésével az egyház — szándékai ellenére — saját szellemi monopóliumát ingatta meg. Az ennek visszaszerzésére, ill. fenntartására irányuló küzdelem azután még évszázadokig meghatározta a magyar iskola történetének alakulását.

Kovács József László:

Hummel Kristóf végrendelete (1562) és számadása (1569)

A Faut-krónika 1995 óta nyomtatásban is olvasható szövegében Hummel Kristófról az 1557-es évnél ez található: „Anno 1557 Ist die Lateinische schul alhie oberhalb des Pflasters sonderlich durch andrib Herrn Christoffs Hummels Burgermeister eines gelerten Herrn erbauet worden, darzue den ehe gedachter Herr seinen aigen garten geschenckht hat. Vmb dise zeit haben^{xx} (3¹)^x zu Wittenberg studirt Michael Wirtt.^{xx} Jacob Ratt oder Ruffinus,^x Hanß Schreiner, Carolus Rosenkrantz, vnter Herrn Philippo Melanchtone, von Ödenburg dorthin geschickht, da zuvor kein Ödenburgerisch kindt ihemals Gehn Wittenberg gezogen ist.^{xx} Vnd hat H(err) Philippus mit einem schönen lateinischen schreiben den Michel Wirt einem Ehr(samen) Rath alhie commendiert.”¹

Sopron újkori művelődéstörténete szempontjából fontos állítások ezek, az egy és két csillaggal megjelölt részek más kezek krónika- és szövegbővítő kiegészítései, az első ismeretlen kézé, feltehetőleg egy Faut Márknál idősebb polgáré, aki ismereteit közölte a várostörténet írójával, a hosszabb névsor Hans Schreiner és Carolus Rosenkrantz, Melanchton a tanítványai, a kiegészítés pedig Klein Menyhért krónikaíró német iskolamester, majd kereskedő betoldása. Egyébként ez sem így igaz, hiszen 1533-ban Gregorius Faber (azaz: Schmidt) Soproniensis, 1545-ben Joannes Schreiner Suproniensis Vngarus iratkozik be Wittenbergbe. (Az utóbbi *Hans Schreinerrel* lehet azonos.) A XVI. század első felének soproni személyiségeiről írta 1968-ban Mollay Károly, hogy a korszak „bővelkedik az ún. kettős egyéniségekben, akiknél a kortársak

⁶⁰ Irod. élet VI/4. 1. ill. 2. tétel, Vö.: Keveházi Katalin: Melanchthon-autográfok a történeti Magyarországon, in: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből, szerk. Fabiny Tibor, Bp. 1984. 167. skk.

¹ Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein, Sopron—Eisenstadt, 1995. 39.1 Faut Márk és Klein Menyhért krónikája (1526—1616). Sopron Város Történeti Forrásai C sorozat 1. kötet — Burgenländische Forschungen Sonderband XVII.

sem tudták eldönteni, a reformáció hívei-e már vagy pedig még a katolikus egyházhoz húznak-e. [...] Sopronban például az előző közleményünkben tárgyalt Hummel Kristóf, aki 1533—1562-ig működött mint iskolamester, polgármester, a belső tanács tagja, és mások. Nem véletlen, hogy az első „nyíltan evangélikusnak ismert és hitéért fogságot is szenvedett papot” (Payr), ti. az osztrák Gerengel Simont csak 1565-ben hívja meg a városi tanács.”²

Amit a Faut-krónika magyar fordításában ekképpen ültettem át: Felépült a latin iskola fenn a Pflasteren, kiváltképpen Christoph Hummel polgármester úr. egy tanult úr ösztönzésére, melyhez az előbb említett úr a saját kertjét ajándékozta.

A mondatot - az ismeretlen adatközlő segítségét akár *átépítette* igével is fordíthattam volna, mint ezt 1994-ben „... *in negotio erigendi Gymnasii...*” c. tanulmányomban már megírtam. Már itt hivatkoztam arra, hogy a történeti forrásként ható kertajándékozás nem Hummel Kristóf hagyatékozó szándéka volt, hanem városi képviselőtestületi határozat. „Das Gartl bey der Schuel ist zu der Schuel geben worden” azaz „Az iskola melletti kertecskét az iskolához adtuk”. A végrendelet eme tanácsi kiegészítése utasításként az 1569-es számadásban olvasható.³

Hummel Kristóf 1562-es végrendeletét ismeretlen kéz írta meg. Számos helyen követhető azonban Wirt Mihály városi jegyző kézírásában átvezetett kiegészítés, javítás. Viszont egyetlen kéz gondos fogalmazványa és kézírása a hét évvel később készült számadás. Mivel mindkét forrás alaposabb betekintést enged Hummel Kristóf életébe és a város szellemi, vallási életében végbement változásokba, alkalmasak arra, hogy alaposabb vizsgálat alá vegyük őket.⁴ Már Házi Jenő felhívja a figyelmet a „Soproni polgárcsaládok” munkájában, hogy Hummel Kristóf akkor vált tekintélyes polgárrá, amikor „feleségül vette Bauer László kereskedő dúsgazdag özvegyét, Benignát, akinek vagyonával egyszerre tekintélyhez jutott az eddig tudása révén megbecsülésnek örvendő férfiú, akit már 1536-ban belső tanácsosnak jelölnek.”⁵

Hogy folytatott-e ezután olyan kereskedői tevékenységet, mint az őt megelőző nemzedékben Paul Moritz (Moritz Pál), üzleti könyvek hiányában nem tudom megmondani, de boltjuk volt. Áruklodó azonban a hagyatékban feltalálható különböző külföldi pénzérme-féleség.

Kézpénzben (Parschaft) „In Tallern Achthundert sechs vnnnd sechtzig ain halben a Jedem P(er) sibentzig Kreutzer gerechnet id est 1010 th 7 B 10 d(en) Item Im Gold Sibenhundert sechsundviertzig Ducaten darunder Portucaleser(!) Vnnnd etlich kopet ducaten Jeder P(er) Vierzehnen schilling geraitt ist 1305 th 4 B 10 d(er) Latus 2316 th 3 B 10 d(en)”

Ezen kívül *korona*, *Patzen* és *1/2 patzen*, *D(eu)tscse Khreitzern* „*Kreutzer Sechsser Vnnnd dopplt*” és „*Behemische Groschen*”-ban is jelentős összeg 2467 th(aler) 8 B 28 d(en) kerül elő a hagyatékban.⁶

A portugál dukátok és ehhez hasonló pénzermék „kopet”-ban — azaz gondosan borítékban őriztettek.

² Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban. A latin nyelv. Soproni Szemle 1968. 138—139. 1. Payr Sándor: A soproni ev. egyházközség története. Sopron, 1917.

³ Kovács József László: „in negotio erigendi Gymnasii” SSz 1994. 32—43. 1 és Lad XXII. Num. 19. 6. lap

⁴ Lad H Fasc. I. Nr. 16. (1562) és Lad. XXII. Nr. 19. (1569)

⁵ Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok I—II. Bp. 1982. (Házi 6765.)

⁶ 1569. 6. 1. Parschaft rész

Tekintélyes jegyzékben jelennek meg Hummel Kristóf hagyatékának ötvöstárgyai is. Némelyik leírás művelődéstörténeti ismeretet is rejt. Volt Hummelnek „Ein Corallne Petten”-ami pl. korallokkal is díszített pénzfűzér „Petten” lehet. Ezenkívül egy 29 és 1/2 lat súlyú aranyozott ezüstkannát kapott az özvegy, érdekes tárgy lehetett a feltehetően Janus-szerű aranyozott kettős fej — szerepel az 1569-es jegyzékben is így: „Item Ain Vbergulds Dopplts Kgoppffel achundviertzig Loth”, majd egy három angyalféjjel díszített serleg „Magelel” - arany pecsétgyűrű, ezüst öv, ezüst kanalak mind az igényesen kialakított későreneszansz soproni háztartás díszes kiegészítői.

Hummel vagyonát végrendelete megfogalmazása szerint maga teremtette meg, de kerülni kívánja a halála utáni vitákat. Ebben a megszövegezésben még „meine liebe Hausfraw Benigna” szerepel, akinek nevét (mivel előbb halt meg, mint férje) aztán a szövegből kihúzták. („damit die strittikait vnd Irrungen so sich derhalben zwischen meiner Haußfrauen Vnd Andern furkunfftiger Zeit, erheben mochten sol es gehalten werden was hernach voligt”⁷).

Rokonaitól sem nem örökölt, sem nem kapott — „nichts Ereribt noch eingenomen hab” — (az *eingenomen-t* itt „ins Haus genommen” értelemben használja a végrendelet), ezért feleségének elrendeli az alábbi javak kiadását:

„Verorden ich das mein Liebe hausfraw Benigna, meinen nachsten fronten hinausgeben solle 100 th. d.”

A 100 tallér dénár mellé már Wirt Mihály kezével betoldás történt: „darzue Zwaj Magellel” (ehhez két serleget). Rokonaira hagyta ruháit is „samb meinen leibs klaidern” — ez legyen minden örökösödésük „damit sollen sy gantzlich von meinem guet abgefertigt sein.” — ezt a hagyatékreszt Wirt még Hummel Kristóf kézfegyvereivel egészíti ki „Vnd Manßweren” olvasható x jel után a kézirat margóján. Erre a *jó illendőség*, vagy a *jog* is bírja a hagyatékozót: „wie woll Ich gueten fug (KJ) gehabt” János testvérenek fia, Zsigmond ui. erkölcstelenséget követett el: „Hummel Kristófházában egy szolgálólánnyal viszonyba került, oka lenne tehát kitagadni „sich bej mier mit Ainer Diern in Vntzucht eingelassen, Inen in diser Portion auszulassen”.

Azonban neki is megbocsát, részestüljön tehát ő is: „sol er auch neben Andern in Erbschaft Zu gelassen werden”⁸.

A szegényekről, szegény diákokról való gondoskodás felbukkan Hummel végrendeletében, mely gondolat később a Lackner Kristóf-féle végrendelet tartópillére lett. Ezt a feladatot először feleségével kívánta végrehajtatni.

„Dan (so sol mein hausfrawe) — ezt a végrendelet módosítója kihúzta a szövegből, majd Wirt Mihály felismerhető helyesbitése így pótolta: „Verorden Ich”, „hausarmen leuten Armen Schullern, Vnd Dienstdienern [Zwaj-kihúzva] Viern stukh tuech [kauffen-kihúzva] auszutailen vnd sy damit beklaiden”.

Nevelt lányának, Barbarának kiházásítására „Zu Ainer Heyrat steuer 10. th d[en]” tíz tallér dénárt adományoz.

Polgármesteri, esetleg kereskedői tevékenységére utal, hogy két városi lovas küldönc lányának is hagyatékoz, Peter Höschl Magdolna lányának 5 tallér dénárt - ezt a hagyatékozást kihúzták a szövegből. „Lorentzen Daxen Vberreiters Tochter Christina schaff Ich Zu heirat steuer X. T. D(en).” Peter Höschl lovas küldönc neve nem szerepel

⁷ 1562. 4. 1.

⁸ 1562. 4. 1.

Házi Jenő Soproni polgár családok kézikönyvében (nem volt polgárjoga?), viszont Höschel Kristóf (6741) és fia Mátyás (6742) mindkettő a XVII. századból igen. Ugyanúgy nem találjuk Lorentz Dax nevét sem.

Michel Barbierer nevének megfelelően orvos borbély lehetett, ő barátságáért és fáradságáért „vmb sein ertzaihte frontschafft vnd gehabte Mue” kap három tallért.

Hummel Hans Pek-nek búzáért tartozik három tallérral. Zacharias Reuß — (feltehetőleg a Paduát megjáró peregrináló jogtudóssal azonos) — a könyveit örökölte volna — ezt a szándékot kihúzták a végrendelet szövegéből. Ennek oka az lehet, hogy Hummel neje, Barbara végrendeletét az unokafivér („meinem vetern schaff ich”) megtámadta. „Bár e végrendeletet Reiss Zakariás kismartoni jegyző és soproni polgár megtámadta, azonban 1561. III. 11-én a tanács azt változatlanul jóváhagyta” — írja Házi (6765). A könyvek aztán a városházára kerültek.

Fontos városi építkezésekre „Zu gmainer Stat. on gepew, es sey Zum teucht, oder sonsten notwendigen sachen” 50 tallér dénár fordítható a hagyatékából.

Az egyházi-vallási célokra szánt hagyatéki tételeiről külön kívánok szólni. Így nem itt elemzem a prédikatori szék fenntartására szánt hagyatékreszt „ain taill Zu erhaltung des Predigstuell”. Az ezt követő rész azonban már Lackner hagyatéklevelének — végrendeletének szándékát előlegezi. Hummel ugyanis háztulajdon nélküli, szükségét szenvedő embereknek „hausarmen notturftigen leuten” szegény diákoknak. „Armen Schuelern” és a maradványt kórházi betegeknek „den armen leuten ins spital” kívánja hiven „treulichen” vagyona felét szétosztani. E célra jelöljön ki a tiszteletreméltó és bölcs tanács hű, jámbor és tisztességes embereket „trew, from, Erbar leutt verordnen, damit soliches alles voltzogen werde, Vnd sy got darumb rechenschaft geben müssen dauon Inen ain Zimbliche belonung eruolgen solle”.

Mindent be kell tartatnia a kijelölt végrendeleti végrehajtóknak — Isten előtt felelősséggel tartoznak, és tisztos javadalom kísérv munkájukat — kéri Hummel.

Végrendelete végrehajtójaként szeretett feleségét Benignát jelölte meg, az Ő nevét 1561 után a szövegből kihúzták, és halála után a tiszteletreméltó, bölcs tanácsot, „Ainen Ersamen wolweisen Ratte” kérte meg erre, akik végrendelete minden pontját és artikulusát „In all seinen Punckten Vnd Articln” teljes értékűnek ismerték el („zu krefften erkennen”) és azon senki ne változtathasson.⁹ „Vnd niemand gestatten ichtes dawider firtzunemen, alles treulich vnd vngeuerlich, des Gott der Almechtig Ir beloner seins wirdet”.

Ezért lakására hivatta „Zu mir eruordern lassen” és buzgón felkérte három polgártársát „vnd mit Vleiß erpoten”, „die Ersamen, Weiysen Caspar Judenfeindt, Casparn Weissen, vnd Hansen Gressing, all drej Burg(er) Zu Odenburg, das sy des Ingedenkh Vnd Zeugen sein wollen, darumb Zu sagen wie recht, vnd solich mein Testament mit sambt Iren Pedschiden neben mein verfertigt haben, der wegen Jeden ain doppelt Ducatn in gold soll geben werden, Actum Odenburg”. A kézirat tanulmányozóját az a meglepetés éri, hogy a három soproni polgár - Judenfeindt, Weiss és Gressing nevét kihúzták, helyébe Wirt beírta önmagát és Vrban Phleger polgármester nevét. Három helyett két executort.¹⁰

2./ A Soproni Városi Levéltár őrzi Hummel Kristóf 1560 táján fogalmazott, és első felesége, Barbara halála után módosított végrendelet-fogalmazványát. Felirata:

⁹ 1562. 7. 1.

¹⁰ 1562. 14. 1.

Cristoffen Humels Burgers Zw Ödenburg Testament vnd lester will etc. (Lad: H. Fasc. I. Num: 16.) Címlapján „Vrban Phleg(er), Zu bedencken, Wessen sambt andern” észrevétel olvasható, „Auch Micheln Wirt Statschreiber” kiegészítéssel. Ez a testatorok megváltoztatására utal — a még *kivel mással* kiegészítést kihúzták, rákerült a városi jegyző Michel Wirt (vagy Wirtd) neve - saját írásával.

A most már két megváltoztatott végrehajtó — *testator* — a következő katolikus-egyházi célokra szánt végrendelet-pontokkal találkozott.

A feleségnek (a második feleség neve *Magdolna*) és a nincstelen házatlan polgároknak hagyott javak után először a bánfalvi Mária Magdolna templom örökmécsének kötelezettsége került feljegyzésre:

„Zu Sanckt Maria Magdalena gen Wandorff, Zu ainem liecht Zu beleichten pin ich Schuldig 50. th(al) d(en) die ich Jarlich beleicht, sol [mein Hausfraw erlegen vnd] bezallet — ezt *vom meinem guet werden* ti. bezallet kiegészítés módosítja — Vnd damit Vnser Behausung in der Stat, so derwegen verschriben, befreyett etc”.

Tehát a bánfalvi Mária Magdolna templomban egész évben égetendő örökmécs fenntartási költségét városi házukra terheli. Ezt követi a soproni ferences barátoknak szánt adomány feljegyzése:

„Den Bruedern im Closter alhie schaff ich zwaj phundt phening”. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy ez igen késői adomány a soproni marianus ágazathoz tartozó ferencesek javára, Karácsonyi János Szent Ferenc rendjének története monográfiájában feljegyzi a soproni barátok XVI. századi jellemző elszegényedését.

„A hitújítás következtében az alamiznaosztogatás nagyon megritkult. 1537-ben a soproni ferences rendűek nem találtak más módot a templom és kolostor kiigazítására, mint azt, hogy némely ingatlanukat eladják.”

Ehhez segítségül „Paltram András mestert és Rays János bírót” kérték fel. 1550-ben pedig a királyi helytartó tanácsához kellett fordulniok, hogy Bódy Dénes 1467-ben tett alapítványának évenkénti fizetését érvék el Sopron város tanácsánál, mert 1546 óta az alapítványi összeget nem fizették a rendnek.¹¹

Ezt követi a végrendelet már érintett „heyrat steur” segítsége, a Michel Barbierernek szánt hagyomány és a kihúzott könyvajándék Zacharias Reuß javára. városi építkezések javára szánt 50 tallér dénárt kihúzták, hogy üzletük javaiból történjen: „Vm vnser laden hab vnd guet”. Ezt követi két adomány, a Szent Mihály templom javára fordítandó.

„Gleichsals, nach [vnser baider] meinem absterben, schaf ich zu gepew Sannt Michels Pharkirchen 20 th d.

In der Zwelif Poten Zech Alhie schaf ich 5. th. d. [nach vnser beden tot.]”

A Szent Mihály-plébániatemplom jó karban tartásához- „Gepew guter baulicher Zustand” hozzájárul Hummel, tervei szerint első felesége, Barbara nevében is. Személyesebb jellegű azonban a lelkük üdvösségéért mondandó misék összege, ez a misealapítvány. Házi Jenő kutatásai szerint 1423 és 1539 között gyakori. Jó összehasonlítási alap lehet Kövér Benedek évi 10 font dénár kamatú misealapítványi terve 1539 után, melyért „heti egy mise elmondására” kötelezte a *Zwelif Poten Zech*, azaz a *Tizenkét apostol oltárának papját* az alapítványtevő.¹²

¹¹ Karácsonyi János: Szent Ferenc rendjének története I. Bp. 1923. 267. 1.

¹² Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete Sopron, 1939. 111. l.

A végrendelet katolikus célú szándékainak legjelentősebbje a vagyon teljes fennmaradó részének pénzzé tétele és a Szent Mihály-templomi szószék fenntartására fordítása, a szegények, diákok és kórházi betegek támogatására szánt részét már említettük.

Hummel eredeti szövege a következő: „Vnd waß also vber [meiner hausfra(uen) vnd] mein Testament vberbleiben wierdt. Ligunds oder Varundts, niindert noch nichts ausgenomen, sol Alles versilbert, vnd ain taill Zu erhaltung des Predigstuell alhie gewendt”¹³. Magyarul: „És ami tehát feleségem és az én végrendeletemből még fennmarad, ingó vagy ingatlan, ebből semmit sem kivéve, mindent tegyenek pénzzé és egy részét a szószék fenntartására fordítsák”¹⁴.

Wirt Mihály ezt a Predigstul szó után kiegészíti az alábbi szöveggel: „Als Nemblich th d die sollen Also gepraucht vnd angelegt werden Der Jugendt zu Guetten damit Inen wochentlich das Catechismus gepredigt werde” Magyarul: „ugyanis tallér dénár — [összeg nincs megjelölve] ezt gyűjtsék össze és fektessék be az ifjúság javára, hogy számukra hetenként a katekizmust prédikálják.”¹⁵

A bánfalvi Mária Magdolna templomban égetendő örökmécses fenntartásának vállalásával Hummel Kristóf középkortól folyamatos soproni hitbuzgalmi hagyományt folytat. A templomban égő gyertya, vagy örökmécses a „lumen Cristi” Krisztus világossága megvalósulása, mert a lámpa olaja, vagy a gyertya fényt ad, de meg is semmisül és újjászületik folyton megújított olajával. Az örök lámpára vonatkozó kiterjedt adatsorból csak néhányat idézek. 1418-ban Márcfalván Jüding Miklós örökmécses „zü einem ewigen liecht” létesített, erre felesége is kötelezi magát élete végéig „sein hausfraw ir lebteg” majd az örökösök is „darnach sein nachst nachkommen das liecht also auszerichten”¹⁶. Ugyancsak Jüding Miklós a Szent Mihály-templom és a Várárok menti Boldogasszony-templom szentségháza előtt égetendő lámpáját halála előtt négy ingatlanára ruházta 1439-ben.¹⁷ Lunzer Borbála egynyolcados szőlőjét köti le 1504-ben az Anger dülöben az Ispotálytemplom öröklámpája fenntartására. Alt Miklós a Szent Lélek-templomban alapított öröklámpa fenntartását belvárosi házára terheli 1456-ban. A Szent Mihály-templomban Mihály vászonárus a kereszt előtt öröklámpát alapít, annak költségeit a házára tábláztatja be 1476-ban.¹⁸

A kelénpataki Frank Pongrác pap 1511-ben Bécsben szarvasagancsból készült öröklámpást vett, melyet Szűz Mária képe díszített. Ezt a középkortól folyamatos hagyományt folytatta Hummel Kristóf a bánfalvi örökmécses alapítványa folytatásával, amikor társult a bánfalvi Mária Magdolna templom örökmécsese fenntartói alapítványaihoz. Mint Házi Jenő Sopron középkori egyháztörténetében összegyűjtötte, 1526-ban Buxbaum Farkas özvegye, Anna 40 font dénáros terhet vállal balfi Kirchner szőlőjére az öröklámpa fenntartására. Az öröklámpa egy 50 font dénáros tőkét használt kölcsönként Gartner Máté, majd 1536-ban a visszafizetett tőkét kölcsönvette Vischer Konrád tanácsos és neje. Ezt a terhet vállalta 1539-ben Hummel Kristóf és neje, Benigna, és nem feledkezett meg erről a kötelezettségéről végrendelete

¹³ 1562. 7. 1.

¹⁴ 1562. 7. 1.

¹⁵ 1562. 7. 1.

¹⁶ Házi Jenő: Sopron sz. kir. város története II/1. Sopron 1930. 158—159.

¹⁷ Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete 90. 1 és Sopron sz. kir. város tört. II/1. 62. 1.

¹⁸ Házi Jenő: Sopron sz. kir. város tört. II/1. 186., 170., 190., II/1. 131, 78. 1.

megfogalmazásakor sem 1560 táján, úgy rendelkezik, hogy az 50 font dénáros összeget a bánfalvi örökmécses javára adják vissza és ezáltal szabadul a kölcsönkötelezettségtől belvárosi háza „sol bezallet Von meinem guet vnd damit vnser behausung in der Stat, so derwegen verschrieben, befreyett etc”¹⁹

Szólnunk kell a ferenceseknek hagyott „ywaj phundt pfening”-ről is. Meggondolandó a XVI. század hatvanas éveiben egy — a ferencesek javára tett hagyatéki összeg jelentése Sopronban!

Ennek megvilágítására érdemes néhány egykorú német és magyar reformációs vitairat és hitvita-dráma részletét, mint a kor jellemző véleményét idéznünk:

Johann Eberlin von Günzburg, hajdani ferences barát, *Der X. bundtgnofß* című röpiratában előírja minden bírónak, kényszerítsék erőszakkal a barátokat és az apácákat, hogy csuhájukat vessék le, a kolostorokat szüntessék meg, létesítsenek belőlük kórházakat, agkok menedékházat.

„Alle bättel müñch soll man gar ab thun by verlust deß läben” — a kolduló barátokat életük elvesztésének fenytésével is szét kell zavarni — olvassuk ugyanitt. „Von kirchen gezierd” — a templomi ékességekről, berendezésekről kimondja, „Es ist nit zimlich, das man kostlich ding yn der kirchen christi bruche do man leret solichs verachten”²⁰ Eberlin von Günzburg a korszakban általában elfogadott nézete magyarázza az egykori díszes örökmécsesek pusztulását is, hiszen „azt tanítják, hogy az ilyesmit meg kell vetni”.

Sztárai Mihály — egykor ugyancsak ferences pap, majd evangélikus zsolnári író — hitvita-drámák szerzője, aki 1574-ben a soproni magyar papságért is folyamodott a Hummel-féle végrendelet fogalmazása idején írta művét (1577-ben) és 1559-ben ki is adta „Az igaz papságnak tüköre” c. drámáját Huszár Gál. Antal bíró az Actus quarti második jelenetében így jellemzi kora felfogásában a szerzetes barátokat: „*Antal*: Azért jöttünk, hogy nyaka-nyirett papokat, heréltelen kappanokat, fa-papokat, vázpapokat, csúf papokat, bolond papokat, hivalkodó, tudatlan papokat ezután nem akarunk tartanyi. Mert nem igazoljuk, hogy minden tudatlannak az fejét megnyiritek és osztán pénzért pappá teszitek, hanem azt akarjuk, hogy aki érdemi a papságot, azt pénz nélkül pappá tegyék. Aki kedig nem érdemi, azt a csépre, kapára, kaszára, kalapácsra avagy kaptára igazítsátok.”²¹

A „Tizenkét apostol” oltára javára hagyott 5 dénár font heti — vagy két hetenkénti lelkük üdvösségéért mondandó mise alaptökéje lehetett — erre a végrendelet szövege is utal „nach vnser beden tot” meghatározásával.

A legjelentősebb hagyatéki összegnek a Szent Mihály templom szószékének fenntartására szánt összeget nevezhetjük. A teljes hagyatéki pénzre váltása után a keletkezett összeg felét szánta erre Hummel Kristóf. Azt, hogy az ifjúság javára a katekizmust kell magyarázni, Wirt Mihály toldotta be a végrendelet szövegébe. Azonban ha ez azonos volt Hummel Kristóf eredeti szándékával is, úgy másfajta katolikus szándékú katekétikai prédikációra gondoló értelmezése is lehetséges.

¹⁹ Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete — Kelénpaták — 1511, 257—258. 1 és 1562. („liecht”)

²⁰ Deutsche Literatur — Reihe Reformation, Die Sturmtruppen der Reformation Von Prof. D. Dr. Arnold E. Berger Leipzig 1931 146, 150. 1.

²¹ Horváth János: A reformáció jegyében Bp. 1953. 63. és 73. 1. Sztárai Mihály: Az igaz papságnak tüköre In: Magyar drámai emlékek Bp. 1914. 66. 1.; Kovács József László: Jelentés hétszáz év irodalmáról Soproni irodalomtörténeti vázlat In: Soproni Füzetek '95, 195. 1

Canisius (Szent) Péter, jezsuita szerzetes az ellenreformáció elősegítésére katolikus szerkesztésben és gondolatissággal folytatta a tridenti zsinat szellemében a Luthertől kezdeményezett hitoktatási formát, a kateketikai kérdés és felelet alakjában tanító művel-művekkel.

1554-re már elkészült katekizmusa első részével, annak szövegét elküldte I. Ferdinándnak, aki annak befejezésére buzdította. A „*Summa doctrinae Christianae per Questiones*” 1556-ra meg is jelent, ugyancsak ezen évben megjelent ennek a „*Frag und antwort Christlicher leer*” című német változata is. A „*Parvus Catechismus Catholicorum*” — a legkisebbek katekizmusa ugyancsak 1556-ban Ingolstadtban a *Principia Grammatices* műhöz kötve jelent meg, így a legkisebbeknek is rendelkezésre állt a legfontosabb kérdés- és felelet-gyűjtemény. Az 1560-i nagyszombati katolikus zsinat a szerző megnevezése nélkül ajánlja oktatásra a katekizmus oktatását, Ferdinánd király pedig 1560. december 10-én kelt rendeletében kötelezően írta elő a katolikus katekizmus tanítását.

Ha Wolfgang Fochter- a soproni polgárság előtt népszerű plébánost számításba vesszük, aki 1557-től 1566-ig volt hivatalban, megjelölhetjük a hitszónok személyét is. Fochter nemcsak a plébániát vette át, hanem a város „meghagyta kezében a hitszónoki beneficiumot is” — írja Bán János Sopron újkori egyháztörténetében.²²

Természetesen tudjuk, hogy Wolfgang Fochter plébános nő volt, de ez a tridenti zsinat befejezése előtt Ausztriában és Nyugat-Magyarországon szokásos. Oláh Miklós — akinek támogatásával a Canisius-féle katekizmus magyarul is megjelent 1562-ben, írja a zsinati atyáknak: „Minden évben tartok zsinatot, de a meghívottak azzal az elhatározással jelennek meg, hogy inkább fognak a papságról, mint a vétkes életről lemondani.”

Hasonló példát Morone nuntius és a mainzi bíboros beszélgetéséből is idézhetünk. A nuntius figyelmeztetésére a bíboros azt felelte, tud arról, hogy papjai konkubinatusban élnek, de ha ezt a szemükre vetik, inkább lemondának papságukról és lutheránussá lennének, vagy pedig a házasság megengedését követelnék.”

A soproni városi képviselőtestület a győri püspökhöz küldött felterjesztésében Fochtert úgy jellemezte, „qui religionis christianae, maxime catholicae conservationem promovet.”²³

Az 1556-ban elhunyt „Herrn Georgen Fuert gewesten Benefiziaten” könyveit vásárolja meg Fochter — pontosabban „von wegen abzalung etlicher schulden dem herrn Wolffgangen Fochter Predicanten [...] alle dreissig vmb Neun pfund pfenning verkaufft” csak a jelesebb műveket említik meg, Augustinus de Ciuitate Dej, Theophilactus Latine, Lira in Bibliorum Libros partes, a postillairó Georg Wizelius is katolikus szerző. Fochter tehát katolikus kézikönyveket vásárol a hagyatékából — így a hitszónoki tevékenységhez a katolikus Wizel postilláit.²⁴ Kétségtelen azonban, hogy Wirt Mihály kiegészítésével (átformálásával) módosított végrendeletben a „Predigstuell” fenntartására szánt hagyatéki összegből Gerengel Simon katekizmusa jelent meg Regensburgban 1569-ben. Címe: „CATECHISMUS Vnd Erklärung der

²² Szentiványi Dezső: A katekizmus története Magyarországon Bp. 1944. 13. és 32.11. — a nagyszombati zsinatról RMNY I. 173. (RMK III. 473. 118/b. 1)

²³ Oláh Miklós levele IN Rónay György: Szüzek koszorúja Bp. 1936. 15. 1. Bp. Wolfgang Fochter ajánlása - Bán János: Sopron újkori egyháztörténete Sopron, 1939. 25. 1.

²⁴ Lesestoffe in West-Ungarn itt Fuert Georg Fochternek eladott könyvei, 5.1 Szeged 1974. Burgenländische Forschungen Sonderband XIII.

Christlichen Kinderlehre...” Az 1569-es Hummel Kristóf hagyatékáról szóló számadásban (Rationes Super remansa Substantia Christophori Humel) a kiadás körülményeire, a ráfordított összegekre vonatkozó fontos adatok találhatók.²⁵

„Enntgegen volgen Vnnsen Außgaben” — olvassuk a számadás fejezetcímét. A 25. lapon újabb magyarázó alcím következik: „Notwendige Ausgaben So merer thail gemainer Stat Zu Wolfart khomen. Vnnd in annderweg Treulich ausgeben worden” — azaz: „Szükséges kiadások, melyek nagyjából a város javát szolgálják, és másrészt hűségesen erre is fordították” — ez az alfejezet címe. A katekizmus kiadásáról ez olvasható:

„Dem Herrn Simon Gerengl Predicanten. Vmb das er bey ethlich(en) Jarn den Catechismus geprediget. Vnnd Zu Letzte. denselben Vleissiglich in druckh außgeen lassen. darfür Vnnd soliches Cristliches Werckh. Ime ain Ersamer Rath verordnet. Ainhundert Taller darumben Er Quittiert Idst. 116 th 5 ß 10 d”

Gerengel Simon tehát — azért, mert néhány éven át a katekizmust prédikálta és legszorgalmasabban nyomtatásra is előkészítette, ezt nyugtájával igazolta, ezért a keresztényi műért száz tallért adtak neki, ez pedig 116 tallér 5 solidus 10 dénár. Sopron tudománypártolásában ez az egyik legnagyobb összeg, melyet tiszteletdíjként szerző kapott.

Gerengel Simon természetesen aligha ismerhette személyesen Hummel Kristótot, azt azonban tudta, hogy a regensburgi kiadás az ő hagyatékából vált lehetővé.

Katekizmusának bevezetésében a következőket írja Hummelről : „...etliche guthertzige Leuth allhie (vnter welchen dann der Ersam vnd Weise Herr Christoff Humbl /seliger gedechtnuß/ nicht der wenigste ist gewest) auß rechtem Gottseligen Eyfer dahin geleyttet vnd bewogen /daß sie mit einem Christlichen ernst bedacht haben/ wie notwendig doch die heylsame Lehre deß /deß heiligen Catechismi/ der lieben bluenden Jugend (sampt der gantzen Kirchen treulich fuer zutragen were /auff daß sie nicht in solcher Vnwissenheit so schändlich verdürbe/ sonder viel mehr in rechter warer Gottesforcht/ auch in recht schaffener erkantnuß Jesu Christi/ vnd in aller gottseligkeit vnd erbarkeit/ möchte vnterricht vnnd auffgerogen werden. Haben derhalben zu solchem Christlichen Werck/ etwas von jren zeitlichen Guetern (vor jhrem letzten Ende) wolbedacht/ dahin verordnet vnd verschafftet damit es desto gewisser vnnd trewlicher/ solte in das Werck gebracht vnd verrichtet werden”²⁶

Így a katekizmus Gerengeltől megfogalmazott köszönő szavai is hozzájárultak ahhoz, hogy Hummel Kristótot tekinthesse az utókor a tanítások kiadójának, aki erre halála előtt (vor jhrem letzten Ende) gondolt, írja Gerengel, tehát ez az előszó is hozzájárult a Hummel-legenda kialakulásához.

3. Ezekután meg kell kérdeznünk, mennyire valósult meg Hummel Kristóf hagyatékát tervező szándéka? Azt ti. hogy semmit ne változtassanak a *testatorok*, a ránk maradt, Wirt Mihály javításaival több helyen módosított szövegből is követhetjük. Hummel kikötötte: „niemand gestatten” „ichtes dawider fürzunemen, alles treulich vnd geuerlich, des Gott der Almechtig Ir belonen seins wierdet” — ne engedjék meg senkinek, hogy bármit ez ellen tegyenek, hanem hűen és védelmezően járjanak el... Nem ez történt.

²⁵ Friedrich Károly: Gerengel Simon lelkész a soproni ev. gyülekezet megszervezője (1518—1571) SSz 1992. 14.1 (Faut Márk nem ismerhette személyesen Gerengelt, ui. az 1560-as évek közepén született) A katekizmus négy kiadását ld. a tanulmányban; *és* 1569. 25.1

²⁶ A 4. 1619-es bécsi kiadást használtam, Matthes Baur in Wien/ M. DC. XIX. (Bijj).

Kimarad a testatorok közül Judenfeindt Gáspár tanácsos. (Házi 6978) Gressing János executor (Házi 5782), aki latin Újszövetséget kölcsönzi polgártársának, és Sommer Benedektől egy herbariumot örököl, és Weiss Gáspár, aki korábban a Szent Mihály-templom sekrestyéje, majd belső tanácsos és 1556—57-ben városbíró (Házi 11372).

A helyükre lépő Vrban Pfleger — a végrendelet végrehajtása idején polgármester — „Vmb fertigung solicher Testamentlicher Verordnung geben drey Pfundt vier schilling Idest 3 th 4 ß d” (Rationes 26.1) és a „Wisen vnnnd äckher” fejezetben olvassuk a legmeglepőbb ajándékot: „Ein Ackher im Tieffenweg ist aus ettlicher Vrsachen durch ainen Ersamen Rate Dem Herrn Vrban Phleger gegeben vnnnd geschennckht worden” — azaz a polgármester bizonyos okokból a Tieffenweg dűlőben ajándékba kapott egy szántóföldet (Rationes 5.1) Az örökségből a legtöbb az átdolgozó Wirt Mihály városi jegyzőnek a másik hagyatéki gondnoknak jutott. Az még érthető, hogy a végrendelet körüli írásbeli teendőkért bőségesen megjutalmazták. A *Rationes Notwendige Ausgaben* fejezetében kettős dukátot kap: „Dem Michael Wierdt Vmb fertigung des Herrn Humbels Testaments geben Ainen Doppelten Ducaten drey Pfundt Vier schilling Idest 3 th 4 ß d”.

Mégis, két külön levélben is kér önmagának Wirt Mihály további jelentős részesedést. Az egyik levélben arról panaszkodik, hogy vincellérje folyamatosan pénzt vár tőle. „Ich von meinen Weintzierll one Vnd(er) laß überloffen vnd ersuecht wierdet” — ezért azt kéri a polgármestertől, hogy a borkereskedő megérkezéséig, akit óránként vár, tíz tallért kölcsönözzenek neki. „Biß auff eines Khauffmanß ankhunfft, dessen Ich Stündlich gewartent bin. Zehen Taller fürströckhen”.

Az Urban Pfleger polgármesternek szóló címzés alatt a kérés teljesítése feljegyzését olvashatjuk „A(nno) D(omin)j den 16 februarj des 62. Jar schickt ich Ime bey Seiner hausfraw schwester 10 taller.” — tehát megkapta a kért kölcsönt.

1569-ben a Rationes számadása szerint újabb 40 tallérhoz jut a jegyző. „Dem Michael Wierdt Statschreiber Ist auf Raittung Vnnnd gelichen geltt so er richtig Zu machen schuldig geben worden funntunddreissig Taller (ide)st 40 th 6 ß 20 d”. Az összeg „kölcsönzését” egy a végrendelethez csatolt levélből értjük meg. A belső tanáchoz írt levelében elpanaszolja, hogy Hummel hagyatéki ügyei már nyolcadik éve sem fejeződnek be. Pedig ő a sokoldalú hűségéért és szeretetéért „Vmb die Villfeltig Trew vnd Lieb, so wier gegen einander getragen” Hummeltől jelentős ajándékban „Pietanntz” részesült volna.²⁷ (A helyzet humorát az szabja meg, hogy a középlatin *pitantia* eredetileg a kolostorban adható ünnepi alkalmakkor kiosztható javított élelmiszer-adag!) Eddig csak az írásos munkáiért kapott pénzt — mást nem „ausser der bezallten schreybereg” Hummelt gyengesége és betegsége idején feleségével együtt szolgálták: „in seiner leibs schwachheit vnd Khranckheit, mit allen Christlichen Beistandnt vnd dienstlichen wollgefallen, würckhlich erzaigt haben”. Valójában erre sem volt Hummelnek szüksége, második felesége, Magdolna és nagyszámú személyzete szolgálta őt. Ezen indokok alapján kéri Wirt, hogy adjanak neki Hummel javaiból. Ezt tőle is megkapta volna — írja —, de nem akarta sürgetni: „Dan wo Ine die Schnelligerkeit des Todts nicht Vber Eylet, aber ich bej Ime Vnverschambter sachen anhalten wöllen [...] wollt Ain stattlichs Legatum Von Ime Humbl selig bekhommen haben” Mindezt Urban Pfleger úr is igazolhatja — bizonygatja Wirt a

²⁷ 1569. idézett helyei és az 1562.-höz csatolt két Wirt-levél *pitantz* —, „Verbesserte Portion, die im Kloster zu gewissen Zeiten gereicht wird. V. ö. Götte: Glossar Berlin, 1967. 7. 34. o.

maga igazát. Ezért az ő egyetértésére és lelkiismeretére „auff sein Aigen Conscientiam Vnd Gewissen berueffen” is hivatkozik.²⁸

Ezután kapta Wirt újabb jelentős 40 tallérnyi kölcsönét. Ez a borvásárlási pénzre előre elkért összeggel együtt éppen annyi, mint amit a Városnak a bánfalvi örökmécsesre „zu ainem liecht Zu beleichten” kellett volna fizetnie. Azonban ennek nyoma sincs az 1569-es „Raitung”-ban, miként a Tizenkét Apostol oltárnál tartandó misék alapítványának sem. Ez is megszűnt. Nincs nyoma a Szent Mihály-templom továbbépítésére szánt összegnek sem.

A ferences barátok a nekik rendelt „zwaj phundt phenning” összeget egy tallér kifizetésben kapták meg. „Den Munichen Ins Kloster vermug des Herrn Humel selig Testament geben 1 th.”²⁹ Így szinte jelkép értékű, hogy a vallását megváltoztató Sopron milyen gyakorlatiasan gondolkodik, a Zodl-fiú (Zottel/Zodl/Simon vagy Zsigmond? — Házi 12060, vagy 12061) aki Csehországban tanulja a cipézmesterséget, a fenti összeg háromszorosát kapja. „Des Zodl Sun so In Behaim dz Schuester-handtwerck gelernet geben drey Taller.”³⁰

Hummel házát a város 700 tallérért adja el, ennek az összegnek egynegyedét a második feleség, Magdalena kapta: „.... der Herr Humbl sälliger anndern Hausfrawen Magdalena verheyrat weliches P(er) Sibenhundert Phundt Phenning verkhaufft worden, hat Ir an dem Viertn taill gebuert /.../ Die wir Ir hiemit in Außgab stellen Idest 175 th”.

A házasságkötési levelüknek megfelelően további kétszáz tallér értéket kapott az ingóságokból is.³¹

Azonban jelentős összegek folynak el — a végrendelettől eltérően — lakmározásokra is, ún. „Ritter Zerung”-ra.

„Ersamen Ratt Inen Zur Ritter Zerung Jedem ain Taller (ide)st 3Th 4 ß — d” de 10 tallért egymaga kap az egykori tanítótárs „Walthaser Nusser” „aus beuelch aines Ersamen Rats Zur Ritter Zerung geben Zehen Taller (ide)st 11 th 5 ß 10 d”

A Hummel-féle üzletben található árukat Nemes Miklós kamarás (városi vagyongazda) „Stat Camerer” vette át — mert más nem akarta megvenni „nachdem es niemand haben wellen” hatvan tallérért.³²

Hummel fennmaradt javait, Lienhard Posch vette át kezelésre a számadás kötelezettségével, de többször vendégül látta Hummel rokonait, pénzt is költött utazásokra, lakodalomra egy Hummel-rokonnak 170 font marhahúst adott, pünkösdi vasárnapra („zu dem foisten sonntag”) másik alkalommal 30 fontot (Posch mészáros volt — Házi 1463.) pénzt fordított a szőlők kezelésére, így visszafizetett a városnak 100 tallért — 44 tallér 7 ß 8 d alól felmentették.

A soproniak Bruck városának 200 dukátot kölcsönöztek aranyban, azaz „dreyhundert vnd fünffzig Pfundt Phennig” 1566-ban.³³

Hummel második házassága és halálának költségei együtt jelentkeznek a számadásban. Ki kellett fizetni Hans toronyzenészt, mert zeneesközét (kürtöt?) fújta Hummel lakodalmán, Görg Wagnert, mert hozzátartozói a lakodalomban felszolgáltak, és Baruch zsidót, mivel három ingért és egy cseh aszalterítőért maradt adós az elhunyt.

²⁸ Az említett, 1562-hez csatolt Wirt-levél 8. 9. o.

²⁹ 1569. 36. o.

³⁰ 1569. Zodl-fiu- 36. o.

³¹ 1569. 21-22. o.

³² 1569. 18. o.

³³ 1569. (Posch) 19-201. o és Bruck — 25. o.

De két tallér 4 sol. 20 dénárt kap a bécsújhelyi patikus, Erhart Artner sekrestyés 2 tallért éspedig azért, mivel Hummel (és azt megelőzően) felesége temetésekor harangozott, Hummel temetésekor a vásárolt lámpásokért 3 tallér 1 β 10 dénárt adtak ki.³⁴

A betegek, szegény diákok és szegény evangélikus papok támogatására is fordítottak pénzt a hagyatékból.

Már Lackner Kristóf végrendeletének szerkezetére emlékeztet a török fogságból hazatérő Müller Konrád segítése, a Hummel-hagyatékból két magyar rabváltási összegéhez is hozzájárultak, törökök rabjaként koldultak a szabadulási válságdíjért. Richter Kristóf tanulmányai folytatására tíz tallért kapott.³⁵

A „*Notwendige Ausgaben*” fejezet legjelentősebb tétele a Bruck városának kölcsönzött 350 tallér, ezt követi Gerengel Simon tiszteletdíja katechetikai prédikációiért és könyve kiadásáért. De 23 tallér 2 solidus 20 dénáros összeget kapott Herr Gregor — teljes nevén Gregor Pharerus prédikátor, akit 1569-ben hívtak meg Sopronba a Szent György-templomba. „Er auch berüerten Catechismo fürdernus gethan” — tehát prédikált, akár közreműködhetett a katekizmus megjelentetésében is. Novanus Ferenc magyar prédikátor nagy szegénysége miatt kap 10 tallért. Sopron városa fizette ki Wolfgang Fochter plébános és felesége temetését „seine vnd seiner haussfrauen beder sãlig begrebnus” 21 tallér összeggel.³⁶

Mollay Károly Hummelt kettős egyéniségnek tartja, Házi Jenő a *Soproni polgárcsaládokban* hithű katolikusként.

Kétségtelen, hogy a végrendeletét tervező Hummel Kristóf számos katolikus hitre valló szándékot, rendelkezést jelöl meg végrendelete tervezetében, ebből csak a ferenceseknek szánt kis összeg került kifizetésre. A reformáció során új hithez csatlakozó városi képviselőtestület új célok megvalósítására fordította a jelentős hagyaték egy részét, de saját céljaikra is fordítanak a testatorok, a város is költ Ritterzerungra. Kár, hogy nem ismerjük Hummel könyveinek pontos jegyzékét, melyek egy ládában a városházán heverték, ez is adhatna további mérlegelési szempontot. Hogy miként vált Hummel Kristóf a reformáció vezéralakjává Müllner Mátvás iskolatörténetétől kezdve, ez további historiográfiai tanulmányt igényelne.

A Wirt Mihálytól átfogalmazott végrendelet-tervezet és a számadások így is bepillantást nyújtanak egy átalakulóban lévő város világképébe.

³⁴ 1569. Zenész- 31. o. Görg Wagner 29. o. Baruch 33. o. Patikus 29. o. harangozás 31. o. temetési lámpások 34. o.

³⁵ Szegény pap, nyavalyatörős gyógyítása, Sziliné temetése 27. rabok- 33.1 Richter Kristóf studiosus 35.1.

³⁶ 1569. Pharerus 25-26.1, a prédikátorról Payr: A soproni egyházközség tört. Sopron 1917, 102.1; Bán János Sopron újkori egyh. tört. 31, 49-50.1, Fochter- 1569. 32.1.

Városi irodalom a XVII. századi Sopronban

II. rész

(KLASSZIKUS OLVASMÁNYMŰVELTSÉG)

1. Reneszánsz, reformáció, humanizmus

A reneszánsz humanizmus fogalmát P. O. Kristeller így foglalta össze: „A scholarly, literary and educational ideal based on the study of classical antiquity” (a klasszikus antikvitás tanulmányozására alapuló tudományos, irodalmi és oktatási eszme). A reneszánsz humanizmus egyik sajátossága a klasszikus írók műveinek felfedezésében és kiadásában, majd azok újszerű megközelítésében: tudományos és nem világnézeti szempontú vizsgálatában mutatkozott meg. A reformáció humanizmusa Erasmus és Reuchlin munkásságán keresztül deklarálta, hogy a *bonae litterae* (jó tudományok) és a teológia egymástól függetlenek, s bár az utóbbi primátusa tagadhatatlan, az mégsem létezhet az előbbi ismerete nélkül.¹

Az itáliai reneszánsz eszméinek közvetítői az Alpoktól északra *elsősorban az iskolázott városi polgárság*, másodsorban pedig a gombamódra szaporodó *egyetemek* lettek.² Az oktatásban valóságos forradalom zajlott le: a rétorika, poétika, történelem, kozmológia, filológia szaktudományai ekkor kerültek be az iskolák *curriculum*aiba, s ekkor jött létre a középfokú oktatás új intézménye: a *gymnasium* is. Trotzendorf, Sturm, Neander és Wolf — valamennyien neves rektorok — munkásságának köszönhetően Európa majd minden protestáns gimnáziumában nagyjából azonos szinten, azonos szempontok szerint, azonos tananyagot tanítottak a XVI. század végétől a XVII. század közepéig.

Az európai humanizmus és reformáció eszméinek közvetítésében természetesen a peregrinus diákok is jelentős szerepet játszottak. Az ő könyvgyűjtési szokásaikról a Soproni Szemle egy korábbi számában már megemlékeztem,³ ezért itt erre a kérdésre most nem térek ki.

2. Humanisztikus képzés a soproni városi iskolában

Nagyobb városaink magisztrátusai a XVI. század első évtizedeitől már átvették a mecénási szerepet iskoláik felett, szélesebb körben terjesztve ezzel az addig jobbra szűk körű, arisztokratikus jellegű, humanista nevelési-művelődési eszméket. A városi iskoláknak ettől kezdve nemcsak anyagi fenntartója sok helyütt a magisztrátus, hanem személyi és oktatási kérdésekben felelős irányítója is. Igyekeznek éppen ezért az iskola rektorává lehetőleg külföldi egyetemi végzettségű, humanista műveltségű világi

¹ Q. Breen: Humanism and the Reformation. in: The Impact of the Church Upon Its Culture. Reappraisals of the History of Christianity (ed. J. C. Brauer). Chicago, 1968.

² G. Böhme: Bildungsgeschichte des europäischen Humanismus. Darmstadt 1986. 315—321. (A „Bürgerhumanismus” c. fejezet.) — P. Baumgart: Humanistische Bildungsreform an deutschen Universitäten des 16. Jahrhunderts. in: Humanismus und Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts. (Hrsg. von W. Reinhard) Mitteilung XII der Kommission für Humanismusforschung, o. O. u. J. [1984], 171—197.

³ Grüll T.: »Studia humanitatis« a XVI—XVII. századi Sopronban. SSz 1993, 339—348. E tanulmányban Schiffer János polgármester 1601-ben felvett könyvjegyzékében sikerült a lipcei egyetem curriculumának, ill. Joachim Camerariusnak közvetlen hatását kimutatnunk.

férfiakat megnyerni, az oktatási anyagot saját hatáskörükben is korszerűsíteni, új tankönyveket meghonosítani, az antik klasszikus szerzőknek minél gazdagabb, humanista tárgyalásával gyarapítani.⁴

A törekvés Sopronban is ugyanez volt. A XVI. század végétől kezdve a latin és német iskolában szinte a teljes tanári kart sikerült külföldiekből feltölteni,⁵ méghozzá képzett *literátusokból*. Abraham Schremmel (rektor 1583—84) a Felvidéken is több iskolát vezetett, ill. alapított (Besztercebánya 1567—75; Selmecbánya 1575—78; Galgóc 578—82). Ő Strassburgban a neves pedagógus, Johann Sturm (1507—1589) tanítványa volt, azé a Sturmé, akinek hatása főleg a XVII. század első felében kezd érződni a soproni polgárság könyvhagyatékaiban, s aki a *sapiens et eloquens pietas* (bölc és ékesszóló kegyesség) elvének kidolgozója volt. Heinrich Abermann (rektor 1608—09) Tübingenből származott ide, majd Bécsben megírta nevezetes városkrónikáját „Historische Beschreibung der Weltberühmten Kayserlichen Hauptstadt Wien” címen. Daniel Klesch iglauri születésű conrector (1650—59), *poeta laureatus Caesareus* hosszú és kalandos élete során mintegy félszáz könyvet jelentetett meg. Christoph Hausmann (rektor 1612—13) Regensburgból települt át rövid időre, néhány évvel azután, hogy otthon megjelentette *Oratio de scholarum dignitate et utilitate* (Beszéd az iskolák méltóságáról és hasznáról) (1608) c. beszédét. A fenti felsorolásból is kitűnik, hogy a rektorok többségét nem sikerült egy-két évnél hosszabb ideig a városban tartani, így nagy hatást nem gyakorolhattak Sopron iskolaéletére, amely fokozatos hanyatlásnak indult.

1620-ban mondott beszédében maga Lackner Kristóf polgármester is elismeri, hogy az iskola hírneve már a múlté. Az ez idő tájt írott jegyzőkönyvek is telve vannak panaszkodással: a tanítók mellékkereset után járnak, borral kereskednek, *horribile dictu* maguk nyitnak kocsmát, a diákoknak pedig annyi szabad időt engednek, hogy az már a tanulás rovására megy.⁶ Pedig *scholae conservant religionem et bonas artes* — ahogy a mondás tartja —, vagyis az iskola a vallás és a „jó” tudomány legfőbb letéteményese. Ugyanebben az évben írja Lackner a tanácsjegyzőkönyvbe ezeket a sorokat: „Die Schule belangend, weiln dieselbe gleich wie ein Zeughaus sein soll, darauß man allerley Wehr und Waffen zur fürfallenden nöthen, nehmen und zue gebrauchen hetten, und also vom niedrigen biß zu dem höchsten, im Geist- und Weltlichen Ständt gute Leutt müssen erzogen und heraus genomben werden.”⁷ Az iskola tehát fegyvertár, a vallási nevelés legfőbb eszköze: *omnis pietatis seminarium* — ahogy a gimnázium alapítására vonatkozó kérelemben írták 1619-ben.⁸ A zeneoktatás, színjátszás és teológia is ebben az időszakban kap szerepet a gimnáziumi oktatásban. 1626-ból fennmaradt tantervünk (valószínűleg a regensburgi Schwanshofer rektor műve) a standard evangélikus gimnáziumi tananyagot sorolja fel: Melancthon grammatikái, Wigand és Lossius filozófia- és rétorika könyvei, a klasszikusok közül Cicero és Vergilius, valamint Golius görög nyelvtana szerepeltek benne.⁹

⁴ Mészáros István: XVI. századi városi iskoláink és a »studia humanitatis«. Akadémiai, Bp. 1981. 12. (Humanizmus és reformáció 11.)

⁵ Erről ld. Pausz, Josef: Zwei Regensburger Rektoren in Ödenburg. Zeitschrift für Bayerische Kirchengeschichte 63 (1994), 108—144.

⁶ Szende Katalin — Grüll Tibor: Lackner Kristóf beszéde Huber Márk iskolafelügyelő beiktatására (1620). SSz 45 (1991), 237—241.

⁷ Soproni Levéltár, Gemeiner Stadt Betrachtung. 1620. 5. §.

⁸ Kovács József László: „... in negocio erigendi Gymnasij ...” (Néhány iskolatörténeti okmány a latiniskola és gimnázium alapítása történetéhez). SSz 48 (1994), 32—43.

⁹ A német evangélikus iskolai tanterveket kiadta: Vormbaum, Reinhold: Die evangelischen Schulordnungen des 16. bis 18. Jahrhundert Bd. I—III. Gütersloh, 1860—1864. — Az egész kérdéshez

3. Klasszikus auktorok kiadásai soproni hagyatéki leltárakban

A klasszikus szerzők előkelő helyet kaptak a koraujkori közép- és felsőoktatási intézmények tananyagában,¹⁰ ezért nagyobb előfordulási arányszámuk a polgári magánkönyvtárakban nem okoz meglepetést. Az antik irodalom recepcióját eddig átfogóan — tudomásom szerint — csak német- és csehországi könyves hagyatéki leltárak alapján vizsgálták.¹¹ A szórvány magyarországi feldolgozások (Kőszeg, felvidéki bányavárosok, Erdély a XVI. században) eredményeit alább ismertetem majd.

A tekintélyes mennyiségű soproni leltáranyag (1535—1699-ig 623 leltár: kb. 15000 tételesen említett kötet) vizsgálata nemcsak a klasszikus szerzők oktatásában elfoglalt helyére, hanem az *irodalmi ízlés változásának bizonyos jelenségeire* is felhívhatja a figyelmet. Ezért az I. táblázatban összehasonlításként közöltem a Kassa hagyatéki leltáraiban¹² előforduló klasszikus auktorok kiadások számát is. (Lábjegyzetben a SBG és a SEK ide vonatkozó anyagára is felhívjuk a figyelmet.)

Az összevetés első meglepetése az, hogy a soproni klasszikus auktoranyag mennyiségileg nem mutat számottevő eltérést a kassaitól, jóllehet az értékelhető hagyatéki leltárak száma csaknem triplája az ottaninak. Legfeltűnőbb ez a görög auktorok tekintetében, itt mindössze 31 darabbal volt több Sopronban, mint Kassán. A római szerzők műveinek példányszáma Sopronban 367, ami két és félszerese a Kassainak. Ez alapján elmondhatjuk, hogy mindkét városban arányszámát tekintve kb. ugyanannyi volt a római szerzők számaránya a hagyatékokban.

A könyvtulajdonosok vizsgálatából az is kiderül, hogy Sopron esetében a 37 görög szerző 139 példánya 35 tulajdonos; a 48 római szerző 367 példánya pedig 42 tulajdonos kezén volt, vagyis az előbbinél az összes tulajdonosok 5,6 %-a, az utóbbinál pedig 6,7 %-a birtokolta ezeket a könyveket. Ez az alacsony érték arra enged következtetni, hogy ezek a könyvek csak egy szűk olvasói réteg kezében koncentráálódtak. Ez pedig nyilvánvalóan az iskolázott értelmiség (*literati*) volt, akinek összarányszáma a soproni könyvtulajdonosokon belül 10,7 % volt, körülbelül duplája a fenti értékeknek. Ennek az eltérésnek az okát elsősorban abban látom, hogy a *XVII. században a literátusok érdeklődése már specializálódott, a szakmához szükséges műveltséganyagot többé már nem a klasszikus auktorok jelentették.*

A II. táblázatban összegezett adatok szerint a görög szerzők 61, a római szerzők 88 %-a tartozott a mai fogalmaink szerinti „szépirodalom” (beleértve a történetírást és a rétorikát is) körébe. Ezeknek többsége iskolai auktor volt, vagyis olyan szerző, akit a közép- illetve felsőfokú tanulmányok végzése során olvashattak.

A fentieket némiképpen tükrözi a könyvek nyelvek szerinti megoszlása is: a római szerzők kiadásai között mindössze 18 német (valamint 3 olasz), a görögök esetében pedig 73 latin és 24 német fordítást találhatunk. Ez arra mutat, hogy a klasszikus

átfogóan ld. Schreiner, Klaus: *Laienbildung als Herausforderung für Kirche und Gesellschaft — Religiöse Vorbehalte und soziale Widerstände gegen die Verbreitung von Wissen im späten Mittelalter und in der Reformation. Zeitschrift für historische Forschung* 9 (1984), 257—354.

¹⁰ Mészáros István: XVI. századi városi iskoláink és a »studia humanitatis«. Bp., 1981. (Humanizmus és reformáció 11.) — G. Delling: *Die Handbücherei eines Latinschülers um 1590. Ein Beitrag zur Geschichte des christlichen Humanismus. Gymnasium* 88 (1981), 525—541.

¹¹ F.-J. Worstbrock: *Deutsche Antike-Rezeption, 1450—1550. Boppard* 1976. (Veröffentlichungen zur Humanismusforschung, Bd. 1.) — M. Flodr: *Die griechische und römische Literatur in tschechischen Bibliotheken im Mittelalter und Renaissance. Brno* 1966. (Opera Universitatis Purkyanae Brunensis 115.)

¹² Az anyaggyűjtés alapjául az alábbi kiadás szolgált: *Lesestoffe in Westungarn I. Sopron (Ödenburg) 1535—1721. Szeged* 1994. (Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 18/1.) — *Kassa város olvasmányai 1562—1731. Szeged* 1990. (Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 15.)

auktorok elsősorban a latin nyelvi oktatás segédeszközei voltak, ritkán olvasták őket *önmagukért*. Görög nyelvű szövegkiadást például — szemben Kassával — sehol sem tüntettek fel a soproni összeírásokban. *Mindez arra mutat, hogy a soproni irodalmi közlés a XVII. században nem annyira graecofil, mint inkább latin orientáltságú volt.*

3.1. Római szerzők

Cicero stílusának utánzása a reneszánsz egyik legfőbb műveltségi eszményévé vált, különösen Itáliában. Ennek szélsőségei ellen Erasmus 1528-ban megjelent *Ciceronianus* c. művében, a humanista kereszténység nevében mondott megsemmisítő bírálatot,¹³ de ez mégsem vetette vissza jelentősen Cicero-népszerűségét. A pietista Johann Sturm XVI. század végi pedagógiai rendszerében Cicero olvasatása újra jelentős szerepet kapott, amelynek köszönhetően a XVII. században ún. „neociceroniánus” hullám söpört végig a protestáns országokban, így Magyarországon is.¹⁴ Ennek is tulajdonítható, hogy a római auktorok között Sopronban messze Ciceróé az elsőség: 87 kötetrel (ez az egész római auktoranyag 23 %-a!) szerepel a hagyatéki leltárakban. Érdekes egy pillantást vetni az egyes témacsoportokra is a Cicero-műveken belül: 33 kötet tartalmazta a *Levelek* valamelyik kiadását — márpedig ez volt Sturm és az őt követő Junius Melchior rétorika-oktatásának egyik alapköve;¹⁵ 18 foglalkozott a rétorikával, ugyanannyi a filozófiával (15 db *De officiis*-szal az élen); 7 kötet volt kifejezetten iskolajellegű válogatás (*Dapes Ciceronianae; Elegantiae pueriles; Sententiae*); s végül 7 összkiadás is szerepelt az anyagban.

A *poëtika* tananyagában természetesen Vergiliusé volt a vezető szerep — mint azt a római auktorok között elfoglalt második helye is tanúsítja (35 db) —, hiszen az *Aeneis* mindenütt kötelező studiumnak számított.¹⁶ A lírikusok közül az ókortól kezdve a *ratio studiorum* vezető helyén Horatius állt, akinek hazai recepciójáról gazdag irodalommal rendelkezünk.¹⁷ Tíz kötete található a soproni anyagban.¹⁸ Ha az iskolai oktatásban nem is a legfontosabb, de kétségtelenül az egyik legolvasottabb költő Ovidius volt, akinek a magyarországi költészetre gyakorolt hatása javarészt még feltáratlan. Népszerűségét jelzi, hogy hárommal több kötete van a leltárakban, mint Horatiusnak: ezek közül hat a *Metamorphoses*-t és kettő a *Tristia*-t tartalmazta.¹⁹ Az elégikusok (Catullus, Tibullus,

¹³ W. Rüegg: Cicero und der Humanismus. Zürich, 1946. 118.

¹⁴ Téglásy Imre: A ciceroniánus viták magyarországi recepciójáról. Acta Iuvenum (Szeged) 1977/3, 74.

¹⁵ „A tanuló a saját anyanyelvére lefordított cicerói és terentiusi helyeket fordítsa vissza latinra” — írja az ékezzés tanulásának második lépéseként Melchior (Methodus eloquentiae comparandae scholis rhetoricis tradita. Argentinae, 1598. 54.) — vö. Lancsák Gabriella: Dobai Székely András ismeretlen XVII. századi Cicero-fordítása. in: Írók és művek a XVII.—XVIII. században. ELTE BTK Acta Iuvenum 1984/1. 34—57. — A SBG anyagában a következő epistola-kiadások szerepelnek: Melancthoné: tom. I—III. Gorlicij, Ambrosius Fritsch, 1563, 1569, 1570. (Ca 423) — Paulus Manutiusé: Francofurti, Andreas Wechelus, 1580. (Ca 424) — és Melchior Iuniusé: tom. I—III. Argentorati, Iosias Rihelius, 1597. (Ca 424 a)

¹⁶ A Vergilius-kiadások sokasága miatt itt csak a kiadási éveket és a jelzeteket közlöm: 1500 (Ca 10); 1544 (Ca 257); 1559 (Ca 14); 1613 (Ca 11); 1624 (Ca 12); 1629 (Ca 258); 1650 (Ca 259); sajnos ezek közül egy sem volt bizonyíthatóan a XVII. században Sopronban.

¹⁷ Trencsényi Waldapfel Imre: Magyar Horatius. in: Horatius noster. Officina, Bp. 1943. 177—198.

¹⁸ A SBG anyagában csak az *Ars poetica* két kommentárja említésre méltó: Vitus Amerbach és Iodocus Willich művei, Argentorati, 1547 ill. 1545. (Ca 236 coll. 1-2) — ez a kötet azonban a XVIII. században még Drezdában volt.

¹⁹ A *Metamorphoses* kiadásai: Coloniae, Johannes Gymnicus, 1542. (Ca 246) — Francoforti ad Moenium, Georgius Corvinus, Sigismund Feyerabend et haeredes Wigandi Galli, 1567. (Ca 247) — Venetijs, Iohannes Gryphius, 1574. (Ca 15) — Amstelodami, typographia Blauiana, 1683. (Ca 238) — Valamint két fordítása is megvan: Wunderbarliche und seltzame Beschreibung von der Menschen, Thiern und anderer

Propertius) 1-1 kötettel szerepelnek csak; ám érdekes, hogy az ezüstkori római költészet alig kultivált alkotói, mint Statius, vagy a még későbbi Claudius Claudianus is megtalálhatók az anyagban.²⁰ Ugyanakkor meglepő volt tapasztalni Martialis népszerűségét: csipős epigrammáinak 7 kötete fordul elő a listákon.²¹ Martialis költeményeinek editio princeps 1471-ben jelent meg Rómában. A XVI. század elején Aldus Manutius standard kiadása vált népszerűvé, s a többi kiadás gyakorlatilag ezt másolta. Martialis a XVI. század folyamán szinte kizárólag csak Franciaországban hatott, Németországban — s így Magyarországon is — csak a XVII. században fedték fel.²² Ez lehet a magyarázata Martialis viszonylagos népszerűségének a soproni olvasók körében.

A latinoktatás másik bázisa a *drámaíró* Terentius volt, aki emiatt szerepel meglepően magas arányszámban (22 db) a római szerzők között.²³ Ellenlábasa, a vérbő Plautus (11 db) sosem örvendett túl nagy népszerűségnek a vaskalapos magisterek körében...

A római *történetírók* szinte teljes számban képviseltetve vannak a soproni magánkönyvtárakban: „népszerűségi listájuk” élén Caesar (17 db) áll, majd sorrendben Tacitus (16 db), Sallustius (12 db), Florus (11 db), Livius (10 db), Suetonius (6 db), Curtius Rufus (5 db), Cornelius Nepos (2 db), Velleius Paterculus (2 db) és a Historia Augusta (1 db) következik.²⁴ Caesar első helye talán annak tulajdonítható, hogy a nálunk is közkedvelt és olvasott Justus Lipsius szerint a *princeps historicorum* cím egyértelműen Caesarnak jár ki; őt követhetné Livius, majd Sallustius, s végül csak a negyedik helyen következne Tacitus, aki szerinte csak egyszerű „imitator” volt Sallustiusnak.²⁵ A XVII. századi Sopronban azonban — úgy tűnik — Tacitust jobban kedvelték Lipsiusnál: műveit elsősorban politikatörténeti szempontból tartották fontosnak.²⁶ Ezt mutatja a kommentált kiadások nagy száma is: szerepel köztük Amiratus Scipio kommentárja (*Dissertationes politicae in Tacitum*), David Meviusé (*Tacitus politicae resolutus*), és Johann Theodor Spregeré (*Tacitus Axiomaticus*), valamint az imént említett Justus Lipsius jegyzetei a Germaniához (*Tacitus de moribus Germanorum*), továbbá Bernegger és Forstner kiadásai.

Creaturen. Franckfurt am Mayn, durch Sigismund Feyerabendt, 1581. 2° (SBG Cb 10) — Le metamorfosi di Ovidio. Ridotte da Giovanni Andrea dell' Anguillara in ottava rima. In Venetia, appresso Camillo Franceschini, 1578. 4° (SBG Cb 37) [*supralibros*: 16 VB 04 valamint egy titkosírással irt név.]

²⁰ Statius, Papinius: Sylvarum libri V. Thebaidos libri XII. Achilleidos libri II. Lugduni, apud Seb. Gryphii, 1559. 8° (SBG Ca 276) — Silius Italicus: De bello Punico secundo libri septendecim. Lugduni, apud Ant. Gryphium, 1578. 12° (Ca 383) [*supralibros*: C. F. S. N. 1648.]

²¹ A SBG anyagában Matthias Rader kiadása: Lugduni, apud Iacobum Roussin, 1619. 8° (Ca 282) — valamint Thomas Farnabius editiója van meg: Amsterdami, apud Johannem Blaeu, 1644. 8° (Ca 283). Possessorbejegyzés egyikben sem szerepel.

²² CTC IV, 249—296. vö. Bakos József: Martialis a magyar irodalomban. Debrecen, 1935.

²³ Következő kiadásai vannak meg: egy Melanchthon által kommentált kiadás, terjesztési adatok nélkül (SBG Ca 532) — egy Erasmus-féle javított változat: Tremoniae, 1545. (Ca 204) [*Poss.*: Rudolphus a Greissen in Waldt] — Stephan Reich (Riccius) kiadása: tom. I—III. Leucopertrae, 1566. Lipsiae, 1567. Lipsiae, 1600. (Ca 205) [*Poss.*: Christoph. Foerstelius Ratisbonensis 1648] — Thomas Farnabiusé: Amsterdami, 1658. (Ca 206) — végül Johann Rhenius XVII. századi editiója: Lipsiae, 1673. (Ca 533) [*supralibros*: G H V E / D A V S / 1677].

²⁴ Az összes római historikus meglevő kiadásait nehéz lenne felsorolni, ezért itt csak kiadási évekre és jelzésükre utalok: a legtöbb (8 db) Suetoniusból van: 1537 (Ca 338); 1541 (Ca 339); 1605 (Ca 34); 1677 (Ca 340); 1688 (Ca 35a.). Őt követi Tacitus: 1623 (Ca 321); 1648 (Ca 17); 1664 (Ca 322), majd Sallustius: 1525 (Ca 354); 1547 (Ca 5), Curtius Rufus: 1663 (Ca 361), 1670 (Ca 39), valamint Livius: 1516 (Ca 6); 1535 (Ca 7), s legvégül Florus: 1669 (Ca 392).

²⁵ Ld. CTC VI, 113. (Lipsius: Taciti Opera. Amsterdam, 1574. *praefatio*)

²⁶ Borzsák István: Tacitus Magyarországon. AntTan 2 (1955), 181—188.

A *rétorika* oktatásában természetesen Ciceróé volt a vezető szerep: messze megelőzte akár Quintilianust (5 db), akár az idősebb Senecát (1 db).²⁷ A szónoki beszédek egyik, a középkor óta közkedvelt, bár kissé elavult gyűjteményét, Valerius Maximus *Dictorum et factorum memorabilia*-ját is viszonylag nagy számban (16 db) lelhetjük fel a hagyatékokban.²⁸ Kommentárjai közül Oliverius Arzignanensiset (Oliverio di Arzignano, editio princeps: Velence 1487) említik meg az összeírók, amely a legnépszerűbb és a német humanisták által is legtöbbet kommentált kiadás volt.²⁹

Végére hagytam azoknak a római *tudósoknak* munkáit, akiknek tárgyalása már tkp. nem is a klasszikus irodalom, hanem a természettudományok témakörébe tartozik. Ilyen pl. Vegetius, akinek *De re militari* c. műve Vitnyédi István könyvtárában fordul elő. Egy szerzőre azonban feltétlenül ki kell térnünk: az idősebb (*maior*) Pliniusra, aki *Historia Naturalis* c. tudományos enciklopédiájával népszerű volt Sopronban (6 db). Ennek oka elsődlegesen az volt, hogy a XVI. század első évtizedeiben a német protestáns egyetemeken Plinius műve általános egyetemi tankönyvvé lett, szemben az egy időre kegyvesztetté vált Arisztotelésszel, akit száműztek az universitasokról. 1517/8 telén Johannes Rhagius (másnéven Aesticampanus) ment Wittenbergbe Pliniust tanítani, miután annak olvasását Kölnben is rendszeressé tette. Halála után, 1520-ban, Melanchthon vette át tőle a studiumot, majd ennek tanítványa, Jacobus Milichius, akit 1550 körül Paul Eber, majd Schönborn követett. (Időközben, 1526 után, Melanchthon visszaállította Arisztotelész tekintélyét.) Plinius *Naturalis Historia*-ja mindenesetre a valaha kiadott legnépszerűbb természettudományi enciklopédiának bizonyult.³⁰

3.2. Görög szerzők

Az antik görög szerzők sem mennyiségileg, sem minőségileg nem foglaltak el jelentős szerepet a soproni polgárok magánkönyvtáraiban. Tulajdonosaik köre is teljes mértékben azonos a római írókéval. A legtöbbet szereplő szerző — csakúgy, mint Kassán — Arisztotelész (24 db), amin cseppet sem csodálkozhatunk, hiszen művei a protestáns egyetemen tananyagában is előkelő helyet foglaltak el.³¹ Kommentáros kiadásai közül megemlítendő Jacobus Faber *Introductio*ja, Joachim Pesonius *Etika*-magyarázata, Selnecker *Physica*-kommentárja, a középkori anyagban pedig Aquinói fejtegetései a *De coelo*-ról. Munkái közül az *Ethica* négyeszer, a *Physica* háromszor, az *Analytica* a *De anima* és az *Organon* pedig egyszer-egyszer fordul elő. A népszerű florilegiumok közül is megtalálható egy *Flores Aristotelis* címen. Meglepő

²⁷ Nálunk a következő rétorika-kiadások vannak meg: Frankfurt, 1590. (Ca 689) — Pro Milone: Wittenberg, 1568. (Ca 406) — Quintilianustól: Basileae, 1541. (Ca 450).

²⁸ Nálunk levő kiadásai: 1480 (Ca 1); 1513 (Ca 2 coll. 1); 1614 (Ca 371); 1681 (Ca 372a).

²⁹ Vö. CTC V, 364. — Nálunk: Opus cum Oliverii commentariis ex prima eius editione. [Mediolani, Leonardus Vegius, 1513] (SBG Ca 2).

³⁰ E. W. Gudger: Pliny's *Historia Naturalis*, the most popular Natural History ever published. *Isis* 6 (1924), 269—281.

³¹ Melanchthon, Philippus: Commentarius de anima. Vitebergae, Petrus Seitz, 1550. 8° (D 131) [*supralibros*: P P N / 1601] — Problemata cum Alex. Aphrodis. Probl. et Mechanica. Venetiis, 1552. 4° (D 151) — Organum, hoc est libri omnes ad logicam pertinentes Graecae et Latine. Francofurti, Andreas Wechellius, 1592. 4° (D 152) [Poss.: M. Kautzki pošebor. — *supralibros*: 1596] — Ethicorum ad Nicomachum libri decem. Francofurti, haeredes Andreae Wechellii, 1596. 4° (D 159) — Általános recepciójához vö. G. Müller: Die Aristoteles-Rezeption im deutschen Protestantismus. in: Die Rezeption der Antike. Kongreß, Wolfenbüttel 1978. 55—70. (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung Bd. 1.).

ugyanakkor, hogy a Lackner műveiben is sokat idézett *Politica* mindössze egyetlen leltárban: Poch Györgyében fordul elő.³²

A prózairók közül Plutarchosz népszerűsége (10 db) szintén nem meglepő, legfeljebb az lehet számunkra szokatlan, hogy a „Párhuzamos életrajzok” helyett úgy látszik a *Moralia* volt olvasottabb Sopronban.

A költők tekintetében néhány Kassától élesen elütő anomáliára szeretném felhívni a figyelmet. A meseíró Aiszóposz (10 db) és az eposzköltő Hésziodosz (9 db) magasabb példánya nem különösebben kirívó eset, hiszen itt is széles körben olvasott tananyagról van szó.³³ Annál meglepőbb viszont Homérosz mindössze négy soproni előfordulása, szemben a kassai tizennégy kötettel, valamint Platón teljes mellőzöttsége, szemben a hat kassai példánnyal! A soproni és kassai leltárok arányszámának eltéréseit figyelembe véve úgy vélem nem túlzás irodalmi izlésbeli, illetve műveltségi orientációbeli eltérésekről beszélni a két város esetében.

A soproniak — úgy tűnik — sokkal gyakorlatiasabbak voltak kassai polgártársaiknál, nem sokat filozofáltak és nem voltak „vájtfülűek” irodalmi kérdésekben. Szerették viszont a jó humort, a vaskos történeteket (Arisztophanész, Lukianosz, Menipposz), s inkább az egzakt tudományok iránt érdeklődtek. Erre mutat Hippokratész 6. Galénosz 4. Euklidész 3. Archimédész 2. továbbá az alexandriai Ptolemaiosz egy fellelhető kötete. Talán az is jellemző lehet a két város közti különbségekre, hogy az itt felsorolt görög természettudósok közül egyedül a földrajztudós Ptolemaiosz fordul elő a kassai anyagban — igaz ő mindjárt négy kötettel.

Ezek közül egyedül Archimédész munkája azonosítható egyértelműen. A *Messkunst* néven két ízben előforduló munka Johann Kepler fordítása. Az *Außzug auß der Vralten Messekunst Archimedis* címen 1616-ban megjelent mű népszerű kiadásnak készült, maga Kepler is csak népszerűsítő írásnak, „*materia popularis*”-nak tekintette.³⁴

Végezetül egy olyan szerzőről kell szólnunk, aki ugyan a görög auktorok listáján szerepel, de zsidó származású. Rómában élt és alkotott, s művét igazából nem is szépirodalmi alkotásnak, hanem történeti munkának kell tartanunk. Josephus Flaviusról van szó, aki Sopronban a görög(ül író) auktorok között a maga 16 kötetével a második leggyakoribb szerző. Ráadásul ezek között mindössze két latin és egy görög nyelvű akad, a többi 13 viszont egészen bizonyosan német fordítás volt (*Josephi Geschichts beschreibung; Josephi historia teutsch; Jüdische Geschichten*, vagy csak egyszerűen *Josephus teutsch* néven). Mi volt az oka ennek a hallatlan népszerűségnek? Véleményem szerint az, amit a Lucas Brandis lübecki nyomdájában 1480-ban megjelent kiadás előszavában olvashatunk.³⁵ Josephus Flavius az *Antiquitates Judaicae* XVIII. könyvében „nyilvánvaló bizonyágot tesz” Jézus mártírhála, Keresztelő Szent János próféta-sága és Jeruzsálemnek Jakab apostol (Jézus fivére) megölése miatt bekövetkezett pusztulásáról. Az előszó még a feltámadás bizonyítását is Josephusnak

³² Lackner városelméleti írásaira véleményem szerint a *Politika* volt a legnagyobb hatással. Protestáns recepciójához vö. Horst Dreizel: Protestantische Aristotelismus und absoluter Staat. Die *Politica* des Henning Arnisaes. Wiesbaden 1970.

³³ Aesopustól: Noribergae, Valentin Neuber, 1583. 8° (Ca 104) — Basileae, Brylinger, 1584. 16° (Ca 105) — Hésziodosztól: Opera, quae quidem extant, omnia Graece cum interpretatione Latina. Basileae, Johannes Oporinus, [1544]. 8° (Ca 77) [Poss.: Matthias Hattinger 1594 Anno Domini 1594 Jar — *supralibros*: Ex libris Caspari Ghillany] — Aesopus német recepciójához vö. B. Köneker: Die Rezeption der aesopischen Fabel in der deutschen Literatur des Mittelalters und frühen Neuzeit. in: Die Rezeption der Antike. Kongreß, Wolfenbüttel 1978. p. 209—224. (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung Bd. 1., hrsg. von August Buck).

³⁴ F. Seck: Johannes Kepler und der Buchdruck. AGB Bd. XI. (1970) Lieferung 3—5. p. 670.

³⁵ A Schramm: Der Bilderschmuck der Frühdrucke X. Leipzig, 1927. Taf. 77. Abb. 300.

tulajdonítja: „*apparuit enim eis tertia die vivens*” (mert harmadnapon élve megjelent neki).³⁶ Vagyis „Josephus doctor” — ahogy a középkor nevezte — egyenesen keresztény szerzővé lépett elő! Az sem lehet véletlen, hogy a SEK anyagában Flavius 6 műve a „bibliai tudományok” (Lb) szakba lett beosztva, ezzel is kifejezve a szerző „hovatartozását”.³⁷

4. Klasszikusok egyéb ismert magyarországi magánkönyvtárakban

Sajnos a magyarországi magánkönyvtárak részletes számítógépes kiértékelése még nem történt meg. Így csak néhány területről rendelkezünk összefoglaló, monográfikus feldolgozással, ezek azonban így is érdekes összehasonlító anyagot nyújtanak számunkra.

Felvidéki bányavárosok (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecebánya) XVII. századi könyves kultúráját Viliam Čičaj tárta fel részletesen.³⁸ Kutatásaiból kiderül, hogy Selmecebányán a XVI. századi kb. 30 %-os arányról a XVII. századra kb. 25 %-ra csökkent a klasszikus szerzők aránya (nagy könyvtárakban ez 27 %, kis könyvtárakban 17 %). Ez a csökkenő tendencia folytatódott tovább a XVIII. században is, mikor az antik szépirodalmi alkotások a laikus irodalomnak már mindössze 14 %-át alkották. Besztercebányán is szinte ugyanez a folyamat zajlott le, míg a körmöcbányai magánkönyvtárakban 16 % körül volt e téma részaránya a magánhagyatékokban.

Nem meglepő, hogy a legtöbb antik kötet (74 db) Johann Haunold selmeci rektor könyvtárában volt megtalálható. Besztercebányán Paulus Halvepapius rektor és prédikátor könyvtárában 51 példány volt belőlük. Az egyes könyvtárakban mennyiség tekintetében a kor oktatási alapművei álltak az első helyen: Cicero, Arisztotelész, Vergilius, Horatius stb. Besztercén pl. Terentius az 1580-as évektől az 1720-as évekig állandóan jelen volt a jegyzékeken, sőt, az első francia nyelvű könyv is Terentiusfordítás volt (1704).

A XVI. századi *erdélyi olvasmányanyag* jellemzésekor Dankanits Ádám szintén kitér az antik szerzők recepciójának kérdésére. A középkori előzmények itt úgy tűnik sokkal folyamatosabban éltek tovább a korai-újkorban is, mint az ország nyugati felében. Ezt mutatja pl. az antik tragédiaszerzők kiemelkedő népszerűsége. A lírában itt is az aranykori klasszikusok a vezetők (Vergilius, Horatius, Ovidius). A görög szerzők közül első helyen Homérosz és Euripidész áll, Platon iránt alig mutatkozik érdeklődés. Ez tehát részben Kassával, részben Sopronnal mutat hasonlóságot. Arisztotelész legolvasottabb műve a *Nicomachosi ethika* volt, az erdélyi értelmiség Arisztotelészhez való viszonyát Dankanits alapvetően „megkésettnek” tartja, s ebben kiemeli Luther ellentétes viszonyulását a sztágitira életművéhez.³⁹

³⁶ Borzsák István: Az antikvitás XVI. századi képe. Bp., 1960. 201—214. („Josephus doctor” c. fejezet.)

³⁷ A SEK anyagában a következők szerepelnek: Basileae, Frobenius, 1554. 2° (Lb 4) [Poss.: Casparus Toplicenus Sclavorum Pastor in oppido Boz (1594); Paul Wrbicenus rector scholae in oppido Sucha; Stanislaus Brestowsky Teutolipsche (1598); Fabricius György, Győr (1721); Bognár Pál, Győr (1754)] — Francofürti, Iohannes Bringer, 1617. 4° (Lb 407) [Poss.: Stephanus Bolyai Traiecti 1692] — Francofürti, 1680. 2° (Lb 6) — valamint egy német fordítás: Historien und Bücher: Von alten Jüdischen Geschichten. h. n., 1581. 2° (Lb 5) fámetszetes kiadás, kötése alapján lehetett soproni tulajdonosé.

³⁸ Viliam Čičaj: Bányavárosi könyvkultúra a XVI—XVIII. században. Szeged 1993. (Olvasmánytörténeti dolgozatok IV.)

³⁹ Dankanits Ádám: XVI. századi olvasmányok. Kriterion, Bukarest 1974. 49—57.

Összefoglalóan elmondhatjuk tehát, hogy a hagyatéki leltárak — ha az általánosan ismert összképet nem is változtatták meg — értékes részlet-adatokkal gyarapították a klasszikus műveltség XVII. századi elterjedésére vonatkozó ismereteinket. A könyvösszeírások abból a szempontból is hasznosnak bizonyultak, hogy bizonyos Kassa és Sopron közötti irodalmi különbségeket is sikerült kimutatnunk segítségükkel. Ha ilyen részletességű feldolgozások más városok esetében is rendelkezésre állnának, rengeteg hasznos információt megtudhatnánk az egyes városok polgári kultúrájának, ill. az ott folyó oktatásnak egyedi sajátosságairól.

I. TÁBLÁZAT

GÖRÖG SZERZŐK	SOPRON	KASSA	RÓMAI SZERZŐK	SOPRON	KASSA
Aiszoposz	10	8	Apuleius	3	0
Aiszchünosz	2	0	Avianus	0	1
Apollóniosz Rhodiosz	0	1	Boethius	1	1
Aphthoniosz	1	0	Caesar	17	7
Archimédész	2	0	Cafo	3	4
Arisztophanész	1	0	Catullus	1	1
Arisztotelész	24	20	Cicero	87	32
Artemidórosz	2	0	Claudianus	1	0
Bérósszosz	1	0	Curtius Rufus	5	2
Démokritosz	1	0	Donatus	3	5
Démoszthenész	1	4	Florus	11	0
Diodórosz Szikulosz	1	0	Gellius	5	3
Diogenész Laertiosz	3	1	Gratianus	1	0
Dionüsziosz Halikarnasszeusz	1	0	Herodianus	1	0
Dioszkoridész	2	0	Horatius	10	6
Euklidész	3	1	Iustinianus	10	3
Euripidész	5	3	Iustinus	10	1
Flavius Josephus	16	9	Iuvenalis	2	0
Galénosz	4	0	Lactantius	2	0
Héliodórosz	1	2	Livius	10	9
Hérakleitosz	1	0	Lucanus	1	1
Hérodotosz	3	5	Lucretius	2	1
Hésziodosz	9	7	Macrobius	1	1
Hippokratész	6	0	Marcus Aurelius	0	1
Homérosz	4	14	Martialis	7	2
Iszokratész	3	3	Mela	0	1
Lukianosz	4	0	Mosellanus	1	0
Lükoszthenész	1	0	Nepos	2	2
Menipposz	1	0	Ovidius	14	11
Pauszaniász	0	2	Petronius	1	0
Pindarosz	1	2	Plautus	11	3
Platón	0	6	Plinius maior	6	8
Plutarchosz	10	6	Plinius minor	5	1
Porphüriosz	1	0	Pompeius Trogus	0	1
Ptolemaiosz	1	4	Priscianus	1	0
Szophoklész	0	2	Probus	1	0
Sztóbaiosz	1	0	Propertius	1	0
Sztrabón	0	1	Prudentius	1	0

Theokritosz	3	2	Quintilianus	5	2
Theognisz	1	2	Sallustius	12	3
Theophrasztosz	4	1	Seneca minor	9	7
Xenophón	4	2	Seneca maior	1	1
Összesen:	139	108	Scriptores Historiae Augustae	1	0
			Silius Italicus	0	1
			Statius	2	0
			Suetonius	4	1
			Tacitus	16	2
			Terentius	22	5
			Tibullus	1	1
			Valerius Maximus	16	3
			Vegetius	1	0
			Velleius Paterculus	2	0
			Vergilius	35	13
			Összesen:	367	147

II. TÁBLÁZAT

Görög szerzők témakörök szerint

Szépirodalom 85 = 61,3 %

próza	20
költészet	27
történetírás	31
rétorika	5
dráma	2

Filozófia 23 = 16,5 %

Természettudományok 22 = 15,8 %

orvoslás	9
növénytan	2
földrajz	1
matematika	5
fizika	5

Nincs témakör megadva: 9 = 6,4 %

Összesen 139 = 100 %

Római szerzők témakörök szerint

Szépirodalom 324 = 88,1 %

próza	100
dráma	10
történetírás	92
költészet	93
rétorika	25
grammatika	4

Jog 14 = 3,8 %

Filozófia 8 = 2,2 %

Természettudomány 5 = 1,5 %

orvoslás	4
földrajz	1

Nincs témakör megadva: 16 = 4,4 %

Összesen 367 = 100 %

RÖVIDÍTÉSEK

AntTan	Antik Tanulmányok
CTC	Catalogus Translationum et Commentariorum (ed. P. O. Kristeller)
SBG	Soproni Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium (Liceum) könyvtára
SEK	Soproni Evangélikus Egyházközség könyvtára

Adalékok Sopron iskolatörténetéhez

1636—1773 között folyt az oktatás-nevelés a soproni jezsuita gimnáziumban. Néhány évtizednyi átmeneti állapot után 1802-ben a *bencések* vették át az iskolát, s azt egészen 1948-ig, a gimnázium államosításáig vezették. E 312 év alatt a tanulók tízezreit bocsátotta ki falai közül ez a katolikus szerzetesi iskola. Rájuk, e hajdanvolt soproni diákokra vonatkozó néhány következő adat Sopron iskolatörténetéhez szolgálhat adalékkul.

Gimnazisták 1759/60-ban

A XVIII. század folyamán a soproni jezsuita gimnázium tanulójának létszáma *öt száz körül* mozgott. Például 1723-ban: 525, 1750-ben: 520, 1769-ben: 522, 1772-ben: 503. A csúcst 1754-ben érték el: kerekén 600 jezsuita diák tanult ekkor Sopronban.¹

A korabeli jezsuita gimnázium a világon mindenütt, itt is öt osztályos volt, de a legelső osztályt — a tanulók előképzettsége alapján — kettéosztották. Így végső soron *hat gimnáziumi osztályból* állt az iskola, amelybe általában *10—16 éves fiúk* jártak, de nem volt ritka a „túlkoros” tanuló sem.

A jezsuita gimnázium alsó osztályainak tananyaga a teljes latin nyelvtan volt; a felső osztályokban, a poétika és a retorika osztályaiban a latin költészet és prózáirás elméletével foglalkoztak, klasszikus antik szerzők műveinek részletes tanulmányozása alapján. Természetesen a hittan és az erkölcsstan ugyancsak alapvető tantárgy volt, valamint a számtan-mértan, a XVIII. században a történelem—földrajz. De tanulták-tanították az ókori görög nyelv alapjait, egy-két szerzőjét is.²

A tanulók minél intenzívebb tanulásra serkentése érdekében a jezsuiták igen fontosnak tartották a *versenygetetés* (aemulatio) módszerét: az osztályon belül egyes diákcsoportok, illetve egyes diákok vetélkedtek az elsőségért, illetőleg a minél jobb „helyezésért”. Mai értelemben ugyanis nem volt osztályozás, hanem az egyes tantárgyakból az osztályok tanulóit — tudásuk, elért tanulmányi eredményeik alapján — egymás mögé sorolták.

Volt időszak, amikor a soproni jezsuita gimnázium vezetői kis füzetben nyomtatásban is kiadták mindegyik osztály legjobb tíz tanulójának névjegyzékét tantárgyak szerint, gondosan egymás mögé helyezve tudásuk szintje alapján őket, hangsúlyosan kiemelve az elsőt, másodikat, harmadikat.

Ránk maradt az *1760-ban kiadott nyomtatott füzet* az 1759/60-as tanévben osztályonként és tantárgyanként az első tíz közé került tanulók neveivel.³ Címe: „*Nomina eorum, qui in arena literaria victores anno M. DCC. LX. in episcopali*

¹ Az iskola jezsuita korszakának diáklétszámait részletesen ismertetik: Horváth Kristóf: A soproni katolikus gymnasium története. Értesítő 1895/96.; Kuczogi Marcell: Háromszáz éves gimnáziumunk története. Értesítő 1935/36.; Robert Schwarcz: Die Geschichte des Kollegs der Gesellschaft Jesu in der Königlichen Freistadt Sopron (Ödenburg). 1636—1773. Veszprém 1936.

² A jezsuita és bencés gimnáziumok tanterveiről, belső életéről ld. Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996—1777 között. Bp. 1981., uő: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996—1948. Bp. 1988., uő: A soproni bencés gimnázium. Bp. 1994.

³ Az Országos Széchényi Könyvtárban, az Ért. 1756. jelzetű sorozat legelső darabja.

Societatis Jesu Gymnasio Sopronii, praemiis donati sunt meriti aut proxime accesserunt."

Az egyes osztályokban a következő tananyagrészek szerint sorolták fel a 10—10 tanuló nevét: mindegyik osztályban — az I. osztálytól a VI. osztályig — szerepel külön-külön a latin nyelvtani szabályok ismerete, a latinra fordítás, a történelem és a hittan. A II. osztályban jelenik meg a görög nyelvtan és folytatódik a VI. osztályig; a IV. osztályban szerepel a verstan, az V. és VI. osztályban a latin és görög prózai és költői művekkel kapcsolatos tantárgyak körébe tartozó ismeretek.

A füzetben összesen 84 név szerepel: ők az iskola legjobbjai, ők alkották az összes tanuló mintegy ötödrészét. Mivel nevük mellett egyes adatokat is feltüntettek, ezért e névsor — mint véletlenszerűen összeállt „populáció” — alkalmas az iskola összes tanulójára vonatkozó néhány következtetés levonására, ami *bizonyos arányokat* illet.

A névsorokban gondosan feltüntették a tanulók *társadalmi státusát*. A felsorolt 84 tanuló közül 34 a nemes (köztük egy gróf, két báró); 14 polgár; a harmadik csoportba az a 36 tanuló tartozik, akik neve mellett sem a „nobilis”, sem a „civis” megjelölés nem szerepel. Feltűnő, hogy az arisztokraták nem magyarok: a gróf-fiú sziléziai, Boroszlóbból; az egyik báró osztrák, bécsi illetőségű, a másik báró-fiú soproni francia (De Mesnil).

A névsorban a következő ismertebb magyar nemesi familiák nevei tűnnek fel: Illés, Felsőbüki Nagy, Hertelendi, Kresznerics, Sággi, Pásztori, Ruzsa stb.

A következő városok polgárai voltak a „civis” megjelölésű tanulók szülei: Sopron (10 fiú), Kismarton (3 fiú), Óvár (1 fiú).

A tanulók többségének *családja nem Sopronban lakott, hanem a közelebbi-távolabbi környéken*. A névsorban szereplő 84 tanuló közül soproni volt összesen 15 (közülük 3 nemes, 10 polgár, 2 tanuló a harmadik csoportba tartozott). A többiek megoszlása: Kismartontól 11 tanuló, Kapuvárról 4 tanuló jött; 3—3 diák származáshelye Fraknó, Doborján (Raiding), Rőjtök, Iván; 2—2 tanulóé Nemeskér, Völcssej, Egyházásfalu, Horpács, Szemere.

Egy—egy tanulóval képviseltette magát 1760-ban Csepreg, Győr, Óvár, Zalabér, Karmacs, Kabold (Kobersdorf), Berki, Högyész, Kovács, Tölgycsán, Keresztúr, Simaháza, Ják, Szany, Alsólendva, Csorna, Sárvár, Gyirót, Szentmárton, Keményegerszeg, Jánosháza, Csajta (Schachendorf), Sommerein, Répcekehely (Mannersdorf), Szentmiklós, Szopor.

A soproni jezsuita gimnázium tanulóinak tehát csupán kisebb része került ki a városban lakó szülők fiaiból, nagyobb részüket a másutt lakó családok gyermekei alkották. *A „vidéki” diákok a soproni polgároknál kaptak szálláshelyet, kosztot-kvartélyt, gondozást*, természetesen kellő térítés ellenében. (Egészen a XX. század közepéig sok soproni családnak jelentett ez biztos bevételi forrást.)

Az arisztokrata, főnemesi családok gimnazista fiaik számára népes udvartartást szerveztek soproni lakóhelyükön, ellátva őket inassal, szakáccsal, magántanítóval, házvezetőnővel, bőséges élelmiszerkészlettel.⁴

A történelmi Magyarország területéről érkezettek természetesen mind *magyarok* a füzet összeállítóinak minősítése szerint, a kismartoniak, raidingiak, kobersdorfiak,

⁴ Erre jó példa a Batthyány-fiúk diákoskodása a soproni jezsuita gimnáziumban a XVII. század közepén. Ld. Horváth Mária: A Batthyány-család soproni vonatkozású irataiból. Soproni Szemle 1968. 160—164.

sommereiniek éppen úgy, mint a Jákról, Csepregről, Kapuvárról, Szanyból jöttek. Összesen öt diák volt külföldi: három ausztriai, egy morvaországi és egy sziléziai.

*

A bencések által 1802-ben átvett gimnáziumban 1806-tól a második Ratio Educationis királyi rendelkezésben előírt tananyagot oktatták az iskola hat osztályában a bencés szerzetestanárok.⁵

A nyomtatásban is kiadott „érdemsorozatok”-ból kiderül, hogy az 1820-as években általában 300 körül járt a tanulók száma (egy-egy tanévben ezt meghaladták: 1818/19: 350, 1819/20: 353, a legmagasabb 1821/22-ben: 366 tanuló).

A következő évtizedekben azonban a gimnázium összlétszáma alacsonyabb: tanévenként mintegy 250 diák tanult itt. Majd tovább csökkent a tanulólétszám: valószínűleg a környéken alakult újabb iskolák vontak el tanulókat. Az 1840-es években 200 körül mozgott a soproni bencés diákok száma a gimnázium hat osztályában.

A XIX. század második felében

A szabadságharc leverése után a magyar középiskolákra is kiterjesztették a bécsi kormányzat középiskolareform-rendeletét: az Organisations-Entwurf-ot. Ennek alapján hazánkban is létrehozták a nyolc osztályos gimnáziumot (a korábbi hat osztályos gimnázium és az akadémiák két évfolyamos bölcelet-tagozatának összevonásával). 10–18 éves fiúk járhattak az új középiskolába, amely érettségi vizsgával zárult. Csakis az a hazai gimnázium kapott nyilvánossági jogot és tarthatott érettségi vizsgát, amelyik tananyaga, belső rendje megfelelt az Entwurf előírásainak.

A soproni bencés gimnázium az 1850/51-i tanévben már nyilvánossági joggal rendelkező nyolc osztályos gimnázium volt. De feltűnően kevés diák tanult ekkor nyolc osztályában: összesen 124 tanuló. Az 1860-as évek elejéig 160 körül mozgott a számuk. Mindegyik tanévben számos magántanuló is volt.

Az iskola értesítőjében az 1851/52-i tanévtől kezdve statisztikát közöltek a tanulók anyanyelvi (vagy inkább nemzetiségi?) megoszlásáról. (1. táblázat)

⁵ Tanulmányunk ez után következő adatai az Országos Széchenyi Könyvtárban Ért. 1756. jelzet alatt található értesítőkből valók, statisztikai táblázatainkat is ezek anyaga alapján állítottuk össze: 1804/5-től: Juventus regii majoris gymnasii Soproniensis; 1832/33-tól: Juventus regii majoris gymnasii Soproniensis ordinis Sancti Benedicti in classes redacta; 1844/45-től: Szorgalom szerinti osztályzata a soproni kir. tanodában Pannonhegyi Benedekiek által oktatott ifjúságnak; 1850/51-től: Programm des Benediktiner Obergymnasiums; 1863/64-től: A soproni kath. főgymnasium ifjúságának érdemsorozata; 1865/66-tól: A pannonhalmi Szent Benedek-rendiek vezetése alatt álló soproni főgymnasium ifjúságának érdemsorozata; 1877/78-tól: A pannonhalmi Szent Benedek-rend soproni főgymnasiumának értesítője; 1919/20-tól: A soproni Szent Benedek-rendi kath. főgimnázium értesítője; 1922/23-tól: A soproni Szent Benedek-rendi Szent Asztrik kath. főgimnázium értesítője; 1947/48-ban: A Szent Benedek-rend soproni Szent Mihály általános iskolájának és Szent Asztrik katolikus gimnáziumának értesítője. — Értékes újabb tanulmány: Kovács József László: A város és a főgimnázium (A soproni bencés gimnázium 150. éve). Egyházak a változó világban. Esztergom, 1991, 457—460. o.

1. táblázat. A tanulók megoszlása anyanyelvük szerint:

	magyar	német	horvát
1851/52	82	28	9
1852/53	85	22	14
1853/54	68	71	17
1854/55	73	56	19
1855/56	38	95	14
1856/57	51	103	14
1857/58	37	98	14
1858/59	40	96	13
1859/60	38	110	13

A tanulók nemzetiségi hovatartozása tekintetében tehát az 1850-es évtized statisztikája szerint egyre nőtt a német nemzetiségű tanulók száma, s ugyanennek arányában csökkent a magyaroké. Az 1860-as évek adatait nem közölték az értesítők; az 1870-es években viszont az iskola diákságának mintegy kétharmad része vallotta magát magyar anyanyelvűnek, egyharmada németnek, kis része horvátnak. Ugyanakkor erős hullámzás érzékelhető az egyes helyi csoportokon belül. (2. táblázat)

2. táblázat. A tanulók megoszlása anyanyelvük szerint:

	magyar	német	horvát
1870/71	190	88	14
1871/72	159	74	7
1872/73	166	67	18
1873/74	155	52	9
1874/75	157	60	12
1875/76	140	65	11
1876/77	150	84	11

Miniszteri rendeletre az iskola vezetői az 1877/78-i tanévtől kezdve nem a tanulók anyanyelvi adatait foglalták statisztikába, mint ezt korábban tették, hanem azt regisztrálták, hogy a tanulók milyen nyelveket beszélnek. Ebben a tanévben a következő adatokat közölte erre vonatkozóan az értesítő: csak magyarul beszél 77, magyarul és németül 145, magyarul és horvátul 4, magyarul, németül és horvátul 3, magyarul, németül és szlovénül 4 tanuló.

Ugyanez az 1881/82-i érettségiben: csak magyarul beszél 82, magyarul és németül 140, magyarul és horvátul 1, magyarul, németül és horvátul 12, magyarul, németül és szlovénül 1, németül és magyarul (?) 73, németül és franciául 5 tanuló.

De azután az 1882/83-i tanévtől újra visszatértek az anyanyelvet kimutató statisztikákra. Az egyes nyelvi csoportokon belül most is jól látható a hullámzás; ez is jelzi, hogy a soproni bencés gimnáziumban *nem érvényesült semmiféle magyarosító törekvés*: a tanulók anyanyelvi arányai lényegében változatlanok voltak az egész korszakon át. (3. táblázat)

3. táblázat. A tanulók megoszlása anyanyelvük szerint:

	magyar	német	horvát	szlovén
1882/83	219	128	12	-
1883/84	224	101	8	1
1884/85	235	112	12	2

	magyar	német	horvát	szlovén
1885/86	238	118	9	3
1886/87	234	122	12	4
1887/88	204	113	18	3
1888/89	199	91	16	3
1889/90	171	96	10	2
1890/91	164	85	9	1
1891/92	173	84	12	1
1892/93	183	80	13	1
1893/94	201	77	9	2
1894/95	233	78	7	3
1895/96	236	96	11	2
1896/97	239	99	12	1
1897/98	228	103	10	1
1898/99	226	90	22	1

De a természetes asszimiláció nyilván érvényesült: míg az 1870-es, 1880-as években 80 körül járt azoknak a tanulóknak a száma, akik csakis magyar nyelven tudtak, számuk 1897/98-ban 127, 1898/99-ben 136.

*

Az 1880/81-i tanévtől kezdve közölnek adatokat az értesítők a tanulók szüleinek lakóhelyéről, ennek alapján biztonsággal megrajzolható az iskola igen széles vonzáskörzete. A kor középiskolázási viszonyait ismerve nem meglepő, hogy a helybeli — tehát Sopron városában lakó — családok gyermekei most is csupán kis hányadát képviselték a tanulók összességének.

Az 1880/81-i tanévben a tanulók közül Sopron városi 53, Sopron megyei 143, Vas megyei 32, Zala megyei 14, Somogy megyei 10 fiú. Más magyarországi területről való 34 tanuló. Alsóausztriai 3, karintiai 1, morvaországi 1, sziléziai 2 növendék.

Az 1882/83-i tanévben a tanulók „honossága”: helybeli 93, megyebeli 168, más magyarországi megyéből 88, „a Monarchia másik feléből” 8, „külföldről” 2.

Az 1884/85-i tanévtől kezdve egyszerűsödött és jobban áttekinthetővé vált az értesítőkben az erre vonatkozó statisztika. (4. táblázat)

4. táblázat. A tanulók megoszlása szülei lakhelye szerint:

	Sopron város	Sopron megye	Más megyékből	Fiume	Horvát-Szlavónia	Külföld
1883/84	81	160	81	-	-	12
1884/85	81	174	99	-	-	8
1885/86	80	160	115	1	1	11
1886/87	81	164	119	1	2	5
1887/88	77	153	100	-	2	6
1888/89	77	130	93	-	2	7
1889/90	75	119	79	-	1	7
1890/91	94	110	53	-	1	2
1891/92	87	130	51	-	-	3
1892/93	114	115	45	-	-	3
1893/94	108	128	52	-	-	1
1894/95	120	134	65	1	-	1
1895/96	147	130	67	-	-	1
1896/97	126	140	84	-	-	1

E számoszlopok nyilván a korábbi évtizedek diákszarmazási arányait is tükrözik, de az is megfigyelhető, hogy a századforduló felé közeledve a soproni helybeli diákok aránya jelentősen növekszik: míg az 1880-as években az összlétszám alig negyede volt a soproni, addig az 1890-es években már több mint egyharmada.

De a kétharmad még ekkor is „vidéki” volt. Mindebből az is következik, hogy tanévenként mintegy 200-250 bencés diáknak soproni polgárcsaládok adtak szállást, étellemezést, ellátást, gondozást.

*

Bár először csak az 1877/78-i értesítőben van híradás *a tanulók szüleinek foglalkozásáról*, de az ekkor és ezután közölt adatsorok a korábbi évtizedek helyzetét is érzékeltetik. Az 1883/84-i tanévtől differenciáltabb kimutatás található az értesítőben „A tanulók szüleinek polgári állása (foglalkozása)” címmel. Ez is ugyanazokat a belső arányokat tükrözi, amelyeket a korábbi évek statisztikái. *A legtöbb tanuló édesapja tisztviselő vagy más értelmiségi.* Jóval kisebb arányban, körülbelül egyenlő arányban érkeztek az „*őstermelők*” (köztük a földjüket maguk művelő parasztemberek) és az *iparosmesterek-kiskereskedők* társadalmi rétegeiből. De jelen vannak — természetesen alacsonyabb számban — *a munkások képviselői* is.

A soproni bencés diákok között ekkor is mindegyik tanévben volt egy-két báró- vagy gróf-fiú (a nyilvános tanulók között éppen úgy, mint a magántanulók körében). S bár a tanulók zömét a jómódú középosztályba tartozó értelmiségi családokból jött fiúk alkották, *mindegyik tanévben tucatjával tanultak itt szegény gyerekek is.* Az iskola tanárainak figyelmét ők sem kerülték el, sőt különféle módokon való szociális segítségüket fontos feladatuknak tekintették. Kétségtelen, hogy szegény, alacsony sorból érkezett jóeszü, tehetséges fiúk sokasága köszönhette a soproni bencés tanároknak tanulási lehetőségét, társadalmi feljebbjutását, egzisztenciális érvényesülését: e hivatásuknak élő szerzetestanárok nélkül erre nem kerülhetett volna sor.

Bár az iskola diákságának összlétszáma ezekben az évtizedekben nem emelkedett meg kiugró módon, *az I. osztályok diákjainak száma mindig magas volt*, a legmagasabb 1885/86-ban: 90 tanuló ült az első osztály tantermében!

Az alsó osztályok általában a szűr szerepét töltötték be: aki nem bírta a gimnáziumi követelményeket, az már nem jutott el a felső osztályokba. Az I—IV. osztályokba járt a gimnázium tanulóinak mintegy kétharmada, az V—VIII. osztályokba csak mintegy egyharmaduk került, de még belőlük is számosan kimaradtak, míg eljutottak az érettségig.

Az 1890/91-i tanévtől maximálták az I. osztályba felvehető tanulók számát: csak 60-at vettek fel ezután a kezdő osztályba.

*

Az 1873/74-i tanévtől kezdve az értesítők közölték *az érettségizett tanulók további tanulási, illetőleg pályaválasztási szándékairól gyűjtött adatokat.* (Ezek a számok természetesen a szándékot tükrözik, nem a megvalósult pályáraállást.)

1874-től 1890-ig mintegy 500 diák tett eredményes érettségi vizsgát a soproni bencés gimnáziumban. Közülük nem kívánt tovább tanulni, hanem „alsóbb hivatalokban”, postán, vasútnál, a kereskedelemben kívánt elhelyezkedni 6 százalékuk. Az egyetemre igyekvők legtöbbször *a jogi kart* választotta: 30 százalék, orvos 12 százalék, katonatiszt 5 százalék, középiskolai tanár 3 százalék óhajtott lenni. A műszaki egyetemen mérnöki diplomára 6 százalék pályázott. Elég sok diákot vonzott a

mezőgazdász és az erdészeti pálya: összesen 12 százalék. Szép számmal jelentkeztek papnak, szerzetesnek: 20 százaléuk stb.

A XX. század elején

A gimnázium tanulóinak száma a századfordulón megállapodott: ettől kezdve szorosan 300 körül mozgott a diáklétszám (kivéve 1903/4: 330, 1904/5: 346, 1905/6: 337). Közöttük fokozatosan növekedett a magyar, lassan csökkent a német anyanyelvűek száma; a mintegy öt százaléknyi horvát anyanyelvű diákegyüttes jelenléte 1918-ig változatlan.

Erősen emelkedett a csakis magyarul tudó diákok száma: már több mint a tanulók fele ilyen. Az 1901/2-i értesítő statisztikai táblázataiban új kérdés tűnt fel s a további időszakban folyamatosan szerepelt: *az iskola tanulói közül hányan tudnak magyarul?* A válasz mindegyik tanévben ez: mindegyik tanuló beszél magyarul.

A századfordulón még mindig jóval több a Sopronon kívüli közelebbi-távolabbi lakóhelyekről érkező diák, mint a Sopron városában lakó családokból jövő. Az 1910-es évek elejétől kezdi megközelíteni a helyi soproniak és a „vidékiek” aránya az 50—50 százalékot. Mintegy 150 szállásadó soproni polgárra azért továbbra is szükség volt.

Lényeges változás nincs a tanulók társadalmi hovatartozását illetően. Mintegy 40 százaléuk apja tisztviselő vagy más értelmiségi; változatlan a kisiparos szülők mintegy 16—18 százaléka, a kiskereskedők 5—6 százaléka. Viszont a korábbi 20—22 százalékról 13—14 százalékra csökkent a kisbirtokosok, köztük a saját földjüket maguk megművelő parasztok családjából jött fiúk száma, ugyanakkor a „munkás” (ipari munkás, kereskedelmi, közlekedési alkalmazott, mezőgazdasági cseléd és hasonlók) csoportjába tartozó szülők gyermekeinek száma néhány százalékot emelkedett: a XX. század első évtizedében 16—18 százalékot képviseltek.

Az értesítőben az 1905/6-i tanévig található adatok arra vonatkozólag, hogy a leérettségizett tanulók milyen pályára igyekeztek.

A XX. század első hét tanévében összesen 130 diák érettségizett a soproni bencés gimnáziumban. Az általuk választott pályák: jog 33, gazdász-erdész 23, pap, szerzetes 22, hivatalnok 16, középiskolai tanár 13, orvos 7, mérnök 5, kereskedő 1, gyógyszerész 1 végzett diák stb. A korábbiakhoz képest növekedett — a többiek rovására — a középiskolai tanári (pontosabban az egyetemi bölcsészkarra) és a hivatalnoki pályára igyekvők száma.

A két világháború között

A bencés gimnázium első osztályába változatlanul igen sokan jelentkeztek. Ezért 1919 szeptemberétől bevezették a *felvételi vizsgát* az elemi népiskola IV. osztályát sikerrel befejező s a gimnáziumban tanulni kívánó kisdíjakok számára. Anyaga: „Diktandó írás, valamely elolvasott mese vagy kisebb elbeszélés tartalmának elmondása, s beszéd- és mondatrészek felismerése, és az 1000-ig terjedő számokkal való négy számolási művelet, a közönséges törtek kivételével.” A felvételi vizsgadíj: 12 korona. (1924-ben tartottak utoljára ilyen felvételi vizsgát, utána már nem.)

De még így is magas volt az első osztályosok száma: 1919/20: 76, 1920/21: 66, 1921/22: 57, 1922/23: 60, 1923/24: 57. Az egész bencés korszakban *az iskola tanulóinak összlétszáma az 1919/20-as tanévben volt a legmagasabb*: 381 rendes és 21 magántanuló. A következő tanévben ez fokozatosan csökkent: 1922/23-ban 284 + 7; 1923/24-ben 271+15.

A természetes asszimiláció érvényesült a tanulók anyanyelvi arányainak alakulásában. Az értesítők statisztikáiban már nem tettek különbséget német és horvát anyanyelvű tanulók között, hanem összesítve így jelezték: „más anyanyelvűek”, de zömük nyilván német anyanyelvű volt. A „más anyanyelvűek” száma 1920/21-ben 45, 1921/22-ben 50, 1922/23-ban 33, 1923/24-ben 27.

Sajátosan alakította át Trianon azt a táblázatot, amely a szülők lakóhelyét regisztrálta. 1919/20-ban még a hagyományos módon jelezték, hogy a gimnázium tanulói közül soproni 171, Sopron megyei 151, más magyarországi területről való 39, külföldi (azaz a történelmi Magyarország határain kívüli) 1 tanuló.

1920/21-ben, a bizonytalanság évében ugyanezt így tüntették fel: soproni 156, Sopronon kívüli 175 tanuló családjának lakóhelye.

1921/22-től átalakult a statisztikai rovatbeosztás. Soproni 156, Sopron megyei 72, Magyarország más területéről 9 tanuló jött; rajtuk kívül — a trianoni határoknak megfelelően — ausztriai területről érkezett 52, jugoszláviai 1, csehszlovákiai 1 tanuló.

A következő tanévekben a hazai tanulók területi származási aránya lényegében nem változott, viszont az új Ausztriában 1922/23-ban már csak 39, 1923/24-ben pedig 23 tanuló szülei éltek.

170 soproni bencés diák 1920. május 18-án még a korábbi szokásoknak megfelelően akadálytalanul kereste fel — akárcsak a korábbi években — egynapos kirándulás keretében Fraknó várát. De a következő 1920/21-i tanévben is kirándultak ide. Doborjába is. E tanévben is 180 tanulóval végigjárták a Nagycenk, Eszterháza, Lánzsér útvonalat; ugyanebben a tanévben 202 tanulóval megtekintették Kismarton nevezetességeit. De ekkor már utoljára: a véglegessé vált országhatár lezárult előttük.

*

1925—1935 között a tanulók száma 350 körül mozgott (1925/26: 292, 1930/31: 386). A német anyanyelvűek száma tanévenként 4 és 16 között volt; 1 és 6 között járt a horvát anyanyelvű diákok száma. Egyre több volt az olyan tanuló, aki csak magyarul tudott: tanévenként már csupán 40—50 tanuló hozott a családi otthonból német nyelvtudást.

Még ezekben az években sem került egyensúlyba a soproni és a vidéki tanulók aránya: valamivel még mindig több a vidéki tanuló. De még mindig jártak ide ausztriai vagyis burgenlandi tanulók is: 1924/25-ben 21, a következő tanévekben fokozatosan csökkenően 14, 11, 8, 8, 2, 7, 2, 4 tanuló. 1933-34-ben azonban már nem szerepelt „odaátrol” való diák az anyakönyvben.

A tanulók szüleinek foglalkozását, társadalmi hovatartozását illetően megfigyelhető, hogy csökkent a kisiparos- és kiskereskedő családokból jövő fiúk száma; emelkedett viszont a kisbirtokkal rendelkező, földjüket maguk művelő parasztszülők fiainak száma, s előretört — mint új diákréteg — a hivatali altisztek, valamint a közlekedési (vasúti) alkalmazottak gyermekeinek a csoportja. Bár belső arányaiban csökkent, mégis változatlanul a gimnáziumi tanulók összlétszámának mintegy egyharmadát az értelmiségi szülők küldték a gimnáziumba. (5. táblázat)

5. táblázat. A tanulók szüleinek foglalkozása:

	25/26	26/27	27/28	28/29	29/30
Nagybirtokos	2	1	-	2	1
Középbirtokos	4	4	4	3	7
Kisbirtokos	71	83	90	104	98
Mezőgazd. alkalmazott	9	13	17	10	8

	25/26	26/27	27/28	28/29	29/30
Nagyiparos	-	-	1	2	3
Kisiparos	35	37	29	26	31
Ipari alkalmazott	3	12	3	3	5
Nagykereskedő	1	1	-	1	-
Kiskereskedő	16	8	11	8	9
Ker., közl. alkalmazott	25	16	19	17	22
Tisztviselő	43	35	76	70	78
Tanár, tanító	14	14	13	17	25
Más értelmiségi	21	17	13	13	13
Katonatiszt	6	5	8	5	6
Katona-altiszt	8	4	7	7	12
Hivatali altiszt	19	21	11	18	12
„Személyi szolgálatban”	-	-	-	1	5
Magánzó	9	16	20	14	2
Egyéb	3	8	3	1	3
	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35
Nagybirtokos	2	3	2	-	-
Középbirtokos	2	2	1	3	5
Kisbirtokos	101	98	85	89	80
Mezőgazd. alkalmazott	11	9	5	12	8
Nagyiparos	3	2	3	3	2
Kisiparos	45	45	42	30	26
Ipari alkalmazott	4	10	7	5	8
Nagykereskedő	1	2	3	2	1
Kiskereskedő	11	7	11	12	15
Ker., közl. alkalmazott	16	21	21	17	20
Tisztviselő	72	70	65	67	50
Tanár, tanító	26	28	24	25	23
Más értelmiségi	22	11	12	12	16
Katonatiszt	7	7	6	5	10
Katona-altiszt	13	12	10	14	11
Hivatali altiszt	23	19	20	22	22
„Személyi szolgálatban”	4	3	2	7	4
Magánzó	-	-	2	2	3
Egyéb	12	3	4	10	28

A földbirtokokat a hivatalos előírás szerint így kellett kategorizálni: nagybirtokos: 1000 holdon felül.; középbirtokos: 100 és 1000 hold között; kisbirtokos: 100 hold alatt.

Más adatokból is kikövetkeztethetően emelkedett ekkor a városi és falusi plebejusrétegekből származók száma a soproni bencés gimnáziumban (országos trend volt ez ekkortájt). Ebben az évtizedben már csupán egy gróf- és egy bárófiú járt a soproni bencésekhez, szép történelmi nevekkal, mindketten „rendes” tanulók (tehát nem magántanulók). Osztályzataik azonban igen gyengék voltak, tanáraik semmiféle kivételt nem tettek velük.

1926/27-től újra jelezték az értesítők az érettségizett diákok pályaválasztási szándékait. 1926/27 és 1934/35 között összesen 207 végzett diák tett sikeres érettségit.

Sokféle oka volt annak (például az intenzívebbé vált vallásos nevelés, a korabeli hazai közelet erőteljesebb vallásos szelleme stb.), hogy ekkor a legtöbb érettségizett fiatal a papi, szerzetesi pályára igyekezett (35 %). Második helyre került a jogi egyetem (17 %), ezt követte a postatiszti, de főként a vasúti tisztii hivatás (11 %). Megemelkedett a mérnöki pálya presztízse (8 %), nőtt az egészségügy iránti érdeklődés: elsősorban az orvosi, mellette egészen kis választásban a gyógyszerészeti és állatorvosi jövő (7 %). Voltak még katonatisztnak, rendőrtisztnak jelentkezők (6 %), hivatali munkára igyekvők (3 %) és mások. Ebben az évtizedben még mindig szembetűnő az I. és a VIII. osztály létszáma közötti nagy különbség. Néhánnyal többet, mint 60 fiút vettek fel mindig az I. osztályba, viszont a VIII. osztály létszáma általában 20 volt. A legkiválóbb 1930/31-ben: I. osztály 63, VIII. osztály 19 tanuló.

*

1935—1938 között is tanévenként 350 körül volt a gimnáziumi tanulók létszáma, de ekkor csökkenni kezdett: 1938—1944 között 325—310 között mozgott.

Az 1935/36-i tanévben 11 német és 4 horvát anyanyelvű tanuló járt a bencésekhez. Ezután fokozatosan fogytak, s az emlékezetes 1941 januári népszámlálás utáni tanévekben mindegyik tanuló, kivétel nélkül, magyar anyanyelvű, az értesítőkből közölt statisztikai kimutatások szerint.

A szülői házzal, a családi otthonnal állt kapcsolatban az a probléma, amely újként jelentkezett az egész országban ebben az időben. A dualizmus idején, akárcsak a korábbi századokban — mint szó volt róla — egyrészt a helybeli családi otthonukban lakó, másrészt itt a városban szállást kivevő diákok tanultak a városi gimnáziumokban szerte az országban: mindenütt így történt ez. Az 1920-as években indult meg figyelemreméltóbb méretekben a városokat övező településekről a tanulók vonaton való bejárása. Ez nyilván pozitív irányú fejlődés volt (amely a vasúti hálózat növekvő kiépülésének is köszönhető): a paraszti rétegekből ezután ilymódon újabb jelentős diákcsoportok jutottak be a középiskolákba, megnyitva előttük az értelmiségbe való bekerülés útja. A vonaton való városi középiskolábajárás a szülők számára ugyanis olcsóbb megoldást jelentett, mint a városi szállásfoglalás magánháznál.

De ugyanakkor a vonatozás számos negatív hatás forrása is lehet a diákok számára — vélte az iskola vezetősége. Ezért a soproni bencés tanárok sokkal helyesebbnek tartották, ha a szülők inkább szállást foglalnak fiuk számára Sopronban. Nyilván emiatt az 1920-as években aránylag kevés volt a bencés gimnáziumba vidékről vonaton bejáró tanulók száma: 1933/34-ben is csupán 20-ra, 1934/35-ben pedig 27-re emelkedett a számuk.

Az 1935/36 és 1943/44 közötti értesítők felsorolják azokat a környékbeli községeket, ahonnan tanulók jártak be vonaton a bencés gimnáziumba. Összesen 34 közelebbi-távolabbi településről valók e bejáró tanulók.

A legtöbb diákat Fertőszentmiklós, Nagycenk, Nagylózs és Sopronkőhida küldte. E községekből mindegyik tanévben volt néhány diák, de némelyik tanévben különösen felment a számuk (Fertőszentmiklós 1942/43: 9 tanuló, 1943/44: 10 tanuló; Nagycenk 1937/38: 8 tanuló; Nagylózs 1939/40: 7 tanuló; Sopronkőhida 1936/37: 7 tanuló, 1937/38: 10 tanuló).

Egyes tanévekben 5 tanulóval szerepelt Lövé, Hidegség, Sopronkövesd; 3—4 tanuló járt Fertőrákosról, Fertőszéplakról, Harkáról, Kópházáról, Petőházáról, Völcssejről.

Egy-egy tanévben 2 tanuló jött Fertőhomokról, Csapodról, Balfról; egy-egy tanulóval képviseltette magát Ágfalva, Agyagosszergény, Bük, Eszterháza (=Fertőd), Egyházasfalu, Fertőboz, Sopronszécsény, Horpács, Brennberg, Répceszemere, Nick, Pereszteg, Pinnye, Sopronbánfalva, Újkér, Tormáspuszta, Süttör, Nemeskér.

Ebben az időben egy-egy tanévben átlagosan 35—45 között mozgott a bejáró tanulók száma. (6. táblázat)

6. táblázat. A bejáró tanulók száma:

	1936/37	1943/44		1936/37	1943/44
Balf	1	-	Nagycenk	2	5
Bük	-	1	Nagylózs	3	1
Eszterháza	1	-	Nemeskér	-	1
Fertőboz	-	1	Nick	-	1
Fertőrákos	3	-	Petőháza	1	6
Fertőszentmiklós	1	10	Pinnye	-	1
Fertőszéplak	2	1	Sopronbánfalva	1	-
Harka	2	-	Sopronkőhida	7	3
Hidegség	1	3	Sopronkövesd	2	2
Horpács	-	1	Kópháza	1	2
Lövé	5	3	Újkér	-	1
			Völcssej	1	-

Egy-egy tanévben Fertőrákosról egy-egy tanuló autóbusszal, illetve kerékpárral járt be, Sopronkőhidáról egy tanulót kocsival hoztak be (természetesen lovaskocsival).

Bár több tanuló járt be ezekben az években különféle közlekedési eszközzel vidékről a bencés gimnáziumba, mint korábban, de arányaiban nem változott a Sopronban kivett szálláson lakó diákok száma: még mindig nem magasabb a soproni illetőségűek száma a máshonnan jöttekkel szemben. (7. táblázat)

7. táblázat. A tanulók megoszlása szülei lakóhelye szerint.

	Sopron város	Sopron megye	Más megyékből	Külföld
1935/36	174	130	58	2
1936/37	196	119	46	1
1937/38	188	121	47	1
1938/39	170	127	44	2

	Sopron város	Sopron megye	Más megyékből	Külföld
1939/40	160	116	43	-
1940/41	154	121	45	2
1941/42	133	119	49	2
1942/43	142	129	47	1
1943/44	139	137	51	1

Az 1941—1944 közötti időszokról az értesítők pontos kimutatást közölnek a városban lakó tanulók szálláshelyeiről. A tanulók jelentős része *szüleinél lakik Sopronban, vagy a környéken*: a vidékiek pedig részben kosztadó-családnál, részben — s ez új mozzanat — *valamelyik internátusban*. Családnál már csupán a tanulók összlétszámának mintegy ötöde keresett szállást (de azért ez még mindig több mint ötven családot jelent!). (8. táblázat)

8. táblázat. A tanulók szálláshelyei:

	1941/42	1942/43	1943/44
Szüleinél	170	179	177
Szállásadó családnál	51	53	58
Árvaházi diákotthonban	39	39	38
Szent Imre Kollégiumban	29	24	26
Szent Domonkos Rendházban	9	11	17
Széchenyi Fiúotthonban	1	1	1

A tanulók származás szerinti megoszlása ugyanolyan volt ekkor is, mint a korábbi tanévekben. Most is idejárt néhány, ezer holdon felüli nagybirtokos, néhány 100—1000 hold közötti középbirtokos családból származó fiú, egy-két nagyiparos és nagykereskedő fia, a sok kisiparos, hivatali altiszt és más hasonló társadalmi rétegből származó tanuló, a jelentős egyharmadot képviselő értelmiségi származású diák mellett. (9. táblázat)

9. táblázat. A tanulók szüleinek foglalkozása:

	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44
Nagybirtokos	2	3	3	3	3
Középbirtokos	3	6	7	3	3
Kisbirtokos	68	55	68	69	70
Mezőgazd. alkalmazott	9	15	17	5	13
Nagyiparos	-	1	2	3	3
Kisiparos	31	35	38	24	34
Ipari alkalmazott	8	7	6	7	-
Nagykereskedő	-	-	2	4	2
Kiskereskedő	9	10	7	18	13
Ker., közl. alkalmazott	16	12	11	11	21

	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44
Tisztviselő	105	113	70	71	85
Tanár, tanító	17	18	21	21	20
Más értelmiségi	14	13	16	21	26
Katonatiszt	4	4	4	2	2
Katona-altiszt	18	19	20	17	13
Hivatali altiszt	15	9	9	10	9
„Személyi szolgálatban”	-	1	1	-	-
Magánzó	-	-	-	-	-
Egyéb	-	1	1	-	3

Változás figyelhető meg ezekben az években az érettségizett tanulók pályaválasztási szándékaiban. 1935/36 és 1943/44 között összesen 273 diák érettségizett a soproni bencéseknél. Legtöbben a mérnöki pályát választották (28 %); most is az első helyek egyikén szerepel a papi hivatás (24 %); egyforma vonzereje van a jogi és a katonai pályának (9, illetve 8 %). Csak egy százalékkal maradt le ettől az egészségügy (orvos, néhány állatorvos, egy-két gyógyszerész); együttesen a postatiszti, de főként a vasúti tisztii pálya iránti vonzódás is a régi (5 %). A tanári katedrára az érettségizett diákok csupán 3 százaléka igyekezett most is.

Vajon milyen — ma már nyilván felderíthetetlen — egyéni, családi, társadalmi okok motiválták azt, hogy a papi hivatást választották 1935/36-ban 16-an (az összes ekkor maturázott diák fele!), 1936/37-ben 11-en, 1937/38-ban 9-en, 1938/39-ben 10-en? Jelentősen csökkent a számuk a következő években, amikor hirtelen felugrott a mérnöki pályát választók száma: 1941/42-ben 11 diák (az összes érettségizettek egyharmada), 1942/43-ban 17 diák (összesen 27-en maturáztak), 1943/44-ben 12 fiatal (több mint egyharmad).

Az utolsó három tanév: 1945—1948.

A második világháború után az új kormányzat átszervezte a hazai iskolarendszert. A korábbi népiskolából létrehozta a nyolc osztályos általános iskolát, 6—14 éves tanulók számára; erre épült a négy osztályos középiskola 14—18 éves fiataloknak.

A soproni bencések — élve az új lehetőségekkel — a meglévő nyolc osztályos gimnázium I—IV. osztályaiból kialakították az általános iskola felső tagozatát, a soproni Katolikus Konvent segítségével pedig megszervezték az alsó tagozatot is. Az 1947/48-i tanévben tehát Sopronban 12 osztályos bencés fiúiskola — általános és középiskola — működött 6—18 éves korú tanulókkal. Neve: „A Szent Benedek-rend soproni Szent Mihály általános iskolája és Szent Asztrik katolikus gimnáziuma”.

Ebben a tanévben összesen 554 tanulója volt a 12 osztályos bencés intézménynek. Közülük 368 soproni lakos volt, 127 tanuló szülei Sopron megye területén laktak, más magyarországi vidékről való volt 36 diák.

A két bencés iskolából az 1947/48-i tanévben soproni vagy környékbeli szüleinél lakott 377 diák, szállást-kosztot adó családoknál 79, az árvalházi diákotthonban 33, a Bencés Diákotthonban 43, a Julianeumban 22 tanuló. Egy gimnazista a Berzsényi Népi Kollégium lakója volt.

Átalakult a tanulók társadalmi származás szerinti összetétele. A nagybirtokreform, a nagyvállalatok államosítása után természetesen nincs már nagybirtokos-, nagyiparos-nagykereskedő-szülő; megjelent viszont a „gyári munkás” kategória, ilyen eddig nem volt az értesítők statisztikai táblázataiban. (De „fizikai munkát” végző szülők fiai jelentős számban voltak mindvégig ebben az iskolában.)

A gyárimunkás-származású fiúk alkották a tanulók 13 százalékát, a kisiparosok gyermekei a 16 %-át, a kisbirtokosok-parasztok fiai pedig a 15 százalékát. A törzset változatlanul az értelmiségi családokból származók tették: 35 százalék. Feltűnően magas az „egyéb” kategóriába tartozók száma (7 %), a társadalmi rétegek korabeli kavardását tükrözve. (10. táblázat)

10. táblázat. A tanulók szüleinek foglalkozása
a bencés általános iskolában és gimnáziumban az 1947/48-i tanévben

Tisztviselő	134
Tanár, tanító	26
Más értelmiségi	25
Katonatiszt	2
Középbirtokos	6
Kisbirtokos	85
Kisiparos	86
Kiskereskedő	20
Közlekedési alkalmazott	8
Hivatali altiszt	32
Gyári munkás	69
Egyéb	40

Az 1947/48-i tanév végén érettségizett tanulók pályaválasztási szándékai merőben új arányokban jelentkeztek: 11 fiatalember mérnöki, 4 technikus, 3 tanári, 2 állatorvosi, 2 papi, 2 jogi, 2 mezőgazdasági, 1 orvosi és 1 tisztviselői pályára készült.

Szőgi László:

Sopron városi és megyei hallgatók a Habsburg Birodalom egyetemlein a XIX. század első felében

Az egyetemhálózat változásai:

A XIX. sz. elején Európa szinte minden államában jelentős egyetemi reformok zajlottak le. Az előző század második felében a felvilágosult abszolútizmus jegyében még a sokáig továbbélő késő középkori struktúrát váltották fel az állami irányítású, központosított felsőoktatással. Pombal portugál reformjaitól Van Swieten ausztriai egyetempolitikai javaslatáig igen hosszú névsort állíthatnánk össze. A francia forradalom következtében további korszerűsítések tervei körvonalazódtak.

Napóleon francia egyetemi reformja, de különösen Humboldtnek Poroszországban megvalósított elgondolásai már egy modern, kutatással és oktatással egyaránt foglalkozó, új módszertani elemeket is tartalmazó egyetemi rendszer lehetőségét rajzolták föl. Az egyetemi rendszert elkerülhetetlen reformja a struktúra, az egyetemhálózat radikális változását is szükségessé tette. Mindez azonban másként jelentkezett Közép-Európa eltérő helyzetben lévő három soknemzetiségű birodalmában.

Habsburg Monarchia:

A bennünket közelebről érintő Habsburg Birodalomban már II. József megkezdte a felsőoktatási hálózat átszervezését. A német fejlődéshez hasonló módon, II. József már 1784-ben regionális alapon rendezte át az egyetemek hálózatát. A több évszázados, nagyrészt jezsuita alapítású kiségyetemeket (Olmütz, Graz, Innsbruck, Kolozsvár) liceumi rangra fokozta le, és csak a bécsi, a prágai és az akkor már Pestre költöztetett magyar egyetemet hagyta meg, és melléjük negyedikként hozta létre Galiciában Lemberg (Lvov) új egyetemét. 1810-ben ugyancsak megszűnt a salzburgi érsekség régi bencés vezetésű egyeteme. A változások következtében a birodalomban a némettől eltérő helyzet állt elő. A hatalmas kiterjedésű Habsburg Monarchiában kevés helyen, de óriási hallgatói létszámot vonzó egyetemi centrumok jöttek létre, a már említett városokban. Ezen az sem változtatott, hogy a bécsi kongresszus után Ausztriához csatolt észak-itáliai területeken két régi olasz egyetem, a padovai és a paviai is bekapcsolódott a birodalom felsőoktatásába. A sokszor gazdát és tanítási nyelvet cserélt krakkói egyetem — nagyon sokat veszítve középkori fényéből — 1846 után szintén a rendszer része lett. 1826 után Olmütz, Graz és Innsbruck visszakapta egyetemi rangját, de az egyetemjárás irányát valójában nem tudták befolyásolni. Bécs tudományegyeteme iránt mutatkozott a birodalmon belül érthetően a legnagyobb érdeklődés. A Monarchia tíz egyeteme közül a hallgatók kb. 1/3-a tanult a három osztrák egyetemen, de közülük messze kiemelkedett Bécs több, mint 20-25 %-os részesedésével.¹ Bécs vezető helye mellett, stabilan tartotta második helyét a Monarchiában Prága egyeteme, amely a hallgatók mintegy 16 %-át vonzotta a cseh fővárosba. Erőteljes fejlődést mutatott a birodalomhoz tartozó Lombard-Velencei Királyság két olasz egyeteme, amelyek létszám tekintetében az 1840-es évek elején már Prágához zárkóztak fel. A két olasz tannyelvű univerzitás azonban érthetően inkább az itáliai, mintsem a birodalmi belső peregrinációban játszott nagyobb szerepet. Galicia egyetemére, Lembergbe ugyanúgy, mint a Magyar Királyság egyetlen univerzítására, Pestre a hallgatóság 10-10 %-a iratkozott be.

A reál tudományok felsőfokú oktatása tekintetében a XVIII—XIX. század fordulóján, egészen az 1848-as forradalmakig az osztrák tartományok előnyre tettek szert Közép-Európa más országhoz képest. A Magyarországon még 1735-ben létrehozott, majd 1770-ben igazi főiskolává fejlesztett selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia a századfordulón még olyan kiváló iskolának számított, hogy laboratóriumait 1795-ben példának állították az akkor létesített francia Ecole Polytechnique elé.² Selmec jelentősége ugyan éppen 1848-ig fokozatosan csökkent, de helyette előbb az 1806-ban létesített prágai, majd főleg a 1815-ben alapított bécsi

¹ A létszámadatokat lásd: Versuch einer Darstellung der Oesterreichischer Monarchie im statistischer Tafeln 1828—1829; és Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie 1830—1848. Wien...

² Vö: Szabadváry Ferenc—Szőkefalvi Nagy Zoltán: A kémia története Magyarországon Bp. 1972. 90—91. o.

Politechnikum vált a műszaki felsőoktatás Közép-Európán is túlmutató híres iskolájává, megelőzve a csak később alapított német műszaki tanintézeteket.³ A pesti Egyetem Bölcsészettudományi Kara mellett, még 1782-ben megalapított előbb három, majd 1792-től csak kétéves egyetemi szintű, postgraduális jellegű mérnöki tanfolyam, elsősorban út- és vízépítő szakembereket képzett magas színvonalon, de latin tannyelvé miatt nem juthatott komolyabb szerephez a birodalmon belüli peregrinációban.⁴

A stájer tartományi fővárosban, a Joanneum keretében 1811-ben létesített technikai intézet viszonylag szűk vonzáskörzetre szorítkozva végzett műszaki képzést. Az 1816-ban Triesztben, a XVIII. századi előzmények után, újraalapított Kereskedelmi és Hajózási Akadémián főleg kereskedőket, de építészeket és hajóépítő mérnököket is képeztek. Az intézet olasz tannyelvűsége ellenére, éppen speciális jellegénél fogva, az 1840-es években viszonylag sok hallgatót fogadott a birodalom más részeiből is.

Lemberg, Krakkó és Milánó későbbi műegyetemei ezekben az években még az alakulás fázisában voltak, így a Monarchián belüli perergrinációban 1848 előtt még nem vehettek részt. Sajátos szerepet játszott a speciális célzattal működő bécsi Hadmérnöki Akadémia, ahová természetesen a birodalom minden részéből vettek fel hallgatókat.

A Monarchia technikai intézetei közül a 30-as évek közepétől hatalmas fejlődésnek indult a bécsi Politechnikum, amelyik négyszeresére növelte a rendes tagozatokon hallgatói létszámát, és megközelítette a 40 %-os részesedést az összbirodalom hallgatói között. Hasonlóan imponáló fejlődést mutatott a prágai Politechnikum is közvetlenül 1848 előtt. Szerényebb, de határozott irányú fejlődés körvonalazódik Trieszt és Milánó létszámadataiból, miközben Graz, Selmezbánya és a bécsi Hadmérnöki Akadémia hallgatói létszámai változatlanok maradtak, így részesedésük a birodalom műszaki képzéséből csökkent.⁵

Közép-Európa közös tudományos nyelve ekkoriban még a német volt. A pesti egyetemen gyakorlatilag 1848-ig a latin nyelv dominált, de a magyarországi és erdélyi diákság vagy anyanyelvként vagy tanult nyelvként rendelkezett elegendő nyelvismerettel ahhoz, hogy a külföldi egyetemekre beiratkozhasson. A peregrináció e korszakban is magától értetődő törekvése volt a térség értelmiségi pályákra készülő ifjúságának, mind a birodalmon belül, mind azon kívül.

A jelzett korszakban mintegy 9000 peregrinusról tudunk (Horvátországot és Szlavóniát nem számítva). Közülük jónéhányan több helyen is megfordultak, több helyre iratkoztak be. A peregrinálási kedv a politikai és hadi eseményeknek megfelelően változott. Az újonnan beiratkozók száma 1790—1805 között gyorsan növekedett (1805-ben 151 fő), majd a napóleoni hadjáratok miatt erősen zuhant, 1813—1825 között viszonylag egyenletesen fejlődött.

Ez utóbbi fejlődés nemcsak a napóleoni háborúk utáni konszolidációval magyarázható, hanem a bécsi udvarnak azzal a törekvéssel is, amellyel igyekezett minél kisebbre csökkenteni a birodalmon kívüli peregrinációt. Ismert, hogy az 1819.

³ A bécsi Műegyetem történetének két legjobb feldolgozása: Die K. K. Technische Hochschule in Wien 1815—1915. Gedenkschrift (Hrsg: Joseph Neuwirth) Wien 1915.; és 150 Jahre Technische Hochschule in Wien 1815—1965. 1—3 Band. Wien 1965.

⁴ Szögi László: Mérnökképző intézet a Bölcsészeti Karon. Institutum Geometrico-Hydrotechnicum. = Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 5. sz. Bp. 1980.

⁵ A valamennyi tanintézetre vonatkozó részletes elemzés: Szögi László: A pestbudai felsőoktatás és a Habsburg monarchián belüli egyetemjárás története a 19. század első felében (Kandidátusi értekezés) 1994. Kézirat 11—37. o.

márciusi, jénai Kotzebue-merénylet után augusztusban ült össze Karlsbadban a „Szent Szövetség” kongresszusa. A karlsbadi határozatok után nemcsak a németországi Burschenschaft-ok működését tiltották be, de a Habsburg Birodalomban is tilos volt az egyetemi ifjúsági egyesületek működése. 1821-ben, a bécsi Egyetemen protestáns teológiai fakultás alapjait vetették meg, s így kívánták elérni, hogy a protestáns lelkészek se menjenek külföldre tanulni. Ebben az időben a magyar diákoknak sem engedélyezték a németországi peregrinációt, de mivel a bécsi protestáns fakultás, főleg a református magyar teológusok igényeit nem elégítette ki, 1825-ben újra megengedték a birodalmon kívüli egyetemi tanulmányokat.⁶

Az 1830 körüli mélypontot az európai kolerajárvány és a forradalmi mozgalmak újabb erősödése magyarázhatja. Innen kezdve, egészen a szabadságharcig, korábban soha nem látott méretekben nőtt a külföldi egyetemekre beiratkozottak száma. A maximumot 1839-ben 286 új beiratkozóval érte el.

1839 és 1844 között átmeneti csökkenés következett be, majd 1846-ban ismét csaknem a korábbi maximumot közelítette meg a Magyarországról a Monarchia egyetemeire beiratkozottak száma. Itt azonban nem átmeneti hullámról van szó, hanem egy valódi fordulópontról. 1790-től egészen 1842-ig, a birodalmon belüli peregrinációban a bécsi egyetem játszott meghatározó szerepet. 1839 után azonban már tartósan egyre kevesebben iratkoztak be a bécsi egyetemre. A csökkenést azonban megállította a bécsi Politechnikum „magyar” hallgatóságának rohamos emelkedése. Hasonló tendenciák egyébként, ha késéssel is, vagy csak 1848 után, Prágában és Grazban is kimutathatók. 1844 körül határozható meg tehát az a fordulópon, amikor a hagyományos orvosi, sebészi, illetve teológiai pályák iránti érdeklődést felváltja a reál tudományok külföldi elsajátítása iránti igény.

A peregrinusok nagy száma több szakmában persze annál is inkább érthető, mert Magyarországon és Erdélyben 1850 előtt több tudománynak nem volt egyetemi szintű oktatási intézménye, tehát e tudományokat csak külföldön lehetett elsajátítani.

Soproni hallgatók peregrinációja a XIX. század első felében

A fentiekben tárgyalt külföldi egyetemjárásról belül különlegesen fontos szerepet játszott a Dunántúl és különösen annak nyugati határszéli területe. Az összes külföldre ment magyarországi hallgatók közül mintegy 22 %-ot tett ki a Dunántúl régiójából a birodalomba induló diákok aránya, ezen belül is jelentős azonban Sopron és környékének érdeklődése a külföldi egyetemek iránt. A felvidéki városok, elsősorban az akkori főváros, Pozsony és a gazdasági vezető szerepre törekvő Pest-Buda után Sopron azon helyek közé tartozott, ahonnan a legnagyobb arányban indultak a birodalom egyetemeire diákok. Amikor ezt a jelenséget elemezzük, természetesen nem szabad megfeledkezni arról, hogy a város és a megye részben németajkú lakosságának nemzetiségéből adódó természetes törekvése és egyben német anyanyelvű műveltségéből származó előnyös adottsága volt, hogy könnyebben iratkozhatott be a német tannyelvű birodalmi egyetemekre és főiskolákra. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a birodalmi főváros földrajzi közelségénél fogva rendkívüli vonzerőt

⁶ A Habsburg birodalmi és németországi felsőoktatáspolitikára: R. Steven Turner: Universitäten In: Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte Band III. 1800—1870. München 1987. 221—249. o. és Rainer A. Müller: Geschichte der Universität. Von mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule.. München 1990. 64—81. o.; valamint Student und Hochschule im 19. Jahrhundert. Studien und Materialien. Göttingen 1975.

gyakorolt a Sopron városi és megyei születésű hallgatókra, esetenként megelőzve a hazai intézményeket is. Sajnos a források pusztulása következtében nincs lehetőségünk például a pesti és a bécsi egyetemnek Sopronra gyakorolt vonzását összehasonlítani, sőt furcsa módon, jelenleg többet tudunk a Bécsben tanult itteni diákokról, mint a hasonló korban Petre jelentkezőkről. Pontos adatok híján is azonban állítható, hogy a vizsgált időszakban a városra és környékére Bécs nagyobb vonzóerőt gyakorolt, mint az e korban kétségtelenül fejletlenebb pesti univerzitás. A század második felében az arányok nyilvánvalóan változtak, de e változás tudományszakonként másként-másként jelentkezett. E változásokat a további kutatások során tudjuk majd feltárni.

Jelen közlésünkben csak arra vállalkozhattunk, hogy egy szélesebb körű kutatás eredményeiből kiemeljük a Sopron városára és a megyére vonatkozó adatsorokat és ezeket közzétegyük.⁷ Az I. számú táblázatban foglaltuk össze azokat az adatokat, amelyek az egyetemválasztás irányát mutatják a XIX. sz. első felében. A vizsgált időszakban Sopron városából 266, a megyéből 426 olyan diákot ismerünk, akik a Habsburg birodalom korabeli egyetemén iratkoztak be. A városi hallgatók óriási hányada, lényegében 90 %-a Bécs négy nagyobb felsőoktatási intézményébe iratkozott be, a hallgatók több, mint fele a bécsi egyetemet választotta.⁸ 20 %-ot tesz ki a kor modern műszaki tudományait választó soproniak aránya⁹ és ezzel az országos átlaggal megegyező a képviselőjük. Az átlagosnál kisebb az arányuk a bécsi képzőművészeti akadémián¹⁰ és alig marad el az átlagtól a hadmérnöki akadémiára jelentkeztettek száma.¹¹ A Sopron városi hallgatók közül mindössze 23-an jutottak el a grazi egyetemre, valamivel többen, mint az országos átlag, de jóval kevesebben, mint a megyei hallgatók. Mindössze ketten iratkoztak be Prágába és másik két arisztokrata családból származó diákot ismerünk az innsbrucki egyetemen.¹² Összességében elmondható, hogy a soproni diákok egyetemválasztása rendkívül fejlett műveltségi háttérrel, tipikus városi polgári társadalom pályaválasztásáról és igen széleskörű érdeklődésről tesz tanúbizonyságot.

A megyei hallgatók pályaválasztása határozottan különbözik az előbbiektől, de számarányában igen jelentős, messze meghaladja az ország keleti és több középső megyéjének részvételi arányát a külföldi egyetemjárásban. Itt is igen jelentős Bécs

⁷ A teljes névsort, kivéve a bécsi protestáns teológiai fakultást lásd: Szögi László: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemén I. 1790—1850. = Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban I. Bp-Szeged 1994.

⁸ A bécsi egyetemi adatok: Archiv der Universität Wien. Cod. M. 11. (Matricula Universität Wien) 1779—1833. E kötetből hiányoznak az 1794—1803 közötti évek adatai. Cod. M. 12. 1834—1842. E kötetből hiányzik az 1838/39-es tanév. Cod. M. 13. 1843—1850. A hiányzó éveket pótolta A. U. W. Studentenkataloge Cod. Med. 1—9 és 47—48.; Cod. J. 16. 1—9 és 17.; Cod. Ph. 63. 1—7 kötetével, amelyek fakultásonként az évente beiratkozók névsorait tartalmazzák. Eddig nem közölt protestáns teológusok: Archiv der Universität Wien TH E. 2. 1. Matrikel der Evangelischen Theologischen Fakultät 1820/21—1883/84.

⁹ A bécsi politechnikumra vonatkozó adatok: Archiv der Technischen Universität Wien. Prüfungskataloge (Hauptkataloge) Technische Abteilung 1—35. 1816—1850.; Commerzielle Abteilung 1—33. 1818—1850.

¹⁰ A képzőművészeti akadémián tanultakra: Archiv der Akademie der bildenden Künste in Wien. Schülerlisten Band 2. Aufnams Protocoll für die academischen Schüler von Juli 1765 bis Juli 1795.; Band 7. Protokoll der die K. K. Akademie der bildenden Künste in Wien frequentirenden Schüler von Jahre 1796—1850. Lásd még uo. a 3—59. sz. köteteket. Más rendszerben közölt adatokat: Fleischer Gyula: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián Bp. 1935. 26—98. o.

¹¹ A hadmérnöki akadémia hallgatóit közölte: Friedrich Gatti: Geschichte der K. und K. Technischen Militär Akademie I—II. I. kötet. Wien 1901. Névsor: 634—880. o.

¹² Innsbruckhoz: Archiv der Universität Innsbruck I. Rektorat. 2. Codices 2/j. Album Lycei Oenipontani — Matricula Studiosorum ab 1824—1850.

vonzereje, de mégis valamivel kisebb, mint a város esetében. Feltűnő, hogy kevesebben jelentkeznek a bécsi Politechnikumba, s valamivel többen a bécsi egyetemre. Az természetes, hogy az országos arányoknál kisebb a részvétel a Képzőművészeti Akadémián és Hadmérnöki Akadémián, ahová értelemszerűen nagyobb arányban iratkoztak be városi polgárok gyermekei, illetve a városokban született arisztokrata családok tagjai. A Sopron megyei hallgatókra feltűnően nagy vonzást gyakorolt a grazi egyetem¹³, több, mint 18 %-os arányuk messze meghaladja az országos átlagot.¹⁴ Érdekes, hogy a megyéből a várossal ellentétben 12-en Prágába is eljutottak¹⁵ és egy kapuvári hallgató a páviai egyetemre is beiratkozott.¹⁶

A 2. számú táblázatban a témánk szempontjából legjelentősebb bécsi és grazi felsőfokú tanintézetekben karok, illetőleg szakmacsoportok szerint hasonlítottuk össze a városi és megyei diákok pályaválasztását. Ezekből az adatokból már messzebbmenő következtetéseket lehet levonni. Az adatok jól mutatják a város és a megye társadalomszerkezete, vallási tagozódása közötti különbségeket. Sajnos a bécsi egyetemi gimnáziumban, illetve az ottani bölcsészeti karon tanultak további pályáját nem mindig tudjuk nyomon követni, így lehetséges, hogy a ő szakmacsoportti besorolásuk a későbbiekben változhatott, erről azonban jelenlegi adataink szerint nincs pontos ismeretünk. A többiek pályaválasztása véglegesnek tekinthető, hiszen olyan fakultásokat, vagy osztályokat végeztek, amelyek egy meghatározott pályára vagy hivatásra képesítettek. Az evangélikus hagyományokkal rendelkező városból az átlagosnál jóval többen jelentkeztek 1821 után a bécsi egyetem újonnan alapított protestáns teológiai fakultálására, ami annál inkább érdekes, mert az ország más evangélikus (protestáns) közösségei sokkal szívesebben küldték távolabbi német egyetemekre a lelkészi pályára készülő fiaikat. Ezzel ellentétben viszonylag alacsonyabb a soproni katolikus teológusok aránya Bécsben. A jobb műveltségi háttérre, az erősebb városi középiskolai képzésre utal az a tény, hogy az országos átlagot messze meghaladó a gyógyszerészek, a mérnök hallgatók aránya, a szokásosnál többen tanulnak kamerálisztikát és csak alig több a sebészek száma azoknál, akik a korszerűbb és természetesen nehezebb orvosképzésben vesznek részt. Érdekes, hogy a Képzőművészeti Akadémián az építészetet és a művészeti tárgyakat választók aránya ugyanaz a városi és megyei hallgatók esetében.

A megyei hallgatók földrajzi megoszlását részletesen nem volt módunk vizsgálni, de természetesen ezen belül is jelentős más megyei városok szerepe, elsősorban Kismartoné, amelynek németajkú lakossága, és nagy kulturális hagyományokkal bíró zsidó közössége is nagy szerepet játszik a peregrinációban. A megye vallási hovatartozásának megfelelően itt már a hallgatók egyötödét teszi ki a katolikus teológusok aránya, többen csak a gimnáziumig jutnak el, de kevesebben jelentkeznek jogásznak, illetve evangélikus teológusnak. Feltűnő, hogy abszolút számban

¹³ A grazi adatok: Handschriftenabteilung der Universitätsbibliothek der Universität Graz: Matrikel der Universität 1782—1826 (Lyzeum) 1827—1850. (Universität).

¹⁴ A grazi műszaki tanintézetre: Steiermarkisches Landesarchiv VI. 2. B. Technische Hochschule Graz. Klassifikationslisten 1828—1851.

¹⁵ Archiv Univerzity Karlovy-Katalogy Posluchaču Pražske Univerzity. Právnická Fakulta 158—222, Lékařská Fakulta 257—320, Filozofická Fakulta 378—441. A prágai Műegyetemre: Archiv Českeho vysokeho učeni technickeho v. Praze. — 418. Katalog der Studierenden an der polytechnischen Lehranstalt zu Prag. 1—39 kötet 1831—1850.

¹⁶ Archivio di Stato di Pavia — Università di Pavia 654—658. Catalogi degli Studenti (Medicina) 1831—1852.

ugyanannyian tanulnak kameralisztikát, mint a városból, de tipikus, hogy a sebészek hatszor többen vannak, mint az orvostanhallgatók. A megye relatív fejlettségét mégis nagyon jól tükrözi a nagyszámú hallgató jelenléte a bécsi Polytechnikumban. A megye jellegéből következően ittt jóval jelentősebb az agrárpályák iránti érdeklődés, különösen a bécsi állatorvosi intézetben volt több Sopron megyei hallgató.

A grazi egyetem esetében már egészen más a helyzet. A távoli stájer tartományi székhelyre döntően a teológusok jutottak el, a városi hallgatók közel 59, a megyei hallgatók 87 %-át ők teszik ki. Rajtuk kívül mindössze néhány bölcsész és sebész hallgatóról van tudomásunk. Ebben az esetben tehát egy jellegzetesen provinciális kisegyetem vonzáskörzetét tapasztalhatjuk meg, amelynek Sopron szempontjából regionális jelentősége volt.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Sopron, azaz, ahogy legtöbbször a forrásokban szerepel Oedenburg városa és annak környéke különösen jelentős szerepet játszott a Habsburg birodalomba irányuló külföldi egyetemjárásban. Ezt a megállapítást nem tehetnénk már meg, ha csak a német egyetemeket vizsgálnánk, de a szűkebb értelemben vett osztrák és különösen a bécsi tanintézetekre a fenti megállapítás fokozottan igaz. A város, ahol 1557 óta evangélikus líceum, mint felsőfokúnak is tekinthető tanintézet működött, s ahol a középkor óta jelentős középfokú oktatási intézmények működtek, olyan művelődési gyökerekkel rendelkezett, ahol természetes törekvése volt a városi polgárságnak, hogy fiait a kor legmagasabb szintű tudásával, egyetemi diplomával ruházza fel. Tegyük hozzá, a térség gazdasági fejlettségénél fogva az ehhez szükséges anyagi eszközökkel is rendelkezett. A helytörténészek számára reméljük, hogy tanulságos lesz az a névsor, amelyet most közölhetünk, s amelynek elemzése, a városi és megyei karrierpályák vizsgálata a kutatók számára további eredményekkel szolgálhat.

1. táblázat

Sopron városból és megyéből a Habsburg birodalom egyetemein induló hallgatók 1790—1850

Intézmény	Sopron városból		Sopron megyéből		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
1. Bécsi egyetem	147	55,2	243	57,0	390	56,3
2. Bécsi Polytechnikum	54	20,3	55	12,9	109	15,7
3. Bécsi Képzőműv. Akad.	21	7,9	28	6,5	49	7,0
4. Bécsi Hadmérn. Akad.	18	6,7	9	2,1	27	3,9
5. Grazi Egyetem	17	6,4	77	18,0	94	13,5
6. Grazi Polytechnikum	5	1,8	1	0,2	6	0,8
7. Prágai Egyetem	2	0,7	11	2,6	13	1,8
8. Prágai Polytechnikum	-	-	1	0,2	1	0,1
9. Innsbrucki Egyetem	2	0,7	-	-	2	0,3
10. Paviai Egyetem	-	-	1	0,2	1	0,1
Összesen	266	100 %	426	100 %	692	100 %

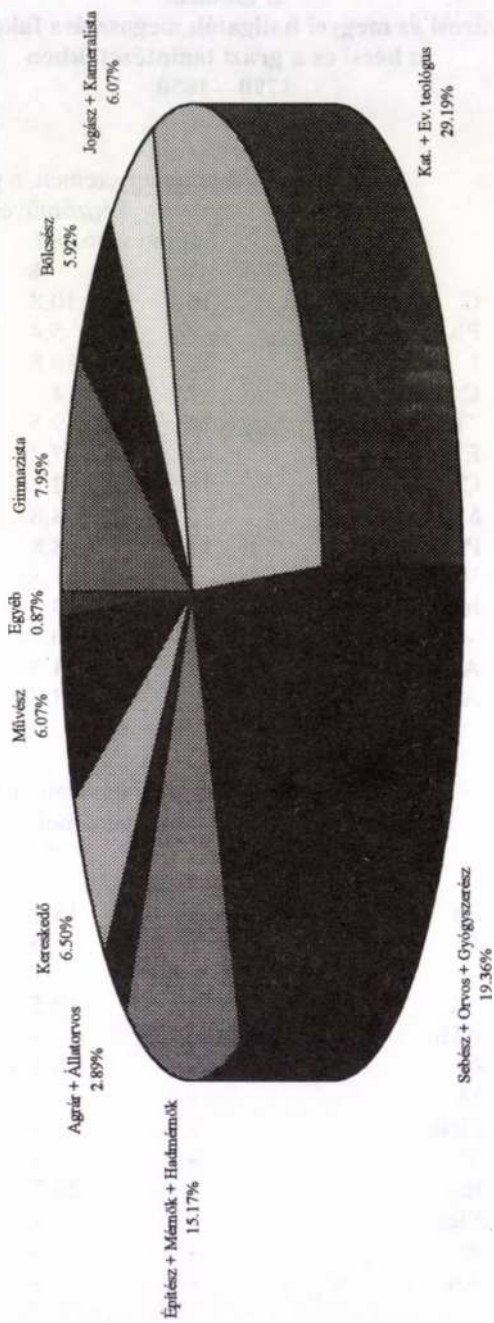
2. táblázat
A Sopron városi és megyei hallgatók megoszlása fakultások szerint
a bécsi és a grazi tanintézetekben
1790—1850

Szak megnevezése		A bécsi egyetemen, a politechnikumban és a képzőművészeti akadémián			
		Sopron városból		Sopron megyéből	
		fő	%	fő	%
Gimnazista	G	16	10,8	34	14,0
Bölcsész	Ph	8	5,4	24	9,8
Jogász	J	16	10,8	11	4,5
Kameralista	C	7	4,7	7	2,8
Kat. teológus	Th	14	9,5	49	20,2
Evang. teológus	ETH	40	27,2	22	9,0
Sebész	Ch	18	12,2	60	24,7
Orvos	M	13	8,8	10	4,1
Gyógyszerész	Phar	13	8,8	8	3,3
Állatorvos	V	2	1,3	18	7,4
Mérnök	Ing	32	59,3	32	58,2
Kereskedő	Mer	22	40,7	23	41,8
Építész	A	3	14,3	4	14,3
Művész	Art	18	85,7	24	85,7

Szak megnevezése		A grazi egyetemen és politechnikumban			
		Sopron városból		Sopron megyéből	
		fő	%	fő	%
Gimnazista	G	-	-	3	3,8
Bölcsész	Ph	4	18,2	2	2,6
Jogász	J	1	4,5	-	-
Kameralista	C	-	-	-	-
Kat. teológus	Th	10	45,5	67	85,9
Evang. teológus	ETH	-	-	-	-
Sebész	Ch	2	9,1	5	6,4
Orvos	M	-	-	-	-
Gyógyszerész	Phar	-	-	-	-
Állatorvos	V	-	-	-	-
Mérnök	Ing	5	22,7	1	1,3
Kereskedő	Mer	-	-	-	-
Építész	A	-	-	-	-
Művész	Art	-	-	-	-

3. táblázat

A Habsburg birodalom egyetemén tanult Sopron városi és megyei hallgatók megoszlása szakmacsoportonként 1790-1850

Ez az egész országból külföldre, a birodalomba ment hallgatók 7,28%-a.

3/a. táblázat

**A Habsburg birodalom egyetemén tanult Soproni városi és megyei hallgatók
megoszlása szakmacsoportonként
1790—1850**

Gimnazista	55	7,95 %
Bölcsész	41	5,92 %
Jogász + Kameralista	42	6,06 %
Katolikus + Evang. Teológus	202	29,19 %
Sebész + Orvos + Gyógyszerész	134	19,36 %
Építész + Mérnök + Hadmérnök	105	15,17 %
Agrár + Állatorvos	20	2,89 %
Kereskedő	45	6,50 %
Művész	42	6,06 %
Egyéb	6	0,86 %
Összesen	692 fő	100 %

Ez az egész országból külföldre, a birodalomba ment hallgatók 7,28 %-a.

Sopron városi hallgatók

I. Bécsi Egyetem - Universität Wien

1. Ringer Joseph 1791; **G Syntax.**
2. Herbst Karl 1792; **J**
3. Wiese Emanuel, von 1792; **G Syntax**
4. Götz Franz 1795; **Ch**
5. Polniseh Joh(ann) 1795/II; **Ch**
6. Angerer Joseph 1798/II; **Ph**
7. Capiller Michael 1798/II; **Ph**
8. Medl Paul 1798/I, 1799, B 1801, 1802, 1803, 1804/IV; **J a.: Färber**
9. Schnitzler Ignaz 1798, 1799, 1800, 1801, 1802; **M**
10. Czornflux Robert 1799; **Th** Erz. Alumnus
11. Götz Ignaz 1799; **Ph**
12. Rosty Albert 1799/IV; **J**
13. Schmidt Albericus 1799; **Th**
14. Vietoris Maximilian 1799/IV; **J**
15. Gruber Samuel 1800/I, 1801, 1802/III, 1803, 1804; **M**
16. Wallern Johann 1800; **Ch**
17. Földy Jos(eph) 1801/II, 1802; **Ch**
18. Frauenschuch Johann 1801, 1806; **Ch pauper**; a.: Civis Goldarbeiter
19. Frank Andreas 1802/I, 1803, 1804, 1805; **Ch a.: Bürger**
20. Meinel Joseph, von 1802, 1803; **Ph Geometria Practica**; a.: Dr. Rechte
21. Ranffy (Banffy?) Ignaz 1802; **Ph**
22. Vietoris Ludwig 1802/I; **Ph**
23. Festetics Albert, Comes de Tolna 1803; **Ph**
24. Schmidt Joseph 1803/I, 1804; **Ch**
25. Donner Joseph, de 1805; **G 1 Gram. privat**; a.: Major
26. Fitz Bernard 1805/III; **M**; a.: Chirurgus
27. Gisser Antonius 1805/I; **Th**; a.: Kupferschmidt
28. Medl Paul 1805/I; **Th**; a.: Bürger
29. Pinterits Joseph 1805/I; **Th**; a.: Bürger
30. Sailer Ludwig 1805; **Phar**; a.: Lehrer
31. Kleinbach Aloys 1808/I; **Th**; a.: Bedienter bei den Grafen v. Blemvil
32. Gruber Samuel 1809/V; **M gratis**; a.: Bürger
33. Ehrlinger Franz, von 1810; **C**

34. Hüttinger Ferdinand 1810; **G** 1 Gram.; a.: Schullehrer
35. Zsolnay Samuel 1810/I; **M**; a.: Apotheker
36. Ertl Johann 1811/I; **Ph**; a.: Postmeister
37. Pellegrini Joseph, von 1811; **G** 1 Gram.; a.: Arzt
38. Raits Samuel 1811/I; **M**; a.: Rector und Professor
39. Vogt Anton 1811; **Ch**
40. Wenisch Franz 1811/I; **Ph**; a.: Schumacher
41. Fitz Joseph 1813/I; **Ch** a.: Chirurg
42. Karner Ant(on) 1814/II; **Th**; a.: Bürger
43. Köberlein Vincen. 1814/I; **Th**; a.: Adelig
44. Lenhard Johann Nep. 1814; **G** 1 Gram.; a.: Rittmeister
45. Bittner Joseph, baron von Bittenthal 1816; **G** 1 Gram.; a.: Oberstleutnant
46. Rieger Franz 1816; **Phar**; a.: Baumeister
47. Dobisz Maximilian 1817; **Phar**; a.: Beamter
48. Kugler Vincenz 1817; **G** 1 Gram.; a.: Beamter
49. Meyer Franz 1817/II; **M**; a.: Bürger
50. Seldern Ignaz, Baron von 1817; **G** 1 Gram. Priv.; a.: Baron
51. Radetzky Karl, Graf 1818; **G** 1 Gram. priv.; a.: Feldzeugmeister
52. Töppler Karl 1818/I; **M**; a.: Oekonom
53. Wodmayer Joseph 1818/I; **Th**; a.: Bürger
54. Finck Joseph 1819/III; **M**; a.: Bürger
55. Huglmann Johann 1819; **C**; a.: Klaviermeister
56. Krauss Franz 1819; **G** 1 Gram.; a.: Verwalter
57. Wingler Adam 1819/III; **J**; a.: Bürger
58. Bichler Anton 1820; **C**; a.: Kaufmann
59. Hiser Georg 1820/I; **Th**; a.: Hafner
60. Poszvéck Kristian 1821; **Eth**; 22 éves; a.: Schullehrer
61. Benedeck Karl, von 1821/III; **Ph**; a.: Arzt
62. Mohr Joseph 1821/I; **Ch**; a.: Mauthauslehrer
63. Nadoba Laurenz 1822/I; **Th**
64. Selden Gustav, freyherr 1822; **G** 1 Gram.; a.: Privatmann
65. Gamaust (Gamauft) Wilhelm 1823/II; **J**; a.: Prediger
66. Toepler Gottlieb 1823; **Eth**; 21 éves; a.: +Bürger
67. Halassy Carl 1823; **Eth**; 22 éves; a.: Prediger in Kis-Pécz im Raaber Komitát
68. Karner Karl 1824; **Eth**; 21 éves; a.: Kaufmann
69. Hartmann Samuel 1824; **Eth**; 21 éves; a.: Tuchmacher
70. Kropf Samuel 1824; **Eth**; 28 éves; a.: Scheidermeister
71. Gallus Franz 1824/I; **Ch**; a.: Chirurg
72. Spiess Vincenz 1824; **Phar**; a.: Bürger
73. Putz Anton 1825/I; **Th**; a.: Bürger
74. Siess Franz 1825/II; **J**; a.: Chirurg
75. Fiedler Paul 1825; **Eth**; 22 éves; a.: +Landwirth
76. Szloboda Ludwig 1826; **Eth**; 21 éves; a.: Schullehrer
77. May Andreas 1826; **Eth**; 22 éves; a.: Bürger
78. Kirnbauer Michael 1826; **Eth**; 23 éves a.: Bäckmeister
79. Kärner Wilhelm 1826; **Eth**; 21 éves; a.: Bürger
80. Schätzel József 1826; **Eth**; 21 éves; a.: +huf?schmidmeister
81. Lagler Samuel 1826; **Eth**; 22 éves; a.: Prediger
82. Bauhofen Georg 1827; **Eth**; 19 éves a.: Bürger
83. Manhrdt Michael 1827; **Eth**; 21 éves; a.: Bürger
84. Royko Georg 1827; **Eth**; 21 éves; a.: Bürger
85. Bauer Ignatz 1827/I; **Ph**; a.: Rittmeister
86. Baynotzi Johann 1827/I; **Ch**; a.: Zischmenmacher
87. Deltzer Joseph 1827; **G** 1 Gram.; a.: Bürger
88. Toth Alexander 1827/I; **M**; a.: Edelmann
89. Spiess Vincenz 1828; **Phar**; a.: Bürger
90. Schneider Carl 1828; **Eth**; 22 éves; a.: +Adjunkt beim Dreißigstenamt
91. Kaltenecker Tobias 1829; **Eth**; 22 éves; a.: Schneider
92. Kleeblatt Herman 1829; **Eth**; 22 éves; a.: Orgelmacher
93. Lereh Leopold 1829; **Eth**; 23 éves; a.: Buchsenmacher

94. Remer András 1830; **Eth**; 22 éves; a.: Wagnermeister
95. Kochmeister Eduard 1830; **Phar**; a.: Apotheker
96. Fellner Heinrich, Ritter von Feldegg 1831; **G 1 Gram.**; a.: Handelsmann
97. Estel Joh(ann) Samuel 1831; **Eth**; 22 éves; a.: Schneider
98. Bertl Carl 1832; **Eth**; 22 éves; a.: +Tapezierer
99. Thurner Adolph 1832; **Phar**; a.: Kaufmann
100. Sziller Joseph 1833/IV; **M**; a.: Arzt
101. Pürtzel Johann 1833; **Eth**; 21 éves; a.: Bürger
102. Royko Carl 1833; **Eth**; 21 éves; a.: Bürger
103. Vidt Andreas 1834; **Eth**; 23 éves; a.: Bürger
104. Tschürtz Ludwig 1834; **Eth**; 20 éves; a.: Landmann
105. Liebhart Lucas 1834/I; **Th**; a.: Steuereinnehmer
106. Cavallar Franz 1835/I; **Ph**; a.: Kaufmann
107. Mitlacher Wilhelm 1835/II; **Ph**; a.: Appellations Rath
108. Pulitzer Franz 1835; **Ch Cand**; a.: Jäger
109. Schmindt Jacob 1835; **Ch Cand**; a.: Jäger
110. Krausz Theophil 1835; **Eth**; 21 éves; a.: Tuchmacher
111. Diem Friedrich 1836/I; **J**; a.: Bürger
112. Spitzer Adolf 1836/I, B1837; **Ch**; a.: Kaufmann
113. Schey Michael (abg. 1837. ápr. 28.); 1836; **Eth**; 22 éves; a.: Schnurmacher
114. Meinel Joseph 1837/I; **Ch**; a.: Privat
115. Petrik Jacob 1837; **Eth**; 22 éves; a.: Hutmacher
116. Straner Georg 1837; **Eth**; 21 éves a.: Kaufmann
117. Gebhardt Mathias 1838; **Eth**; 22 éves a.: Drechsler
118. Eipeltauer Joseph 1838; **C**; a.: Landmann
119. Iby Franz 1838; **C**; a.: Schneidermeister
120. Kalmar Georg 1838/II; **J**; a.: Kaufmann
121. Rosenfeld Joseph 1838, 1839; **M Cand**; a.: Arzt
122. Bitter Johann 1839/I; **Ch**; a.: Wirtchaftsm.
123. Hild Ignaz 1839; **V**; a.: Baumeister
124. Fellner Heinrich, Ritter von Feldegg 1840/II; **J**; a.: Grosshandlungs Direktor
125. Kár Karl 1840/I; **Th**; a.: Professor
126. Damian Johann 1841/I; **Ch**; a.: Sattlermeister
127. Rupprecht Joseph, von Virtsolog 1841/I; **Phar**; a.: Fabrikshaber
128. Zillich Rudolph 1841; **G 3 Gram.**; a.: Apotheker
129. Spannagel Joseph 1841; **Eth**; 20 éves; a.: Pastor
130. Horváth Daniel 1842; **Eth**; 23 éves a.: Schlosser
131. Gessenauer Johann 1842/I; **J**; a.: Bürger
132. Kiss Carl 1843; **C**; a.: Bürger
133. Schütze Theodor 1843/I; **J**; a.: Professor
134. Brandl Johann 1844; **C**; a.: Schnieder
135. Tschürtz Carl 1844; **V**; a.: Schmied
136. Artner Eugen 1845/I; **Phar**; a.: Beamter
137. Petrowich Alexander 1845/I; **J**; a.: General Aut. Lieut.
138. Leitgeb Johann (abg. 1845. júl.) 1845; **Eth**; 22 éves; a.: Schuhmacher
139. Witzmann Johann 1846/I; **J**; a.: Privatir
140. Töpler Carl 1847/I; **M**; a.: Arzt
141. Coriary Tobias 1847; **Eth**; 23 éves; a.: Tischlermeister
142. Schmidt Joseph 1848; **Eth**; 23 éves; a.: Schneidermeister
143. Vollhofer Joseph 1849; **G 1 Gram.**; a.: Wundarzt
144. Schwarz Nikolaus 1850/I; **J**; a.: Kaufmann
145. Scheffler Carl 1850; **Eth**; 20 éves; a.: Tuchmacher
146. Bergmann Christian 1850; **Eth**; 22 éves; a.: Glassermeister(?)
147. Reisch Friedrich 1850; **Eth**; 20 éves; a.: Magistrats Rath

II. Bécsi Műegyetem - Technische Hochschule Wien

148. Ringer Johann 1817; **Ing**; a.: Fürst Esterházy'scher Hofbaubeamter
149. Gratzler Jakob 1819; **Ing**; isk.: Liceum Sopron
150. Grieschisch Michael 1819; **Ing**; isk.: Liceum Sopron
151. Hasenauer Martin 1819, 1820, 1821; **Ing**; a.: Zimmermeister

152. Pellegrini Joseph, de Colli 1819; **Ing**; a.: Arzt
 153. Klauss Adolph 1820, 1821, 1822; **Ing**; a.: Bürger Verwalter
 154. Murmann Peter 1820; **Ing**, **Mer**; a.: Händler
 155. Witte Heinrich, de 1822; **Ing**; a.: Officier
 156. Kis Johann 1826; **Ing**; a.: Superintendent
 157. Kohn Daniel 1824, 1825; **Ing**; a.: Grosshandlungs Commis
 158. Kühnel Moriz 1824; **Ing**; a.: Pens.-Rath bei F.-Esterhazy
 159. Rupprecht Johann 1826; **Mer**; a.: Fabrikant
 160. Stolz Anton 1826; **Ing**; a.: Färbermeister
 161. Tschurl Fr(anz) 1828; **Mer**; a.: Kaufmann
 162. Hacky Daniel 1829, 1830, 1831, 1832; **Ing**; a.: Tischlermeister
 163. Siess Johann 1829; **Ing**; a.: Comitats chirurg in Ödenburg
 164. Flandorfer Ign(atz) 1830, 1831; **Mer**; a.: Kaufmann
 165. Lenk Samuel 1830; **Mer**; a.: Kaufmann
 166. Hofer Peter 1831; **Mer**; a.: Kaufmann
 167. Kochmeister Friedrich 1833; **Mer**; a.: Apotheker
 168. Murmann Samuel 1833, 1834; **Mer**; a.: Kürschnermeister
 169. Greilinger Tobias 1834; **Mer**; a.: Müllermeister
 170. Lenk Carl 1834; **Ing**; a.: Weinhändler
 171. Dörner Ludwig Adolph 1838; **Ing**; a.: Bürger
 172. Neumeyer Franz 1838; **Mer**; Magistratsrat in Ödenburg
 173. Spitzer Adolph 1838; K 1839; **Ing**; a.: Handelsmann
 174. Wiedtmayer (Wiedsmayer) Franz 1839; **Mer**; a.: Tabakfabrikant in Ödenburg
 175. Brandl Anton 1841; **Mer**; a.: Bürger
 176. Gessnauer Johann 1843, 1844; **Ing**; a.: +Bürger
 177. Kern August 1843; **Mer**; a.: Handelsmann
 178. Landgraf Mathias (Mathäu) 1843, 1844, 1845, 1846, 1847; **Ing**; a.: Gastgeber
 179. Kania Karl 1844, 1845; **Mer**; a.: Handelsmann
 180. Ruz (Russ) Karl 1844, 1845; **Mer**; a.: Handelsmann
 181. Fink Joseph 1845; **Ing**; isk.: Phil. zu Laibach; a.: +Landmann
 182. Heidl Karl 1845; **Ing**; a.: Bergerweser
 183. Haag Georg 1846, 1847, 1848, 1850; **Ing**; isk.: Rhetor. Pozsony; a.: Privatlehrer
 184. Kern Theodor 1846; **Mer**; a.: Handelsmann
 185. Pfendesack (Pfendecsack) Michael Ludwig 1846, 1847; **Mer**; a.: Handelsmann
 186. Pfendesak (Pfendesack) August 1846, 1847; **Ing**; a.: Kürschnermeister
 187. Preiss (Preyss) Moritz 1846, 1847, 1848, 1850; **Ing**; isk.: Phil. Pest; a.: Arendator
 188. Schmidt Alexander 1846; **Ing**; isk.: Phil. Sopron; a.: Weinhändler
 189. Toth Colomann, von 1846, 1847, 1848; **Ing**; isk.: Phil. Pozsony; a.: +Fiskal
 190. Friedrich Ludwig 1847; **Mer**; a.: Handelsmann
 191. Hasenauer August 1847, 1848, 1850; **Ing**; a.: Sektion Ingenieur bei der Ödenburgers Eisenbahn
 192. Hasenauer Gustav Martin 1847, 1848, 1850; **Ing**; a.: Sektion Ingenieur bei der Ödenburgers Eisenbahn
 193. Russ Johann 1847; **Mer**; a.: Handelsmann
 194. Simon Johann 1847; **Ing** Mechaniker;
 195. Tschurl Karl 1847; **Mer**; a.: Eisenhändler
 196. Zillich Hugo 1847, 1848, 1850; **Ing**; a.: +Apotheker
 197. Seybold Karl 1848; **Mer**; a.: Lander Gericht Advocat
 198. Uhl Rudolph 1848, 1850; **Ing**; a.: Handlungs Buchhalter
 199. Wrchowsky Karl 1848; **Mer**; a.: Kaufmann
 200. Reisch Coloman 1850; **Mer**; a.: Magistratsrath
 201. Zillich Rudolf 1850; **Ing**; a.: +Apotheker

III. Bécsi Képzőművészeti Akadémia - Akademie der bildenden Künste in Wien

202. Dorfmeister Joseph 1789, 1794; **Art** Mahler; 23 éves; vall.: rk.; a.: Mahler
 203. Springer Joseph 1791; **Art**; : 13 éves; a.: Schuhster
 204. Müller Joseph Daniel 1794; **Art**; 19 éves; vall.: ev.; a.: deutschen Knabenschullehrer
 205. Keichenhalter Gottfried 1800; **Art**
 206. Schaly Joseph 1800, 1802; **Art** Zeichner; 20 éves; vall.: rk.; a.: Soldat-Rittmeister
 207. Molitor Joseph 1803, 1805; **A** Zeichner; 19 éves; vall.: rk.; a.: Tischler Meister
 208. Fabricius Ludwig 1813, 1817; **AO** Gold Silber Galanterie Arb.
 209. Huglmann Ludwig 1813; **Art** Bildhauer, Mahler

210. Aminger Johann 1815; **Ao**
 211. Zapkowisch Anton 1817; **Ao** Spengler
 212. Hofmayer Martin 1820; **A**
 213. Kugler Joh(ann) Nep. 1820; **GR**
 214. Schiss Georg 1826; **Art** Kanonir
 215. Koller Johann 1829, 1830; **Ao**
 216. Wilfing Joseph 1839; **Art**: 21 éves; vall.rk.: a.: Schneidermeister
 217. Kastner Michael 1841, 1842, 1843; **Ao** Zimmermahler
 218. Steinfeld Wilhelm 1841, 1842; **GR** Graveur
 219. Ruttinan Gustav 1842; **GR**
 220. Breitfelder Franz 1845; **A**
 221. Paeller Gustav 1847; **Ao** Zimmer mahler
 222. Renner Flor(ián)1847; **Ao** Bärsser macher ?; a.: Zimmer solier

IV. Bécsi Hadmérnöki Akadémia - K. und K. Technischen Militär Akademie in Wien

223. Jentsch Michael, von Oertelsburg 1800; **Mil**; 16 éves; a.: Rittmeister
 224. Martony Karl, de Kőszeg 1800; **Mil**; 16 éves; a.: Privatier
 225. Seiler Daniel 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1806, 1807; **Mil**; 16 éves; a.: Privatier
 226. Szuha Karl, graf 1801; **Mil**; 15 éves; a.: Privatier
 227. Martony Stephan, de Kőszeg 1802; **Mil**; 16 éves; a.: Privatier
 228. Festetics Alexander, graf 1804, 1805, 1806, 1807, 1808, 1809; **Mil**; 12 éves; a.: K. K. Kammerer
 229. Toepler Ferdinánd 1805; **Mil**; 16 éves; a.: Privatier
 230. Bezegh Joseph, von 1809; **Mil**; 17 éves; a.: Magistratsrat
 231. Bittner Johann Nepomuk, von Bittenthal 1818, 1819; **Mil**; 16 éves; a.: Obstlt.
 232. Lindner Karl 1818, 1819; **Mil**; 16 éves; a.: Gerichts Actuar
 233. Seldern Ignaz, freiherr von 1822, 1823, 1824; **Mil**; 15 éves; a.: geweseuer Oberleutnant
 234. Tar Paul, von 1824, 1825, 1826, 1827, 1828; **Mil**; 13 éves; a.: Ober Provincial-commissär
 235. Kochmeister August 1825; **Mil**; 15 éves; a.: Apotheker
 236. Rupprecht Heinrich 1827; **Mil**; 14 éves; a.: Besitzer einer. Zucker-Raffinerie
 237. Murmann August Heinrich 1828, 1829, 1830; **Mil**; 16 éves; a.: Kürschnermeister
 238. Rupprecht Friedrich 1836; **Mil**; 14 éves; a.: Zuckerfabrikant
 239. Hornung Karl 1837; **Mil**; 14 éves; a.: Bräumeister in Klosterneuburg
 240. Ségur Julius, graf 1849, 1850, 1851, 1852, 1853; **Mil**; 15 éves; a.: Rittmeister in der Armee

V. Grazi Egyetem - Universität Graz

241. Gamnitz Josephus 1792/I; **Th**
 242. Haas Josephus 1811/II, 1813/III; **Th**
 243. Puschiaschy Joseph 1812, G 1817/I; **Ph** Principista; a.: Schullehrer
 244. Steiner Mathias 1815/II, 1817/IV; **Th**; a.: Bürger
 245. Steinberger Franz 1818/III; **Th**; a.: Bürger
 246. Pellegrini Joseph, de Colly 1820/I, 1821/II, 1822/III, 1823/IV; **J**; a.: Arzt
 247. Eigner Joseph 1822/I, 1823/II; **Ph**; a.: Handelsmann
 248. Kluber Andreas 1822/I, 1823/II; **Th**; a.: Bürger
 249. Felix Joseph 1823/I, 1824/II; **Th**; a.: Sattler
 250. Rasko Joseph 1826/I, 1827/II; **Th**; a.: Bürger
 251. Wallner Joseph 1826/I, 1827/II; **Th**; a.: Töpfer
 252. Eigner Maximilian 1828/III; **Ph**; a.: Bürger
 253. Rasko Michael 1832/I; **Ch**; a.: Tannifer
 254. Wehosschitz (Wehosschitz) Ignatz 1833/I; **Ch**; a.: Bibliotekar
 255. Kar Joseph 1834/I; **Th**; isk.: Phil. Győr; a.: Docens in schola norm.
 256. Lustig Antonius 1842/I; **Th**; isk.: Phil. Győr; a.: Laneo
 257. Schlinter Alexander 1848/I; **Ph**; isk.: Gimn. Sopron; a.: Civis

VI. Grazi Műszaki Tanintézet - Technische Hochschule Graz

258. Hasenauer August 1849; **Ing**; a.: Ingenieur
 259. Hasenauer Gustav 1849; **Ing**; a.: Ingenieur
 260. Tóth Koloman 1849; **Ing**; a.: Fiscal
 261. Zillich Hugo 1849; **Ing**; a.: Apotheker
 262. Schlinter Alexander 1851; **Ing**; a.: Civis

Innsbrucki Egyetem - Universitat Innsbruck

263. Széchenyi Gabriel, comes de 1841; **G** 1. Gram.; a.: Nob. alt.
264. Széchenyi Kalman, comes de 1841; **G** 2. Hum.; a.: Nob. alt.

Prágai Egyetem - Universitat Prag

265. Mittlacher Wilhelm 1833/I, 1834/I; **Ph**; 16 éves; a.: Generalauditor in Prag
266. Toplner Karl 1848/II; **M**; 20 éves; a.: Stadtphiscicus

Sopron megyei hallgatók

I. Bécsi Egyetem - Universitat Wien

1. Kraft Nicolaus 1792; **G** Princ.; sz.: Esterhaz (Fertőd)
2. Schmidt Paul 1792; **Ph**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
3. Baruch Leopold 1793, 1798, 1799; **Ph** Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
4. Collman David 1793; **Ch** Chand. Chir.; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
5. Kraft Johann 1793; **G** Princ.; sz.: Esterhaz (Fertőd)
6. Collmann Leon(ard) 1794/I, 1796, 1797, 1798, 1799; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.
7. Baran Johann 1795/I; **Ch**; sz.: Kroyboech (Kroyboens) (Fertőrákos)
8. Pettenkoffer Anton 1795/IV; **M**; sz.: Kischmarton (Kismarton)
9. Marhoffer Georg Cajetan 1796; **Ch**; sz.: Grosshöflein (Nagyhöflány)
10. Piller Leopold 1796, 1797, 1798; **Ch**; sz.: Neckenmark (Sopronnyék)
11. Leutner Philipp, von 1797, 1798; **Ch**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton)
12. Tuschner Martin (Mathias) 1797, 1798, 1799/III; **J**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
13. Gauschter Martinus 1798/I, 1799, B 1801; **Th** Bishof Alumnus; sz.: Steinberg (Kohalomb)
14. Mosing (Mossinger) Anton Leopold 1798/III, B 1799/I, 1800/II, 1801, 1802/IV; **J**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
15. Schieraus Joseph 1798, 1799; **Ch**; sz.: Hornstein (Szarvkő)
16. Stephannitz Johann Georg 1798, 1799; **Ch**; sz.: Rust (Ruszt)
17. Teschmayer Leopold 1798/III, B 1800; **Th** Erzb. Alumnus; sz.: Kismarton (Kismarton)
18. Weckher Nicolaus 1798/II, (J) 1799/I, 1800; **J**, **Ph**; sz.: Esterhaz (m.h. Eisenstadt) (Fertőd)
19. Heckner Anton 1799, 1800; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
20. Kottmann Leopoldus 1799; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
21. Mosng (Mossing) Gottfried 1799/I, 1801, B 1802/I, 1803/II, 1804/III, 1805/IV; **J**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.; a.: Bürger
22. Weckher Anton, de Rosenekh 1799, 1800/II, 1801/III, 1802/IV, 1804; **M**; sz.: Esterhaz (Fertőd)
23. Fialla Johann 1800; **Ch**; sz.: Nagy Vagien
24. Fuss (Fuss) Ferdinand 1800; **Th** Erzb. alumnus; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
25. Laky Stephan 1800/I, 1801, 1802/III, 1803, 1804; **M**; sz.: Veje, Wesse, Wadosfalva ? (Vadosfa)
26. Mayer Ludwig 1800, 1802, 1803; **Ch**; sz.: Forchtenau (Frankó)
27. Tuschner Mathias 1800/IV; **J**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Schuhmacher
28. Bischoff Joseph Johann 1802, 1803, 1804; **Ch**; sz.: Gschins (Siklósd)
29. Pilsz (Bilz) Jacobus 1802; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
30. Frank Georg 1803/I, 1804/II, 1805/III; **Ph**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Hauptmann
31. Frank Johann 1803/I, 1804/II, B 1805/I; **Th**; sz.: Wimpassing (Vimpác); a.: Greisler
32. Gisser Anton 1803/I, 1804/II; **Ph**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
33. Rauschenfels Johann Georg 1803; **Ch**; sz.: Forchtenau (Frankó)
34. Spissits Anton 1803, 1804, 1805/II; **Ch**; sz.: Saytoskal (Sajtoskál); a.: Soldat
35. Teschmayer Michael 1803/I, 1804/II, B 1805/I; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Schuster
36. Abrasane Joseph 1804/III; **J** privatist; sz.: Bu (Bo)
37. Rosits Johann 1804, 1805/II; **Ch**; sz.: Kapuvar (Kappuvar); a.: Nobilis, Herrschafts beamter
38. Szigethy Americus (Johann) 1804, 1805/III; **Th** Ordo S. Augusti; sz.: Hegykoensis (Heiligstein) (Hegyko); a.: Bauer
39. Bader Michael 1805; **G** Priv. Princip.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Schullehre
40. Bayr Joseph 1805/I; **Th**; sz.: Kismartoniens (Kismarton); a.: Kaufmann
41. Pavetits Johann 1805/I; **Th**; sz.: Csidan (Horvatsidany?); a.: Landmann
42. Kugler Anton 1805; **G** 3 Gram.; sz.: Trausdorf (Darázsfalu); a.: Linien beschauer
43. Tacher Gregor 1805/I; **Th**; sz.: Sigendorf (Cinfalva); a.: Bauer
43. Wagner Franciscus 1805/IV; **Th**; sz.: Valberstorf (Borbolya); a.: Bürger

44. Betzler Michael 1806; **G** 1 Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Bierbrauer
45. Aistleitner Philipp 1807/I; **Ch**; sz.: Frauenheid (Frauenhaid) (Lók); a.: Schullehrer
46. Fűsz Andreas 1808; **Ch** Chir. Cand.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Weinhändler
47. Iby Aloys 1808/I; **Th**; sz.: Unterpetersdorf (Alsópéterfa); a.: Bauer
48. Rauschenfels Georg 1808/I; **Ch**; sz.: Forchtenau (Fraknó); a.: Chirurg
49. Magyar Johann 1809/I; **Th**; sz.: Zinkendorf (Nagyecenk); a.: Händler
50. Nagy Stephan 1809/I; **Ch**; sz.: Nametker (Nemesker) (Nemeskér) a.: Distriktkommissär
51. Pitka Franz 1809/I; **Ch**; sz.: Neckenmarkt (Sopronnyék); a.: Chirurg
52. Prator Joseph 1809; **G** 1 Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Apotheker
53. Fait Joseph 1811; **G** 1 Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Wirtschafter
54. Herzl (Hertzl) Heinrich 1811/I; **Ch**; sz.: Lackenbach (Lakompak) a.: Kaufmann
55. Kropf Joseph 1811/I; **Ph**; sz.: Schadedndorf (Somfalva); a.: Bauer
56. Stessel Anton 1811; **G** 1 Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Beamter
57. Trumer (Trummer) Mathias 1811; **Phar**; sz.: Burbach, Burbachans (Feketeváros); a.: Landmann
58. Fayt Joseph 1812; **G** 1 Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Fürstrath
59. Manhart Michael 1812/I; **Ph**; sz.: Gross höflein (Nagyhöflány) a.: Schullehrer
60. Rauschenfels Joseph 1812/I; **Ch**; sz.: Forchtenau (Fraknó); a.: Chirurg
61. Stessel Joseph 1812/I; **Ph**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Beamter
62. Uffensteiner (Ussenheimer) Jonathan 1812; **Agr**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Kaufmann
63. Böhm Joseph 1813; **C**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Bürger
64. Maljevacz Anton. von 1813; **G** 1 Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
65. Revitzky Michael 1813/IV; **Th**; sz.: Palt (Balf) a.: Nobilis
66. Sterl Joseph 1813; **C**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Beamter
67. Strauss Franz 1813/I; **J**; sz.: Marz (Márcfalva); a.: Müllermeister
68. Szabo Franz 1813/I; **Th**; sz.: Kremse (Tormafalu); a.: Bürger
69. Gruber Paulus 1814/I; **Th**; sz.: Pötelsdorf (Petőfalva); a.: Müller
70. Horvath Joan(nes) 1814/II; **Th**; sz.: Horváth Zsidány (Horvátzsidány); a.: Adelig
71. Stössel Ludwig 1814/I; **M**; sz.: Kismartoniens (Kismarton); a.: Hauptzahlmeister
72. Ehrenreich Joseph 1815; **C**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Cassier
73. Gall Nikolaus 1815/I; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Beamter
74. Hirtel Carl 1815; **G** 1 Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Musikus
75. Horváth Johann 1815/I; **Th**; sz.: Oszly (Osli); a.: Landmann
76. Kollin Joseph 1815/I; **Ch**; sz.: Fochtenstein (Fraknó); a.: Wirth
77. Pleck Aron 1815/I; **Ch**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Chirurg
78. Strauss Anton 1815; **G** 1 Gram.; sz.: Grosshöflein (Nagyhöflány); a.: Fabrikant
79. Treiml Joseph 1815; **G** 1 Gram.; sz.: Forchtenau (Fraknó); a.: Verwalter
80. Mikatsch Georg 1816/I; **Th**; sz.: Klängenbach (Kelénpatak); a.: Landmann
81. Drabitsch Johann 1817/I; **Th**; sz.: Antau (Selegszántó); a.: Landmann
82. Hollaschy (Hollosy)? Joseph 1817/I; **M**; sz.: Kapuwär (Kapuvár); a.: Arzt
83. Poosch Georg 1817/I; **Th**; sz.: Horvách Zsidány (Horvátzsidány); a.: Bürger
84. Rauschenfels Michael, von 1817/I; **Ch**; sz.: Forchtenau (Fraknó); a.: Chyrurg
85. Barhammer Johann 1818/I; **Ch**; sz.: Drasburg (Darufalva); a.: Chirurg
86. Glawanitsch Michael 1818/I; **Th**; sz.: Wulka Brodersdorf (Vulkapordány); a.: Fruchthändler
87. Kampef Kamper Joh(ann) Bapt. 1818/I; **Ph**; sz.: Donnerskirchen (Fertőféhéregyháza); a.: Weinhändler
88. Kolb Franz, von Mansberg 1818; **G** 3 Gram.; sz.: Nepersdorf (Ligvánd); a.: Major
89. Krenn Nikolaus 1818; **G** 1 Gram.; sz.: Neudörfll (Lajtaszentmiklós); a.: Jäger
90. Schäfler Anton 1818/I; **Ch**; sz.: Brodersdorf (Lajta-, Vulkapordány); a.: Chyrurg
91. Schinkowitz Paul 1818/I; **Ph**; sz.: Kolnhof (Kópháza); a.: Landmann
92. Steiglehner Joseph 1818; **Ch** Wund arzt; sz.: Esterhas (Fertőd); a.: Chyrurg
93. Tartsay Franz 1818/I; **Th**; sz.: Pordány (Lajta-, Vulkapordány); a.: Landmann
94. Krauscher Michael 1819/I; **Th**; sz.: Grosshöflein (Nagyhöflány); a.: Landmann
95. Meditsch Bernard 1819; **Ch**; sz.: Purbach (Feketeváros); a.: Chirurg
96. Plattel Ladislaus 1819; **Phar**; sz.: Neckenmarkt (Sopronnyék); a.: Beamter
97. Prätor Joseph 1819; **Phar**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Apotheker
98. Schramel Lorenz 1819; **V**; sz.: Brodersdorf (Lajta-, Vulkapordány); a.: Landmann
99. Schwarzenberg Ludwig 1819/I; **Ph**; sz.: Bals (Balf); a.: Kaufmann
100. Tussill Elias 1819/I; **Th**; sz.: Nagyecenk (Nagyecenk); a.: Waldbereiter
101. Czorfux Jacob 1820/I; **Ph**; sz.: Neckenmarkt (Sopronnyék); a.: Bürger
102. Grassner Georg 1820; **V**; sz.: Wolfs (Balf); a.: Landmann
103. Jedtlein Johann 1820/I; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Bürger

104. Mühlböck Joseph 1820/I; **Ph**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Chirurg
105. Opposchitsch Mathäus 1820/I; **Ch**; sz.: Warasdorf (Borisfalva v. Szabadbáránd); a.: Fleisch sauer
106. Wunder Joseph 1820/I; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Chirurg
107. Hirtl Joseph 1821; **G 1 Gram.**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Musikus
108. Krauss Johann, von 1821/I; **Ph**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Beamter
109. Latzelsberger Joseph 1821/I; **Ph**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Postmeister
110. Pölt Leopold 1821/I; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Gärtner
111. Trauker (Tranker) Johann 1821; **V**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Schmid
112. Handler Anton 1822/I; **Ch**; sz.: Weppersdorf (Borbolya); a.: Schullehrer
113. Harnwolf Gottlieb 1822; **Eth**; sz.: Agendorf (Ágfalva); 22 éves
114. Kamper Johann 1822/I; **Th**; sz.: Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza)
115. Lechner Ludwig 1822; **G 1 Gram.**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Tonkünstler
116. Paar Paulinus 1822/I; **Ch**; sz.: Holling (Boz); a.: Bürger
117. Schinkowitz Simon 1822/I; **Th**; sz.: Kohlenhof (Kópháza)
118. Schulz Johann 1822/I; **Th**; sz.: Höflein (Kis-, Nagyhöflány)
119. Treidler Friedrich 1822; **G 1 Gram.**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Kupferstecher
120. Bochich Stephan 1823; **Phar**; sz.: Nemeskin (Nemeskér); a.: Kaufmann
121. Dienelt Nikolaus 1823; **G 3 Gram.**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Beamter
122. Hugg Franz 1823/I; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Chirurg
123. Hink Mathias 1823/I; **Ch**; sz.: Wimpassing (Vimpác); a.: Hauer
124. Kis Stephan 1823; **ETh**; sz.: Nagy-Geresd (Nagygeresd); 24 éves; a.: Schneider
125. Kis Paul 1823; **ETh**; sz.: Vadosfa (Vadosfa); 22 éves; a.: Schullehrer
126. Maitz (Maity) Sigismund 1823/I; **Th**; sz.: Kapuvár (Kapuvár); vall.: Französisch; a.: Fleischer
127. Palkovich Anton 1823/I; **Th**; sz.: Czinfalva (Cinfalva)
128. Wallner Michael 1823; **V**; sz.: Ritzing (Récény); a.: Schmid
129. Zamböth Franz 1823; **G 2 Gram.**; sz.: Zinkendorf (Nagycenk); a.: Beamter
130. Jacob Ladislaus 1824; **ETh**; 22 éves; sz.: Beled (Beled); a.: Oekonom
131. Schreiner Eduard 1824; **Phar**; sz.: Rust (Ruszt); a.: Bürger
132. Wollstein Maximilian 1824/I; **Ch**; sz.: Lakenback (Lakompak); a.: Arzt
133. Freund Mathias 1825/I; **Th**; sz.: Oggau (Oka); a.: Weinhändler
134. Niernayer Laurenz 1825/I; **Ph**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Gärtner
135. Rosenzweig Ferdinand 1825; **G 3 Gram.**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Stallmeister
136. Stockmayer Joseph 1825/I; **Ch**; sz.: Kobörstorf (Kabold); a.: Färber
137. Uollstein (Wollstein) Maximilian 1825/I; **Ch**; sz.: Lakenbach (Lakompak); a.: Arzt
138. Waldherr Johann 1825/I; **Ph**; sz.: Neudörf (Lajtaszentmiklós); a.: Landmann
139. Bodansky Solomon 1826/I; **Ch**; sz.: Deutsch Kreuz (Sopronkeresztúr); a.: Geschäftsmann
140. Csáfordy Johann 1826; **Eth**; sz.: Beled (Beled); 22 éves; a.: +Landwirth
141. Elbek Joseph 1826/I; **Th**; sz.: Leita Prodersdorf (Lajtapordány); a.: Landmann
142. Fröch Jakob 1826; **V**; sz.: Krenstorf (Tormafalu); a.: Landmann
143. Karsay Johann 1826; **ETh**; sz.: Rába Tamási (Rábatamási); 24 éves; a.: Landmann
144. Kiss Alexander 1826; **ETh**; sz.: Nemeskér (Nemeskér); 24 éves; a.: Prediger
145. Kruchina Johann Bapt. freyherr von Schwanberg 1826/I; **Ph**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton)
146. Mühlbeck Michael 1826/I; **Ch**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Chirurg
147. Weidl Franz 1826; **Phar**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Apotheker
148. Hofmann Ambros 1827; **V**; sz.: Höflein (Kis-, Nagyhöflány); a.: Schmied
149. Kaiser Franz 1827/I; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Zischmen macher,
150. Schiller Joseph 1827/I; **Ch**; sz.: Lackenbach (Lakompak); a.: Tagelöhner
151. Specz Joseph 1827/I; **Th**; sz.: Kis-Martony (Kismarton); a.: Landmann
152. Vendernitzky Alexander 1827/I; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Fleischhauer
153. Klein Ignatz 1828/I; **Ch**; sz.: Lackenbach (Lakompak); a.: Bürger
154. Löw Leopold 1828/I; **Ch**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Handelsmann
155. Schlesinger Heinrich 1828/I; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Kaufmann
156. Specz Karl 1828/II; **M**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Bürger
157. Back Johann 1829; **Eth**; sz.: Nemeskér (Nemeskér); 21 éves; a.: Schuhmacher
158. Hyrtl Joseph 1829/I; **M**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Musiklehrer
159. Schönfeld Ludwig 1829; **G 1 Gram.**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Negoziant
160. Veit Friedrich 1829/I; **Th**; sz.: Kisch-Marton (Kismarton); a.: Rath
161. Kiszeliiny Johann 1830; **G 1 Gram.**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Beamter
162. Pauer Georg 1830; **Eth**; 23 éves; sz.: Kobersdorf (Kabold); a.: Schuhmacher
163. Horváth Joseph 1830; **Eth**; sz.: Beled (Beled); 22 éves; a.: Schullehrer

164. Takáts Stephan 1830; **Eth**; sz.: Sagh (Simaság?) 23 éves; a.: Landmann
165. Siebenfraud Johann 1830; **Phar**; sz.: Bibersburg (Vöröskő); a.: Forstmeister
166. Gamauf (Gamaust) Wilhelm 1831; **Phar**; sz.: Rust (Ruszt); a.: Prediger
167. Goak Joseph 1831/I; **Ch**; sz.: Hornstein (Szarvkő); a.: Tagelöhner
168. Schwarz Franz 1831/I; **Ch**; sz.: Wandorf (Sopronbánfalva); a.: Beamter
169. Schöpf Johann 1831; **Eth**; sz.: Lotsmand (Locsmánd); 22 éves; a.: Rektor
170. Mayrhofer Joseph 1832/I; **Th**; sz.: Oggau (Oka); a.: Schullehrer
171. Trimmel Ferdinand 1832; **C**; sz.: Hornstein (Szarvkő); a.: Beamter
172. Veréb Joseph 1833; **Eth**; sz.: Farád (Farád); 20 éves; a.: Schullehrer
173. Kis Johann 1833; **Eth**; sz.: Kis-Gerésd (Kisgeresd); 23 éves; a.: Oekonom
174. Palfy Joseph 1834; **Eth**; sz.: Farád (Farád); 20 éves; a.: Landmann
175. Horváth David 1834; **Eth**; sz.: Beled (Beled); 20 éves; a.: Schullehrer
176. Pinther Mathias 1834/II; **Th**; sz.: Nagy-Höflein (Nagyhöflány)
177. Schlesinger Michael 1834; **G 3 Gram.**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Geschäftsmann
178. Sommer Franz 1834; **C**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Tonkünstler
179. Basch Hermann 1835; **Ch Cand.**; sz.: Kobersdorf (Kabold); a.: Kaufmann
180. Fischer Franz 1835; **C**; sz.: Walbersdorf (Borbolya); a.: Schullehrer
181. Gollmann Bernhard 1835; **G 1 Gram.**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Kaufmann
182. Predl Stephan 1835/I; **Th**; sz.: Alsó-Pulya (Alsópulya); a.: Bürger, Fleischer
183. Haidenwolf Paul 1836/II; **Ph**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Landmann
184. Heidl Jacob 1836/II; **Ch**; sz.: Brennbérg (Brennbérbánya); a.: Huthmann
185. Leopold Mathias 1836; **V**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Schmeidmeister
186. Moritz Anton 1836/II; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Fabrikant
187. Plenk Gabriel 1836; **Ch Cand.**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Chirurg
188. Schader Joseph 1836; **V**; sz.: Siglos (Siklós); a.: Wundarzt
189. Szánthó Johann 1836; **Eth**; sz.: St. Marton (Sopronszentmárton); 20 éves; a.: Oeconom
190. Zehetner Johann 1836/I; **J**; sz.: Mörbisch (Fertőmeggyes); a.: Bürger
191. Balogh Ludwig 1837; **Eth**; sz.: Also Bük (Bük); 24 éves; a.: Edelmann
192. Balassa Johann 1837; **Eth**; sz.: Also Bük (Bük); 23 éves; a.: Bauer
193. Eidlitz Friedrich 1837/I; **Ph**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Kaufmann
194. Hudetz Joseph 1837; **G 1 Gram.**; sz.: St. Margarethen (Szentmargitbánya); a.: Arzt
195. Massak Vincenz 1837/I; **Ph**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Schmiedmeister
196. Mozelt Joseph 1837; **V**; sz.: Kleinhöflein (Kishöflány); a.: Schmiedmeister
197. Pawlowssky Johann, von 1837/I; **J**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Wirtschaftsrand Beamter
198. Trichtl Joseph 1837/I, 1838, 1841; **V**; sz.: Wimpassing (Vimpác); a.: Bauer, Landmann
199. Sandorffy Franz 1838/I; **M**; sz.: Czorna (Csorna); a.: Arzt
200. Stein Moritz, von Nordenstein 1838; **G 1 Gram.**; sz.: Brodersdorf (Lajta-, Vulkapordány); a.: Major
201. Waher Paul 1838; **J**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Privat Sekretär
202. Cenar Joseph 1839/I; **Th**; sz.: Unterpolendorf (Alsópulya); a.: Bauer
203. Hohensinder Ant(on) 1839; **V**; sz.: Loretta (Lorettom); a.: Schmid
204. Manninger Leopold 1839/III; **Th Servita**; sz.: Kabold (Kabold); a.: Schullehrer
205. Schlemmer Georg 1839; **V**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Schmid
206. Weckher Carl, Edler von Roseneck 1839/I; **M**; sz.: Agendorf (Ágfalva); a.: Arzt
207. Gollmann Wilhelm 1840/I; **Ch**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Handelsmann
208. Manninger Joseph 1840/I; **Ph**; sz.: Kobersdorf (Kabold); a.: Schullehrer
209. Zeller Joseph 1840/I; **Th**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Tuchscherer
210. Breisach Leopold 1841; **V**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Magazineur
211. Dauscher Joseph 1841; **C**; sz.: Landsee (Lánzsér); a.: Beamter
212. Tóth Johann 1841; **Eth**; sz.: Jobaháza (Jobaháza); 22 éves; a.: Oeconom
213. Erdős Martin 1841; **Eth**; sz.: Szill-Sarkany (Szilsárkány); 26 éves; a.: Landmann
214. Walz Sebastian 1841; **V**; sz.: Wimpassing (Vimpác); a.: Schmied
215. Eder Andreas 1842/I; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Bürger
216. Folly Matheus 1842/I; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Privat
217. Herzog Joseph 1842/I; **Ph**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Domianen Kanzellist
218. Vogel Joseph 1842/I; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Bürger
219. Zalka Johann 1842/I; **Th**; sz.: Veszkény (Veszkény); a.: Edelmann
220. Fertl Martin 1844/I; **Ch**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Schneidermeister
221. Kokas Joseph 1844/I; **Th**; sz.: Corna (Csorna)
222. Massak Franz 1844/I; **Ph**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Schmid
223. Rachenfels Anton 1844/I; **Th**; sz.: Fraknovium (Fraknó) vall.: Servita

224. Herzog Joseph 1845/I; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Beamter
 225. Huf Joseph 1845; **G** 1 Gram.; sz.: Neufeld (Lajtaújfalu); a.: Bauer
 226. Jenakowitz Alexander 1845; **M** Cand.; sz.: Kobhaz (Kópháza); a.: Schullehrer
 227. Walz Alois 1845; **V**; sz.: Windpassing (Vimpác); a.: Schmidmeister
 228. Benedict Moriz 1846; **G** 1 Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Lederhändler
 229. Bredl Balhasar 1846; **V**; sz.: Unt(er) Rabnitz (Alsóramóc); a.: Landmann
 230. Manninger Maximilian 1846/II; **Th**; sz.: Kobersdorf (Kabold); vall.: Servita; a.: Schullehrer
 231. Papp Alexander 1846/I; **Th**; sz.: Ossi (Oslí); a.: Pfarrer
 232. Surányi Alexander 1846/I; **Ch**; sz.: Vodosfa (Vadosfa); a.: Fruchthändler
 233. Werner Emanuel, von Kreut 1846; **G** 1 Gram.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Major
 234. Deutsch Salamon 1847; **G** 1 Gram.; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Handelsmann
 235. Held Franz 1847/II; **Ph**; sz.: Frauenhaid (Lók); a.: Kastner
 236. Pollak Heinrich 1847; **G** 1 Gram.; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Kaufmann
 237. Kummer Michael 1848; **V**; sz.: Burbach (Feketeváros); a.: Landmann
 238. Bauer Samuel 1849; **G** 1 Gram.; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Hauptmann
 239. Kollowein Franz 1849; **G** 1 Lyc.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Bürger
 240. Pawlowsky Alexander, von 1849/II; **J**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Guterinspektor
 241. Boek Johann 1850/III; **Ch**; sz.: Prodersdorf a. d. Leithe (Lajtapordány); a.: Chirurg
 242. Weber Samuel 1850; **Eth**; sz.: Luzmannsburg (Locsmánd); 22 éves; a.: Landmann

II. Bécsi Műegyetem - Technische Hochschule Wien

244. Strauss Anton 1818; **Mer**; sz.: Grosshöflein (Nagyhöflány); a.: Priv. Fabrikant
 245. Toepler (Töppler) Ludwig Samuel 1819, 1820, 1821, 1822; **Ing**; sz.: Alhau (Alhó); isk.: Hum. Sopron; a.: Prediger
 246. Mayer Joseph 1820; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
 247. Karpeles (Karpelles) Salamon 1820 K, 1821, 1822; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Kaufmann in Wien
 248. Anninger Johann 1821, 1823; **Ing**; sz.: Furchtenau (Fraknó); a.: Beamter
 249. Werndorfer Leopold 1821, 1822, 1823; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Handelsmann
 250. Warendorfer Leopold 1824; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Kaufmann
 251. Lavigne August 1825; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Akademie der b. Künste; a.: Bildhauer
 252. Primess Georg 1825; **Mer**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Bauer
 253. Breisach Leopold 1826; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.; a.: Traiteur
 254. Breisach David 1827, 1828, 1831; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.; a.: Handelsmann
 255. Breisach Maximilian 1827, 1830, 1831; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.; a.: Handelsmann
 256. Trimmel Ferdinand 1827, 1828, 1829, 1830; **Ing**; sz.: Hornstein (Szarvökő); isk.: Phil. Szombathely; a.: Verwalter
 257. Breisach Raphael 1830, 1831, 1832, M 1833; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.; a.: Handelsmann
 258. Kisselényi Eduard 1830, 1831, 1832; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Städtischen beamter in Eisenstadt
 259. Sommer Franz 1830, 1831, 1832; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Violinist bei dem Fürst Esterhazy Kapelle
 260. Kleinrath Johann 1831, 1832, 1833; **Ing**; sz.: Rust (Ruszt); isk.: Pozsony Evang. Liceum; a.: Stuhlmeister
 261. Krenn Nikolaus 1831; **Ing**; sz.: Neudörfel (Lajtaszentmiklós); a.: war Revierjäger
 262. Rosenzweig Ignatz 1832; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Notar in Eisenstadt
 263. Haug Karl 1835; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Chirurg
 264. Gelles Ludwig 1838, 1839; **Ing**; sz.: Nagy Maston (Nagymarton); a.: +Kaufmann
 265. Gollmann Bernhard 1838; **Mer**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Geschäftsführer
 266. Pöhl Johann 1838, 1839, 1840, 1841; **Ing**; sz.: Lackenbach (Lakompak); a.: Gärtner bei Fürst Esterhazy
 267. Hayden Paul 1839, 1840; **Ing**; sz.: Martemsdorf? (Nagymarton); a.: Fürst Esterhazyscher Verwalter
 268. Augustin Gottfried 1840, 1841; **Ing**; sz.: Odenburg (Sopron); a.: Tuchmacher
 269. Blechner Joseph 1840, 1841; **Mer**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Handelsmann
 270. Breisach Leopold 1840, 1845; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Grosshandlungs Magaziner
 271. Feldscharek Karl 1840; **Mer**; sz.: Lackenbach (Lakompak); a.: Fabrikant in Münchengrätz
 272. Bauer Franz 1841; **Mer**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Bürger
 273. Herzog Franz 1841; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Beamter
 274. Morth Anton 1841; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Handelsmann
 275. Aminger Johann 1842; **Ing**; sz.: Forchtenau (Fraknó); isk.: Akademie der b. Künste
 276. Bunzlau Leopold 1842; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.; a.: Handelsmann

277. Dill Karl 1843, 1844; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Hum. Pozsony; a.: Städtischer komter
278. Herzl Sigmund 1843, N 1844; **Mer**; sz.: Lackenbach (Lakompak); a.: Geschäftsmann
279. Folly Bernard 1844, 1845; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Weingöstrer
280. Stessel Samuel 1844, 1845; **Mer**; sz.: Lackenbach (Lakompak); vall.: izr.; a.: Produkthändler
281. Hilfreich Leopold 1845; **Mer**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); vall.: izr.; a.: Kaufmann
282. Seidler Adolf 1845, K 1850; **Ing**; sz.: Deutsch Kreuz (Sopronkeresztúr); a.: Handelsmann
283. Baader Joseph 1846; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Fürst Esterhazyscher Kapellen Sänger
284. Breuer Hermann 1846, 1847; **Mer**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Handelsmann
285. Kleinrath Joseph, von 1846, 1847, 1848, 1850; **Ing**; sz.: Rust (Ruszt); a.: Gutsbesitzer
286. Rosenthal Leo 1846, K 1847; **Ing**; sz.: Lackenbach (Lakompak); vall.: izr.; a.: Handelsmann
287. Singer Ignaz 1846; **Mer**; sz.: Lackenbach (Lakompak); vall.: izr.; a.: Handelsmann
288. Wunder Johann 1846; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Kanzlist
289. Kleinrath Ludwig, von 1847, 1848; **Ing**; sz.: Rust (Ruszt); a.: Gutsbesitzer
290. Rosenzweig Moritz 1847; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Notair
291. Rózsáagi Max(imilian) 1847; **Ing**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Notar
292. Goldschmidt Leopold 1848; **Ing**; sz.: Deutschkrentz (Sopronkeresztúr); a.: Handelsmann
293. Leeb Maximilian 1848; **Ing, Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.; a.: Kaufmann
294. Machlup Adolf 1848; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.; a.: Produkten Handelsmann
295. Wollnhoffer Johann 1848; **Ing, Mer**; sz.: Neckenmarkt (Sopronnyék); a.: Edelmann
296. Baumwald Leopold 1850; **Mer**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Handelsmann
297. Neumann Lazar 1850; **Mer**; sz.: Lackenbach (Lakompak); a.: Handelsmann
298. Seidler Adolf 1850; **Mer**; sz.: Deutschkreutz (Sopronkeresztúr); a.: Handelsmann
299. Uhrig Adolf 1850; **Ing**; sz.: Brodesdorf (Lajta-, Vulkapordány); a.: Wundarzt

III. Bécsi Képzőművészeti Akadémia - Akademie der bildenden Künste in Wien

300. Parger Adam 1800; **Art**; sz.: Esterhaz (Fertőd)
301. Boye Joseph 1806; **Art**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); 18 éves; vall.: rk.
302. Packh Johann 1811; **Art**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); 15 éves; vall.: rk.; a.: Bau Controlor
303. Pölt Anton 1811; **Art**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); 11 éves; vall.: rk.; a.: Bau Ingenieur
304. Kohn Hermann 1812; **Art** Landschaft; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); 15 éves; vall.: izr.; a.: Handelsmann
305. Rauschenfels Jakob, edler von Steinberg 1812; **Art**; sz.: Forchtenstein (Fraknő); 29 éves; vall.: rk.; a.: +Chirurgus
306. Lachmayer Franz 1814; **AO** Steinmetz; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
307. Anninger Johann 1815; **A**; sz.: Furchtenau (Fraknő)
308. Ochs Paul M. 1816; **Art**; sz.: Kapuvár (Kapuvár); 18 éves; vall.: rk.
309. Gelles Simon 1817; **AO**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); vall.: izr.
310. Edler Elias 1818, 1819, 1824; **AO** Goldarbeiter; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.
311. Kornn Johann 1821; **A**; sz.: Brodersdorf (Prodersdorf) (Lajta-, Vulkapordány)
312. Lavigne August 1821; **A**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
313. Ehmman Wilhelm 1822; **AO** Kupferschmid; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
314. Brüll Michael 1823; **GR**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Kaufmann
315. Breisach Leopold 1824; **Art**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
316. Schneller Nikol(aus) 1824; **AO** Vergolder; sz.: Zinkendorf (Nagyecenk)
317. Steiner Ignaz 1824; **Art**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); vall.: izr.; a.: Handler
318. Munn Joseph 1825; **Art**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Buchhalter
319. Breisach Karl 1826; **Art**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
320. Breisach Maximilian 1826; **Art**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
321. Lohner Anton 1829; **AO** Wagner; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
322. Danck Joseph 1834; **A** Baukunst; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
323. Kerpel Leopold 1835; **Art** Blumenmahler; sz.: Eisenstadt (Kismarton); 16 éves; vall.: izr.; a.: Handelsmann
324. Zischinsky Ignaz 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844; **Art**; sz.: Ebreichsdorf bei Ödenburg; a.: Models steicher
325. Brey Georg 1839, 1843; **AO** Goldarbeiter; sz.: Höflein (Kis-, Nagyhöflány)
326. Kutrovics Stefan 1841; **Art**; sz.: Horpács (Sopronhorpács); 14 éves; vall.: rk.; a.: Wittwe
327. Beyer (Bayer) Leopold 1844, 1845, 1846; **GR** Zimmer Mahler, Kupferstecher ?; sz.: Eisenstadt (Kismarton); 16 éves; vall.: rk.; a.: Musiker

IV. Bécsi Hadmérnöki Akadémia - K. und K. Technischen Militär Akademie in Wien

328. Dendler Ludwig 1798; **Mil**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); 12 éves; a.: Oberleutnant
329. Kühnel Anton 1806; **Mil**; sz.: 1792 Eisenstadt (Kismarton); 14 éves; a.: Buchhalter der Fürster Eszterházy
330. Kühnel Joseph 1807, 1808, 1809; **Mil**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); 9 éves; a.: Buchhalter
331. Chernel Vincenz, de Chernelháza 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831; **Mil**; sz.: 1811 Szilli-Sárkány (Szilsárkány); 14 éves; a.: Gerichtstafel Besitzer zu Güns
332. Berger Georg, baron 1828, 1829, 1830, 1831; **Mil**; sz.: 1816 Mattersdorf (Nagymarton); 12 éves; a.: gyám: Generalmajor und Brigadier
333. Vlasits Franz, baron 1841; **Mil**; sz.: 1827 Eisenstadt (Kismarton); 14 éves; a.: Horvát Bán
334. Schiessl Franz 1843, 1844, 1845; **Mil**; sz.: 1830 Wimpassing an der Leitha (Vimpác); 13 éves; a.: Bürger
334. Schnöller Franz 1843, 1844, 1845; **Mil**; sz.: 1830 Szily-Sárkány (Szilsárkány); 13 éves; a.: Bürger
336. Kirschner Paul 1845; **Mil**; sz.: 1829 Darufalva (Darufalva); 16 éves; a.: Handelsmann in Ödenburg

V. Grazi Egyetem - Universität Graz

337. Baptist Franciscus 1792/III; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton)
338. Sinkovitsch (Schinkovitsch) Hieronymus 1805/III; **Th**; sz.: Kohlhoffensis (Kópháza)
339. Gontner Josephus 1809/I, 1812/IV; **Th**; sz.: Pöteldorfensis (Petőfalva)
340. Hirreich Joannes 1811/II, 1816/III; **Th**; sz.: Schorna (Csorna)
341. Ibi Alois 1812/II; **Th**; sz.: Unterpetersdorf (Alsópéterfa)
342. Stiglitz Petrus 1813/I, 1816/IV; **Th**; sz.: Feieregyháziensis (Fertőfőhéregyháza); a.: Bürger
343. Trimmel Georgius 1813; **G Parrista**; sz.: Nekenmarkt (Sopronnyék)
344. Busetzky Franciscus 1814/IV; **Th**; sz.: Kleinwarasdorfensis (Borisfalva)
345. Dihanitsch Gaspar 1817/I, 1818/II; **Th**; sz.: Klingenbach (Kelénpaták); a.: Bauer
346. Graf Franciscus 1817/I, 1818/II, 1820/IV; **Th**; sz.: St. Georgio (Lajtaszentgyörgy); a.: Landwirth
347. Lakitsch Antonius 1817/I; **Th**; sz.: Zillinthal (Völgyfalva)
348. Sinkovics Simon 1818; **Ph**; sz.: Kohleschhof (Kópháza); a.: Landwirth
349. Drabitsch Johann 1819/II; **Th**; sz.: Antau (Selegszántó); a.: Bauer
350. Glavanitsch Michael 1819/II; **Th**; sz.: Wolka Prodersdorf (Vulkapordány); a.: Bauer
351. Toth Sebastian 1819/I; **Th**; sz.: Szilsárkány (Szilsárkány)
352. Knoll Joan(nes) 1820/I, 1821/II, 1822/III; **Th**; sz.: Kópház (Kópháza); a.: Bauer
353. Hiember Joseph 1821/I, 1822/II; **Th**; sz.: Homok (Fertőhomok); a.: Bauer
354. Latzlsperger Joseph 1822/I; **Ph**; sz.: Kismartoniens (Kismarton)
355. Perger (Berger) Anton 1822/I, 1823/II; **Th**; sz.: Gschies (Gschins) (Siklósd); a.: Müller
356. Piller Franc 1822/I, 1823/II; **Th**; sz.: Forchtenau (Fraknó); a.: Chirurg (Lehrer)
357. Prauditsch Paul 1822/I; **Th**; sz.: Trauersdorf (Darászfalu)
358. Reiss Mathias 1822/I, 1823/II; **Th**; sz.: Baumgarten (Sopronkertes); a.: Bauer
359. Teisl Joan 1822/I, 1823/II; **Th**; sz.: Unter Petersdorf (Alsópéterfa); a.: Bauer
360. Kutasi Joann 1823/I; **Th**; sz.: Hegykeő (Hegykő)
361. Kutasi Michael 1823/III; **Th**; sz.: Hegykeő (Hegykő)
362. Preysz Franc. 1823/I, 1824/II; **Th**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Wagner
363. Preysz Joan(nes) 1823/I, 1824/II; **Th**; sz.: Mattersdorf (Nagymarton); a.: Wagenmeister
364. Guger Paul 1824/I; **Th**; sz.: St. Martin (Sopronszentmárton)
365. Schader Martin 1824/I, 1825/II; **Th**; sz.: Grosshöflein (Nagyhöflány)
366. Hess David 1825/I; **Th**; sz.: Kobersdorf (Kabold)
367. Pittner Joan(nes) 1825/I; **Th**; sz.: Klein Andree (Hidegség)
368. Pölt Joseph 1826/I, 1827/II; **Th**; sz.: Monbyoux (Fertőszentmiklós (Lesvár)); a.: Gürtler
369. Violitsch Christoph 1826/I; **Th**; sz.: Kroisbach (Fertőrákos)
370. Hergowich Georg 1827/II; **Th**; sz.: Trauesdorf (Darászfalu); a.: Bürger
371. Karall Andreas 1827/I, 1828/II; **Th**; sz.: Klein Warasdorf (Borisfalva); a.: Landmann
372. Maad Johann 1827/I, 1828/II; **Th**; sz.: Gschinsz (Siklósd); a.: Landmann
373. Ratkovich Joseph 1827/I, 1828/II; **Th**; sz.: Búdűskút (Büdűskút)
374. Seedoch Stephan 1827/I, 1828/II; **Th**; sz.: Zillingthal (Völgyfalva); a.: Fleischer ?
375. Leberl Joann 1828/I; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Phil. Pest; a.: Civis
376. Wahringer Carol 1828/I, 1829/II; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Phil. Szombathely; a.: Faber, Weber
377. Raaber Georg 1829/I; **Th**; sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Phil. Szombathely; a.: Civis
378. Waldherr Joann 1829/III; **Th**; sz.: Neudörfe (Lajtaszentmiklós); isk.: Bécsi Egyetem; a.: Agricola
379. Wind Mathias 1829/I; **Th**; sz.: St. Margaritha (Szentmargitbánya); isk.: Phil. Győr; a.: Agricola
380. Monsberger Franz 1830/I; **Th**; sz.: Krensdorf (Tormafalu); isk.: Phil. Poszony; a.: Agricola
381. Rosits Joseph 1830/I; **Ch**; sz.: Kapuvar (Kapuvar); a.: Chirurg

382. Schaeffler Georg 1830/I; **Ch.** sz.: Prodersdorf (Lajta-, Vulkapordány); a.: Chirurg
383. Böhmisch Michael 1831/I; **Th.** sz.: Schattendorf (Somfalva); isk.: Phil. Szombathely; a.: Agricola
384. Gansrigler Michael 1831/I; **Th.** sz.: Kreuz (Sopronkeresztúr); isk.: Phil. Pozsony; a.: Agricola
385. Kern Johann 1831; G 1 Gramm. Cl.; sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Hortulan
386. Minibek Jacob 1831/I, 1834/IV; **Th.** sz.: Laytha Prodersdorf (Lajtapordány); isk.: Phil. Pozsony; a.: Sutor
387. Tauber Johann 1831/II; **Th.** sz.: Kohlesof (Kópháza); isk.: Teol. Győr; a.: Agricola
388. Breitenbaumer Joseph 1833/I; **Th.** sz.: Stölzing, Stotzing (Lajtaszék); isk.: Phil. Győr; a.: Sartor
389. Seedoch Franz 1833; G 1 Gramm. Cl.; sz.: Zillingthal (Völgyfalva); a.: Fleischer, Lanio
390. Jurkovitsch Laurent 1834/I; **Th.** sz.: Wulka-Prodersdorf (Vulkapordány); isk.: Phil. Győr; a.: Agricola
391. Kozma Joseph 1834/II; **Ch.** sz.: Zakerstorf (Zárány); a.: +Offizial
392. Wagner Anton 1835/I; **Th.** sz.: Mattersdorf (Nagymarton); isk.: Phil. Szombathely; a.: Tanifer
393. Weissenboeck Stephan 1836/I; **Th.** sz.: Wiesen (Rétfalu); isk.: Phil. Pozsony; a.: Faber ferrarius
394. Schwarz Laurent(ius) 1837/I; **Th.** sz.: Piringsdorf (Répcebánya); isk.: Phil. Győr; a.: Praecept.
395. Wittmann Joseph 1837/I; **Th.** sz.: Mattersdorf (Nagymarton); isk.: Phil. Győr; a.: Fab. curruum ?
396. Pinesits Victor 1838/I; **Th.** sz.: Kolohóf (Kópháza); isk.: Phil. Szombathely; a.: Agricola
397. Wohlmutz Johann 1838/I; **Th.** sz.: Nekenmarkt (Sopronnyék); isk.: Phil. Szombathely; a.: Agricola
398. Leithgeb Mathias 1839/I; **Th.** sz.: Mattersdorf (Nagymarton); isk.: Phil. Győr; a.: Agricola
399. Katenpilsch Anton 1840/I; **Th.** sz.: Steinberg (Kóhalom); isk.: Phil. Győr; a.: Praecept
400. Pögnier Ignatus 1840/I; **Th.** sz.: Wiisen, Wiesen (Rétfalu); isk.: Phil. Győr; a.: Agricola
401. Schöffner Johann 1840/I; **Ch.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); a.: Fabric
402. Strodl Joseph 1840/I; **Th.** sz.: Forchtenau (Fraknó); isk.: Phil. Győr; a.: Molarius
403. Wasofnisch Caspar 1841/I; **Th.** sz.: Siegendorf (Cinfalva); isk.: Phil. Győr; a.: Agricola
404. Zechmeister Caspar 1841/I; **Th.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Phil. Szombathely; a.: Civis
405. Guspnitsch Antonius 1842/I; **Th.** sz.: Lützmannsburg (Locsmánd); isk.: Phil. Győr; a.: Faber ferrar
406. Stelzenmayer Georg 1843/I; **Ch.** sz.: Ober-Mobritz (Felsörámóc); a.: Molitor
407. Frölich Josephus 1844/I; **Th.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Phil. Győr; a.: Agricola
408. Cséhirtz Andreas 1845/I; **Th.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Phil. Győr; a.: Rusticus
409. Deitler Antonius 1846/I; **Th.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Phil. Győr; a.: Cives
410. Gosmann Leopold 1846/I; **Th.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Phil. Győr; a.: Civis
411. Wittmann Franz 1847/I; **Th.** sz.: Mattersdorf (Nagymarton); isk.: Phil. Győr; a.: Carpent
412. Berghofer Philipp 1848/I, 1850/III; **Th.** sz.: Unterloisdorf (Alsólászló); isk.: Phil. Győr; a.: Laneo
413. Hoeller Georg 1848/I, 1850/III; **Th.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); isk.: Phil. Pest; a.: Vigil, noct. Servus

VI. Grazi Műszaki Tanintézet - Technische Hochschule Graz

414. Seedoch Franz 1838, 1839; **Ing.** sz.: Zillingthal (Völgyfalva); a.: Fleischer, Lanio

VII. Prágai Egyetem - Universität Prag

415. Walle Aaron 1809/I, 1810/II; **Ph.** sz.: Mattersdorf (Nagymarton); 20 éves; vall.: izr.; a.: Handelsmann
416. Leitner Philipp 1821, 1822; **Cet.** sz.: Kreutz (Sopronkeresztúr); 22 éves; a.: Grosshändler
417. Engländer Radulf 1822, 1823; **Cet.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); 18 éves; vall.: izr.; a.: Bürgermeister, Grosshändler
418. Frank Joseph 1830; **Cet.** sz.: Müllendorf (Szarazvám); a.: Vom K. K. Inf. Regiment
419. Feitel Moses 1832, 1833, 1834/II; **Ch.** sz.: Lackenbach (Lakómpak); 21 éves; a.: Handelsmann
420. Popper Israel 1833; **Cet.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); 20 éves; vall.: izr.; a.: Handelsmann
421. Schlesinger Michael 1839/I, 1840/II, B 1841/I, 1842/II, 1843/III; **M.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); 19 éves; vall.: izr.; a.: +Kaufmann, Vormund, Weinhandler in Pest
422. Szék Michael 1842/I, 1843/II; **Ch.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); 23 éves; a.: Wagnermeister
423. Heffenbach Lazar baron 1844/I, 1845/II; **Ph.** sz.: Rizzin (Réceay); 16 éves; a.: Gutbesitzer, Magnat
424. Eisenschütz Leopold 1847; **Cet.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); 13 éves; vall.: izr.; a.: Handelsmann
425. Eisenschütz Ludwig 1847; **Cet.** sz.: Eisenstadt (Kismarton); 14 éves; vall.: izr.; a.: Handelsmann

VIII. Prágai Műegyetem - Technische Hochschule Prag

426. Donhauser Vinzenz 1839; **Ing.** sz.: Agendorf (Agfalva); 32 éves; a.: Selbständig, Haus offizier

IX. Paviai Egyetem - Universität Pavia

427. Rosits Giulio 1841; **Ch. Cánd.** sz.: Kapuwar (Kapuvár)

Sopron városi hallgatók névmutatója

Aminger Johann	210.	Götz Ignaz	11.
Angerer Joseph	6.	Gratzer Jakob	149.
Artner Eugen I	36.	Greilinger Tobias	169.
Bauer Ignatz	85.	Grieschisch Michael	150.
Bauhofen Georg	82.	Gruber Samuel	15., 32.
Baynotzi Johann	86.	Haag Georg	183.
Benedeck Karl, von	61.	Haas Josephus	242.
Bergamnn Chrisitan	146.	Hacky Daniel	162.
Bertl Carl	98.	Halassy Carl	67.
Bezegh Joseph, von	230.	Hartmann Samuel	69.
Bichler Anton	58.	Hasenauer August	191., 258.
Bitter Johann	122.	Hasenauer Gustav Martin	192.
Bittner Johann Nepomuk, von ittenthal	231.	Hasenauer Gustaw	259.
Bittner Joseph, baron von Bittenthal	45.	Hasenauer Martin	151.
Brandl Anton	175.	Heidl Karl	182.
Brandl Johann	134.	Herbst Karl	2.
Breitfelder Franz	220.	Hild Ignaz	123.
Capiller Michael	7.	Hiser Georg	59.
Cavallar Franz	106.	Hofer Peter	166.
Coriary Tobias	141.	Hofmauer Martin	212.
Czonrflux Robert	10.	Hornung Karl	239.
Damian Johann	126.	Horváth Daniel	130.
Deltzer Joseph	87.	Huglmann Johann	55.
Diem Friedrich	111.	Huglmann Ludwig	209.
Dobisz Maximilian	47.	Hüttinger Ferdinand	34.
Donner Joseph, de	25.	Iby Franz	119.
Dorfmeister Joseph	202.	Jentsch Michael, von Oertelsburg	223.
Dorner Ludwig Adolph	171.	Kalmar Georg	120.
Ehrlinger Franz, von	33.	Kaltenecker Tobias	91.
Eigner Joseph	247.	Kania Karl	179.
Eigner Maximillian	252.	Kar Joseph	255.
Eipeltaufer Joseph	118.	Kár Karl	125.
Ertl Johann	36.	Karner Ant(on)	42.
Estel Joh(ann) Samuel	97.	Karner Karl	68.
Fabircius Ludwig	208.	Kärner Wilhelm	79.
Felix Joseph	249.	Kastner Michael	217.
Fellner Heinrich, Ritter von Feldegg	96., 124.	Keichenhalter Gottfried	205.
Festetics Albert, Comes de Tolna	23.	Kern Angust	177.
Festetics Alexander, graf	228.	Kern Theodor	184.
Fiedler Paul	75.	Kirnbauer Michael	78.
Finck Joseph	54.	Kis Johann	156.
Fink Joseph	181.	Kiss Carl	132.
Fitz Bernard	26.	Klauss Adolph	153.
Fitz Joseph	41.	Kleeblatt Herman	92.
Flandorfer Ign(atz)	164.	Kleinbach Aloys	31.
Földy Jos(eph)	17.	Kluber Andreas	248.
Frank Andreas	19.	Kochmeister August	235.
Frauenschuch Johann	18.	Kochmeister Eduard	95.
Friedrich Ludwig	190.	Kochmeister Friedrich	167.
Gallus Franz	71.	Kohn Daniel	157.
Gamaust (Gamauft) Wilhelm	65.	Koller Johann	215.
Gamnitz Josephus	241.	Köberlein Vincen.	43.
Gebhardt Mathias	117.	Krauss Franz	56.
Gessenauer Johann	131., 176.	Krausz Theophil	110.
Gisser Antonius	27.	Kropf Samuel	70.
Götz Franz	4.	Kugler Joh(ann) Nep.	213.

Kugler Vincenz	48.	Royko Caröl	102.
Kühnel Moriz	158.	Royko Georg	84.
Lagler Samuel	81.	Rupprecht Friedrich	238.
Landgraf Mathias (Mathäu)	178.	Rupprecht Heinrich	236.
Leitgeb Johann	138.	Rupprecht Johann	159.
Lenhard Johann Nep.	44.	Rupprecht Joseph, von Virtolog	127.
Lenk Carl	170.	Russ Johann	193.
Lenk Samuel	165.	Rusz (Russ) Karl	180.
Lereh Leopold	93.	Ruttinan Gustav	219.
Liebbart Lucas	105.	Sailer Ludwig	30.
Lindner Karl	232.	Schaly Joseph	206.
Lustig Antonius	256.	Schätzel József	80.
Manhrdt Michael	83.	Schefer Carl	145.
Martony Karl, de Köszeg	224.	Schey Michael	113.
Martony Stephan, de Köszeg	227.	Schiss Georg	214.
May Andreas	77.	Schlinter Alexander	257., 262.
Medl Paul	8., 28.	Schmidt Albericus	13.
Meinel Joseph	114.	Schmidt Alexander	188.
Meinel Joseph, von	20.	Schmidt Joseph	24., 142.
Meyer Franz	49.	Schmidt Jacob	109.
Mitlacher Wilhelm	107.	Schneider Carl	90.
Mittlacher Wilhelm	265.	Schnitzler Ignaz	9.
Mohr Joseph	62.	Schütze Theodor	133.
Molitor Joseph	207.	Schwarz Nikolaus	144.
Murmann August Heinrich	237.	Ségur Julius, graf	240.
Murmann Peter	154.	Seiler Daniel	225.
Murmann Samuel	168.	Selden Gustav, freyherr	64.
Müller Joseph Daniel	204.	Seldern Ignaz, Baron von	50.
Nadoba Laurenz	63.	Seldern Ignaz, freiherr von	233.
Neumeyer Franz	172.	Seybold Karl	197.
Paeller Gustav	221.	Siess Franz	74.
Pellegrini Joseph, de Colli	152.	Siess Johann	163.
Pellegrini Joseph, de Colly	246.	Simon Johann	194.
Pellegrini Joseph, von	37.	Spannagel Joseph	129.
Petrik Jacob	115.	Spiess Vincenz	72., 89.
Petrowich Alexander	137.	Spitzer Adolf	112.
Pfendesack Michael Ludwig	185.	Spitzer Adolph	173.
Pfendesak August	186.	Springer Joseph	203.
Pinterits Joseph	29.	Steinberger Franz	245.
Polnisch Joh(ann)	5.	Steiner Mathias	244.
Poszvéck Kristian	60.	Steinfeld Wilhelm	218.
Preiss (Preyss) Moritz	187.	Stolz Anton	160.
Pulitzer Franz	108.	Straner Georg	116.
Puschiaschy Joseph	243.	Széchenyi Gabriel, comes de	263.
Putz Anton	73.	Széchenyi Kalman, comes de	264.
Pürtzel Johann	101.	Sziller Joseph	100.
Radetzky Karl, Graf	51.	Szloboda Ludwig	76.
Raits Samuel	38.	Szluha Karl, graf	226.
Ranffy (Banffy?) Ignaz	21.	Tar Paul, von	234.
Rasko Joseph	250.	Turner Adolph	99.
Rasko Michael	253.	Toepler Ferdinand	229.
Reisch Coloman	200.	Toepler Gottlieb	66.
Reisch Friedrich	147.	Toth Alexander	88.
Remer Andrés	94.	Tóth Coloman, von	189.
Renner Flor(ián)	222.	Tóth Koloman	260.
Rieger Franz	46.	Töpler Carl	140.
Ringer Johann	148.	Töpler Karl	52., 266.
Ringer Joseph	1.	Tschurl Fr(anz)	161.
Rosenfeld Joseph	121.	Tschurl Karl	195.
Rosty Albert	12.	Tschürtz Carl	135.

Tschürtz Ludwig	104.	Wiese Emanuel, von	3.
Uhl Rudolph	198.	Wilfing Joseph	216.
Vidt Andreas	103.	Wingler Adam	57.
Vieetoris Ludwig	22.	Witte Heinrich, de	155.
Vietoris Maximilian	14.	Witzmann Johann	139.
Vogt Anton	39.	Wodmayer Joseph	53.
Vollhofer Joseph	143.	Wrchowsky Karl	199.
Wallern Johann	16.	Zapkowisch Anton	211.
Wallner Joseph	251.	Zillich Hugo	196., 261.
Wehosschitz Ignatz	254.	Zillich Rudolf	201.
Wenisch Franz	40.	Zillich Rudolph	128.
Wiedtmayer Franz	174.	Zsolnay Samuel	35.

Sopron megyei hallgatók névmutatója

Abrasane Joseph; sz.: Bū (Bō)	36.	Breisach Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	211., 253., 270., 315.
Aistleitner Philipp; sz.: Frauenheid (Frauenhaid) (Lók);	46.	Breisach Maximilian; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	255., 320.
Aminger Johann; sz.: Forchtenau (Fraknó);	275.	Breisach Raphael; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	257.
Anninger Johann; sz.: Furchtenau (Fraknó);	248., 307.	Breitenbaumer Joseph; sz.: Stotzing (Lajtaszék);	388.
Augustin Gottfried; sz.: Odenburg (Sopron);	268.	Breuer Hermann; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	284.
Baader Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	283.	Brey Georg; sz.: Höflein (Kis-, Nagyhöflány)	325.
Back Johann; sz.: Nemeskér;	158.	Brüll Michael; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	314.
Bader Michael; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	39.	Bunzlau Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	276.
Balassa Johann; sz.: Also Bük (Bük);	193.	Busetzky Franciscus; sz.: Kleinwarasdorfensis (Borisfalva)	344.
Balogh Ludwig; sz.: Also Bük (Bük);	192.	Cenar Joseph; sz.: Unterpolendorf (Alsópulya);	203.
Baptist Franciscus; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	337.	Chernel Vincenz, de Chernelháza; sz.: 1811 Szilli-Sarkany (Szilsárkány);	331.
Baran Johann; sz.: Kroyboech (Fertőrákos)	7.	Collman David; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	4.
Barhammer Johann; sz.: Drasburg (Darufalva);	86.	Collmann Leon(ard); sz.: Eisenstadt (Kismarton);	6.
Baruch Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	3.	Csafordy Johann; sz.: Beled (Beled);	141.
Basch Hermann; sz.: Kobersdorf (Kabold);	180.	Czorfux Jacob; sz.: Nekenmarkt (Sopronnyék);	102.
Bauer Franz; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	272.	Danck Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	322.
Bauer Samuel; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	239.	Dauscher Joseph; sz.: Landsee (Lánzsér);	212.
Baumwald Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	296.	Dendler Ludwig; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	328.
Bayr Joseph; sz.: Kismartoniens (Kismarton);	40.	Derfler Antonius; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	409.
Benedict Moriz; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	229.	Deutsch Salamon; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	235.
Berger Georg, baron; sz.: 1816 Mattersdorf (Nagymarton);	332.	Dienelt Nikolaus; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	122.
Berghofer Philipp; sz.: Unterloisdorf (Alsólászló);	412.	Dihanitsch Gaspar; sz.: Klingensbach (Kelénpatak);	345.
Betzler Michael; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	45.	Dill Karl; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	277.
Beyer (Bayer) Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	327.	Donhauser Vinzenz; sz.: Agendorf (Ágfalva);	426.
Bischoff Joseph Johann; sz.: Gschins (Siklósd)	28.	Drabitsch Johann; sz.: Antau (Selegszántó);	82., 349.
Blechner Joseph; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	269.	Eder Andreas; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	216.
Bochich Stephan; sz.: Nemeskin (Nemeskér);	121.	Edler Elias; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	310.
Bodansky Solomon; sz.: Deutsch Kreuz (Sopronkeresztúr);	140.	Ehmann Wilhelm; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	313.
Bock Johann; sz.: Prodersdorf a.d. Leithe (Lajtapordány);	242.	Ehrenreich Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	73.
Boye Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	301.	Eidlitz Friedrich; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	194.
Böhm Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	64.	Eisenschütz Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	424.
Böhmisch Michael; sz.: Schattendorf (Somfalva);	383.	Eisenschütz Ludwig; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	425.
Bredl Balthasar; sz.: Unt(er) Rabnitz (Alsóramóc);	230.		
Breisach David; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	254.		
Breisach Karl; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	319.		

Elbek Joseph; sz.: Leit(h)a Prodersdorf (Lajtapordány);		Hellenbach Lazar, baron; sz.: Rizzin (Récény);	423.
Engländer Rabutin; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	417.	Hergowich Georg; sz.: Trauesdorf (Darázsfa);	370.
Erdős Martin; sz.: Szill-Sarkany (Szilsárkány);	214.	Herzl (Hertzl) Heinrich; sz.: Lackenbach (Lakompak);	55.
Fait Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	54.	Herzl Sigmund; sz.: Lackenbach (Lakompak);	278.
Fayt Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	59.	Herzog Franz; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	273.
Feitel Moses; sz.: Lackenbach (Lakompak);	419.	Herzog Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	218., 225.
Feldscharek Karl; sz.: Lackenbach (Lakompak);	271.	Hess David; sz.: Kobersdorf (Kabold)	366.
Fertl Martin; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	221.	Hiember Joseph; sz.: Homok (Fertőhomok);	353.
Fialla Johann; sz.: Nagy Vagien	23.	Hilffreich Leopold; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	281.
Fischer Franz; sz.: Walbersdorf (Borbolya);	181.	Hink Mathias; sz.: Wimpassing (Vimpác);	124.
Folly Bernard; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	279.	Hirreich Joannes; sz.: Schorna (Csorna)	340.
Folly Matheus; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	217.	Hirtel Carl; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	75.
Frank Georg; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	30.	Hirtl Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	108.
Frank Johann; sz.: Wimpassing (Vimpác);	31.	Hoeller Georg; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	413.
Frank Joseph; sz.: Müllendorf (Szárzavám);	418.	Hofmann Ambros; sz.: Höflein (Kis-, Nagyhöflány);	149.
Freund Mathias; sz.: Oggau (Oka);	134.	Hohensinder Ant(on); sz.: Loretta (Loretom);	204.
Frösch Jakob; sz.: Krenstorf (Tormafalu);	143.	Hollaschy (Holloosy)? Joseph; sz.: Kapuvár (Kapuvár);	83.
Frölich Josephus; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	407.	Horváth David; sz.: Beled (Beled);	176.
Fuss (Füss) Ferdinand; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	24.	Horvath Joan(nes); sz.: Horváth Zisdány (Horvátzsidány);	71.
Füsz Andreas; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	47.	Horváth Johann; sz.: Oszly (Oslí);	76.
Gall Nikolaus; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	74.	Horváth Joseph; sz.: Beled;	164.
Gamauf (Gamaust) Wilhelm; sz.: Rust (Ruszt);	167.	Hudetz Joseph; sz.: St. Margarethen (Szentmargitbánya);	195.
Gansrigler Michael; sz.: Kreuz (Sopronkeresztúr);	384.	Huf Joseph; sz.: Neufeld (Lajtaújfalu);	226.
Gauschter Martinus; sz.: Steinberg (Kőhalom)	13.	Hyrtil Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	159.
Gelles Ludwig; sz.: Nagy Marton;	264.	Ibi Alois (Aloys); sz.: Unterpetersdorf (Alsópéterfa)	48., 341.
Gelles Simon; sz.: Mat(t)ersdorf (Nagymarton);	309.	Jacob Ladislaus; sz.: Beled;	131.
Gisser Anton; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	32.	Jedtlein Johann; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	104.
Glawanitsch Michael; sz.: Wolka Prodersdorf (Vulkapordány);	87., 350.	Jenakowitz Alexander; sz.: Kobhaz (Kópháza);	227.
Goak Joseph; sz.: Hornstein (Szarvkő);	168.	Jurkovitsch Laurent;	
Goldschmidt Leopold; sz.: Deutschkreutz (Sopronkeresztúr);	292.	sz.: Wulka-Prodersdorf (Vulkapordány);	390.
Gollmann Bernhard; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	182., 265.	Kaiser Franz; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	150.
Gollmann Wilhelm; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	208.	Kamper Kamper Joh(ann) Bapt.; sz.: Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza);	88.
Gontner Josephus; sz.: Pöteldorfensis (Petőfalva)	339.	Kamper Johann; sz.: Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza)	115.
Gosmann Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	410.	Karall Andreas; sz.: Klein Warasdorf (Borisfalva);	371.
Graf Franciscus; sz.: St. Georgio (Lajtaszentgyörgy);	346.	Karenitsch Anton; sz.: Steinberg (Kőhalom);	399.
Grassner Georg; sz.: Wolfs (Balf);	103.	Karpeles (Karpelles) Salamon; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	247.
Gruber Paulus; sz.: Pötelsdorf (Petőfalva);	70.	Karsay Johann; sz.: Rába Tamási;	144.
Gschirts Andreas; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	408.	Kern Johann; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	385.
Guger Paul; sz.: St. Martin (Sopronszentmárton)	364.	Kerpel Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	323.
Gusmitsch Antonius; sz.: Lutzmansburg (Locsmánd);	405.	Kirschner Paul; sz.: 1829 Darufalva;	336.
Haidenwolf Paul; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	184.	Kis Johann; sz.: Kis-Gerésd;	174.
Handler Anton; sz.: Weppersdorf (Borbolya);	113.	Kis Paul; sz.: Vadosfa;	126.
Harnwolf Gottlieb; sz.: Agendorf (Ágfalva);	114.	Kis Stephan; sz.: Nagy-Gerésd;	125.
Haugg Franz; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	123.	Kiss Alexander; sz.: Nemeskér;	145.
Haugg Karl; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	263.	Kisselényi Eduard; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	258.
Hayden Paul; sz.: Martensdorf ? (Nagymarton);	267.	Kiszeliny Johann; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	162.
Heckner Anton; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	19.	Klein Ignatz; sz.: Lackenbach (Lakompak);	154.
Heidl Jacob; sz.: Brennberg (Brennbergbánya);	185.	Kleinrath Johann; sz.: Rust (Ruszt);	260.
Held Franz; sz.: Frauenhaid (Lók);	236.	Kleinrath Joseph, von; sz.: Rust (Ruszt);	285.

Kleinrath Ludwig, von; sz.: Rust (Ruszt);	289.	Manninger Maximilian; sz.: Kobersdorf (Kabold);	231.
Knoll Joan(nes); sz.: Kópház;	352.	Marhoffer Georg Cajetan; sz.: Grosshöflein (Nagyhöflány)	9.
Kohn Hermann; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	304.	Massak Franz; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	223.
Kokas Joseph; sz.: Corna (Csorna)	222.	Massak Vincenz; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	196.
Kolb Franz, von Mansberg; sz.: Nepersdorf (Ligvánd);	89.	Mayer Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	246.
Kollin Joseph; sz.: Fo(r)chtenstein (Fraknó);	77.	Mayer Ludwig; sz.: Forchtenau (Fraknó)	26.
Kollowein Franz; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	240.	Mayrhofer Joseph; sz.: Oggau (Oka);	171.
Kornn Johann; sz.: Brodersdorf (Prodersdorf) (Lajta-, Vulkapordány)	311.	Meditsch Bernard; sz.: Purbach (Feketeváros);	96.
Kottmann Leopoldus; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	20.	Mikatsch Georg; sz.: Klingebach (Kelénpaták);	81.
Kozma Joseph; sz.: Zakerstorf (Zárány);	391.	Minibeck Jacob; sz.: Laytha Prodersdorf (Lajtapordány);	386.
Kraft Johann; sz.: Esterhaz (Fertőd)	5.	Monsberger Franz; sz.: Krensdorf (Tormafalu);	380.
Kraft Nicolaus; sz.: Esterhaz (Fertőd)	1.	Moritz Anton; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	187.
Krauscher Michael; sz.: Grosshöflein (Nagyhöflány);	95.	Morth Anton; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	274.
Krauss Johann, von; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	109.	Mosing (Mosinger) Anton Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	14.
Krenn Nikolaus; sz.: Neudörfel (Lajtaszentmiklós);	90., 261.	Mosng (Mossing) Gottfried; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	21.
Kropf Joseph; sz.: Schadedndorf (Somfalva);	56.	Mozelt Joseph; sz.: Kleinhöflein (Kishöflány);	197.
Kruchina Johann Bapt. freyherr von Schwanberg; sz.: Mattersdorf (Nagymarton)	146.	Munn Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	318.
Kugler Anton; sz.: Trausdorf (Darázsfa);	42.	Mühlbeck Michael; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	147.
Kummer Michael; sz.: Burbach (Feketeváros);	238.	Mühlböck Joseph; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	105.
Kutasi Joann; sz.: Hegykeő (Hegykő)	360.	Nagy Stephan; sz.: Nametker (Nemesker) (Nemeskér);	51.
Kutasi Michael; sz.: Hegykeő (Hegykő)	361.	Neumann Lazar; sz.: Lakenbach (Lakompak);	297.
Kutrovics Stefan; sz.: Horpács (Sopronhorpács);	326.	Niermayer Laurenz; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	135.
Kühnel Anton; sz.: 1792 Eisenstadt (Kismarton);	329.	Ochs Paul M.; sz.: Kapuvár (Kapuvár);	308.
Kühnel Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	330.	Opposchitsch Mathäus; sz.: Warasdorf (Borisfalva v. Szabadbáránd);	106.
Lachmayer Franz; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	306.	Paar Paulinus; sz.: Holling (Boz);	117.
Lakitsch Antonius; sz.: Zillinthal (Völgyfalva)	347.	Packh Johann; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	302.
Laky Stephan; sz.: Veje, Wesse, Wadosfalva ? (Vadosfa)	25.	Palfy Joseph; sz.: Farád (Farád);	175.
Latzsperger Joseph; sz.: Kismartoniens (Kismarton)	110., 354.	Palkovich Anton; sz.: Czinfalva (Cinfalva)	128.
Lavigne Augus(z)t; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	251., 312.	Papp Alexander; sz.: Ossi (Ossi);	232.
Leberl Joann; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	375.	Parger Adam; sz.: Esterhaz (Fertőd)	300.
Lechner Ludwig; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	116.	Pauer Georg; sz.: Kobersdorf (Kabold);	163.
Leeb Maximilian; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	293.	Pavetits Johann; sz.: Csidan (Horvátzsidány?);	41.
Leithgeb Mathias; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	398.	Pawlowsky Alexander, von; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	241.
Leitner Philipp; sz.: Kreitz (Sopronkeresztúr);	416.	Pawlowssky Johann, von; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	198.
Leopold Mathias; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	186.	Perger (Berger) Anton; sz.: Gschies (Gschins) (Siklód);	355.
Leutner Philipp, von; sz.: Mattersdorf (Nagymarton)	11.	Pettenkoffer Anton; sz.: Kischmarton (Kismarton)	8.
Lohner Anton; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	321.	Piller Franc; sz.: Forchtenau (Fraknó);	356.
Löw Leopold; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	155.	Piller Leopold; sz.: Neckenmark(t) (Sopronnyék)	10.
Maad Johann; sz.: Gschinsz (Siklód);	372.	Pilsz (Bilz) Jacobus; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	29.
Machlup Adolf; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	294.	Pinesits Victor; sz.: Kolohof (Kópháza);	396.
Magyar Johann; sz.: Zinkendorf (Nagycenk);	50.	Pinther Mathias; sz.: Nagy-Höflein (Nagyhöflány)	177.
Maitz (Maity) Sigismund; sz.: Kapuvár (Kapuvár);	127.	Pitka Franz; sz.: Neckenmarkt (Sopronnyék);	52.
Malyevacz Anton, von; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	65.	Pittner Joan(nes); sz.: Klein Andree (Hidegség)	367.
Manhart Michael; sz.: Gross höflein (Nagyhöflány);	60.	Plattel Ladislaus; sz.: Neckenmarkt (Sopronnyék);	97.
Manninger Joseph; sz.: Kobersdorf (Kabold);	209.	Pleck Aron; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	78.
Manninger Leopold; sz.: Kabold;	205.	Plenk Gabriel; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	188.

Pogner Ignatus; sz.: Wißen, Wiesen (Rétfalu);	400.	Schneller Nikol(aus); sz.: Zinkendorf	
Pollak Heinrich; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	237.	(Nagyecnk)	316.
Poosch Georg; sz.: Horvách Zsidány		Schnöller Franz; sz.: 1830 Szily-Sárkány	
(Horvátszidány);	84.	(Szilsárkány);	335.
Popper Israel; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	420.	Schönfeld Ludwig; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	160.
Pörtl Anton; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	303.	Schöpf Johann; sz.: Lotsmand (Locsmand);	170.
Pörtl Johann; sz.: Lackenbach (Lakompak);	266.	Schramel Lorenz; sz.: Brodersdorf (Lajta-,	
Pörtl Joseph; sz.: Monbyoux (Fertőszentmiklós)		Vulkapordány);	99.
(Lesvár);	368.	Schreiner Eduard; sz.: Rust (Ruszt);	132.
Pörtl Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	111.	Schulz Johann; sz.: Höflein (Kis-, Nagyhöflány)	119.
Prator Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	53.	Schummer Johann; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	401.
Prätor Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	98.	Schwarz Franz; sz.: Wandorf (Sopronbánfalva);	169.
Prauditsch Paul; sz.: Trauersdorf (Darázsfalu)	357.	Schwarz Laurent(ius); sz.: Piringsdorf	
Predl Stephan; sz.: Alsó-Pulya (Alsópulya);	183.	(Répebánya);	394.
Preysz Franc.; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	362.	Schwarzenberg Ludwig; sz.: Bals (Balf);	100.
Preysz Joan(nes); sz.: Mattersdorf		Seedoch Franz; sz.: Zillingthal	
(Nagymarton);	363.	(Völgyfalva);	389., 414.
Primess Georg; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	252.	Seedoch Stephan; sz.: Zillingthal (Völgyfalva);	374.
Raaber Georg; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	377.	Seidler Adolf; sz.: Deutsch Kreutz	
Rachenfels Anton; sz.: Fraknovium (Fraknó);	224.	(Sopronkeresztúr);	282.
Ratkovich Joseph; sz.: Büdöskút (Büdöskút)	373.	Seidler Adolf; sz.: Deutschkreutz	
Rauschenfels Georg; sz.: Forchtenau (Fraknó);	49.	(Sopronkeresztúr);	298.
Rauschenfels Jakob, edler von Steinberg; sz.:		Siebenfräud Johann; sz.: Bibersburg (Vöröskő);	166.
Forchtenstein (Fraknó);	305.	Singer Ignaz; sz.: Lackenbach (Lakompak);	287.
Rauschenfels Johann Georg; sz.: Forchtenau		Sinkovics Simon; sz.: Kohleschaf (Kópháza);	348.
(Fraknó)	33.	Sinkovitsch (Schinkovitsch) Hieronymus;	
Rauschenfels Joseph; sz.: Forchtenau (Fraknó);	61.	sz.: Kohlhoffensis (Kópháza)	338.
Rauschenfels Michael, von; sz.: Forchtenau		Sommer Franz; sz.: Eisenstadt	
(Fraknó);	85.	(Kismarton);	179., 259.
Reiss Mathias; sz.: Baumgarten (Sopronkertes);	358.	Specz Joseph; sz.: Kis-Martony (Kismarton);	152.
Revitzky Michael; sz.: Palt (Balf) a.: Nobilis	66.	Specz Karl; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	157.
Rosenthal Leo; sz.: Lackenbach (Lakompak);	286.	Spissits Anton; sz.: Saytoskal (Sajtoskál);	34.
Rosenzweig Ferdinand; sz.: Eisenstadt		Steiglehner Joseph; sz.: Esterhas (Fertőd);	93.
(Kismarton);	136.	Stein Moritz, von Nordenstein;	
Rosenzweig Ignatz; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	262.	sz.: Brodersdorf (Lajta-, Vulkapordány);	201.
Rosenzweig Moritz; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	290.	Steiner Ignaz; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	317.
Rosits Giulio; sz.: Kapuvar (Kapuvar)	427.	Stelzenmayer Georg; sz.: Ober-Mobritz	
Rosits Johann; sz.: Kapuvar;	37.	(Felsőrámóc);	406.
Rosits Joseph; sz.: Kapuvar;	381.	Stephannitz Johann Georg; sz.: Rust (Ruszt)	16.
Rózsáagi Max(imilian); sz.: Eisenstadt		Sterl Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	67.
(Kismarton);	291.	Stessel Anton; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	57.
Sandorffly Franz; sz.: Czorna (Csorna);	200.	Stessel Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	62.
Schader Joseph; sz.: Síglos (Siklós);	189.	Stessel Samuel; sz.: Lackenbach (Lakompak);	280.
Schader Martin; sz.: Grosshöflein		Stiglitz Petrus; sz.: Feieregyháziensis	
(Nagyhöflány)	365.	(Fertőféhéregyháza);	342.
Schaeffler Georg; sz.: Prodersdorf		Stockmayer Joseph; sz.: Koberstorf (Kabold);	137.
(Lajta-, Vulkapordány);	382.	Stössel Ludwig; sz.: Kismartoniens (Kismarton);	72.
Schäffler Anton; sz.: Brodersdorf		Strauss Anton; sz.: Grosshöflein	
(Lajta-, Vulkapordány);	91.	(Nagyhöflány);	79., 244.
Schieraus Joseph; sz.: Hornstein (Szarvkő)	15.	Strauss Franz; sz.: Marz (Márcfalva);	68.
Schiessl Franz; sz.: 1830 Wimpassing		Strodl Joseph; sz.: Forchtenau (Fraknó);	402.
an der Leitha (Vimpác);	334.	Surányi Alexander; sz.: Vodosfa (Vadosfa);	233.
Schiller Joseph; sz.: Lackenbach (Lakompak);	151.	Szabo Franz; sz.: Kremsle (Tormafalu);	69.
Schinkowitz Paul; sz.: Kolnhof (Kópháza);	92.	Szánthó Johann; sz.: St. Marton	
Schinkowitz Simon; sz.: Kohlenhof (Kópháza)	118.	(Sopronszentmárton);	190.
Schlemmer Georg; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	206.	Szigethy Emericus (Johann);	
Schlesinger Heinrich; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	156.	sz.: Hegyköienis (Heiligstein) (Hegykő);	38.
Schlesinger Michael; sz.: Eisenstadt		Szító Michael; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	422.
(Kismarton);	178., 421.	Tacher Gregor; sz.: Sigendorf (Cinfalva);	43.
Schmidt Paul; sz.: Eisenstadt (Kismarton)	2.	Takáts Stephan; sz.: Sagh (Simaság?);	165.

Tartsay Franz; sz.: Pordány (Lajta-, Vulkapordány);	94.	Wahringer Carol; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	376.
Tauber Johann; sz.: Kohlesof (Kópháza);	387.	Waldherr Johann; sz.: Neudörf (Lajtaszentmiklós);	139. 378.
Teisl Joan; sz.: Unter Petersdorf (Alsópéterfa);	359.	Wallner Michael; sz.: Ritzing (Récény);	129.
Teschmayer Leopold; sz.: Kismarton (Kismarton)	17.	Walz Alois; sz.: Windpassing (Vimpác);	228.
Teschmayer Michael; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	35.	Walz Sebastian; sz.: Windpassing (Vimpác);	215.
Toepler (Töppler) Ludwig Samuel; sz.: Alhau (Alhó);	245.	Wärendorfer Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	250.
Tóth Johann; sz.: Jobaháza (Jobaháza);	213.	Weber Samuel; sz.: Luzmannsburg (Locsmánd);	243.
Toth Sebastian; sz.: Szilisárkány (Szilsárkány)	351.	Weckher Anton, de Rosenekh; sz.: Esterhaz (Fertőd)	22.
Trauker (Tranker) Johann; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	112.	Weckher Carl, Edler von Rosenekh; sz.: Agendorf (Ágfalva);	207.
Treidler Friedrich; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	120.	Weckher Nicolaus; sz.: Esterhaz (m.h. Eisenstadt) (Fertőd)	18.
Treiml Joseph; sz.: Forchtenau (Fraknó);	80.	Weidl Franz; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	148.
Trichtl Joseph; sz.: Wimpassing (Vimpác);	199.	Weissenboeck Stephan; sz.: Wiesen (Rétfalu);	393.
Trimmel Ferdinand; sz.: Hornstein (Szarvkő);	172., 256.	Werndorfer Leopold; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	249.
Trimmel Georgius; sz.: Nekenmarkt (Sopronnyék)	343.	Werner Emanuel, von Kreut; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	234.
Trumer (Trummer) Mathias; sz.: Burbach, Burbachans (Feketeváros);	58.	Wind Mathias; sz.: St. Margaritha (Szentmargitbánya);	379.
Tuscher Martin (Mathias); sz.: Eisenstadt (Kismarton)	12.	Wittmann Franz; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	411.
Tuschner Mathias; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	27.	Wittmann Joseph; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	395.
Tussill Elias; sz.: Nagyczenk;	101.	Wlaschtsch Caspar; sz.: Siegendorf (Cinfalva);	403.
Uffensteimer (Ussenheimer) Jonathan; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	63.	Wohlmuth Johann; sz.: Nekenmarkt (Sopronnyék);	397.
Uhrig Adolf; sz.: Brodesdorf (Lajta-, Vulkapordány);	299.	Wollnhoffer Johann; sz.: Neckenmarkt (Sopronnyék);	295.
Uollstein (Wollstein) Maximilian; sz.: Lakenbach (Lakompak);	138.	Wollstein Maximilian; sz.: Lakenback (Lakompak);	133.
Veit Friedrich; sz.: Kisch-Marton (Kismarton);	161.	Wunder Johann; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	288.
Vendernitzky Alexander; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	153.	Wunder Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	107.
Veréb Joseph; sz.: Farád;	173.	Zalka Johann; sz.: Veszkény (Veszkény);	220.
Violitsch Christoph; sz.: Kroisbach (Fertőrákos)	369.	Zambothy Franz; sz.: Zinkendorf (Nagycenk);	130.
Vlasits Franz, baron; sz.: 1827 Eisenstadt (Kismarton);	333.	Zechmeister Caspar; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	404.
Vogel Joseph; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	219.	Zehetner Johann; sz.: Mörbisch (Fertőmegyes);	191.
Wagner Anton; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	392.	Zeller Joseph; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	210.
Wagner Franciscus; sz.: Valberstorf (Borbolya);	44.	Zischinsky Ignaz; sz.: Ebreichsdorf bei Ödenburg;	324.
Waher Paul; sz.: Eisenstadt (Kismarton);	202.		
Wahle Aaron; sz.: Mattersdorf (Nagymarton);	415.		

Sopron megyei hallgatók származás szerint

Agendorf Id.: Ágfalva		
Ágfalva (Agendorf);	Donhauser Vinzenz	426.
	Harnwolf Gottlieb	114.
	Weckher Carl, Edler von Rosenekh	207.
Alhau Id.: Alhó		
Alhó (Alhau); Toepler (Töppler) Ludwig Samuel		245.
Also Bük Id.: Bük		
Alsólászló (Unterloisdorf); Berghofer Philipp		412.
Alsópéterfa (Unter Petersdorf);	Teisl Joan	359.
	Ibi Alois	341.
	Iby Aloys	48.

Alsópulya (Unterpolendorf);	Predl Stephan	183.
	Cenar Joseph	203.
Alsóramóc (Unt(er) Rabnitz); Bredl Balthasar		230.
Antau ld.: Selegszántó		
Balf;	Schwarzenberg Ludwig	100.
	Revitzky Michael	66.
	Grassner Georg	103.
Bals ld.: Balf		
Baumgarten ld.: Sopronkertes		
Beled;	Csáfordy Johann	141.
	Horváth David	176.
	Horváth Joseph	164.
	Jacob Ladislaus	131.
Bibersburg ld.: Vöröskő		
Borbolya (Walbersdorf);	Wagner Franciscus	44.
	Fischer Franz	181.
Borbolya (Weppersdorf);	Handler Anton	113.
Borisfalva (Klein Warasdorf);	Karall Andreas	371.
	Busetzky Franciscus	344.
Borisfalva v. Szabadbáránd (Warasdorf);	Opposchitsch Mathäus	106.
Boz (Holling); Paar Paulinus		117.
Bő (Bü); Abrasane Joseph		36.
Brennbergbánya; Heidl Jacob		185.
Brodersdorf (Prodersdorf) ld.: Lajta-, Vulkapordány		
Burbach ld.: Feketeváros		
Burbach, Burbachans ld.: Feketeváros		
Büdöskút (Büdöskút); Ratkovich Joseph		373.
Bük (Also Bük);	Balassa Johann	193.
	Balogh Ludwig	192.
Cinfalva (Siegendorf);	Palkovich Anton	128.
	Wlaschitsch Caspar	403.
	Tacher Gregor	43.
Csidan ld.: Horvátzsidány?		
Csorna	Kokas Joseph	222.
	Sandorffy Franz	200.
	Hirreich Joannes	340.
Darázsfalu (Trauersdorf);	Prauditsch Paul	357.
	Hergowich Georg	370.
	Kugler Anton	42.
Darufalva (Darufalva) 1829;	Kirschner Paul	336.
Darufalva (Drasburg);	Barhammer Johann	86.
Deutsch Kreutz ld.: Sopronkeresztúr		
Deutschkrentz ld.: Sopronkeresztúr		
Deutschkreutz ld.: Sopronkeresztúr		
Donnerskirchen ld.: Fertőfehéregyháza		
Drasburg ld.: Darufalva		
Ebreichsdorf bei Ödenburg; Zischinsky Ignaz		324.
Eisenstadt ld.: Kismarton		
Esterhas ld.: Fertőd		
Esterhaz ld.: Fertőd		
Farád (Farád);	Palfy Joseph	175.
	Veréb Joseph	173.
Feieregyháziensis ld.: Fertőfehéregyháza		
Feketeváros (Burbach);	Kummer Michael	238.
	Trumer (Trummer) Mathias	58.
Feketeváros (Purbach);	Meditsch Bernard	96.
Felsőramóc (Ober-Mobritz); Stelzenmayer Georg		406.
Fertőd (Esterhas);	Steiglehner Joseph	93.
Fertőd (Esterhaz);	Kraft Johann	5.
	Kraft Nicolaus	1.

	Parger Adam	300.
	Weckher Anton. de Rosenekh	22.
Fertöd (Esterhaz (m.h. Eisenstadt));	Weckher Nicolaus	18.
Fertőfőhéregyháza (Donnerskirchen);	Kamper Johann	115.
	Kamper Joh(ann) Bapt.	88.
Fertőfőhéregyháza (Feieregyháziensis);	Stiglitz Petrus	342.
Fertőhomok (Homok); Hiember Joseph		353.
Fertőmeggyes (Mörbisch); Zehetner Johann		191.
Fertőrákos (Kroisbach);	Violitsch Christoph	369.
Fertőrákos (Kroyboech (Kroyboens));	Baran Johann	7.
Fertőszentmiklós (Lesvár (Monbyoux)); Pölt Joseph		368.
Fochtenstein Id.: Fraknó		
Forchtenau Id.: Fraknó		
Forchtenstein Id.: Fraknó		
Fraknó (Fochtenstein);	Kollin Joseph	77.
Fraknó (Forchtenau);	Aminger Johann	275.
	Mayer Ludwig	26.
	Piller Franc	356.
	Rauschenfels Georg	49.
	Rauschenfels Johann Georg	33.
	Rauschenfels Joseph	61.
	Rauschenfels Michael, von	85.
	Strodl Joseph	402.
	Treiml Joseph	80.
Fraknó (Forchtenstein);	Rauschenfels Jakob, edler von steinberg	305.
Fraknó (Fraknovium);	Rachenfels Anton	224.
Fraknó (Furchtenau);	Anninger Johann	307., 248.
Fraknovium Id.: Fraknó		
Frauenhaid Id.: Lók		
Frauenheid (Frauenhaid) Id.: Lók		
Furchtenau Id.: Fraknó		
Grosshöflein Id.: Nagyhöflány		
Gross höflein Id.: Nagyhöflány		
Gschies (Gschins) Id.: Siklósd		
Gschins Id.: Siklósd		
Gschinsz Id.: Siklósd		
Hegykö (Hegykeő);	Kutasi Joann	360.
	Kutasi Michael	361.
	Szigethy Emericus (Johann);	38.
Hegykö (Hegyköiensis (Heiligstein));		
Hegyköiensis (Heiligstein) Id.: Hegykö		
Heiligstein (Hegyköiensis) Id.: Hegykö		
Hidegség (Klein Andree); Pittner Joan(nes);		367.
Homek Id.: Fertőhomok		
Holling Id.: Boz		
Hornstein Id.: Szarvkő		
Horpács Id.: Sopronhorpács		
Horvátszidány (Horvách Zsidány);	Poosch Georg	84.
Horvátszidány (Horváth Zsidány);	Horvath Joan(nes);	71.
Horvátszidány? (Csidan);	Pavetits Johann	41.
Höflein Id.: Kis-, Nagyhöflány		
Jobaháza (Jobaháza); Tóth Johann		213.
Kabold (Kabold);	Manninger Leopold	205.
Kabold (Kobersdorf);	Basch Hermann	180.
	Hess David	366.
	Manninger Joseph	209.
	Manninger Maximilian	231.
	Pauer Georg	163.
Kabold (Koberstorf);	Stockmayer Joseph	137.
Kapuvár (Kapuvar);	Rosits Johann	37.
	Rosits Joseph	381.

Kapuvár (Kapuvár);	Maitz (Maity) Sigismund	127.
	Ochs Paul M.	308.
Kapuvár (Kapuwar);	Rosits Giulio	427.
Kapuvár (Kapuvár);	Hollaschy (Hollosoy)? Joseph	83.
Kelénpatak (Klingenbach);	Dihanitsch Gaspar	345.
	Mikatsch Georg	81.
Kis-, Nagyhöflány (Höflein);	Brey Georg	325.
	Hofmann Ambros	149.
	Schulz Johann	119.
Kisgeresd (Kis-Gerésd); Kis Johann		174.
Kishöflány (Kleinhöflein); Mozelt Joseph		197.
Kismarton (Eisenstadt) 1792;	Kühnel Anton	329.
Kismarton (Eisenstadt) 1827;	Vlasits Franz, baron	333.
Kismarton (Eisenstadt);	Baader Joseph	283.
	Bader Michael	39.
	Baptist Franciscus	337.
	Baruch Leopold	3.
	Baumwald Leopold	296.
	Benedict Moriz	229.
	Betzler Michael	45.
	Beyer (Bayer) Leopold	327.
	Boye Joseph	301.
	Böhm Joseph	64.
	Breisach David	254.
	Breisach Karl	319.
	Breisach Leopold	211., 253., 270., 315.
	Breisach Maximilian	255., 320.
	Breisach Raphael	257.
	Brüll Michael	314.
	Bunzlau Leopold	276.
	Collman David	4.
	Collmann Leon(ard);	6.
	Danck Joseph	322.
	Dendler Ludwig	328.
	Derfler Antonius	409.
	Dienelt Nikolaus	122.
	Dill Karl	277.
	Eder Andreas	216.
	Edler Elias	310.
	Ehmann Wilhelm	313.
	Ehrenreich Joseph	73.
	Eidlitz Friedrich	194.
	Eisenschütz Leopold	424.
	Eisenschütz Ludwig	425.
	Engländer Rabutin	417.
	Fait Joseph	54.
	Fayt Joseph	59.
	Fertl Martin	221.
	Folly Bernard	279.
	Folly Matheus	217.
	Frölich Josephus	407.
	Fuss (Füss) Ferdinand	24.
	Füsz Andreas	47.
	Gall Nikolaus	74.
	Gisser Anton	32.
	Gosmann Leopold	410.
	Gschirts Andreas	408.
	Haugg Franz	123.
	Haugg Karl	263.
	Heckner Anton	19.

Kismarton (folyt.)

Herzog Franz	273.
Herzog Joseph	218., 225.
Hirtel Carl	75.
Hirtl Joseph	108.
Hoeller Georg	413.
Hyrtl Joseph	159.
Jedtlein Johann	104.
Kaiser Franz	150.
Karpeles (Karpelles) Salamon	247.
Kern Johann	385.
Kerpel Leopold	323.
Kisselényi Eduard	258.
Kisszeliny Johann	162.
Kollowein Franz	240.
Kottmann Leopoldus	20.
Krauss Johann, von	109.
Kühnel Joseph	330.
Lachmayer Franz	306.
Latzelsberger Joseph	110.
Lavigne Augusz	312.
Lavigne August	251.
Leberl Joann	375.
Lechner Ludwig	116.
Leeb Maximilian	293.
Lohner Anton	321.
Machlup Adolf	294.
Malyevacz Anton, von	65.
Mayer Joseph	246.
Moritz Anton	187.
Morth Anton	274.
Mosing (Mosinger) Anton Leopold	14.
Mosng (Mossing) Gottfried	21.
Munn Joseph	318.
Niermayer Laurenz	135.
Packh Johann	302.
Pawlowsky Alexander, von	241.
Pawlowssky Johann, von	198.
Pilsz (Bilz) Jacobus	29.
Popper Israel	420.
Pölt Anton	303.
Pölt Leopold	111.
Prator Joseph	53.
Prätor Joseph	98.
Raaber Georg	377.
Rosenzweig Ferdinand	136.
Rosenzweig Ignatz	262.
Rosenzweig Moritz	290.
Rózsáagi Max(imilian);	291.
Schlemmer Georg	206.
Schlesinger Heinrich	156.
Schlesinger Micheal	178., 421.
Schmidt Paul	2.
Schönfeld Ludwig	160.
Schummer Johann	401.
Sommer Franz	179., 259.
Specz Karl	157.
Steiner Ignaz	317.
Sterl Joseph	67.
Stessel Anton	57.
Stessel Joseph	62.

Kismarton (folyt.)	Szito Michael	422.
	Teschmayer Michael	35.
	Treidler Friedrich	120.
	Tuscher Martin (Mathias);	12.
	Tuschner Mathias	27.
	Uffensteimer (Ussenheimer) Jonathan	63.
	Vendernitzky Alexander	153.
	Vogel Joseph	219.
	Waher Paul	202.
	Wahringer Carol	376.
	Wärendorfer Leopold	250.
	Werndorfer Leopold	249.
	Werner Emanuel, von Kreut	234.
	Wunder Johann	288.
	Wunder Joseph	107.
	Zechmeister Caspar	404.
Kismarton (Kis-Martony);	Specz Joseph	152.
Kismarton (Kisch-Martony);	Veit Friedrich	161.
Kismarton (Kischmarton);	Pettenkoffer Anton	8.
Kismarton (Kismarton);	Teschmayer Leopold	17.
Kismarton (Kismartoniens);	Bayr Joseph	40.
	Latzlperger Joseph	354.
	Stössel Ludwig	72.
Klein Andree Id.: Hidegség		
Kleinhöflein Id.: Kishöflány		
Klein Warasdorf Id.: Borisfalva		
Kleinwarasdorfensis Id.: Borisfalva		
Klingenbach Id.: Kelénpatak		
Kobersdorf Id.: Kabold		
Koberstorf Id.: Kabold		
Kobhaz Id.: Kópháza		
Kohlenhof Id.: Kópháza		
Kohleshof Id.: Kópháza		
Kohlesof Id.: Kópháza		
Kohlhoffensis Id.: Kópháza		
Kolnhof Id.: Kópháza		
Kolohof Id.: Kópháza		
Kópháza (Kobhaz);	Jenakowitz Alexander	227.
Kópháza (Kohlenhof);	Schinkowitz Simon	118.
Kópháza (Kohleshof);	Sinkovics Simon	348.
Kópháza (Kohlesof);	Tauber Johann	387.
Kópháza (Kohlhoffensis);	Sinkovitsch (Schinkovitsch) Hieronymus	338.
Kópháza (Kolnhof);	Schinkowitz Paul	92.
Kópháza (Kolohof);	Pinesits Victor	396.
Kópháza (Kópház);	Knoll Joan(nes);	352.
Kóhalom (Steinberg);	Gauschter Martinus	13.
	Karenitsch Anton	399.
Kreitz Id.: Sopronkeresztúr		
Kremsle Id.: Tormafalu		
Kremsdorf Id.: Tormafalu		
Krenstorf Id.: Tormafalu		
Kreuz Id.: Sopronkeresztúr		
Kroisbach Id.: Fertőrákos		
Kroyboech (Kroyboens) Id.: Fertőrákos		
Lackenbach Id.: Lakompak		
Lajta-, Vulkapordány (Brodersdorf (Prodersdorf));	Kornn Johann	311.
Lajta-, Vulkapordány (Brodersdorf);	Schäfler Anton	91.
	Schramel Lorenz	99.
	Stein Moritz, von Nordenstein	201.
Lajta-, Vulkapordány (Brodersdorf);	Uhrig Adolf	299.

Lajta-, Vulkapordány (Pordány);	Tartsay Franz	94.
Lajta-, Vulkapordány (Prodersdorf);	Schaepler Georg	382.
Lajtapordány (Laytha Prodersdorf);	Minibeck Jacob	386.
Lajtapordány (Leita Prodersdorf);	Elbek Joseph	142.
Lajtapordány (Prodersdorf a.d. Leithe);	Boek Johann	242.
Lajtaszék (Stölzing, Stotzing); Breitenbaumer Joseph		388.
Lajtaszentgyörgy (St. Georgio); Graf Franciscus		346.
Lajtaszentmiklós (Neudörfle);	Waldherr Joann	378.
Lajtaszentmiklós (Neudörfel);	Krenn Nikolaus	261.
Lajtaszentmiklós (Neudörfel);	Krenn Nikolaus	90.
	Waldherr Johann	139.
Lajtaújfalu (Neufeld); Huf Joseph		226.
Lakenbach ld.: Lakompak		
Lakenback ld.: Lakompak		
Lakompak (Lackenbach);	Feitel Moses	419.
	Feldscharek Karl	271.
	Herzl (Hertzl) Heinrich	55.
	Herzl Sigmund	278.
	Klein Ignatz	154.
	Pöhl Johann	266.
	Rosenthal Leo	286.
	Schiller Joseph	151.
	Singer Ignaz	287.
	Stessel Samuel	280.
Lakompak (Lakenbach);	Neumann Lazar	297.
	Uollstein (Wollstein) Maximilian	138.
	Wollstein Maximilian	133.
Lakompak (Lakenback);		
Landsee ld.: Lánzsér		
Lánzsér (Landsee); Dauscher Joseph		212.
Laytha Prodersdorf ld.: Lajtapordány		
Leita Prodersdorf ld.: Lajtapordány		
Lesvár (Monbyoux) ld.: Fertőszentmiklós		
Ligvánd (Nepersdorf); Kolb Franz, von Mansberg		89.
Locsmánd (Lotsmand);	Schöpf Johann	170.
Locsmánd (Lutzmannsburg);	Gusmitsch Antonius	405.
Locsmánd (Luzmannsburg);	Weber Samuel	243.
Lök (Frauenhaid);	Held Franz	236.
Lök (Frauenheid (Frauenhaid));	Aistleitner Philipp	46.
Loretta ld.: Loretom		
Loretom (Loretta); Hohensinder Ant(on);		204.
Lotsmand ld.: Locsmánd		
Lutzmannsburg ld.: Locsmánd		
Luzmannsburg ld.: Locsmánd		
Márcfalva (Marz); Strauss Franz		68.
Martemsdorf ? ld.: Nagymarton		
Matersdorf ld.: Nagymarton		
Mattersdorf ld.: Nagymarton		
Marz ld.: Márcfalva		
Monbyoux (Lesvár) ld.: Fertőszentmiklós		
Mörbisch ld.: Fertőmeggyes		
Müllendorf ld.: Szárazvám		
Nagy Vagien; Fialla Johann		23.
Nagyecenk (Nagyczenk);	Tussill Elias	101.
Nagyecenk (Zinkendorf);	Magyar Johann	50.
	Schneller Nikol(aus);	316.
	Zambothy Franz	130.
Nagygeresd (Nagy-Geresd); Kis Stephan		125.
Nagyhöflány (Gross höflein);	Manhart Michael	60.
Nagyhöflány (Grosshöflein);	Krauscher Michael	95.
	Marhoffer Georg Cajetan	9.

	Schader Martin	365.
	Strauss Anton	79., 244.
Nagyhöflány (Nagy-Höfflein);	Pinther Mathias	177.
Nagymarton (Martemsdorf?);	Hayden Paul	267.
Nagymarton (Mattersdorf);	Gelles Simon	309.
Nagymarton (Mattersdorf) 1816;	Berger Georg. baron	332.
Nagymarton (Mattersdorf);	Bauer Franz	272.
	Bauer Samuel	239.
	Blechner Joseph	269.
	Breuer Hermann	284.
	Deutsch Salamon	235.
	Frank Georg	30.
	Gollmann Bernhard	182., 265.
	Gollmann Wilhelm	208.
	Haidenwolf Paul	184.
	Hilfreich Leopold	281.
	Kohn Hermann	304.
	Kruchina Johann Bapt. freyherr von Schwanberg	146.
	Leithgeb Mathias	398.
	Leopold Mathias	186.
	Leutner Philipp. von	11.
	Löw Leopold	155.
	Massak Franz	223.
	Massak Vincenz	196.
	Mühlbeck Michael	147.
	Mühlböck Joseph	105.
	Pleck Aron	78.
	Plenk Gabriel	188.
	Pollak Heinrich	237.
	Preysz Franc.	362.
	Preysz Joan(nes);	363.
	Primess Georg	252.
	Trauker (Tranker) Johann	112.
	Wagner Anton	392.
	Wahle Aaron	415.
	Weidl Franz	148.
	Wittmann Franz	411.
	Wittmann Joseph	395.
	Zeller Joseph	210.
	Gelles Ludwig	264.
Nagymarton (Nagy Maston);		
Nagy Maston Id.: Nagymarton		
Nametker (Nemesker) Id.: Nemeskér		
Neckenmark Id.: Sopronnyék		
Neckenmarkt Id.: Sopronnyék		
Nekenmarkt Id.: Sopronnyék		
Nemeskér (Nametker (Nemesker));	Nagy Stephan	51.
Nemeskér (Nemeskér);	Back Johann	158.
	Kiss Alexander	145.
	Bochich Stephan	121.
Nemeskér (Nemeskin);		
Nemeskin Id.: Nemeskér		
Nepersdorf Id.: Ligvánd		
Neudörfel Id.: Lajtaszentmiklós		
Neudörfel Id.: Lajtaszentmiklós		
Neudörfel Id.: Lajtaszentmiklós		
Neufeld Id.: Lajtaújfalu		
Ober-Mobritz Id.: Felsőrámóc		
Odenburg Id.: Sopron		
Oggau Id.: Oka		
Oka (Oggau);	Freund Mathias	134.
	Mayrhofer Joseph	171.

Osli (Ossi);	Papp Alexander	232.
Osli (Oszly);	Horváth Johann	76.
Ossi Id.: Osli		
Palt Id.: Balf		
Petőfalva (Pöteldorfensis);	Gontner Josephus	339.
Petőfalva (Pöteldorf);	Gruber Paulus	70.
Piringsdorf Id.: Répcebőnya		
Pordány Id.: Lajta-, Vulkapordány		
Pöteldorfensis Id.: Petőfalva		
Pöteldorf Id.: Petőfalva		
Prodersdorf Id.: Lajta-, Vulkapordány		
Prodersdorf a.d. Leithe Id.: Lajtapordány		
Purbach Id.: Feketeváros		
Rábatamási (Rába Tamási);	Karsay Johann	144.
Récény (Ritzing);	Wallner Michael	129.
Récény (Rizzin);	Hellenbach Lazar, baron	423.
Répcbőnya (Piringsdorf);	Schwarz Laurent(ius);	394.
Rétfalu (Wiesen);	Weissenboeck Stephan	393.
Rétfalu (Wiisen, Wiesen);	Pogner Ignatus	400.
Ritzing Id.: Récény		
Rizzin Id.: Récény		
Rust Id.: Ruszt		
Ruszt (Rust);	Gamauf (Gamaust) Wilhelm	167.
	Kleinrath Johann	260.
	Kleinrath Joseph, von	285.
	Kleinrath Ludwig, von	289.
	Schreiner Eduard	132.
	Stephannitz Johann Georg	16.
Sagh Id.: Simaság?		
Sajtoskál (Saytoskál); Spissits Anton		34.
Schadedndorf Id.: Somfalva		
Schattendorf Id.: Somfalva		
Schorna Id.: Csorna		
Selegszántó (Antau);	Drabitsch Johann	82., 349.
Siegendorf Id.: Cinfalva		
Sigendorf Id.: Cinfalva		
Siglos Id.: Siklósd		
Siklósd (Gschies (Gschins));	Perger (Berger) Anton	355.
Siklósd (Gschins);	Bischoff Joseph Johann	28.
Siklósd (Gschinsz);	Maad Johann	372.
Siklósd (Siglos);	Schader Joseph	189.
Simaság? (Sagh); Takáts Stephan		165.
Somfalva (Schadedndorf);	Kropf Joseph	56.
Somfalva (Schattendorf);	Böhmisch Michael	383.
Sopron (Odenburg); Augustin Gottfried		268.
Sopronbánfalva (Wandorf); Schwarz Franz		169.
Sopronhorpács (Horpács); Kutrovics Stefan		326.
Sopronkeresztúr (Deutsch Kreutz);	Seidler Adolf	282.
Sopronkeresztúr (Deutsch Kreuz);	Bodansky Solomon	140.
Sopronkeresztúr (Deutschkrentz);	Goldschmidt Leopold	292.
Sopronkeresztúr (Deutschkreutz);	Seidler Adolf	298.
Sopronkeresztúr (Kreitz);	Leitner Philipp	416.
Sopronkeresztúr (Kreuz);	Gansrigler Michael	384.
Sopronkertes (Baumgarten); Reiss Mathias		358.
Sopronszentmárton (St. Martin);	Guger Paul	364.
Sopronszentmárton (St. Marton);	Szánthó Johann	190.
Sopronnyék (Neckenmark);	Piller Leopold	10.
Sopronnyék (Neckenmarkt);	Pitka Franz	52.
	Plattel Ladislaus	97.
	Wollnhoffer Johann	295.

Sopronnyék (Nekenmarkt);	Czorfox Jacob	102.
	Trimmel Georgius	343.
	Wohlmuth Johann	397.
St. Georgio Id.: Lajtaszentgyörgy		
St. Margarethen Id.: Szentmargitbánya		
St. Margaritha Id.: Szentmargitbánya		
St. Martin Id.: Sopronszentmárton		
St. Marton Id.: Sopronszentmárton		
Steinberg Id.: Köhalom		
Stotzing, Stölzing Id.: Lajtaszék		
Szárazvám (Müllendorf); Frank Joseph		418.
Szarvkő (Hornstein);	Goak Joseph	168.
	Schieraus Joseph	15.
	Trimmel Ferdinand	172.. 256.
Szentmargitbánya (St. Margarethen);	Hudetz Joseph	195.
Szentmargitbánya (St. Margaritha);	Wind Mathias	379.
Szilsárkány (Szilisárkány);	Toth Sebastian	351.
Szilsárkány (Szill-Sarkány);	Erdős Martin	214.
Szilsárkány (Szilli-Sarkány) 1811;	Chernel Vincenz, de Chernelháza	331.
Szilsárkány (Szily-Sárkány) 1830;	Schnöller Franz	335.
Tornafalu (Kremsle);	Szabo Franz	69.
Tornafalu (Krensdorf);	Monsberger Franz	380.
Tornafalu (Krenstorf);	Fröch Jakob	143.
Trauersdorf Id.: Darázsfa		
Trauesdorf Id.: Darázsfa		
Trausdorf Id.: Darázsfa		
Unterloisdorf Id.: Alsólászló		
Unter Petersdorf Id.: Alsópéterfa		
Unterpetersdorf Id.: Alsópéterfa		
Unterpoldorf Id.: Alsópülya		
Unt(er) Rabnitz Id.: Alsóramóc		
Vadosfa (Vadosfa);	Kis Paul	126.
Vadosfa (Veje, Wesse, Wadosfalva ?);	Laky Stephan	25.
Vadosfa (Vodosfa);	Surányi Alexander	233.
Valberstorf Id.: Borbolya		
Veje, Wesse, Wadosfalva ? Id.: Vadosfa		
Veszkény (Veszkény); Zalka Johann		220.
Vimpác (Wimpassing);	Frank Johann	31.
	Hink Mathias	124.
	Trichtl Joseph	199.
	Walz Sebastian	215.
Vimpác (Wimpassing an der Leitha) 1830;	Schiessl Franz	334.
Vimpác (Windpassing);	Walz Alois	228.
Völgyfalva (Zillingthal);	Seedoch Franz	389.. 414.
	Seedoch Stephan	374.
Völgyfalva (Zillingthal);	Lakitsch Antonius	347.
Vöröskő (Bibersburg); Siebenfraud Johann		166.
Vulkapordány (Wolka Prodersdorf);	Glavanitsch Michael	350.
Vulkapordány (Wulka Broderdorf);	Glawanitsch Michael	87.
Vulkapordány (Wulka-Prodersdorf);	Jurkovitsch Laurent	390.
Walbersdorf Id.: Borbolya		
Wandorf Id.: Sopronbánfalva		
Warasdorf Id.: Borisfalva		
Weppersdorf Id.: Borbolya		
Wiesen Id.: Rétfalu		
Wiisen, Wiesen Id.: Rétfalu		
Wimpassing Id.: Vimpác		
Wimpassing an der Leitha Id.: Vimpác		
Windpassing Id.: Vimpác		
Wolfs Id.: Balf		

Wolka Prodersdorf Id.: Vulkapordány
Wulka Brodersdorf Id.: Vulkapordány
Wulka-Prodersdorf Id.: Vulkapordány
Zakerstorf Id.: Zárány
Zárány (Zakerstorf); Kozma Joseph
Zillingthal Id.: Völgyfalva
Zillinthal Id.: Völgyfalva
Zinkendorf Id.: Nagycenk

391.

A mutatókat: Koloszár Andrea készítette.

Környei Attila:

Adatok és gondolatok a soproni iskolai oktatás XIX. és XX. századi állapotáról

Jelen dolgozatunk, beszámolóink a soproni múzeum régebbi, közel két évtizede volt, szakmai — nevezetesen kiállítási — munkájának mellékterméke, igazából inkább összefoglalása. A Soproni Múzeum — akkor még Liszt Ferenc Múzeumnak nevezetett —, húsz-huszonöt évvel ezelőtt munkatervi feladatként évente 2—3 terjedelmes és munkaigényes kiállítást is besorolt tucatnyi különkiállításába, mely kiállításokkal a város és Sopron megye története, a művészetek vagy a népelet egy-egy fejezetét alaposabb kutatómunka nyomán a maguk teljességében igyekezett bemutatni. A múzeum munkatársai ezekkel a kiállításokkal készültek a jövőre nagyobb feladatokra, új nagy állandó kiállításokra, részben úgy, hogy alaposabban megismerték ezáltal a bemutatandó történelmet, részben pedig azzal, hogy az így készített különkiállításon próbára tették gyűjteményüket: mennyiben alkalmas az a várostörténet alaposabb bemutatására, felderítették és részben pótolták annak hiányosságait. A történelmi szakmai kiállítások sorában harmadik volt a város iskoláinak történetét bemutató 1978. évi kiállítás, a zenetörténeti és a nyomdatörténeti kiállítás után, majd három egymást követő nagy kiállítás következett a városban működött társadalmi egyesületekről, beleértve a politikai pártokat is. De rendeztünk sporttörténeti, irodalomtörténeti, színház-történeti, gazdaságtörténeti és politikatörténeti kiállításokat is, ez utóbbit pl. a soproni németellenes-antifasiszta mozgalmakról. Ugyanakkor a többi múzeumi szakma, a néprajz, a művészettörténet majd a régészet is készített hasonló összefoglaló különkiállításokat.

Ezek a kiállítások számunkra egy-egy év szakmai munkája központi feladatként jelentek meg, ugyanakkor azonban szomorúan kellett megállapítanunk, hogy a nagy munka hasznaként csak a saját jobb fölkeszültségünket könyvelhettük el. A fogyasztó, a város társadalma oldalán, mondjuk pl. az iskolai oktatásban kiállításrendezői munkánk sokkal kevesebb hasznának örülhettünk. A dolgozatunk alapjául szolgáló 1978. évi iskolatörténeti kiállítás is a társadalmi visszhang teljes hiányával múlt el, nem váltott ki semmiféle kritikát, sem elismerőt — az udvariasságból fakadt néhány elismerő szó kivételével —, sem elmarasztalót, jöllehet, mint a többi kiállítást is, ezt is őszinte, szókimondó, vitát, hozzászólást kívánó módon fogalmazzuk meg. Még magunk sem számoltunk be a kiállításról a Soproni Szemlében. Kiállításunk esetében is igaz volt, hogy valójában inkább csak magunk tanultunk belőle, pl. azt, hogy a Storno-ház első

emeletén 1986/87-ben készült újkori helytörténeti kiállításunkban bátrabban és nyugodtabban fogalmazhattunk meg néhány a témánkat érintő kérdést és rendelkezésünkre állhatott jónéhány korábban földerített és kiállításra fölkészített, sőt kipróbált szép tárgy és fontos dokumentum, hogy nem az állandó kiállítás készítése közben kellett azok után kutatnunk.

A muzeológus jól tudja, hogy munkája az esetek túlnyomó többségében nem örökkévaló, nem maradandó. Ha nem is nyugszik bele, tudomásul veszi, hogy legalább Magyarországon a legértelmesebb és legdrágább múzeumi kiállítás is csak addig hat, amíg az látogatható és csak a látogatók egy részének körében. Tudomásul kell vennie azt is, hogy a legnagyszerűbb kiállítást sem fogja fel és ismeri el senki sem ugyanolyan szellemi terméknek, mint akármelyik nyomtatott közleményt, hogy a gazdasági-társadalmi élet újításairól ne is beszéljünk. Olyannyira tudomásul veszik ezt a magyar muzeológusok, hogy a sajtónak azt a gyakorlatát is elfogadják zokszó nélkül, miszerint a ritka kiállítás ismertetői nagy részéből szinte törvényszerűen kimarad az ismertető kiállítás alkotójának neve. Kollégáim ezen a helyzeten úgy próbálnak javítani, hogy beletörődve a megváltoztathatatlanba vagy alig változóba, maguk is nyomtatott közleményekben pótolják ezt a hiányosságot, kiállításismertetőket — sajnos elég ritkán és a kiállításhoz alig méltó kivitelben, — tesznek közzé, vagy tudományos folyóiratokban közlik a nevezett kiállítást célzó kutatásaik eredményeit.

Miután mi ezt akkoriban, más múzeumi szakfeladatok miatt elmulasztottuk, most örömmel ragadjuk meg a lehetőséget, hogy a Soproni Szemle oktatástörténeti számában közölhetjük iskolatörténeti kiállításunk rendezése közben szerzett ismereteinket. Sopron város iskolai oktatásának mindenkori állapotáról kialakult gondolatainkat. Mert távol áll ugyan tőlünk, hogy iskolatörténeti kiállításunkat az imént „legtartalmasabb” és „legnagyszerűbb” jelzőkkel illetett kiállítások közé soroljuk, azért ez a kiállítás is nagy munkával, hosszas kutatómunka, adatgyűjtés után született, s most a Soproni Múzeum adattárában több dossziényi kiállítási terv és néhány ezer kutatási cédula áll rendelkezésünkre, hogy azokat a város iskolarendszeréről kialakult nézeteinkkel, azóta szerzett ismereteinkkel és a jelen feladattal szembesítsük.

I. Az 1978. évi iskolatörténeti kiállításnak és a jelen közleménynek is az a célja, hogy részletesebb ismeretekre, lehetőleg a valós történelem ismeretére támaszkodva általánosságban, a város, a társadalom fejlődésének általánosabb szempontjai alapján értékelje a mindenkori soproni iskolai oktatást. Hogy kutatásunk és összefoglalásunk végén kicsit többet tudjunk a dolgról és jobban ismerjük a témát az általánosan elfogadott ítéletnél és mindmáig hangoztatott summáznál, mi szerint „Sopron iskolaváros”, „Sopron és Sopron megye Magyarországnak kultúrsarka, legműveltebb, legiskolázottabb szöglete.” Célunk többek között az is, hogy ezen ítéleteket szembesítsük a valósággal, igazoljuk, módosítsuk vagy cáfoljuk azokat, de mindenesetre ismerjük meg, vegyük tudomásul az ítéletek tartalmát.

Mert pl. a második ítéletet mintegy száz-százhusz éve igazolja minden országos statisztikai felmérés, mind az analfabetizmus legalacsonyabb mutatójával, mind az iskolázott, a különböző fokon iskolázott, felnőttek legmagasabb arányszámával.¹ Az egész magyar nemzet, népesség műveltségének, iskolázottságának az utóbbi

¹ L. a statisztikai összefoglalókat pl. a népszámlálások adatait. 1900-ban pl. a soproni felnőtt lakosság 91,7 %-a tudott írni-olvasni.

évtizedekben megvalósult látványos fejlődése mindössze annyit módosít ezen az ítéleten, hogy a „legműveltebb”, „legiskolázottabb” jelzők elé most már oda kell tennünk „az egyik” kiegészítő szót. Ez a „mindössze annyi”, azonban azt jelenti, hogy most már nem kultúrsarka az országnak Sopron megye, most már nem „leg”-, most már nem kell és nem szabad ezzel dicsekednünk. Esetleg csak a jelző mögötti tartalommal, a statisztika által kimutatott műveltség és iskolázottság valós tartalmával és súlyával, az iskolai oktatás minőségével, vagy pl. azzal dicsekedjünk, ha dicsekedhetünk, hogy a még mindig valóban magas iskolázottság javítja-e és mennyiben és a városi élet minőségét, növeli-e itt helyben az egyén egzisztenciális érvényesülésének és társadalmi tájékozottságának, tágabb értelemben a város fejlődésének esélyeit. Ezek a kétség kívül meglévő összefüggések eléggé megfoghatatlanok, de a város oktatási helyzetének részletesebb ismeretével talán kicsit közelebb kerülünk fölismerésükhöz. De történelmileg is, addig is, amíg a „leg”- jelző egyértelműen igaz volt, az imponáló statisztikai mutatók ismerete nem elégséges a városban folyt iskolai oktatás minőségének megítéléséhez, csak a mennyiség elismeréséhez.

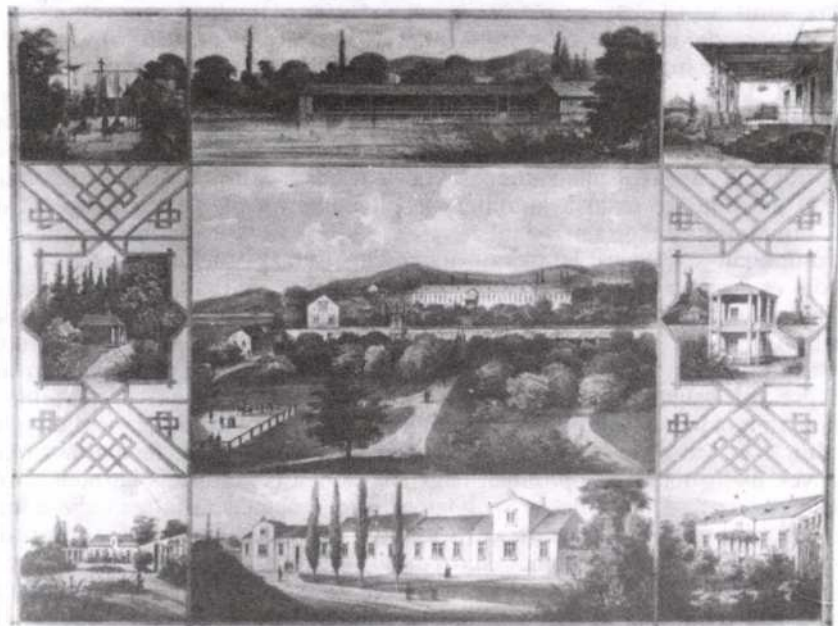
Másképp áll a dolog az „iskolaváros” állandó jelzővel. (Zárójelben meg kell jegyezni, hogy az utóbbi évtizedekben a város politikai vezetői nem is nagyon szívtették ezt a jelzőt, sokkal szívesebben hangsúlyozták, a korszak ideológiájának és a város érvényesülési érdekeinek megfelelően az ipari város vagy munkásváros jelzőket.) Ez a jelző a régebbi múltban is, mondjuk, témánk szempontjából az igen fontosnak és mérvadónak tekintett XVII. századtól kezdődően is csak „az egyik” kiegészítővel együtt volt érvényes.

A nevezett században pl. Sopron a két gimnáziumában — evangélikus és jezsuita (rövid ideig az ev. magyar iskolával együtt három volt a kettő) — évről-évre jelen volt 650-700 diákjával az igen előkelő negyedik helyet foglalta el a magyar iskolavárosok között.² Ez a helyezés a századok folyamán mindig változott és sohasem javult, de egészen nagyapáink, apáink koráig a városnak ezen állandó jelzője érvényesnek volt tekinthető. Hiszen a város számos iskolájába igen távoli vidékről, a történelmileg kialakult vonzáskörzetekből szép számmal jöttek a diákok és ugyanakkor ezek az iskolák tökéletesen kielégítették az egész Sopron megye iskolázási igényeit.

Korunkban azonban, bármilyen meggyőzőnek tűnnek is a statisztikai fölmérések számadatai akár az oktatási intézmények férőhelyeinek, akár az alkalmazott oktatóknak vagy a növendékeknek, ezen belül a nem helybéli növendékeknek számáról, vagy ezen adatoknak a város lakosságához mért arányáról, egyértelmű, hogy nem érvényes, nem alkalmazható az iskolaváros jelző. Hacsak úgy nem mondjuk, hogy iskolaváros, mint minden hasonló nagyságú magyar város. Mert a városok tucatjai érték el és hagyták le Sopront e téren. Sopron az utóbbi emberöltőben megszűnt megyeközpont lenni és a megyeközponti szerepüket megtartott szomszédos kultúrvárosok (Szombathely és Győr), a korszak központosított településpolitikájának támogatását élvezve és — hál' istennek ebben a dologban is és nemcsak másban — kihasználva, az iskolákkal való ellátottság tekintetében is látványosan elhagyták Sopront. — Pedig e téren, a bányászati és kohászati főiskolai kar elköltöztetését kivéve, Sopront nem tüntették ki a

² V. ö. a magyarországi kultúrtörténet alpműveivel és pl. Thirring Gusztáv statisztikai munkáival. Klinger András: Sopron város népességének társadalmi, gazdasági összetétele SSz 1965. 208—222. o. Sopron város tanügyi viszonyai. Soproni Napló, 1912. július 21., 23., 27. Mécs Endre: Sopron az iskolaváros a statisztikák tükrében Sopronvármegye 1941. július 1., 4., 5., 7., 8.

korszak kormányai (valójában politikai bizottságai) visszaszorító, elnyomó figyelmükkel, mint a városi élet minden más területén. De engedjék meg az a kategorikus kijelentés, hogy a bányászati és kohászati kar hiánya közel sem akkora vesztesége a város művelődésének, mint a tanító- és tanárképző főiskola hiánya. Pedagógusainkat most a szomszédok képzik.

A Lähne-intézet, 1918.

Ismereteink és fölfogásunk szerint az emberi társadalom fejlődésében történelmileg egyre jelentősebb szerepet játszott társadalmi munkamegosztás szüksége és ténye érvényes a települések közötti munkamegosztásra is. Történelmi vizsgálódásaink során mindig érvényesítettük ezt a szempontot, megpróbáltuk Sopron város mindenkori történelmi küldetését, feladatát fölismerni és megfogalmazni, s a helytörténeti eseményeket és folyamatokat annak alapján értékelni, megfelelnek-e ezen munkamegosztás tényének, elősegítik-e, hogy a város megfeleljen a feladatoknak. Ha a munkamegosztás, a speciálisan városi történelmi szerep tényét elfogadjuk, el kell fogadnunk, hiszen egészen világos, hogy ennek egyik, ha nem az egyetlen, legfontosabb eleme a művelődés koncentrálása, a tágabb környék iskolai igényeinek kielégítése. Eltekintve attól, hogy amíg létezett Sopron megye, könnyebben volt értelmezhető a „tágabb környék” fogalma is, mégis megállapíthatjuk, hogy az „iskolaváros” Sopron, az általunk most vizsgált és bemutatandó korszak elején jobban ki tudta szolgálni az akkor sokkal nagyobb „tágabb környéket” az iskolai ellátás terén, mint napjainkban az azóta erősen megcsonkult ellátandó területet. (Megcsonkította először Trianon a megye felének elrablásával, másodszer az élet, a fejlődés más

iskolaközpontok kiépülésével és másfajta vonzásokörzetek érvényesülésével.) Hozzá kell még fűzni, hogy mindez a kor általános színvonalán, a kor magyarországi követelményeinek, szükségleteinek megfelelően történt és történik, — illetve így értékelendő.

Eszmefuttatásunknak, értékelésünknek legfontosabb eleme, szempontja kell legyen az imént említett általános színvonal és korszerűséglet, vagy társadalmi szükséglet. Hiszen máskülönb, ezen szempontok érvényesítése nélkül, hogyan ítélnénk meg a város iskoláit, a városvezetés iskolapolitikáját, hogyan határoznánk meg, kielégítő volt-e mindaz, amit az iskolák, az oktatás terén a korban látunk, s azt, volt-e e téren fejlődés. A társadalom élete és a mindenkori gazdaság, a termelő, az értékteremtő munka, koronként más-más, mégpedig nagyságrendjében is és szerkezetében is más képzettséget kíván meg a társadalom egyedeitől és ennek megteremtéséhez, előállításához másfajta iskolákat, számban is több vagy kevesebb oktatási intézményt és ezekben más módszerű és tartalmú oktatást. Ez utóbbit a társadalom azoktól várja, akikre a korszak érvényes munkamegosztása a feladatot kiróta, azaz korszakunkban elsősorban az államtól majd a különféle iskolafenntartóktól, pl. esetünkben Sopron várostól, annak mindenkori tanácsától.

Városunkban az egyes korokban működött iskolák súlyát, értékét, a városi társadalom és a városvezetés oktatáshoz való viszonyát tehát csak az alapján ítélnék meg — ha egyáltalán megítélhetjük —, hogy az iskolák tudták-e adni azt a művelődési tartalmat, amit a kor gazdasági-társadalmi élete szükségelt, annak a körnek tudták-e adni, amely körnek a társadalmi munkamegosztásban és hierarchiában éppen arra a műveltségre volt szüksége — és csúnya mai szóval: jogosítványa —, valamint, hogy ezekben a dolgokban a város oktatási rendszere mekkora földrajzi területet tudott kiszolgálni, s a városban sokak által, többnyire a város által fenntartott oktatási intézmények biztosítottak-e Sopronnak nagyobb körben is kulturális központ szerepet. A dolognak egyik fele, nevezetesen az, hogy az iskolai oktatás tartalma tudja-e követni a történelmileg változó általános és speciális művelődési igényeket, prózaiban megfogalmazva: a termelő munka képzettségi igényeit, nos ez a fele elsősorban pedagógiai kérdés, és teljesülése koronként az iskolákban működött pedagógusok fölkészültségén, látókörén és koruk pedagógiai nézeteinek befogadásán múlhatott. Az iskolafenntartók, mondjuk: éppen a város, arról felelnek a történelem előtt, hogy fölkészített intézményekben és megfelelő társadalmi körnek tudták-e biztosítani a koronként új és újabb ismeretek megtanulásának lehetőségét. Tudatos volt-e a városi tanács és a többi iskolafenntartó a város egész iskolarendszerének fenntartásában és a korszerűségletnek megfelelő fejlesztésében, változtatásában.

Ez Sopron várostól is számon kérhető, hiszen a XVII. században a városi tanácsok stratégiai kérdésként igen céltudatos egyház- és iskolapolitikát folytattak, az iskolák szuverén uraként igyekeztek azoknak nemcsak szervezetét és fenntartási-működési körülményeit a legapróbb részletekig meghatározni, hanem még a tanítás tartalmát és mikéntjét is szoros felügyeletük alatt tartani. Ha most azt vitatnánk, mennyiben egyezik ez a gyakorlat az oktatási szabadság mostanában sokat emlegetett és a polgári társadalom alapismérveként citált fogalmával, próbáljunk inkább a XVII—XVIII. századi soproni iskolák több feldolgozásból megismerhető színvonalára gondolni.³

³ Az evangélikus gimnázium és a jezsuita (később bencés) gimnázium történetének több feldolgozása. Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története S. 1917. Bán János: Sopron újkori egyháztörténete, S. 1939. Müllner Mátyás: A soproni ágostai hitvallású ev. főtanoda története. A s. ev. gimn. évkönyve. 1853/54. Kurze Geschichte des Oed. Gymn. von Jahre 1636—1802. A bencés gimn. évkönyve, 1851/52. Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. SSz 1944. Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban, SSz 1967. Staud Géza: Iskolai színjátékok Sopronban 1615—1776. SSz 1977. 11—33. o. Németh Sámuel: A soproni liceum tanulójának külföldi tanulmányai, 1680—1782. SSz 1995/1. sz. U. ő: A soproni ev. liceum tanulóifjúsága a XVIII. században SSz 1957. 65—78. o.

2. Az államilag szervezett és ellenőrzött magyarországi közoktatás nyitányát jelentő Ratio Educationis, Mária Terézia tanügyi rendelete 1777-ben emellett, hogy a közoktatást valóban állami ügyvé tette, valamennyi iskolát állami ellenőrzés alá vonta, tartalmi követelményeket is állított az oktatási intézmények elé. Kötelezte a városokat a négyosztályos normál iskolák fönntartására, s az iskolai tanmenetekbe is beleszólva a középiskolákban általánosan szorgalmazta egyrészt az oktatás színvonalának javítását, másrészt a valós élet szabta követelményeknek jobban megfelelő műveltség, főként a reáliák iskolai oktatását.

A brennbergbányai elemi iskola, 1927.

Sopron város már 1777-ben fölállította saját normál iskoláját a Fegyvertár utcában. Ezen iskola mellett működött a városi rajziskola, mely mintegy száz évig a soproni ipari szakoktatás fontos intézménye volt. (Tulajdonképpen a rajziskola volt a háromosztályos normál iskola negyedik osztálya.) A városi tanács az iskola fölállításá után is folyamatosan figyelte annak munkáját és fontos határozatokkal, intézkedésekkel szabályozta működését. 1781-ben pl. eltörölte a normál iskola tandíját, majd kötelezte a város összes iparos és kereskedő tanoncát a rajziskola látogatására. Ugyanekkor, 1792-ben az elemi iskolai és normál iskolai tanítókat kötelezte a magyar nyelv megtanulására. Érdekes bizonyítéka a városi tanács gondoskodásának, hogy a normál

iskola tandíjának eltörlésével együtt az iskola tanítóinak fizetését az addigi fizetéshez mérten közel megkétszerezte.⁴

A gyakorlati élethez jobban igazodó tananyag és tanítási módszerek törvény szabta követelményével találkozott a soproni iskolák kiváló tanárainak pedagógiai törekvése. Ezekben az években figyelhetjük meg az ún. reál tárgyak valamint az anyanyelv — magyar és német nyelv — oktatásának előretörését a gimnáziumokban és ugyancsak ezekben az években tértek át az evangélikus gimnáziumban, előbb a felső osztályokban, majd a századfordulótól a grammatikai osztályokban is, az osztálytanítói oktatási módszerről a szaktárgyi-szaktanári rendszerre.⁵

Az iskolai tananyag és tanítás modernizálása azonban jó esetben soha meg nem álló folyamat, hiszen a követelményeket fölláttató élet is folyton változik. Vannak, voltak ennek a folyamatnak fontosabb szakaszai, csomópontjai, amelyekben a két változó egyaránt gyorsan fejlődött és végül az iskolának sikerült a megváltozott körülményeknek optimálisan megfelelnie. Ilyen volt a magyarországi — és soproni — közoktatás történetében a XIX. század első fele. A felvilágosodás eszméi még hatottak, még 1815 után is hatottak a társadalomban, s ezt követte a reformkor — és a romantika — nemzeti felbuzdulása. A természettudományoknak az elmúlt században megindult gyors fejlődése egyáltalán nem lassult, új és új ismereteket, reménybeli közismereteket termelt és az ipari forradalom eredményei sem maradhattak ismeretlenek Európának ezen a felén. A háborús évek gazdasági föllendülése, majd meg a gazdasági válság a termelő és a kereskedelmi szférában támasztottak az egyes néposztályok elé új és új követelményeket. A sokféle hatás és követelmény summázata, hogy Magyarországon a tőkés gazdaság és a polgári nemzet születésének kora ez és ennek a fél évszázadnak feladata a fejlett polgári közoktatás megteremtése ennek megfelelően.

Ismereteink szerint az általánosan kötelező és valóban fungáló elemi népoktatás és a magasabb studiumokra jobban előkészítő gimnázium mellett új iskolatípusok elterjedése és virágzása e pedagógiai folyamat legszükségesebb és legjellemzőbb eleme. Ezek: a gyakorlati életre kiválóan felkészítő polgári- és reáliskolák, valamint az általános népoktatás alapját jelentő néptanítóképzés. S ahogyan a nemzetévtől és a kapitalista gazdálkodás uralomra jutása is legalább fél évszázados folyamat, az új iskolák megjelenését és sikerét sem várhatjuk rövidebb időtől.

A polgári iskoláról először Bredetzky Sámuel kiváló tanár (1772—1812) életrajza tudósít, aki az evangélikus egyházközség fennhatósága alatt alapított polgári- és munkaiskolát a XIX. század elején, amely iskolában 150 diákot tanított.⁶ Valójában azonban polgári iskolákról majd csak a század vége felé a dualizmus éveiben beszélünk, ekkor szabályozta ugyanis törvény ennek az iskolatípusnak létét és működését. Ezen iskolatípus elterjedésének és virágzásának további eseményei: 1882: a Szent Orsolya rend polgári leányiskolájának alapítása, 1896: az irgalmasok (szürkek) polgári leányiskolája, 1904: állami fiú polgári iskola, 1918: állami leány polgári iskola

A magasabb szintű reáliskola szükséglete korábban és sürgetőbben merült föl a város oktatási rendszerében és több iskolafenntartó is foglalkozott a kérdés megoldásával.

⁴ Veszélka László: A soproni rajziskola története, SSz 1939. — A fizetés 100—120 forintról 200 forintra emelkedett.

⁵ Németh Sámuel: A soproni ev. lic. tantervei, tantervi utasításai és órarendjei a XVIII. században, Kézirat.

⁶ Leitner József: Bredetzky Sámuel SSz. 1938., 66—73. o.

Az evangélikus konvent már 1834-ben foglalkozott a reáliskola tervével és 1836-ban meg is indította kiegészítő reáltanfolyamát a liceumban. (Később az Eggenbergházban működött.) A konvent és az evangélikus iskolák tanári kara nem lehetett elégedett az általuk elérhető eredménnyel, mert 1843-ban felszólították a város tanácsát községi reáliskola létesítésére. Addig is azonban, amíg ez a valóban véglegesnek tűnő megoldás napirendre kerülhetett, az evangélikus reáltanfolyam nem sokáig maradt magára, mert 1850-ben — az Entwurf hatására⁷ a katolikus konvent alreáliskolát szervezett. 1853-ban az evangélikusok is reáliskolává fejlesztették tanfolyamukat. 1861-ben született meg az a városi tanácshatározat, mely kimondta, hogy gróf Széchenyi István emlékére a nevét viselő községi főrealtanodát alapítanak. A tervezett iskola 1868-ban vált valósággá a már tíz éve létező Templom utcai épületben, s az 1875. évi államosítás óta állami iskolaként működik — a mai Széchenyi István Gimnázium. A végső sikerig, a két felekezeti reáliskola egyesüléséig, illetve megszűnéséig ezek az iskolák évfolyamonként kereken száz növendéket oktattak. Mint ismeretes a reáliskolákban folyt gimnáziumi szintű oktatás tartalma annyiban különbözött a gimnáziumi tananyagtól, hogy a latin—görög, általában a klasszikus tudományok helyett főleg modern nyelveket, reáltárgyakat és készségi tárgyakat (rajz) oktattak igen magas színvonalon.⁸

A tanítóképzés ügyének rendezése régi adóssága volt a magyar közoktatási igazgatásnak és törvénykezésnek, véglegesen csak az Eötvös-féle népiskolai törvény rendezte.⁹ Pedig az iskolafenntartók már századokkal korábban fölismerték a népiskolai oktatók szakmai képzésében való érdekeltységüket és több-kevesebb következetességgel a gimnáziumok — esetenként a papneveldek — keretében tanfolyam formájában foglalkoztak a néptanítók képzésével is, vagy a korábbi időkben a gimnáziumi professzorok mellett működött öregdiák segítők válhattak néptanítókká.

A soproni evangélikus gimnázium keretében 1829-től létezett külön háromévfolyamú tanítóképző tanfolyam, mely 1854-től Pálffy József vezetésével külön iskolaként működött. Majd Pálffy, Kolbenheyer Mór lelkes és Király József Pál tanár buzgólkodása eredményeként 1858-ban fölépülhetett a dunántúli evangélikus egyházkerület soproni tanítóképző intézete. A katolikus konvent 1856-tól 1884-ig tartott fenn tanítóképzőt. Az orsolyiták tanítónőképzője 1864-től, az irgalmasoké 1899-től működött.¹⁰

1875-től 1879-ig az ev. liceum mellett létezett gyermekkertész tanfolyam, s a középiskolai színvonalú óvónőképzést az irgalmasok vezették be 1900-ban.

Természetesen hozzátartozna a korszak képéhez még a különféle szakiskolák sora is, azonban a megkésett magyarországi fejlődés eredményeként Sopronban ez csak a következő korszak jellemzője lehet. De a fenti két iskolatípussal a polgári iskolai oktatás két legfontosabb intézménye már viszonylag korán megjelent Sopronban. A sok és különféle középfokú iskola és elsősorban a pedagógiai középiskolák léte a városi és megyei értelmiség számára azt is jelentette, hogy mostantól Sopron város, mai kifejezéssel: pedagógiai műhelyeknek ad otthont, hogy a város és a megye pedagógus társadalma szakmai és érdekvédelmi szerveződéséhez helyben van a szervező munkára

⁷ Entwurf zur Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich, 1849.

⁸ Kárpáti Károly: A soproni m. kir. állami főreáliskola története, S. 1896.

⁹ 1868: XXXVIII. tc.

¹⁰ Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. SSz 1958. 193—206. o. Kelényi Ferenc: Pálffy József a népoktatásról és a tanítóképzésről. Ssz. 1964, 40—53. o.

alkalmas szakmai elit. A XIX. század második felétől sorra alakulnak a megyei tanítóegyesületek, jelennek meg a hosszabb-rövidebb életű pedagógiai szaklapok. Ezek ismertetése azonban már nem feladata a jelen dolgozatnak.

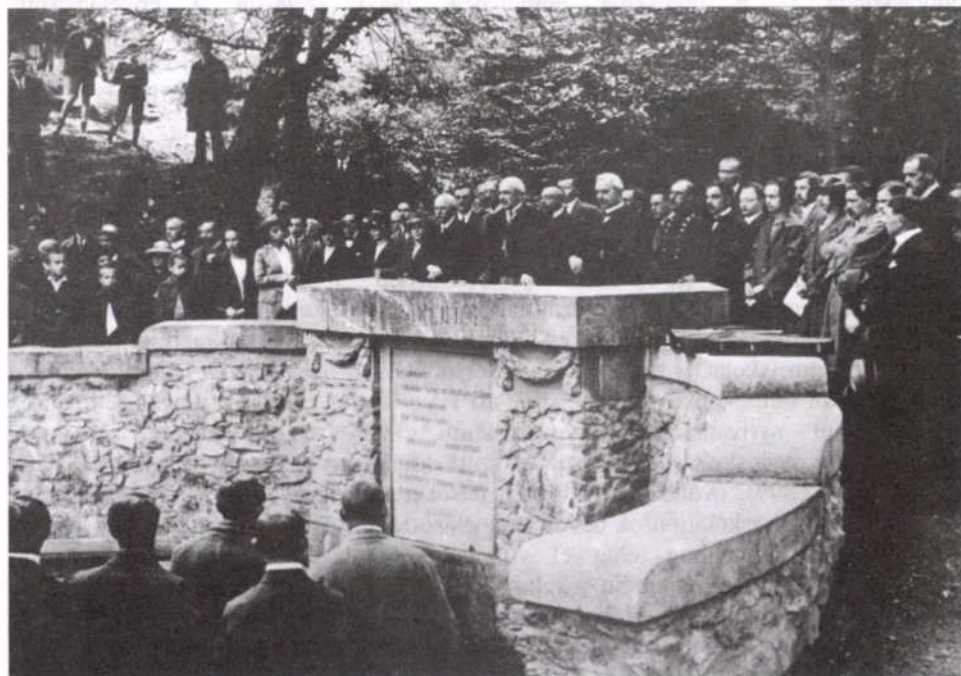
A soproni közoktatás történetének következő korszaka 1868-cal fog kezdődni, a már említett Eötvös József-féle népiskolai törvénnyel, amelynek hatályától joggal várhatjuk az egységes nemzeti oktatási szerkezetet. Az eddig áttekintett korban is érvényesülnie kellett azonban a nemzeti szellemnek, függetlenül attól, hogy az oktatási intézmények munkáját alapvetően osztrák, összbirodalmi törvények és elvek szabályozták. De a reformkor szelleme és az akkor között magyar törvények megkívánták és elősegítették a magyar karakterű, mondjuk ki: a magyar nyelvű oktatás megjelenését még Sopron városában is. E téma megpendítései szükségesek megjegyezni, hogy Sopron népoktatásának nyelve egészen 1945-ig szolgáiban megfelelt a lakosság nemzetiségi összetételének: vagyis a lakosság anyanyelvén oktattak az alapfokú iskolákban. A középiskolákban, amelyeknek tanulói nagyobb részt magyar községekből származtak, nyilvánvalóan nem sértett semmiféle nemzetiségi érdeket a reformkori nemzeti szellem és a mindenkorai politikai helyzet érvényesülése az oktatás nyelvében, feltéve, ha az oktatási nyelv megválasztása nem parancsra, hanem esetleg csak ajánlásra történt. A tanítás nyelvének változásaira idézzük a katolikus (jezsuita majd ferences majd bencés) gimnázium esetét. Ebben az iskolában a tanítás nyelve 1777-ig kizárólag a latin volt, majd 1777-től a latin és a német. A gimnázium 1792-ben állítja föl magyar tanszékét a magyar nyelv oktatására és 1806-tól már három nyelven oktatnak (latin, magyar, német), 1840—44. között az oktatás nyelve a latin és a magyar. 1844-től 1850-ig csak a magyar, 1850-től 1861-ig csak a német, 1861-től 1867-ig a magyar és a német. 1867-től a bencés gimnázium oktatási nyelve a magyar, de az első osztályban kiegészítő nyelvként még sokáig alkalmazták a németet, hiszen a tanulók egy része német nyelvű soproni iskolákból érkezett.¹¹

Közel azonos változások voltak az evangélikus gimnázium tanítási nyelvében is azzal a különbséggel, hogy 1849-ben az önkényuralom nem elégedett meg a német tanítási nyelv bevezetésével, hanem felfüggesztette a gimnázium működését. Ha azonban a két gimnázium — és a többi soproni középiskola — nyelvoktatásának színvonalát értékeljük, megállapíthatjuk hogy iskoláinkban a XIX. században, de később is, kitűnő szakembereket neveltek mind a magyar, mind a német kultúra számára.

3. Az 1868. december 5-én megalkotott első általános oktatási törvény, az ún. népiskolai törvény hatását elsősorban a címében szereplő népoktatás területén kell vizsgálnunk. A törvény hatálya a népiskolákra terjedt ki, a 8. §. szerint ezek: „az elemi és felsőbb népiskolák, a polgári iskolák és a tanítóképezdek.” A törvény a polgári állam természetének megfelelően állami felügyelet alá vonta az egész népoktatást, ugyanakkor az iskolák működtetése dolgában a teljes szabadság elvét érvényesítette. A 10. §. szerint: „Népoktatási nyilvános tanintézeteket a törvény által megszabott módon állíthatnak és fenntarthatnak a hazában létező hitfelekezetek, társulatok és egyesek, községek és az állam.” Ugyanakkor a törvény és gyakorlat ismerte a magániskola — azaz nem nyilvános iskola — fogalmát is. Iskolakötelezettséget írt elő a gyermekek 6—12 éves korára, a hat osztályos elemi után másutt tovább nem tanulók számára az ismétlődő iskolában 15 éves korig.

¹¹ Horváth Kristóf: A soproni kat. gimnázium története. A bencés gimnázium évkönyve, 1895/96.

Az oktatásnak, az általános népoktatásnak e törvény által megcélzott állapota a magyar gazdaság és társadalom akkori körülményei között sehol sem volt egyértelműen elérhető, de országosan hatalmas fejlődés volt a népoktatásban és a fejlettebb vidékeken, így Sopronban és Sopron megyében is az elért eredmény is igen tiszteletreméltó. Sopron városban több iskola is létesült — és épült — a korszakban, többféle fenntartó kezén (egyházközségek, vállalat, város és az állam), amely iskolákban ugyan a mai fogalmaink szerint az oktatás elég sanyarú körülmények között folyt. 1886-ban a város 13 elemi iskolájában 64 tanteremben 68 tanító 2771 gyermeket

Búcsúzás a Deák-kútnál, 1935 körül.

tanított (6-tól 12 éves korig). Egy tanteremre 48, egy tanítóra 40 gyermek jutott. Ugyancsak a mai fogalmaink szerint igen magas volt az iskolai mulasztások száma: egy beiratkozott tanulóra évi 17,4 nap. Ez a népoktatás és ilyen körülmények között hozta az országosan legjobb eredményt az analfabétizmus felszámolásában és általában a lakosság iskolázottságában. Nem csoda, hiszen a fenti számokkal jellemzett oktatási körülmény is a legjobb volt az országban.

A népiskolákban valóban a nép gyermekei tanultak, erről az iskolai évkönyvek kimutatásai is tanúskodnak. A törvény gondoskodott a szegénysorsú gyermekek tanulásának támogatásáról is. Miután 1887-ben az evangélikus konvent az addig kis körben fennált csekély tandíjat is eltörölte, Sopron város elemi szintű népoktatása teljes egészében ingyenes lett.

Az oktatási törvény a tanítás nyelvéről aképp intézkedett, hogy a népiskolákban a tanítás mindenütt a gyerekek anyanyelvén folyik. A nem magyar tannyelvű elemi

iskolákban nem, csak a felsőbb népiskolákban kellett tantárgyként, idegen nyelvként a magyar nyelvet tanítani. Ugyancsak 1886-ban Sopron 13 elemi iskolája közül kettő-kettőben a német, illetve a magyar volt a tanítás nyelve, kilenc iskola vegyes tannyelvű volt.¹² Mint már említettük, ez az elv érvényesült, a város etnikai összetételének változásával annak megfelelő arányszámokkal, egészen századunk közepéig.

A dualizmus éveiben a Sopron városban is megélné vált és fejlődő gazdasági élet szükségelte a képzetesebb munkaerőt, amit általánosságban a polgári iskolák már említett rendszere szolgált, továbbá a szakirányú középiskolák és a kötelező szakmunkásképzés. A már idejétmúlt rajziskola után 1884-nen létesült a város tanonciskolája¹³ a reáliskola épületében, majd 1898-tól a Fővényvermi laktanyaépületben működött. Évente 600 tanoncot tanított 50 szakmában. Ugyanebben az évben létesült a kereskedelmi középiskola és szakmunkásképző is. 1902-től ugyanebben az iskolában működött a női kereskedelmi iskola is. Az ipariskola 1912-ben kapott leány iskolatársat.

Mint látjuk — és láttuk a polgári iskoláknál és a tanítóképzőknél is: egy-egy iskolatípus soproni bevezetését hamarosan követte annak nőoktatással foglalkozó párja is. A nőoktatás kiválóan jó helyzetben volt Sopronban ettől függetlenül is, köszönhetően a városban tevékenykedő két női rendnek. Az 1747 óta városunkban működött orsolyita rend és az 1836-ban letelepedett Isteni Megváltó leányai rend (irgalmasok vagy szürkék), korszakunkban, a dualizmus éveiben valóságos iskolaerődöket építettek ki, hatalmas és a kor színvonalához mérten igen jól felszerelt épületeikben több iskolát is szerveztek. Az orsolyitáknál az elemi és ismétlő iskolák mellett 1864-től tanítóképző, 1882-től polgári leányiskola, 1907-től (magán jelleggel) majd 1923-tól nyilvánosan leánygimnázium, 1923-tól nőipariskola, 1941-től mezőgazdasági szakiskola működött. A szürkéknél elemi iskola, polgári (1896), tanítónőképző (1899), óvónőképző (1900), felsőkereskedelmi (1922) és nőipariskola (1923) volt az újabb iskolatípusok bevezetésének sorrendje.

Városunk nőtársadalma tehát el volt látva iskolákkal, pedig még a tiszti leánynevelőben indított háromféle iskolai oktatást és a községi majd állami felsőbb leányiskolát (gimnázium) nem is említettük.¹⁴ Egészen különleges iskola volt a siketnémák államilag segélyezett megyei és városi közös fenntartású és messze földön ismert intézete.

A fentebb ismertetett iskolák fenntartójuk támogatásából, állami segítyből és tandíjból tartották fenn magukat. Az elemi iskolák kivételével különféle mértékű tandíj minden iskolában rendszeresítve volt. De rendszeresítették a különféle tandíjfizetési kedvezményeket is — szociális helyzet és tanulmányi eredmény alapján —, a 20 %-os kedvezménytől egészen a teljes tandíjmentességig.¹⁵ A Széchenyi gimnáziumban 1941-ben az évi 100 P tandíj teljes egészét a tanulók 58 %-a fizette, míg teljes tandíjmentességet a tanulók 7,4 %-a élvezett. A szürkék tanítóképzőjében 1937-ben ugyanekkora volt az éves tandíj, s azt 42 tanuló fizette, tandíjmentes volt 62 tanuló. A

¹² Polgármesteri jelentések. A későbbiekre: A város evangélikus elemi iskoláiban az 1942/43-as tanévben a magyar tagozaton 181 tanulót 4 tanító tanított, a német tagozaton 181 tanulót 4 tanító tanított, a kétnyelvű tagozaton 343 tanulót 8 tanító tanított. A soproni evangélikus elemi iskola évkönyve, 1943/44.

¹³ Létesítését az 1884: XVII. tc. írta elő.

¹⁴ Kelényi Ferenc: Az első soproni felsőbb leányiskola a XIX. században, SSz 1966. 239—245. o. Az orsolyita iskolákban 1937-ben 1400 leány tanult.

¹⁵ Iskolai évkönyvek. Mécs Endre i. m. Svm. 1941. július 5.

polgári fiúiskolában 1937-ben 40 P volt az éves tandíj, amit a tanulók 47 %-a fizetett, míg 2 % volt teljesen tandíjmentes.¹⁶

Láthatjuk: a tandíjkezdmények nem rendítették meg iskoláink gazdálkodását, nem is rendíthették meg, az iskolák ellátási színvonalát valahogy fenn kellett tartani. Néhány iskolában, ha tekintélyesebb volt is a tandíjcsökkentés mértéke vagy egyáltalán csekélyebb volt a kivetett tandíj, az összképet az idézett három iskola tandíjfizetési rendszere jól szemlélteti: azaz a fogyasztó, az iskolába törekvő néposztályok oldalán a kedvezmény alig érezhető. Ugyanakkor azonban, különösen a jelentősebb történelmi múlttal rendelkező fontosabb középiskolákban, főként az evangélikus liceumban, majd a tanítóképzőben és a bencés gimnáziumban az alapítványok és ösztöndíjak tekintélyes tőkéjének kamatait tudták az arra érdemes diákok tanulmányainak — és egyetemi továbbtanulásának — támogatására fordítani.

De itt egy kicsit már előre szaladtunk. A dualista kor oktatási képeinek főlvázolásánál legalább meg kell említenünk a magániskolákat, mert létezésük általában speciális társadalmi igényeket elégített ki és ezáltal vált teljessé a város oktatási rendszere. Hammerl Lajos 1966-ban megjelent feldolgozásában tizenhárom XIX. századi soproni magániskolát sorol föl, s általában egyidőben 3—5 magániskola tevékenykedett városunkban. A közvélemény előtt is ismert ezek közül a két legtekintélyesebb, az 1853 és 1918 között működött Lähne intézet és Csöndes Ferenc magániskolája 1867—93-ból.¹⁷

Ugyancsak gazdagítja a képet, hogy a századvégen a tisztii leánynevelő intézet mellett valódi katonaiskola is megjelent a városban, a honvéd főreáliskola állami fenntartásban. A kétségtelenül tekintélyes iskola történelmi jelentőségét mi magunk azonban főként abban látjuk, hogy majd 1918/19-ben jól megépített épületei otthont fognak adni a Selmecbányáról menekülő főiskolának — jóllehet maga a katonai iskola még ezután is működött az akkor még félig kész Károly laktanyában.¹⁸

A soproni oktatástörténet XIX. századi, kitüntetetten a dualizmus kori történetéről összefogottan azt kell megállapítanunk, hogy az kitűnően beleillik a város általános akkori fejlődéséről kialakított képünkbe. Nevezetesen azt, hogy a XIX. század utolsó harmadának hatalmas gazdasági fejlődése gazdasági téren, kifejezetten az iparosodás terén nem jellemző Sopronra, inkább az, hogy a kétségtelenül megvolt fejlődés lassúbb és kisebb volt nálunk, mint más városokban, mondjuk mint az összes dunántúli városban. A gazdasági, pénzügyi fejlődés azonban jelen volt a városban, de annak energiái más területek fejlesztésében, a városi intézmények kiépítésében, általában az urbanizációban s mai közismert kifejezéssel az ún. infrastruktúra kiépülésében és fejlődésében hasznosultak. Az egyenlőtlen fejlődés majd mindenütt érvényes törvényének ez a különleges megjelenése azt eredményezte, hogy az ipari stb. termelés az ország egészéhez és más fejlődő városokhoz képest alig-alig növekedett, ehelyett olyan kiterjedt és fejlett infrastruktúra épült ki, olyan működő intézményrendszer létesült annak csaknem minden műfajában, amely a valóban elég jelentéktelen ipar és gazdaság többszörösét is ki tudta volna szolgálni. Lehet, hogy ez a kép éppen

¹⁶ U. o.

¹⁷ Hammerl Lajos: Soproni magántanintézetek a XIX. században, SSz, 1966. 143—150. o. Schneller Edit: Az első soproni felsőbb leányiskoláról. SSz 1943. 65—68. o. Losonczy Zsuzsa: A soproni Lähne nevelőintézet és gimnázium története SSz 1972. Hammerl fősorolását más források alapján napjainkban „kapásból” ki lehet egészíteni, bővíteni: Ehrlinger János rajziskolája, 1817—20. Wagner Klementina iskolája 1874—1908. Brzboháty Helén iskolája 1870. k. stb.

¹⁸ A mai József Áttila utcai lakótelep helyén.

képszerűség kedvéért kicsit túlzott, de az tény, hogy a soproni kultúra és oktatási rendszer dualizmus kori történetében olyan hatalmas fejlődést tudunk kimutatni, amit a gazdasági fejlődés üteme meg sem közelít. A dualista kor soproni oktatásától valójában csak a népoktatás elterjesztésének sikerét akartuk számon kérni, de a sokféle középfokú iskola és szakiskola megjelenését és virágzását látva, az iskolai évkönyvekből ezen intézmények fölszereltségét megismerve és nevelési munkájuk eredményeit sok más forrás és helytörténeti esemény ismerete alapján többé-kevésbé reálisan értékelve, ezt a megjegyzést is mindenképpen meg kellett tennünk.

4. A két világháború közötti Sopron oktatási helyzetének képét legjellemzőbben az változtatta, hogy megerősödött a városban a felsőoktatás jelenléte. Korábban az evangélikus líceumban a teológiai oktatás — papképzés — jelentette városunkban az oktatás felső szintjét. Tárgyalt korszakunkban ez az intézmény az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus teológiai karaként rangot, majd 1930-ban a Deák tér végén új, külön épületet is kapott. A másik felsőfokú intézmény a háború után hozzánk menekített selmecbányai főiskola bányászati, kohászati és erdőmérnöki karral. Mindkét, s különösen ezen utóbbi intézmény soproni története és jelentősége ismert, nem a jelen tanulmányban kell azt ismertetnünk.

További világosan fölismerhető jellemzője a korszak soproni oktatásának az iskolaépítések magas száma. Míg az ötven évig tartott dualista korszakban Sopronban 17 oktatási célra használt új épületet emeltek, az alig több mint fele időt átfogó jelen korszakban kerekén egytucatot. Ezek az építkezések nem a város oktatási rendszerében megjelenő új intézmények elhelyezését szolgálták, hiszen két új elemi iskola szervezése mellett — mindkettő új épületben — csak a szőlészeti szakiskola jelentkezett ekkor új intézményként s az sem új épületben. Az építkezések indoka és eredménye a meglévő oktatási intézmények jobb és korszerűbb elhelyezése, kiszolgálása.

Sopron város vezetői a korszak legtöbb sorsdöntő várospolitikai kérdését a lehetőségekhez képest kitűnően oldották meg. A közigazgatási területének kerekén felét elvesztett csonka megye székvárosának nem egyetlen vesztesége volt ez a presztizsvesztés. A történelmi vármegyének Sopron nemcsak közigazgatási központja volt, hanem gazdasági, társadalmi és kulturális, nota bene: oktatási központja is. Az ellátandó terület felére csökkenése csökkentette ezen funkciók súlyát, gyakorlásuk lehetőségét is. Ezt a helyzetet súlyosbította, hogy megváltozott, az élet minden területén megváltozott a kulturális és egyéb tájékozódás iránya és lehetősége. Sopron most valóban határváros lett, mert az államhatár, ráadásul az új, nem kívánt helyen meghúzott államhatár a történelemben most kezdett először valódi, elválasztó határként funkcionálni. Ugyan nem célunk a politikatörténet taglalása, itt meg kell jegyezni, hogy egészen világossá és súlyossá ez a dolog 1938-ban vált.

Egyszóval a minden szempontból új körülmények között Sopron városnak új létezési, fejlődési feltételeket kellett keresni és megteremteni. Ez, mint tudjuk az iparosítással, az idegenforgalom megteremtésével, a város kulturális szerepének megerősítésével és karakterének megjelenítésével fényesen sikerült. Ennek a tudatos várospolitikának része volt az oktatási intézmények támogatása, modernizálása, s ez a munka jelentős eredményeket hozott anyagi és szellemi értelemben egyaránt. Szellemiekben azt, hogy — a népszavazás tudati és erkölcsi eredményeivel is felvértezve — a város kultúrája, az oktatási intézmények a korszak végén

eredményesen verték vissza a német fasizmus, a Volksbund támadását.²⁰ Anyagiakban pedig azt, hogy a város szinte minden oktatási intézményének ellátottsága, épületállománya olyan értékes, mondhatni bőséges lett a korszak végére, hogy azok a második világháború után, az épületek katonai igénybevétele majd közel 50 %-os háborús rongáltsága ellenére már az 1945/46-os tanévben megfelelhettek szakmai

A városi ipariskola asztalosműhelye, 1943.

feladatuknak. 1945 őszén 9 elemi (általános) iskolában, 4 polgári iskolában, 8 szakiskolában, 5 gimnáziumban és 2 egyetemen indult meg a munka — sanyarú körülmények között, de megindult.²¹

A két világháború közötti fejlődés tehát új intézményeket alig hozott létre, csak javította a meglévő intézmények feltételeit, mint mondtuk anyagi és szellemi-pedagógiai értelemben egyaránt. Ez utóbbi dicsérettel azonban csínyján kell bánnunk, mert ez a fejlődés e téren éppen a leglényegesebbet, a legszükségesebbet nem alkotta meg. Nem hozta létre a nyolcosztályos népiskolát, az általános iskolát, holott az élet és ezt felismerve a pedagógus szakma ezt már a korszak elején sürgette.²² Ez azonban nem soproni bűn, ez a közoktatás állami irányítóinak bűne volt.

Visszatérve a háború utáni helyzetre: azokban az években nemcsak a város és oktatási intézményei voltak lerongyolódva, hanem a társadalom is, esetünkben a

²⁰ Ld. Pröhle Károly beszédét a liceumban, Nyugati Őrszem, 1941. Polster Rezső az ev. elemi iskolák igazgatója tiltakozott a Volksbund ellen. Isk. évkönyv. 1941.

²¹ Ld. Polgm. 7987/1946. Szájer József: A soproni alsófokú telekezeti iskolák államosításáról, SSz 1978. 143—150. o.

²² Soproni Hírlap, 1920. szeptember 28. Jelentés a Győregyházmegyei Tanító Egyesület közgyűléséről.

pedagógusok és a diákok. A diákok anyagi helyzetének megoldását és távolabbi célként az új értelmiségi réteg mielőbbi kinevelését célozta a népi indíttatású népi kollégiumi mozgalom, városunkban is kitűnő eredménnyel. Sopronban néhány tanévig négy népi kollégium működött.²³

A második világháború óta 51, az iskolák államosításától 48 év telt el az általános és középfokú oktatás terén, viszonylag kevés változással, főleg kevés új intézménnyel és oktatási épülettel. A ténylegesen új nyereségnek elkönnyelhető új oktatási intézmények és épületek létrejöttét indokolja a város népességszámának gyarapodása ebben a fél évszázadban, a meg nem épített iskolaépületek elmaradását pedig talán az is magyarázza, hogy Sopron város nagyságához mérten eddig is bőségesen el volt látva ezekkel a középületekkel.

Hogy azután mindaz, amit 1948 óta az állam és a város Sopron város oktatási intézményeiben és rendszerében létre hozott, fejlesztett és működtetett elégséges-e és mihez képest elégséges, annak megítélésére nem vállalkozhatunk. Hogy a mai soproni iskolák összessége tökéletesen ki tudja-e elégíteni a város társadalmának művelődési és képzési igényeit, nem tudhatjuk. Annak meglátására és megfogalmazására nem elégséges a leíró történelmi módszer.²⁴

5. Megpróbálunk néhány fontos dolgot meghatározni: Először: A városi társadalom, az iskolafenntartók gondosságát talán jól jelzi az általuk megvalósított építkezések koronkénti eloszlása.²⁵

Változások a soproni iskolai oktatás céljára szolgált épületállományban a XIX—XX. században

	1800—1850 50 év	1850—1867 17 év	1867—1918 51 év	1918—1945 27 év	1945—1995 50 év	összesen
új építés maradandó	3	6	17	12	6	44
foglalás veszteség	1 -	2 -	5 2	4 1	7 11	19 14
tényleges változás	4	8	20	15	2	49
jelentős bővítés	-	1	7	2	7	17

²³ Szita Szabolcs: A Sopron megyei népi kollégiumi mozgalom történetéhez. SSz 1977, 106—128. o.

²⁴ Augusztinovicz Elemér: Sopron gimnáziumai 1945—1975. SSz 1976. 1-20. o. Szabados László: A felsőfokú övönöképzés Sopronban. SSz 1964. 153—164.

²⁵ A részleteket ld. a függelékben! Adatainkat v. ö. Winkler Gábor Sopron építészete a XIX. században Bp. 1988. Itt az utolsó jegyzetben jegyezzük meg, hogy munkánk főbb forrásai a soproni iskolák nyomtatott éves jelentéseinek nagy tömege a Soproni Múzeumban.

I. Heimler Károly összefoglalása a soproni iskolákról, 1935. december 31-i állapot.

Tanintézet neve	Iskolafenntartó	Alapítási év	Tanulók Mtszáma 1934—35-ben	Tanfőlélet Mtszáma 1935.
I. Főiskola, egyetem				
M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtud. Egy. Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara	M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Min.	1735	I. félév 156 II. félév 154	19 rendes, 3 rendkívüli tanár, 2 rendk. c. 1 int. tanár, 11 ady, 10 tanár, 3 gyakornok
Erzsébet Tud. Egy. Evang. Hittud. Kara	M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Min.	1923	117	8 tanár, 1 lektor, 1 zenetan., 1 tornamest.
II. Közép- és középfokú iskolák				
Ág. Hitv. Evang. Reálgimnázium (Liceum)	Dunántúli Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület	1557	292	16
Ág. Hitv. Evang. Tanítóképző	Dunántúli Ág. Hitv. Ev. Egyh. k.	1858	141	13
Állami Polgári Fiúiskola	M. Kir. Államkincstár	1904	392	13
Állami Polgári Leányiskola	M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium	1918	210	8
Állami Széchenyi István Reálgimnázium	Magyar Állam	1850	415	28
Isteni Megváltó Leányainak Női Felsőkereskedelmi Iskolája	Isteni Megváltó Leányainak Rendje	1922	49	8
Isteni Megváltó Leányainak Polgári Iskolája	Isteni Megváltó Leányainak Rendje	1896	148	10
Isteni Megváltó Leányainak Tanítónőképző Intézete	Isteni Megváltó Leányainak Rendje	1899	158	16
M. Kir. Áll. Fáy András Fiú Felsőkereskedelmi Iskola	M. Kir. Államkincstár	1884	89	13
M. Kir. Áll. Leánygimnázium	M. Kir. Államkincstár	1871	246	28
Orsz. Gyermekvédő Liga Széchenyi István Fiúotthona	Orsz. Gyermekvédő Liga	1931	55	2
Róm.-Kath. Kisdudóvónőképző	Isteni Megv. Leány. Rendje	1900	28	12
Szt. Benedekrend Szt. Asztrik Gimnáziuma	Pannonhalmi Szt. Benedekr.	1636	376	18
Szt. Orsolyarend Leánygimnáziuma	Szt. Orsolyarend	1913	150	16
Szt. Orsolyarend Polgári Leányiskolája	Szt. Orsolyarend	1882	216	10
Szt. Orsolyarend Tanítóképző Intézete	Szt. Orsolyarend	1864	100	13
Zrínyi Ilona M. Kir. Tiszti Leánynevelőintézet	Honvédelmi Minisztérium	1921	108	16
III. Szakiskolák				
Ist. Megv. L. Női Ipariskolája	Ist. Megv. Leányainak Rendje	1923	48	48
Liszt Ferenc Zeneegyesület Áll. Eng. Zeneiskolája	Sopron Sz. Kir. Thj. Város és a Zeneegyesület	1829	184	10
M. Kir. Szőlészeti és Borászati Szakisk.	M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium	1922	21	3
Siketnérmák S. vármegyei és S. városi Áll. Segélyezett Intézete	M. Kir. Állam, Vármegye és Város	1903	104	16
Szt. Orsolyarend Női Ipariskolája	Szt. Orsolyarend	1923	22	8
S. Keresk. Testület Keresk. Tanoncisk.	Soproni Keresk. Tanfőlélet	1846	47	10
Városi Szakirányú Fiú és Leány Iparostanonciskola	Sopron Sz. Kir. Thj. Város	1884	642	10

Tanintézet neve	Iskolafenntartó	Alapítási év	Tanulók létszáma 1934—35-ben	Tanintézet létszáma 1935.
IV. Elemi iskolák				
Állami Népiskola Sopronkőhidtelep	M. Kir. Kincstár Igazságügyi tárca	1893	130	3
Áll. Ált. Továbbképzőiskola Sopronkőhidtelep	M. Kir. Kincstár, Igazságügyi tárca	—	11	3
Áll. Elemi Népiskola Brennebergbánya	M. Kir. Kincstár, Kultusztárca	1924	330	6
Áll. Ált. Továbbképzőiskola Brennebergbánya	M. Kir. Kincstár, Kultusztárca	—	129	6
Évang. Népiskolák	Soproni evang. Egyházközség	1557	1097	24
Évang. Ált. Továbbképzőiskola (ismétlő)	Soproni evang. Egyházközség	—	349	10
Isteni Megváltó Leányainak Gyak. Elemi Iskolája	Isteni Megváltó Leányainak Rendje	1866	167	3
Izr. Elemi Iskola	Soproni kong. izr. Hitközség	1867	80	3
Izr. Ált. Továbbképzőiskola	Soproni kong. izr. Hitközség	—	11	4
Róm. Kath. Elemi Fiúiskola	Róm. Kath. Konvent	1354	866	20
Róm. Kath. Ált. Továbbképzőiskola	Róm. Kath. Konvent	—	216	6
Soproni Erdei Iskola, Manningerház	Sopron Sz. Kir. Thj. Város	1918	36	3
Soproni Ev. Tanítóképző Gyak. Népiskolája	Dunántúli Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület	1883	46	2
Szt. Orsolyarend Elemi Iskolája (külső)	Szt. Orsolyarend	1747	721	14
Szt. Orsolyarend Elemi Iskolája (belső)	Szt. Orsolyarend	1813	74	3
Szt. Orsolyarend Gyak. Elemi Iskolája	Szt. Orsolyarend	1864	113	3
Szt. Orsolyarend Ált. Továbbképzőiskolája	Szt. Orsolyarend	1868	202	4
V. Kisdedővők				
Ag. Hitv. Evang. Kisdedővoda	Soproni Evang. Egyházközség	1862	157	3
Bölcsőde és Kisdedőv Egyesület Kisdedővodája	Bölcsőde és Kisdedőv Egyesület	1887	118	2
Brennebergbányai Áll. Óvoda	M. Kir. Kincstár, Kultusztárca	1930	108	1
Isteni Megváltó Leányainak Kisdedővodája	Isteni Megváltó Leányainak Rendje	1878	93	2
Népgyermekkert Egyesület Kisdedővodája	Soproni Népgyermekkert Egyesület (állami és városi támogatással)	1876	100	2
I. Községi Kisdedővoda	Sopron Sz. Kir. Thj. Város	1894	100	2
II. Községi Kisdedővoda	Sopron Sz. Kir. Thj. Város	1901	180	3
Róm. Kath. Kisdedővoda	Róm. Kath. Konvent	1876	137	3

Összesítés:

Főiskolai (egyetemi) hallgatók száma	427
Közép- (középfokú) iskolások	3173
Szakiskolások	1068
Elemisták	4578
Óvodába járók	993
<hr/>	
Összes tanulók száma az 1934/35. t. évben	10. 239

A számok tükrözik a városi tanács és a többi iskolafenntartó koronkénti gondoskodását, de tükrözik a korszerűségeket is. Távolság áll tőlünk, hogy felmentést adjunk a mindenkori városvezetésnek és az egyházak vezetőinek, vezető testületeinek (volt idő, amikor a kettő azonos volt), mégis meg kell állapítanunk, hogy az oktatási intézmények és épületek gyarapodásának ütemét elsősorban mégsem az határozta meg, hajlandó volt-e a város, az egyház erre áldozni, hanem az: szükség volt-e rá. Ezzel mégis csak kimondtuk: megítélésünk szerint Sopron városban az oktatási ellátottság minden időben nagyjából megfelelt a kor szükségleteinek.

Másodszor: A város központi funkciójának megfelelően a városvezetés az iskolafenntartók — esetenként maguk is nagyobb földrajzi egység testületei, pl: dunántúli ev. egyházkerület, bencés rend stb. — nemcsak a város társadalma, de nagyobb, koronként változó nagyságú tájegység művelődési, oktatási igényeit elégitették ki, s tekintélyes értelmiségi nemzedékek itteni nevelésével híveket szereztek a városnak. Ezzel szolgálták a város központi szerepének megvalósítását, erősítették szellemi vonzását és kisugárzását. Tétélesen nem foglalkoztunk ugyan a kérdéssel, de le kell jegyeznünk: abban a néhány esetben, amikor a város szűkkeblően azt mérlegelte, egy-egy intézmény fenntartásában, fejlesztésében mennyi a saját szűkebben vett érdekeltsege, mennyi az esetleges idegen, távolabbi érdek, minden esetben elsősorban magának ártott.

Harmadszor: A tárgyalásban elkerültük ezt a témát, de a soproni kultúrtörténet akármilyen vázlatos és felületes ismeretében is bátran kijelenthetjük: az iskolák itteni működésének haszna összehasonlíthatatlanul nagyobb annál, mint hogy ezekben az intézményekben tanulni lehetett, hogy ezek az intézmények szakembereket állítottak elő a városi élet számára. Az oktatási intézmények további áldásos hatásai közül csak azt vegyük figyelembe, hogy koronként változó, de minden időben tekintélyes számú szakembert foglalkoztattak, pedagógusokat, felsőfokú végzettségű kultúremlőket, akiknek léte, iskolai és iskolán kívüli tevékenykedése emelte, sok esetben kifejezetten meghatározta a város kulturális színvonalát és arculatát. És ez tény, tény attól függetlenül, hogy az egyes korokban, a múltban és napjainkban milyen volt és milyen a pedagógiai munka, magának a pedagógusnak hivatalos és társadalmi elismertsége, hogy a tudós professzor kénytelen-e előre köszönni a hadimilliomosnak vagy fordítva. Erről szól a város egész kultúrtörténete.

FÜGGELÉK

Jelentősebb iskolaépítések Sopronban a XIX. században, Trianonig bezárólag:

1813. Halász u. 9.	ev. elemi iskola	építető: ev. egyházközség
1824. Széchenyi tér 24.	ev. gimnázium	ev. egyházközség
1835. Templom u. 10/A.	ev. elemi iskola	ev. egyházközség
1838. Halász u. 44.	ev. óvoda	ev. egyházközség
1857. Templom u. 26.	városi reáliskola	város
1858- Halász u. 9.	ev. árvaház	ev. egyházközség
1858. Képezde u.	ev. tanítóképző	ev. egyházközség
1863. Orsolya tér. 3.	orsolyita iskolák	Szt. Orsolya-rendház
1864. Brennbergbánya Iskola sor	elemi iskola	bányavállalat
1866. Templom u. 10.	ev. elemi iskola	ev. egyházközség
1867. Paprét	tornacsarnok	S. Torna- és Tűzoltó Egyl.
1869. Pócsi u. 25.	Csöndes-féle iskola	Csöndes Ferenc
1870. Bécsi út	Lähne-féle iskola	Lähne Frigyes
1870. Paprét	tornacsarnok bővítés	STTE
1871. Széchenyi tér 11.	ev. gimn. bővítés	ev. egyházközség
1872. Liszt Ferenc u.	reáliskola bővítés	város
1874. Szent György u. 9.	bencés gimnázium	Pannonhalmi Bencés főapátság
1875. Fegyvertár u. 5.	neol. izr. elemi	neol. izr. egyházközség
1883. Halász u. 38.	városi árvaház	város
1883. Rákóczi u. 8.	tiszti leánynevelő	az intézet
1884. Színház u. 27.	ev. elemi	ev. egyházközség
1884. Orsolya tér 3.	orsolyita iskolák bővítése	orsolyita rend
1886. Táncsics u. 2.	rk. elemi iskola	irgalmas rendház
1886. Deák tér 32.	felsőbb leányiskola	Vallás- és Közoktatási Minisztérium
1886. Jégverem 1.	rk. elemi iskola	rk. konvent
1890. Rákóczi u. 8.	tiszti leánynevelő bővítése	az intézet
1891. Petőfi tér 3.	rk. elemi iskola	rk. konvent
1894. Széchenyi tér 11.	ev. gimn. bővítése	ev. egyházközség
1898. Bajcsy-Zsilinszky u. 4.	honvéd főreáliskola	M. Kir. Honvédtanulmány Int.
1900. Ferenczy u. 1.	irgalmasok leányiskolája	irgalmas rendház
1902. Templom u. 23.	neol. izr. elemi isk.	neolog izr. egyházközség
1905. Deák tér 32.	tornaterem a leányisk.	VKM
1905. Bécsi u. 9.	Mária Josephinum Int.	Mária Josephinum Egyesület
1906. Halász u. 25.	városi fiú polgári isk.	város
1907. Cseresznye sor	Széchenyi fiúotthon	Gyermekvédő Liga
1910. Tóth Antal u. 1.	Siketnéma intézet	Sopron megye
1910. Bécsi út	Lähne-intézet bővítése	

Jelentősebb épületfoglalások (vétél, bérlet) és átalakítások oktatási célra:

1830. Templom u. 17.	zeneiskola	Zeneegyesület
1836. Halász u. 46.	óvoda	Óvoda Egyesület
1850. Rákóczi u.	tiszti leánynevelő	Egyesület
1850. Városmajor. Várker. 41.	rk. reáliskola	rk. konvent
1870. Új u. 28.	rk. tanítóképző	rk. konvent
1871. Hátsókapu 2.	felsőbb leányiskola	város
1876. Balfi u. 30.	óvoda	város
1898. Fővényverem 25.	ipariskola	város
1900. Újteleki u. 14.	ev. gyakorló elemi isk.	ev. egyházközség
1917. Brennbergi út 82.	erdei iskola	város
1881. Fő tér 8.	felsőbb leányiskola	város

Jelentősebb iskolaépítések Sopronban a két világháború között:

1927. Rákóczi u.	Tiszti leánynevelő int. bővítés	építető:
1927. Brennerbánya Soproni út 24.	elemi iskola	az intézet
		Urikány-Zsilvölgyi M
		Köszénbánya Rt.
1927. Ferenczy u. 5.	irgalmaskó óvónőképzője	irgalmaskó rend
1928. József A. u. 42.	ev. teológiai otthon	ev. egyházkerület
1929. Szent Imre tér	Szent Imre főisk. diákotthon	állam
1930. Deák tér 78.	ev. teológiai kar	VKM
1931. Rozália u. 1.	rk. elemi iskola	rk. konvent
1932. Deák tér 51.	ev. elemi iskola	ev. egyházközség
1934. Hunyadi u. 8.	ev. lic. diákotthon	Líceumi Diákszövetség
1938. Mátyás kir. u. 18.	domonkos diákotthon	domonkos rend
1943. Gesztenye sor 2.	domonkos diákotthon	domonkos rend
1944. Ady Endre u. 5.	főiskolai diákotthon	VKM
1944. Bajcsy-Zs. u. 9.	ev. tanítóképző	ev. egyházkerület

Jelentősebb épületfoglalások és átalakítások oktatási célra:

1922. József Attila u.	honvéd főreáliskola	HM
1927. Fenyő tér 1.	szőlészeti iskola	FM és város
1938. Rákóczi u. 37.	főiskolai diákotthon	Főisk. Ifjúsági Kör
1942. Mátyás kir. u. 5.	erdélyi diákotthon	Főisk. Erdélyi Kör

A soproni iskolai oktatás háborús épületvesztései a második világháborúban:

1. Múzeum u.	Tanítóképző
2. József A. u.	honvéd főreáliskola
3. Templom u. 23.	Neol. izr. elemi iskola

Egyéb épületvesztések a háborút követően:

1. Rákóczi u. 8.	tiszti leánynevelő intézet
2. Gesztenye sor 2.	diákotthon
3. Fővényverem 25.	ipariskola
4. Színház u. 27.	általános iskola
5. Deák tér 32.	lánygimnázium
6. Sopronbánfalva	általános iskola
7. Sopronkőhida	általános iskola
8. Rákóczi u.	főiskolai diákotthon

Új iskolaépületek Sopronban 1945 óta:

1. Deák tér 78.	általános iskola
2. Soproni Horváth József u. 2.	általános iskola
3. Teleki Pál u. 26.	általános iskola
4. Bánfalvi út 48.	kertészeti szakiskola és diákotthon
5. Ferenczy János u. 60.	diákotthon
6. Ferenczy János u. 7.	vas- és villamosipari szakiskola

Épületfoglalások iskolai célra 1945 óta:

1. Rákóczy u. - Erzsébet u. Russ villa	zeneiskola
2. Templom u. 1.	diákotthon
3. Erzsébet u. 9.	diákotthon és szakközépiskola
4. Lackner Kristóf u. 7.	diákotthon
5. Mátyás király u. 21.	diákotthon
6. Damjanich u. 9.	diákotthon
7. Szent György u. 7.	egészségügyi továbbképző iskola

Jelentősebb iskolabővítések 1945 óta:

1. Ady Endre u. 5.	egyetemi diákotthon és könyvtár
2. Fenyő tér 1.	általános iskola
3. Ferenczy János u. 5.	óvónőképző diákotthon és tornaterem
4. Halász u. 15.	ipariskola
5. Halász u. 25.	általános iskola
6. Templom u. 26.	Széchenyi g. tornaterme
7. Hunyadi u. 8.	ált. isk.

A Csöndes-féle nyilvános tan- és nevelőintézet

Sopronban a múlt század folyamán magániskolák egész sora alakult: többségük magánilemliként működött, vagy zene- és nyelvoktatással foglalkoztak. Ezen kívül főként a nőnevelés terén tevékenykedtek, hisz az 1870-es éveket megelőzően a középfokú oktatás egyáltalán nem állt nyitva a lányok előtt. Az elemi elvégzése után a vagyonosabb polgárok leányai néhány évre zárdába, vagy valamely úrhölgy által fenntartott magán nevelőintézetbe kerültek, ahol nyelv- és zenetanulás mellett a társasági életre és a későbbi háziasszonykodásra készítették fel őket. Ilyen intézet volt Lenk Wilhelmina magániskolája az 1840-es években (1849-ben, amikor hatóságilag feloszlatták a magániskolákat — összesen hat leányiskolát és négy elemi —, megszűnt, majd 1867-ben újraindult). 1855-ben nyílt meg a Várkerületen Gilek Jeanetta magániskolája, ahol 11-féle tárgyat tanítottak. Egy évvel később a Szent György utcában Bauer Alexandrina nyitotta meg leányiskoláját Pensionat und Mädchenschule néven. A párhuzamos Templom utcában 1857-től működött Konstantia von Herdliczka Mädchen Lehranstaltja.

Bár a fiúk számára több lehetőség kínálkozott (gimnáziumok, reáliskola), az ő képzésükre is szerveződtek nevelőintézetek. Kezdetben elemi iskolaként indultak: a Laehne-féle intézet 1853-ban, Geronnay-Kossow Béla Authorisierte Knaben-, Lehr- und Erziehungsanstaltja 1860 körül, Csöndes Ferenc intézete 1866-ban. A felekezeti, illetve állami elemi iskolák szintjénél színvonalasabb oktatást ígértek. Az intézeti neveléssel a vidékről bekerülő gyermekek felügyeletét is biztosítani tudták. Mivel volt rá igény, idővel ezek az intézetek tovább bővültek a középfokú oktatás irányába, a módosabb polgárok, sőt nemesi családok pedig szívesen megfizették a jónévű intézeteket, ahol biztosítottak látták gyermekeik megfelelő felügyeletét, szellemi, testi és erkölcsi nevelését.

Az alábbiakban az egyik legszínvonalasabb városi magánintézet, Csöndes Ferenc nyilvánossági joggal bíró tan- és nevelőintézete kerül részletesebb ismertetésre.

Az intézet, mely iskola és diáktotthon volt egyszerre, 1866 és 1893 között működött a mai Fáy András Szakközépiskola épületében, a Pócsi utcában. Növendékei 6—14 éves fiúk voltak, akik felsőbb elemi, és alsóbb reáliskolai, illetve gimnáziumi osztályokba jártak.

A nevelőintézet történetére vonatkozó legfontosabb források az iskolai értesítők: sorozatuk sajnos nem teljes. Az 1870/71. és az 1872/73. évi értesítő német nyelvű, az 1875/76., 1883/84., 1886/87., 1887/88., 1888/89. évi magyarul íródtak. Iskolai anyakönyvek, tantestületi értekezletek jegyzőkönyvei nem lelhetők fel. Fennmaradt 1870—1872-ből egy magyar nyelvű önképzőköri jegyzőkönyv, ezen kívül Sopron Város Iskola-Bizottmányának iratanyagában található adatok az iskolára vonatkozóan.

Az alapító: Csöndes Ferenc

1835-ben született, a maga alapította, nyilvánossági joggal bíró tan- és nevelőintézet tulajdonosa és igazgatója volt. Intézetében magyar nyelvet és szépírást

tanított. Gazdasági cikkeket írt a Falusi Gazda (1865) és a Kertész-Gazda (1865—66) című lapoknak. 1871-ben alapította a Sopron című lapot, melynek 1873-ig tulajdonosa és szerkesztője volt. Programértékezői intézetének év végi értesítőiben jelentek meg: „Elveink és eredményeink” (1875), „A szülékhez” (1879), „A zártköri intézeti nevelés” (1880).¹

1882. szeptember 6-án halt meg a Salzburg melletti Schwarzach St. Veit-ben, 49 éves korában.²

Az iskola épülete

Az intézet eredetileg a Szentlélek utcában kezdte meg működését 1867-ben. Klausz Keresztély házában, az akkori Heiliger Gasse 349-ben, a mai Szentlélek utca 5-ben bérelt Csöndes Ferenc lakást az első emeleten.³ Emellett a város közelében egy kertet is fenntartott az intézet, ahol a növendékek a kertészkedés alapelemeit sajátították el.

Az iskola bővülésével hamarosan új helyre költöztek, a mai Pócsi utcában álló épületbe, melyet Schwarz Antal cukorgyártól bérelt az intézet.⁴ Az épülethez nagy kert is tartozott, mely a Pócsi domb tetején álló háztól egészen a Paprétig lefutott. Az 1871-ben közölt értesítő leírása szerint az eredeti épület mellett már két oldalszárny is működött. Ezeket a kert felőli szárnyakat már Csöndes Ferenc építtette.⁵

Az utcára néző, legrégebbi épületrészben az emeleten alakították ki a hálótermeget, a betegszobát és a ruhatárat. Ugyanitt laktak a kisasszonyok, akik a növendékek ruháit gondozták, továbbá volt itt egy nevelői lakrész is. A tanulószobák — egy tizenkét ablakos nagyterem és egy kisebb szoba — a kert felől nézve baloldali, nagyobbik szárnyban helyezkedtek el. Ugyanezen szárny földszintjén kapott helyet a kertre néző étterem, beljebb, a kapu felé haladva az éléskamra, a cselédszobák, a konyha, a mángorló, a vasalószoba, valamint az igazgató édesanyjának lakása. A kaputól jobbra, a jobbszárnyon helyezkedtek el a nevelőtanárok lakrészei, a tanári szoba, és a szárnyhoz csatlakozott még egy, a kertre néző, tágas terasz is. Ennek a kisebbik szárnynak az emeleten volt az igazgató lakása, az alagsorban pedig a fürdőszoba és a mosókonyha, valamint egy fegyverszoba. A hálótermek kivételével az egész épület gázvilágítással volt ellátva.⁶

A jobbszárny mellett található melléképületben az 1871-es értesítő szerint nevelői lakások, a kertész és a szolgák szállása, valamint egy famunkák (fűrészmunkák) végzésére alkalmas műhely volt. Az 1888-as értesítő már a jobbszárny mellett emelkedő 10 tantermes iskolaépületről tudósított, amely természetrajzi múzeummal, természettani szertárral és vegytani laboratóriummal is rendelkezett.⁷

Az 5162 nm. alapterületű kert az intézet büszkesége volt. Tulajdonképpen két telekből alakították ki, s mivel a terep a Pócsi domb felől a Paprét felé erősen lejt, lehetőség nyílt teraszos megoldásra. A kertben a fedett tekepálya mellett kavicsal borított udvar nyújtott lehetőséget a növendékeknek a mindennapi mozgásra.⁸

¹ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. VIII. köt. Bp., 1913., 453. o.

² Sopron, 1882. szept. 9. 2. o.

³ Hammerl Lajos: Soproni magánintézetek a XIX. században. In: Soproni Szemle (a továbbiakban: SSz), 1966, 145. o.

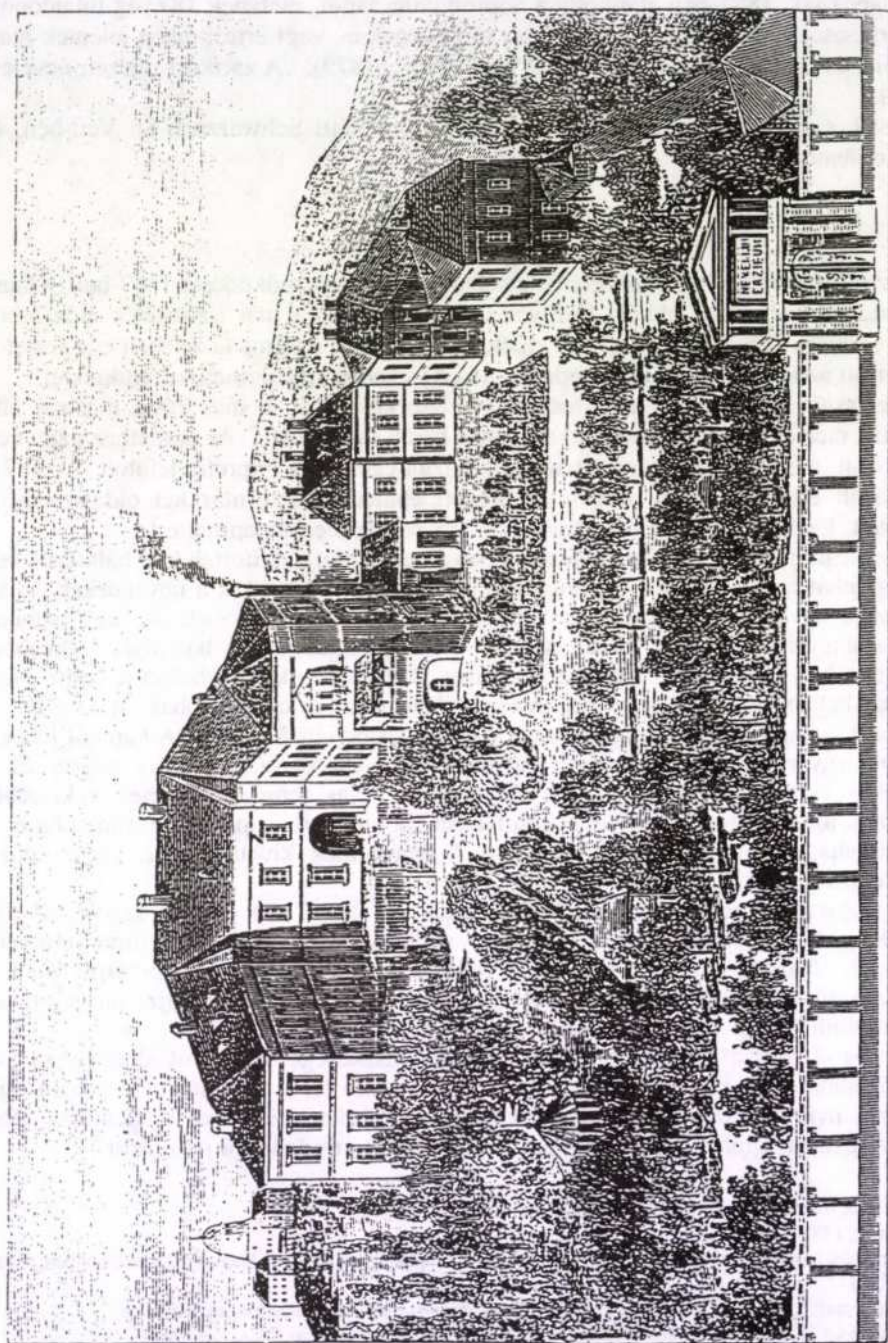
⁴ Hárs József: Régi utcanevek lajstroma. Kéziratban. Sopron, 1991. 4. o. Pócsi u. egykor Kis u.

⁵ Értesítő Cs 1871. 3. p. (A Csöndes-féle tan- és nevelőintézet értesítője az 18... tanévről.)

⁶ Értesítő Cs 1887/88. 13. p.

⁷ Értesítő Cs 1887/88. 14. p.

⁸ Értesítő Cs 1887/88. 14. p.

Csőndes J. F. tan- és nevelőintézete Sopronban

Az intézet szervezeti felépítése

Csöndes Ferenc 1867. január 14-én nyitotta meg iskoláját, melyben egy fiúk és lányok számára felállított, kizárólag a magyar nyelv tanítását célul tűző, elemi szintű felső iskola, és egy párhuzamos, csak fiúk számára létesített elemi tanoda működött.⁹

Az 1871-es program négy normál felső elemi osztályt és három reálgimnáziumi évfolyamot említett: „Das Institut besteht aus 4 Normal-Haupt-Schulklassen und 3 Klassen des Realgymnasiums, demnach aus 7 Jahrgängen”. Az intézet tanulói egyrészt bentlakók voltak, akik a házban laktak és tanultak, vagy esetleg városi nyilvános iskolába jártak, másrészt bejárók, akik a városban laktak és naponta 8—12 és 2—4 óráig az intézetben tanultak.¹⁰

1873-ban az intézmény további három reáliskolai osztállyal bővült, és ez év október 1-jén megkapta a nyilvánossági jogot, azaz államilag érvényes bizonyítványt adhatott ki. Az 1875/76-os értesítő közlése szerint „az intézet négy osztályú gymnasiumot, négy osztályú reál- négy osztályú elemi tanodát s a középtanodákra előkészítő osztályt foglal magában”.¹¹

Az 1887/88-as értesítő külön fejezetben foglalkozott az intézet szervezetével: ekkor már a négy elemi osztály mellett négy reáliskolai osztály és hat gimnáziumi osztály működött. Azok, akik ezen osztályokat már kijárták, továbbra is az internátusban maradhattak, és a felsőbb osztályokat a városi teljes nyolcosztályú gimnáziumokban, illetve a főreáliskolában fejezheték be. „Növendékeink, ha a reáltanoda negyedik — vagy a gymnasium hatodik osztályát bevégezték, tanulmányaikat a városi nyilvános tanodákban folytathatják, tehát intézetünkben maradhatnak, míg érettségi vizsgálatukat le nem tették.”¹²

Az intézet felügyeletét az alapításkor Rach Salezi Ferenc káptalani prépost látta el, mint katolikus jellegű iskoláét. Felügyeleti szerve Sopron Város Iskola-Bizottmánya volt, melynek az igazgató köteles volt évente jelenteni intézete állapotát.¹³ Az 1883-as középiskolai törvény megjelenése után az iskola, mint magánintézet, a minisztérium vezetése alá tartozó intézményként szerepelt, és a győri tankerülethez tartozott. A tankerületi főigazgató ugyanúgy látogatta és ellenőrizte, mint az állami kezelésű középiskolákat. Az intézet városi mentora, a főreáliskola igazgatója, aki ellenőrizte, hogy a reáliskolai és gimnáziumi oktatás az állami előírásoknak megfelel-e, illetve akihez szakmai kérdésekben állandóan fordulhatott az iskola, szintén több ízben ellátogatott az intézménybe.¹⁴

⁹ Hammerl 1966, 144. o. Sajnos az intézet 1866. évi programja, melyből Hammerl Lajos a Soproni Szemlében részleteket közöl, már sem a Soproni Levéltárban, sem a Pedagógiai Könyvtárban nem fellelhető. „... magyar hazánknak jelenleg ismét előtérbe lépő közjogi viszonyai okvetlenül megkívánják, hogy a honi nyelv megtanulására a kevésbé magyarajkú vidékeken kellő gond fordíttassék. Már pedig, aki az itteni helyi viszonyokkal ismerős, az tudja, hogy elemi iskoláinkban alig mutatható fel középszerű eredmény is a magyar nyelvtanulás tekintetében azért, mert annak megtanulására a tárgyhalmaz miatt kevés, s így éppen nem elegendő idő jut osztályrészül. Vállalatom eme részének célja tehát az, hogy tanítványaim a lehető legrövidebb idő alatt hibátlanul magyarul beszélni és írni megtanuljanak.”

¹⁰ Értesítő Cs 1871. 5. o.

¹¹ Értesítő Cs 1875/76. 36. o. Ez az év végi értesítő egy külön mellékletet is tartalmazott. „A tisztelt szülőkhoz” címmel, melyben a — gyakorlatilag a mai kollégiumnak megfelelő — tápintézetét hirdette meg Csöndes Ferenc. Itt a városi reáliskola és gimnáziumok vidéki tanulóinak adott szállást, emellett állandó felügyeletet biztosított, sőt korrepetálásra is adott lehetőséget.

¹² Értesítő Cs 1887/88. 14. o.

¹³ SVL IV/B/1111. (Sopron Város Iskola-Bizottmányának iratai.)

¹⁴ Értesítő Cs 1883/84. 10. o. „A főigazgató úr adhoc helyettesítője, tekintetes Salamin Leó kir. főtanodai igazgató úr, az idén többször személyre vette intézetünk mint tanodánk beléletét, s mindannyiszor a tapasztalatok alapján megelégedésének adott kifejezést.”

Tanárok és diákok/Tanárok

Az értesítők külön fejezetben közölték a tanárok névsorát, a nevek mellett a tanított tárgyak és osztályok feltüntetésével.¹⁵ Először a „kizárólag az intézetben működő nevelőtanárok” kerültek felsorolásra, majd a bejáró tanárok névsora következett. Általában jellemző, hogy a tanárok nagy része más iskolában is tanított. A bentlakó, csak az intézetben működő nevelők többsége tanárjelölt, vagy kezdő tanár volt, akik néhány év elteltével, némi anyagi egzisztencia megteremtése után kiköltöztek a városba, és valamely állami vagy egyházi iskolába kérték rendes tanári kinevezésüket. Bár az igazgató törekedett arra, hogy a tanárok és nevelők szakmai tudásukkal és életvitelükkel példát mutattak a növendékeknek, hosszú távon az iskolában tevékenykedjenek, az intézet egész működésére jellemző a tanárok váltakozása: alig néhányan vannak, akik huzamosabb ideig tanítottak itt. A tanári kar gyakori cserélődésében minden bizonnyal az intézet meg-megrendülő anyagi helyzete is közrejátszott.

Ugyanakkor a tanárok és diákok egymáshoz viszonyított aránya kedvezőnek mondható, már a kezdeti években is. Az 1872/73-as értesítő tanúsága szerint 102 bennlakó és bejáró növendékre 16 tanár jutott: „16 tagból áll a tanári kar, 10 lakik az intézetben, közülük egyben 8 nevelőtanár.”¹⁶ A későbbiekben, a növendékek számának csökkenésével ez az arány még inkább javult: átlagban ötven főnyi diákság mellett 13—15 fős tanári kara volt az iskolának.

A tanárok származását tekintve a tantestület összetétele vegyes: magyar területekről, az osztrák örökös tartományokból, Szászországból, Württembergből, egyéb német területekről jöttek. Csöndes Ferenc az 1870/71. évi értesítőben azt írta, hogy intézetének tanárai németek és magyarok, akik azonban németül is képesek tanítani, sőt a francia nyelv anyanyelvi tanára is képesített német nyelven való tanításra.¹⁷

A tantestület állandó tagjai részben az elemi, illetve a középiskolai osztályokban tanítottak, részben nevelőtanárként tevékenykedtek az internátusban. Ők tanították az idegen nyelveket, matematikát, természetrajzot, kémiát, földrajzot, történelmet, szépírást stb. Bejáró tanárok voltak a különböző felekezetek hitoktatói, a tornatanár, rajztanár, zenetanár, a fegyvergyakorlatokat oktató katonatiszt.

Az alábbiakban rövid — a forrásanyag hézagossága miatt korántsem teljes — áttekintése következik a Csöndes-féle tan- és nevelőintézet tanárainak, az általuk tanított tárgyak feltüntetésével.

Intézeti igazgatók

Csőndes Ferenc	1886—1882	
Max Vilmos	1882—1883	
Matavovszky B. Antal	1883—1884	
Kajaba Lajos	1884—1886	ideigl.
Halbsch Béla	1886—1888	ideigl.
Tóth Márton	1888—	ideigl.

¹⁵ Az 1872/73. évi értesítő még rövid életrajzokat is közöl. Értesítő 1872/73. 5—7. o.

¹⁶ Értesítő Cs 1872/73. 5. o.

¹⁷ Értesítő Cs 1870/71. 4. o. „Einige sind Deutsche, die andern Ungarn, die jedoch in deutscher Sprache zu lehren fähig sind. Der Lehrer des Französischen, dessen Mutterspache die Französische ist, hat auch im Deutschen eine gleich tüchtige Ausbildung erlangt.”

Bentlakó tanárok és nevelők

Sorszám	Név	Év ¹⁸	Tantárgy ¹⁹
1.	Csöndes Ferenc	1866—1882	szépipírás
2.	Blatzer Károly	1872—1874	német, szépipírás, ének
3.	Büttl János	1867—1887	magyar, német, földrajz, ének, történelem, aritmetika
4.	Moser József	1869—1875	magyar, német, földrajz, történelem, matematika, latin
5.	Opel Eduard	1872—1874	német, francia, földrajz, történelem, kémia, természetrajz
6.	Propper János	1872—1874	magyar, latin, görög, földrajz, történelem, földrajz, fizika
7.	Ruckgaber Gusztáv	1869—1874	matematika, fizika, építészet és mértani rajz, földmérés
8.	Skandera Leopold	1868—1874	német, aritmetika
9.	Hamrich Alajos	1869—1875	zene, zongora
10.	Ruckgaber Mária	1872—1874	német, francia, elemi tárgyak
11.	Bencsurik Tamás	1875—	német, számtan, szabadkézi rajz, szépipírás
12.	Eichhorn Jenő	1875—	francia, német
13.	Fábián Lajos tanárjelölt	1875—	számtan, mértan, mértani rajz
14.	Fittier Octáv tanárjelölt	1875—	német, természetrajz, vegytan
15.	Hrastilek Konrád	1875—	német, történelem, földrajz
16.	Kerner József	1875—	ének, zongora
17.	Kundrath János tanárjelölt	1875—	természettan, mennyiségtan, számtan
18.	Max Vilmos	1875—1889	földrajz, történelem, protestáns hitoktató, német, latin, torna
19.	Melchár József tanárjelölt	1875—1884	mértan és mértani rajz, számtan, mennyiségtan, földrajz
20.	Ochlaidtner Simon tanárjelölt	1875—	magyar
21.	Matavovszky B. Antal	1882—1886	állattan, ásványtan, földrajz
22.	Nagl Marian	1883—1889	latin, görög, német
23.	Bóbita Endre	1883—	mennyiségtan, növénytan
24.	Király Béla	1883—	magyar, latin, görög, ének
25.	Szentiványi János	1883—	magyar, történelem, földrajz
26.	Halbsch Béla	1884—1889	mértani rajz, földrajz, ásványtan, mennyiségtan, geometria, természetrajz
27.	Hegedüs Tivadar	1886—	magyar, történelem, francia

¹⁸ Az itt közölt évszámok az értesítőkből való előfordulás szerint értendők. Mivel az értesítők sorozata hiányos, a tényleges működési idő nem feltétlenül egyezik a táblázatban közölt adatokkal. Az első évszám azt az évet jelöli, amikor a tanár neve először szerepel az értesítőben, a második évszám az utolsó előfordulás időpontja.

¹⁹ Többet mind az elemi iskolában, mind a középiskolai osztályokban tanították tárgyaikat.

28.	Kocsis Gábor	1886—	számтан, szépírás, növénytan
29.	Sükösd Gyula	1886—	magyar, latin, görög
30.	Schöffmann József	1886—	elemi tantárgyak
31.	Tóth Márton	1888—	latin, görög
32.	Farkas Emőd	1888—	magyar, latin, történelem, számtan
33.	Sarudy György	1888—	magyar, latin, görög
34.	Purt Lajos	1888—	zene, ének, szépírás, elemi tantárgyak

Bejáró tanárok

1.	Fuchs Pál	1873—	aritmetika
2.	Wagenhofer Titus	1873—	kat. hitoktató
3.	Bancsó János	1873—	evang. hitoktató
4.	Elias Miksa	1873—1889	izr. hitoktató
5.	Göhring Tódor	1873—1876	torna
6.	Wilfing János	1873—	szabadkézi rajz
7.	Wallner József	1873—	zongora
8.	Rómay József	1873—	fegyvergyakorlatok főhadnagy
9.	Hauser Károly	1875—	szabadkézi rajz
10.	Kriegler Mihály	1875—1887	kat. hitoktató
11.	Popoviciu Simon	1875—	görögkeleti hitoktató
12.	Salamin Leo	1875—	francia
13.	Schimetsek Antal	1875—	zene
14.	Serényi Imre	1883—	francia
15.	Köpe Dezső	1883—	ref. hitoktató
16.	Fleischhacker M. Fridolin	1888—	magyar, francia
17.	Mika Károly	1888—	természetrajz
18.	Skoff Béla	1888—	mértani rajz
19.	Millner Lajos	1888—	kat. hitoktató

Diákok

A tanárok után essék néhány szó az intézet növendékeiről is. Az év végi értesítők rendszeresen közöltek adatokat a diákok származásáról, vallásáról, lakhelyéről, a szülők foglalkozásáról. Az 1872/73-as értesítő még csak egy ábécérendbe szedett névsort adott a növendékekről, az évfolyam és a szülők lakhelyének feltüntetésével.²⁰ Az 1880-as években már külön táblázatokban foglalták össze a diákok adatait. Készült statisztikai kimutatás „Az egyes tantárgyakban elért tanulmányi siker”-ről, közöltek táblázatot „A tanulók általános áttekintése” címmel, valamint „A tanulók otthonát feltüntető táblázat”-ot.²¹

Ezen kimutatások tanúsága szerint az intézet növendékeinek száma a kezdeti évek növekvő tendenciái után folyamatosan csökkent. Az 1872/73-as értesítő adatai szerint intézetnek összesen 102 tanulója volt: ebből 66 bentlakó növendék, 9 félpanziós, 27 pedig bejáró külsős. Alig három év múlva a tanulólétszám több, mint harmadával

²⁰ Értesítő Cs 1872/73. 11—13. o.

²¹ Értesítő Cs 1883/84. 24—26. o. 1886/87. 14—15. o. 1888/89. 23—25. o.

csökkent. A 64 növendék közül 38-an reáliskolai és gimnáziumi tanulók, öten a gimnáziumi előkészítő osztály, 19-en pedig az elemi iskola tanulói voltak. A következő évtizedben drasztikusan tovább csökkent a létszám, 1883/84-re 46 tanulója, 1887/88-ra már csak 29 tanulója maradt az iskolának. Az utolsó fellelhető értesítő adatai szerint a beiratkozott tanulók száma az 1888/89-es tanévben 27 fő volt.

Külvívősen tisztelt Felkészítő Úr!

Önnek felhívásánál eleget kezdve erremel van ismerem
azon növendékeim névsorát, kik a városból jöve
az inárcsai, erremel és Auldeni.

És Sopronban született fiúkban mint alább
a föbbiektől máshol született, de szintén nagy számban
jöttnek Sárospatacra, jelenleg Sopronban, lakna
Külvívő tiszteltetel magyá.

Felkészítő Úrnak
Sopron 1870. 1871.

alacsony költség

Vörösmarty J.

Csöndes Ferenc 1870. évi jelentése az Iskola-Bizottmánynak

„A tanulók otthonát feltüntető táblázat”-okban elsősorban Sopron város és nagyobb vonzáskörzete szerepelt: Sopron, Zala, Vas, Veszprém, Komárom és Pozsony vármegye, valamint az alsó-ausztriai területek. Ezeken kívül jöttek diákok mind a középiskolai, mind az elemi osztályokba Bécsből, Budapestről, Cseh- és Morvaországból, Bukovinából, Erdélyből.

A legtöbben egyaránt beszélték a magyar és a német nyelvet, körülbelül fele-fele arányban voltak magyar és német anyanyelvűek, a diákok három-négy százaléka pedig valamelyik szláv nyelvet beszélte anyanyelvként, és emellett tudott valamennyire magyarul vagy németül.

A felekezeti hovatartozást tekintve a növendékek mintegy 90 %-a katolikus vallású volt, ezután következtek az evangélikusok, és körülbelül egyforma számban az izraeliták és reformátusok, legkevesebben a görögkeletiek voltak.

A „Szüleik polgári állása” rovatban az alábbi kategóriák szerepeltek: értelmiségi, önálló őstermelő (földbirtokos és bérlő), önálló iparos, kereskedő, magántisztviselő, személyes szolgálatot tevő. A legtöbb szülő iparos és kereskedő volt, rögtön utánuk az értelmiségiek és az önálló kistermelők következtek. Jóval kevesebb volt a szülők között a tisztviselő, a személyes szolgálatot tevők rubrikája pedig legtöbbször üresen maradt.

Oktatás és nevelés

Nevelési elvek

Csöndes Ferenc intézetének értesítőiben újra és újra kifejtette a nevelésről vallott alapelveit. Az 1875/76-os „Általános értesítő” külön mellékleteként megjelent, „A tisztelt szülőkhöz!” című felhívásában a következőket írta: „A növendéket szabad társas életre nevelni, önálló munkásságra, öntökéletesítésre képesíteni — ez volt a főcél, mely szemem előtt lebegett s mivel e cél elérésére a zártkörű intézeti nevelést tartom egyedül czélszerűnek, semmi fáradságot, semmi költséget sem kíméltem, hogy intézetem szervezete, igazgatása, benne a nevelésügy kezelése teljesen ment maradjon ama hibáktól, melyek az intézeti rendszer czélszerűsége iránt aggodalmakat kelthetnének. ...Intézetemet 6—14 éves fiúk számára alapítottam, azon meggyőződésben, hogy ha a fiu az intézetemben uralgó elvek szerint 4—5 éven át vezetettet, megszokta a rendet, pontosságot, saját erkölcsi erejének tudata mellett lelkében meggyökerezett a társai iránti méltányosság, a jó, szép és hasznosnak önakaratu cselekvése iránti hajlam, bátran kibocsátható a szabadabb légkörbe s igen rossz kezek közé kellene jutnia, hogy elkorcsuljon.”²²

Az 1887/88. évi „Az intézetnek — fennállása huszonharmadik évében ujjolag átdolgozott s bővített — értesítője” részletekbe menően tudósított az intézet nevelési elveiről és azok gyakorlati megvalósításáról, úgy a tanulmányok, mint a nevelőintézeti életvezetés terén.

Csöndes Ferenc munkássága idején végig törekedett arra, hogy kollégái — főként a bentlakó tanárok és nevelők — szakmai tudásukkal és emberi magatartásukkal mindenkor példát mutassanak a rájuk bízott növendékeknek.²³ A helyes nevelés egyik sarkalatos pontja, hogy az nem fejeződik be a tanítási idő végezetével, hanem a növendékeknek állandó, szakavatott felügyelet és irányítás alatt kell lenniük: „... hogy az erkölcsi törvényt még csak tanuló, annak követésére, alkalmazására kellő értelemmel s akaraterővel nem bíró kiskorú minden lépten nyomon botlást követhet el, tagadhatatlan, hogy az erkölcsi ellenőrzésnek folyamatosnak kell lennie s a növendék egész életére, cselekvényeinek összegére kiterjednie: mert egy-egy rossz példa látása csak pillanat műve, egy-egy rossz alkalom hamar kísértetbe ejt s egyszerre lerontja azt

²² Értesítő Cs 1875/76. Melléklet: A tisztelt szülőkhöz! 1. o.

²³ Értesítő Cs 1870/71. 4. o. „Des Vorstehers Streben ist dahin gerichtet, dass die Lehrer und Erzieher bei tüchtiger fachwissenschaftlicher Verwendung und musterhaftem Lebenswandel Jahre hindurch und Dauernd in der Anstalt wirken, denn nur dann kann Tüchtiges erzielt werden.”

a mit fáradsággal és tán hosszú ideig építettünk”.²⁴ A bentlakó intézeti nevelőtanárok így nemcsak tanítási órákon figyelhették meg a rájuk bízott diákokat, hanem a tantermeken kívül is. A rendszeresen megtartott tanácskozások is azt a célt szolgálták, hogy a kollégák tapasztalataikat, nevelési elképzeléseiket egymás között kicserélhessék. „Az időnként tartott tanácskozmányokban megbeszélés tárgyai mindazon tapasztalatok, melyeket egyes nevelők a gyermek egyéniségéről szereztek s a netán mutatkozó hiányok valamennyinek összhangzatos és következetes közreműködésével orvosolhatnak.”²⁵

A nevelőknek figyelmet kellett fordítaniuk arra, hogy mindig a gyermek életkorának megfelelő feladatokat tűzzenek ki tanulóik elé. „A növendékek elfoglaltatását illetőleg a gyermekkorhoz mért intézkedések történnek és tartatnak fenn. A nevelőnek soha nem szabad felednie, hogy a gondviselése alatt álló fiukból önálló polgárok lesznek egykoron azért számolnia kell az ifjukur kedélyével, gondolkozásmódjával s az elérendő célra olyan eszközökkel kell élnie, melyek annak megfelelők.”²⁶

Ahhoz, hogy a növendék elfogadja tanárainak irányítását, nem elegendő a tekintélyelvű nevelés. Szükséges a kölcsönös bizalom, mely lehetővé teszi tanár és diák közös munkáját, hiszen amennyiben „a gyermeknek megfelelő ténykedésben kellő szabadságot engedünk a növendéknek s bizalmat gerjesztő bánásmódban részesítjük, nyílt könyv lesz előttünk annak egész egyénisége összes hajlamaival együtt, ellenőrizhetjük, a jó tulajdonságokat gyarapíthatjuk, a rosszra való hajlamot pedig józan elvekhez képest ártalmatlanná tehetjük úgy, hogy a növendék a nevelés által feltételezett kényszer alóli felszabadulása után önként alkalmazkodik ahhoz, a mit egy részt megszokott, másrészt pedig, — a mi földolog — helyesnek ismert.”²⁷ A kölcsönös bizalom kialakításának jó példája a zsebpénz, vagy a kártevés kérdése. A szabályzat szerint zsebpénzt sem szüleitől, sem másoktól nem fogadhattak el a növendékek, hacsak azt az igazgatóságnak át nem adták. A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy a szülők nem egyszer levélben, csomagban elrejtve küldtek gyermekeiknek pénzt. Csöndes Ferenc nevelési szempontból tartotta fontosnak, hogy a diákok ne kényszerüljenek a szabályok kijátszására, épp ezért kompromisszumos megoldást keresett. Nem tiltották tovább a zsebpénzt, csupán azt kérték, hogy azt megőrzésre az igazgatóságon adják le a tanulók, ahol az átvett összeget bármikor visszakaphatták. „E pénz fölött szabadon rendelkezik a növendék s ha a városban valamit vásárolni óhajt, szívesen elkíséri oda bármelyik nevelő. Vagyonáról mindegyik fiu jegyzéket vezet s nem egy fiu mutatott már fel gyakran jelentékeny összeget. Tudvalevő dolog, hogy a gyermeknek az a jobb, izletesebb, amit közvetlen maga vásárolhat. Miért ne szerzőnk meg neki ez ártatlan örömet? Habár sok vesződséggel jár.”²⁸ Hasonló elvek szerint kezelték a törött ablakok, megrongált padok stb. kérdését is: „Intézetünkben sem növendék, sem szülő nem téríti meg soha a tett kárt. Ez az intézet rendes kiadásai közt

²⁴ Értesítő Cs 1887/88. 20.: 4. o. „Az intézet igazgatója folyton növendékei között él, szerető atyaként örökösödik felettük a nap minden órájában, míg a tulajdonosnő hűséges odaadással helyettesíti a szerető gondos anyát: édes gyermekének tekinti valamennyit s viszont ők is szeretettel, bizalommal viseltetnek iránta. Ily kölcsönös szereteten s bizalom alapuló viszony közepette valóban csoda is volna, ha nagyobb erkölcsi kihágások fordulnának elő.”

²⁵ Értesítő Cs 1887/88. 24. o.

²⁶ Értesítő Cs 1887/88. 25. o.

²⁷ Értesítő Cs 1887/88. 26. o.

²⁸ Értesítő Cs 1887/88. 5. o.

foglal helyet. Ellenben ha a növendék csak egy ablakot tör is el, azonnal kopogtat a tulajdonosnő ajtaján s jelenti, hogy kárt tett: ha pedig esetleg nem találja szobájában és később jelenteni elfelejti, csak egyszer kell kérdezni, hogy ki tette a kárt, azonnal előlép az illető a többi közül. Ily alkalomkor a megtorlás színezete nélkül jóakaratulag figyelmeztetik a fiú vigyázatra, ügyességre, meggondoltságra, mint olyan tulajdonságokra, melyek a gyermeket is diszítik: továbbá, hogy elvégre az intézetnek tesznek kárt, miután azt zsebpénzükből levonni sajnálja, szüleinek pedig jogosan be nem írhatja. Ezek folytán aránylag csekély összeget is képvisel az, amit az év elején fizetni kell, míg az erkölcsi haszon, nevelési szempontból véve kiszámíthatatlan. Készakarva, durvaságból vagy hetykeségből növendékeink soha kárt nem tesznek s szinte csodálkoztunk, midőn egy intézeti igazgató panaszát olvastuk a fölött, hogy növendékei még passióból is törnek, zuznak, mondván: Apám elég gazdag, hogy megfizesse.”²⁹

Tantárgyak, tananyag

„A neveléssel karöltve, vagy inkább azzal kiegészítő részül egygé olvadva, jár az intézet tanügye. Ennek rendezésénél először az szolgált alapelvül, hogy a növendékek oly kiképeztetést nyerjenek az első osztályokban, melyre más körülmények közt nem igen tehettek volna szert, s így elvezettesenek azon időpontig, melyben tanulmányaik folytatása végett már az életbe kell lépniök, szóval: mikor jövőbeli élethivatásukról már fogalmat szerezhhetnek maguknak s ehhez képest magasabb tanulmányaikra nézve határozhatnak.”³⁰

Az értesítők osztályok szerint közölték az adott tanévben tananyagot, az egyes tárgyaknál az előírt követelmények, írásbeli dolgozatok, a használt tankönyv és a heti óraszám feltüntetésével.

Az 1870/71-es német nyelvű értesítő még az elemi iskolai osztályok tananyagát is közölte, bár nem évfolyamokra lebontva, hanem tárgyaként megadva a négy év alatt megszerzendő ismereteket. Az elemi iskolások tanultak hittant, mindenki felekezeti hovatartozásának megfelelően. Itt az értesítő a katolikusok számára előírt tananyagot közölte: az Ó- és Újszövetség történeteinek tárgyalása, a gyermekek korának megfelelően. Német nyelvből, csakúgy, mint magyarból el kellett sajátítani a folyamatos olvasást, az alapvető nyelvtani szerkezeteket, a helyesírást, az írásban és szóban való szabatos fogalmazást. Számтанból követelmény volt a négy alapművelet, a tizedestörtek és az egyszerű kamatszámítás ismerete, valamint a fejben számolás. Természetrajzból növény- és állattant tanultak, természettanból pedig a legfontosabb fizikai törvényszerűségeket, kísérletekkel alátámasztva. A földrajz anyaga a Föld általános ismertetése volt, különös tekintettel a Magyar Királyságra és az osztrák tartományokra. Történelemből a magyar történet rövid összefoglalása mellett híres emberek életrajzával ismerkedtek meg a kisdíákok. Rajzórán geometriai formákat rajzoltak és gyakorolták a modell utáni szabadkézi rajzot. Emellett mind a négy évfolyam tanult szépírást, másodiktól éneket és franciát, negyedik elemiben pedig a latin nyelv alapjainak oktatását is elkezdtek.³¹

²⁹ Értesítő Cs 1887/88. 6. o.

³⁰ Értesítő Cs 1887/88. 28. o.

³¹ Értesítő Cs 1870/71. 12—13. o.

Azok a tanulók akik a négy elemi osztályt elvégezték és bizonyítványt szereztek, továbbléphettek a középiskolai osztályokba. A későbbi értesítők már csak ezeknek az évfolyamoknak a tananyagát közölték, a tárgyakat osztályonként felsorolva. A reálgimnáziumi, majd reáliskolai osztályok az állami iskolák részére kiadott tanterveknek megfelelően tanultak: „A tantárgyak az egész intézetben oly terjedelemben s azon tankönyvek szerint adatnak elő, miként és melyeket a törvény az állami iskolákra nézve rendel.”³²

A törzsanyagban szerepelt hittan, a felekezetek közül az értesítők a számbeli többségben lévő katolikusok követelményeit közölték. Az évtizedek során gyakorlatilag nem változott a követelményrendszer: a tízparancsolat, az anyaszentegyház parancsolatai, katekizmus, imádság, bibliai történetek magyarázata.

Az intézetben megkülönböztetett figyelemmel kezelték a nyelvtanítást: „A gyermeknél csak egyik főcél lehet az idegen nyelv tudása, másik, voltaképeni főcél az, hogy az illető osztály tantárgyaiból is fel tudja mutatni a kívánt eredményt. Már pedig képzelhető-e, hogy valaki általa nem értett nyelven tanulhasson meg oly tantárgyakat, melyeknek megértése anyanyelvén is gondolkodásba kerül? ... A gyermeknek anyanyelvén kell tanulnia mindaddig, míg egyik vagy másik idegen nyelvben annyira haladt, hogy sikerrel hallgathatja a tanítást. E rendszer követése mellett növendékeink nem csak az előirt tantárgyakban szerzik meg a kellő ismereteket s végeznek évről évre egy-egy osztályt, hanem a német nyelvet is tökéletesen elsajátítják, oly annyira, hogy felsőbb tanulmányaikat külföldön is folytathatják, amiről a különféle katona-intézetek, tengeri akademiák, Ausztria számos középtanodái bizonyosságot tehetnek. A németajku növendékekre nézve a magyar nyelv tanulása kötelező s ezt a fentebb elősorolt körülmények között épen oly gyorsan megtanulják, mint a magyar fiuk a németet. Épen ily kötelező tantárgy az intézet összes növendékeire nézve a francia nyelv is, francia születésű nyelvtanító által előadva.”³³

Latinból a teljes nyelvtani anyag, és a felsőbb osztályokban auktorok olvasása volt a követelmény. Magyar nyelvből az alsóbb osztályokban szinte kizárólag csak nyelvtant, később irodalmat, retorikát, szavalást, verstant, sőt Shakespeare műveit tanulmányozva drámaelméletet is tanultak. Németből hasonló rendszerben épült fel a tananyag. Mindhárom nyelvből előírták legalább heti egy írásbeli dolgozat készítését. Az 1883/84. évi értesítőben az ötödik osztály tantárgyai között már megjelent a görög nyelv is, elsősorban nyelvtani anyaggal, de hatodikban már görög olvasókönyvet is használtak.

Történelemből elsősorban magyar történetet tanítottak, valamint görög és római történettel támasztották alá a latinórákon tanultakat, az 1880-as évektől pedig — a középiskolai törvényt követő állami tanterv hatására — a felsőbb osztályok részletekbe menően tárgyalták az egyetemes történetet is. Földrajz csak az alsóbb három osztályban volt, a tananyag az alapfogalmak és a kontinensek ismertetése mellett az Osztrák—Magyar Monarchia politikai földrajza.

A matematika többféle változatban szerepelt: az 1870/71-es értesítőben mint aritmetika és geometria, ez utóbbin belül mértani rajz és szabadkézi rajz(!), illetve matematika és geometria, 1875/76-ban valamennyi osztálynál mennyiségtan, ezen belül számtan és mértan, mértani rajzzal, 1883/84-től algebra és rajzoló geometria,

³² Értesítő Cs 1887/88. 30. o. Első középiskolai törvényünket 1883-ban adták ki, de az intézet ez év előtt is alkalmazkodott az állami előírásokhoz, melyeket az iskola alapításakor érvényben lévő Entwurf tartalmazott.

³³ Értesítő Cs 1887/88. 30. o.

illetve mennyiségtan az ötödik és hatodik osztálynál. A tananyag számtanból szinte változatlan: alapműveletek, hatványozás, elsőfokú egyenletek, kamatszámítások, váltószámítások stb., mértanból és mértani rajzból szerkesztések, térfogatszámítások, sőt a tanult geometriai ismeretek felhasználásával térképrajzolás.

A reáliskolai osztályok tananyaga értelemszerűen valamivel bővebb volt, csakúgy, mint természettanból, ahol mágnességéről, elektromosságról, hő-, hang- és fénytannál tanultak. Az 1880-as évek értesítőiben már nem is szerepelt ilyen formában a tantárgy, hanem a földrajz keretében oktattak úgynevezett fizikai földrajzot, ahol természettani alapfogalmakkal és egyszerűbb kísérletekkel ismerkedtek a diákok. Volt viszont természetrajz, kezdetben minden osztálynak, az 1880-as évektől pedig a reáliskola első osztályának, illetve a gimnázium negyedik, ötödik és hatodik osztályának, melynek keretében ásványtant, növény- és állattant oktattak.

A fenti tárgyakon kívül az intézetben több csoportban, kötelező jelleggel folyt a francia nyelv tanítása, heti egy órában szépírást, éneket és zenét is tanultak a növendékek. Ez utóbbi zongora- és hegedűtanulást jelentett, melyből a diákok „csak a szülők határozottan kifejezett kívánságára nyertek oktatást”.³⁴

Érdekes a szabadkézi rajz tanítása, amely hol a törzsanyagban belül, külön tárgyként (1870/71, 1875/76.), hol a mértani rajz keretein belül kapott helyet (lásd. fent). Érdemes talán megemlíteni, hogy az 1870-es évek közepén, abban az időszakban, amikor bejáró tanárként Hauser Károly festőművész, a Soproni Állami Főreáliskola tanára tanította a rajzot, 1873/74-ben az intézet a rajzoktatás színvonalát elismerő vallás és közoktatásügyi minisztériumi dicséretben részesült. 1875-ben pedig az első országos rajzkiállításon mértani rajzaiért kitüntetést, szabadkézi rajzaiért pedig elismerő oklevelet kapott az iskola.³⁵

Csöndes Ferenc nagy súlyt helyezett a növendékek testi nevelésére is, mint a szellemi nevelés mindenkori kiegészítőjére. 1867-ben épült fel az intézet közvetlen közelében, a Papréten, Magyarország első, állandó, az akkori igényeknek teljesen megfelelő (egyébként máig működő) tornacsarnoka. A növendékek heti két alkalommal vettek itt részt tornaórákon. Emellett úszni tanultak, a téli hónapokban hetente kétszer tánciskolába jártak. Nyáron az intézet udvarán katonatisztek irányításával had- és fegyvergyakorlatokat tartottak. „Az e részben való ügyesség elsajátítására a gyermekkor a legalkalmasabb: mert játszva tanulja meg mindazt, a mi 20 éves korban némi kellemtelenséggel jár, s ha idővel a haza és a király szolgálatába lép, reá nézve az előismeretek vajmi hasznosak lesznek. Nevelési tekintetben pedig a test edzése, a rend, pontosság, engedelmesség, bátorság, határozottság hathatósabb előmozdítása mind fontos tényezőknek ismervék el a legtöbb tanfőúr részéről.”³⁶ A gyerekeknek lehetőségük volt az udvaron és a kertben játszani, és gyakran vitték őket kirándulni is. „Vasárnap és ünnepen, valamint a szabad délutánokon nagyobb sétára randulnak ki a növendékek, mely közben növény- és rovargyűjtéssel mulatják magukat s mindezekből gyűjteményt állítanak össze. A város környéke ily kirándulásokra sok alkalmas hellyel kínálkozik.”³⁷

³⁴ Értesítő Cs 1886/87. 12. o.

³⁵ Értesítő Cs 1875/76. 1. o.

³⁶ Értesítő Cs 1887/88. 31. o.

³⁷ Értesítő Cs 1887/88. 16. o.

Igyúléis.

1870 2/2.

Chatarontulól olvasás, szavallás és mű-
dolgozat által isodalomunkat elismer-
désül, s a szig. bi. C. g. u. közt. alá. Köt. t. t. t. t. t.
melyet olvasás utján. C. u. d. a. l. o. m. i. K. ö. r.
m. e. k. m. e. s. t. u. r. k. e. l., melynek alap-
bálya K. i. l. o. m. l. e. i. r. a. t. t. a. k. K. i. r. a. t. a. l. o. r. K. ö.
r. a. l. a. s. t. a. t. t. a. k. e. l. i. r. o. k. n. e. k. K. ö. t. i. s. L. a. j. o. s. u. t.
a. l. e. l. i. r. o. k. n. e. k. N. a. g. y. T. a. l. o. m. a. n. u. t. L. a. j. o. s. u. t.
u. t. K. a. m. b. o. r. s. o. k. y. L. a. j. o. s. u. t. a. l. a. j. o. s. u. t. e. k.
C. s. u. t. i. n. g. m. o. n. d. u. t. e. l. l. e. m. i. s. e. k. K. a. t. i.
L. a. j. o. s. u. t. i. p. i. r. i. t. a. s. t. a. r. t. a. k. C. s. u. t. B. e. l. a. u. r. i.
K. i. s. m. y. k. i. m. o. k. o. t. a. t. a. k. C. e. t. h. a. S. t. i. h. a. l. y. i. s. L. a.
j. o. s. u. t. u. t. a. k. a. l. a. s. t. a. t. t. a. k.

Kam borsóky
Lajos

Közvilajoy
Lajos

Év végi vizsgák

A Csöndes-féle tan- és nevelőintézetet az 1874. évi 3720. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet 1873. október 1-jétől nyilvánossági joggal, azaz államilag érvényes bizonyítványok kiadásának jogával ruházta fel. Addig az intézet tanulói a város más, nyilvánossági joggal bíró iskoláiban tették le év végi vizsgáikat.

1874-től kezdve minden év júniusában nyilvános vizsgákat tartottak, „még pedig a középtanodákra nézve a kir. tankerületi főigazgató, a főleemi tanodára nézve a kir. tanfelügyelő jelenlétében. E vizsgálatra a t. szülők s a tanügy barátai is hivatalosak.”³⁸

Az első nap az elemisták, majd utánuk a középiskolások adtak számot tudásukról. A vizsgák ideje alatt kiállították a növendékek munkáit: rajzaikat, szépírási gyakorlataikat, természetrajzi gyűjteményeiket. A tanulók érdemjegyeiről tanári értekezlet határozott, melyről hivatalosan értesítették a szülőket. A diákok családját év közben is értesítették gyermekük előmeneteléről: minden évharmad végén osztályoztak a tanárok, de az igazgató, ha szükségesnek látta, más időpontban is küldhetett a szülőknél tájékoztatást. Az év végi értesítők táblázatban összefoglalva is közölték a tanulmányi eredményeket.³⁹

Önképzőkör

A Soproni Levéltár egyesületi iratanyagában található egy néhány oldalas, kézzel írt könyvecske, mely eredetileg a Csöndes-féle tan- és nevelőintézet önképzőkörének 1870 és 1872 között lejegyzett alapszabályát és az önképzőköri ülések jegyzőkönyveit tartalmazta. 1870-ből 15 jegyzőkönyvet, 1871-ből kettő, 1872-ből egy, és 1873-ból ismét két jegyzőkönyvet tartalmaz a kötet.⁴⁰

Nem tudni, hogy meddig működött a kör, de az alakuló ülés dátuma biztosan megállapítható: 1870. február 2. keltezéssel az alábbiak állnak a jegyzőkönyv első oldalán: „Elhatároztuk olvasás, szavalás és műdolgozat által irodalmunkat előmozdítani, s e végből kört alakítottunk, melyet szavazás utján »Irodalmi Kör«-nek neveztünk el, melynek alapszabályai külön leirattak.”⁴¹

Az említett alapszabályzat sajnos nem maradt fenn, de a kötet végén beragasztva található egy két évvel későbbi, az önképzőkör átszervezésekor alkotott szabályzat, mely 1872. január 10-én kelt. „Az Olvasókör tagjainak kötelességei és jogai” szerint a körnek voltak szavaló, nem szavaló és pártoló tagjai. A szavaló tagoknak kötelessége volt a gyűléseken megjelenni és havonként a 10 krajcár könyvtári illetéket leróni, valamint az elnök által kijelölt napra a vállalt költeményt megtanulni. Minden szavaló tag egyenlő szavazati joggal bírt, kivéve az elnököt, akinek voksa kétszeres értékű. Ezen felül hetente kétszer mindenki használhatta a könyvtárat. A szavaló tagok maguk közül tisztviselőket választottak, akik bizottmányi tagként szabályokat alkothattak, illetve a meglévőket megváltoztathatták.

³⁸ Értesítő Cs 1887/88. 31. o.

³⁹ Értesítő Cs 1875/76. 36. vő.; Értesítő Cs 1887/88. 32. o.

⁴⁰ SVL X/127. (A Csöndes-féle tan- és nevelőintézet Önképzőkörének iratai.) 1871-től több oldal hiányzik. A 74. oldalon található bejegyzés szerint: „Az ezen évi jegyzőkönyv a hivatalnokok által bármely módon, de meg lett csonkítva. És ezen hiba a tagoknak rovandó fel, miután alkalmatlan, rosszakaratú és tudatlan tisztviselőket választottak.”

⁴¹ SVL X/127. 1. o.

A kör tisztviselői:

- elnök, aki „köteles az Olvasóköriben felügyelni arra, hogy az Olvasóköriben a tagok kötelmeiket teljesítsék, továbbá köteles minden két hétben egyszer gyűlést hirdetni”.

- főjegyző, „kötelme a gyűjtésekről jegyzőkönyvet vezetni, s azt a gyűlés elején a megerősítés végett felolvasni ... továbbá kötelme a rendeleteket közzétenni...”.

- aljegyzők, „kötelesek a gyűlés mozzanatait jegyezni s a jegyzőkönyveket s más hivatalos rendeleteket közzé tenni”.

- főpénztárnok, aki „az egylet vagyonát kezeli, s arról pontos számolást tenni köteleztetik”.

- alpénztárnok, „a tagoktól beszedi az illetéket s bizonyos összeg bejöttével azt a főpénztárnoknak átadja”.

- könyvtárnok, „a könyvtárt kezeli s arról szintén számot ad”.

- alkönyvtárnok, „a főkönyvtárnoknak köteles segítségére lenni a könyvtár kezelésében”.⁴²

- titkár, akinek „kötelessége a szavalók neveit följegyezni s egyszersmind azon költeményt mit szavalni vállalkoztak”.

A nem szavalo és a pártoló tagok is részt vehettek a gyűléseken és használhatták a könyvtárat is, de nem bírtak szavazati joggal. Alapszabályban foglalt kötelességük volt „havonként pontosan leróni azon pénzt melynek lefizetésére magokat kötelezni oly szívesek voltak”.⁴³

A kör munkáját a vezető tanár irányította, akit a diákok maguk kértek fel e tisztségre. Az első évben Csöndes Ferenc volt a patronáló tanár, 1872-ben Büttl Jánost kérték fel.

Az összejegyzéseken először mindig felolvasták az előző ülés jegyzőkönyvét, amit a tagság jóváhagyott, illetve észrevételeit közölhette. Beszámoltak a tisztviselők az elvégzett feladatokról, és kijelölték a későbbi szavalókat. Ezután került sor a szavalatokra és előadásokra, melyeket közösen bíráltak, ugyanúgy, mint a pályamunkaként beadott műveket.

1871-től a tisztújító közgyűlések jegyzőkönyveinek függelékeként a tagok névsorát is közltek: 1871-ben negyven, 1872-ben ötvenhét tagja volt az önképzőkörnek.⁴⁴

Rendtartás

Az iskolák külső és belső rendjét az úgynevezett iskolai rendtartás szabályozta. Már a Ratio Educationis intézkedett a tanítási idővel, fegyelmi szabályzattal stb. kapcsolatban, ahogy az Entwurf is foglalkozott a kérdéssel. A Csöndes-féle tanintézet működésének ideje alatt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által 1876-ban kiadott középiskolai rendtartás volt érvényben, melyet az 1883. évi középiskolai törvénynek megfelelően újrafogalmaztak, majd 1890-ben módosítottak.⁴⁵ Bár ez elsősorban a középiskolákra vonatkozik, iránymutató volt az egész intézeti élet megszervezésére nézve.

⁴² Az olvasóköri könyvtár állományát a tagok könyvadományaiából vagy a tagdíjából fedezett könyvvásárlásokkal gyarapították.

⁴³ SVL X/127. 87. o.

⁴⁴ SVL X/127. 78—79. és 83—84. o.

⁴⁵ S 1878. január 19. 6. o. A középiskolai rendtartásról.

Házirend

Az értesítők külön fejezetben tájékoztatták a szülőket a házi- és napirendről, sőt az 1875/76-os értesítő táblázatban is közölte a „Házi- és napirend órafelosztását”-t.

A napirend a téli és a nyári időszakban kevés eltéréssel ugyanolyan módon volt kialakítva, figyelembe véve a fejlődő szervezet szükségleteit. „A tanórák, munkaórák s szabad idő oly formán vannak felosztva, hogy a növendékek munkásságát a szabad órák — mint pihenési idő, aránylagos időközökben szakítsák meg, mi által a lelkerő tulfeszítése elkerültetik s a növendékek előtt a munka és a játék váltakozása természetesnek tűnik fel.”

A diákok számára a nap télen reggel fél hatkor kezdődött. Hat órától hétig úgynevezett munkaórát iktattak be, ez után egy óra szünet következett: ekkor kaptak reggelit. Nyolc órától délig tartott a délelőtti tanítás, háromnegyed tíz és negyed tizenegy közt tízórai szünettel. Délben két órányi ebéidő és szünet következett, majd kettőtől folytatódott a tanítás. Délután négytől ötig volt uzsonnaidő, öttől hatig ismét munkaóra, hat és fél nyolc között vacsora és szünet, majd ismét munkaóra, fél kilencig. A munkaóra alatt mindenki elvégezhetette házi feladatát. Este fél kilenckor következett az esti ima elmondása és a takarodó. Az elemisták egy órával később kelhettek, és már nyolc órakor le kellett feküdniük. A nyári időszakban az egész napirend egy órával előbbre tolódott, és heti két alkalommal fegyvergyakorlatokat tartottak hat és fél nyolc között, amikor is az esti munkaóra elmaradt.⁴⁶

Egy héten kétszer volt fürdés, a fehérneműt hetente kétszer, az ágyneműt háromhetente váltották: „Kiváló gond fordítatik arra, hogy a növendékek tisztán tartásuk magukat s e végett a folytonos felügyeleten kívül, evés előtt naponként szemle tartatik fölöttük. Téli időben minden szombaton langyos vízzel való mosás s időnként, a mint a szükség parancsolja kádfürdő van elrendelve, melyet nyáron az uszási gyakorlatok pótolnak”.⁴⁷

Szerdán és szombaton csak délelőtt volt tanítás, a vasárnap természetesen szabad volt. Vasárnap és ünnepnapokon a növendékek nevelői kísérettel a vallásfelekezetük szerinti istentiszteleten vettek részt. A tanévet „Veni Sancte”-val kezdték, és „Te Deum”-mal fejezték be. Emellett megünnepelték Ferenc József névnapját (október 4.) és a koronázás évfordulóját (június 8.). A tanév szeptember közepén kezdődött és június végén fejeződött be.⁴⁸

Fegyelmi Szabályzat

A rendtartás keretein belül maga az iskola állította össze fegyelmi szabályzatát. Kezdetben a házirend végén közzétették az ún. általános szabályokat. A növendékek

⁴⁶ Értesítő Cs 1875/76. 32. o. Vö.: Értesítő Cs 1887/88. 16. o. Az étrend mai szemmel meglehetősen egyhangúnak tűnik, a mai felfogásunk szerinti egészséges táplálkozásnak pedig majdhogynem ellentmond. Ha azonban az adott korszak szemléletéhez igazodunk, kifejezetten bőséges, és megadja mindazt a fehérjét és szénhidrátot, amire a fejlődésben lévő szervezetnek szüksége van. „Az ételmelet illetőleg reggelire télen nyáron kávé zsemlyével, tíz órakor pedig egy-egy darab kenyér adatik. Délben leves, hus főzelékkel s tészta vagy pecsenye. Uzsonnára kenyér, a vacsora mindenkor husételből áll. Az étkezés több asztalnál történik, mindegyik asztalnál 6-8 növendék s egy nevelőtanár ül, ki is az asztalnál követendő rend s illemszabályok megtartására ügyel.”

⁴⁷ Értesítő Cs 1887/88. 17. o.

⁴⁸ Értesítő Cs 1875/76. 36. o. Vö.: Értesítő Cs 1888/89. 10. o.

Házi és napirend Órafelosztása

Nap	5—6	6—7	7—8.45	8.45— 9.15	9.15—11	11—3	3—5	5—6	6—7.30	7.30— 8.30
Hétfő	munkaóra		reggeli és szünet		tanórák		szünet		fürdés	vacsora és szünet
Kedd	szünet		tanórák		szünet		tanórák		fürdés	
Szerda	szünet		tanórák		szünet		tanórák		fürdés	
Csütörtök	szünet		tanórák		szünet		tanórák		Fegyver- gyakor- latok	
Péntek	szünet		tanórák		szünet		tanórák		fürdés	
Szombat	szünet		tanórák		szünet		tanórák		fegyver- gyakor- latok szünet	
Vasárnap	szünet		tanórák		szünet		tanórák		fürdés	

Jelen táblázat a nyári időszakra vonatkozik. Télen csak annyiban történik változás, hogy a reggeli munkaóra 6—7 tartatik meg s ennek következtében a délelőtti tanórák is egy-egy órával hátrébb esnek; továbbá, hogy a délutáni oktatás 2 órával kezdődik s fegyvergyakorlatok nem tartatnak.

Értesítő CS 1875/76. 32. p.

kötelessége volt betartani a házirendet: „mulattató könyveket” csak az igazgató engedélyével tarthattak maguknál, szüleiknek havonta kétszer kellett levelet küldeniük stb.⁴⁹

Az 1883/84-es értesítő teljes egészében közölte „A Csöndes-féle nyilvános tan- és nevelőintézet középiskolájának az 1883/84. tanévvel életbe léptetett fegyelmi- s rendszabályai”-t, amely nemcsak a tanítási idő alatti, hanem az azon kívüli viselkedést is előírta. Szabályozta a mulasztások igazolását, a tanulók kötelességeit, tiltotta a dohányzást, az egymás közötti cserét, adásvételt, könyvkölcsönzést. A diákok színházba, nyilvános helyekre csak igazgatói engedéllyel és szüleik kíséretében mehettek, egyébként este nyolc órára otthon kellett lenniük. Elvárták tőlük, hogy tanáraiknak, illetve általában a felnőtteknek megadják a kellő tiszteletet, és egymás között is illendően viselkedjenek. „Az iskola azon hely, hol az ifjú erkölcsi és szellemi kiképzését nyeri: ez megköveteli, hogy mint ilyen intézmény iránt a tanuló a legnagyobb tisztelettel viseltessék és annak törvényeit szigorú lelkiösmeretességgel megtartsa: azon időben is melyet nem tölt az intézet védszárnyai alatt, magát mindenha oly módon viselje, mint az tisztességes, jól nevelt ifjúhoz illik.”⁵⁰

Felvételi feltételek

Nemcsak az iskolai értesítők végén, hanem az új tanév kezdetével a napilapokban is megjelentek az intézetbe való felvételtől szóló közlemények.⁵¹

A növendékeket az év bármely szakában be lehetett íratni, beiratkozáskor a keresztlevelet, oltási bizonyítványt és középiskolásoknál a korábbi iskolai bizonyítványt kellett bemutatni. A tandíj egy iskolaévre (az iskola és az internátusi elhelyezés díja) az elemistáknak 500 forint — bejáróknak 30 forint —, középiskolásoknál 600 forint, bejáróknak 80 forint, más intézeteket látogató, azaz kijáró növendékeknek 400 forint, melyet több részletben is lehetett fizetni. A különórákért (angol, zene, lovaglás) természetesen külön díjat kellett fizetni.

A felvett növendékek előírt felszerelése a következőkből állt össze: „10 nappali és 5 éjjeli ing, 8 gatyva vagy alsó nadrág, 12 zsebkendő, 12 pár harisnya, 2 asztalterítő, 6 asztalkendő, 6 törülköző, 1 derékalj (Matratze), 1 paplan, 1 pokrócz, 1 váncos, 4 ágyi- és 4 paplanlepedő, 4 váncoshéj, 2 öltözet köznapi s 2 öltözet ünnepi ruha, 3 pár lábbeli, 1 evő- s 1 kávéskanál, 1 ritka s 1 sűrű fésű, 1 ruha-, 1 haj- és 1 fogkefe, végre egy pár éjjeli czipő.”⁵²

Összegzés

Csöndes Ferenc nevelőintézete érdekes színfoltja volt a múlt századi Sopronnak. Az intézeti nevelésnek ez a formája akkoriban még új volt Magyarországon. Külföldi példák nyomán, modern nevelési elvekkel próbált sokoldalúan képzett diákokat nevelni, akik későbbi tanulmányaik során külföldi tanintézetekben is megállják a helyüket. Lehetőséget nyújtott a módosabb polgárok és nemesek számára, hogy fiaik

⁴⁹ Értesítő Cs 1887/88. 34. o.

⁵⁰ Értesítő Cs 1883/84. 1. o.

⁵¹ pl.: Sopron, 1881. augusztus 31. 3. o. „A Csöndes-féle nyilvános jogú nevelőintézetnek elemi osztályaiba a bejáró tanulók beiratása folyó évi szeptember 1-től 8-ig eszközölhető. — Tandíj havonként öt forint, mely összegben az író- és rajzanyagokra teendő kiadás is bennfoglaltatik.”

⁵² Értesítő Cs 1887/88. 36. o. Vö.: Értesítő Cs 1870/71. 21. o.

hazai intézetben, családi keretek között, ne csak színvonalas szellemi, hanem vallási, erkölcsi és testi nevelésben is részesüljenek. A tulajdonos halála után az intézet lassú hanyatlásnak indult: az 1890-es években, amikor a konkurens Laehne-féle nevelőintézet második virágkorát élte, anyagi gondok és a növendékek számának erőteljes csökkenése miatt kénytelen volt bezárni kapuit.

Végezetül álljon itt néhány értékelő szó Csöndes Ferenc tollából: „A mi a tanulmányt illeti, bizton állíthatjuk, hogy növendékeink mindig kiállják a versenyt a legnevezetesebb bel- és külföldi tanintézetek növendékeivel. Intézetünkben sok magyar fiú lépett egyenesen külföldi intézetbe, ahol elismerést szereztek intézetünknek: másrészt pedig sok németajku növendékünk folytatta tanulmányait hazai, tehát magyar nyelvű tanodákban. Mert intézetünk egyik főcélja az lévén, hogy az idegen szellemű és nyelvű, tehát a külföldi nevelőintézeteket fölöslegessé tegyék, alkalmat nyújtunk arra, hogy a magyarajku növendékek a német, a németajkuak pedig a magyar nyelvet tökéletesen elsajátíthassák, a nélkül azonban, hogy növendékeink rendes tanulmányai egyik vagy másik nyelv előnyére csorbát szenvedjenek. E célra rendszeresen el is érjük, mert legtöbb esetben két év elegendő arra, hogy a magyarajku növendék a német, a németajku pedig a magyar nyelvet elsajátítsa. Intézetünknek a lefolyt idő alatt az elősorolt elvek szerinti működése nyújtá nekünk amaz örömdetes sikert, hogy hazánk legtekintélyesebb családjainak sarjaiból számlált növendékeket, sőt Ausztriából s más idegen tartományokból való szülők is megtisztelték azt bizalmukkal.”⁵³

Hárs József:

Önképzőkörök Sopronban 1867 és 1945 között

1. Nem lehet elég korán kezdeni

A népiskolák (elemik) életének mindig szerves része volt a jeles alkalmakra szervezett ünnepélyek sora. Ezeket tornateremben vagy udvaron tartották, s fő műsor számuk — természetesen — az igazgató beszéde az előljáróság, a szülők és a rosszhallatig álldogáló ifjúság előtt. Nem maradhatott el az iskola énekkarának és néhány nagyobb és tehetségesebb gyereknek a szereplése. Utóbbiak szavalatokkal tettek tanúbizonyságot tanítóik szívós munkájáról. Ha a tanintézetnek, mint az orsolyiták több iskolatípusának, kézügyességi tantárgyai is voltak, akkor az egész éven át ott készített munkadarabok színvonalasabbjai kiállításokon kerültek a felnőttek elé.¹ Ezekről az eseményekről értesítők (évkönyvek) és a helyi újságok számoltak be. Lehetetlen nem észrevenni, hogy amire évnívító, évváró, névadóra emlékezés, nemzeti ünnep alkalmat adott, abban már a későbbi önképzőkörök csirái bontakoztak ki.

Látványos és különös gonddal előkészített rendezvényeknek lehettek tanúi a meghatott szülők a millennium országos megmozdulásainak árnyékában.² A felnőttek

⁵³ Értesítő Cs 1887/88. 8. o. Az intézet diákjai között voltak az Erdődy, Festetich, Niczky, Széchenyi, Telegdi családok gyermekei, valamint a későbbi híres zeneszerző, Lehár Ferenc is.

¹ Rohn Nándor (szerk.): A soproni róm. kath. belvárosi elemi fiúiskola és a Szent Mihályról címzett róm. kath. elemi fiú és leányiskola értesítője az 1895/96. tanévről. Sopron, 1896.

² A katolikus iskolákat segítette a Szt. István Társulatnál kapható füzet, amely műsort, sőt beszédmintát is adott. Ism. Századok 1896. 474. o. A „megható” jelzöt ld. Rohn i. m. 52. o.

világának megosztottsága jelentkezett abban, hogy a katolikus népiskolák nem a többséggel, hanem az orsolyitákkal egyidőben (de nem együtt) tartották megemlékezésüket hazánk ezeréves fennállásáról. A róm. kat. belvárosi elemi fiúiskola és a vele együtt ünneplő Szent Mihályról címzett róm. kat. elemi fiú- és leányiskola (Jégverem 1.) a mise után, az előbbi udvarán hallgatta meg a műsort (Színház tér 6., később Petőfi tér 3.-ra változott). A püspöki kar („illetve kegyelmes főpásztorunk”) rendeletéből 1896. május 17-én adóztak az állam ünnepének. Nyomtatásban megjelentetett értesítőjük mindenről részletesen, sőt ami az igazgató, majd az orsolyitáktól műsor közben megérkezett Póda Endre apátplébános beszédét illeti, szószerinti közlésben számolt be.

Nem vitás, hogy festői lehetett (törekedtek is erre) az 1800 gyermek felvonulása a Várkerületen a Szent Mihály-templomban celebrált nagymisére, s az iskolák — ennek megfelelően — kívül-belül méltón voltak feldíszítve. (Nem írják, hogy segített-e a diákság.) Minket azonban az érdekel, hogy a katolikus konvent elnökének és a két iskola közös igazgatójának beszéde közé ékelődve megjelent az első gyerekszereplő (ötödikes fiú, szavalattal). Az igazgató történelem-ismertetője után pedig egész kis — mai szóval élve — kultúrműsor zajlott le. Vers és próza váltakozott, térképmagyarázattal és énekkel, magános produkciók hármass kiállással (4., 5., és 6. osztályos szereplőkkel).

Tormássy János tanító felolvasása valószínűsíti, hogy az egyébként is aktív férfiú lehetett a „hosszúnak tetsző, de aránylag rövid idő alatt bevégzett és a figyelmet állandóan lekötő” program összeállítója, a gyerekek felkészítője. Póda beszédével és közös imával zárult a délelőtt³. Tantestület és előjárói a Nádor-vendéglőben fejezték be a napot. Tormássy javasolta, hogy fényképen örökítsék meg magukat, a csoportképet méltó helyre akasszák, kis formátumban pedig mellékeljék a közelgő évzárókor az értesítőkhöz⁴.

Az Istenért, a királyért és a hazáért jelszó mást jelentett Póda Endre ajkán és mást az evangélikusoknál. Nemcsak a vallás, hanem az anyanyelv miatt is⁵. Az evangélikus népiskola, fiúk számára (Színház u. 27.), tanulóinak szinte kivétel nélkül német az anyanyelve. (A lányok a Templom u. 10.-be jártak, róluk az újságok külön nem emlékeznek meg.) Ezért a tantestület csak vonakodva tért át hivatalos nyelvhasználatában a magyarra. Megrovást is kapott a türelmetlenül magyarosító sajtótól! Annál nagyobb szó — ezt viszont az Oedenburger Zeitung nem mulasztja el kihangsúlyozni —, hogy millenniumi ünnepségükre *magyar* nyelvű műsort állítottak össze, bevonva ebbe a nagyobb diákokat is. Nem érhetne szó a ház elejét⁶. Sopronban sok fejtörést okozhatott az, hogy végső soron mit is ünnepeljünk, hiszen Sopront legkorábban (az akkori hivatalos álláspont szerint) 900-ban hódították meg Árpád hadai⁷. Ezek a kétségek természetesen nem tükröződtek a gyermekeknek szóló ünnepi szónoklatokban, sőt olyan kész sablonokat kaptak, amelyek középiskolás korokra is

³ Rohn i. m. 46—52. o.

⁴ Rohn i. m. 53. o.

⁵ Magyarország története 1890—1918. 7/1. köt. Bp. 1978, 155. o. A román, szlovák és szerb politikusok által szervezett nemzetiségi kongresszus 1895. aug. 10. Vagy: a Szerbiában meggyalázott magyar zászlóról. Az ünnepnaptár. Soproni Újság 1896. máj. 5.

⁶ Oedenburger Zeitung (a továbbiakban: Oe. Ztg.) 1896. máj. 14., Oedenburger Rundschau 1896. máj. 17.

⁷ A millennium az Akadémiában. A Történelmi Bizottság jelentése. Századok 1883. 185—212. o.

megmeregítték (s ezzel érdektelenné tették) számukra a történelemórákat⁸. Nem lehet elég korán kezdeni a gyermeki lélek betörettetését a felnőttek szigorúan szabályozott körülményei közé.

A belvárosi elemi iskola díszterme eredeti állapotban,
1896 k. Stagl felv. Soproni Múzeum, ltsz. 3056.

2. Rendeletek.

Az önképzőkör fogalmában kibékíthetetlen ellentétek feszülnek. Társas együttlélet biztosít, ám az előkészület magányát követeli; az iskolától kapott értékpluszt jelez, de rámutat a tanítás hiányosságaira is. Ezzel a tartalommal bő lehetőséget teremt minden korszak számára értelmezésének újrahangolására és eszköztárának ismételt átalakítására. Az önképzőkör a középiskolák ifjúsági egyesületei közül az egyik. Hogy

⁸ Becht Rezső visszaemlékezése (Soproni Füzetek '93, 20. o.): „Szabadságharc... Petőfi ... Kossuth ... 67-es kiegyezés ... a Habsburgok ... mindezt történelemnek, lezárt eseménysorozatnak éreztük, a nemzeti ünnepek évente újra-meg-újra átrágott szónoki tárgyának.” Uo. 31. o.: „A tanítás módja, de maga a tanterv is ... történelemben, irodalomban megrekedt a múlt század nyolcvanas éveinél, holott minket mindennél jobban érdekelt volna a saját korunk.”

mennyire fontos, mennyire nem, az függ az osztályok tehetségétől, a vezető tanár egyéniségétől, a hagyományoktól, s talán legkevésbé az iskolatípustól.

A kiegyezés utáni évtizedek első igazi szabályozása az oktatás területén a Sopronhoz több szálon is kötődő Trefort Ágostonhoz fűződik⁹. A középiskoláról és tanárainak képzéséről szóló törvényt 1883. május 27-én hirdették ki, s a következő tanévben megkezdték életbeléptetését. Kevés változtatással 1924-ig volt érvényben, amikor megszületett a Lex Klebelsberg (ismét egy politikus, akinek köze volt Sopronhoz)¹⁰. Ez az 1924. XI. t.c. mellékneve. Újítása: a gimnáziumok és a reáliskolák közé illesztette a reálgimnáziumot. Ennek alapján 1930-ra 119 fiúközépskola működött az országban, ebből 29 a gimnázium, 69 viszont reálgimnáziummá alakult. Maradt 22 reáliskola¹¹. Az így kiformalódott ötféle középfokú tanintézet (gimnázium, reálgimnázium, reáliskola, leánygimnázium, leánylíceum) tarkaságában az 1934. XI. t.c. igyekezett rendet teremteni az egységes gimnázium kinyilatkoztatásával, azonban csak 1938. május 22-én jelent meg hozzá a rendtartás, s ezt a háború miatt már nem lehetett keresztülvinni. Utána meg más szelek fújtak az oktatásügyben (is).

Mindhárom legfelsőbb szabályozás meghatározza a középiskolai tanítás éppen érvényes céljait, körvonalazza a szervezeti formákat, de nem említi az ifjúsági egyesületeket. Ezek körülírását rendeletekre bizza. Az előírásokat többé-kevésbé a diákok és vezető tanáraik önállóságától való félelem határozza meg. Nézzük csak, milyen gátakat szab a kötetlen képzelet köré például az 1890-beli rendtartás: „A két legfelsőbb osztály tanulói magán szorgalmuk és munkásságuk gyarapítására önképző kört is alakíthatnak, de mindig valamely szaktanár személyes vezetése, s felügyelete és az igazgató szigorú ellenőrzése mellett.”

Támogassa az iskola a tanulmányokat és ferde irányba ne terelje, örködjön ezen a többi tanár is és figyelje, hogy mit olvasnak a növendékek. Aki nem felel meg iskolai kötelezettségeinek, azt el kell tiltani a kör látogatásától (pedig lehet, hogy ott találna magára)¹². Az önképzőkörön elhangzott munkák nyilvánosságra hozatala tilos.

Ez ellen legfeljebb szignóval lehetett védekezni. Valószínű, hogy W. St., aki németre fordította Kozma Andornak a készülő országoskonkítás ellen kiáltó alkalmi versét 1920-ban, s az Oedenburger Zeitung február 24-i számában jelentette meg, nem más mint Stentzer (Szenczi) Willibald ötödikes bencés gimnazista. A tilalom jó ügy esetén is érvényes¹³.

Másféle körök, pl. ének vagy zene gyakorlására szolgálók is alakulhattak, viszont intézeten kívül semminemű társulatnak, vagy egyesületnek tagjai nem lehettek a tanulók.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium ezt megelőzően 1887-ben foglalkozott a középiskolák diákjainak egyesületeivel. Ebben a rendeletben leszögezi, hogy az ő

⁹ Trefort Ágoston (1817—1888) vallás- és közoktatásügyi miniszter több cikluson át Sopron országgyűlési képviselője. A Jereván-városrészt keleti végében meghúzó terecskét nevezték el róla, 1934-ben. Hárs József: Akikről utcát neveztek el Sopronban. Sopron, 1992, 57. o.

¹⁰ Gróf Klebelsberg Kunó 1920—22-ig nemzetgyűlési képviselője a városnak, 1922 tavaszán azonban alulmaradt a választáson Hebelt Edével, a szociáldemokrata ügyvéddel szemben. 1943-ban utcát neveztek el róla (ma: Ferenczy János utca).

¹¹ A reáliskola 1930/31. évi értesítőjéből.

¹² Példa lehetne az az 1927-beli VII. osztályos bencés diák, aki — bizonyítványában csupa hármassal (a 4-es volt akkor a bukás), Adyról tartott felolvasást. Igaz, hogy ekkor Hein Tádé volt a vezető tanár.

¹³ Hárs József: Magyar irodalmi művek fordításai a két világháború közötti Oe. Ztg.-ban. SSz 1988, 101. o.

hatáskörébe tartozik az alapszabályok jóváhagyása, bár a belügyminisztérium véleményét ki kell kérni. Az ifjúsági egyesületek csakis önművelődési, önszervezési, testedzési és szórakozási (persze nem kártya és teke) célokra alakulhatnak. „Feltétlenül kizárva a politikai vagy ilyen jellegű nemzetiségi egyesületek.” Csakis az illető tanintézet rendes hallgatóit vehetik fel tagokul (tehát pl. a magántanuló Weöres Sándort nem)¹⁴. Ha nem az alapszabályok szerint tevékenykednek, szigorú vizsgálat, felelősségre vonás, sőt akár feloszlítás is következhet. Ilyen esetről Sopronban nem tudunk, az viszont elő-előfordult, hogy némelyik kör — külső körülmények vagy érdektelenség miatt — hosszabb-rövidebb ideig szüneteltette működését.

A cél az ifjúság magasabb általános műveltséghez juttatása és előkészítése a felsőbb tudományos képzésre. A gimnáziumokban a humán tárgyak, a reálban a modern nyelvek és a természettudományos képzés voltak az uralkodók, de magyar nyelvet és irodalmat mindegyikben tanítottak. A nyolc osztályon keresztül, kötelező érettségi számonkéréssel. Előkészítés: legalább négy év az elemiben. A cél megfogalmazása az első világháború és az azt követő zűrzavar ellenhatásaként a harmincas évekre erősen vallásos színezetet nyert. Végig nincs szó arról, hogy lányok és fiúk egy osztályban tanulhassanak¹⁵. Illetve: egy kivétel mégis akadt, az orsolyiták leánygimnáziumának növendékei, amíg a tanintézet nem vált teljessé, a bencések fiú főgimnáziumában vizsgáltak.¹⁶

Az önképzőkörök célját sokféleképpen szövegezték meg. Általában azonban az iskolai előadások kiegészítő részeinek tartották. Ki úgy, hogy vezető tanárként itt pótolta azt, ami a tankönyvekből kimaradt (vagy netán nem jutott rá idő), ki meg úgy, hogy a délelőtti *tanítás* után ezen a foglalkozáson talált alkalmat a *nevelésre*. Századunk harmincas éveinek közepére a régi forma végképp elavult, válságba jutott. A túlterhelés miatti közömbösség passzívvá tette a tagságot, az irodalomcentrikusságnak is voltak ellenzői, a kör tömegjellege pedig gátolta az egyéniség kifejlődését. Ahogy mondták: „nem bontakozhatik ki a tanulók sokat emlegetett bátorsága a fellépésben és biztonsága az ítéletben.”¹⁷

Szakosztályokra bontották tehát az eddig egységesen irodalmi egyesületeket. Ilyenformán adtak több teret a reáliáknak. A módszerek természetesen eltérőek. Általános gyakorlat maradt viszont, hogy a különböző hazafias ünnepélyeket, a ballagást és legtöbbször a farsangot is az önképzőkör tagjai rendezték, műsoraikat ifjúsági (csak néha tanár-) vezetői állították össze. Ugyancsak szokássá vált a helybeli irodalmi megmozdulások látogatása, azért is, mert ott a diákok sokszor saját tanáraikat mint előadókat láthatták viszont. A jobb színházi előadások megtekintésére is kerítettek sort a lelkesebb vezetők. Mindenütt tiltották a késői kimaradást, ha valahová mégis elmehettek — nem egyedül —, azt be kellett írni az ellenőrzőkönyvbe, s aláíratni otthon, iskolában (diáklányok felnőtt kísérő nélkül még nappal sem ülhetek be fagyaltatózóba)¹⁸.

¹⁴ Weöres Sándor a Széchenyi reáliskola magántanulójaként 1931-ben érettségizik. Visszaemlékezése A soproni múzsa c. a Sarkady Sándor (szerk.): Vallomások a városról. Magyar írók Sopronról, Bp. 1978, 21. oldalán.

¹⁵ Hogy milyen prüd volt a világ még a húszas években is, arra példa, hogy az uszodákban évekig külön fürödtek a nők és a férfiak.

¹⁶ Az 1937/38. tanévre kiadott értesítő közli az orsolyiták gimnáziumának 25 éves történetét.

¹⁷ A bencés gimnázium 1932/33. évi értesítőjében.

¹⁸ Pl. Erdélyi Tibor százados, költő, az Irodalmi Kör egyik vezető tisztségviselője. Ír róla a M. kir. Rákóczi Ferenc honvéd főreáliskola értesítője az 1938/39. tanévről. Mészáros Sándor mint a Fáy András fiú felső kereskedelmi iskola igazgatója (az 1934/35. évi értesítőben).

Arra nincs módunk, hogy minden valaha létezett önképzőkör eseményeit rögzítsük, ezért csak a szerintünk legjellemzőbbeket válogattuk ki, s adunk róluk vázlatos képet. Nem adunk teljes listát, csak itt-ott utalunk azokra a diákokra, akik nagyobb — városbeli vagy országos — hírnévre tettek szert. A túlnyomó többség nyilván árnyékban maradt, de tette a dolgát, szívesen emlékezett vissza a délutáni iskolai foglalkozásokra, s késő öregkoráig szavalta az ott tanult verseket.

Sopron, Szt. Orsolya-zárda.

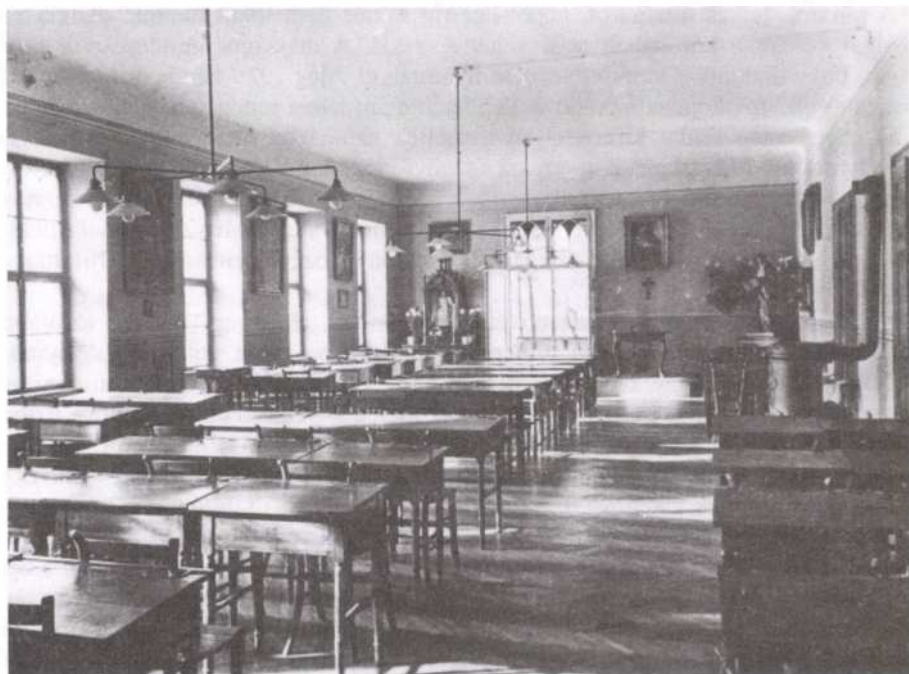
A téren még az 1929-ben a Hunyadi u. torkolatába helyezett hattyús szobor

3. A Szent Orsolya-rendi katolikus leánygimnázium.

A Széchenyi tér 20. sz. nagy épület, a tér és a Várkerület sarkán, 1907-ben került — vétel útján — az apácák tulajdonába. Földszintjén kényelmes helyet biztosítottak a nehezen benépesülő tanintézetnek, amely csak az 1922—23. tanévben érte el a nyolc osztályos gimnáziumi teljességet és 1925-ben az érettségi megtarthatóságának jogát. Bár a nyilvánossági jogot már az 1913—14. tanévre megszerezte, megelőzve a helyi állami leányliceumot és a Dunántúl többi leánygimnáziumát. Az első években még megfelelő tanerőkkel sem rendelkezett, a helybeli bencésektől került ki az igazgatója is. A növendékek az épületnek a második, részben az első emeletén lévő internátusban kaptak helyet, ha vidékiek voltak.¹⁹

¹⁹ Ld. a 16. jegyzetet.

A tanácsköztársaság idején „eltávolították a fészületeket és vallásos jellegű képeket az iskolatermekből, megszűnik az imádság és a vallásoktatás” — írják²⁰. Megszűnt a tanítás is — 1919. június 10-én. Nemcsak az orsolyitáknál. Alig kezdtek újra a „polgári rend és béke jegyében”²¹, újabb megpróbáltatás szakadt rájuk. 1921. augusztus 29-én, az alakuló értekezlet napján, arról kellett dönteniök, hogy maradnak-e vagy kiköltöznek az osztrákoknak ítélt városból. Mater Desits Ladislau fejedelemasszony úgy

Sopron, Szt. Orsolya-rendi intézet: Az internátusi növendékek nappali terme 1940 k. Soproni Múzeum ltsz. 42371.

határozott, hogy mind a nyolc osztályt megnyitják a beiratkozók előtt (végül nem volt elég jelentkező) azért, hogy ha az állami leánygimnázium az osztrák uralom alatt megszűnne, annak növendékei ide jöhessenek. Magyar marad a tanítás nyelve akkor is, ha az osztrákok megszállnák a várost²². A velencei egyezményrel és népszavazással tisztázódott Sopron hovatarozása, az intézet 1932-ig békésen tevékenykedhetett.

Ekkor a magasabb egyházi hatóságok rendelkezése okozott megrázkódtatást. A budapesti rendházat a sopronihoz csatolták, s így az ottani leánygimnázium tanerővel való ellátása hirtelenében a soproniakra szakadt. Kénytelenek voltak világi tanárokat óraadóként alkalmazni, még a reálgimnáziumból is, hogy pótolják az innen elhelyezetteket.

²⁰ Ld. a 16. jegyzetet.

²¹ A bencés gimnázium 1937/38. évi értesítőjében.

²² Uo.

Ez a mozgás az 1920 őszén alakult önképzőkört is érintette. Addigi irányítóját, Mater Varga Edithet 1932-ben a fővárosba helyezték. A „szakszerű és kitűnő” vezető utóda Mater Varga Carola lett²³. Posztján 1939-ben és 1941-ben olvashatunk új nevet²⁴.

A törvényben megengedett hatvanas létszámhoz képest az osztályok végig igen gyér látogatottságúak voltak. Hetedik-nyolcadikra nem ritkán egy számjegyre fogyott a létszám. Akadt olyan hatodik osztály (1925-ben), ahol három növendék üldögélt a magas katedrával szemben, sőt 1922-ben mindössze kettő.

A tanárok felkészültségéről, képességeiről sajnos nem sokat tudunk, mert a rend szabályai szerint a közéletben nem vehettek részt. A másságot mindenestre túrték. Tudjuk, hogy diákjaikat hitük miatt nem nyomták el. Még 1939-ben is öt zsidó vallású tanulójuk volt, egyikőjüket az üldözések idején a zárdában rejtegették²⁵. Viszont azt is tudjuk, hogy még szülői kísérettel se mehettek színházba, hangversenyre igazgatói engedély nélkül. Más iskolákban erre az osztályfőnök aláírása is megfelelt. Az Orsolyaszüzek különösen a mozival szemben voltak bizalmatlanok. Első kézből nem szereztek ismereteket a különböző rendezvényekről. Valószínűleg a hittanár vagy a civil óraadók, esetleg a szerzetesi mivoltuk ellenére szabadon mozgó bencések szállították az értékelést.

Talán a sok szigorítás ellentételeként, bőven éltek az iskolai színjátszás lehetőségeivel. Nem akadt olyan ünnepély, amelyen ne adtak volna elő színjátékot, daljátékot, élőképet vagy legalább melodramát. Első példánk még a millenniumi ünnepségekkel kapcsolatos. Az évkönyv akkor még a következő címet viselte: „Értesítő az Orsolyaszüzeknek Sopronban létező tan- és nevelő intézetéről, melyben leánynövendékek az elemi oktatáson kívül magasabb tanulmányi ipari és művészeti ágakban is nyerhetnek kiképzést, úgyszintén elemi és polgári tanítónők is képeztetnek. Az 1895—1896. iskolaévről. Sopron, Reininger Ármin nyomdája, 1896, 39 lap.”

Az 1896. május 17-én tartott iskolai ünnepélyen szerepelt az énekkar, majd a belső elemi iskola egyik harmadik osztályos tanulója (!) szavalt. Magyarország megkoszorúzott térképe előtt beszélt Printz Ilona, negyedikes, a város első tanácsnokának lánya²⁶. (Ilyen térkép a belvárosi elemi ünnepségén is helyet kapott.) Versek, próza, karének, beszéd és ima került a műsorra. Az előadók az első és szó szerint közölt Póda-beszéden kívül (az apátplébános mint az intézet igazgatója kellett, hogy szólásra emelkedjen, hogy utána átsiessen a belvárosi elemibe, s ott is elmondja: „Gyermekek! nemde mily lélekiemelő a mai ünnepség?!”) ²⁷ csupa tanuló, még a polgári első osztályából is. A fénypont — élőkép. „... a nagy számban megjelent vendégek nagy érdeklődéssel tekintették meg, még délután (!) is, az élő alakokból csoportosított élőképet: Magyarország Geniusa az ország címerére mutatva s mintegy a védő boldogságos Nagyasszony kegyébe ajánlva, a Boldogságos Szűz, környezve nyolc angyal-alak által, továbbá szent István király, szent Imre kir. herceg, szent László király, szent Erzsébet és szent(!) Margit magyar királyi sarjak” voltak ott láthatók²⁸. A

²³ Uo.

²⁴ 1939. október 25—1946. május 31. Jegyzőkönyvek. SLI X./123.

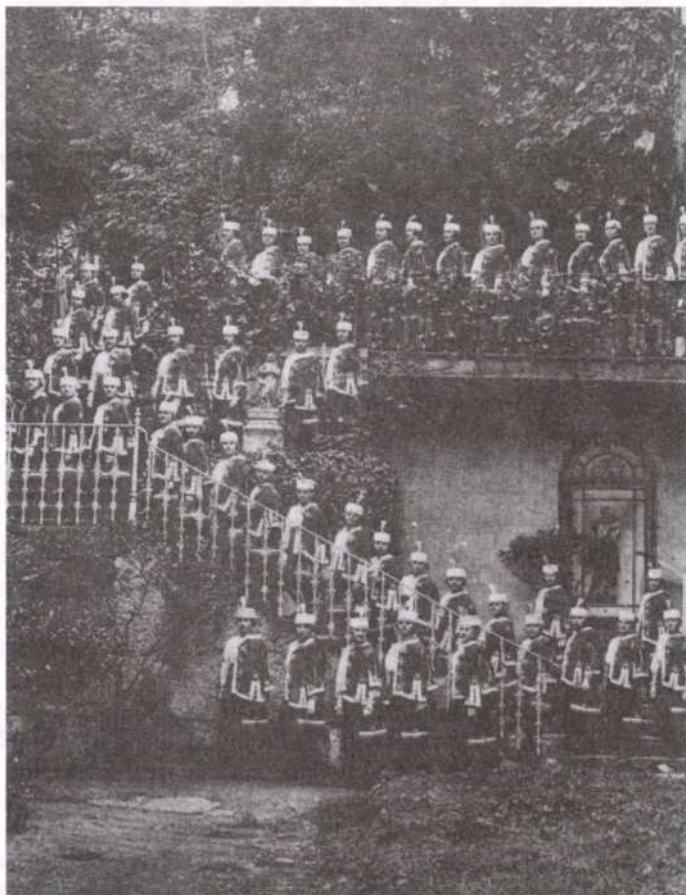
²⁵ Németh Alajos: Sopron könnyes-véres dátumai. Sopron, 1993, 63. o.

²⁶ Tanárnő lett. Hárs József: Printz Ferenc (1844—1920), a Soproni Városszépítő Egyesület egykori elnöke. SSz 1995, 128. o. Printz Heléna nevét az apácák Ilonára magyarosították.

²⁷ Rohn i. m.

²⁸ Uo.

tanterv szerinti munka látványos részét képezte, hogy szép anyaggal vettek részt az ezredéves országos kiállításon. (Az évkönyv aprólékos részletezéssel sorol föl minden egyes darabot.) Április 26-án küldték el a kiválókat tárgyakat. Mappa geometriai és szabadkézi rajzokkal és akvarell-festményekkel, melyeket az intézet bennlakó növendékei készítettek. legyező, levélnehezék, olajfestmény, olajfestés üvegre,

**A soproni Szt. Orsolya-rendiek intézete:
A növendékek diszmagyarban. Kiadó: Stagl fényképész,
Sopron, 1938 k. Soproni Múzeum ltsz. 42267**

selyemre, tányér festve, doboz email-festéssel, kávékészlet (majolika-festés), dohánykészlet, gobelin-festés, bőrmunka, kristályfaragás, asztal (faégetés porcelánbetéttel), különböző stílusú, egyházi célra szolgáló hímzések stb. Összértékben 2839 frt. Előtte két napig az intézet egyik termében közszemlére tették ki a kollekción²⁹.

²⁹ Uo. és beszámoló az országos kiállításról az Oe. Ztg.-ban, 1896. jún. 18. 3. o.

Visszatérve a színjátzásra: Tordai Grail Erzsí Mégis győz a tavasz! c. allegorikus játékát az intézet (mindig sokat vállaló) bennlakó növendékei játszották el, 1932. június 11-én, a záróünnepélyen³⁰. Ugyanazt megismételték, a rend 200 éves soproni létét ünnepeelve, a Soproni Kultúrhét 1947. októberi műsorában. Tartalmi változás a jelek szerint csak annyi, hogy másodjára a szerző *Erzsí* helyett *Erzsébetként* szerepelt...³¹

A néha alig 11 tagú önképzőkör³² havonta ülésezett (vagy: gyűlésezett). Felolvasások, szavalatok, zeneszámok és énekszámok hangzottak el, valamint ezek bírálatai. A tíz ülésből három ünnepi: az aradi vértanúk, a soproni népszavazás és a márciusi ifjak emlékeztetere. A többi témája is kötött. Néhány év jegyzőkönyvei fennmaradtak³³. Ezekből kiderül, hogy a dolgozatok elkészítésére általában egy hetet biztosítottak. Hogy mennyire nem voltak önállóak, jelzi az egyik bejegyzés: „Dicséretet érdemel ezenkívül a vezető tanárnő, aki ilyen ötletes címet adott.” Vagy: meghirdetnek az ötödikeseknek *pályázatot*, amelyen *mindenki köteles* részt venni... Viszont önbizalmat növelő lehetőség: az arra érdemes irodalmi, történelmi vagy földrajzi tárgyú dolgozatokat a *Fakadó rügyek* c. emlékkönyvbe másolták be, sőt arra is volt eset, hogy az év végi értesítőben jelentették meg. Erre a városban nem találni példát! Ilyen dolgozat a későbbi soproni orvosnőnek, Hümpfner Olgának értekezése: Horatius eszmevilága és hatása a magyar irodalomra. A közel kilenc, sűrűn szedett lapnyi munka nem hoz ugyan új megállapításokat, s csak Kölcseyig, ill. Gyulai Pálig jut el (1935-ben), de szerkezete, stílusa világos, jó. A nyolcadikos szerző nem mondható egyoldalúnak. Több cikkét közölte a fővárosi matematikai szaklap³⁴.

Egy tanulmány megírásához irodalomra van szükség. Ahogy a témát, úgy a könyvet is a tanár adja a tanuló kezébe az ifjúsági vagy a tanári könyvtárból. Lehet és kell olvasni. „A jó olvasmány lelked hű barátja, a rossz annak megrontója.” A két legnagyobb kincs a hit és az erkölcs. „Hazafias nevelésünk főképp arra irányult, hogy beleneveljük tanítványainkba az ezeréves haza múltjához, integer területéhez való szívós ragaszkodást, a magyar élni akarást, a lelkiismeretes kötelességteljesítést, az áldozatos lelkületet.”

Az ilyen célok szülik az *Álmodik a Hargita* c. irredenta melodramát, de érdekes módon lehetővé teszik Ady Endre óvatos befogadását, akit „sok hibája mellett is erősen magyaros érzésűnek” tart a kört vezető tanár. Az irodalmi központú szemlélet az 1939—1940-es tanévben változik meg a rendtartásnak megfelelően, ám inkább csak szavakban, hiszen a kis létszám miatt külön természettudományi szakköröket nem lehetett alakítani. Volt viszont ilyen kérdés: „Milyen legyen a mai modern leány? Pályaválasztási tanácsadó.” Az 1939—40. év értesítőjében közölnek néhány érdekes idézetet a hatodikos diákoknak az önképzőkörrel foglalkozó írásából (valami felmérés lehetett). „Semmi pénzért sem mulasztottam volna el csak egy önképzőköri gyűlést is” — vallja egyikük. „Olyan jó voltam a gyűlésen, mint egy földreszállott angyal.” Vagy: „Átéreztem és megtanultam értékelni a költészetet.” Végül: „Megértettem, hogy az

³⁰ Az intézet az évi értesítőjében és újságban.

³¹ És a színházban, nagyobb statisztériával. Hárs József: *A Soproni Ünnepi Hetek története 1932—1993*. Sopron, 1994, 27. o.

³² Az 1922/23. évi értesítőben.

³³ „Jegyzőkönyv a soproni szent orsolya-rendi Immaculata leánygimnázium gyűléseiről” fennmaradt füzet a SLT-ban.

³⁴ Az 1934/35. évi értesítőben.

íróknak nemcsak szórakoztatás a céljuk, hanem intenek, figyelmeztetnek, magyarságunkat ébren tartják, megmutatják, mi van a lelkek mélyén, sőt: önismeretre tanítanak. Ezentúl értelmesen akarok olvasni!”

A tanulók 1939-ben az intézet többi iskolájával, közel 1500 diákkal együtt ünnepelték „a trianoni határt megdőntő, szinte sorsfordulatot előidéző eseményeket.” Kevéssel előbb viszont „királynénk” születésének 100. évfordulóját³⁵. Igen, valahogy nem is Magyarországról, hanem a Szent Korona országairól van szó. A nevelőmunka tudatos. Az ünnepséskor „a tömeghatások pszichológiai előnyeit jobban ki lehetett aknázni” — állapítják meg. Nem biztos, hogy szerencsés dolog volt ezt szembeállítani az államosítás elleni tüntetéseken, Rajk válogatott rendőrei ellen. Az „eredmény” ismeretes³⁶.

4. A Szent Benedek-rend gimnáziuma.

„Faragás, szellemi faragás legközelebbi földadatunk s ha valaki nem engedi magát idomítani a kitűzött mérv és cél szerint, az mint alkalmatlan anyag mellőztetik” — mondotta Liszta Mór igazgató, az új iskolaépület 1875. október 5-i avatásán³⁷. Ez a szellemiség áradt akkor a rendház folyosóiból, a lakosztályokból, ahová a diákok győnni jártak tanáraikhoz. Ez határozza meg a legtöbb paptanár viszonyát a rábízott gyerekhaddal, hosszú évekig.

A hajdani jezsuita iskola 1802-től állt a bencések vezetése alatt. Ma épületében az erdészeti technikum működik (Szent György u. 9.). Az 1850-től nyolcosztályos gimnázium először német nyelvű, majd — az önkényuralom enyhülésével — magyar. Mindvégig megtartotta klasszikus humán gimnáziumi jellegét.

Önképzőkörét 1870 őszén alapították. 1877 és 1888 között azonban nem tevékenykedett. Az önképzőkör célját 1896-ban már másképp fogalmazzák meg, mint a Liszta korabeli nézeteket. „A munkaszereket ápolása, önképzés az iskolai tanulmányokkal összhangzó irányban, értekezések, műfordítások készítése, szónoki előadások és ezek bírálata által: az önbizalom fokozása a szűkebb körben való fellépés által...” Illusztrációként vesszük elő a millenniumra megjelent évkönyvüket, benne a vármegyeház dísztermében tartott megemlékezés műsorával. Érdekes, hogy nem a püspöki kar, hanem az állam kívánsága szerinti dátumot, május 9-ét választották. Az evangélikusok és az állam középfokú iskoláival azonos időben. A Soproni Újság nem mulasztja el hangsúlyozni május 6-án kelt előzetesében, hogy az iskolák ünnepi programjainak utolsójával került közre a pannonhalmi Szent Benedek-rend soproni főgimnáziumának meghívója. Az ünnepség az iskolához és a rendházhoz egyaránt közeli templomban bemutatott hálaadó-istentisztelet után zajlott le. A „gonddal megválogatott” műsor az igazgató beszédével kezdődik, s csak utána lép pódiumra az énekkar (az újság vegyeskart ír). Ekkor éneklük el a Himnuszt. Az ünnepi megemlékezést tanár tartja, őt a tanulók szavalatai, ének- és zeneszámai követik. Kisebb-nagyobb szereplőkkel elevenedik meg történelmük számos nagysága az Új ezer évünk hajnalán című szindarabban (alkalmi költeménynek jelzik). A Szózat a végefelé

³⁵ Az 1937/38. évi értesítőben.

³⁶ Németh Alajos hitoktató, Legény János tanár internálása, az egyházi iskolák államosítása stb. Szájer József: A soproni alsó fokú felekezeti iskolák államosításáért folyó harc emlékei. SSz 1978, 143—144. o. Tüntettek a Várkerületen az államosítás ellen 1948. június 7-én, de azt végrehajtották július 5-ig.

³⁷ Az 1935/36. évi értesítő iskolatörténeti összefoglalójában.

hangzott fel, de nem zárószámként. Ezt a hatásos Hunyadi László-induló követte Erkel operájából, ének és zenekar előadásában.

Az önképzőkör tagjai havonta 10 krajcárt fizetnek folyóiratokra és írószerekre. Mivel az önképzőköri dolgozatokat itt is tilos kinyomatni. A jobbakat emlékkönyvbe írják. Többször hivatkoznak a jezsuiták akadémiáira, amelyek hasonlatosak az önképzőkörökhöz, tagságukat a diákság javából válogatták, vitáztak és szindarabokat tanultak be. Amikor van, sokat számít az ének- és zenekar léte. A harmincas években támadt fel újból. Ekkori vezetője a lobogó lelkesedésű fiatal Nádasi Alfonz bencés tanár, akít a zenetörténet Kodály latin társalkodójaként ismer³⁸.

Az 1902—1903. tanévben 34 működő tagja van a körnek. A VII. és a VIII. osztály. (Az V. és VI. osztály csak csendes személtje a nagyok tevékenységének.) Érdekes a besorolásuk: 17-en írók és szavalók, 13-an csak írók, négyen pedig csupán szavalnak. Beérkezett az év folyamán az íróktól 104 munka, 86-ot fogadtak el, közülük 66 a próza, 19 a vers és mindössze egy műfordítás. Az azévi érettségi találkozóra összegyűltek 50 K-t ajánlottak föl a pályadíjakra. (Pénznem váltásának éveit éltek, ezért van az, hogy hol forintot, hol koronát adnak meg.)

Öt pályatételt hirdettek ki 1. Oda az iskolától való megválás, s az élet küzdőterére való lépés elhatározó mozzanatáról. 2. Szónoki beszéd. 3. Értekezés. 4. Jutalom a legmunkásabb tagnak. 5. Díj a legjobb szavalónak.

Az első háromra mindössze két pályamunka érkezett, ám azok sem érdemelték jutalmat. Annál több jelölt akadt az utolsó kettőre. Az egyik diák egymaga 29 elfogadott dolgozattal büszkélkedhetett. Ő a kivétel, mert évről-évre lanyhul az érdeklődés az ismételt meghirdetett tételek iránt. Még a tantestülettől kijelölt — és érdekesnek vélt — Az építő stílusok Sopronban című tétel is „meddő maradt”.

A kör 1904 őszén felvette a volt bencés tudós, Guzmics Izidor nevét. Mellette szavalókör is tevékenykedik a III. és IV. osztály számára. Előkészítésnek szánják, havonta egy összejövetellel és versennyel. A lendület azonban megtört, 1908-ban az igazgató ideiglenesen szünetelteti az önképzést.

Külön könyvtáruk van az alsósoknak, s külön a felsősök számára. A negyedikesek körében igen népszerű a Pál utcai fiúk, a Huckleberry Finn, míg a harmadikosok a zanzásított Cooper-könyveket bújják. Czuczor Gergely Riadó c. költeménye gyakorta kerül az összejövetelek műsorára. Érthető, márcsak azért is, mert tagja volt a rendnek. Nyolc Jókai mellett 31 Verne-mű található a polcokon³⁹.

A felsősök rendelkezésére állt a világirodalom számos értékes alkotása. Aiszkhülosztól Dosztojevszkijig. Természetesen a magyar klasszikusok is. Érdekes: nem hiányzik Petőfitől a Hóhér kötele és Az apostol... Ady azonban sem vétel, sem ajándékozás révén nem került be, még a tanári könyvtárba sem, amennyire azt az értesítők különféle jelentéseiből meg lehet állapítani. Egyes érdeklődő magyar tanárok nyilván beszerezték a maguk számára.

A kör a háború első éveiben még szépen dolgozott, de létszáma egyre csökkent, s 1918-ban már nem hallani róla. Ismét eleven élet folyt gyűlésein 1922-től kezdve. A tagok érdeklődését leginkább a rögtönzött beszédek és a szabadelőadások keltették fel. 1923-ban, a Petőfi-centenáriummal kapcsolatban, színpadra állították Kurzweil Ferenc VIII. o. tanuló (később bencés szerzetes) Petőfi című darabját, „zajos sikerrel”. Az ünnepélyen hasonlóan nagy tetszést aratott a zenekar „bravúros játékával”. Ötödikesek

³⁸ Ő maga cáfolta meg az egyik rádióadásban, hogy a szó szoros értelmében titkára lett volna Kodálynak, mint ahogy sokan hiszik. A zeneszerző a műveihez igényelte a latin segítséget.

³⁹ Az 1911/12. évi értesítő közli az ifjúsági könyvtár jegyzékét.

festették a kulisszákat. Köszönik a jóakarók közelebről meg nem határozott támogatását⁴⁰. Ebben az évben pályatétel: satirikus költemény a jelen magyar viszonyokról. A díjat Stentzer Willibald VII. o. tanuló nyerte el. Később, amikor már Szenczire magyarosított, kultúr tanácsos volt Bognár Dezső polgármestersége alatt⁴¹.

Most már Ady is felbukkan. 1925-ben külön üléseken áldoztak Guzmics, Ady és Czuczor emlékének. Kitűnt a tagok közül Jéhn Antal (felnőtt korában gyógyszerész) és Veszelka László (a Verbélyiként nevet szerzett tudósról van szó).

A következő évek kiváló magyartanára — aki gondolkodó lényeknek tartotta diákjait — Hein Tádé. Egykori tanítványai ma is elismeréssel beszélnek arról, hogyan szerettette meg az irodalmat velük⁴². Ennek ellenére az önképzőkör virágzása nem tartott soká. Ezt a visszaesést a túlzott irodalmiságnak tulajdonították (!). A rendelet szerinti új szervezet az 1934—1935. évben szakított az egyoldalúsággal. Első helyen áll továbbra is az irodalmi szakkör, utána viszont a történelmi és a matematikai következik (ugyanaz a diák egyszerre több szakkör tagja is lehetett). A lényegen ez azonban nem sokat segített. A vezető tanár kifogásolja, hogy igazán csak néhány tagot lehet foglalkoztatni. Általában nem ismerik azt az elvet, hogy munka nélkül nincs siker. A legrosszabb dolgozat összeeszkábálója a forrásokból ötletszerűen választja ki az idézeteket, ám a legjobb is csak lelkiismeretesen kivonatol, de nem élvezi a szellemi munka gyönyörét. A kör így nem lehet előiskolája a későbbi közéleti és hasznos társadalmi érvényesülésnek. Körkérdésre válaszolva a diákok Gulácsy Irénről, Mécs Lászlóról és a mindennapok kérdéseiről szeretnének hallani. Az olvasókedv fokozására külön olvasósobát rendeztek be. A háború közeledtével a kinti hangulat becsap az iskola falain belülre és csüggeszti, rémíti a jobb sorsra érdemes fiatalságot. Mégis inkább békében akarnak nyugodtan dolgozni, mint háborúban vér áran előretörni. Az általános hanyatlás ellenére arra még találtatott kedv és erő, hogy 1938-ban, az Anschluss utáni hetekben, előadják öt estén át Kálovich Alajos egri cisztercita zenetanár háromfelvonásos ifjúsági daljátékát. Címe: Hunyadiak. A táncokat Horváth Alfréd, a város egyik ismert táncmestere tanította be.

Most már nem csak Ady-versek, hanem a legújabb költők is elő-előfordulnak a műsorszámok között. Előadás hangzik el József Attiláról és a népi irodalomról is beszélnek. Pályatételeikre azonban alig-alig mozdultak a fiatalok. A korszak utolsó értesítőjében, 1944 nyarán, Jánosi Gyula, a történelmi szakosztály vezető tanára, Nemzeti hivatásra való nevelés címen értekezik. A nép—nemzet fogalomról szólván, leszögezi, hogy a németeké tetszetős (!), de a magyarságtól idegen, mert szakítást jelentene az ezeréves hagyományokkal. „A magyar nemzetfogalom sohasem volt faji képlet.”

Néhány bencés diák akkor már aktív ellenállónak számított⁴³. Az iskola nem vált katonakórházzá, de sokat szenvedett a bombázásoktól és a megszállástól. Itt húzódott meg a „reál”, amelyet viszont 1942-től lefoglalt a honvédség.

⁴⁰ Kurzweil ebben az évben több díjat is kapott.

⁴¹ Szencziről ld. a 13. jegyzetet. Bognár Dezső — Fábján Lajos lemondásától 1950-ig polgármester, majd tanácselnök, amíg őt is félre nem állították.

⁴² Khoór Miklós volt bencés diák visszaemlékezése (1984. okt. 9.).

⁴³ Pl. ifj. Fábján Lajos egyike azoknak, akik kitérték a tüztoronyra a fehér zászlót.

5. A „real”.

A Frankenburg alapította irodalmi kör főtájkára, Kárpáti Károly, a miniszter és tantestület megbízásából, megírta kenyéradó intézetének történetét a millennium tiszteletére⁴⁴. Ebben különös hangsúllyal beszél az önképzőkör szerepéről. Az ezernyolcszázkilencvenes években Sopron magyarosodása volt a város egyik fő témája. Lépten nyomon bizonyítani kellett, hogy az itt lakók azért, mert nagyobb részt német anyanyelvűek, még lehetnek magyar érzelműek. „A soproni polgárság hazafias érzületét és a magyarosodásra való hajlamát ma már senki sem vonja kétségbe: amiben még vannak hibák, azok a hazafiság megnyilatkozásának külső formái, amelyek ez idő szerint vagy éppen nem, vagy csak félig nemzetiek. Ezért és csakis ezért rosszabb Sopron híre a fővárosban és országszerte, mint ahogy rászolgált.” Kifejezést kell adni a hazafias érzelmeknek. Ezt csöpögteti bele az ifjúságba az iskola tanári kara. Ez az önképzőkör szerepe is. „Azért tartjuk fenn az Önképzőkört, hogy megszeretessük velök [ti. a tanulókkal] a nemzeti irodalom remekeit és tiszteletet ébresszünk bennök irodalmunk oszloposai iránt.” — Ezért engedik meg a diákoknak az Irodalmi Kör estélyeinek látogatását. Lássák, hogyan kell a nemzeti szellemet tisztán hazafiságból és önzetlenül terjeszteni és fejleszteni.

Elégedetten állapítja meg, hogy fáradozásuk nem sikertelen, az iskola már jó ideje magyar szellemű lett. Egy kis változással idéz az egyik felvidéki gimnáziumról megjelent újságcikkből: „Iskolánk olyan nagy gép, amelynek egyik végébe százával rakják bele a német gyerekeket, akik a másik végén mint lelkes magyar ifjak kerülnek ki...” A „real” tanárai alapították meg a soproni ipariskolát, nagy buzgalmat fejtettek ki a felnöttek oktatása terén, s egy évtizedig működtették az alsófokú kereskedelmi iskolát, az állami kereskedelmi akadémia elődjét. A beszámoló kiemeli Magyar Társaskör-beli tevékenységüket, s azt, hogy Frankenburg Adolffal ebben az egyesületben. Sopron magyarosodásának előmozdítására, határozták el az irodalmi kör megalapítását. Ennek számos tanár lett a tagja, köztük többen a természettudományok talajáról.

Az önképzőkör élete a már ismertetekkel hasonló módon zajlott. Gyűlések, emlékkönyv, pályázatok, ünnepélyek olvashatók a jelentésekben. 1886-ban választottak maguknak nevet. Attól kezdve Berzsenyi-kör lett, mert a nagy költő egykor soproni tanuló volt (igaz, hogy az evangélikusok tanintézetében). Az első évtől, 1871—1872-től jó darabig küzdött berkeiben a német a magyarral, mire beérett Kárpátiék fáradozása. A gyűlések — az iskola reáliákat ápoló jellegének megfelelően — igen változatos témákkal foglalkoztak. Állatvédelemtől humoros szavalatig, Jókaitól a magyar alkotmány fejlődéséig. Autheried Ernő pl. A hő mint mozgás címen értekezett 1894—1895-ben, egy évvel korábban viszont A magyar honfoglalás világtörténeti jelentősége c. dolgozata kapott aranyat. (Autheried névvel a soproni képzőművészet történetében és a moztörténetben találkozunk. Értékes család.)

Ez a sokféleség jellemezte az önképzőkör tevékenységét a következő évtizedekben is. A harmincas években például a távolbalátástól Mussoliniig terjedt a választék. Egy utalás erejéig érdemes megjegyezni, hogy volt énekkara és zenekara is a „realnak”, s a

⁴⁴ Dr. Kárpáti Károly: A Soproni magy. kir. Állami Főreáliskola története a vallás- és közoktatási magy. kir. miniszter és a soproni áll. főreáliskolai tanártestület megbízásából nemzetünk millenniumára írta ... a soproni áll. Főreáliskola rendes tanára. Sopron, Romwalter Alfréd kö- és könyvnyomdája, 1896. 272 o. (Újév napján). A továbbiakban ebből idézünk.

sport terén sem maradtak el az evangélikus tanítóképzősök („prepák”) vagy a „licisták” mögött.

Kende Ferenc az iskola 1893. évi értesítőjében arról elmélkedik, hogy sokan kétségbevonják az önképzőkörök szükségességét. Pedig — szerinte — mivel „becsesebb tőkét az ifjú nem vihet magával az életbe, mint a munka szeretetét”, abban látja indokolva az önképzőköröket, hogy gyönyörködtető módon kedveltetik meg a munkát.

Persze korlátokat is kell néha szabni a túlságosan belelendülők elé. Az 1895. évi jelentéstevő „drákói szigorral járt el a lantpengetők ellen és ismételten magyarázgatta a kör tagjainak, hogy hagyják abba a verselgetést: az önképzőkörnek más a feladata, nem hogy nevelje a csiripelő poéták ezreit. Próza és műfordítás: ez legyen jelszavuk.”

A kör tevékenységében helyet kap a rajz és a fényképezés is. Peischl (Perényi) Kálmán 1914-ben felolvasást tart Rajzolás és fényképezés címen. Neves akvarellista vált belőle. A későbbi világhírű fotóművész, Diebold Károly, szépirodalomért, műfordításért kapott díjat.

Az első világháború alatt nem dolgoztak. 1921-ben értesülünk ismét szerepléseikről. Könyvtárosuk Friedrich Károly VII. o. tanuló, a későbbi moziigazgató. Egy padban ült Roisz Vilmossal⁴⁵. 1924—1925-ben például magaviseletéért, kiváló szorgalmáért és jeles előmeneteléért könyvjutalomban részesült Winkler Oszkár. A prózai művek pályázatának első díjaként Jókai mellsobrát nyerte. Visszaemlékezése szerint valamelyik évben Adyról tartott előadást. Bírálója Neuberger (Tompos) Ernő volt. (Az előbbi az építéstan egyetemi tanára lett Sopronban, utóbbi építészmérnökként neves heraldikus). Gallus Sándor, a későbbi régész rajzból jeleskedett. Kárpáti Zoltán (egyetemi tanárságig vitte) későbbi szakjaiban, a természetrajzban és biológiában hívta fel magára a figyelmet. A kör egyik alelnöke, majd elnöke Mollay Károly 1931-ben, illetve 1932-ben.

A legérdekesebb önképzőköri előadások számára emlékkönyvet rendszeresítettek. Garád (Golubich) Róbert mint jegyző gyorsírással rögzítette a gyűléseken elhangzottakat, s szépírással áttette a könyvbe. Valószínű, hogy a korábbi jegyzők is ezt tették, hiszen a gyorsírás régtől fogva tantárgy volt az iskolában⁴⁶.

A reál erejéből csak egy farsangi lapra tellett, nem úgy mint a liceumnak — Csaba József jóvóltából — a Nyugati Őrszemre. A farsangi lapocska 400 példányban került közönsége kezébe, s elfogyott következő két kiadása is. Folytatására azonban nem akadt vállalkozó⁴⁷.

Ennél sokkal jelentősebb kezdeményezésről ad hírt az 1936—37. tanévről szóló értesítő. A Magyar Irodalmi Ritkaságok sorozatában, amelyet Vajthó László szerkesztett és a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda adott ki, a VI. osztály tanulói, Augusztinovicz Elemér tanár vezetésével és Házi Jenő főlevéltáros hathatós segítségével, Sopron a régi magyar irodalomban címen kis gyűjteményt jelentettek meg. Ez a kiadvány talán a csúcsa az eddig tárgyalt önképzőköri teljesítményeknek. Hozzáértők és a nagyközönség részéről egyaránt szíves fogadtatásra talált⁴⁸.

⁴⁵ Perényi Kálmánról (1896—1985) SSz 1986, 90—91. o., Diebold Károlyról SSz 1970, 93—95. o., Friedrich Károlyról SSz 1995, 236—244. o. Roisz Vilmosról SSz 1987, 81—82. o.

⁴⁶ Garád Róbert visszaemlékezése (1984. okt. 3.).

⁴⁷ Címe: Diák-Újság. I. évf.: 1929., II. évf.: 1930., III. évf.: 1931. De mindhárom évfolyamban csak egyetlenegy szám jelent meg.

⁴⁸ A diákok közül Stasney Béla és Bösze Aladár nevét tudom megemlíteni.

6. Más iskolák, más önképzőkörök.

Sopron iskolaváros lévén, számos tanintézetéről elmondhatjuk, hogy nem volt híjával az önképzőkörnek. Leltár készítése esetén ezeket fel is kellene sorolnunk, sajnos arra sincs módunk, hogy a legjelentősebbel, a patinás líceum Magyar Társaságával foglalkozzunk. Ezt megtették már előttünk mások (Augusztinovicz Elemér, Kovács József László, maga Csaba József, Németh Sámuel, Ruhmann Jenő, hogy csak néhány nevet soroljunk föl). Csak annyit jegyzünk meg, hogy Ruhmann Jenő vezető tanár, ill. igazgató irányításának hosszú évei, majd Csaba Józsefnek a város kulturális életét megbolygató fellépése méltók voltak a hajdani Dunántúli vármegyét megalkotó elődök szerepéhez, a falakon belül és kívül egyaránt⁴⁹.

A m. kir. állami leánygimnázium a város magyar—német tannyelvű leánytanodájából nőtt ki⁵⁰. Az 1881—1882. tanévtől kezdve Felsőbb Leányiskola elnevezéssel államivá vált, az 1918—19-es tanévtől pedig gimnáziummá alakult. Különleges (bár az orsolyitáknál is megfigyelhető) gondjuk volt, hogy a szülők még érettségi előtt kivették a gyerekeket az intézetből, nem tartván szükségesnek a lányok életcéljához, a jó házassághoz az érettségi bizonyítványt. Ötven-hatvan diáklány — a felső négy osztály — ismerkedett, a kötelező anyagon felül, az irodalommal. Herczeg Ferenc írói jubileumának színházbeli megünneplésén ők is jelen voltak, de foglalkoztak Adyval, Babitsal, Gyónival is. Üléseiket kéthetenként tartották, s az önállóságra való nevelést helyezték előtérbe.

A felszabadultabb légkörre jellemző történetet mondott el az egyik tanítvány, Szilvassy Margit, már mint híres operaénekesnő. Nagy izgalommal készültek az érettségire. Mindenről megfeletkezve járka fel-alá az iskola kertjében, tanulva valamelyik tételt. Egyszer csak megállt előtte Megyesi Schwartz Kálmán, az igazgató, szájában az elmaradhatatlan pipával és bölcs, nyugodt, biztosságot sugárzó, jóságos mosollyal ezt mondta: — Kislányom, ne tanulj annyit, mert jobb egy élő szamar, mint egy döglött oroszlán⁵¹.

Az iskola épülete 1942-től hadikórház volt.

Különleges helyet foglal el Sopron oktatásügyében a Laehne-féle magánintézet; bár fennállása végefelé volt önképzőköre, nem ez a jellemző az ott folyó tanítás módjára. Kézügyességre nevelő tantárgya, a szkjöld révén a millennium évének országos kiállításán megkülönböztetett kitüntetésben részesült⁵². A hat osztályú gimnáziumot és népiskolát magában foglaló, internátussal ellátott külön világról kiváló tanulmány jelent meg a Soproni Szemlében. Nincs mit hozzátenni⁵³.

Figyelemre méltó munkát végzett a soproni állami polgári leányiskola Csuppay Lajos igazgatása alatt. Az iskolát 1918-ban szervezték meg, 22-től vette át az állam. Mostoha körülmények között tanultak, saját épületük soha sem volt, tanulóik java német anyanyelve mellé nehezen sajátította el a magyart, mégis az Ifjú Polgárok

⁴⁹ A licistáknak is volt hasonló kiadványuk: Cseri Péter három elbeszélését adták ki Vajthó sorozatában. Önképzőkörük újabb történetéről: Hárs József: Önképzőkörök Sopronban a két világháború között. Az evangélikus líceum. Soproni Füzetek '86, 140—144. o.

⁵⁰ Kelényi Ferenc: Az első soproni felsőbb leányiskola a XIX. században. SSz 1966, 239—245. o.

⁵¹ A leánygimnáziumról: Augusztinovicz Elemér: Sopron gimnáziumai 1945—1975 között. SSz 1976, 1—20. o. Szilvassy (Szilvási) Margit operaénekesnői pályájáról: Várnai Péter: Operalexikon. Bp. 1975, 456. o.

⁵² Emlékműket ld. a Numizmatikai Közöny XVII. évf. (1918), 1—2. füzet, 30—31. o.-án Lauringer Ernő ismertetőjében.

⁵³ Losonczy Zsuzsanna: A soproni Laehne-féle nevelőintézet és gimnázium története (1853—1903). SSz 1972, 228—245 és 289—307. Az intézet a Bécsi u. 53. sz. alatt volt.

Lapjának Ki tud több Petőfi-verset c. pályázatáról két diáklányuk dicséző okiratot és jutalomkönyvet hozott haza. Mindkettő Petőfinek ötven költeményét tudta könyv nélkül, 1930-ban⁵⁴.

Az iskola párjának, a Soproni m. kir. áll. Petőfi Sándor polgári fiúiskolának a szelleme — legalábbis a harmincas években — túlságosan beszűkült. A „Ha a föld Isten kalapja, úgy hazánk bokréta rajta” — mondás szellemiségét tükrözi értesítőjük⁵⁵.

A m. kir. Rákóczi Ferenc honvéd főreáliskola értesítője 1938—1939-ből ad bepillantást az 1898 óta és a katonatiszti pályára előképzettséget biztosító intézet hétköznapjaiba. Ebből kiderül, hogy Erdélyi Tibor költőtanár és más irodalomszerető nevelők hatására a növendékek közönségként a város minden jelentősebb kulturális eseményére eljutottak⁵⁶. A nagy területen több épületből álló intézmény a bombázások martaléka lett.

A m. kir. áll. négyévfolyamú Fáy András fiú felső kereskedelmi iskola akadémiaként alakult meg 1884-ben⁵⁷. A város számos iparosa és kereskedője végzett ebben a tanintézetben. Tanárai között több neves pedagógust találunk, így például Mészáros Sándort, a nagyon művelt, halkszavú költőt. Kérdés, mekkora hatása lehetett az egészen más irányultságú tanulók körében. Abban viszont neki is része volt, hogy megjelenhettek a város erdei sétaújtjain, mindenki élvezetére, a táblákra festett versidézetek. Néhány fiatal, komoly tornamutatvány árán, összefirkált egy Ady-versszakot, de egészében a nagy elismerés bizonyította az ötlet helyességét és — talán — az önképzőkörök sokéves munkájának kisugárzását⁵⁸.

Ez a harmincas években történt. Amikor a pincér is verseket szavalt. Nemcsak a főorvos a színházi műkedvelő estén⁵⁹.

Hárs József — Riedl Béla:

Változatok diplomára (Beszélgetés)

Majd később iszunk feketét!

Riedl Bélát „ezer éve” ismerem. Tanár. Tolmács. Igazgató. Titkár 1953-tól a MTESZ-ben. És a TTIT? (Később: TIT.)¹ Ott is találkoztunk. Negyvennyolc éve soproni. Fején jellemző barette. Derűsen néz rám a buszmegállóban:

— Van egy kis idő? ... Ezek a fiatalok nem is tudják, mit éltünk mi át annakidején. Valamikor 54-ben jött egy fiatal hadnagy a Berzsényi negyedik osztályába, a hadsereg számára tisztjelölteket toborozni. Gusztival (Augustinovicz

⁵⁴ S. áll. polgári leányiskola 1929/30. évi értesítőjéből.

⁵⁵ Soproni áll. fiú polgáriiskola 1929/30. évi értesítőjéből.

⁵⁶ A „kadettiskola” vagy „zögerci” 1938/39. évi értesítőjéből.

⁵⁷ Palotai István: Száz éves a Fáy András Közgazdasági Szakközépiskola. SSz. 1985, 147—155. o.

⁵⁸ Hárs József: Ady közönsége a harmincas években Sopronban. Soproni Füzetek '80, 181. o. A Sopronvármegye 1938. július 2-i számából idézek.

⁵⁹ Uo.

¹ 1953-ban alakult a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat 1958-ban Tudományos Ismeretterjesztő Társulattá változtatták a nevét. Ma: Tudományos Ismeretterjesztő és Tájékoztató Egyesület (Új u. 18.).

Elemér²) ketten kísértük. Éppen Németh István³ tartotta az órát. A tiszt elmondta, hogy milyen jó katonának lenni, hát még katonatisztnak! És feltette a kérdést: — Ki jelentkezik?

Hát..., az osztály lefeküdt a padra. Senki sem szólt semmit. A Pisti zavarba jött, és rábökött az első padban ülő gyerekre, a várísi erdészlak kocsisának fiára: — Hát te miért nem jelentkezől?

(Kifejlett, stramm gyerek volt, de nagyon lusta. Azért ültettük az első padba, hogy legalább lássuk. Mindig aludt.) — Azért nem jelentkezem ebben a rendszerben, mert nem akarok úgy járni, mint a múlt rendszer tisztjei ebben a rendszerben.

(Hű!) A kis hadnagy fölugrott: — Az ellenség hangja, a reakció hangja, a fasizmus hangja!

Most mi lesz? Meg voltunk döbbenve. — Helyes, jó gyerek — mentettük a menthetőt. Guszti felismerte a helyzetet. Elkezdett kiabálni: — Ez a leghülyébb, az iskola leghülyébb tanulója! Kedves hadnagy elvtárs, ilyen hülyét maga még nem látott! Ezt a gyereket azért ültettük az első sorba, mert olyan hülye, hogy az borzasztó!

— Mi az apád foglalkozása? — kérdezte a kis hadnagy.

— Kocsis.

— Az én apám is az volt! No akkor hagyjuk, engedjük...

Nem lett jegyzőkönyv, nem lett följelentés, a gyerek tovább tanulhatott, le is tudott érettségizni.

(Vas Gereben utca 57. Emeletes családi ház a sövény és a széles, nagy kapu mögött. Pedig nincs autó. Kutya sincs. A tévével szemben ülünk le. [„Ezek a bemondók úgy beszélnek, mintha nem is magyarok lennének.”] Padlótól a mennyezetig hatalmas üvegablak a kertre. Folytatjuk a beszélgetést. Majd később iszunk feketét. ... Nos?)

(Riedlék Esztergom mellől származtak Szombathelyre. Nem, a soproni hangszerkészítő nem rokon. Talán a régmúlt kódében sváb földön vagy Szászországban egy töről fakadtak.)

R.: — Apám régi sváb „vizimolnár” családból származott. Mivel nem bírta megemelni a gabonaszákokat, szabónak adták. Mint leszerelt katona, a háború után Vas megye székhelyén ragadt. Anyám rábahidvégi kisenemesi parasztlány volt (102 évet élt, 1989-ben Sopronban halt meg). Apai nagyanyám révén viszont 25 %-ban szlovák lennék. Most dönts el, hogy mi vagyok.

H.: — Hajaj! Nincs értelme Magyarországon a faji kérdésnek. Már a hét törzs se volt mind magyar.

(Második felesége időközben megérkezett Bécsből. Ottani finom babkávával kínál. Tanárnő, apja Berlinben volt egyetemi tanár... Mutatják a család tagjainak irodalmi alkotásait: regényeket, tanulmánykötetet. — Vissza a magyar társalgáshoz. Hogyan is volt tovább?)

R.: — 1923. október 2-án születtem Szombathelyen. Négyen voltunk testvérek. Bátyám „táplálkozási elégtelenségben” pusztult el. Nővérem négy leányliceumi osztályt járt, öcsém nyolc osztályos gimnáziumot. Anyám volt az, aki továbbtanulásunkat a kezében tartotta. Szülői értekezletekre is ő járt. Valószínűleg jobban ismerte a tanári kart, meg az iskolát, mint az éppen hivatalát gyakorló igazgató. Ellenőrizte a táskáinkat, füzeteinket, feladatainkat, persze a maga módján. Meg kellett mutatnunk a napi penzumot, a szavakat pedig németből, később latinból, mindig kikérdezte.

² Akkor a Berzsényi Gimn. igazgatóhelyettese (1904—1984). Nekrológia: SSz 1984, 187—188.

³ Dr. Németh István nyelvtanár, hosszú ideig a reálban tanított, de máshol is adott órákat.

Szigorúan ellenőrizte iskolába járásunkat. Egy világ dőlt össze benne, ha nem voltunk időben otthon. Így esett, hogy nyolc reálgimnáziumi⁴ évem alatt összesen öt órát — egy tanítási napot — hiányoztam!

H.: — Mint gimnáziumi tanárnak mi a véleményed az akkori gimnáziumról?

Riedl Béla

R.: — Humánus, elviselhető követelmények, tárgyi korreláció (kölsönös összefüggés), törődés a tanulók testi-lelki fejlődésével. A társadalomnak szüksége volt a jól képzett emberfők sokaságára, ezért — a lehetőségek szerint — megbecsülte tanítóit, polgári iskolai, szakiskolai vagy gimnáziumi tanárait. Gimnáziumi igazgatónak lenni szinte közzogi méltóságot jelentett, a tanár pedig a vidéki város megbecsült értelmiségije volt. A tanár — igaz, takarékosan — megélt családjával a fizetéséből. Felesége általában nem dolgozott. Előfordult az is, hogy a tanárfeleség lemondott állásáról, hogy enyhítsen a rengeteg erdélyi, felvidéki, délvidéki menekült tanárcsalád katasztrófáján. Új állást kapni viszont nagyon nehéz volt. A kezdő tanár sokáig élt a „kisegítő helyettes óraadó, megbízott óraadó” szűkös kenyeren. A gondozott külsőt azonban szigorúan megkövetelte tőlük az igazgató, sőt — horribile dictu! — naponta meg kellett borotválkoznuk! ...

⁴ A reál és a humán gimnázium közé 1924-ben iktatták be a reálgimnáziumot. Túlnyomóan modern nyelveket és természettudományokat tanított.

H.: — És most, 54 év után, hogyan látod a Faludi Ferenc reálgimnáziumbeli tanáraidat?

R.: — Tisztelettel és szeretettel gondolok mindnyájukra. Felejthetetlen marad a Bősárkányból származott dr. Pethő-Perepatits István, az igazgatónk, vagy német-latin szakos tanáraink, aztán Komlósi Ágoston, kémiantanárunk (Pungor Ernő akadémikus is az ő növendéke volt). A fiatalabb korosztályhoz tartozott Pongrácz István, francia—magyar szakos osztályfőnököm, s későbbi kollégám Sopronban, Tóth Antal. Megemlítem még Szentkúti Józsefet, aki segédeszközöket szerkesztett a földrajz tanításához.

H.: — Milyennek tartod volt iskolád szellemét?

R.: — Természetesen nemzeti volt, de a lehetőségeken belül liberális, igényes és modern. Idegen nyelv- és irodalom- (német, francia, olasz) szakos tanáraink naprakészen ismerték tárgyuk irodalmát. És ha szabad statisztikára felváltani a vallási meggyőződést, el kell mondanom, hogy — például az 1938/39. iskolai évben — iskolánkban 341 róm. katolikus tanuló mellett 37 evangélikus, 19 református és — 45 izraelita vallású tanuló volt. Ez az összes osztályozott diák 10 %-a! Igazgatóhelyettesünk, Halász Viktor, és a kedves Csatkai József⁵, aki a természetrajzot tanította (Csatkai Endre múzeumigazgatónk öccse) és melleleg az IDO-világnyelvet, valamint a színjátszást is megkedveltette velünk, szintén zsidó származású volt...

R.: — Ami az iskolánk külső rendjét illeti, szigorúság uralkodott. Megkövetelték a pontos megjelenést, elvárták, hogy a téli hónapokra a bejárók beköltözzenek a városba. Ma már mosolyogni való, de diákkoromban a szombathelyi Király utcán vagy a Fő téren tilos volt sétálnunk. Oda csak rövid időre mehettünk, pl. vásárolni, esetleg barátokhoz vagy rokonokhoz.

Én (elgondolkodva): — Mi este 8 után nem mehettünk ki az utcára...

R.: — Bizony...

H.: — No és hol és hogyan töltötted a nyári vakációidat?

R.: — Jó kérdés, mondanák a mai fiatalok. Amikor 1983-ban nyugdíjazásomat kértem, összeírtam nyári „vakációimat” — azaz munkahelyeimet. Rövid idő múlva az SZTK elletékes előadója vaskos paksamétát tesz elém, és kérdi: — Igazgató úr, ez valóban az ön munkaadói igazolása?

A csomagon: Riedl Béla napszámos. Kb. 14 hónap nyári munka igazolása a szombathelyi Sötér—Schwarz építési vállalatnál, a Lenfeldolgozó Vállalatnál stb. Pedig munkaadóim ravaszak voltak, mert — a kor szokása szerint — a hét végén kijelentettek, hétfőn meg bejelentettek a betegbiztosítónál. Ezáltal takarékoskodtak a járulék fizetésével. De annyi mégis maradt, hogy szolgálati időmet (és nyugdíjamat) szépen kiegészítették.

Miért éppen a latin?

H.: — Hogyan lettél tanár?

R.: — Kezdjük azzal, hogy nagyon kíváncsi és érdeklődő gyerek voltam, meg a közügyességem is átlagon felülinek számított. Csináltam anyacsavarból villanymotort, öntöttem magamnak ólomkatonát, a vitorlázó és gumimotoros repülőgépekről nem is beszélve. A felsőbb osztályokba lépve itt is emelkedett a színvonal: detektoros, majd lámpás (rádiócsöves, 2 + 1-es) rádió következett. Persze a tanulás csak változó

⁵ Apja dr. Csatkai Ignác, darufalvi (Draßburg) orvos.

eredményességgel folytatódott, egészen addig, míg latint nem tanultunk. Alapvetően tetszett a klasszikus Róma, talán azért is, mert Szombathelyen akkoriban folyt az ásások. Csodálatos világ kerekedett ki a Gayer-park római villamaradványaiból, a székesegyház melletti bazilika romjaiból. Eközben pedig Schummer tanár úr germán alaposággal verte belém a latin nyelvtant, Polgár tanár úr pedig franciás könnyedséggel tanította nekünk a római irodalmat és régiségtant. Néha felhívta figyelmemet egy-egy irodalmi részlet szépségére, vagy közmondás bölcsességére. Ismerve érdeklődésemet, de szétszórtságomat is, egyszer elém dugta — kissé hamiskásan — Pliniust: „Multum, non multa” (sokat, nem sokfélét).⁶ Ekkor gondoltam arra, hogy meg kell változnom: nem lehet mindent csinálni. Sorsom el volt döntve. Tanár leszek. Méghozzá latintanár.

H.: — Hogyan vettek fel az egyetemre?

R.: — Megvizsgálták érettségi bizonyítványomat, meg gimnáziumi tanulmányi értesítőmet, és ha tudtam az előírt tanulmányokat igazolni, a felvételnek nem volt akadálya. Sajnos nem bánt a törvény emberségesen a zsidókkal. Előbb a numerus clausus korlátozta, majd a numerus nullus tette lehetetlenné a felvételüket.

H.: — Milyen szaktárgyat választottál a latinon kívül?

R.: — Természetesen az olaszt. A gimnáziumban kiemelt óraszámban tanultam és érettségi vizsgát is tettem belőle. (Elmondja, hogy a szombathelyi Hadnagy László, később kultuszminiszter-helyettes segítette.) Az Erkel utcai, az egyetemhez tartozó Pázmány Diákotthonban laktam a háború alatt és után. Szerencsémre az intézmény olcsónak bizonyult és az is jó volt, hogy együtt laktunk az öt egyetemi fakultás diákjaival. Orvosok, gyógyszerészek, teológusok, jogászok és bölcsészek. Így lehetségessé vált számunkra — ha a saját tanulmányainkba belefáradtunk — akár figyelem-ébresztőnek is megnézni, mit csinál a másik, mit tanul, mik a gyógyszerian vagy a büntetőjog elemei, vagy miért nehéz az anatómia az orvostanhallgatóknak a második egyetemi év végén. Egy kis irodalom, költészet vagy nyelvészet, idegen nyelv pedig igazán jót tett minden leendő orvosnak, papnak, ügyvédnek vagy patikusnak.

H.: — És a politika?

R.: — A háború végéig, 1945-ig a politikai tevékenység nem, vagy alig érdekelt bennünket. Talán 1944-ben jelentek meg az első, politikai változást, vagy rendszerváltozást sürgető hangok közöttünk. Inkább az egyházak által létrehozott egyesületekbe tömörültünk. A katolikusok az Emericana (Szent Imre Szövetség), az evangélikusok a Luther Szövetség, a reformátusok a Soli Deo Gloria Szövetség keretein belül kerestek választ a társadalom nyomasztó problémáira. Nagy kérdés volt a háború befejezése, annak körülményei, de még nagyobb az, mit is csinálunk majd, miképpen fogunk élni a háború után.

H.: — Nagyon is időszerű kérdés: kellett az egyetemen tandíjat fizetnetek?

R.: — Akkor semmit sem adtak ingyen, így az egyetemi oklevelet sem. Tehát volt tandíj és ún. mellékdíj. Ennek mértéke azonban függött a hallgató, ill. családja anyagi helyzetétől és döntően a hallgató tanulmányi eredményétől. Sőt — ez ma már szinte hihetetlen —, ha rendesen tanultunk, vizsgáinkat pontosan letettük, még a katonai szolgálat alól is felmentést kaptunk (legalábbis 1944 őszéig).

H.: — Ki ellenőrizte ezt? Az egyetem dékáni hivatala?

⁶ A teljes szöveg: Aiunt enim multum legendum esse, non multa. Ifjabb Plinius Epistolae VII. 9. 15.

⁷ Hadnagy László (1921—1963) szombathelyi születésű tanár, 1946-ban szerzett tanári oklevelet Bp.-en. 1962-től volt művelődésügyi miniszterhelyettes. Magyar Életrajzi Lexikon. Bp. 1967. I. köt. 655. o.

R.: — Nem, dehogy. Egy főtörzsőrmester a Mária Terézia-laktanyában. Nála kellett jelentkezni az indexünkkel; ő intézte el a felmentés meghosszabbítását.

H.: — Hogyan került hozzád — mint ma mondják: testközelbe — a háború?

R.: — Mindig is ott volt. Már évek óta láttuk, éreztük, nyomott bennünket. Már 1942 végén esett néhány bomba. Eltalálták a városmajori templomot. Ezután jött az elsötétítési rendelet... 1944. március 19-e a német megszállás napja. Vasárnap volt. A pesti Vigadóban ültünk — úgy emlékszem, Ravel-hangversenyen — mikor hirtelen megszakadt a műsor. Egy pillanat múlva valaki bejelentette, hogy mi történt. Felálltunk, elénekeltük a Himnuszt, aztán eltávoztunk. Közülünk többen nagyon is sietve...

H.: — Bevonultál?

R.: — Még mindig nem, hiszen érvényes felmentésem volt! Dermedten vártuk az események alakulását. Felállították a gettókat, megkezdődött a zsidók összeszedése. Az egyetem is érezte a közelgő katasztrófát. Tenni kellett valamit. Így történt, hogy a 8686/1944. VKM. számú rendelettel az 1943/44. tanév II. félévét érvényesen lezárták. Ezzel mentették még a menthetőt: sikerült letennem az alapvizsgát, 1944 júniusában, az utolsó pillanatban, de már bombariádok között. Jött a nyár, nem volt sem békés, sem vakáció. Egyetemi munkaszolgálatosként (ilyen is volt) Veszprém megye Réde községében az Eszterházy grófok⁸ birtokán *lent nyútem*. Közben megtudtam, hogy Halász Viktor tanárom a gettóban meghalt. Visszamentem még Pestre, hogy beiratkozzam a következő félévre, de kérdeztem magamtól: ugyan minek?

Inter arma silent musae.

H.: — Aztán?

R.: — Aztán? Jött a behívó. Nesze neked, humanizmus! Hajmáskér, I. rohamtüzérezsztály. Barakktábor, alaki kiképzés, majd tiszti kiképzés I. évfolyama a löiskolán. Kuncogtam magamban: mit akar még tőlem a sors? Szerb Antalt szerettem volna hallgatni, Horatiust, Cicerót, Tacitust olvasni, és most tűzvezetési vázlattal kell bibelődnöm, meg különböző töltetekkel bajlódnom. Most már biztos, hogy „*Inter arma silent musae!*” — legalábbis számomra. Minden morgolódásom ellenére elérkezett 1944. december 4., Szent Borbála, a tűzerek oltalmazójának ünnepe (meg nővérem névnapja). Tüzérré avattak. Ekkor azonban hangok hallatszottak a táborban, hogy az oroszok már Balatonakarattyán vannak, a javítóműhelyeinknél. Fel kellene készülni a védekezésre, netán az ellentámadásra. A döntés Pentsy Zoltán vezérőrnagy, iskolaparancsnok kezében. Iskolagyűlést hívott össze. Elmondotta: harcokcsik ellen félig kiképzett emberekkel, kézifegyverekkel ellenállni, sőt támadni, örülség. Nem engedheti meg, hogy negyedórás kézitusában többszáz fiatal magyar elpusztuljon. Ő katoná, nem hóhér! Megparancsolta, hogy azonnal csomagoljunk és vonuljunk vissza. Elindultunk, s ezzel megmenekültünk a biztos haláltól.

(Útvonaluk: Szombathely—Sopron—Bécs—Drezda—Berlin—Stettin—Gross Born, a német Hajmáskér⁹—Eger, ma Chleb. Tirschenreuth mellett, Bajorországban esett amerikai fogságba.)

R.: — 1945. április 23-án, nevem napján.

H.: — Kellemes névnapod volt...

R.: — Aztán fogolytábor fogolytáborra következett, természetesen mindig szabad ég alatt. Iszonyú körülmények között éltünk. Sem az amerikaiak, sem későbbi

⁸ A grófi család nevének írásmódjával szemben a hercegié: Esterházy.

⁹ A német név Riedl Béla kéziratában így szerepel.

rabtartóink, a franciák nem tudtak bennünket élelmezni. Bad Kreuznachban naponta több száz fogoly halt meg. Magam sem lehettem negyven kilónál több. És már alig tudtam talpra állni... 1945 augusztusában Lindau következett a Bodeni tóval. Ismét tető alatt voltunk!

H.: — Mivel múltattatok az időt?

R.: — Többek között romot takarítottunk a környék falvaiban. A fő foglalkozás azonban az angoltanulás volt. Valakinél akadt egy Berlitz-féle angol nyelvkönyv, azt lemásoltuk a kaszárnyában talált német lőlapok (cél táblák) hátára, és éjjel-nappal angolt tanultunk. A kaszárnyából szép kilátás nyílt a Bodeni tóra, de zordabb a jövőnkre. Őrizetünket az I. francia hadsereg vette át, arab és indokínai katonáival. Ezek nem voltak rossz gyerekek, sőt ők is a franciák foglyainak tartották magukat.

H.: — Hm.

R.: — 1945. november 10-én közölték, hogy indulunk haza! De nem: hosszú, gyötrelmes út után nyugatra, Bretagne-ba, Rennes-be vittek. Útközben sajnos sűrűn szükségem volt korábban szerzett francia ismereteimre. Egy-egy megállás alkalmával el tudtam érni, hogy halottjainkat a tehervagonból kitehessük. A tél jó részét sátoztáborban töltöttük. Februárban kerültünk köéületbe. A 11. sz. katonai kerület ruhajavító műhelyében dolgoztunk mi, tíz magyar, tíz német fogoly. Apámtól elesett szakmai és azóta szerzett nyelvi ismereteimmel én lettem a tolmács. Később a parancsnok — miután megtudta, hogy egyetemi hallgató vagyok — családjához vett.

H.: — Mit végeztek veled?

R.: — Délelőtt a házimunkában segédkeztem, délután pedig a középiskolás fiukkal kellett latint gyakoroltatnom. Ami szabad időm maradt, azt francia tanulással tölthettem el, sőt a könyvtárukat is használhattam. A Parat családdal ma is tartom a kapcsolatot. Meglátogattuk őket. Ők is voltak Sopronban, meg velem itthon, országjáró körúton. 1946-ban felajánlották, maradjak Franciaországban, segíteni fognak. Már-már ráálltam az ajánlatra, mikor — most már igazán — megcsillant a hazatérés reménye. Csapot-papot otthagya, összecsomagoltam szegényes cókómómat és indultam hazafelé.

H.: — Nyílegyenesen?

R.: — Nem. Strassbourgan töltöttünk tán tíz napot. Feljavító tábor. Francia legénységi ellátás. Induláskor útravaló. Sőt: el is kísértek bennünket Kaposvárig, az elbocsájtó táborba. A korábban hazatérő vonatok közül ugyanis több alig állt meg az országban, máris indult tovább keletre, újabb fogságba. Az orosz állami nyelvtanfolyamot megúsztam. Később kellett ugyan oroszul tanulnunk, de azt már a magyar állam költségén...

Végre!

R.: — 1946. május 16-án délután végre megállapították rólam, hogy fertőző betegségben nem szenvedek és tetűmentes vagyok. Gyorsan ki az állomásra! Tehervonat. Irány Budapest! A kollégium állott, de ablaküvegek még nem voltak. Matracok se nagyon. Professzoraim viszont úgy fogadtak, mintha gyerekük lettem volna. Aztán hazaugrottam a romos Szombathelyre. Otthon hagytam a P. W. (prisoner of war = hadifogoly) monogramos köpenyemet, zubbonyomat, s vissza az egyetemre. Egy havi óralátogatás után elismerték az 1945/46. tanév II. félévét! Időt nyertem ugyan, ám a szakdolgozatírás, meg a szakvizsga nagyon is közel került.

H.: — Milyen témát választottál?

R.: — Már emlegettem Csatkai József tanárunkat, aki a színjátszást is megkedveltette velünk. Talán miatta is, talán érte is, szakdolgozatomat Carlo Goldoni, az olasz Molière jellemábrázolásáról, míg a latint — stílusosan — „De industria Romanorum”, a rómaiak iparáról írtam. Aztán benyújtottam szakdolgozataimat a Tanárvizsgáló Bizottsághoz, ugyanott letettem a szakvizsgákat, és 1948. május 31-én az egyetem igazolta, hogy tanulmányaimat befejeztem. Kiadták az absolutoriumot.

H.: — No és a tanári oklevél?

R.: — Arra még várni kellett, 1950-ig. Én a Pázmány Péter Tudományegyetemre jártam, a Magyar Királyság, ill. a Magyar Köztársaság idején, okleveletem viszont a Magyar Népköztársaság adta ki — 1948. június 16-i keltezéssel. 1950-ben!!

H.: — Hiszen a népköztársaságot csak 1949-ben kiáltották ki!

R.: — Igaz, de mégiscsak tanár lettem! Mint mondtam, oklevelet akkor nem, csak igazolást kaptam. Rohantam vele a Hold utcába, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. Állásért jelentkeztem a gimnáziumi, a tanítóképző és a polgári iskolai főosztályon. Megnyugtattak, hogy a szerzetesek és apácák „visszalépése” miatt lenne bőven állás, a kérdés csak az: tudják-e egyáltalában pótolni a keletkezett hiányt, és elkezdeni az 1948/49. iskolai évet. Menjek haza, és várjak.

H.: — És te vártál.

R.: — Igen, de nem sokáig. (Mint később megtudtuk, szinte heteken belül kellett 170, üressé vált állást betölteni.) Így történt, hogy 1948. augusztus 20. után, 169. 01/1948. V. 1. i. o. számmal, megkaptam a minisztérium értesítését, miszerint „szep. 1. napjának hatályától kezdve ideiglenes minőségben, főhivatású óraadó tanárnak alkalmaz[nak] teljes heti óraszám ellátására, és szolgálatra beoszt[anak] a soproni volt evangélikus gimnáziumba.”

Sopronban.

R.: — Tehát Sopronba megyek. Diákkoromban többször megfordultam ott. Szombathelyi iskolai nagy kirándulásainkat Sopron-Fertőrákos vagy Sopron-Fraknó (Forchtenstein) megtekintésére szervezték. És voltak még az egyetemről kedves ismerőseim is Sopronban: a Dollmayer család a Wiedenből (ma: Gazda utca), Zolner Frici, meg a fertőrákosi Stener Miki.

H.: — Utaztál. Kitérővel.

R.: — Apám kivasalta az ünneplő ruhámat, anyám — kicsit szomorkásan, hogy nem Szombathelyen lesz tanár a fia — ellenőrizte a cipőmet („Tanár urak közé nem mehetsz rendetlenül, és azok még evangélikusok is!”), aztán Isten hírével utamra bocsájtottak.

H.: — Most aztán megérkeztél a líceumba.

R.: — A kapu alatt Nagy Endre¹⁰ tanár úrral találkoztam. Bemutatkoztam. Mint később elmondta, könyvvigécnek nézett. Nevetett és azonnal felkísért a *Jenőhöz*. A Jenő: Pröhle Jenő¹¹, az Evangélikus Líceum utolsó és a Berzsenyi Dániel Gimnázium első igazgatója volt. Mindenki „Nünüje”. Latin—görög szakos tanár, klasszika-filológus, nagy humanista, a puritánosság, a jóakarát megtestesítője. Fiatal korában ő vezette a cserkészcsapatot. Mondják, esküvőjére a cserkészek bronztállaal ajándékozták meg. Megköszönte, és — még aznap befizette az ajándék árát a csapat pénztárába! Kitűnő matematikus volt: a mennyiségtan érettségi dolgozatait szívesen segített

¹⁰ Nagy Endre írt a SSz.-be 1977-ben.

¹¹ Pröhle Jenő (1909—1986) nekrológia: SSz. 1988, 175—178. o.

kijavítani. Jelmondata: „Amicum in secreto mone, palam lauda!” (Barátodat titokban figyelmeztess, nyíltan pedig dicsérd!)¹² Így egyengette tanárrá formálódásom néha sikeres, néha göröngyös útját.

H.: — Eskü?

R.: — 1948. szeptember 1-jén Nünü és Csipsz (Pröhle Jenő igazgató úr és későbbi kedves kollégám, Tóth Ferenc¹³) megesküdtek, hogy a Magyar Köztársasághoz és annak alkotmányához hű leszek, Magyarország törvényeit, törvényes szokásait és a kormány rendeleteit megtartom, hivatali előjáróimnak engedelmeskedem.

H.: — Mondd, sikerült esküdet megtartanod?

R.: — Megpróbáltam, de meg kell vallanom, bizony nehezen ment. Nem csak rajtam múlt... Amit örökké sajnálok, és aminek végrehajtását a magyar iskolarendszer elleni merényletnek tartok: a nyolcosztályos, kipróbált és jól bevált gimnázium nem szakmai, hanem politikai okok miatt való eltörlését. Mint sok minden mást, ezt sem hevertük ki, a mai napig sem.

H.: — No és szombathelyi latintanarod intésével — ne sokat, de alaposan — mire jutottál?

R.: — Pályám alakulása, körülményeim pontosan az ellenkezőjét kényszerítették ki belőlem! Mindent kellett csinálnom, hogy megkeressem a kenyeremet ... Már kezdő tanítási évemben, 1948/49-ben, az államosítás miatt három iskolában kellett tanítanom, három nyelvet. A Berzsenyiben angolt, a Fényi (volt bencés) Gimnáziumban franciát, a Petőfi Sándor (volt polgári) általános iskolában pedig, a gimnázium alsó osztályú volt tanulói számára, latint!¹⁴

H.: — Hát ez megterhelő lehetett! Hogyan bírtad?

R.: — A kerékpárommal. Pedig ez még csak a kezdet volt, a próbaév!

Hivatal.

R.: — Jó nyelvérzékem van és jó fülem: gyorsan tanultam — a latin segítségével — a többi indogermán nyelvet. Olaszra éppen akkor nem volt ugyan szükségem, de szép kiejtéssel tanítottam a franciát, meg kielégítően az angolt. És akkor vágott be mindenbe a bomba!

H.: — Mi történt?

R.: — A kormányzat 1949-ben eltörölte az összes klasszikus (latin, görög) és nyugati nyelv tanítását! Egyéves „próbatanárság” után szaktárgy nélkül maradtam! De nemcsak mi, hanem a biológia és rajz szakosok is. Akinek második szakja magyar vagy történelem volt, valahogy meg tudott kapaszkodni, de Sopronban jónéhányan nem. Ákos (Jäger) Ernő¹⁵, Pröhle Jenő, Németh István, Németh Istvánné, dr. Vértes Ilona¹⁶, dr. Friedrich Károly tanár¹⁷, meg jómagam kénytelenségből orosz tanulókat alakítottunk, és nekiláttunk oroszul tanulni. 1949 szeptemberében már tanítottuk a nyelvet, igaz, 3-4 leckével jártunk csak tanítványaink előtt!

H.: — Hihetetlen!

R.: — Pedig így történt. ... Ezek után megváltásnak éreztem, hogy a szombathelyi tankerületi főigazgató berendelt szolgálattételre a hivatalba. Szép helyen, a Gyöngyös

¹² Seneca: De moribus, 12.

¹³ Nekrológia: SSz. 1984, 276—278. o. 1915-től 1984-ig élt.

¹⁴ Sopron akkori középiskoláiról ld. SSz. 1976, 1—20. o.

¹⁵ Ákos Ernő rajztanár és festőművész SSz. 1992, 278—281. o.

¹⁶ Dr. Vértes Ilona nyelvtanár.

¹⁷ Nekrológia ebben a számban.

partján volt a hivatal. Hozzá tartoztak Sopron, Vas és Zala megye gimnáziumai, középiskolái és középfokú iskolái (polgári iskolái). Az anyagi ügyeket az iskolafenntartók intézték, az illetményeket az Illetményhivatal.

H.: — Gondolom, szép számmal lehetetek...

R.: — Egyáltalában nem. Heten voltunk, mint a gonoszok. Én — mint a legfiatalabb és mint kezdő —, én voltam a lóti-futi. Engem küldtek Eszterházától Keszthelyig, ha volt valami kellemetlen kézbesíteni vagy intézni való (pl. igazgatók mind gyakoribb felmentése, hiszen 1949-et írtunk, a fordulat éve utáni esztendő!).

H.: — Azért te is majdnem porul jártál!

R.: — Bizony. Csak egy esetet mondok el. Három átképzős orosz tanár beszélget a hivatalban. Szórakozásból és gyakorlásul latinul. Arra jön egy főnök: — Hát maguk, mit csinálnak? Megmondtuk. — Mi a végzettsége? — fordul hozzám a nagy ember. Megmondtam, hogy latin—olasz szakos tanár. — Szóval pap! Méghozzá pópap!

H.: — És ezek parancsoltak... Miért nem maradtál otthon, Szombathelyen?

R.: — Egyrészt mert senki sem próféta a saját hazájában, másrészt pedig a tanácsrendszer előkészítéseként mindhárom megye önálló tankerületté vált. A soproni főigazgatói hivatal a volt evangélikus polgári iskolában, a Deák tér 51. sz. alatt (ma: Eötvös J. eü. szakközépiskola és gimnázium) kapott helyet. Ide irányítottak, így kerültem vissza Sopronba.

H.: — Tehát egy hivatalból hármat csináltak.

R.: — Igen, s mivel a hatáskörök eléggé összekeveredtek, hát mindennel foglalkoztunk. Oktatási előadó voltam. Az iskolák szertárai nagyrészt kirabolva, hiányosan. Tenni kellett valamit. A Széchenyi Gimnázium nagy hírű fizikatanára, Dézsi Zoltán¹⁸, készített szemléltető eszközöket cipőpasztás dobozból, lécből, konzervdobozokból. Megkértük hát, tartson rövid tanfolyamot, adjon néhány gondolatot a falusi iskolák szakembereinek. Örömmel vállalta. A tanfolyam Eszterházán¹⁹ volt. Összepakolt, és egy hátizsákra való „szemléltető eszközzel” vonatra ült. Köztudott szórakozott ember lévén, nem Eszterházán, hanem Petőházán szállt le, s hogy időt nyerjen, elindult toronyiránt — a mezőn át — Eszterházára. Messze nem jutott. A határ éber őrei feltartóztatták, s bekísérték az őrre. Még szerencse, hogy azonnal érdeklődtek. Elmondták, hogy őrizetbe vettek a két község között egy személyt, hátizsákja tele van mindenféle kacattal. Azt állítja, hogy tanár, bár válasza zavarosak. Rövid tájékoztatás után elnézést kértek, s Zoli bácsit járőrökocsiba rakták. Kis késéssel meg is kezdhetette előadását.

H.: — És Győr?

R.: — Még Sopronban — 1949. december 29-én — tettem le az esküt a Magyar Népköztársaságra, aztán, mivel fiatal és nőtlen voltam, gyorsan felkötötték az útilaput a talpamra és áthelyezték a győri tankerületi főigazgatósághoz. Nem költöztem Győrbe, hanem — a volt Sopron megyei tisztviselők Győrbe helyezett részével, kb. száz emberrel együtt — naponta jártam be vonattal. Nem volt könnyű. De járt némi előnnyel is. Miután Sopron és Győr megyét összevonták, megalakult a Megyei Tanács. Ennek Szigethy Attila lett az egyik elnökhelyettese²⁰. Az ipari, mezőgazdasági és a művelődésügyi osztály tartozott hozzá. Ha valami jelenteni való, megbeszélni való akadt, azt elintéztük a győri gyorson, Kapuvár és Győr között, aztán referáltunk

¹⁸ Nekrológja SSz. 1995, 273—276. o. 1897—1994 élt.

¹⁹ Eszterháza ma Fertőd.

²⁰ 1956 mártírja. Győrött alapítvány szolgálja emlékét. Kapuvári volt.

osztályvezetőnknek, és már ment is az akta a leíróba. Kedves munkatársam volt dr. Gáspárdy Sándor²¹, sokat tanultam tőle. Pedáns, jóindulatú, ám igényes kolléga. Néhányan megszólták, mert — urambocsá! — a fehér ingujja kinyúlt a zakója ujjá alól. A tankerület az Árpád utcában, a megyei tanács oktatási osztálya pedig a város barokk szívében, az Apáca utcában volt. Szép a „Radó”, a Duna-part, romantikus a barokk belváros, a Püspökvár és környéke, de — bocsánat, győriek! — elkíváncoltam onnét, 1952-ben már ismét Sopronban éltem.

Házasság.

H.: — Tulajdonképpen miért hagytad ott Győrt?

R.: — Ennek emberi oka volt. Udvaroltam egy fiatal tanítónőnek, Sopronban végzett tanítónőképzőt, ott tett 1951 júliusában tanítóképző érettségi vizsgát (akkor ott még ilyen is volt). Darvas József²², a művelődési miniszter, az érettségiket látogatta, s véletlenül jelen volt Gyöngyi érettségijén. A magyar feleletből egyórás kérdés-felelet irodalmi vita lett. Ezzel a kitűnő érettségi, nyolcszáz forint jutalommal, no meg a főiskolai felvétel is biztosítva volt.

H.: — Igazán gratulálok. Es elment a főiskolára?

R.: — El, ám kis kitérővel. 1951. július 21-én éjjel elhurcolták Hegyeshalomból, szüleivel együtt, és Eleppusztára²³, Balmazújváros mellé telepítették, mint sok más „osztályidegent”.

H.: — Megdöbentő fordulat. Végül is miért?

R.: — Máig sem tudjuk. Ott mindjárt „nevelési” feladatot kapott: az elhurcolt gyerekek számára a szülők kitisztították az egyik birkahodályt, kimeszelték. Ott ügyelt fel a kiskoriúakra. Mindig volt humorérzéke. Már szabadulása után elmondotta, hogy soha nem forgott ilyen úri társaságban. A legjobb kocsis: volt huszárezredes; a legjobb énekes: orosz grófnő, a legjobb kaszás: szerb pópa. A kitelepítésről a megyei tanácson értesültem, így sikerült megtalálni őket. 1951 szeptemberében már főiskolai hallgató Budapesten. Szüleinek azonban még maradniok kellett. Ezek után bizonytalannak éreztem a jövőmet Győrben, Sopronba kérttem hát magamat. Ő Brennerbányán kapott állást. Győrtől, 1953. augusztus 29-én, összeházasodtunk. Szigethy Attila lett az esküvői tanúm, sőt: a Rába étteremben állta a lagzi költségeit is. Tisztelettel és hálával gondolok rá mindig. Rögtön hozzá kell tennem: nem csak ezért...

Kollégium élen.

Én: — Mihez kezdte Sopronban?

R.: — Diákotthon²⁴ vezetője lettem, meg órákat adtam a líceumban. A legtöbb kollégista a líceum növendéke volt, később pedig a gépipari technikumé. Szorgalmas, főleg kemenesaljai, a gépiparisták pedig Somogy, ill. Nógrád megyei gyerekek voltak, jó tanulmányi eredménnyel. Az egyetemeken is, az életben is megállták a helyüket. Szerencsére jó munkatársat választhattam. A gondnok: Czuczor Ernő²⁵, Székesfehérvár egykori MÁV-állomásfőnöke lett.

²¹ Rajztanár, festőművész (1909—1986). Jogi doktor. SSz. 1988, 363—364. o.

²² Darvas József író, közoktatásügyi miniszter 1951-től 1953-ig. Bölöny József: Magyarország kormányai 1848—1987. Bp. 1987, 109., 110. o.

²³ Riedl Béla a beszélgetés után adott kéziratában Eleppusztát ír, a Magyarország helységnevtára c. kiadványban azonban csak Elektanya található Tiszacsege mellett, Balmazújváros közelében.

²⁴ Gesztenyés u. 2. (Julianeum)

²⁵ (1895—1980), nekrológja: SSz. 1981, 86—87. o.

H.: — Ez megint valami rendhagyó ügy, nem igaz?

R.: — Teljesen igazad van. Fehérvár ostromakor négyszer adta-vette az állomást a pillanatnyi hadiszerecnse szerint. Ezt tovább nem bírván, családjával együtt Németországba ment. Mikor hazajött, mint „nyugatos” nem igazolták. Négy gyerekkel kenyér nélkül maradt. Felkínáltam neki a gondnoki teendőket, ő pedig nyilván örömmel, segítőtársam lett.

H.: — No és, „hogyan ment a vonatokat?”

R.: — Nagyon jól! Soproni gimnazista volt, itt született, ismerte a várost. Rátermettségét nem nekem szabad dicsérnem. Gyerekekkel kitűnően tudott bánni, a számadás is egyezett. Széchenyi Istvánnak rajongója volt. A családért való felelősségtudat mintaképe. Nekem igazán ő mutatta be Sopront, és ő tett sopronivá.

H.: — Meddig dolgoztatok együtt?

R.: — Egészen 1960-ig. A kollégiumi, ill. diákotthoni évek jól teltek. Ismét volt alkalmam nyelvekkel foglalkozni; a lehetőség valósággal az ölembe hullott. Nem messze tőlünk lakott özv. Korbusz Sándorné²⁶, a löverek jellegzetes „nagyságos asszonya”. Fiúsrá vágott frizurájával, magas termetével, fekete ruhájával, botjával, no meg állandó mosolyával felejthetetlen marad számomra. Vele franciát és angolt gyakoroltam.

H.: — Nyugodt otthonvezetői állásod volt, nő is voltál, szinte látom, hogy csak te nem voltál nyugodt. Jól sejtem?

R.: — Már ismersz, igazad van. A háború utáni szocialista iparpolitika mindent egy lapra tett fel. A korábbi iparosképzés szünetelt; a borbély-, cipész-, szabóutánpótlás évekre megszűnt!

H.: — Bizony, tapasztaltuk...

Iskola a könnyüiparnak.

R.: — Hangsúlyozottan szükség volt azonban a textilipar, a szinte semmiből megeremtett asztalos nagyipar, meg a konfekcióipar középfokú irányítóira. Ezért születtek meg a technikumok. A nappali képzés azonban nem bírta az igényeket kielégíteni. Átmeneti jelleggel — gyors segítségnek — felállították a dolgozók esti technikumait. Ez az *átmeneti jelleg* nekem érdekes feladatkört, kissé nagyobb kenyeret és — 33 éves elfoglaltságot jelentett.

H.: — Ezek szerint a sopronit nyilván te szervezted. Dicséret illet érte. Hogyan sikerült?

R.: — Hát ... nehezen indult. Több napig ellenőrizték a szakkönyveket: nincs-e bennük a reakció keze. Aztán már szinte minden simán ment. Ne engem dicsérj érte: mindig elismeréssel gondolok azokra a hallgatókra, akik — a napi munka mellett, emberi problémáik között vállalták, hogy négy éven át, heti négy alkalommal iskolába járjanak és tanuljanak az órákra.

H.: — Kik voltak tanártársaid?

R.: — A dicséret részben őket illeti, hiszen az ő munkájukon fordult meg minden. A gyárak kiváló szakemberei, igazgatói segítettek. A Pamutiparból Fekete Ferenc főmérnök²⁷, a Fésűsfonalgyárból Kovách Pál igazgató, később Andrassy Gyula, Bodor Béla textilmérnök, a Selyemiparból Hammer Antal gyártásvezető és még sokan mások. 1960 után a Faipari Egyetem fiatal szakemberei és Füzy István faipari mérnök az

²⁶ Gebhardt József polgármester leszármazottja, G. Elza. A mai Lejtő u. (akkor Gebhardt u.) 1. volt a tulajdona (Heimler: Sopron topográfiája, 222. o.)

²⁷ Fekete Ferenc: A soproni textilipar 25. éve. SSz. 1970, 325—339. o.

akkori Asztalosipari Vállalattól, Gombás Antal, Láng Róbert, Reischl Ferenc, dr. Jákó László a Ruhagyárból.

H.: — És te?

R.: — Én a kíváncsisággal, meg a „Homo sum, humani nihil a me alienum puto” (Ember vagyok, semmi emberi nem áll messze tőlem.)²⁸ latin bölcsességével álltam közöttük. Hogy mi is segítsük, mi tanárok a szaktanárok tevékenységét, időről-időre pedagógiai, módszertani beszélgetéseket tartottunk számukra. Dr. Gresz Szilveszterné, dr. Vértes Ilona, dr. Berta Ernő, Várkuti János²⁹, meg sajátmagam vezettük ezeket a foglalkozásokat, melyek baráti körben zajlottak. Kölcsönösen órákat látogattunk, tanulmányi kirándulásokat szerveztünk Kőszegre, Szombathelyre, Győrbe, Budapestre. Támogatást kaptunk a győri és a budapesti technikumoktól, a könnyűipari minisztériumtól, közvetlen feletteseinktől. Szakmailag is a minisztérium ellenőrzött bennünket.

H.: — A soproni gyárak segítettek?

R.: — Közvetlenül nem tudtak, ám sokat tettek közvetve. Az előadók nagy része — mint hallhattad — vezető szakember volt. Megengedték, hogy a gyakorlati órákat üzemükben tarthassuk. Szemléltető eszközöket kölcsönöztek, gyári autóbust kedvezményesen áron bocsájtottak rendelkezésünkre. A tanulmányi fegyelem megtartásában elsörendű támaszainnak bizonyultak: ugyan ki mert az igazgató vagy a főmérnök órájáról hiányozni?

H.: — Szó esett mindenféléről, egyet azonban nem árutál el: hol állt a technikum?

R.: — Sok helyet jelölhetnék meg. Délelőtt és délután tanítottunk, követtük a szakmányt. A délutáni órák a József Attila, Széchenyi István, Martos Flóra Gimnáziumban³⁰, a délelőttiek előbb a Sotex Kultúrház³¹ valamelyik termében, később a MTESZ-ben³² és a Ruhagyár³³ ebédlőjében kaptak helyet. A „tanszékek” (tréfásan így hívtuk a különböző szakokat) önállóan működtek. Mivel irodám, adminisztrációm alig volt, a gyárak segítettek a tennivalók ellátásában.

H.: — Az előbb azt kérdeztem, hogyan sikerült a munkád. Ha most visszatekintünk erre a „mellékfoglalkozásra”, mi róla a véleményed?

R.: — Jó mulatság, férfi munka volt. Becsületesen, tisztességesen és főleg igen gazdaságosan dolgoztunk. Sikerült megnyugtatóan jó szakmai pluszt adni hallgatóinknak. És ami külön is fontos: humán műveltségüket bővíteni.

H.: — A tanítványok ... hm, hálásak voltak?

R.: — Csaknem mindnyájan. Akadt azonban olyan, aki miután (nem valami ragyogóan) bevégezte tanulmányait, azt hirdette úton-útfélen, hogy „fizettem a Riedlnek egy pörköltet, és megvolt a szakmai képesítőm.” Ilyen tanuló mindig, minden iskolában akad, de aki ismeri a képesítő, vagy érettségi szabályzatát, ezen a rágalmon csak nevetni tud.

H.: — Kitüntetések?

R.: — Elismerték az igyekezetemet, főleg a könnyűipari minisztérium. Kétszer kaptam meg a „Könnyűipar kiváló dolgozója” kitüntetést, egyszer a Nagy-

²⁸ Terentius latin vígjátékíró Heautontimorumenos c. darabjából (I. 1.).

²⁹ Ált. isk. tanár, meteorológus. Cikke a SSz. 1988, 343—356. o.-n.

³⁰ Ma Eötvös Gimnázium és egészségügyi szakiskola, Deák tér 51.

³¹ Ismertetése a SSz. 1958, 12—15. o.-n.

³² Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Széchenyi tér 2.

³³ A volt Zrinyi Ilona m. kir. Tiszti Leánynevelő Intézet, Rákóczi u. 8.

korszakban³⁴, egyszer meg a Keserű-korszakban³⁵. (Szakmán belüli elnevezések Nagy Józsefné és Keserű Jánosné miniszterségének jelölésére.)

H.: — Mint latintanár?

R.: — Hát úgy is lehet mondani...

H.: — Újfent gratulálok. Mindezt — majdnem végig — mint otthonvezető csináltad. Ám azt is mondtad, hogy csak az első része volt szép ennek az otthonvezetői munkádnak. Miért?

R.: — Az ideális környezetben fekvő, sportolási lehetőségekben bővelkedő diákotthont ugyanis 1955 végén, minden tiltakozásom ellenére megszüntették, ill. „átprofilrozták” Nyugdíjas Pedagógusok Otthonává³⁶. Ami jó volt a fiataloknak, nem vált be a majdnem tehetetlen öregeknek. Mivel az otthonban laktam magam is (meg a családom), nem kaptam lakást, azonnal nem is költözhettem ki. Öt évet töltöttem ott ezek után, 33 halottjukat temettem el, és nem valami jó hangulatban mondtam búcsút 1960-ban az intézetnek.

H.: — Előreszaladtunk. Korábban valamiféle orosz tanulókört emlegettél, meg orosz tanulást.

R.: — Mikor visszajöhöttem Sopronba, azonnal folytattam a tanulóköri munkát. Jobban haladtam azonban az oroszral az ötvenes évek elején a Városligeti út 18. szám alatt. Ma is fűszeresbolt van ott. A ház és az üzlet Drobnits Károly és felesége tulajdonaként szerepelt³⁷. A kedves Verocska szibériai, irkutzki emigránként került ide, férje hozta hadifogságból — két gyerekekkel — 1927-ben. A boltot Rákosiék államosították, sok dolga a házaspárnak éppenséggel nem volt. Megkértem őket, foglalkozzanak velem. Megállapodtunk, elfogadtak. Mikor az ellenszolgáltatást kérdeztem, Verocska csak nevetett és havi egy hideg dauer (halódnij dauer) árát kérte. Mondanom sem kell, jól haladtunk, nyelvi aktivitásom nőtt. 1953 júniusában a pécsi Pedagógiai Főiskolán jeles eredménnyel általános iskolai tanári oklevelet szereztem. Akkor még nem is sejtettem, hogy orosz tudásomra rövidesen milyen szükségem lesz.

H.: — Igen, mert közben történt egy és más a nagyvilágban. 1956 a Pedagógus Otthonban talált.

R.: — Valóban. Sőt, akadt olyan, aki „osztályharcos” magatartást várt el az ápolásra szoruló beteg, öreg emberektől. Persze, ebből nem osztályharc, hanem csúnya civakodás lett.

H.: — 1956 előzményei az Otthonban?

R.: — 1956. szeptember 28-án megszületett a lányom! Ezen kívül semmi, de semmi említésre méltó. Ha a civakodásokat nem számítjuk. Aztán megnyílt a határ, jöttek a nyugati segélyek, no meg az oroszok az ellenkező irányból. Bognár Dezső, akkori tanácselnök³⁸ kérte Drobnits Károlyt és a feleségét, segítsenek mint tolmácsok, ha szükség lesz rá. Verocska — kora miatt — nem vállalta, így én meg Karl Antonovics (azaz Drobnits Károly) ténykedtünk a rendőrség épületében, vagy házon kívül. Boncsuk alezredes — városparancsnok — szobája az épület földszintjén jobbra lévő szoba volt. Az ágya alól halásztta ki a megbízhatónak vélt rendőröknek a revolvereket.

³⁴ Nagy Józsefné 1955—1956. miniszter. Böllöny i. m. 1957—71. is!

³⁵ Keserű Jánosné minisztersége: 1971—1980. Böllöny i. m. 119. 120. o.

³⁶ Korábban a domonkosok Julianeuma. Szent Margit u. 2.

³⁷ Heimler i. m. 222. o. Tulajdonuk a Károlymagaslati u. 12., a feleség neve: Proszkonyakova Vera.

³⁸ Bognár Dezső (1909—1992) 1948-tól polgármester, 1950-től 1957-ig tanácselnök.

H.: — A páncélautót pedig...

R.: — Nos, kislányomnak szüksége volt pótlásul anyatejre, amit csak messziről, a Balfi utcából tudtunk beszerezni. Viszont kijárási tilalmat rendeltek el. A megoldás: a parancsnok páncélozott autót adott a szállításhoz...

H.: — Gondolom, csöstül szakadtak rád az élmények.

R.: — Sajnos elkövettem azt a hibát, hogy nem jegyeztem fel azokat. A felejtés pedig nagy ellensége a történelemnek.

H.: — Mégis, mi jut még eszedbe erről az időszakról?

R.: — Nem lehet elfelejteni a gyalog, teherautókon, vonaton menekülőket, akik okkal vagy ok nélkül próbálták elhagyni hazájukat. Egy vasárnap reggel — december közepe lehetett — jelenti a járőr, hogy veszedelmes fasiszta került kézre. Két-három szűrőfegyver van nála. Boncsuk elővezettette. Hamar kiderült, hogy a derék magyar — karácsony előtt lévén — lányához igyekezett disznóölésre, egyik faluból a másikba. — Mit tegyek? — habozott a parancsnok. — Tegye a kocsiba az öreget, és győződjön meg a dologról személyesen — ajánlottam neki. Úgy is lett. Délután, meglehetősen jó hangulatban jött vissza. A bizonyítás úgylátszik sikerült...

H.: — Ha minden ilyen egyszerű lett volna!

R.: — Elmúlt egy év. Volt már az otthonnak televíziója. 1957. október 22. Pestről jöttek „le” revizorok. Az indigóval sokszorosított bécsi tévé-műsor szerint Csajkovszkij Hattyúk tava c. balettje került volna műsorra. Meghívtam a revizorokat, még úgysem láttak bécsi televíziós közvetítést. Beültünk. Egyszerre csak közli a bemondónő, hogy műsorváltás lesz: a magyar történelemből vett képeket fogunk látni. Maria Schell fekete ruhában. Nahát, ez érdekes lesz! Az is lett. Árpád, a tatárok, Mátyás, a törökök, Habsburgok, Rákóczi, Kossuth — és már Rákosi Mátyás, 1956 Budapest.

H.: — Erre nem számítottatok...

R.: — Másnap reggel a rendőrség sűrke Pobodájába invitáltak, s arról érdeklődtek, miért szerveztem meg az egyébként tiltott adáson való részvételt.

H.: — Igaz, hogy tilos volt, de a Sotex Kultúrház ablakából teljes hangerővel bőgették az angol Rot-weiss-rot adás szignálját...

R.: — Sikerült megúszni nagyobb kellemetlenség nélkül. (Az igazság kedvéért: nem a pesti kollégák jelentettek fel, hanem az egyik elégedetlen öreg bennlakó.)

H.: — Ez tehát már a munkád második része, amivel nem lehetettél megelégedve. 1960-ban megváltál a Pedagógus Otthontól. Mi lett a következő munkahelyed?

A reálban.

R.: — 1960. augusztus közepén jelentkeztem a Széchenyi Gimnáziumban, vagyis a „reálban”, Földi Lőrinc³⁹ igazgató úrnál. Ismertük egymást. Többször járt a hivatalomban, Szigethy Attilát kereste, mint a Nemzeti Parasztpárt soproni titkára.

H.: — Tehát jelentkezted nála a gimnáziumban.

R.: — Rámnéz, feltolja a kalapját, aztán megkérdezi: — Hogy is hívnak? Mondom. — Hát akkor 12 órában németet, 6 órában orosz fogszt tanítani — közölte. — De Lőrinc, én nem is vagyok német szakos! — Nem számít, parancs az parancs!

H.: — Emlékszem rá mint a demokratikus hadsereg tisztjére...

R.: — Három évig — 1963-ig — tanítottam a Széchenyiben. Ezek az évek már bizonyos könnyítéseket hoztak az idegen nyelvek oktatásában. 1963 őszén

³⁹ (1913—1970) a Széchenyi élén 1954—1964-ig állt. SSz. 1970, 382. o.

visszaállították a francia és az olasz tanítását, sőt a József Attila Gimnáziumban⁴⁰ heti 6 (azaz minden nap, hiszen akkor még nem igen volt szabad szombat) órában engedték meg a két szép újlatin nyelv oktatását. Még 1964 őszén ösztöndíjat kaptam az olasz államtól Perugiába. Akkor bejártam egész Itáliát. 1967-ben újabb ösztöndíj! Ősszel Budapesten a magyar kormány mint vendéglátó segédkezett az olasz nyelv- és irodalomtanárok VI. kongresszusának megrendezésében. Ez nemzetközi volt és október 10 és 14 között zajlott. Én is kaptam meghívót rá. Alkalmas terep arra, hogy sok kollégát megismerjen az ember, és tájékozódjon, hogyan tanítják más országokban az olaszt.

Magnó vagy ház.

H.: — Látom, most már elemedben voltál!

R.: — Tökéletesen, de most más tervek jártak a fejemben.

H.: — Megint?

R.: — Bizony. Házépítés! Tudod, a kitelepítések, vagyonekmozgások után valósággal kinevettek, mikor építőteltet kerestem, és családi házról álmodoztam. Ennyire neveléses lenne? Meginogtam. Mint nyelvtanár magnóra kezdtem spórolni. Össze is gyűlt az ára, és — elég lett a lövöttek megvásárlására!

H.: — Mikor?

R.: — 1955-ben. A telek az enyém lett, vettem követ, bontott téglát, készítettem terveket és — vártam. Messze voltam még az építkezéstől. Bár a lakás, amit 1960-ban kaptam, egyáltalán nem volt megfelelő. Nedves, elhanyagolt, siralmas állapotban. Nem várhattam a végtelenségig. 1968-ban aztán megtörtént a csoda. Mivel mindketten tanárok voltunk és a telek is a nevünkön, kaptunk kölcsönt. Méghozzá nagy kedvezménnyel.

H.: — És a magnó?

R.: — Sokáig az iskola magnóját használtam, aztán az unokahúgom megajándékozott egy Philips-készülékkel. Nos, 1968 őszén elkezdtük az alapozást. Tavaszra azonban szétfagyott. Megint nekifogtam. Most már sikerült. Sőt, 1969 őszére már a tető építése következett. És ekkor történt a tragédia.

H.: — Milyen szerencsétlenség...?

R.: — Családi. Feleségem, az Orsolya téri általános iskola ügyes biológia—rajz szakos tanára, 37 éves korában agyvérzést kapott. Ott maradtam tizenhárom éves kislányommal és a félig kész házzal, egyedül.

H.: — Mit tettél? Mit lehetett egyáltalán tenni?

R.: — Kórház, kórház, az Amerikai úti Agysebészeti Klinika (szerencsére nem operálták meg), majd hosszú, 21 éves rokkant állapot következett. Az építkezésben csak éppen megtorpantam, olyan sok jóindulattal és segítőkészséggel vetek körül, hogy ötven évesen 1973. október 2-án beköltözhattünk.

H.: — És az iskolák?

R.: — Nem panaszkodhatom, jól mentek a dolgok. 1973-ban UNESCO-ösztöndíjjal a dán iskolarendszert ismerhettem meg, majd megkaptam az Oktatásügy kiváló dolgozója kitüntetését, s egy hónapot töltöttem Skóciában. Szintén ösztöndíjjal. Hogy el ne felejtük, még mindig csak mellékfoglalkozásom a technikum vezetése. Főállásom az olasz, a latin, meg az angol, kedves iskolámban, a József Attila

⁴⁰ A József Attila Gimnáziumról a SSz. 1976, 13—18. o.

Gimnáziumban. (Kár, hogy megszüntették.) Néha franciát is helyettesítettem. Talán ezért is küldtek ki 1975-ben — Moszkvába...

H.: — Nahát!

R.: — A Lomonoszov Egyetemre, oroszul tanulni! Na de a tévedés hamar kiderült és 1976 tavaszán behívtak a minisztériumba, „elbeszélgetésre”. Párizsi út volt kilátásban. Mint ilyenkor mindig, aggályoskodtak, vajon visszajövök-e az akkor még tabuként kezelt Nyugatról. — Moszkvából is megjöttem — válaszoltam — ne aggódjanak. Igaz, a pokolba kívántak, de azért elküldtek Párizsba.

Il dottore.

H.: — És aztán?

R.: — 1976-ban pedagógiai kettős életem — örömömre is, bánatomra is — megszűnt. Kineveztek a Dolgozók Önálló Gimnáziumának (rövidítve: DÖG) élére igazgatónak. Vége lett a harmincéves kettős terhelésnek. Néhány olasz órát — régi iskolám pillanatnyi igénye szerint — még adtam, no meg saját iskolámban művészettörténetet tanítottam, más nem maradt. Óriási megkönnyebülés: délelőtti elfoglaltság heti négy óra, délutáni: kettő. Természetesen az igazgatói teendőkön kívül.

H.: — A külföldi utak is elmaradtak?

R.: — Nem, nem. Az olaszok 1978-ban otthon, Perugiában rendezték meg azt a találkozót, amelynek elődjén, 1967-ben Budapesten, először vehettem részt. Ez most kissé hosszabbra sikerült, szabadidőm is több volt. Beültem hát az ottani egyetemi könyvtárba, olvastam, anyagot gyűjtöttem a még 1948-ban megfogalmazott szakdolgozatom kiegészítésére. No meg ismereteim felfrissítésére. Istenem, harminc év telt el azóta, hogy a nagy drámáiróval foglalkoztam! Akkor persze csak otthon, most átlátogattam Velencébe is, hogy érezzem a „genius locit”, a hely szellemét. Hiszen mielőtt Goldoni Franciaországba ment, itt írta egyre-másra ragyogó darabjait. Így gyűlt lassan össze teli nagy bördöndnyi másolat, amit itthon, Sopronban dolgoztam föl. Megírtam belőle doktori disszertációmát. Felkészültem a melléktárgyakból is és 1981-ben, az egyik szép júniusi napon, elértem oda, ahol 33 évvel korábban kellett volna lennem!

(Megmutatja az 1981-ben kiállított oklevelet. Summa cum laude! Doktorátus az olasz nyelvből!)

H.: — Foglalkozol azóta is az olasszal?

R.: — Természetesen, ám egyre ritkábban. 1984-ben nyugdíjba mentem. Azóta fordítok, meg tolmácsolok. De így vagyok a többi nyelvvel is. Az idegen irodalomban, sajtóban, rádióban, televízióban inkább az érdekel, hogy hogyan mondja a beszélő vagy író a szövegét, nem az, amit mond. Számomra az olvasni való is elsősorban szókinés, hangtani, meg nyelvtani szabályok fantasztikusan szép összefüggése, és csak másodsorban cikk, novella, regény vagy tévé-adás. Örök gyakorlás, örök önellenőrzés. Pedig a nyelvbe is bele lehet fáradni... Viszont ... — nem haragszol, hogy ismét latin mondást idézek?

H.: — Már miért haragudnék? Latintanárként kezdted!

R.: — Ismered? „Memoria minuitur, nisi eam exerceas!” Az emlékezet lankad, ha nem gyakoroljuk. Gyakorolni, de naponta! Ha van időm, és nem vagyok lusta, naplómát németül írom. Második feleségemmel franciául vagy németül beszélök otthon. A tolmácsolás pedig külön tudomány. Ma már szakosított intézetek

foglalkoznak tolmácsképzéssel. Fárasztó és néha bizony hálátlan tevékenység az élő beszéd fordítása.

H.: — Ápolod olasz kapcsolataidat?

R.: — Soha nem lehet abbahagyni azokat!

H.: — Olasz részről számontartják a tevékenységedet?

R.: — Nem felejtettek el, sőt, 1994-ben Scalfaro olasz köztársasági elnök az olasz kultúra, művészet és iskola eredményesen munkálkodó képviselőinek szánt állami aranyéremmel és oklevéllel tüntetett ki!

H.: — Őszintén gratulálok!

R.: — Engedd meg, hogy soprni vonatkozású idézettel köszönjem meg neked ezt a beszélgetést. Persze megint latin. Az egyetem bejáratánál olvasható Wilckens Henrik Dávid, a magyar erdészeti felsőoktatás első professzorának jelmondatát. Mindnyájan okulhatunk belőle: *Vita est labor et studium.* (Az élet munka és tanulás!)

(Sötétedik. Hideg, nedves, barátságtalan tél a tavaszban. De állítólag holnap már sütni fog a nap. Ne idézzük Madácho. Inkább higgyünk benne. És neki.)

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Metzl János:

A Corvinus Magyar—Osztrák Baráti Kör 1995. évi tevékenysége

A Corvinus Magyar—Osztrák Baráti Kör 1995-ben is eredeti célkitűzésének megfelelően működött. A taglétszám stabilizálódott.

Az utóbbi évek folyamán Magyarország és Ausztria szomszédos régiói közti kapcsolatok nagyon kiépültek és így egyre nehezebb új kapcsolatok létrehozása. Ezért elsősorban a régi kapcsolatok megtartására törekszünk. Azonban 1995-ben is sikerült olyan jelentős új kapcsolatot teremteni, mely a jövőre nézve is ígéretes. Április 24-én a kör elnökének közvetítésével. Sopronba jött a bécsi Kunstkreis Döbling vezetősége, hogy a Soproni Képzőművészeti Társasággal kölcsönös kiállítások megrendezéséről tárgyaljon. Sikerült is megállapodniok egy 1995-ös soproni és 1996-os bécsi kiállítás megrendezéséről. Mindkét kiállítás rendezésében a Corvinus Kör is részt vállalt.

A Bécsújhely székhelyű osztrák—magyar Corvinus Kreis által tervezett évkönyv kiadása sajnos ebben az évben sem sikerült, pedig ehhez több soproni szerző színvonalas cikkét gyűjtöttük össze és továbbítottuk testvérkörünknek. Pénzügyi nehézségek miatt ennek kiadása, úgy tűnik, végleg kétségessé vált.

Évi közgyűlésünket február 24-én tartottuk a GYSEV igazgatóság tanácstermében. Ez egyben tisztújító közgyűlés is volt, mivel az előző vezetőség mandátuma lejárt. A közgyűlést Keresztény Richárd vezette le. Az osztrák—magyar Corvinus Kreis nevében Karl Rittner üdvözölte a közgyűlést. Utána dr. Metzl János tartotta az éves elnöki beszámolót, majd dr. Friedrich András a pénzügyi beszámolót. A közgyűlés mindkettőt egyhangúan elfogadta. Ezt követte az új vezetőség megválasztása. Dr. Gimesi Szabolcs polgármesterré való választása miatt már előzőleg lemondott alelnöki tisztségéről, ezt a vezetőség sajnálattal tudomásul vette, egyben megköszönte eddigi értékes

munkásságát. Elnökké újból dr. Metzl Jánost választották, alelnökké Puskás Árpádot és Dávidházy Istvánt, titkárrá pedig Keresztény Richárdot. A 13 tagú vezetőség tagjai: Bajkó Sándor, Dénes Ottó, Hrabovszky László, Kissné Vitéz Éva, Lakhézi Magdolna, Metz Rezső, Pichler Rezső, Simon Erzsébet, Szakály Ernő. Az ellenőrző bizottság elnöke dr. Friedrich András, tagjai Baján Lászlóné és Hrabovszky Lászlóné. A választás után Keresztény Richárd ismertette az évi programtervezetet, ezt hozzászólások követték. A közgyűlésen 86 tag vett részt.

Az új vezetőség első alkalommal március 22-én találkozott a Halászcserda különtermében. Megbeszélték az évi teendőket, majd baráti vacsorán vettek részt. Az elnökség ezután havonta ülésezett.

Május 22-én nyílt meg a Lábasházban a „Sopron és a természetvédelem” című kiállítás. Ezen az egyik tárlóban a Corvinus Kör is képviseltette magát.

Június 2-án a Corvinus Kör társas összejövetelt tartott a Várkerület sörözőben, melyen kb. 30 tag vett részt. Az összejövetelen részt vett az osztrák—magyar Corvinus Kreis részéről Stefan Franye elnök, Karl Rittner, Franz Pinczolics, valamint Larsen Örvind, Ausztriában élő norvég tagjuk. Megbeszélték az éves programot.

Júliusban, a Széchenyi vitorlás regattán dr. Gimesi Szabolcs adta át a Corvinus Kreis által adományozott vándorserleget a győztes csapatnak.

Augusztus 25-én rendezte az osztrák—magyar Corvinus Kreis a X. Corvinus Oldtimer rallyt. A gépkocsikat Bécsújhelyről a Corvinus Kreis részéről Szalay Csaba kísérte városunkba. A polgármesteri fogadáson körünk elnöke is részt vett.

Szeptember 29-én a Corvinus Kör baráti estet rendezett a Halászcserdában, melyen kb. 30 tag vett részt. Ezen az összejövetelen Hárs József bemutatta „Szakácskönyv 1828” c. könyvét.

November 17-én tartotta az osztrák—magyar Corvinus Kreis hagyományos évi ünnepi estjét, ezúttal a bécsi magyar nagykövetségen, melyen a Corvinus Kör meghívott vezetőségi tagjai és számos, a Corvinus Kreishez csatlakozott osztrák és magyar város küldöttsége is részt vett. A magyar résztvevők Sopronból indultak Bécsbe, kiket indulás előtt a soproni városházán dr. Gimesi Szabolcs polgármester fogadott. Az ünnepi esten Bécsben Stefan Franye, a Corvinus Kreis elnökének megnyitója után dr. Peisch Sándor, bécsi magyar nagykövet és dr. Sepp Rieder, Bécs alpolgármestere mondott üdvözlő beszédet. A Corvinus Kreis elnöke tiszteletbeli tagságról szóló oklevelet adott át osztrák és magyar személyiségeknek és városoknak. Sopronból dr. Gimesi Szabolcs és Horváth Ferenc kapott tiszteletbeli tagságot. A Corvinus Kreisbe felvett új városok: Oberpullendorf, Retz, Somogyvár és Keszthely. Bécsújhelyi és győri együttesek adták a zenei kísérműsort, győri művészek operettáriákat adtak elő.

December 1-jén a kör elnöke és titkára résztvett Bécsben a Kunstkreis Döbling adventi kiállításának megnyitóján.

December 8-án a Corvinus Kör ünnepi vacsorát rendezett a Juventus étteremben, melynek a kör 60 tagja vett részt. Erre meghívták a Kunstkreis Döbling három művészt, Richard Des Balmes elnököt, Elisabeth Hautzinger és Stania Donnenberg asszonyt.

December 9-én került sor a Soproni Képzőművészeti Társaság és a Corvinus Kör közös rendezésében a bécsi Kunstkreis Döbling kiállításának megnyitására a Várkerület Galériában. A kiállítást Nagy Sándor, a Soproni Képzőművészeti Társaság elnökének üdvözlő szavai után Adolf Tiller Bécs-Döbling kerületi előljárója és dr.

Gimesi Szabolcs, Sopron polgármestere nyitották meg. A kiállító művészek: Richard Des Balmes (rézmetszet, könyvnyomtatás), Stania Donnerberg (pasztell), Elisabeth Hautzinger (ikon), Hortensia Fussy (szobor) és Romy Wasner (ékszer), akik résztvettek a megnyitón.

A Corvinus Kör 1995-ben is több autóbusszos kirándulást rendezett tagjai részére, elsősorban kulturális és természeti értékek bemutatása céljából. Az első kirándulás március 25-én volt, Nezsideren át Pozsonyba és Dévénybe. Megtekintették Pozsony nevezetes műemlékeit és a várat, majd Dévényben a Duna-Morva torkolatot és a dévényi várromot. Második kirándulásuk május 13-án autóbusszal a Hochwechselre vezetett. A hegytetőről a zuhogó eső miatt kilátás nem volt, sétát tenni nem lehetett, ezért módosítva az útvonalat a Vorau-i ágostonrendi templomot és kolostort tekintették meg, majd visszaúton Kismartonban az 1995-ös burgenlandi tartományi kiállítást az Esterházyak történetéről. Júniusra 2 napos innsbrucki kirándulás volt tervezve, melyre azonban az emelkedő költségek miatt kevesen jelentkeztek, ezért elmaradt. Szeptember 17-i kirándulásukon az A 1-es autópályáról Ybbsnél délre fordulva Gaming-ba mentek, ahol megtekintették a karthauzi templomot és kolostort. Onnan az Ötscherre vezetett volna az út, de Lackenhofból a felvonó javítás miatt nem működött. Ezért tovább mentek Lunz am See-be, majd onnan Wienerbruckba. Ott gyalogsétát tettek a Lassing vízeséshez. Végül Mariazell-Semmeringen át tértek haza. Október 15-én volt az évi utolsó kirándulás, Osztrák oldalról felmentek az Irottkőre, majd Rohoncra vezetett az útjuk. A Főtér és templom megtekintése után Hartbergbe mentek, ahol városnézés (óváros és vár) volt műsoron. Innen továbbmentek Herberstein várához, amit vezetéssel tekintettek meg. Utolsó állomásuk Pöllau volt, ahol megnézték az ágostonrendi kolostort és templomot. A kirándulásokat a kör elnöke vezette.

Minden hónap második szombatján Dénes Ottó erdei sétákat vezetett a soproni hegyvidékre.

MEGEMLEKEZÉSEK

Domonkos Ottó:

100 éve született Csatkai Endre

Emlékeztetőül idézem fel, hogy 1896. augusztus 13-án Darufalván (ma: Draßburg / Burgenland) született a szegények orvosa, dr. Csatkai Ignác harmadik fiúgyermekéként. Életpályájáról, szakmai munkásságáról, helytörténész kiválóságáról és irodalmi munkásságáról halála után a Soproni Szemlében Zádor Anna, Domonkos Ottó és Környei Attila cikkei bővelkednek adatokban, élete fordulóinak bemutatásában.

1970. március 11-én ebéd után, a burgenlandi rádió munkatársainak adott interjúja során érte az agyvérzés, nem tért már magához és a kórházban március 12-én bekövetkezett váratlan halála.

Megemlékezésünkben az eltelt 26 év eseményeit vázoljuk fel, amelyek megörökítették emlékét, s napjainkban is éltetik. Első halálévfordulójára a soproni múzeum emlékkiállítás rendezett műveiből, gyűjteményeiből, kitüntetéseiéből a Deák téri épület előcsarnokában. Júniusban, e kiállítás zárónapján a Csatkai-tanítványok

tartottak a múzeumban emlékülést, majd októberben az Előkapu 11. sz. homlokzatára (utolsó lakása) helyezett, munkásságát hirdető emléktábla avatására került sor. A tábla tervezője Szakál Ernő szobrászművész volt, kivitelezője pedig az OMF Csatkai-brigádja. Sírját a Városi Kertészet vette gondozásba.

Özvegye 1971-ben Zádor Anna tanácsára Csatkai-alapítvány gondolatával foglalkozott. A soproni múzeum a könyvtárát, autográf gyűjteményét a Megyei és a Városi Tanács anyagi támogatásával megvásárolta. Barokk rajzait pedig Scholz János csellóművész, Csatkai Endre ifjúkori barátja vásárolta meg és ajándékozta a Szépművészeti Múzeumnak. Az alapítvány anyagi alapjai megteremtődtek. A korra jellemző, hogy utcát elnevezni, de még alapítványt létesíteni is szinte lehetetlen volt. A megnevezés is „Csatkai Endre közérdekű kötelezettség vállalás” volt, az országban a kultúra területén az első magánalapítvány. Az Özvegy és a város közötti szerződés aláírására 1972. VII. 4-én került sor, az első díj odaitélésének 1973 májusában, átadásának pedig csak 1974 tavaszán örvendhettünk. A megújult városvezetés, Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata 1991. aug. 21-én „Csatkai díj” névre változtatta az alapítványt. A Csatkai-díjasok 1973-tól így sorakoznak: 1973. Környei Attila történész — Soproni Múzeum; 1974. Dávid Ferenc művészettörténész — OMF Tud. Osztálya; 1975. Galavics Géza művészettörténész — MTA Művtört. Int.; 1976. Szita Szabolcs történész — Bp.; 1977. nem került kiadásra; 1978. Gömöri János régész — Soproni Múzeum; 1979—1980. nem került kiadásra; 1981. Szalai Lajos német nyelvész — Bp. ELTE Német Tanszék; 1982—1983. nem került kiadásra; 1984. Kücsán József néprajzkutató — Soproni Múzeum; 1985—1986. nem került kiadásra; 1987. Faragó Sándor erdőmérnök — Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem; 1992. Szende Katalin történész — Soproni Múzeum; 1993. Grüll Tibor történész — Sopron, Berzsenyi Dániel Gimnázium; 1994. Hadarits Tibor és Pellinger Attila biológusok — Sarród. Az

alapítvány létrehozásáról a Soproni Szemle 1974. évfolyamában jelent meg tájékoztatás. Napjainkban november 30. körül kerül átadásra a díj, Csatkai Endre névnapja (András) alkalmával.

Postumus cikkei a Soproni Szemlében láttak napvilágot. 1925-ben írott doktori disszertációjának megjelentetését Zádor Anna sürgette; Galavics Géza gondozásában a MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja 1983-ban jelentette meg: Kazinczy és a művészetek címen, önálló kötetben. Híres sajtóhibagyűjteménye részletekben az Új Tükör rovatában került közlésre.

Csatkai Endrét halálának 5. évfordulója idején a város díszpolgárává választották, az oklevelet Özvegye vette át ünnepélyes tanácsülésen. 1975. IV. 4-én.

Csatkai Endre még életében sírhelyet választott magának a Szent Mihály öregtemetőben. A klasszicista síremlék nőalakja SOPHIE, szintén Kazinczy-emlékekre megy vissza. A sír lefedésének tervezését az Özvegy Szakál Ernő szobrászművészre bízta, aki egy nagy nyitott könyv alakú fedlapot rajzolt meg, rajta Csatkai Endre választott jelmondatával, sírfeliratával: Quod dedisti mihi, custodivi — Ami nekem adatott — megőriztetett. Azaz élete során jól sáfárkodott talentumával. A megvalósítást a Csatkai-brigád végezte soproni műhelyében. Csatkai Endrénének — 1980-ban bekövetkezett haláláig — ügyes-bajos dolgaiban jelen sorok írója volt a segítségére. A hagyaték bútorainak egy része, volt lakásának jellegzetes képei, tárgyai, eszközei ajándékozás, illetve vásárlás útján kerültek be a múzeumba. Ezek felhasználásával rendeztük be a Csatkai—emlékszobát a Storno-házban, a várostörténeti kiállítás keretében (1987).

A hagyatékban előkerültek Csatkai Endre tábori lapjai, levelei amelyeket rabsága idején írt menyasszonyának, Szattinger Erzsébetnek. A munkaszolgálatos emlékek feldolgozását Szita Szabolcs végezte el, s tette közzé a Soproni Szemle 1984-es évfolyamában.

1986. augusztus 13-án, Csatkai Endre 90. születésnapján magyar és német nyelvű emléktáblát avattunk szülőfalujában, Darufalván. A karrarai márvány-táblát Károlyi Gyula soproni kőfaragómester készítette és helyezte el. A leleplezésen Markó József Sopron tanácselnöke és Rudolf Ivancsits Darufalva polgármestere mondott rövid méltató beszédet, helyezett el babérkoszorút az emléktáblán a soproni múzeum igazgatójával együtt. Ez alkalomra az épület kapualjában három vitrinben kis emlékkiállítás rendezett a soproni múzeum, ami egy hétig volt látogatható a falubelieknek és az érdeklődőknek. Többen soproniak is megjelentek az emléktábla avatásán.

Az 1987—1988-as években merült fel ismét Csatkai Endrével kapcsolatban az utcanévadás. A Városszépítő Egyesület több más javaslattal együtt fordult a város vezetéséhez és a Múzeum utcát javasolta Csatkai Endre utca változtatásra. Csatkai Endre nem értett volna egyet a kiszemelt utca névváltoztatásával, hiszen 1945 után éppen ő harcolta ki a megszűnt Képezde utca után a jól orientáló Múzeum utca elnevezést.

Személyes kapcsolatunk 1952—1970. között atyai és baráti volt. Sopronba érkezésem után számos városismertető sétára vitt, olvasmányokkal látott el, hogy megszerettesse velem a várost. Az akkor még szinte teljesen barokk utcaképek mellett a bontakozó középkori település gótikus emlékeire (Fabricius ház pincéje, Új utca 16, homlokzata stb.) szintén felhívta a figyelmemet. E korok történetét, műemlékeit feltáró és bemutató műemléki topográfiája. Kossuth-díjas elismeréssel, 1953-ban jelent meg. Rokonságba „komaságba” is kerültünk 1960-ban, amikor házasságkötésemnek egyik tanúja volt. Erre emlékeztet „A soproni képzőművészet és zenei művelődés története

1848—1948. című kötetének kézírásos ajánlása: Kedves fiannak, komámnak, munkatársamnak, dr. Domonkos Ottónak: Bandi bácsi. 1962. III. 14. — A város megszerettetése sikerült, a múzeumi-műemléki feladatok vállalása egész életemre Sopronhoz kötött, már ez egymagában is elegendő lenne, hogy tisztelettel emlékezzem meg Bandi bácsiról.

Születésének 100. évfordulójára Csatkai-emlékkönyv jelenik meg a Soproni Múzeum kiadásában, amelyben tanítványai, barátai, tisztelői ajánlják egy-egy kisebb tanulmányukat emlékének.¹

Németh Ildikó:

Dr. Wallner Ignác (1847—1929)

1847. április 6-án Kőszegen született, néptanító fiaként. 14 évesen, a négyosztályos gimnázium elvégzése után — mivel további tanulmányait a család nem tudta fizetni — gyógyszerészgyakornok lett nagybátyja kőszegi patikájában. Ettől kezdve magánúton tanult tovább. Szorgalma és kitartása eredményeképp 1867-ben Bécsbe került, ahol

természettudományi és kémiai tanulmányai mellett matematikával és zeneelmélettel is foglalkozott. Gyógyszerész diplomát szerzett, 1870-től jogosult a doktori cím viselésére.

Nem fogadta el a felajánlott asszisztensi állást az innsbrucki egyetem kémiai tanszékén, hanem még 1870-ben Sopronba jött, hogy az újonnan létrehozott kőszegi

¹ Irodalom: Domonkos Ottó: Csatkai Endre 1896—1970. SSz. 1970. 273—278. A temetéskor elhangzott gyászbeszéd. Uő.: A Csatkai-díj alapítása és odaitélése. SSz. 1974. 83—85. Uő.: Csatkai-emléktábla Darufalván. SSz. 1986. 363—364. Környei Attila: A helytörténet Csatkai Endre. SSz. 1971. 59—66. Uő.: Csatkai Endre irodalmi munkássága. SSz. 1971. 66—75, 145—165. Szita Szabolcs: Csatkai Endre munkaszolgálat (1944—1945) SSz. 1984. 332—345. Zádor Anna: Csatkai Endre művészettörténeti munkássága SSz. 1970. 194—200.

főreáliskola tanára legyen. Bár tanári képesítését csak 1876-ban szerezte meg, a városi közgyűlés már 1872-ben, szeptember 25-i határozatával a főreáliskola ideiglenes igazgatójává nevezte ki az alig 25 éves, tehetséges fiatal tanárt. Ő azonban nem sokkal később adminisztrációs ellentétek, a városi törvényhatósággal való szembekerülése miatt lemondott tisztéről és tanári állásáról. Csak a város vezetőinek nyomatékos kiérésére maradt továbbra is az intézmény tanára.

Meglehetősen nehéz dolga volt kezdő tanárként, hisz tárgyainak, a természetrajznak és a kémiának tanításához nem álltak rendelkezésére a kísérletekhez, szemléltetéshez szükséges eszközök. A Soproni Hirlap 1929. július 4-i, a temetésről tudósító száma írta: „Mikor Wallner Ignác dr. megkezdte tanári hivatását a reáliskolában, a mai imponálóan gazdag természetrajzi, vegytani gyűjtemény egy üres szekrényből és egy dobozba rejtett 3 pillangóból állott. A mai gazdag gyűjteményt Wallner Ignác teremtette meg.” Neki köszönhető a természetrajzi és vegytani szertár létrehozása, mivel a tanításhoz elengedhetetlenül szükségesnek tartotta az elméleti tudás gyakorlattal történő alátámasztását. Úgy vélte, diákjai sokkal mélyebb ismeretekre tesznek szert, több figyelemmel fordulnak a természettudományok felé, ha a tudásnak legalább egy részét saját tapasztalataikból okulva szerzik meg. Mindez természetesen rengeteg munkát, előkészületet igényelt, ő azonban soha nem sajnálta a fáradságot, hogy a tudomány legújabb eredményeivel lépést tartva, a lehető legszínvonalasabban oktathassa tanítványait.

Az első években — vegytani eszközök híján — a természetrajzzal foglalkozott behatódobban. Ő kezdte összeállítani az iskola bogárgyűjteményét, tanulmányozta a Sopron Környéki növényvilágot. Eredményeiről az intézet év végi értesítőiben közölt tanulmányokat: a Soproni Állami Főreáliskola Értesítői 1873/74. 22. p. „A paránysúlyok meghatározására szolgáló módszerekről”, 1888/89. 5. p. „Sopron szabad királyi városa kútvizének összetétele (egészségügyi tanulmány)”, 1901/02 15. p. „A soproni M. Kir. Állami Főreáliskola bogárgyűjteménye”, 1902/03. 42. p. „Sopron környékén található virágos növények és edényes cryptogramok”.

Az 1888/89. évi értekezés a soproni kútvizek összetételéről komoly gyakorlati jelentőséggel bírt. Mérésekkel alátámasztva bizonyította, hogy a rossz csatornázás miatt elfertőződött városi kútvizek állapota a városi vízvezeték-hálózat mielőbbi kiépítését sürgeti. Ezek a mérések már az időközben kiépült vegytani laboratóriumban készültek, ahol Wallner tanár úr vegytani szakkörének diákjai a tanórák anyagán túllépve a város, az egészségügyi hatóságok, sőt a törvényszék megbízásából is végeztek vegyvizsgálatokat. A tanulók itt szerzett magas szintű kémiai tudását nemcsak a hazai, hanem a külföldi műegyetemek is elismerték. Ebből a laboratóriumból nőtt ki hosszú évek munkájaként a vegyvizsgáló állomás, mely az iskola keretein túllépve egyfajta közhasznú intézményként működött, ipari, közegészségügyi, élelmezési ügyekben vegyvizsgálatokat végezve, magánszemélyek és közintézmények számára egyaránt. Működésének emlékét emléktábla őrzi a Széchenyi István Gimnázium kapualjának falán.

A magas színvonalon végzett oktató-nevelőmunka mellett Wallner Ignác tevékenyen részt vett a városi közéletben is. 1893-tól 15 éven át tagja volt a városi törvényhatóságnak, valamint a pénzügyi bizottságban is dolgozott. A zenével sem szakított tanulmányai befejeztével: a soproni Zeneegyesület az ő elnöksége, majd alelnöksége alatt élte fénykorát. Alapító tagja volt a Soproni Irodalmi és Művészeti Körnek, a Soproni Pedagógiai Társaságnak, melynek hosszú évekig elnöke is volt. Neve szerepel szinte valamennyi városi közművelődési egyesület tagjainak névsorában.

Választmányi tagja volt a Katolikus Konventnek, a Régészeti Társulatnak, a Kaszinó Egyesületnek.

1897-ben lett a Soproni Állami Főreáliskola igazgatója. 18 évig állt az intézmény élén, s hogy komoly feladatának a legteljesebb mértékben megfelelhessen, számos egyesületben visszautasította a felajánlott elnöki, alelnöki posztot. Továbbra is jelen volt a városi közéletben, de figyelmét elsősorban a főreáliskola ügyeinek intézésére és természetesen a tanításra fordította. Lauringer Ernő, a főreáliskola későbbi igazgatója így méltatta az 1929/30. évi. Értesítőben megjelent sírbeszédében Wallner Ignácot: „Mint tanár kiváló paedagogus és didakta volt, bár nem tartozott az úgynevezett népszerű tanárok közé. Látszólagos szigorúsága tanítványai iránt mindig melegen érző szívet takart. »Non multa, sed multum« volt jelszava. Ne sokfélét tanítsunk, de amit tanítunk, azt alaposan ismertessük meg. Tanítványai évtizedek múltán is hálával és elismeréssel nyilatkoztak róla s a Tőle tanultakat jól hasznosították az életben is. Mint igazgató széles látókörével, tudományos felkészültségével, nyugodt, higgadt mérlegelésével, mindig csak az igazságot kereső éles ítélőképességével valóban vezetésre hivatott egyéniség volt. Iskolánk jó hírnevét ő alapozta meg, az egymást megértő, felfogását tisztelő jó testületi szellemet ő teremtette meg. ... Dr. Wallner Ignácot mint magánembert puritán egyszerűség, őszinte szókimondás, udvarias előzékenység, tiszteletet parancsoló jó modor és soha nem fitogtatott jószívűség jellemzik.”

Nyugdíjba vonulásakor, 1914-ben megkapta a címzetes tankerületi királyi főigazgatói címet. 1929. július 2-án halt meg Sopronban. Emlékeire kapta a Villasor az 1930-as években a Dr. Wallner Ignác út nevet. Születésének közelgő 150. évfordulója alkalmából jó lenne ismét utcát elnevezni róla.

Szála Erzsébet:

Emlékezés dr. Friedrich Károlyra (Budapest, 1920. július 28. — Sopron, 1994. május 29.)

Csendes, halk szavú embert ismerhettem meg, aki végtelen szeretettel és alázattal beszélt az általa összeállított egyháztörténeti gyűjtemény történetéről, a hosszú hónapokat igénylő anyaggyűjtés apró mozzanatairól. Szerette a munkáját, különösen a könyvek világában érezte otthon magát. Szeretett tanítani. Mindig, mindenütt és mindenkire figyelni tudott: tanácsaival, érveivel, tudásával, tette, segítségére kész alkatával generációkat nevelt, és felnőtteket segített át megtorpanásaikon.

Küzdelmes élete volt, mégis derűt és harmóniát sugárzott. Személyiségének ereje hitéből sarjadt, abból táplálkozott. Önmagáról így vallott egykoron: „Értelmisségi származású vagyok. Édesapám eleinte városi mérnök, majd műegyetemi adjunktus, tanár, építész-mérnök volt, aki fáradhatatlanul dolgozott: egyetemi órái mellett előadásokat tartott különböző szabadegyetemeken, nyári egyetemeken is. A csaknem három évtizedes pihenés nélküli tanító és alkotó munka megtámadták egészségét, s 1947 őszén — agydaganata miatt — szinte teljesen megvakult. Stockholmban Olivecrona professzor megoperálta, de a műtét már nem segíthetett sokat, mert apám 1947 végén meghalt.”

Dr. Friedrich Lóránd, Friedrich Károly édesapja a század első felének jelentős, sokat foglalkoztatott mérnöke volt. Több pályadíjat elnyert építész, aki — többek között — számos lakótelepet tervezett, valamint ő építette az óbudai evangélikus templomot is. Műegyetemi tanár volt, aki 1942—44 között az Ókori és Újkori Építéstani Tanszéknek, majd 1945—47-ben a Műegyetem I. sz. Építészettörténeti Tanszékének a vezetője, s egy ideig az Építészkar dékánja is volt. Dr. Friedrich Lóránd, feleségével, Glück Mariannával a tudományok és a művészetek szeretetére nevelte gyermekeit, Károlyt, és hűgát, aki később grafikus lett, és szintén építészmérnököt választott férjéül Hegyi Lajos személyében.

Friedrich Károly középiskolai tanulmányait az Eötvös Lóránd Reálgimnáziumban végezte, ahol — többek között — Karinthy Ferenc is osztálytársa volt. Gimnáziumi éveit követően a Pázmány Péter Tudományegyetemre iratkozott. Stúdiumai zárásaként 1944. május 13-án védte meg „A magyar evangélikus egyházi ének története” címmel doktori disszertációját. Ezekben a hónapokban az Egyetemi Könyvtár fizetés nélküli gyakornoka volt, és magántanítással kereste kenyerét. A főváros ostromát nehéz helyzetben vészelték át, hiszen lakásuk telitalálatot kapott, s minden ingóságuk elpusztult. A katonai szolgálat alól mentesült, mert gyermekkori tüdőtályoga következtében néhány bordáját el kellett távolítani.

Egy romlakásban meghúzódva, hol segéd munkásként, hol óraadó tanárként készült pedagógiai vizsgáira, s 1946. március 8-án megszerezte német—magyar szakos tanári oklevelét. Ez év szeptemberétől — feleségével, Ballenegger Judit magyar—német—latin—pedagógia szakos tanárnővel együtt Sopronba költöztek. Friedrich Károly a soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet magyar—német szakos tanára 1946 szeptemberétől 1948 júniusáig, majd — az államosítást követően — ugyanannak az intézménynek, az Állami Tanítóképzőnek a tanára volt 1952. szeptember 1-jéig. (Ekkor a tanítóképzőt, több más intézménnyel együtt, elvitték Sopronból.) Ezekben az években is tovább képezte magát: 1947 júniusában Szegeden tanítóképző intézeti tanári vizsgát tett, majd az orosz nyelvből szerzett diplomát 1952. július 31-én a Pedagógiai Főiskolán, Budapesten. 1952 szeptemberétől 1959 februárjáig a soproni Óvónőképző Intézet igazgatójaként dolgozott, tanított. Ekkor az addig középfokú képzést adó intézményt átalakították felsőfokú tanintézeté, s dr. Friedrich Károly — híven addigi tevékenységéhez — úgy döntött, hogy továbbra is a tizenéves korosztály nevelésével-oktatásával kíván foglalkozni. Ezért a soproni Berzsenyi Dániel Gimnáziumba került, az egykori evangélikus liceumba, orosz nyelvtanárként. Orosz nyelvet és irodalmat tanított az orosz nyelvi tagozat mindkét osztályában. Az ő feladata volt az oktatás szakmai-módszertani irányítása. A korszerű nyelvoktatási eszközök bevezetéséről is ő gondoskodott, audio-vizuális eszközök beszerzését szorgalmazta, segítette a diákok idegennyelvű levelezését. Tanulmányutakat szervezett az egykori Szovjetunió városaiba, amely utakon nem csak megértő tanárnak, hanem kiváló idegenvezetőnek is bizonyult. A diákokhoz kapcsolata mindig nyílt és őszinte volt. Határozott volt és következetes a tenni- és tudnivalók megfogalmazásában, azok elbírálásánál pedig mindig igazságos. A hátrányos helyzetű, a nehezebben tanuló gyerekek segítésére, felzárkóztatására külön időt és energiát fordított. De nem csak a diákokra volt figyelme, sokat foglalkozott a fiatal, kezdő kollégák segítésével is. Oktatói munkájának elismeréseként 1972-ben Miniszteri Dicséret kitüntetésben részesült.

Nagyon szerették a diákjai. Szakmai tudása, személyiségének integritása tiszteletre méltóvá tette őt úgy tanár kollégái, mint diákjai számára. „Karesi bácsi” — így nevezte

öt mindenki. Mindenki, hiszen ahol csak tudott, önzetlenül segített. Részt vállalt művészeti közösségek munkájában éppúgy, mint ahogy kivette a részét az ismeretterjesztő munkából is. Kilenc évig volt tagja a Pedagógus Énekkarnak, előadásorozatokat tartott a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnál, tagja volt az evangélikus gyülekezet presbitériumának stb.

1973-ban szívinfarktus érte, s tovább már nem taníthatott. Ettől kezdődően, 1980-ig, végleges nyugdíjba vonulásáig, a gimnázium könyvtárosa volt.

Ekkor már több ideje maradt a kutatómunkára, tanulmányok írására. Ezekben az években komoly munkát vállalt az evangélikus gyülekezet múzeumi és könyvtári anyagának feldolgozásában, s ő rendezte az első oktatástörténeti és gyülekezettörténeti kiállításokat is.

Lelkigondozói munkát is végzett: rendszeresen látogatta a magukra maradt idős embereket, egészen addig, míg orvosa a lépcsőn való járástól el nem tiltotta. Nem egészségi állapotának romlása keserítette el, hanem az a tény, hogy nem tud már másokkal, fiatalokkal és idősekkel annyit törődni, gondjaikból annyi részt vállalni, mint annak előtte.

Friedrich Károly életének lényege, értelme a szeretetteljes szolgálat volt. Tudásával, megértő szóval, figyelő tekintettel, s ha kellett, munkával, anyagi eszközökkel, mindig csak segített. Ezt tette — feleségével, Judit néniel együtt — akkor is, amikor az ötvenes években a Friedrich-család több tagját kitelepítették Pestről, amikor a család idősebb tagjainak nyugdíját elvették, s azok az ő

támogatásukra szorultak. S nem számított, hogy közben, tizenhét éven át, ők maguk is társbérletbe kényszerültek!

Nyugdíjasként sem pihent. Amikor már betegeket sem látogathatott, otthon német nyelvet oktatott. Kevés szabadidejét gondosan rendezett, sokszáz kötetre rúgó könyvtára olvasásával, lemezeinek hallgatásával töltötte. Gyermekkorában kialakult komolyzenei érdeklődését mindvégig megőrizte. Ismerte és szerette a magyar népzénet. Esterházy Pál „Harmonia coelestis”-ét éppoly szívesen hallgatta, mint Liszt Ferencet. Bach kantátái, fűgái és oratóriumai különösen közel álltak hozzá, hiszen doktori disszertációját is a protestáns egyházi zene témaköréből írta.

Meglepő, hogy a hagyomány tisztelete milyen harmonikusan megfér benne a modern, XX. századi zenével, művészettel: sok-sok lemeze között a teljes bartóki életmű is megtalálható.

A festészet világa ugyanígy vonzotta. Albumai tanúsítják, hogy a kortárs magyar festészet és szobrászat is közel állt hozzá: Borsos Miklós, Kovács Margit, Derkovits Gyula és Kondor Béla műveit őrző képzőművészeti kiadványok sorjájának — még ma is a régi rendben — könyvespolcán. Kedves írónak kötetei kissé kiemelve: Thomas Mann, Szabó Magda, Weöres Sándor művei, szinte olvasásra készítve. Mintha tulajdonosuk, dr. Friedrich Károly el sem ment volna. Felesége, Judit néni őrzi a rendet és az emlékeket.

„... kezdetben, valaha...
együtt vágtunk a hegynek,
volt vig napunk elég...
szép emlék két öregnek.
Lefelé ballagtunk már,
kéz-kézben csöndesen,

s lent együtt pihenünk majd...” — búcsúzott tanártársaitól, kollégáitól, Robert Burns versét mondva búcsúztatásakor.

S mi, egykori diákjai, kollégái szeretettel őrizzük emlékét.

Arszin Miklós:

In memoriam: Érdi-Trogmayer Henrik vegyész- és kohómérnök (1897—1996)

Minden volt soproni reáliskolás diák által eddig „legidősebb élő reáliskolásként ismert és tisztelt — 99 éves korában most elhunyt — Henrik Bátyánk városunk szülőtte, a XIX. század gyermeke, aki a XX. századot termékeny szellemi és gyakorlati munkában végigélte, jómódú soproni kereskedőcsalád sarja. Középiskolai tanulmányait — nem a vallásának megfelelő liceumban — hanem a jómódú polgárság, mint középosztály érdeklődésének jegyében, a reáltárgyakat meghonosító, divatosá vált új iskolatípus szerinti főreáliskolában végezte. Hajlamai a geometria és szabadkézi rajzok, a matematika és kémia — kedvenc tárgyai — felé vonzották, de nem hanyagolta el sem a filozófiát, sem a magyar nyelv- és irodalmat. Mestere volt a szép, magyar fogalmazásnak, remek stílussal és gazdag szókinccsel írt tudományos és

magánlevelezésnek. A rajz- és festészetben kiváló tanárai voltak a néhai Seemann-házaspár, az országos hírű Soproni Horváth József, általuk felnevelt kortársai pedig Ákos Ernő, Reinecker János, Szarka Árpád, Kundt Ernő, valamint a brennbergi származású bécsi Buda-Breuer György mind soproni reáliskolások voltak, akárcsak a város akkori mérnöki hivatalának kiváló szakemberei: Boronkai Pál, Tompos Ernő, Szakál Ede stb. A Főreáliskola nagy népszerűségnek örvendett, a legtöbb vezető család maga dr. Sopronyi-Thurner Mihály korabeli polgármester is mindhárom fiát ebbe az iskolába járatta.

Dr. Erdi Henrik ily alapozással folytatta egyetemi tanulmányait úgy a hazai, mind külföldi főiskolákon. A trianoni időkben — hadiértséggel a zsebében — megszerezte a vegyész-mérnöki, majd pedig a kohómérnöki diplomát, mely képesítést azokban az időkben, bizony nem mindenki mondhatott magáénak. Gyakorlati pályáit is tudásának megfelelően választotta meg: működött a Soproni Vasöntöde mérnökeként, volt városi ipariskolai tanár, az iskolában elhelyezett hatósági vegyvizsgáló állomás vezetője, itt működött együtt néhai dr. Németh Vilmos („Kóbi”) tanárral. Hú maradt a rajzhoz és festészethez is — szabad idejében az ún. „vázlatfüzet” mindig vele volt, „hobbyja” a soproni Belváros és az Ikván túli antik városrész ódon házainak és műemlékeinek megőrkítése, de imádta a színes erdei és lövérrészleteket is. (Ezt a művészeti szokást követték — köztudomásúan — Kaschichnitz József, Garád Róbert, Sterbenz Károly volt reáliskolai tanítványok, neves sportemberek, a soproni mediterrán-táj, a fertői és Bécsi-dombi kultúra úttörő-művészei.)

Dr. Erdi nagy tisztelője volt Lauringer Ernő főreáliskolai igazgatónak és helyettesének Merényi Gábor tanár úrnak. Életének drámai szakasza a 2. világháború végén szakadt rá. A „gonosz Sors és egyesek irigysége” miatt csalódnia kellett mindenben és mindenkiben. Vette a vándorbotot, s a vasútállomáson barátaitól ezzel a költői mondattal búcsúzott el: „Ezért a városért egyetlen könnyet sem hullajtok”. Odisszeját végigjárta Keszthelytől Szerencsig, majd nyugalomba vonulásakor Budára költözött, ahol a „Botfaluköz”-nek nevezett festői lankákon két keze munkájával és

páratlan művészi ízléssel építette fel családi házát, melyben boldog harmóniában élt egyetlen (Éva) lányával és annak családjával. Magánéletében is kulturált „européer”, a viselkedési és öltözködési szabályok pedáns betartásával példát nyújtott a fiataloknak, így jelent meg minden alkalommal a tradícióknak megfelelően közös családi étkezéseken is. Halála — váratlanul — nem jelent meg a szokott időben: rányitottak és meglepődtek: az Édesapa a pamlagon elszundított, örök álomra hajtotta fejét. Így szép halállal jutalmazta meg a Gondviselés azt a férfit, akit egész életében a bölcsesség és mérséklet jellemzett — a közmondásnak megfelelően „ki mint élt, úgy hal meg”. 99 évesen, matuzsálemi korról távozott el a „legidősebb főrealiskolás”.

Ameddig egészsége engedte, évenként hazalátogatott életpárjával szülővárosába, végigjárta a rokonok és ismerősök széles körét, mely találkozásokat a kitörő öröm, harsány kacagás, a nosztalgia, az elmúlás fanyar ízével párosult megadó, mindenkor szívből jövő tiszta mosoly kísért.

Hazájának hű polgára mindenkor és mindenhol — kétséget nem hagyva — családneve megváltoztatásakor és azóta is nem használta a szokásoknak megfelelő kettős nevet, hanem csak a dr. Erdi.

A realiskolai hagyományoknak megfelelően a „testnevelést” nem hanyagolta el, évtizedekig együtt tornáztunk a volt soproni Tornaegyesület Pap-réti tornacsarnokában, a Senior-csapat esti tornaóráin, ahol a hivatalos egyesületi köszöntés az „Áldás” volt. Termékeny 99 évet, a matematika nyelvén 100-1 évet élt meg. Életvitelével példát nyújtott az értelmes és kiegyensúlyozott életnek: Utolsó levelében szinte bocsánatkérő, a Tőle megszokott rendkívüli szerénység jegyében azt írta, hogy a kíváncsiskodó újságíróknak azon kérdésére „hogyan érte el ezt a magas kort?” nem válaszolt, mert azt öntömjenézésnek tartotta és ítélte el. A budapesti Műszaki Egyetemen, az 1994. évi tünnepi emlékdiploma-osztáskor egyedül Ő kapta meg a Rubin diplomát és az „arany-műszaki doktori” oklevelet. Szerénységére mi sem jellemzőbb, mint erről írt levele: „soha érdemtelenebbül nem vettem át kitüntetést, mint ezt...” Eme végtelenül nemes lelkületnek tudható be a gyászjelentés foglalkozási megjelölése: „vegyész- és kohómérnök”, mely mindennél szebb és többet mondó. A kiterjedt rokonság egynémely tagja hűtlenséggel illette Henrik Bátyánkat. Ez tévedés! Lelke mélyén dr. Erdi Henrik mindig soproni maradt, a „Civitas Fidelissima” hű Fia, aki most bizonyított: hazatért szülőváros falai közé megpihenni: a Balfi úti ősi evangélikus temető családi sírboltjába, ősei porladó csontjai mellé: a soproni történelmi polgárság, ezen belül az evangélikus egyház itt nyugvó nagyjai közé. Abba a sírkertbe, amelynek város felőli folytatásában- a Balfi utcában áll még a régi ház, melynek hajlékában látta meg a napvilágot. Nem messze a Papréti tornacsarnok és jégpálya, ahol a realista kisdíák edzette testét-lelkét, acélozta izmait az Élet terheinek viselésére.

Íme egy soproni, volt főrealiskolai diák portréja, akitől a volt soproni, világászoródott diáktársai, valamint veterán tornászársai nevében így búcsúznak: Áldás és Béke poraidra!

Áldassék egyben volt Alma materünk, a Széchenyi István főrealiskola emléke is, mely hasonló nagy és kiváló férfiakat, tudósokat, gyakorlati szakembereket adott a városnak és országnak, akik között a már felsorolt műszaki nagyságok mellett a „Soproni Szemle” főszerkesztője, dr. Mollay Károly Professzor és testvérbátyja, dr. Mollay János, városunk közigazgatásának és gazdálkodásának egykori vezetője — akinek szaktudását még a 40 éves népi demokrácia sem nélkülözhetette — méltán sorakoznak: hisz mindketten vastagbetűs, színjeles realista diákok voltak!

Dr. Érdi Henrik volt diáktársunk emlékét a fentiek szellemében megőrizzük.

Mai Széchenyi gimnazisták! Okuljatok mindezekből, merítsetek erőt és vállalkozó szellemet a finomlelkű és jellemeszilárd férfi fent vázolt életművéből, tekintsetek fel reá. Kövessétek Őt a legnagyobb Magyar híressé vált, bölcs mondásával: „Csak a Múlt megbecsülésével épülhet a Jelen!” városunk és hazánk Jelene is!

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Bircher Erzsébet:

VÁRhely

(folyóirat-bemutató)

(ha várunk még egy kicsit, úgy születésnap-i köszöntő...)

Közel egy éve annak, hogy kezünkbe vehettük az új folyóirat első számát, amely már a második évfolyamával megnyugtató módon cáfolni látszik azt a régi, ám nem kevés realitással bíró mondatot, hogy nem csak az bolond, aki írásra, hanem az is, aki itt és most lapkiadásra adja a fejét.

A VÁRhely szerkesztői azzal, hogy már a lapuk első számában kísérletet tettek a kétségeik és a szándékaik összevetésére, nyíltan vállalták a feladatból adódó lehetetlenséget.

A folyóirat első oldalának fanyar, iróniától sem mentes soraiban a szerkesztők már első, közösen jelzett mondataikkal jelezték: nincs olyan olvasójuk, aki náluk jobban tudná, nem lapalapító idők ezek. „Egyáltalán.” Egyáltalán? Vannak-e, voltak-e lapok gründolására alkalmas idők, vagy csak mi, kései leszármazottak, vagy épp túl korai elődök hiszünk abban: a múlt és a jövő idő ígéretesebb terep lehetne (lehetett volna) lapkiadói, szerkesztői vágyakozásaink pompás szárba szökkenésének.

Egy új lap alapításának szüksége rég érezhető volt a levegőben. Mert hogy vitathatatlanul hiányzott az irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat, azt nem csak az irodalmárok, művészek és a kritikai elkötelezettségű soproniak érezték, hanem mindazok, akik kedvelik az ilyenfajta olvasmányokat, akik kortársaik alkotásaival — akár egy folyóirat lapjain is — szívesen találkozhatnak, s végezetül elég kritikai szellem szorult beléjük ahhoz, hogy mások másokról írott kritikáit fenntartással ugyan, de nem kevés élvezettel olvassák.

Hiányzott ez a fajta nyilvánosság az alkotóknak is, akik mindez ideig csak bizonytalan közlési lehetőségekkel élhettek. A napilapokból főként a politika szorította ki a művészetet. 1989 előtt a politika kényszeres erőtere, azóta pedig a politika túlsúlya. De, ha reálisan körbetekintünk a nálunk szerencsésebb országok napilapjaiban, úgy e tekintetben a vágyott jövő sem túl sok jóval biztat. Van és volt persze az elmúlt években Sopronban — különféle néven — hetilap. Sajnos ezek egy dologban biztos hasonlóságot mutattak az olvasónak. Ez pedig a boldogult emlékezetű középiskolai önképzőkörök színvonala. Azt csak az érdekelt szerkesztők, vagy épp a hetilapok publikációs lehetőségeivel élő novellisták, poéták tudnák megmondani, mi okozta e hűvös távolságtartást. Vannak és persze voltak is kivételek: ilyen például a

Mai Sopronvármegye 1996-os első száma, melyben a Galéria oldalon Ross Károly novellája és a Mozgó Világ 1995-ös lírai nivódiját elnyert Kerék Imrét köszöntő Tölgyesi Géza verse olvasható.

De még így is hiányzott sokunknak az a másfajta nyilvánosság, amelyet csak egy jól megszerkesztett folyóirat tud nyújtani. Márpedig a VÁRhely ilyen. Kezdődik a dolog a címmel. VÁRhely. Jelképes, sokértelmű cím, amelynek tipográfiai megoldása nem is rejti véka alá a névadó szerkesztők szándékait. A lap szerkesztői beköszöntőjében a beavatottak nem fedték fel a névválasztásuk titkait, így mi is csak arra bízathatunk mindenkit: kedve, izlése szerint fejtse meg, mi is ez a folyóirat, inkább tükör, vagy ablak? (Esterházy Péter baráti kérdése a lap második számában.)

Ha a szerkesztők szándékait összevetjük az első három szám tartalmával, úgy csak gratulálni lehet. A tükör, vagy ablak dilemmája feloldódni látszik: tükör és ablak ez a lap egyszerre. Nagy szerkesztői bravúr ez, aki próbálta, csak annak vannak elképzelései arról, milyen kiforrott értékrend, nyitottság és mekkora tapintat szükségeltetik az effajta munkához.

A lap első számát 1995 kora őszén vehettük a kezünkbe. Versek, novellák, méltatások, beszélgetések, kritikák. Hans Gusztáv Edöcs varázslatos fényképei. Kolman Brenner, Huszár László, Tölgyesi László, Bösze Balázs, Böröndi Lajos versei mellett Bella István és Kerék Imre fordításai, Ross Károly elbeszélése, Szabó Miklós abszurd játéka olvasható az első számban. Sass László beszélgetése Tasnádi Györggyel, az Erdészeti és Faipari Egyetem Alkalmazott Művészeti Intézetének (volt) vezetőjével nekünk, soproniaknak elgondolkodtató tanulságokkal is szolgál. Különösen annak a ténynek a tükrében, hogy a művészeti képzés beindításának egyik ötletgazdája, motorja elvesztve néhány illúzióját, eltávozott az egyetemről, Sopronból. Véleményét városunkról, annak lehetőségeiről, a soproniságról elolvasva talán magát a „soproniságától” tökéletesnek vélő is megbicsaklik saját, helyiértékű értékrendjében. Ugyancsak fontos olvasmány az a Mozaikkép címmel megjelent méltatás, melyet Nagy Alpár a városunkba költözött Kossuth-díjas zeneszerzőről, a 64. születésnapját ünneplő Szokolay Sándorról készített. Kár, hogy — a lap stílusától egyébként elütő módon — a szerző az írásának elkészítése közben nem tudta a mester iránt érzett tiszteletén túllépve, az életrajz személyes, vagy épp szakmai vonatkozású, kicsit lexikális ízű felsorolása mellett az embert, az épp operájának írásával küszködő alkotót bemutatni.

Martos Gábor beszélgetése Esterházy Péterrel és Morcsányi Gézával, a Magvető Kiadó igazgatójával egy boldog nyári délutánt idézett fel emlékezetünkben, 1995 Soproni Könyvhetének sokunk számára a legjobban sikerült eseménye volt ez a szombat délután a Vörös Cédrus Könyvesboltban megrendezett (majdnem azt írtam író-olvasó találkozó) beszélgetés. Pontatlan persze ez a fajta jellemzés, hisz nyilvánvalóan nem volt ott semmi igazán elrendezve; a vendégek kicsit kései megérkezése mellett csak a szükséges rekvizitek: a kevésnek bizonyult szék, a megfelelő hőmérsékletű rosé, a kiváló kiflik halmaza. Azután minden oldott, humorral teli, baráti volt. Remélem, a folyóirat lapjain elolvasva a beszélgetés krónikáját, ezt azok is megérik, akik nem voltak ott ezen a délutánon.

Sarkady Sándor 60. születésnapjától Zentai László szakmai pályakép összeállításával emlékezett meg, méltatva Sarkady művészetét, elkötelezettségét.

Végezetül — de nem a végére hagyva — Vargha Zsuzsa Tavasz Napokkal kapcsolatos reflexióit és Orzel László színikritikáját olvashatjuk a lapban. Öröm, hogy egyáltalán kritikát olvashatunk, hisz az elmúlt években e téren a helyi nyilvánosság

fórumain a dilettantizmus dühöngött: össze-össze keverve a nyilvános gyalázkodás műfaját az elemző értékeléssel. Vargha Zsuzsa egy, a tizedik születésnapján túl önmaga jövőjében is elbizonytalanodott rendezvénysorozat tavalyi eseményeiről írva, a lehetséges folytatásról is elmélkedik. Következtetéseit, szkeptikus jóslatát lehet egyetértő, bár sajnálkozó módon tudomásul venni, lehet vitatkozni állításaival. Am érdekes és hasznos lenne összevetni az 1996-os Tavaszi Napokról írott sorait a tavaly leírtakkal.

Orzel László színikritikája „Az első sírásó” című, a Soproni Petőfi Színházban, 1995 májusában bemutatott rockoperáról mondja el — e műfajban — szokatlan szellemességgel véleményét, ezzel megnyitja a valódi és élvezetes színikritikák sorát.

Az év végén, talán épp karácsonyi ajándékként kézbevehettük a folyóirat második számát. A lap elején Esterházy, Szöcs Géza, Balla Zsófia köszöntő soraival. A második szám — a második számokra ritkán jellemző helyzetfelismeréssel — korrigálja az első szám szerkesztésbeli hiányosságait. A „Tükör és Ablak” fejezetcím alatt az irodalom sokféleségét mutatván be Locsmándi László, Sarkady Sándor, Kövesi György, Robotka Csaba, Kovács Gábor, Tandori Dezső, Zsirai László, Harsányi Lajos verseit, Dalos Margit lírai szépségű novelláját, Huszár László regényrészletét, Hajnal László Gábor filmnovella-részletét olvashatjuk. Parancs Kamill, a párizsi Magyar Műhely egyik alapítója a győri Műhely Kormos- emlékszáma lapozgatva írt verseit küldte el a VÁRhely szerkesztőinek, Kerék Imre pedig Erich Fried művei nyomán készített fordításait.

A „Közelkép” című fejezet Cs. Varga István irodalomtörténész elemzését közli a századelő magyar vallásos lírájáról, Harsányi Lajos munkásságáról. Az elemzés befejező részét a második évfolyam első számában olvashatják. Az „Olvasónapló” három soproni vonatkozású elemzését Tüskés Tibor, Kerék Imre és Hajnal László Gábor adja közzé: a Soproni Füzetek 1994/95 című antológiáról, Zsirai László verseiről, Zentai László új kötetéről.

Vezényi Pál a Svájcban élő, idehaza 1989 óta publikáló író Krúdy Gyula és a franciák címmel az Asszonyosságok díja című Krúdy regény francia nyelvű kiadása kapcsán írott megjegyzéseiben a Krúdynyelvezet fordítási gondjairól, a franciák magyarsággépéről, Krúdy európaiságáról, értelmezhetőségéről ír.

„Premier” címszó alatt ezúttal két kritikát is olvashatunk. Székelyi József színművész első rendezéséről Kővér Tamás írt elemzést. Ayckburn angol szerző Keresztül-kasul című darabjának bemutatója, talán a rendező színészvezetése okán, talán azért, mert a helyzetkomikumok mögött olykor fel-felvillant a helyzetek (helyzeteink) szomorú bohócintora, megnyerte a nézőt, s úgy tűnik, a kritikust is. Szomorúbb történet a Ferkai Tamás által rendezett Mirandolina, te drága című zenés vígjáték Orzel László vélekedése szerint. Az eredetileg Goldoni által kiválóan megírt darab a hozzáfűzött zenétől elvesztette feszességét, műfaji jellegzetességeit. Egyetlen menisége lehetett volna a megzenésítésnek, s ez: tehetséges és kiváló hangú énekesek hada a színpadon. De Maros Gáboron és Incze Józsefen túl a kritikusnak sem sikerült felfedeznie — különösen nem a címszereplőnél — a nyilvánosság számára is értékelhető zenei képességeket. A kritika egyébiránt jobb írásnak, mint amilyen az előadás színháznak.

Vargha Zsuzsa az „Évnegyed” rovatban folytatja az első számban elkezdett tematikus elemzést a soproni fesztiválokról. A Soproni Ünnepi Hetek — 1995 című értékelése főként arról a szakmai dilemmáról árulkodik, hogy kinek és milyen

fesztiválokat kell rendezni ebben a városban? A kérdés eldöntése fontos és időszerű. A mostani eklektikus gyakorlat csak közpénzen finanszírozható, s csekély az ún. reklámértéke. Ez pedig egy olyan város számára, amely hosszú távon szeretne az idegenforgalomból profitálni, bizony elég fontos szempont kellene, hogy legyen.

Aki mindenütt ott van a második számban: Sulyok Gabi. A folyóirat címlapján, a versek, elemzések és novellák között. Ez, egy magamfajta Sulyok-rajongónak eleve kedvessé teszi a lapot. Ha pedig Önök a kíváncsiságukat nálam értőbb és tehetségesebb előadásban kívánják Sulyok Gabriella képeiről, a sumér mitológia ihlette kiállítási anyagból kielégíteni, úgy olvassák el Gyurkovics Tibor kiállítás-megnyitóját.

A folyóirat harmadik, vagy pontosabban fogalmazva második évfolyamának első száma minden különösebb trükk nélküli jó olvasnivaló. Az irodalom: diákköltők első közlései, Bisztrai Ádám, Molnár János és Ross Károly prózája, versek. A Közelkép rovat fontos és izgalmas beszélgetést közöl Balla Zsófiával, visszaemlékező interjút a nyugati magyar sajtó két jeles tanújával, Borbándi Gyulával és Molnár Józseffel. A köztéri szobokról írott műtörténeti elemzés alkalmat és lehetőséget adott az új, a Soproni Sörgyár által adományozott díszkút értékelésére.

Élvezetes, s a konkrét színházi bemutatón túlmutató Kövér Tamás színikritikája Max Frisch Andorra című színművéről.

Az Olvasónapló fontos könyvek megjelenéséről tudósít. Egy forráskiadványról, egy valószínűleg sok vitát kiváltó könyvről, melyben a szerző, Dorosmai Imre, a finn-ugor rokonságot tagadva, ősi iráni kapcsolatainkra kísérel meg, főként nyelvészeti argumentációkat felsorakoztatni. A könyv címe is erre utal: Perzsiától Pannóniáig. Sass László Mítoszteremtő címmel Hajnal László Gábor „Legyen az író hasznos akarát” című kötete kapcsán elgondolkoztató sorokat ír az emigráció súlyáról, annak belső viszonyairól.

Ami még van a lapban: emlékezés id. Storno Ferencre, Kis János költőre, egyházi emberre. Vargha Zsuzsa beszámolója a KAS Fesztiválról, Martos Gábor kiállítás-megnyitója, Angyali üdvözlés címmel, s Eszik Alajos grafikái. Ez utóbbi külön öröm, hisz Sopron művészeti életéhez hozzátartozik az általa létrehozott 78-as Galéria, s most végre a művészt s az embert is megismerhetjük.

S még néhány szó azokról, akiknek bátorsága, elszánása nélkül nem jött volna létre az új folyóirat: Bugyi Sándor főszerkesztő és helyettese, Sass László. A szerkesztőség tagjai Kerék Imre és Kovács Gombos Gábor. Munkatársak: Vargha Zsuzsa, Martos Gábor, Nagy Alpár és Zentai László. A kiadó neve: Patriot, a lap felelős kiadója Jászberényi Klára. A lapot Gerencsér Tamás tervezte.

A szerkesztőségi fogadóórákat és beszélgetéseket csütörtökön este 8 órától a John Bull Pub 13-as asztalánál tartják. Hisz a jó olvasnivalóhoz tisztességes innivaló is dukál, s ezt ugyanolyan öniróniával vállalják, mint lapuk esetleges fogyatékoságait. Csak azt kívánhatom nekik, amit maguk is kívántak a lapnak: próbálják meg szeretni!

Faut Márk és Klein Menyhért krónikája

Közéteszi Kovács József László

(Sopron Város Történeti Forrásai, C sorozat 1. kötet — Burgenländische Forschungen, Sonderband XVII:)
Sopron—Eisenstadt 1995, 176 pp.

Nincs még egy város Közép-Európa délkeleti részén, amelynek lakói oly sok krónikás feljegyzést hagytak volna maguk után, mint a soproniak. A *Sopron Város Történeti Forrásai* sorozat Kovács József László gondozta kötetével a kiadott soproni krónikák tekintélyes sora egy fontos darabbal gazdagodott.

Az Országos Széchenyi Könyvtár Quart. Germ. 192. sz. kézirata, Faut Márk és Klein Menyhért krónikája sok tekintetben eltér e forrástípus más képviselőitől, nem utolsósorban a két szerző személyisége miatt. Mint azt Kovács a kötet bevezetőjében kifejti, Faut Márk — aki 1590-től volt soproni polgár, 1596—97-ben városbíró, és gyakran képviselte a várost az országgyűléseken és az udvarban ill. a kormányzások előtt ebben a konfliktusokban nem szűkölködő korszakban — egy, a korszak humanista előképei által inspirált munkát akart írni szülővárosáról. Ezért a krónika első része Sopron korábbi történetével kapcsolatos feljegyzéseket tartalmaz, melyek nyilvánvalóan anyaggyűjtésként szolgáltak egy tervezett historiográfiai munkához — és mint az a mű elejéből kiderül, 1610-től 1617-ig, Faut halálának évéig keletkeztek. Az 1577-es évhez írott bejegyzéstől kezdve lép be második szerzőként Faut oldalán Klein Menyhért, egy Lipsceből bevándorolt iskolamester. Míg Faut feljegyzései a város politikai történetének legfontosabb eseményeivel, különösen az udvarral és a kormányzásokkal valamint a katolikus klerussal vallási ügyekben vívott küzdelmeivel foglalkoznak elsősorban, melyeket igen szemléletesen, részben párbeszéd formában mutat be, Klein Menyhértnek az 1577—1602 közti időszakra vonatkozó bejegyzései közelebb állnak a hagyományos krónika-stílushoz.

Nem utolsó sorban ez — a két szerző eltérő egyéniségéből fakadó — kettős nézőpont teszi fontos forrássá a Faut- és Klein-krónikát a vallási küzdelmek, az oszmán birodalommal folytatott harcok intenzívebbé válása és a rossz termésű évek egész sora által meghatározott gazdasági krízishelyzetre vonatkozóan, amely a XVI./XVII. század rendkívül válságos fordulóján a kelet-közép-európai térséget sújtotta. Ennek a jelenségcsoportnak mindhárom összetevőjét világosan bemutatják a krónika feljegyzései.

Mivel Sopron városának gazdasági létalapját polgárainak kiterjedt szőlőművelése képezte (a krónika mindkét szerzője is komoly mennyiséget szüretelt minden évben), a gazdasági problémák mindenekelőtt Klein Menyhértnek az 1584 utáni terméseredményekről szóló feljegyzéseiben tükröződnek a leginkább. Míg 1584-ben „sok és jó bor”, 1585-ben „felette pompás és sok bor” termett, és 1586 is „hatalmas, gazdag, jó bortermő év volt... amelyhez hasonló emberemlékezet óta nem történt meg...”, a rákövetkező télen a mérhetetlen hidegtől Közép-Európa túlnyomó részén a legtöbb szőlőtöke elfagyott, és ennek következtében az utána következő három évben igen gyenge volt a termés, és csak 1590-ben szüretelhatték újra a megszokott mennyiséget. És ezzel még mindig nem volt vége — a kora tavaszi fagy a rákövetkező

három évben a remélt termés jó részét megsemmisítette¹. Mivel ezekben az években a gabonaárak is jelentősen megemelkedtek, ezek a rossz bortermést hozó évek nemcsak a soproni polgárságnak, hanem az osztrák—magyar határtérség más városainak főleg bortermelésből élő lakossága számára is komoly gazdasági nehézséget okoztak.

A bortermelés „húzóágazat” szerepe fejeződik ki abban is, hogy milyen erőfeszítéseket tett a városi tanács annak engedélyeztetésére, hogy a főleg Sziléziából és Csehországból érkező vásárlók a soproni borból bizonyos mennyiséget Alsó-Ausztrián át szállíthassanak észak felé (1611, 1615)²; hogy milyen ellentétbe került a város Pozsonnyal az ún. „alsó úton” történő borkivitel miatt (1613); és végül azokban az erőfeszítésekben, hogy a városi gazdálkodás számára igen fontos bordézmát kézbevehessék (1586, 1605). A város 1605-ben, Pethe Márton győri püspök halála és Bocskai ostromának bátor visszaverése után arra számított, hogy átengedik nekik a bordézmát. Amikor azonban a császár a magyar kamarával a tizedet mégis beszedette, és a tizedbe adott bor minőségét rosszallván, azt jobbra cseréltette, sőt még a hordókat sem juttatta vissza. Faut nem mulasztotta el a rá jellemző finom cinizmussal megjegyezni, hogy „ez volt a hála a soproniaknak a városvédelemben tanúsított hűségéért, és hogy ezt a borzalmas veszedelmet elfordították a szomszédos Ausztriától” („*pro nostra fidelitate in defensione huius urbis contra hostes, et aversione borum malorum a vicina Austria*”).

Kétszer kopogtat Mars ezekben az években a soproni városkapukon. Mindkét krónikás leírja az ezek nyomán kialakult szükségállapotot. 1595 telén az Esztergom visszafoglalása után erősen megtizedelt itáliai segédcsapatok kvártélyozzák be magukat a külvárosokba, „bűzhödt nyavaityát” terjesztve el, ami a lakosság egy részét is elvitte. Távozásukkor pedig, „mivel nagyon hideg volt, és sokuknak sem cipője, sem harisnyája nem volt, majdnem felgyújtják a várost. 1605-ben, amikor Bocskai István ostromolja Sopront csapataival, felégeti a külvárost, a város azonban, a polgárság egy részének jelentős ellenállása dacára marad a császárhoz és bátran megvédi magát. Faut nem tudja felfogni, hogy Adam von Trautmansdorf ezredes, aki a város védelmére vonult be, megakadályozza, hogy a külvárosiak javaikat mentsék, sőt inkább saját csapatait engedi fosztogatni az égő külvárosokban.

A leghangúlyosabban mégis a vallási kérdés vonul végig a feljegyzéseken. Mindkét szerző az Ágostai hitvallás elszánt követője volt, így nem fukarkodtak a „pápista papok”, a „csuhások” elleni szitkokkal és gúnyolódással. 1565-ben kezdte el Sopronban az első prédikátor „Isten tiszta Igéjét ... tanítani ... és a népet Isten különös kegyelméből a pápistáktól eltéríteni”. 1573-tól énekeltek az alsó-ausztriai Badenből származó iskolamester, Caspar Zeitvogel vezetésével német zsoldárokat a temetéseken. A Zeitvogelt hivatalában követő Klein Menyhért sajnálattal jegyzi meg az események után, hogy a soproniak vonakodása, amellyel 1582-ben nem akarták a Gergely-féle naptárt átvenni, végül is csak a megreformált vallás gyakorlásának tilalmát, és egy sor más, a bécsi kormányzésekkel szembeni nehézséget eredményezett, míg a kőszegiek, akik az új naptárt elfogadták, és a püspököt „arany rúddal meglehetősen megvergették” (1582), megtarthatták prédikátoraikat. Úgy tűnik, az egész világ egyre

¹ Ld. ehhez még: Payr György és Payr Mihály krónikája, 1584—1700 kiadja Heimler Károly. Különnyomat SSz. VI. (1942) 3 skk.

² Erről bővebben: Prickler, Harald: Zur Geschichte des burgenländisch-westungarischen Weinhandels in die Oberländer Böhmen, Mähren und Schlesien In: Zeitschrift für Ostforschung 14 (1965) 294—320, 495—529, 731—745.

nyilvánvalóbban és kibékíthetlenebbül két részre, a mindenkor igaznak tartott hitvallás híveire és ellenzőire oszlik. Legyen szó akár a Nádasdy Ferencsel a bordézsmaért vívott küzdelemről (1586) vagy az alsó-ausztriai kormányiszékekkel a borkivitel ügyében folytatott harcról (1615). Faut és Klein meg vannak győződve arról, hogy a vallásgyakorlás kérdése volt az, ami minden más vitában is a város számára kedvezőtlen döntésekben közrejátszott.

Ezeknek a minden szempontból tanulságos feljegyzéseknek az olvasója csak sajnálhatja, hogy a krónika, miután 1610-et követően egyre részletesebbé és gazdagabbá válik, 1616 után Faut Márk halála miatt hirtelen megszakad. Már csak az a kellemes kötelessége van hátra, hogy a forrás kiadójának, Kovács József Lászlónak, és Sopron Város Történeti Forrásai sorozat szerkesztőjének, G. Szende Katalinnak ehhez a részletes tárgy- és névmutatóval valamint magyar fordítással ellátott, egészében igen jól sikerült kiadáshoz gratuláljon.

Bartha Dénes:

Kubinszky Mihály: Táj + építészet **Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1995, 176 o.**

Válságokban egyre bővelkedő korunkban a természet és ember viszonyának újragondolása, átértékelése az egyik legfontosabb kulcskérdéssé lépett elő. Az apokalipszis ötödik lovasa, a környezetpusztítás és a környezetszennyezés képében baljós kimenetelű világot teremtett számunkra, e veszedelem leküzdése az emberiség eddigi legnagyobb és egyben legsürgetőbb feladatának bizonyul. Ősidők óta az ember építményeivel, mesterséges környezetének kialakításával a természettől hódít el területeket, megmaradó foszlányaiban pedig jelentős károkat okoz. A tényleges környezetszennyezésen kívül az esztétikai, kulturális szennyezés is mind gyakoribb, utóbbiakat törvényekkel, rendeletekkel megfékezni szinte lehetetlen. Világossá vált, hogy a természetes és a mesterséges környezet sokrétű kapcsolatát behatóan kell elemezni, hogy aztán a természet és építészet harmóniájának kialakításával korunk kultúrájának egyik legjelentősebb válságát leküzdjük.

A táj és építészet viszonyának feltárását Kubinszky Mihály, a neves építészprofesszor vállalta magára, aki hivatásánál és képzettségénél fogva a problémakört építészeti megközelítésből boncolgatja, hangoztatva azt, hogy a tájrendezés és környezetvédelem oldaláról történő elemzés még várat magára. Azt a látványi együttest, amit a táj és az építészet közösen hoz létre, két oldalról vizsgálja a szerző. Egyrészt az épített alkotásnak a természetbe rendeződése, tájképbe illeszkedése felől, másrészt az épületekhez kapcsolódó természeti elemek (főleg növényzet) téralkotó hatása felől. Hangsúlyozza a külső és belső nézőpontok figyelembevételének szükségességét, kiemeli a természeti elemek nélkülözhetetlenségét az épített környezetben. A kötet végén a szerző a táj és az épített elemek együttesének védelmét, a közgondolkodásba még be nem került jellegvédelmet járja körbe, mely a természetvédelem és műemlékvédelem összehangolását, illetve kiegészítését foglalja magába.

Kubinszky Mihály professzor a táj és építészet kapcsolatának elemzésére sajátos módszert alkalmazott, mely részben hagyományos, részben teljesen egyéni elemekből tevődik össze. Hagományos elem a rendszeresítés, tipizálás, sablonokba való szorítás, mely a tankönyv-jelleg miatt is elengedhetetlen követelmény. A természetes és épített környezet sokrétű kapcsolata, az esetek mindig egyedi, más és más megoldást kívánó ténye miatt talán pont ez az általánosítás lehetett a legnehezebb feladat. Hagományos elemek szerepelnek az illusztrálás tekintetében is, a könyvet vonalas tusrajzok, színes és fekete-fehér fényképek teszik még élvezhetőbbé. (A képek zömükben a szerző archívumából valók, de megtalálhatók Diebold Károly fotói és régi képeslapok másolatai is.) Teljesen egyéni elem viszont az, hogy a szerző mindvégig tudatosan szubjektív marad, saját emlékeiből és élményeiből hozza a példákat, pozitív és negatív értelemben egyaránt. A bámulatos gazdag élménytár, az építészeti meditációkban bővelkedő életpálya felhatalmazza a szerzőt arra, hogy példáit az európai kontinens valamennyi tájáról merítse, nem feledkezvén meg viszont arról, hogy az olvasók szemléletmódját kárpát-medencei példákkal is formálja. Ez az európai méretekben csapongó élménymegosztás, valamint a kötet lírai hangvétele az, amely közelebb hozza az olvasót az alapgondolathoz, az építészet és környezet kapcsolatához. Ahhoz a kapcsolathoz, amely napjainkban a társadalom kultúrájának egyik fontos fokmérője.

Hárs József:

Salamon Nándor írásai (1962—1995)

Bibliográfia. Kiadó: Dr. Kiss Gyula Kulturális Egyesület Szombathely, 1995, 125 o., 1 kép.

Az előszó előtt fénykép. Fiatalos külsejű, sötétruhás férfit örökített meg valamelyik kiállításon a fotóriporter. Megnyitót mond, ez nyilvánvaló. Talán a Szombathelyi Képtárban, amelynek igazgatója 1985 óta, vagy Győrött, ahol a város kulturális életének fellendítőjeként dolgozott 1962 és 1985 között. Ám hasonló készülhetett volna Pápán, esetleg Sopronban is. Salamon Nándor 60 éves. Ebből az alkalomból — lám a vasiak cselekedni tudása — sajtó alá rendezték a több mint 30 év alatt egybegyűlt írásainak jegyzékét, köztük azok címét is, amelyek felolvasva az éterbe szálltak el. Némelyikük viszont valószínűleg azért maradt kéziratban, mert a kor irányítói nem óhajtották nyomtatásban látni (pl. a Kandinszkyról 1966-ban készült ismertetőjét).

Több mint ezer darab „cserép” címe sorjázik az oldalakon (egynémely sorszám alá több változatot is elhelyeztek). Az anyag így kerekedik életművé. Összetartja a szerző szilárd művészi meggyőződése, világképe, véleménye. Akár alkalmi írásról, akár igényes tanulmányról van is szó.

Heitler László Páparól küldött bevezetője hangulatos köszöntő, de más vonatkozású érdekességgel is szolgál. Megtudjuk belőle, hogy megyénk képzőművészetének lexikona, megírása óta, kéziratban várja nyilvánosságra segítőjét. Vas megyének már van...

Salamon két írása is olvasható a Soproni Füzetekben (a '91-ben Fejér Zoltánról, a '95-ben könyvismertető, ugyanott életrajzi adatait is megtaláljuk). A bibliográfia egyéb soproni vonatkozásainak teljes felsorolására nincs helyünk. Fotóalbum Sopronról,

érembiennálék, a fertői kastély éppúgy helyet kapott benne — hogy ízelítőül mégis említsünk néhányat —, mint Dávid Ferenc, Sz. Egyed Emma, Fejér Zoltán, Gergác Bert, Giczzy János, Kéky Éva, Kássa Gábor, Kutas László, Perényi Irén (Vadonné), Rázó József, Renner Kálmán, Roisz Vilmos, Szabó Alajos stb. értékelése. Aki Sopron képzőművészetével foglalkozni kezd a jövőben, anyaggyűjtéskor nem nélkülözheti ezt a jól összeállított kis kötetet. Remélhetőleg meg is fogja találni valamelyik közgyűjteményünkben.

Kőhegyi Mihály:

Tilkovszky Loránt: Nemzetiség és magyarság. Nemzetiségpolitika Magyarországon Trianontól napjainkig Budapest, 1994, 164 p.

A szerző volt az első hazai történész, aki már az 1960-as évek elején-közepén a jelentőségének megfelelő súllyal foglalkozott nemzetiségeink — főleg a németek (svábok) — történetével, pedig ezekben az évtizedekben nem volt túl ildomos ezzel a témával előállni, hiszen nálunk éppúgy, mint a Szovjetunió befolyása alatt lévő többi „baráti államban”, a proletariátus nemzetköziségét hirdették, mely önmagától megoldja az ilyen jellegű gondokat. A magyarországi túrések és tiltások váltakozó gyakorlata között nem volt könnyű azt a határt megtalálni, amelyen belül még elviselhető volt a hatalom számára Tilkovszky Loránt tanulmányainak, könyveinek hangja, a levéltári adatokból tényszerűen levont következtetések egymásutánja. Ugyanakkor a külföldi, elsősorban német történészek hevesen támadták, s olyan „tévedéseket” vetettek a szemére, melyekkel maga is tisztában volt, de ki nem mondhatott, vagy csak óvatosan adagolva közölhetett. Ezeknek a nem egyszer személyeskedésig elmenő vitáknak köszönhetően született meg az a szintézis, mely mostani könyvében megfogalmazást nyert.

A három nagyobb egységre tagolódó mű elsőnek a két világháború közötti magyar nemzetiségpolitika jellemzőit mutatja be, hiszen a mai helyzet csak az előzményekből érthető. Az első világháború előtt Magyarország lakosságának (Horvátország és Szlavónia nélkül) közel 46 %-a valamilyen nemzeti kisebbséghez tartozott. Legnagyobb számban a románok voltak (16,2 %), őket követték a szlovákok (10,7 %) és a németek (10,4 %). A többiek (ruszinok, szerbek, horvátok stb.) lényegesen kisebb nagyságrendet képviseltek.

A veszített háború után a Tanácsköztársaság kormánya (Forradalmi Kormányzótanács) több ízben kijelentette, hogy nem áll a területi integritás alapján. E nyilatkozatukkal ellentétesnek látszik az a törekvés, hogy azokat a területeket, amelyek nem kerültek szomszédos államok megszállása alá, megtartani igyekezett a maga szocialista rendszerében mindaddig, amíg nem kapitalista, hanem szocialista országok vehetik birtokukba ezeket a területeket. A Német-Ausztria (Deutsch Österreich) által képviselt törekvésekkel szemben, miszerint a Német-Nyugat-Magyarországot (Deutsch-Westungarn) Burgenland néven magának igényelte, erélyesen fellépett, sőt olyan ausztriai akciókat is támogatott, melyek a proletárforradalom ottani kirobbantását célozták. A Tanácsköztársaság alkotmánya deklarálta a területén élő nemzetiségek jogait, melyeket a helyi tanácsok révén kívánt biztosítani. A német kisebbség

vonatkozásában három ún. nemzetiségi területet (Gau) képzeltek el. Gyakorlatilag azonban csak a nyugat-magyarországi német terület kiépítése történt meg, így a másik kettő (Gau Mitte, Gau Schwäbisch Türkei) kialakítására már nem volt idő. A nyugati Gau rövid életű működésének kutatása szép feladat lehetne az ottani levéltárosoknak, muzeológusoknak, helytörténészeknek.

Nyugat-Magyarországot a saint-germaini békeszerződés Ausztriának ítélte, mire a Friedrich-kormány — feladva korábbi elképzeléseit — a területi autonómia mellett szállt síkra, mert csak így volt valamelyest remény a magyar állam laza keretében való megtartására. A Német-Nyugat-Magyarország megtartását célzó akciók Teleki Pál kormánya alatt is folytatódtak. 1920 decemberében a kormány Gratz Gusztáv bécsi magyar követ útján azt indítványozta Ausztriának, hogy amennyiben lemond e területről, a magyar kormány nemcsak ott, hanem Magyarország egész jelenlegi területén biztosítja a nemzetiségi jogokat. Ausztria nem vette komolyan az ajánlatot. Bethlen István kormányzatának kezdetén végleg lezáródott Burgenland hovatartozásának ügye. Egy 1921. október 13-án Velencében kötött megállapodás alapján november második felében Magyarország átadta Ausztriának a „vitás” területet. Sopron és környéke kivételével. Ez utóbbi sorsáról december 14—16-án népszavazás dönthetett — ez volt az egyetlen ilyen eset a magyar területi kérdések rendezésében — s ez Magyarországnak kedvezett.

A trianoni békediktátummal Magyarország azokat a peremterületeket veszítette el, ahol legnagyobb számban éltek nemzetiségek. Ennek következtében a nemzeti kisebbségek száma csökkent, egymáshoz viszonyított arányuk pedig megváltozott. Első helyre a németek kerültek (6,9 %), a szlovákok bár megőrizték második helyüket, de számuk igen jelentősen megfogyott (1,8 %), a délszláv népek együtt sem érték el az 1 %-ot. Mindezek ellenére a magyar kormánynak tudomásul kellett vennie létüket, számolni kellett törekvéseikkel.

Bethlen István kormányfői megbízatásának 10 éve alatt a nemzetiségpolitikában a konszolidáció folyamata figyelhető meg. A miniszterelnökségen belül nemzetiségi kormánybiztosok tevékenykedtek. Megalkották a nemzetiségi népiskolákról szóló törvényt, amit szinte hatályba lépése napjától kezdve bíráltak és támadtak. Elvitathatatlan azonban, hogy hibái ellenére is lehetőséget biztosított a nemzetiségeknek az anyanyelvi oktatásra. A viszonylag harmonikus együttélést azonban csakhamar megbontotta a magyarországi népinémet mozgalom, mely egyre nagyobb követelésekkel lépett fel a magyar kormánnyal szemben. Ezeknek a törekvéseknek az egymást gyorsan váltó Gömbös-, Darányi-, Bárdossy-, Kállay-kormány nem tudott, Szálasi Ferenc pedig nem is akart ellenállni. A bécsi döntésekkel elért területgyarapítás (Felvidék, Észak-Erdély és Székelyföld) után az ország lakosságának többsége is németpárti lett. A Volksbund megalakulása (1938. november 26.) pedig a hazai németiségnek biztosított kiváltságokat.

A második fejezet azokat az elképzeléseket és vitákat elemzi, melyek a két háború között, illetve a II. világháború alatt foglalkoztatták a magyar közvéleményt. S bár különböző nézőpontból vizsgálták a nemzetiségpolitikát, abban teljes volt az egyetértés, hogy az elcsatolt területek nem magyar népeit nem szabad elriasztani, hanem meg kell nyerni Magyarországot számára.

A könyv harmadik fejezete a második világháború után történekről szól. Olyan eseményekről, melyekről a közelmúltig nem lehetett beszélni és írni, s melyek csak a történeteket átélte emberek emlékezetében őrződtek meg. Még folytak a harcok az ország

területén, amikor 1944 decemberében megkezdődött az az akció, melynek során 30-35 000 német (vagy annak nyilvánított) származású nőt és férfit hurcoltak a Szovjetunióba, hogy ott az „újjáépítési munkákban”, főként bányákban alkalmazták őket. Az embertelen bánásmód, a nehéz munka következtében ezrek pusztultak el. A 3—5 év után hazajövők egy része újra munkatáborokba került, más részük nem találta régi lakóhelyén szeretteit, mert közben kitelepítették őket. Az 1945 januárjában aláírt fegyverszüneti egyezményben foglalt követelmények végrehajtására ügyelő Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság élén álló Vorosilov marsall teret adott annak a szellemiségnek, amely a németeket kollektíve tette felelőssé a háborús bűnökben. Az 1960—70-es években megjelent történeti munkák — köztük a szerzői is — főleg ezt hangsúlyozták, s csak később merték megfogalmazni, hogy ez csak a magyar politikusok felelőségének áthárítására szolgált, és hazai vezetőink igenis elmaraszthatók a kitelepítendőek nagyságrendjének meghatározásában, és a végrehajtás módjában. Izgalmas nyomon követni, hogy miként váltak a demokratikus pártok — és az általuk választott kormány — a diszkriminatív, kizárólag a hazai németek ellen irányuló, azokat sújtó nemzetiségpolitikai szemlélet áldozataivá, illetve a végrehajtás eszközeivé. A földreform során, melyet a pártok mindegyike támogatott, kevésnek bizonyult az egyházi és világi nagybirtokosoktól elkobzott föld, ezért kénytelenek voltak a svábok kezén lévő területekkel is számolni. Tetézte a bajt, hogy a Csehszlovákiából áttelepített magyaroknak is földet kellett biztosítani.

Külön érdeklődésre tarthatnak számot azok, a fejtegetések, melyeket a szerző a kommunista pártállam és a rendszerváltozás első időszakáról (1949—1990) ír. Sztálin halála után javulás következett be a nemzetiségek helyzetében, bár még 1968-ig a magyarországi nemzetiségpolitikában az automatizmus elve uralkodott, amely szerint a szocializmus építésének folyamatában a nemzetiségi problémák maguktól megoldódnak, így ezekkel foglalkozni nem kell. Csak az 1970-es évektől kezdtek mind sűrűbben hangoztatni a nemzetiségek „híd” szerepét, de csak a pártállam bukása nyitotta meg az utat a hazai nemzetiségek megmentését megkísérítő törekvések előtt. E téren még bőven akad tennivalónk.

Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1611—1655.

Zalai Gyűjtemény 39. Zalaegerszeg 1996, 189 o.

Amúgy sem békés történelmünk egyik szinte kilátástalanul viharos időszakának írásos lenyomatáról kapunk — a forma által eleve meghatározott — vázlatos képet. A végváriak ügyes-bajos dolgairól a Félhold árnyékában, a kicsinyes torzszalkodásokról, birtokháborításokról a harcok lélegzetvételnél szünetében, a vármegye csikorgó működésének hétköznapjairól tudósítanak a jegyzőkönyvek, közölhetetlen hosszúságban. A feldolgozónak át kell rágnia magát minden csip-csup ügyön, s lelkiismeretesen pontos lényeglátással megfogalmazni az egyes határozatok körmondataiba rejtett mondanivalót a „regesztát”. A szűkszavúság ellenére a laikusnak számító olvasót is megcsapja a közgyűlések-, részgyűlések-, törvényszékekből áradó történelem szele (csak egy sokatmondó határozat: a közgyűlést a töröktől való félelem miatt szokott helyéről, Zalaegerszegről, Körmendre helyezik át, 1638-ban).

Az elolvasás, fordítás latinról, feldolgozás, értelmezés egymásutánja borzasztó időigényes munka. Kitetszik abból is, hogy az első kötetet ez a mostani csak hét esztendő elmúltával követte. És akkor még a dicsőség is mindössze annyi, hogy előttünk fekszik a további kutatások, az összefoglaló művek *egyik* segédeszköze. Turbuly Éva könyvét nyilván a nagyobb lélegzetű alkotások szerzői fogják igazán értékelni.

Mi most természetesen a soproni vonatkozásokat emeljük ki. A mutatók (a személyek nevének változataival, továbbá helynevek, tárgyak sora, időrendi összeállítás stb.) ezt megkönnyítik. (Milyen kár, hogy terjedelmesebb kiadványok némelyike ezt a nagyon fontos kiegészítést nélkülözi!)

Feltűnik az Esterházyak neve, esetenként a galántai előnévvel, a Zrínyieké, Wittnyédy Jánosné és az örökmozgó ügyvédnek, Wittnyédy Istvánnak a névváltozatai. Megjegyzem, hogy az általam használt formát hitelesítette — hírlapi vita során — a család leszármazottja, Gyulaváriné Patthy Anna, a Soproni Hírlap 1991. november 15-i számában. Az ügyvéd fehéregyházi kúriája elleni végrehajtó parancs ellen tiltakozik, mint később kiderül, joggal.

Sopron megye és város több ízben is szerepel. A zalaiak követet küldenek megyénkbe, hogy pénzt szerezzen a végváraknak. Mászor főispánunk látogat el Egerszegre, a közgyűlésre, s ott látjuk a mai Storno-ház egykori birtokosainak, az árkosházi Sárkány családnak néhány képviselőjét is. (Az 1733. sorszám alatt feltüntetett Sárkány László, Péter és János közül azonban csak Lászlót vették föl a névmutatóba.)

Az 1169. sorszám szerepeltetése a helynévmutató *Sopron megye* címszavánál sajtóhiba. A szövegben *ott* nem Sopron, hanem Somogy olvasható. Ettől függetlenül van még kapcsolat a két megye között: a Sopronban megtartott országgyűlésekre 1622-ben és 1625-ben küldött követek és költségeik révén.

Rónai Judit:

A Soproni Németh László Közép-európai Népi Akadémia hozzájárulása a magyar oktatás 1000. évfordulójának megünnepléséhez

Az Akadémia az évforduló tiszteletére felnőttoktatási világkonferenciát szervez 1996. szeptember 1—4-ig. A világkonferencia jelentősége az, hogy annak megrendezésére az Akadémia a World Education ENSZ Világszervezettől és az UNESCO-tól kapott megbízást. A konferencia előkészítő értekezlete lesz az 5. UNESCO felnőttoktatási világkongresszusnak és remélhetően nagy szerepe lesz abban, hogy a magyar felnőttoktatás jelentősége növekedjen.

Mindent meg kell tennünk azért, hogy a XXI. század a felnőttoktatás évszázada lehessen, hiszen a kirajzolódó globális válság kihívásain csak olyan tudatos erőfeszítésekkel lehetünk urrá, amelyek képesek oldani a változó és bonyolult korkövetelmények és az azok megoldására képtelen társadalmak és iskolarendszerek közötti feszültséget.

A program célja az is, hogy a világ valamennyi földrészének sok országából ideérkező vendégek köszöntsék Magyarországot a Millecentenáriumi Évforduló és a Magyar Oktatás 1000. Évfordulója alkalmából.

A konferencia kulturális kísérőrendezvényei arra hivatottak, hogy a Sopronba érkezők a művészi élményeken keresztül megtapasztalhassák kultúránk sajátosságait.

Az Akadémiáról és a fenti programról részletesebben fogunk szólni a Soproni Szemle következő számaiban.

LEVÉLSZEKRÉNY

A szerkesztőbizottság: Örömmel értesültünk a kuratóriumunk elnökének, dr. Ádám Antal akadémikusnak juttatott újabb elismerésről. A Tévé nézői is láthatták, hogy köztársaságunk elnökétől átvehette a magyar természettudományok legjelesebbjeinek ítélhető Széchenyi-díjat. Szívből gratulálunk a szerény, de annál eredményesebb kutató geofizikusnak!

Hárs József: Sajnálattal kell közölnünk, hogy tavalyi utolsó számunk a HELÍR hibájából nem jutott el az előfizetőkhez. A még 1995. december 20-án feladott csomagokról nem tudnak a Bp., Orczy téri előfizetői raktárban. Lépéseket tettünk a megnyugtató rendezésre: a HELÍR elvállalta az újryomás költségét. Reményeink szerint e szám olvasásakor már kézhez kapták előfizetőink az újryomott példányt.

A szerkesztőbizottság: A Soproni Szemle pályázatot hirdet borítója és belső tipográfiája megtervezésére. A borítónak lehetőség szerint tükröznie kell a lap szellemiségét és hagyományait, utalnia kell a helytörténeti folyóirat profiljára. A pályadíj összege, elfogadás esetén, 50 000 forint. Határidő 1996. október 1. A pályázatot kérjük az Alapítvány címére küldeni.

MUNKATÁRSAINK

- G. Szende Katalin* történész-muzeológus Soproni Múzeum, Pf. 68.
Dr. Kovács József László egyetemi tanár 2040 Budaörs, Szivárvány u. 8. II. 2.
Dr. Grüll Tibor főiskolai tanár Sopron, Rózsa u. 14.
Dr. Mészáros István ny. egyetemi tanár 1122 Bp., Csete u. 8.
Dr. Szögi László főigazgató, Egyetemi Könyvtár 1053 Bp., Ferenciek tere 6.
Dr. Környei Attila múzeumigazgató Soproni Múzeum, Pf. 68.
Németh Ildikó levéltáros, Soproni Levéltár
Hárs József olvasószerkesztő Sopron, Deák tér 21—23.
Dr. Riedl Béla tanár, ny. igazgató Sopron, Vas Gereben u. 57.
Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos Sopron, Deák tér 35.
Dr. Domonkos Ottó ny. múzeumigazgató Soproni Múzeum, Pf. 68.
Dr. A. Szála Erzsébet főiskolai tanár Sopron, Lenkey u. 3.
Dr. Arszin Miklós ny. ügyvéd Sopron, Csengery u. 53.
Bircher Erzsébet Sopron, Mikoviny u. 68.
Dr. Landsteiner, Erich egyetemi adjunktus Wiener Universität — Institut für Wirtschaft
- und Sozialgeschichte A—1010 Wien, Karl Lueger-Ring 1.
Dr. Bartha Dénes egyetemi docens Sopron, Vasvári Pál u. 3.
Dr. Kőhegyi Mihály muzeológus-igazgató Türr István Múzeum Baja, Deák F. u. 1.
Rónai Judit a Soproni Németh László Közép-európai Népi Akadémia igazgatója, a
World Education Világszervezet európai alelnöke Sopron, Szent György u. 13.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Eva Turbuly

INHALTSVERZEICHNIS

Lectori salutem!

Eröffnungsrede von *Árpád Göncz* zur Ausstellung „Die ersten Jahrhunderte des Schulwesens in Ungarn“

Grüll-Szende, Katharina: Die ersten Jahrhunderte des Schulwesens in Ödenburg (Denkmäler einer Grenzstadt an einer Landesausstellung)

Kovács, Josef Ladislaus: Das Testament (1562) und die Rechnung (1569) von Christoph Hummel

Grüll Tiburtius: Städtische Literatur in Ödenburg im XVII. Jahrhundert, II. Teil (Klassische Lesekultur)

Mészáros, Stephan: Beiträge zur Schulgeschichte Ödenburgs

Szögi, Ladislaus: Studenten der Stadt und des Komitates Ödenburg an Universitäten des Habsburgerreiches in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts

Környei, Attila: Beiträge und Gedanken über die Verhältnisse des Schulunterrichtes in Ödenburg im XIX. und XX. Jahrhundert

Németh, Ildikó: Die öffentliche Schul- und Erziehungsanstalt von J. F. Csöndes

Hárs, Josef: Selbstbildungsvereine in Ödenburg zwischen 1867 und 1945

Hárs, Josef—Riedl, Béla: Variationen über ein Diplom (Gespräch)

KULTURELLES LEBEN IN ÖDENBURG

Metzl, Johann: Tätigkeit des „Vereines Corvinus für Ungarisch—Österreichische Freundschaft“ im Jahre 1995

NEKROLOGE

Domonkos, Otto: Vor hundert Jahren wurde Endre Csatai geboren

Németh, Ildikó: Dr. Ignaz Wallner (1847—1929)

Szála, Elisabeth: Erinnerungen an dr. Karl Friedrich

Arszin, Nicolaus: In memoriam dr. Heinrich Érdi-Trogmayer, Chemiker und Hütteningenieur (1897—1996)

BÜCHERSCHAU

Bircher, Elisabeth: VÁRhely (Zeitschriftenschau)

Landsteiner, Erich: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein, Hrsg. von Josef Ladislaus Kovács Sopron—Eisenstadt 1995, 176 S.

Bartha, Dionysius: Mihály Kubinszky: Landschaft + Architektur, Mezőgazda Kiadó, Budapest 1995, 176 S.

Hárs, Josef: Die Schriften von Nándor Salamon (1962—1995). Eine Bibliographie. Szombathely, 1995. 125 S., 1 Abb.

Kőhegyi, Michael: Loránt Tilkovszky: Nationalität und Ungarntum. Nationalitätenpolitik in Ungarn von Trianon bis heute. Budapest, 1994. 164 S.

Hárs, Josef: Eva Turbuly: Regesten der Versamlungsprotokolle des Komitates Zala II. 1611—1655. Zalai Gyűjtemény 39. Zalaegerszeg, 1996. 189 S.

BRIEFKASTEN

UNSERE MITARBEITER

Tisztelt Olvasónk, tisztelt előfizetőnk!

Az emelkedő költségek lapunkat sem kímélik. Ezért 1997. januártól a Soproni Szemle árát sajnos emelnünk kell. Talán méltányolni fogja az olvasó, hogy a régi ár hét évig volt érvényben. A lapot támogató városi önkormányzatra és a laptulajdonos Soproni Városszépítő Egyesületre azonban ez most már túl nagy terheket róna.

Az áremeléssel kapcsolatban szeretnénk kedvezményt nyújtani a Soproni Városszépítő Egyesület tagjainak. Ezért a SVSZE elnöksége és a Soproni Szemle Alapítvány Kuratóriuma határozata értelmében 1997. január 1-jétől a következő árak lépnek életbe:

A Soproni Szemle példányonkénti ára 150 Ft. Éves előfizetés 500 Ft. A Soproni Városszépítő Egyesület tagjai részére a kedvezményes éves előfizetés 400 Ft. Ugyanakkor a Soproni Városszépítő Egyesület tagdíjai is változnak. Az éves tagdíj 300 Ft lesz, diákoknak és nyugdíjasoknak évi 150 Ft.

Az elnökség határozata egyúttal azt is jelenti, hogy mindazok, akik adományaikkal a Soproni Városszépítő Egyesület tagsági díját évente 400 Ft-tal vagy annál nagyobb összeggel túllépve túlfizetést nyújtanak, a továbbiakban megkapják a Soproni Szemlét.

A lapot 1997. január 1-jétől kivesszük a megbízhatatlannak minősült lapterjesztő gondozásából. Vidéki tagjaink a lapot közvetlen postai küldeményként kapják, a soproni lakosokat arra kérjük, hogy a magas postai költségek lehető kímélése érdekében vegyék át példányaikat — minden negyedév első napjaiban — a Soproni Városházán a Levéltárban. Kívánságra azonban Sopronban is házhoz küldjük a lapot. Az Egyesület tagjai illetően a 400 Ft-os előfizetést a tagdíjukkal együtt az Egyesület számlájára fizetik be. Akik csak a lapot kívánják előfizetni, azok a 4. számhoz csatolt utalványt vegyék majd igénybe.

Abban reménykedünk, hogy a Soproni Városszépítő Egyesület tagjai minél nagyobb számban élnek a kedvezményes előfizetés lehetőségével és így a lap fokozatosan, „illetménylappá” alakulhat. Igyekszünk tartalmát, a tudományos színvonal megőrzése mellett az érdeklődés szélesen értelmezett igényeinek megfelelően változatosan alakítani.

*A Soproni Városszépítő Egyesület
A Soproni Szemle Alapítvány*

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, í, Ű* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele. A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre felsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ...városokat.¹²

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk. Mivel áttértünk a számítógépes szövegszerkesztésre, munkánkat nagyban megkönnyítené, ha a szerzők floppy-lemezen (Word 6-ban) küldenék el munkáikat.

2. *A lapalji jegyzetek.* Idekerülnek a főszöveg kiegészítő részletei, adatok, főleg pedig a szöveget hitelesítő, igazoló *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatai Endre: A soproni színészet története: 1841—1950. Sopron, 1960, 15 — A továbbiakban így: Csatai i. m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek változtatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

*Folyóirat cikke*re így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar misszilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114—120. A Soproni Szemle nevét mindig rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere, Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

*Újságcikke*re így: pl. a szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: a levéltár megnevezése: levéltári jelzet. — A Soproni Levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SL.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai az irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. *kurzív szedés* aláhúzással stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fénykép(ek)et, vagy alkalmas rajzokat (térképvázlat(ka)!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. rajz(ok) készítőjének nevét is feltüntetni.

6. Az 1993. évi 1. számtól kezdődően a szerzői tiszteletdíjak megváltoztak. Ezentúl csak 11 gépelt oldal felett fizetünk, szerzői íveként 6000 Ft-ot (1 ív 22 oldal). Minden szerző kap cikkenként egy tiszteletpéldányt.

Kérjük a pontos címet, s ha van, az átutalási betét számát, s az ezt kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta Rt. és a RÁBAHÍR RT. Előfizethető 1997-re a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban. (Sopron, Fő tér 1.)

Előfizetési díj 1997-től 1 évre 500 Ft, egyes szám ára: 150 Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban (Sopron, Fő tér 1.) kaphatók.

Sopron barátai: Szavunk ne maradjon raktárfalak közé zárva! Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája története érdekel! Kérjük ehhez az Ön segítségét is. Támogassa a Soproni Szemle Alapítványt!

(Elszámolási számla az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. soproni fiókjánál, Ógabona tér 9., 405-10307. számon.) Az APEH 1993. ápr. 16-án 7830283603. sz. a. engedélyezte, hogy az adományozók - igazolásunk alapján - adományaikat adóalapjukból levonhassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Turbuly Éva felel
Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Felelős kiadó: Dr. Ádám Antal

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. üzemében
(Sopron, Csengery u. 51.)
95. 4316— Felelős vezető: Hillebrand Imre

Terjeszti 1996-ban a Magyar Posta Rt.
Hírlapüzletági igazgatósága

HU ISSN 0133—0748

F. v 324

Kötelespéldány

Köster

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány,

Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával.

Alapította: Heimler Károly

A szerkesztőbizottság elnöke: MOLLAY KÁROLY

Főszerkesztő: TURBULY ÉVA

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN, DOMONKOS OTTÓ,

GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN,

HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA,

KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK:

<i>Sallai János:</i>	A magyar—osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig	289
<i>Tóth Sándor:</i>	Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben	302
	HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI	
<i>Kubinszky Mihály:</i>	A Károly kilátó ismét a Soproni Városszépítő Egyesületé	321
<i>Winkler Gábor:</i>	Kilátótorony Sopron felett	322
	KISEBB KÖZLEMÉNYEK	
<i>Boronkai Szabolcs:</i>	Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből	331
<i>Nyárádi Gábor:</i>	Hol az Aranykakas?	336
<i>Tímár Gábor:</i>	Új florisztikai adatok a Soproni-hegységből	347
<i>Cser József:</i>	Horgászdóm emlékezete	356
	SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE	
<i>Askercz Éva:</i>	Sz. Egyed Emma kiállításának megnyitója	364
<i>Horváth Bertalan:</i>	Nosztalgia és valóság	367
	MEGEMLÉKEZÉSEK	
<i>Lovas Gyula:</i>	Teljes gözzel — Egy vasutas fotográfus, Finta Béla	368
<i>Baranyai Lenke:</i>	Rozsonits Géza 1939—1996.	373
<i>Hárs József:</i>	Cmarits Margit 1905—1995	375
	SOPRONI KÖNYVESPOLC	
<i>Metzl János:</i>	Mollay Károly: Hausarznei-und Essigbüchlein von Hans Seyfridt. Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje (1609—1633) Sopron, 1995	377
<i>Kubinszky Mihály:</i>	Tóth Sándor: A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút rövid története Belvedere meridionale (1996)	378
<i>Kubinszky Mihály:</i>	Lovas Gyula: Magyar vasutak a második világháború éveiben; Lovas Gyula: Újra gurulnak a vonatok Bp., 1996.	379
<i>Bartha Dénes:</i>	Tímár Gábor: A Soproni-hegység védett és veszélyeztetett edényes növényfajai. Sopron, 1996.	380
	LEVÉLSZEKRÉNY	381
	MUNKATÁRSAINK	383
	INHALTSVERZEICHNIS	384

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

LÉVFOLYAM

1996

4. SZÁM

Sallai János:

A magyar—osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig

Az osztrák—magyar határ története

Az osztrák—magyar határkapcsolat a múlt évezred végére datálható, mikor is a magyarok a Kárpát-medencét birtokba vették és az Enns folyó jelentette a határt. Később a magyar gyepek keletebbre tolódtak és a XI. századot követően a Lajta—Fischa folyó vonala képezte a határt. Az ezt követő századokban mind az osztrák, mind a magyar fél részéről expanziós törekvések jellemezték a korszakot. A térképi források, valamint a terepen határjelek hiánya miatt a X—XV. századi osztrák—magyar határ vonaláról csak közvetett írásos források maradtak fenn határvillongásokról, területek, települések hovatartozásáról. A XVI. századot követően a politikai határok szerepe felértékelődött, ennek következménye térképi ábrázolás elterjedése. Így az osztrák—magyar határ térképi megjelenítéséről a XVI. századot követően beszélhetünk, mikor egy sor Közép-Európát, Magyarországot, Ausztriát ábrázoló térkép látott napvilágot. A térképekkel párhuzamosan és vármegyei törvényekben, rendeletekben is rögzítették a közös határ kitűzését, kiigazítását. A közös határ pontos felmérésére, kitűzésére csak a török kiűzését követően nyílt lehetőség a kartográfia fejlődése eredményeként.

Osztrák—magyar határ, határviták, határtérképek a XVIII—XIX. századokban

A XVIII. század elején J. C. Müller révén elkészült Magyarországról egy négy szelvényes 1:550 000-es méretarányú térkép. E térkép — mely 1709-re datálható — az első pontos (háromszögeléssel pontosított) alkotás, ami az országról készült. A térképen (a korábbi művektől eltérően) a Duna folyása már helyesen került ábrázolásra. A határt pedig egy szaggatott vonalsor ábrázolja. A számunkra érdekes osztrák—magyar határ vonala is jól látható. A szomszédokat (Ausztriát, Stíriát), valamint a határ menti vármegyéket (Zala, Vas, Sopron, Moson, Pozsony) is feltüntette. A határ vonalát követve megállapítható, hogy a Lajta folyó vonalát vette alapul és a korábban többször vitatott településeket (Fraknó, Kismarton, Kőszeg...) Magyarországhoz tartozónak tüntette fel. A térkép a század első felében meghatározó szerepet töltött be mind a katonai, mind a közigazgatási életben.

A XVIII. században több törvény, rendelet született az osztrák—magyar határkijelöléssel kapcsolatban, a továbbiakban csak azokra térek ki, amelyek határkiigazításhoz, határmegjelöléshez, vagy jelentős határvitához vezettek.

Az 1715. évi törvénykezés (mely a két ország kapcsolatát megterhelő háború lezárása utáni) már rendelkezik az osztrák—magyar határ kiigazítására, határbizottságok kijelölésére, munkájuk elvégzésére. Ezt erősíti meg az 1717. június 28-án kelt udvari rendelet, mely alapján már ez évben Köpcsenynél a határbizottság megkezdte a határ bejárását.

Az osztrák bizottság tagjai Farkasfalván gyülekeztek, majd a magyar bizottsággal megkezdtek a határjárást a Hainburg melletti Rottenstein vár romjainál (kicsérélték a dokumentumokat, előterjesztették a követeléseket alátámasztó bizonyítékokat). A határjárásra azonban ténylegesen nem került sor, mivel a két bizottság a határ lejárásának irányában nem tudott megegyezni.

Az osztrák határbizottság részére készítette el Marinoni térképét. A térképen található leírásból megtudhatjuk az alábbiakat: — A térkép az Osztrák Nagyhercegség és a Magyar Királyság közötti határokat ábrázolja szakaszonként (A—Z-ig) a stájer—osztrák—magyar hármashatártól északra haladva. A térképen jelölve van a jelenlegi határ (szaggatott vonallal), az osztrák követelés sötétvörös színnel és a magyar követelés világossárga színnel. A szakaszonkénti leírás a térkép alsó szélén található.

A színes térkép domborzat ábrázolása: halmos méretaránya 1:19 450, mérete: 51x71 cm, és a Landesbibliothekben BIV. No. 166. jelzeten található Bécsben. A térkép olvasásához további segítséget nyújt a mellékelt magyarázó szöveg. E magyarázó szöveg szerint az osztrák—magyar határ vonalát felosztotta szakaszokra, és a szakaszokat az ábécé nagy betűivel megjelölte. Így a határ vonalát mind a térképen, mind a szöveges részben településenként, vagy nagyobb domborzati idomonként követni lehet. A császári bizottság részére készült térkép az osztrák igényeket jeleníti meg. Így „Pozsonytól indulva lekanyarít hat helységet Moson megyéből, Királyudvar (Königshof) és Császárkőbánya (Kaisersteinbruch) között elhagyja a Lajtát, a tényleges határvonalat és levágja a kismartoni, kőszegi, szarvaskői, fraknói, borostyánkői, kaboldi magyar uradalmakat, várakat és tartozékaikat. A Haselbach pataknál Vas megyében végződik az igénylési vonal, ahol Magyar-, Stájerország és Ausztria határai találkoznak a borostyánkői uradalomban.”¹ A térkép feltünteti a magyar igényt is, „...amely Hainburg és Hollern között kívánja kiegyenesíteni az országhatárt Moson megyében, innen tovább halad a Lajta mentén és Magyarország részére igényli a sárfenéki uradalmat.”²

Maróni térképét további határtérképek, országtérképek követték. Ezen túl az országgyűléseken is folyamatosan napirenden szerepeltek a határkérdések és határkiigazítások. Ám a következetes végrehajtás mindig elmaradt.

Ilyen előzmények után a század második felének kezdetén több határtérkép született.

1753-ra datálható az Országos Levéltárban található stájer—magyar határtérkép, mely a határvonalról, főbb tájékozási pontokról részletes leírást tartalmaz. 1754—

¹ Nagy Júlia: Kéziratos határtérképek a Bécsi levéltárban. Bp., 1930.

² Uo.

55-ben készült el Walter kapitány részéről az a határtérkép, ami később a határmegállapítás alapjául szolgált. A térkép elkészítésének legfőbb előzménye, hogy a császári udvar utasítást adott mind az osztrák, mind a magyar igények benyújtására, határbizottságok kijelölésére, és a határviták meg-vizsgálására, megismerésére. A felmérés vezetője Ing. Conducteur Philipp Cronister, segéde (lánc húzó) Keltenzieher volt. A bizottság fő feladatait az 1754. március 28. és június 28-i decretumok az alábbiakban határozták meg: „...a néhány száz év óta tartó határviták megvizsgálása, ismertetése, s az iratok áttanulmányozása alapján pontos vizsgálat megejtése, azonkívül részletes térkép készítenő mindkét fél igényeiről, a határmenti szomszédos birtokokról, az összes falvokról, feltüntetve mindenütt a határjeleket s a vitás területeket.”³

Az elkészült Walter-féle térkép a Bécsi Kriegsarchivban a BIX. c. 641. és 642. jelzeten található. A színes térképen a határvonalakat szaggatott jelzéssel ábrázolták és zöld, piros, sárga színekkel alászínezték. Ahol a határ folyó, ott a folyó közepén található meg a szaggatott vonal. A határt több szakaszra felosztották, a szakaszok kezdetét, végét az ábécé nagybetűivel jelölték (AB—AC—AD ... BA—BC...).

A térképen a határmenti sáncokat, erődöket, közigazgatási határokat bejelölték. A településeket méterarányosan alaprajz szerint ábrázolták.

A Walter-térképen a Marinoni térképhez viszonyítva az osztrák követelések vonala mélyebben benyúlik Magyarországra. Az osztrák követelési vonal indul: „Sandorf-tól (Csuny község Moson m.), ami kb. 15 km-rel jelenti a kezdőpont beljebb tolását, igénylik tehát Moson és Sopron megye egy részét, a Fertő déli részét, kb. 12 községet a Fertő és Duna között, a kismartoni, fraknói, szarvkői és a kaboldi Esterházy-uradalmakat, gr. Batthyány borostyánkői uradalmát tartozékaival, Rohonczt és Kőszéget, összefüggő területben.”⁴ Itt az igénylés Vas megyénél megszakadt a nádor engedélye hiányában.

A térképen megtalálható magyar igények a következők voltak:

— „Nyolc község Alsó-Ausztriában, a Morva torkolatától, a Duna mentén egyenes vonalban kiegészítve Moson m. beszögeléseit Hollern-ig. Elhalad a Schüller-hegy mellett Hainburgnál, melyet magyar határhegynek neveznek meg a magyar biztosok, majd keresztezi a Wolfsthalon áthaladó Pozsony-Bécs országutat, az ún. bécsi hídig és Hollernnél eléri a tényleges határt. Wolfsthal, Borgen, Hundsheim, Hainburg, Prellenkirchen, Deutsch-Hasslau, Schönabrunn és Hollern alsó-ausztriai községeket igényelve.”⁵ „A sárfenéki vagy mannersdorfi uradalmat An, Hof, Mannersdorf és Somorja községekkel...”⁶ „A Wiener-neustadti püspökség tulajdonában lévő Zillingdorf várost...”⁷ „Pottendorfi kis ligetet, a landeggi telket és az ebenfurti udvari réteket...”⁸

Az igények megfogalmazását hátráltatta az uradalmak halászati joga és a part menti erdőhasználat joga, érvényesítése. Valamint az a tény, hogy a folyó menti határmegjelölés árvíz esetén a határjelző oszlopok elsodrásával, eltűnésével járhat. A

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

határmegjelöléshez felhasználták a korábbi birtok- és határtérképeket, valamint vitás esetekben tanukat hallgattak meg.

A Walter-féle határtérképpel igen elégedetlen volt Scheyb képviselő, aki J. C. Müller térképére rárajzolta saját elképzeléseit. Az ő általa igényelt terület szerint az „igénylési vonal Hainburgnál eltérve a tényleges határtól, a Duna mellett halad Győrig, s innen végig a Rába mentén Sopron és Vas megyéken át a határig, vagyis Ausztria keleti határául a Rába folyót jelöli ki.”⁹ Az uralkodónőnek is eljuttatott térkép elnyerte Mária Terézia tetszését. Tanácsadóira hallgatva ugyan megjutalmazta a szerzőt, a térképet azonban félretette.

1755—56-ban került el a Stájer Hercegség és a Magyar Királyság határtérképe, melyet magyar részről Simku István, stájer részről Joachim Zirnfeld határbiztosok hitelesítettek. A térképen a régi határ szaggatott vonallal, a magyar és stájer követelés alászínezve található. A határt határkövekkel, határhalmokkal, határfákkal jelölték, valamint a tájékozódásra alkalmas fákat is feltüntették.

1769-ben látott napvilágot Müller Ignác ezredes 12 szelvényes munkája, „A Magyar Királyság legújabb földrajzi térképe.” A térképen a határt szaggatott vonal jelöli. A Lappincot és a Lajtát határfolyóként tüntette fel. A Walter-térkép által megjelölt vitás területeket figyelmen kívül hagyta, így Fraknó, Kismarton, Borostyánkő, Szarvkő... magyar területen található. A térképet nagyszámú település ábrázolása miatt a határ menti területek, határon átmenő utak tanulmányozására ma is kitűnően lehet alkalmazni.

Még pontosabb képet ad az 1764-ben elrendelt I. katonai felvételezés, a Habsburg Birodalomról, így az osztrák—magyar határról is. A határvonalat szaggatott vonal közé beszúrt pont formájában jelölte, és alászínezte. A határt megjelölő dombokat, határfákat, határköveket jelkulccsal ábrázolta. Az 1:28 800 méretarányú színes térképszelvényeken a határ vonala azonos a Müller-féle térképpel. A felvételezés anyagából Neu ezredes készített 1:115 200 méretarányú térképet, melyen áttekinthetőbb a határ. Itt említem meg a Német Nagyatlaszt (1789), melynek 72. lapja ábrázolja Nyugat-Magyarországot. A térkép érdekessége, hogy aránylag nagy figyelmet fordított az osztrák—magyar határ vonalára, melyet erős színes vonal szemléltet.

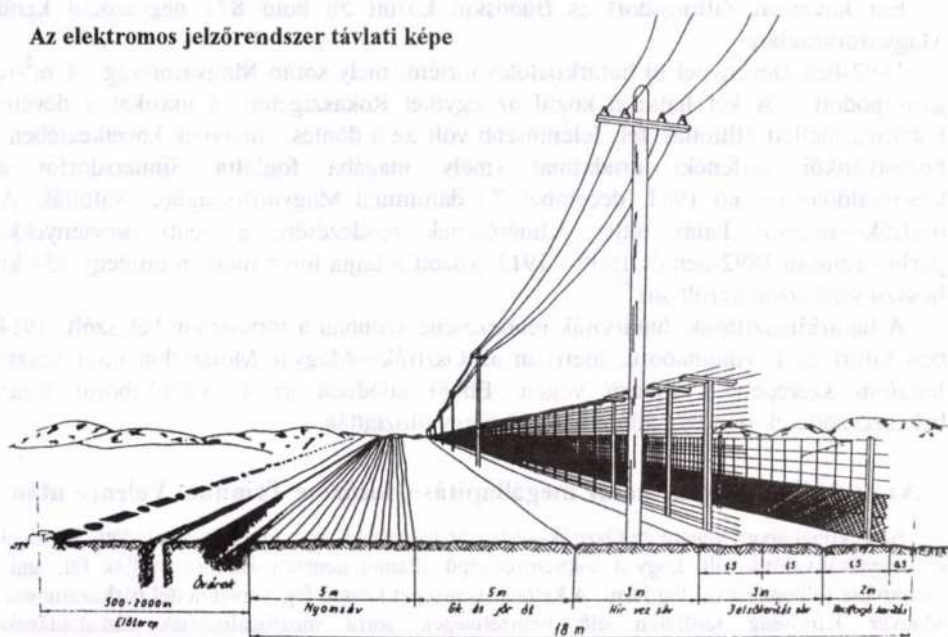
A század utolsó időszakában a Walter-térkép alapján 1793. június 19-én a farkasfalvi Duna-ágnál megkezdték a határjárást, a határkitűzést. A bizottságok azonban nem tudták a helyszínen rendezni a vitás kérdéseket, így munkájukat befejezték.

A XIX. század elején folytatódtak a határviták, és az újabb előterjesztések megtétele. Bonyolította a helyzetet, hogy a gazdasági élet fejlődésével párhuzamosan mindkét ország lakosai vásároltak kisebb—nagyobb földbirtokokat egymás területén. Az idő múlásával a birtokos és birtokos között nem jelentett földjük hovatartozása problémát. Így előfordult, hogy egy—egy földbirtok mindkét ország telekkönyvébe be volt jegyezve. A birtokviszonyok tisztázására a két állam belügyminisztériuma létrehozott egy bizottságot, mely folyamatosan vizsgálta a kialakult helyzetet, és döntéseket hozott az ilyen jellegű ügyekben.

⁹ Uo.

A kitűzött határok felülvizsgálatáról az 1828—29—30-as években készült egy határtérkép-sorozat.¹⁰ A kialakult helyzetet mérték fel és hitelesítették. A határ kitűzésére a terepen határköveket és fémről készült határjeleket alkalmaztak, melyeket 1—213-ig megszámoztak. Amennyiben a határ vonala folyón, vízen haladt, a határkő helyét a szárazföldön tereptárgyakhoz és a szomszédos határkövekhez azonosították be. A XIX. század idején került sorra a II. katonai felmérés (1806—1869), mely az

Az elektromos jelzőrendszer távlati képe

elsőhöz képest újabb, pontosabb térképeket produkált. A határmegjelölésben is előrelépés történt. A pontosabb domborzatábrázolás és helység megjelölésből adódóan az államhatár vonalát is jobban nyomon lehet követni.

A század második felében végrehajtott III. katonai felmérés során bevezetésre került a számozott határjel, mellyel a határ vonalát, a határtöréseket lehetett még pontosabban figyelemmel kísérni.

1867 jelentős dátum az osztrák—magyar közös történelemben. Az ekkor elfogadott — kiegészítés néven közismertté vált — törvényt követően az osztrák—magyar határ tartományi jellegűvé vált.

A XVIII. századhoz hasonlóan a XIX. században is több beadvány született a határok kiigazítására. Ilyen indítvány készült 1879-ben dr. Sötér Ágost ügyvéd részéről, aki az osztrák—magyar határ történetét elemezve az alábbi főbb követeléseket fogalmazta meg: Farkasfalvai Duna-ágnál található „Grundloos-Gruber” helyet

¹⁰ Országos Levéltár: S 15. Lad. XX. No 1.

Pozsony megyéhez csatolják. Minichwald erdőt Nemesvölgyhöz csatolják. Továbbá az alábbi települések térképen jelzett birtokait, határát visszacsatolják: Nemesvölgy, Köpcsény, Körtvélyes, Gáta, Királyudvar, Mühlau, Anwinkel, Brucki malmok, Lajta jelenlegi folyása és természetesen medre közti területek, Sárfenék, Mannersdorfi uradalom.

Az indítványtól természetesen nem lehetett gyors megoldást várni. A határkiigazítási tevékenység eredményeként Kisbarkos határában 3481,5 négyszögöl visszakerült Magyarországhoz.¹¹

Ezt követően Zillingsdorf és Büdöskút között 58 hold 871 négyszögöl került Magyarországhoz.

1892-ben Dévénynél új határkijelölés történt, mely során Magyarország 74 m²-rel gyarapodott.¹² A két határkő közül az egyiket Rókaszigeten, a másikat a dévényi kőbánya mellett állították fel. Jelentősebb volt az a döntés, melynek következtében a borostyánkői sárfenéki uradalmat (mely magába foglalta Sinnersdorft és Oberwaldbauernt is) 1901. december 7-i dátummal Magyarországhoz csatolták. Az osztrák—magyar határ teljes felmérésének rendezésére a fenti eseményekkel párhuzamosan 1892-ben és 1909—1913. között a Lajta folyó mentén mintegy 154 km hosszú szakaszon került sor.¹³

A határkiigazítások, határviták rendezésébe azonban a történelem beleszólt. 1914-ben kitört az I. világháború, melyben az Osztrák—Magyar Monarchia mint vesztes hatalom szerepelt a háború végén. Ebből adódóan az I. világháborút lezáró békeszerződések mindkét állam határait megváltoztatták.

Az osztrák—magyar határ megállapítása, kitzűzése Trianon, Velence után

Az I. világháború végére az Osztrák—Magyar Monarchia sorsa megpecsételődött. Mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a soknemzetiségű államot nemzeti államok váltják fel, ami a monarchia felbomlásával fog járni. A katonai vereséget követő fegyverszünettel párhuzamosan a Magyar Királyság területén élő nemzetiségek sorra megfogalmazták elszakadásukat Magyarországtól. A kialakult helyzetet bonyolította a belső forradalmi átalakulás és a Tanácsköztársaság ideiglenes volta, melyet a győztes hatalmak nem minden esetben fogadtak el tárgyaló félnek. Mivel minden új állam Magyarország terhére kísérelte meg határai kialakítását, ezért minden viszonylat határkitűzésének története különbözik egymástól. De ezek közül is a legváltozatosabb események az *osztrák—magyar határ kialakulásában* történtek. *E folyamat főbb állomásai kronológiai sorrendben a következők voltak:*

1918 ősze. Megindult a békeszerződés kidolgozása.

1918. 11. 14. Renner kancellár megfogalmazza Ausztria igényeit Nyugat-Magyarország területére.

1918. 11. 22-én az Osztrák Köztársaság nyíltan kifejezte igényét a nyugat-magyarországi németlakta területekre.

1919. 4. 3. Osztrák—magyar árucseré egyezmény.

¹¹ Sötér Ágost indítványa: Magyarország és Alsó—Ausztria közötti határok helyreállítása tárgyában. Magyar Óvár 1897, 1—15. o.

¹² Suba János: A dualista Magyarország államhatárainak változásai 1868—1918 között. Rendvédelmi Füzetek Bp. 19922, 96. o.

¹³ Térképészeti Közlöny Bp. 1934, 37. o.

1919. 4. 28. Az osztrák BM kordont állított fel a határon.
1919. 5. 24. Csehszlovák–jugoszláv titkos szerződés (a „korridor”).
1919. 6. 2. Az osztrák béke delegáció kézhez kapta a békeszerződés dokumentumait. Osztrák—magyar határként a régi határvonalat rögzítették.
1919. 6. 10. Az osztrák válaszbán megfogalmazzák az igényt Nyugat-Magyarországra.
1919. 7. 20. A békekonferencia elismeri az osztrák igényt.
1919. 7. 21. A békekonferencia odaítéli Ausztriának Nyugat-Magyarországot.
1919. 8. 6. Az osztrák végleges igény megfogalmazása.
1919. 8. 8. Vas megyébe osztrák szabadcsapatok törnek be.
1919. 8. 17. Németújváron népgyűlésen a Magyarországtól való elszakadást hangoztatják.
1919. 9. 10. Saint Germain-ben Ausztria aláírja a békét.
1919. 9. 19. Horthy Miklós Sopronban szemlélt tart.
1920. 1. 5. Elutazik Párizsba a magyar küldöttség (vezetője: Apponyi Albert).
1920. 1. 10—13. Benes—Renner titkos tárgyalás Prágában.
1920. 2. 13. Magyar jegyzék Ausztriának. A jegyzékben javasolták, hogy az érdekelt lakosság maga döntsön állami hovatartozása felett.
1920. 2. 20. Magyar jegyzék az antantnak.
1920. 5. 6. A „Millerand levél”. „...A szövetséges és társult hatalmak hívek ahhoz a szellemhez, mely őket a béke által megállapított határok kijelölésénél eltöltötte, foglalkoztak azzal a lehetőséggel is, hogy az így kijelölt határ esetleg nem felel meg mindenütt pontosan a néprajzi vagy gazdasági követelményeknek. Lehetséges, hogy egy helyszíni vizsgálat bebizonyítja majd a békeszerződésben vett határok egyes pontokon való megváltoztatásának szükségességét... Ebben az esetben a szövetséges és társult hatalmak hozzájárulnak ahhoz, hogy a szövetség tanácsa, ha a tekintetbe jövő felek egyike azt kívánta, felajánlhassa jó szolgálatait az eredeti határok békés úton való kiigazítására, ugyanazon feltételek mellett, azokon a helyeken, ahol egy határbizottság valamely változtatást kívánatosnak tartott...”¹⁴
1920. 5. 6. Az antant átnyújtja végleges feltételeit a magyar küldöttségnek.
1920. 7. 4. Trianon. A magyar küldöttség vezetője aláírja a békeszerződést.
1920. 7. 22. A Nagykövetek Tanácsa által kiadott „Általános Utasítások” értelmében megszerveződik az osztrák—magyar határmegállapító bizottság.¹⁵
1920. 8. 8. Szentgotthárdi akció. Magyarok osztrák területre hatolnak be, fegyverszerzés céljából. Az akció vezetői Héjjas Iván, Thurzó Lajos, Francia Kiss Mihály.
1921. 2. 15. Gratz Gusztáv külügyminiszter vezetésével kormányküldöttség érkezik Bécsbe, hogy Nyugat-Magyarországról tárgyaljon.
1921. 3. 24—4. 5. IV. Károly megjelenése.
1921. 6. 3. A Nagykövetek Tanácsa kiadja a „Pótutasítások”-at, mely a „Millerand levél”-lél összhangban lehetőséget ad a határok kiigazítására.
1921. 7. 27. Grazban megtartja alakuló ülését az osztrák—magyar határmegállapító bizottság. A magyar kormányt ekkor még Keresztes Artúr vkt. ezredes képviseli.
1921. 8. 1. Az átadási tervezet kibocsátása (Szövetségi Katonai Bizottság).
1921. 8. 3. Bécs, Schober kancellár és Pogatscher osztályfőnök, valamint magyar részről Masirevich nagykövet és Gratz volt külügyminiszter megállapodnak, melynek értelmében Nyugat-Magyarország egyharmada Magyarország birtokában marad. Az osztrák külügyi bizottság ezt elutasította, így nem léphetett érvénybe.
1921. 8. 3. A miniszterelnök fennhatósága alatt Határmegállapító Központ jön létre.

¹⁴ Történelmi olvasókönyv: XX. század. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. 1994, 57—61. o.

¹⁵ Villani Frigyes: Jelentés a Soproni népszavazásról és a magyar—osztrák határmegállapításról. (Továbbiakban: VF: J.) Sopron, 1923, 36. o.

1921. 8. 6. Sopron. A Szövetségi Tábormoki Bizottság első ülése. Az ülésen Sigray Antal Nyugat-Magyarország főkormányzó biztosa egy deklarációt olvas fel. *A bizottság tagjai:* Elnök: Carlo Antonio Ferrario olasz tábornok. Tagjai: Philippe Hamelin francia tábornok, Reginald Gorton angol tábornok.

1921. 8. 13. A magyar bizottság Keresztes Artúr vkt. ezredes és Dr. Traeger Ernő miniszteri titkár vezetésével helyszíni szemlét tart az elcsatolandó területeken.

1921. 8. 15. Az 1. (Prónay) csendőr-tartalék zászlóalj Felsőőrre, a 2. (Ostenburg) csendőr-tartalék zászlóalj Kismartonba érkezik.

1921. 8. 26. Prónay lemondása.

1921. 8. 28. A katonaság az „A” vonalon megáll, osztrák csendőrök átlépik a magyar határt.

1921. 8. 29. A Nyugat-magyarországi Szövetség fegyverrel támogatja a felkelést.

1921. 8. hó végén Prónay, Héjjas bevonul Nyugat-Magyarországra.

1921. 9. 8. Ágfalvánál visszaverik az osztrák csendőröket.

1921. 9. 8. Prónay formálisan átveszi a parancsnoki beosztást. Kirchschnablán visszaverik az osztrák csendőröket.

1921. 9. 10. Brucknál és Királyhidánál a nezsideri szabadsapat visszaveri az osztrákokat.

1921. 9. 15. Rábafüzesnél elfogták Lehár ezredesét, a szombathelyi katonai körlet parancsnokát.

1921. 9. 16. Prónay átveszi a nyugat-magyarországi csapatok parancsnokságát.

1921. 9. 24. Az osztrák—magyar határmegállapító bizottság plenáris ülést tart, melyen a következő határozatot hozza: „hogy a két érdekelt delegáció a határkiigazításra vonatkozólag javaslatokat nyújtson be és felosztotta az egész határvonalat 3 szakaszra, amelyek közül az első („A” szakasz) a köpcsényi (Kittsee) hármasponttól Mosonvármegyének a Fertő-tóban levő hármás (Illmicz, Fertőrákos—Kroisbach és Fertőmeggyes—Mörbisch) találkozási pontjáig terjed, a második („B” szakasz) pedig innen az Irottkőig és a harmadik („C” szakasz) a tócai hármashatárpontig. Ez a három szakaszra való beosztás nagyjában alkalmazkodik a három vármegye közigazgatási határaihoz, amennyiben az első szakasz teljesen Mosonvármegye területére esik és csak a második szakasz vesz a Sopronvármegyébe eső területhez még a vasvármegyei területről egy kb. 10 kilométer hosszúságú vonalat, úgy hogy a harmadik szakasz ezen kis rész kivételével ismét az egész Vasvármegyébe eső részt foglalja magába.”¹⁶

1921. 9. 26. Benes közvetít Magyarországnak és Ausztriának közt.

1921. 9. 30. Friedrich megszállta Kismartont.

1921. 10. 3. „B” zóna kiürítése befejeződik.

1921. 10. 4. Prónay Felsőőrön proklamálja a Lajta-bánság megalakulását.

1921. 10. 8. Az olasz közvetítés bejelentése.

1921. 10. 11—13. Velencei jegyzőkönyv. Az osztrák kormány hozzájárulását adta, hogy Sopronban és környékén népszavazás legyen. A magyar kormány vállalta, hogy Nyugat-Magyarországról eltávolítja a felkelőket.

1921. 10. 15. Fertőfőhéregyházánál a Héjjas-féle felkelők megtámadják a királysági Friedrich-felkelőket.

1921. 10. 20. IV. Károly második visszatérése (Dénésfa, Sopron).

1921. 10. 27. Az Osztrák Külügyi Bizottság ülése. Ratifikálás helyett újabb feltételeket támaszt a velencei szerződés végrehajtása kapcsán.

1921. 11. 5. Nagykövetek Tanácsa ülés. A határozatok értelmében a népszavazási területen a magyar fegyveres alakulatokat antant erők váltják fel.

1921. 11. 10—12. 3. között Burgenlandot az osztrák csapatok megszállják.

¹⁶ Uo. 40. o.

1921. 12. 1. A magyar delegáció összetétele az alábbi: Határmegállapító biztos: Báró Villani Frigyes dr. I. oszt. követségi tanácsos. Határmegállapító biztos helyettes: Dr. Traeger Ernő miniszterelnökségi osztálytanácsos. Segédbiztos (műszaki) Makay Gyula műszaki tanácsos. Segédbiztos (katonai): Okolicsányi Károly vkt. százados. Egyéb beosztottak a központban: Ullein Antal alkonzul, Papp Gyula kir. mérnök, Szabó Sándor főhadnagy tolmács és fordító, Veress Zoltán főhadnagy segédtsizt; külszolgálatban: Zsadányi József műszaki tanácsos, Brumm Theofil főmérnök, Dienes Tibor főmérnök, Schmidt Károly mérnök.

Ezeken kívül még egy ideig Vaczek Lajos konzuli irodaigazgató és Sárkány Barna tartalékos főhadnagy is tagjai voltak a magyar delegációnak, amely a vízügyi kérdésekben Károlyi Sándor min. oszt. tanácsosnak, a szombathelyi kultúrmérnöki hivatal főnökének közreműködését is igénybe vette.¹⁷

1921. 11. 3. Prónay átadta a megszállt területet. A felkelők által okozott károkat a magyar pénzügyek két héten belül kifizette.

1921. 12. 10. Nemzetközi különítmény érkezett (450 fő) a népszavazási területre.

1921. 12. 10—12. Magyar katonaság, csendőrség kivonása a népszavazási területről.

1921. 12. 11. Nagykövetek Tanácsa utasítása szerint a népszavazási területre csak az „Általános Utasítás” alkalmazható.

1921. 12. 13. Az osztrák bizottsági tagok visszarendelése Sopronból.

1921. 12. 14—16. Népszavazás.¹⁸

1922. 1. 1. A népszavazási területet a Tábormoki Bizottság a magyaroknak átadta.

1922. 3. 2—3; 8—12. Helyszíni kiszállás Moson, Sopron, Vas vármegyei terepszakaszokon.

1922. 3. 28. Az oszták—magyar határmegállapító bizottság szavazott az „A”, „B”, „C” szakaszok ügyében.¹⁹

1922. 3. 30. A határozatokat Jocard őrnagy személyesen vitte Párizsba.

1922. 7. 17. Népszövetség Tanácsának titkos ülése.²⁰

1922. 7. 19. Magyar fegyveres erők második eredménytelen kísérlete az elcsatolt Moson, Sopron és Vas megyei területek visszaszerzésére.

1922. 12. 9. A bizottság záróülése, mely után megszülettek a végleges határok.²¹

A folyamatot nyomon követve, jól látható — a több évszázados kötődés ellenére —, hogy az osztrák—magyar határ megállapítása állandóan nehézségekbe ütközött. Ennek egyik legszemléletesebb megnyilvánulása, hogy több település hovatartozása 1920—22. között dőlt el.

A határmegállapítás eredményeként a Népszövetség Tanácsának döntése következtében visszatért Magyarországhoz Kis- és Nagynarda, Alsó- és Felsőcsatár, Német- és Magyarkeresztes, Horvátlövő, Pornóapáti. A Magyarországnak ítélt Rendei és Rótfalvát osztrák kezdeményezésre elcseréltük Ólmód és Szentpéterfa községekre. A határmegállapítás eredményeként az osztrák—magyar határ hossza: 375 km 517 méter, mely szakaszok szerint a következő²²: C szakasz 140 km 544 m, B szakasz 126 km 366 m, A szakasz 108 km 607 m.

A határ kitűzésére, az osztrákok részéről természetes, a magyarok részéről műkövet használtak fel, melyeket átlagosan 100 m távolságra helyeztek el egymástól.

„Az egész határvonal három szakaszra lett felosztva, s külön e célra modellezett kövekkel elválasztva. Az „A” szakasz a köpcsényi hármás országhatártól a Fertőrákos, Fertőmeggyes, Illmicz községek Fertő-tavában lévő határpontjáiig terjed. Innen az „Irottkő”-ig húzódik a „B” s az „Irottkő”-től a tócai 380 magassági pont, déli hármás országhatárig a „C” szakasz.

¹⁷ Uo. 36. o.

¹⁸ Uo. 32. o.

¹⁹ Uo. 66—68. o.

²⁰ Uo. 60—62. o.

²¹ Uo. 79—85. o.

²² Sallai János: Magyarország történelmi határai a térképeken. Bp., Püski, 1995. 50. o.

E szakaszokon belül 1-től folytatólagosan számozva, kb. 1 km távolságra helyeztetnek el a főkövek, s ezeken belül ugyancsak 1-től kezdve folytatólagos számozással átlagosan 100 méterre egymástól a közönséges határkövek.

A munkafolyamat minél célszerűbbé tétele, s a helyszíni költségek arányos elosztása céljából minden egyes szakasz hat alszakaszra osztott. Az alszakaszokban felváltva működnek a magyar és osztrák felmérési osztályok oly módon, hogy az egész határvonal felét magyar, másik felét osztrák műszaki közegek dolgozzák fel.

Ettől eltérés csak a határvonal bejárásánál és kitzülésénél van, mely műveletet a magyar és osztrák mérnökök együttesen végzik.

A határbejárás és kitzülés alkalmával a községi elöljáróságok és birtokosok jelenlétében alszakaszonként határleírási jegyzőkönyv és bemérési kézikönyv szerkesztetik, melyek minden későbbi munkának alapvető okmányait képezik.

A kitzülés befejeztével az 1:2880 méretarányú kat. térkép után készült kitzülési vázlaton történik a határvonal végleges elfogadásának igazolása.²³

A határ kitzülése és a dokumentumok elkészítése után a Nagykövetek Tanácsának az alábbi okmányokat küldték meg: 1:2880 méretarányú térképek, 1:25 000 méretarányú térképek, felvételi előrajzok, általános határleírás, részletes leírás.

A határ kitzülése 1923-ban befejeződött, mellyel egy hosszú korszak lezárult. Egyben új feladatokat jelentett a határ és rendvédelmi szerveknek. Ugyanis az új határokat már nem lehetett a régi módon és régi diszlokáció szerint őrizni. Ezen kívül a trianoni békeszerződés fegyveres erőket korlátozó cikkelyei is erősen determinálták a fegyveres erők, rendvédelmi szervek mozgásterét.

Az osztrák—magyar határkapcsolat 1923-tól napjainkig

Az első világháború lezárását követő békeszerződések új helyzetet teremtettek Közép-Európában. Új határok születtek. Mivel az új határok döntő többségben nem természetes jellegűre sikerültek, ezért ebből adódóan számtalan új megoldást igényeltek a határ menti gazdasági, közlekedési élet terén. Ilyen speciális helyzet alakult ki az osztrák—magyar határon, ahol az osztrák vasút működtetése csak magyar terület igénybevételével valósulhatott meg. Ezzel kapcsolatban született az 1930. június 30-án aláírt „peage szerződés”, pontosabban Jegyzőkönyvi Megállapodás. Ennek következtében az osztrák vasutak jogosulttá váltak, hogy Baumgarten/Sopron, Loipersbach—Schattendorf/Ágfalva, Deutschkreutz/ Magyarfalva és Pamhagen/Fertőújlak melletti államhatár közötti vonalakon, a magyar területen át, Sopron pályaudvaron keresztül, vasúti zár alatt átmenő forgalmat bonyolítsanak le.

Az osztrák—magyar kapcsolatot ez időben meghatározta ugyan az a tény, hogy (ellentétben a többi új szomszédos állammal) a közös határ kialakítása kompromisszum eredménye volt, ám a tradíció ellenére a kapcsolatot inkább hűvösnek lehetett minősíteni. Ezt bizonyítják az 1928-ban Szentgotthárd (Rábafüzes) határállomáson történtek is. (Az Olaszországból Magyarországra tartó hadianyag-szállítmányokat az osztrák vámőrség feltartóztatta.)

Az 1930-as évek végére tért nyert revíziós politika azonban az ismert geopolitikai és történelmi helyzet miatt az osztrák—magyar határ gyakorlati felülbírálatát nem tette lehetővé.

A II. világháborút lezáró párizsi békeszerződés Magyarország számára az 1938. évi határokat állapította meg, valamint a pozsonyi hídfőt elcsatolta. Így az osztrák—magyar határ (melyet 1923-ban jelöltek ki) nem változott. Kivétel az osztrák—cseh—magyar hármashatárkö, melyet új hármashatárpontra helyeztek. Változott azonban a határviszony. A II. világháború után az osztrák—magyar határ igen veszélyessé vált. A háborús bűnösök, csempészek, valamint az

²³ VF: J. 73—74. o.

eltérő társadalmi berendezkedettség kialakulása a középpontba helyezte Magyarország nyugati határát. Politikai döntést követően 1949—50-ben lerakták az aknazárat, drótsort, magasfigyelőrendszert telepítettek a magyar oldalon, azaz felhúzták a „vasfüggönyt”. A „vasfüggöny” felépítése a következő volt:

„... ha valaki belülről kifelé akarja a vasfüggönyt átlépni, akkor először a letarolt sávra bukkan. Ez körülbelül 10—15 m szélességű és egyetlen rendeltetése a megfigyelési lehetőség növelése és a rejtőzés lehetetlenné tétele.

Ezután következik a jelző rakéták sorozata. Ezt azért telepítették, hogy az óvatlan határátlépő belekavarodva a rakétadrótokba, az őr figyelőjét a drót meghúzásával, illetve a rakéta működésbe hozatalával figyelmessé tegye. Ezeket a rakétákat általában egy vonalba telepítik, egymástól átlag 20—25 m távolságra, úgyhogy a drótok közvetlenül fedik egymást. Ezek a rakéták az eddigi megállapítások szerint csak a fontosabb határszakaszokon találhatóak és rendszerint botlódrótokkal keverik. Különösen az erdős-dombos, kevésbé megfigyelhető határszakaszokon lehet ezzel az akadállyal számolni. A rakéták több színben ismereteseek és minden színnek más és más jelentősége van.

A rakétaövön kb. 1 m távolságra következik az úgynevezett nyomsvá. Ez egy 5—10 m mélységű frissen szántott és boronált földterület, amelyen minden lábnyom tisztán látható. Természetesen jelentősége csökken, mielőtt kemény fagy lép fel hóesés nélkül. A megfigyelő sávot azonban mindenestre növeli.

Ezután újra egy letarolt földsvá következik, átlag 10 m szélességben. Rendszerint akadálymentes, feladata csupán a rejtőzés lehetőségétől megfosztani a határátlépőt.

Csak ezután következik a félelmetes drótakadály. Ez rendszerint kétsoros. Az egyes sorokat tartó karók egymástól kb. 2—4 m-re vannak. A drótakadály sem egyforma. Vannak határszakaszok, ahol csak három drótból áll egy öv, míg máshol keresztül-kasul szegdelte és olyan sűrű, hogy drótvágó olló nélkül lehetetlen alatta átbújni.

A két drótsor közötti sávban vannak az aknák elhelyezve. A legutóbbi megállapítások szerint azonban nincsen mindenhol akna. Csakis a fontosabb helyeken vannak aknák telepítve.²⁴

Az aknamezőre szovjet tányéraknákat, majd cövekaknákat telepítettek. Az aknák egymástól kb. 3—10 m-re voltak.

A határovezetben letelepített őrtornyok ekkor még fából készültek és 6 m magasak voltak. Egemástól különböző távolságra voltak, melyet a terep és a láthatóság határozott meg. Az aknazárat 1955—56-ban felszedték, majd 1957-ben újratelepítették.

Ausztria államszerződésének aláírására 1955. május 15-én került sor, melynek 5. cikkelye meghatározza az állam határát: „Ausztria határai azok, amelyek 1938. január 1-jén fennállottak.”

Az államszerződés nem teremtett új helyzetet az osztrák—magyar határ tekintetében. Az tény viszont, hogy a szovjetek elhagyták Ausztriát, és ez a határ szerepét felértékelte. Így Magyarország nyugati határa egyben a Varsói Szerződés tagállamainak határa is lett. Ez erőösszpontosítást, erőátcsoportosítást, új diszlokációt jelentett hosszú ideig a magyar fegyveres erők részére.

A korszak jellemzője volt, hogy a hivatalos érintkezéseken túl a szomszédos határőrizeti szervek végrehajtó személyi állományának kapcsolattartása a kölcsönös tiszteletadásra korlátozódott. A gazdasági, földrajzi helyzetből adódóan vízügyi, vasúti, kereskedelmi megállapodásokon túl 1964-ig jelentősebb határszerződésről nem beszélhetünk.

Az 1964. év október 31-én aláírt és 1965. év 10. sz. tvr.-ként beiktatott Osztrák—Magyar Határszerződés az államhatár láthatóságáról és az ezzel összefüggő kérdések szabályozásáról szolt.

²⁴ Hadak útján 1959. V. évf. 53. sz. „Vasfüggöny”.

Fő fejezetei: I. az államhatár menete, II. a határjelek megóvása és az államhatár menete láthatóságának biztosítása, III. az államhatár felmérése és megjelölése, IV. a vegyesbizottság, V. határutak, határvizek és lelőhelyek, VI. zárórendeletek.

A szerződés aláírásával egy minőségileg új kapcsolat vette kezdetét. Létrehozták a „Magyar—Osztrák Vegyesbizottság a Közös Államhatár Felmérésére és Megjelölésére”, valamint a „Határeseeményeket Kivizsgáló Magyar—Osztrák Bizottság” elnevezésű bizottságokat, melyek ügyrendjét rögzítették. Ennek következtében 1966—69-ben sor került a közös határ első időszakos megjelölési, ellenőrzési és felújítási munkálataira. Ezzel kb. 40 éves elmaradás pótlását kezdték meg.

Ezzel párhuzamosan az 1960-as évek végére az aknamezőt felszedték és a jóval humánusabb elektromos jelzőrendszert telepítették le a magyar oldalra. 1968-ban feloldották a határvézetet és csak 2 km határsáv emlékeztetett a régi időkre.

Az osztrák—magyar határforgalom ellenőrzésének könnyítéséről az 1967. évi 21. sz. tvr. intézkedett, melynek alapját a Bécsben 1965. április 9-én aláírt osztrák—magyar egyezmény jelentette.

Az Osztrák—Magyar Határbizottság első ülésére 1966. március 8—16. között került sor. E bizottság az ügyrendnek megfelelően azóta is folyamatosan ülésezik.

Az osztrák—magyar viszonylatban meglévő „peage szerződés” felújítására 1980. 9. 13-án került sor. Ekkor a tapasztalatokat felhasználva, a kialakult új helyzetre tekintettel újították fel az 1930-ban aláírt szerződést.

Az elektromos jelzőrendszer által elzárt települések közül 1982-ben Szentpéterfát, 1986-ban Brennbányát „kikerítették”.

1987. 4. 29-re datálható a határszerződés módosítása, melyet a megváltozott körülmények kényszerítettek ki (A határjelek karbantartása, határutak használata...).

A Közép-Európában elindult társadalmi változások egyik legemlékezetesebb eseménye volt az osztrák—magyar határon az elektromos jelzőrendszer lebontása. A próbabontásra 1989. május 2-án Hegyeshalomnál került sor, melyet a teljes határszakaszon követte az EJR felszedése. Ezzel új határőrizeti helyzet állt elő, melynek eredményeként megtörtént a magyar határőrség minőségi átszervezése.

A fenti esemény pozitív folyamatot indított el, melynek eredményeként a Fertő-tó körül kerékpárút született; a rónöki Szent Imre templom, mely közvetlen a határ mellett van, mindkét oldalról látogatható; több új ideiglenes és állandó határátkelőhely épült...

Ma pedig már új probléma — az Európai Unióhoz való csatlakozás — foglalkoztatja a két állam vezetőit. Ennek fő kérdése, hogy a magyar állampolgárok részére „külső határrá” válik-e az osztrák—magyar határ, vagy az utóbbi két évtizedben példaként emlegetett jó viszony eredményeként, továbbra is könnyebben léphetjük át a határt.

* * *

Az 1990-es évek végére teljesen új osztrák—magyar kapcsolatnak lehetünk tanúi. Eltűnt az aknamező, az elektromos jelzőrendszer. Ám ez nem jelenti azt, hogy nincs többé közös probléma. Az igazi nagy kihívás ma a migráció kezelése és az Európai Unió-tagsággal járó kötelezettségek, melyet Ausztria ma már a saját bőrén tapasztal és reméljük ez hamarosan Magyarországot is érinteni fogja.

Tanulmányomban azokat a főbb eseményeket, leírásokat, jogszabályokat, térképeket és egyéb forrásokat dolgoztam fel, melyek az évszázadok óta közös határként funkcionáló határszakasszal kapcsolatosak. Megállapítható, hogy a határ kitűzésében, birtokok, területek hovatartozásában minden időszakban voltak viták a szomszédos birtokosok és a két állam között is. Az államhatár az ismert történelmi okok miatt időszakonként tartományi határként diszlokált, de mindkét állam vezetői, állampolgárai fontosnak tartották a pontos határ kitűzését.

Felhasznált irodalom:

1. A Magyar Országos Levéltár térképeinek katalógusa Bp. 1976. (Kézirat)
2. A Magyarság évkönyve (Magyarság Lapkiadó) Bp. 1925.
3. Az osztrák államszerződés Bécs, 1955.
4. Balogh Albin: Ország és nyelv a magyar történelemben (Apostoli Szentszék) Bp. 1928.
5. Bellér Béla: Az osztrák—magyar viszony és a burgenlandi kérdés. Soproni Szemle, 1983. 1—4. szám.
6. Cartographica Hungarica I—IV. Novafeltria, Tatabánya, 1992; -1993; -1994.
7. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára Pesten, 1851.
8. Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története. Soproni Szemle, 1971. 1—4. sz.
9. Gáspár László: A magyar határőrizet története ZMKA jegyzet, Bp. 1992.
10. Gróf László: Carta Hungarica Bp. 1988.
11. Hadak útján, 1955. V. évfolyam 53. sz.
12. Kéziratos térképek az OSZK Térképtárában I—II. OSZK, Bp. 1984.
13. Koczor Ferenc: Osztrák—magyar határ 1920—22. Sopron, 1995.
14. Kring Miklós: A magyar államhatár kialakulása. Bp. 1934.
15. Nagy Imre: A Lajta, mint határfolyam. Századok, 1871.
16. Nagy Júlia: Kéziratos határtérképek a Bécsi Levéltárban.
17. Paldus József: Katonai térképek készítése II. József idején. Hadtörténeti Közlemények, Bp. 1917.
18. Papp- Váry Árpád: Teleki Pál a kartográfus.
19. Parády József: A dualista Magyarország határőrizete. Bölcsész doktori disszertáció, Bp. 1986.
20. Rahm Frigyes: Nyugat-Magyarország az 1789. évi Német Atlaszban.
21. Rendezett határ — Jósomszédság. Határország, Bp. 1994.
22. Rónai András: Az 1918—20. évi közép-európai területrendezés kritikája földrajzi szempontból, Bp. 1943.
23. Ruhmann Jenő: A brennbergbányai Ilona-akna története.
24. Sallai János: Magyarország történelmi határai a térképeken. Püski, Bp. 1995.
25. Soproni Hirlap, 1919—23. évfolyamai.
26. Sorsdöntések. Göncöl, Bp. 1989.
27. Sötér Ágost: Indítvány a Magyarország és Alsó-Ausztria közötti határok helyreállítása tárgyában. Magyaróvár, 1897.
28. Stessel József: Jogszabályok a szarvkői uradalomban. Századok, 1908.
29. Szamota István: Régi utazások Magyarországon Bp. 1891.
30. Térképészeti Közlönyök, Bp. 1929—48.
31. Villani Frigyes: Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar—osztrák határ megállapításáról. Sopron, 1923.
32. Zsiga Tibor: Cummunitás fidelissima Szentpéterfa. Corn Kft. Szombathely, 1992.

Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben

Az alábbi tanulmány célja a Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút (GYSEV) és a kezelésében álló Fertő-vidéki helyiérdekű vasút (FHÉV) ellen 1944/45-ben végrehajtott szövetséges légítámadások, azok előzményeinek és következményeinek ismertetése. A tanulmány alapját a GYSEV üzemtörténeti gyűjteményében található korabeli dokumentumok képezik.

1. A GYSEV helyzete a II. világháború kitörésekor

Az I. világháborút követő Párizs környéki békék Magyarország vasúti közlekedésére is katasztrofális hatással voltak. A magánvasúti hálózathoz a Déli Vasút jogutódjának a Duna—Száva—Adria Vasútnak (DSA) 1932. 07. 01-i megváltásával utolsó számottevő magánvasútként a Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút (GYSEV) és a kezelésében álló Fertővidéki Helyiérdekű Vasút (FHÉV) maradt csak fenn¹.

A GYSEV jogi státusa is alapvetően megváltozott. Az antanthatalmak Ausztriával kötött és 1919. október 19-én aláírt békeszerződésének 320. paragrafusában kimondta ugyan, hogy a két önálló ország területére kerülő GYSEV üzeme egységes szervezet irányítása alatt marad, de a Magyarországgal egy évvel később, 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés már arra kötelezte Magyarországot, hogy nyugati területeinek nagyrésztét adja át az újonnan létrejött Osztrák Köztársaságnak. Ezzel Északnyugat-Magyarország politika- és közlekedés-földrajzi egysége kettéhasadt. A döntés értelmében a GYSEV vonalából 27 km, a FHÉV-ből pedig 45 km került Ausztriához. A GYSEV vonalon az új határállomás Sopronkertes, volt hadiforgalmi kitérő, a FHÉV-en pedig Pomogy lett.

Míg az I. világháború végéig Sopron közlekedéspolitikai szempontból jelentős vasúti csomópont volt (Déli Vasút, GYSEV, Sopron—Pozsonyi HÉV, Fertővidéki HÉV, Sopron—Kőszegi HÉV), addig a két világháború közötti időszakban jelentősége erősen visszaesett.

A GYSEV és a FHÉV osztrák vonalai ugyan a budapesti székhelyű részvénytársaság tulajdonában maradtak, de az új osztrák engedélyokirat értelmében osztrák jog szerinti magánvasutakká váltak. A menetrendek kétnyelvűvé váltak, a járműveken (1924-től) megjelent a GYSEV német neve: Raab—Oedenburg—Ebenfurter Eisenbahn (ROeEE). Az osztrák vonalak mentén az állomások és megállóhelyek épületeire német nyelvű névtáblák kerültek.

A két világháború közötti kiegyensúlyozott, gazdaságos üzemet elsősorban a motoros üzem bevezetése jellemezte. Az 1924/25. évi első próbálkozás után 1928-ban már napi 8 motorvonatpár közlekedett a GYSEV és FHÉV vonalain. (Ezzel a két vasút

¹ 1934-ben a magyarországi magánvasutak vonalhossza 2992 km-t tett ki. 12 jogi személy összesen 36 vasúttársaságot igazgatott. A 12 jogi személy közül a legjelentősebb a GYSEV volt, amely a megnyitása óta kezelésében álló FHÉV mellett 13 vasúttársaság ügyvitelét látta el. Ez a GYSEV saját 95,12 km-es és a FHÉV 66,0 km-es vonala mellett további, összesen 1457 km vasútvonalat jelentett!

teljes személyforgalmának 52%-t motorkocsik látták el!) 1932. április 1-jétől a GYSEV motorkocsijai az Osztrák Államvasutakkal (BBÖ) együttműködve közvetlenül bejártak Bécsbe.

Ausztria bekebelezése a Német Birodalomba², majd a készülődő II. világháború már 1938 késő nyarán érezte hatását.

„Vasutunk elmúlt évi (1938) forgalmának alakulását az 1938. év nagy kihatású történelmi, politikai és gazdasági eseményei nagy mértékben befolyásolták. Első sorban Ausztriának Németországhoz történt csatolása, majd a szudétakérdéssel kapcsolatban kialakult rendkívüli feszültség, de az elszakított Felvidék egy részének Magyarországhoz történt visszacsatolásával beállott kivételes viszonyok is áruforgalmunkat hosszabb-rövidebb időre megbénították.

E rendkívüli, a gazdasági életre kiható viszonyok dacára vasutunk elmúlt évi forgalma végeredményében mégis kielégítően alakult ami annak tulajdonítható, hogy a megélenkült személyforgalom mellett az év második felében, de különösen az őszi hónapokban áruforgalmunk fellendült.”³

A megnövekedett személy- és áruszállítási igények lebonyolításához a GYSEV 1939 végén a következő forgalmi eszközökkel (vontatójárművek) rendelkezett:

Típus	Rendeltetés	Pályaszám	Darab
Gőzmozdony	vegyesvonati	111-117	7
		121-123	3
	tehervonati	10-20	11
	személy- és gyorsvonati	301-305 201-206	5 6
Összesen:			32
Motoros jármű	Sínautóbusz	M1—M2	2
	Motorkocsi	M11—M16	6
		M18	1
		Gyorsmotorkocsi	Ma4—Ma5
	Lokomotor	LM1	1
Összesen:			12
Mindösszesen			44

Ahogy a II. világháború eseményei majd bizonyítják, ezzel a motoros üzemre berendezkedett elavult járműparkkal (a kocsiállomány sem mutatott jobb képet) a GYSEV szinte kilátástalan feladatot vállalt magára.

2. A nemzetközi vasútforgalmi helyzet és hatása a GYSEV-re

A II. világháború kezdeti szakaszában a GYSEV és Sopron város szerepének és jelentőségének, mint számottevő vasútvonal, ill. vasúti csomópont, nemzetközi

² Anschluss, 1938. március 13. Az Osztrák Szövetségi Vasutak (BBÖ) 5 nappal később, március 18-ával beolvadtak a Német Birodalmi Vasutakba (DRB).

³ A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1938. üzletéről. Röttig—Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1939.

megítélésében két gazdaságpolitikai lépés játszott döntő szerepet. Egyrészt az Olaszországnak küldendő német szén esetleges Magyarországon át történő irányítása, ill. másrészt a Német Birodalom hadiipara (repülőgépipara) számára a GYSEV vonalán szállított érc, elsősorban bauxit- és — kisebb mértékben — olajszállítmányok.

Mussolini Olaszországának gazdasági megsegítése és egyben a Német Birodalomtól való függőségének fokozása érdekében 1940. március 18-án Hitler Mussolinival a Brenner-hágón történő találkozója alkalmával 1940. április 1-jétől havi egy millió tonna német szén szállítására tett ígéretet⁴. A hatalmas mennyiségű szén továbbítására a tengeri útvonal bizonytalansága (angol blokád) és rendkívüli hajótér igénye miatt kizárólag csak a vasúti szállítás jöhetett szóba. A hatalmas szénmennyiség megbízható továbbítása és nem utolsó sorban a szóba jöhető vasútvonalak „rendes” vasútforgalmának fenntartása rendkívül szigorú berakodási-, szállítási- és kirakodási menetrendet követelt meg.

10 nappal később, március 28-án Augsburgban az Olasz Államvasutak, a (még) Jugoszláv Államvasutak, a m. kir. Államvasutak, a GYSEV, a Szlovák Államvasutak, a Cseh, Morva Vasutak és a Német Birodalmi Vasutak szerződés keretében rögzítették⁵ a szénszállítások lebonyolításának mikéntjét.

Az egyezmény értelmében a Ruhr-vidék bányáiból naponta 550 000 t, a Saar-vidékiekből naponta 50 000 t és a felső-sziléziai bányákból naponta 400 000 t szenet kellett az Alpokon keresztül Olaszországba szállítani. Csak a Felső-Sziléziából útnak indított havi 400 000 t szén elszállításához havonta 26 munkanapra volt szükség. Ez napi 15, egyenként bruttó 1 650 t-s (nettó 1 080 t) szénvonatot jelentett! A szénvonatok menetrendszerinti útvonala a következő olasz, ill. jugoszláv határállomásokat érintette:

Brennero:	napi 2 vonat
San Candido:	napi 2 vonat
Tarvisio:	napi 12 vonat
Jesenice-Piedicolle:	napi 6 vonat
Maribor-Postumia:	napi 8 vonat

A Német Birodalmi Vasutak kívánságára az érintett vasutak a felső-sziléziai bányákból indított vonatok számára szükségútvonalakat is kijelöltek. (A Ruhr-, ill. Saar-vidék sűrű és jól kiépített vasúthálózata miatt ott erre nem volt szükség.)

A kidolgozott tartalékútvonalak a következők voltak:

a) Bécs-környéki vasútvonalak használhatatlansága (zsúfoltság, háborús károk) esetén: napi 4 vonat Pozsonyig:

Pozsonyban a 4 teljes vonatból 8 félvonatot rendeznek össze:

4 félvonat Engerau—Szombathely—Fehring—Maribor—Postumia

4 félvonat Galánta—Komárom—Nagykanizsa—Murakeresztúr—Postumia

b) A Semmeringen átvezető vasútvonal használhatatlansága (zsúfoltság, háborús károk) esetén: napi 4 (á 825 t) vonat Ebenfurthon keresztül: Sopron—Szombathely—

⁴ A német és olasz vasúti szakértők 1940. március 12. és 13-án dolgozták ki a szállítás lebonyolításának részletes feltételeit. A megállapodás értelmében a Ruhr- és Saarvidéki, valamint felső-sziléziai bányákból indított vonatokhoz naponta szükséges 2 000 darab (!) vasúti kocsi 1/3-t Olaszország, 2/3-t Németország állította ki.

⁵ Vereinbarung — Országos Levéltár Z. szekció; 21525—1944—51038 iratcsomó.

Nagykanizsa—Murakeresztúr—Postumia. Napi 4 vonat Wiener Neustadton keresztül: Szombathely—Fehring—Maribor—Postumia.

A megállapodás olasz, ill. német bérmozdonyok rendelkezésre bocsátását is kilátásba helyezte a MÁV részére.

A GYSEV vonalán saját járműveivel olasz szénvonatot egyet sem továbbított. A GYSEV üzletjelentései alapján vonalán 1940 és 1943 között a szénszállítások aránya az összforgalomhoz viszonyítva a 8%-ot nem haladta meg (1. melléklet). A MÁV az ebenfurthi, wiener neustadti, ill. a pozsonyi elkerülő útvonalon át irányítandó szénvonatokhoz 20, ill. 28, összesen 48 darab 56^{34–35} (volt BBÖ 270 ≅ MÁV 403) sorozatú négycsatlós tehervonati német mozdonyt⁶ igényelt.

A tapolcai medencéből, a Bakonyból származó magyar bauxit a II. világháború előtt a MÁV vonalán Komáromon át Szlovákia felé hagyta el az országot. A Felvidék visszacsatolásával⁷ járó bizonytalan helyzetet kihasználva a GYSEV saját vonalára⁸ irányította a magyar bauxitexport jelentős részét. Míg 1937-ben a GYSEV magyar vonalszakaszán 34 249 t ércet és bauxitot szállított (az osztrák vonalrészen pedig egy dekát sem), addig a szállított bauxit mennyisége 1940-ben már 409 768 t volt, amely a GYSEV német vonalán át teljes egészében elhagyta az országot. Három év alatt a bauxitszállítás a tizenháromszorosára nőtt. A GYSEV által 1940-ben továbbított teljes árumennyiség 27 %-a bauxit volt. Ez az arány 1942-ben — dacára a szállított bauxit abszolút mennyisége 286 694 t-ra csökkenésének — 40 %-ra növekedett (ld. melléklet).

Az 1939. március 23-án megkötött román—német gazdasági megállapodás alapján a román olaj javarészt a Győr—Hegyeshalom útvonalon hagyta el Magyarországot. A tervek szerint a GYSEV a hegyeshalmi vonal tehermentesítése érdekében napi két rakott és egy üres olajvonatot eresztett volna át vonalán.

A GYSEV és az általa kezelt FHÉV tehát a háború első évétől kezdődően jelentős gazdaságpolitikai és így katonapolitikai szerepet játszott. A bauxit és az esetleges szénvonatok továbbítása mellett a GYSEV Győr—Sopron—Ebenfurth kelet—nyugati és a FHÉV Celldömölk—Parndorf dél—észak irányú vonalvezetése rendkívül előnyös felvonulási útvonalnak is minősült.

Sopron 1944/45 évi bombázásaira tehát nem a soproni laktanyák, a soproni ipar, vagy a részben Sopronba települő Szálasi-kormány és az 1945. december 7-ére a soproni városháza nagytermébe meghirdetett országgyűlés a magyarázat, hanem a Bécshez, mint fő vasúti csomóponthoz való közelség és a GYSEV, ill. Sopron a fentiekben részletezett közlekedéspolitikai és így katonapolitikai (stratégiai) szerepe a kelet—nyugati vasúti forgalomban.

⁶ A MÁV első lépésben 1940. november 3. és 9. között azonban csak 30 darab 56^{31–33} (volt BBÖ 170) sorozatú tehervonati mozdonyt vehetett át Hegyeshalomban. 1941-től kezdődően a háborús helyzet alakulásával a MÁV a Katonai Szállításvetőség, ill. a Transportkommandatur megkeresésének eleget téve nagyszámú olasz, német, sőt horvát mozdonyt vett bérebe olasz, később német haderők keleti hadszíntérre szállítása céljából.

⁷ I. Bécsi Döntés: 1939. 11. 02.

⁸ Bodajk felől Komárom—Győr—Sopron—Ebenfurth—Schwandorf, ill. Sümeg felől a FHÉV vonalán Celldömölk—Eszterháza—Sopron—Ebenfurth—Bergheim útirányon.

3. A háború és a GYSEV

„A gazdasági és politikai viszonyok közismert alakulása vasutunktól az elmúlt évben (1940) fokozottabb mérvű teljesítményeket követelt. A személy- és áruforgalom mindkét vonalon rendkívüli arányban emelkedett...”⁹

„A háborúnak a gazdasági élet összes ágazataira gyakorolt hatásai üzemünket, forgalmunk alakulását és az elért pénzügyi eredményeinket a számadási évben (1941) is döntően befolyásolták. Úgy a magyar, mint a német vonal személyforgalma nem várt emelkedést ért el, a magyar vonal áruforgalma pedig — a hadiszükségleti cikkek tekintélyes mennyiségben történt szállítása révén — teljesítőképességünk határáig fokozódott.”¹⁰

A GYSEV járműparkjának bővítésére 1941-ben megvásárolta és 306 pályaszámmal forgalomba állította a DRB 34 7001^{II} mozdonyát. Kocsiparkját pedig 29 fedett-, 1 élőállatszállító és 40 nyitott teherkocsi megvásárlásával bővítette.

A megnövekedett forgalmi igények kielégítését nehezítette, hogy a GYSEV fővonalán az engedélyezett tengelynyomás csak 14 t, míg a FHÉV vonalán csak 12,5 t volt. A forgalmi igények kielégítése érdekében¹¹ a tengelynyomást rendeleti úton felemelték a fővonalon 16 t-ra, míg a mellékvonalon 13,5 t-ra anélkül, hogy az ehhez szükséges pályarekonstrukcióra sor került volna.

„Az elmúlt üzletévben (1942) vasutunk forgalmának alakulását és üzemvitelét a háborús helyzet nagy mértékben befolyásolta. Az 1941. évben is már lényegesen emelkedett személyforgalmunk a számadási évben oly mértékben fokozódott, hogy a rendelkezésükre álló forgalmi eszközök az igények kielégítésére már alig voltak elégségesek. Áruforgalmunk az előző évi csúcsteljesítménnyel szemben az 1942. évben kereken 11 %-kal visszaesett ugyan, azonban még mindig oly nagy, hogy e forgalom lebonyolítására berendezéseink teljes kihasználására volt szükség. ...Vasútüzemi tevékenységünket természetesen teljes mértékben a háborús helyzet kívánalmaihoz idomítottuk és legfontosabb feladatunknak tekintjük, hogy az üzemünkkel szemben támasztott követelményeknek teljes erőfajtszával megfeleljünk.”¹²

1942-ben 217 GYSEV alkalmazott katonai szolgálatot teljesített. Számosan megsebesültek, két alkalmazott pedig hősi halált halt. Egy fő eltűnt.

„... forgalmi teljesítményeink a folyó évben is folytonosan emelkedtek és emellett a német vonalon a nehezebb tehervonatok továbbítására a két vonógépen kívül még egy tologépre is szükség van, úgy hogy kívánatos volna a lehetőséghez képest mozdonyok beszerzése. A Deutsche Reichsbahn — vele folytatott ez irányú tárgyalásaink során — hajlandónak mutatkozott két darab 56. sorozatú használt, négycsatlós tehervonati compound gép átengedésére, illetve eladására. Ezek a mozdonyok oly nagy teljesítő

⁹ A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1940 üzletévről. Röttig—Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1941.

¹⁰ A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1941. üzletévről. Röttig—Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1942.

¹¹ A Győr felől érkező bauxitvonatok átlag 1 150 tonnásak voltak (Kz. Iz sorozatszámú MÁV és Om sorozatú DRB kocsik).

¹² A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1942. üzletévről. Röttig—Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1943.

képességük, hogy a német vonalon egyedül is alkalmasak még a nehezebb vonatok továbbítására is.” (3916/1943 üi. sz. eng.)¹³

A német vonali forgalomnövekedés oka a hirmi (félszerfalvi) volt cukorgyárba¹⁴ 1943 februárjában betelepülő „Gesellschaft für Luftfahrtbedarf mbH unter Wr. Neustädter Flugzeugwerke” volt. Sőt a neufeldi szénbányát is reaktiválták.

„Az elmúlt üzletévben (1943) is vasutunk forgalmának alakulása és üzemvitele a háborús helyzet befolyása alatt állott. Személyforgalmunk mindkét vonalon a számadási évben tovább fokozódott, míg áruforgalmunk csak a magyar vonalon emelkedett, a német vonalon ellenben visszaesett.”¹⁵

„...A Győr—soproni vonalon 1 pár gyorsmotorvonat, 3 pár személyvonat, 1 pár kezelő tehervonat közlekedett napokig. Ezen kívül a bauxit és német utánpótlási szállítmányok továbbítására szükségleti tehervonatok közlekedtek. ...A Fertővidéki HÉV.-én 2 pár motorvonat és 1 pár vegyesvonat közlekedett naponként. Tehervonatok a kőszállítások, a répaforgalom és az egész éven át tartó bauxit-szállítások alatt szükség szerint közlekedtek...”¹⁶

1943-ban 210 GYSEV alkalmazott katonai szolgálatot teljesített. Számosan megsebesültek, egy alkalmazott pedig hősi halált halt. 10 fő eltűnt.

„...az állandó nagy teherforgalom akadálytalan lebonyolítására meglévő mozdonyállagunk nem bizonyult elegendőnek, miert is a folyó év folyamán két darab négycsatlós, tehervonatú mozdonyt kölcsönbe vettünk a német birodalmi vasutaktól. A kölcsöndíj mozdonyonként és naponként 115,—RM. A német birodalmi vasutak kilátásba helyezték ezen mozdonyoknak — ugyanazon kölcsöndíj mellett — még nagyobb teljesítőképességű, ötcsatlós mozdonyokkal való kicserélését.”¹⁷

A megnövekedett hadiforgalomra való tekintettel a GYSEV wulkaprodorsdorfi német üzletvezetősége 1944. január 25-én kiadott 1. sz. közlönyében¹⁸ újra szabályozta a német birodalmi közlekedési miniszter 1940. február 5-i, a vasúti csapatmozgások titokban tartásáról szóló rendeletét. Ugyanennek a közlönynek az 1944. évi 4. száma¹⁹ tartalmazza Hitler 1944. július 25-én kiadott, a totális háborút hirdető parancsát.

A GYSEV 1944 januárjától 1945 januárjáig a német vonali forgalom lebonyolításához összesen 13 db német mozdonyt vett bérbe. A hadiforgalom

¹³ Jegyzőkönyv a GYSEV igazgatóságának Budapesten, 1943. évi november hó 26-án délelőtt 11 órakor tartott 314. számú üléséről. 12. b) napirendi pont: „Egyéb ügyek. Javaslat két darab használt tehervonati mozdony megvásárlása ügyében”.

¹⁴ A cukorgyártás 1942-ben szűnt meg.

¹⁵ A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1943. üzletévről. Röttig—Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1944.

¹⁶ „Jelentés a Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút 1943. évi állapotáról, üzeméről és forgalmáról”, 1944. június — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

¹⁷ Jegyzőkönyv a GYSEV-igazgatóságának Budapesten, 1944. évi május hó 8-án délelőtt 1/2 11 órakor tartott 315. számú üléséről. 6. napirendi pont: „Jelentés két darab DRB. mozdony bérbevételéről.”

¹⁸ Nachrichtenblatt der Betriebsleitung der ROeEE. Folge 1., Wulkaprodorsdorf, 1944. 01. 25. „Geheimhaltung der Truppentransporte” — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

¹⁹ Nachrichtenblatt der Betriebsleitung der ROeEE, Folge 4., Wulkaprodorsdorf, 1944. 08. 01. „Führerbefehl” — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény: „Führer Hauptquartier, 25. Juli 1944. Die Kriegslage zwingt zur vollen Ausschöpfung aller Kräfte für Wehrmacht und Rüstung. Ich ordne daher an: Der Vorsitzende des Ministerrates für die Reichsverteidigung Reichsmarschall Hermann Göring hat das gesamte öffentliche Leben den Erfordernissen der totalen Kriegführung in jeder Beziehung anzupassen...”

növekedésével a GYSEV kölcsönmozdonyok igénybevételével sem tudott lépést tartani. 1944. november 30-tól a DRB saját mozdonyaival és személyzetével közlekedett a GYSEV és a FHÉV vonalán.

A német vonali fokozott teljesítmények miatt „...a forgalom biztonságának fokozására vonatjelentő helyek és élőjelzők berendezése vált szükségessé. Vonatjelentő helyeket az 56., 59. és 65. számú őrháznál létesítettünk, élőjelzőket pedig Neufeld a/L., Müllendorf és Baumgarten állomásokon szereltünk fel.”²⁰

4. Légitámadások a vasút ellen

A GYSEV a többi magyarországi vasutakhoz hasonlóan különösebben nem készült fel a várható légitámadásokra és azok lehetséges elhárítására. Elsősorban a m. kir. belügyminiszter 180 000/1936 BM. számú a tűzrendészettel kapcsolatos utasításában²¹ foglaltak voltak a mérvadóak. Az utasítást a következő években több más hasonló témájú, a MÁV-tól átvett vasúti belső utasítás országos szakfolyóirat, újságcikk stb. egészítette ki. A teljesség igénye nélkül néhány a GYSEV üzemtörténeti gyűjteményéből:

Gázvédelmi első segítségnyújtás. MÁV 55 500/1938 sz. utasítás. — Hogyan kell védekezni légitámadás ellen. Magyarország, 1938. 09. 25. — Hogyan védjük meg lakóházunkat légitámadás ellen? Pesti Hírlap, 1938. 09. 25. — Az elsősegítségnyújtás vázlata MÁV Igazgatóság Főorvosi Hivatala, évszám nélkül. — Riadó! A Légtalmi Liga Hivatalos Lapja, Budapest 1937-től. — Irányelvek a házcsoportóvóhelyek kijelölésére és a meglévő óvóhelyek minőségi javítására. Légtalmi Közlemények különszáma, Budapest 1943 (m. kir. honvédelmi miniszter 175/100/el. 36.—1936. H. M. számú rendelete alapján). — Légtalmi Közlemények. A szaklégtalalom szervezési, műszaki és tudományos hírei a Honvédelmi Minisztérium VI. Csoportfőnökség közvetlen irányítása alatt. Budapest 1939-től. Támpontok a romok alóli mentés (műszaki mentés) végrehajtására. Különlenyomat a Légtalmi Közlemények 1944. évi 2. és 3. számából. Budapest, 1944.

A GYSEV felkészülése a várható bombázásokra már 1941-ben, igaz egyelőre csak elméleti síkon, megkezdődött. A soproni üzletvezetőség illetékes Légo-parancsnoka 1941. május 1-jén részt vett a Mérnöki Továbbképző Intézet „A légitámadás hatása jelen háború tapasztalatai alapján”²² című előadáson.

A m. kir. honvédelmi miniszter 168 578/el. 35. —1943 számú rendelet²³ alapján a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter a légitámadások által okozott károkról szóló jelentések szerkesztését és továbbítását 1944. március 18-án kiadott 507.915/Om. számú rendeletével²⁴ újra szabályozta. A rendelet 3 fő pontban foglalta

²⁰ Jegyzőkönyv a GYSEV-igazgatóságnak Budapesten, 1944. évi június hó 9-én délelőtt 1/2 11 óraker tartott 316. számú üléséről. 4. napirendi pont: „Jelentés a fokozott teljesítmények miatt a német vonalon szükségessé vált üzemgazdasági intézkedésekről”.

²¹ Kivonat a m. kir. belügyminiszternek 180.000/1936. B. M. számú rendeletéből (megjelent az 1936. évi 215. számú Budapesti Közlönyben) — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

²² Jelentés — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

²³ Budapesti Közlöny, 1943. évi 264. szám.

²⁴ Légo kárjelentések továbbítása, Bp. Ig. 249/1944. sz. GYSEV igazgatósági utasítás — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

össze a tennivalókat: 1. A károk megállapítása és számbavétele, 2. A jelentések szerkesztése, 3. A jelentések továbbítása.

A GYSEV igazgatósága 1944. március 24-i. hatállyal 744/Om szám alatt adta ki szolgálati helyei számára a rendeletet, amely egyidejűleg hatályon kívül helyezte a GYSEV 1942. október 14-i hasonló témájú 461/Om számú belső utasítását.

Sopron, mint vasúti csomópont, ill. a Sopron környéki vasútvonalak jelentősége 1944 tavaszától kezdődően, a háborús események magyar területreérésével mutatkozott meg. Hegyeshalom tehermentesítése érdekében a „Pfeil”, „Sturm”, „Schwert” fedőnevű német katonavonatok mellett a GYSEV vonalán megjelentek az ország belsejéből nyugati irányba távozó menekültek, hadi- és egyéb menekítendő anyagokat szállító vonatok is.

A GYSEV-et első ízben 1944. április 13-án, a szomorú emlékü győri bombázás²⁵ napján érte először légitámadás. A 11 óra 45 perckor kezdődő és 15 percen át tartó légitámadás során a 15. USAAF 180—200 vadász- és bombázógépe két hullámban támadta Győr városát. (A légiriadó 11.19-től 13.25-ig tartott.) A GYSEV Győr és Ikrény közötti 34/35. szelvényében a pályatest jobb oldalán, a pályától mintegy 200 m-re amerikai vadászgép, baloldalt, a pályától mintegy 100 m-re pedig egy bombázó zuhant le²⁶. A bombázó mellett talált fel nem robbant „bombákról” kiderült, hogy üres pótbenzintartályok²⁷.

A FHÉV vonalát első ízben 1944. április 23-án érte légitámadás. 14 óra 15 perctől kezdődően 55 percen át 5 hullámban 100—125 bombázógép és kísérő vadász repülte át az Eszterháza—Pamhagen vonalszakaszt. A két állomás közötti 560/561 szelvényben a pályatestet két, valószínűleg 250 kg-os bomba találta el. „... A bombák egy sínmezőt teljesen felszakítottak, két sínmezőt megrongáltak, a táviró- és távbeszélővezetékét megszakították és a vezetékét szigetelőkkel együtt felvagták a fölöttük elhúzódo magasfeszültségű villamos távvezetékre. Az F13 sz. őrház két ablaka betört, az istállóépület födeme kis felületen megrongálódott. A vonatforgalom 14 óra 32 perctől 19 óra 40 percig volt megzavarva: a 413 és 418 sz. motorvonatok forgalmát átszállással kellett lebonyolítani, a 462 sz. tehervonat Eszterháza állomásról 306 perc késéssel indult. Embersérülés nem történt.”²⁸

A támadás talán az 1943-ban a Fertő tó partján telepített magyar légvédelmi löiskola (és 1944. március 19. után német légvédelmi egységek) erős elhárító tüzére volt válasz. 13 bomba a széplaki útegre esett. Az eszterházai állomásfőnök 20 l bort és 10 üveg szódát fizetett a helyreállításban közreműködőknek.

A vasúti pálya mentén a pályaőrök elszortan gyújtófiolákat is találtak. Így 1994. június 13-án a 4. sz. vonalór Győr és Ikrény között az 55/56 sz. szelvényben „...a jobb

²⁵ A győri repülőtér és a vagongyár bombázása során 532 személy veszítette életét, 1 132 fő megsebesült.

²⁶ Győr-GYSEV állomásfőnökség 220/Om számú távirata, 1944. 04. 13. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

²⁷ Győr-GYSEV állomásfőnökség 220/Om számú táviratának kiegészítése, 1944. 04. 13., 13:38 — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

²⁸ Eszterháza állomásfőnökének 1944. 04. 25-i 73/1944 számú jelentése — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény. GYSEV üzletvezetőség 771/Om/1944 sz. jelentése: „Bombatámadás a Fertővidéki HÉV ellen”, 1944. 04. 26. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

pakán 2 db kb. 5/7 cm hosszú és 1 cm átmérőjű fiolat talált, amelyek egyik vége piros, a másik vége fekete volt. ...²⁹

Győr-GYSEV állomásfőnöke 1944. június 26-án jelentette, hogy „...folyó hó 26-án 9 órától állomásunk ellenséges légitévékenység hatósugarába esett, amely tartott 10 óráig. ... Három hullámban kb. 110—120 db gép lett megolvasva, bombázó és vadász egyaránt. ...” Ikrény közvetítésével Rábapatoná 10 óra 10 perckor jelentette, hogy a 143—146 szelvények között a vasúti táviróvezetékekre a délelőtt ledobott üres benzinpóttartályok okozta kárról tett jelentést a soproni üzletvezetőségnek.³⁰ A károkat a délután folyamán a vonalfelvigyázó megszüntette. Ugyanezen a napon a vonal mentén több üres benzinpóttartályról érkezett jelentés.

Ugyancsak Győr-GYSEV állomásfőnöke számolt be Győr 1944. július 2-i bombázásáról³¹. A MÁV rendező-pályaudvart ért támadás mellett a 11.16-tól 11.21-ig tartó légitámadásban részt vevő, észak-északkelet felől két hullámban érkező mintegy 50 amerikai bombázó- és kísérő vadászgép a GYSEV rábaparti raktárában okozott kisebb kárt. A bombák által felszakított közút szétrepülő macskakövei mintegy 1/2 m² területen átszakították az áruraktár tetejét.

Az amerikai bombázó- és vadászgépek az állomások, rendezőpályaudvarok bombázása mellett a nyár folyamán már közlekedő vonatokat, sőt mozdonyokat is támadtak. „...szombaton, folyó hó 9-én (1944. július 9.) délelőtt a légi riadó alatt Szárföld község felett észak-déli irányban átvonuló ellenséges repülőgépek egyike a 82 sz. vonat közlekedésekor a 399+56 szelv.-nél a pálya jobb oldalán, a pálya tengelyétől 36.50 m-re egy nagyobb méretű bombát dobott le. A ledobott és felrobbant bomba a vasúti felépítményben és tárgyakban semmiféle kárt nem tett. Szabó szárföldi kiadóőr szerint a 82. sz. vonatot géppuskázták is, azonban sem a vonaton, sem a pályatesten annak nyoma nem volt. ...”³²

1944. augusztus 22-én a 161—162 szelvényben a pálya baloldali anyagárkába két bomba esett. Az egyik bombatölcser átmérője 5,5 a másiké 2,5 m volt. A vágányzatban kisebb vágányhiba keletkezett.

A GYSEV-vonat elleni júliusi szerencsés kimenetelű támadásnál komolyabb volt a Pinnyén veszteglő 72. sz. tehervonat mozdonya (10 óra 25 perc), ill. az Enese—Köny közötti pályaszakasz elleni 1944. október 13-i légitámadás. Ezen a napon az ellenséges repülőgépek délről észak felé több hullámban repültek át a győr—soproni vonalszakaszt, erős vadászkísérettel. A visszatérő gépek közül négy vadászgép 10 óra 20 perckor Pinnye állomás felett repült át dél felé. Közülük egy vadászgép leereszkedett és megtámadta az éppen az állomáson tartózkodó tehervonat mozdonyát. A GYSEV soproni üzletvezetősége még aznap este jelentette az eseményt a „M. kir. Kereskedelem- és Közlekedésügyi Miniszter Úr OM. osztályának, M. kir. Honvédelmi

²⁹ Győr-GYSEV állomásfőnökség 233/Om számú távirata, 1944. 06. 13. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

³⁰ Győr-GYSEV állomásfőnökség 241/Om számú távirata, 1944. 06. 26. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény

³¹ Győr-GYSEV állomásfőnökség 242/Om számú távirata, 1944. 07. 2. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény

³² Kapuvár állomásfőnökének 960/1944 számú távirata, 1944. 07. 10. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

Miniszter Úr 35. osztályának³³. „Jelentem ... Pinnye állomáson veszteglő 72 számú tehervonatunk mozdonyát egy alacsonyan repülő ellenséges vadászgép géppuska tüzellel megtámadta. A mozdony több találatot kapott és szolgálatképtelenné vált. Ennél a támadásnál egy fékező a lövésektől felcsapódó kavicsból könnyebben megsérült.”

A támadás során a mozdony 20 találatot kapott és szolgálatképtelenné vált. „Ugyanebben az időben (11 óra 5 perc) Enese—Köny állomások között a pálya jobb oldalán a közelben 6 bomba esett, közülük egy a pályától 40 m-re esett és nem robbant fel. ... A pálya nem rongálódott meg. A forgalom ezen a helyen is lépésben fenntartható.”

Hasonló légitámadás érte 1944. november 1-jén Vitnyéd—Csermajor megálló-rakodóhelyen a 97/II. számú üres német kórházvonat (katonai irányítási száma: 160.984) mozdonyát és Kapuvár állomást is. A támadás után a kórházvonat Kapuvárról küldött segélymozdonnyal folytathatta útját. A GYSEV üzletvezetőség ismét precízen jelentette az eseményt³⁴. „... Vitnyéd—Csermajor megálló-rakodóhelyen egy ellenséges vadászgép 13 óra 21 perckor géppuskatüzellel megtámadta a 97/II. számú üres német kórházvonatot. A vonat mozdonya több találat folytán szolgálatképtelenné vált.³⁵ Találatot kapott a szolgálati kocsis, embersérülés nem történt.

Kapuvár állomást 14 óra 11 perckor 15 kéttörzsű amerikai vadászgép gépfegyvertüzellel megtámadta és a támadást 14 óra 25 perckor megismételte. A támadásnál egy 40 éves asszony, aki nem ment óvóhelyre, halálát lelte. Megsérült egy mozdony³⁶, több kocsi³⁷, néhány épület³⁸ és lakásberendezés. 1 kocsi katonáruval rakva kigyulladt³⁹. ...”

1944. november 14-én 14 óra 00 perckor támadás érte a FHÉV csapodi ún. „Ganz-vágányán” tárolt vasúti járműveket is⁴⁰. A 8—10 kéttörzsű vadászból álló támadó kötelék 2 motorkocsit lángba borított, 15-t könnyebben megrongált.

1944. december 29-én légitámadás érte a FHÉV Celldömök és Vönöck közötti szakaszát. 12 óra 30 perckor 1—2 perc leforgása alatt több hullámban nagyobb számú ellenséges repülő repült át a vasútvonal felett. A repülőgépek közül egy 3 darab robbanóbombát dobott az 5—7 számú szelvények közé. Az ezen a vonalszakaszon tárolt kocsik közül négy kisiklott; a pálya használhatatlanná vált⁴¹. A pályatestet az

³³ Távirat, 1944. 10. 13. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

³⁴ Jelentés, 1944. 11. 01., 21.00 óra — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

³⁵ „Kettő amerikai kéttörzsű vadászgép több sorozat géppuska tüzétől a hosszakán, az állókán, a bal henger és lövetyű, valamint a szerkocsi megsérült és azonnal szolgálatképtelenné vált.” — Kapuvár állomásfőnökének távirata, 1944. 11. 01. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény. A mozdony a GYSEV 14-es pályaszámú tehervonati gépe volt.

³⁶ A 90 számú tehervonat 19. sz. mozdonya.

³⁷ Az Anyagszertár Különítmény Parancsnokság által kisoroztatott kocsik teteje meggyulladt.

³⁸ Felvételi épület, vízház, resti és lakóépületek, munkavezető-őri lakóház, fából készült anyag- és szénraktár, állomásfőnöki melléképület.

³⁹ 116.244. sz. 1 905 pár bakancsral megrakott teherkocsi.

⁴⁰ A budapesti Ganz és Társa Villamosági, Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt. az argentin államvasút részére gyártott, de a háborús események miatt már ki nem szállított 33 darab keskeny nyomközű motoroskocsiját a háborús események közeledtével 1944. május 6-tól az Esterházy hercegi hitbizomány birtokán Csapod közelében, a GYSEV tulajdonában lévő iparvágányon, ill. újonnan fektetett vontatóvágányon tárolta. Vö. Ssz. 1991, 157—165. o.

⁴¹ GYSEV üzletvezetőség 1024/Om/1945 számú jelentése, 1945. 01. 02. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény. A FHÉV celldömöki—répcelaki vonalszakaszát a MÁV 1944. 12. 09-étől vonatok leállítására használta fel. Ettől a naptól kezdődően 15—18, egyenként 80 tengelyes vonatot állítottak ki, amelyet a GYSEV-nek kellett kiüríteni vonatként onnan nyugat felé tovább vinni.

erős fagy ellenére a GYSEV saját erejéből, ill. a MÁV által rendelkezésre bocsátott („ruszin”) munkaszolgálatosokkal a siklott rakott kocsik eltávolítása után helyreállította.

Győr-GYSEV elleni utolsó légitámadás időpontja 1945. február 22. 19 óra 50 perc volt. „...egy ellenséges zavaró repülőgép Győr-GYSEV állomásunk fordítója melletti csonkvágánya mellé egy kb. 150 kg-os bombát dobott. Az ide esett bomba a csonkvágányt 10 m hosszúságban eltüntette, a főjavításra váró GYSEV 113 pályaszámú mozdony elejét szétroncsolta és az itt álló 25.151 számú francia D-kocsi szekrényét teljesen elvitte, amelyben egy 6 tagból álló német őrség volt elhelyezve. A szilánkoktól ez őrség 4 tagja meghalt, 2 súlyosan megsebesült. A forgalomban fennakadás nem volt. ...”⁴²

Pinnye állomás közelében, az állomástól északra 1945. február 22-én 18 óra 43 perckor esett 4 darab kisebb, 50—100 kg-os bomba.

5. Sopron bombázása

1944 őszén az amerikai és angol légi hadvezetés is változtatott stratégiáján⁴³. Míg 1944. szeptember 25-én Carl Spaatz tábornok (az Egyesült Államok Stratégiai Légierőjének [United States Strategic Air Forces — USSTAF] főnökeként a 8. és a 15. amerikai légi hadsereg parancsnoka) Henry H. Arnold tábornok (az USA egyesített légierőjének főparancsnoka), valamint Sir Norman H. Bottomley, légi marsall és Sir Charles Portal légi marsall, a Royal Air Force (RAF) törzsfőnöke a légitámadások fontossági sorrendjét a következőképpen határozták meg: 1. Olajipar és olajszállítmányok, 2. Fegyver- és lőszergyárak, 3. Páncélos és gépjármű gyárak, 4. Közlekedési hálózat, 5. Német légierő, addig alig egy hónappal később, Eisenhower helyettese, az angol A. Tedder légi marsall október 25-én már a vasúti hálózat és a vízi utak bombázásának fontosságát hangoztatta. 1944. október 28-án a szövetséges légierők főparancsnokainak találkozásán már elfogadták Tedder érvelését. Az 1944. november 1-jével a légi hadviselés kapcsolatban kiadott közös utasításban ugyan az első helyen még mindig az olajipari célok szerepeltek, de a második helyen már a közlekedési hálózat, elsősorban a vasút szerepelt. Az utasítás alapján létrehozták az „Egyesített stratégiai célpontbizottság”-ot és a „Közlekedési útvonalak munkabizottság”-ot (Combined Strategic Targets Committee, ill. First Communication Plan). A bizottságok 1944. november 7-én már előterjesztették a közlekedési útvonalak elleni első összefüggő támadási tervet. A tervezet taktikai célként egyrészt a szövetséges haderő hadműveleteit kívánta elősegíteni a nyugati fronton, valamint támogatni kívánta az olasz, ill. a szovjet frontok hadműveleteit. Másrészt stratégiai célként a német hadi gazdaságra gyakorolt szövetséges nyomást kívánta fokozni. A tervezetben kiválasztott vasúti csomópontok és műtárgyak elleni támadások legnagyobb részét az Angliában állomásozó 8. (James H. Doolittle tábornok) és az olaszországi 15. amerikai légi hadsereg bombázói repülték. Az olaszországi

⁴² A GYSEV-üzletvezetőség 1070/Om/1945 számú jelentése, 1945. 02. 23. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

⁴³ Gollücke, Friedrich: Der Zusammenbruch Deutschlands — eine Transportfrage?, SH—Verlag Süddeutsche Hochschulverlags- und Vertriebsgesellschaft mbH., Schemfeld 1993.

támaszpontokról felszálló 15. amerikai légi hadsereg feladatai közé tartozott többek között a Duna elaknásítása is.

Sokáig úgy tűnt, hogy Sopront — dacára közlekedéspolitikai szerepének⁴⁴ — a szövetséges légierők megkímélik. A Sopron felett Wiener Neustadt irányába húzó bombázókötélekek 1944 végére már nem mentek esemény számba. Az emberek megszokták, hogy a város felett megjelenő légierődök célja nem Sopron.

Ilyen körülmények között érte 1944. december 6-án, egy szerdai napon Sopront az első légitámadás⁴⁵. Az eseményekről a GYSEV üzemvezetőisége 1945. január 9-i jelentésében tájékoztatta a M. kir. Kereskedelem- és Közlekedésügyi minisztert⁴⁶: „... a december 6-i ellenséges bombatámadás alkalmával a Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút Sopron állomás területét 74, a kijáratú váltók közelében pedig a pályát további 8 bombatalálat érte⁴⁷. Az állomásról a riadó folytán a nyílt vonalra kimenekítettünk három vonatot⁴⁸, az állomáson maradt forgalmi eszközök további kiszállítására gőzben álló több mozdony nem állott rendelkezésre⁴⁹. Az ellenséges bombatalálatok az állomás összes vágányait érték, úgyhogy a támadás után egyetlen vágány az állomáson nem volt használható, ezenkívül a Győr felőli bejáratú váltók és keresztezések közül négy csoport teljesen tönkrement.

Az egyes vágányok sérülésének mérve a következő: I. sz. vágány mintegy 320 fm, II. sz. vágány mintegy 137 fm, III., IV., V. és VI. sz. vágány mintegy 159 fm, VII. sz. vágány mintegy 117 fm, VIII. sz. vágány mintegy 102 fm, raktári vágány mintegy 320 fm, raktári csonkavágány mintegy 230 fm, többi vágány összesen mintegy 257 fm hosszban súlyosan megsérült.

A Sopron GYSEV állomást ért támadás 1944. december hó 6-án 11.25-kor kezdődött, a légi tevékenység 49 percig tartott, míg a riadót 14.19-kor oldották fel⁵⁰. A riadó lefűvése után a mentési és helyreállítási munkálatokat azonnal megkezdtük és pedig az állomás nyugati részén, mert a keleti részen a raktári vágány mellett az előző napokban már kirakott ott tárolt lőszer (többek között tányéraknak, kézigránátok) állandóan robbant és ezt a területet a katonaság veszély miatt le is zárta⁵¹. Akadályozta

⁴⁴ Az amerikai hadvezetés tudatában volt Sopron mint vasúti és közúti csomópont jelentőségének. Az 1944. október 13-án a városról készített légi felvételen bejelölték a város két vasútállomását, mint támadási célpontot. Hárs József: „1944-ben készült légi felvételek Sopronról” Ssz. 1983, 328. o.

⁴⁵ 15. USAAF (amerikai légi hadsereg) 47. Bomber Wing (hadosztály) 450. Bomber Group (ezredének) 28 Consolidated B24 Liberatora. 5 gép Nagycenk (Széchenyi-kastély) bombázta. (Hárs József: „A december 6-i lázalom” Kisalföld, 1944. 12. 06.) A Consolidated—Vultee Aircraft Corporation cég által különböző alváltozatban gyártott géptípus (összesen 18 188 db) volt az USA II. világháborús légierőjének legelterjedtebb távolsági nehézbombázó repülőgépe.

⁴⁶ GYSEV üzemvezetőiség 35/1945 számú jelentése, 1945. 01. 09. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

⁴⁷ 25—30 db 500—2 000 kg-os rombolóbomba, a többi „aknabomba”. Vö. Ssz. 1994, 380—408. o.

⁴⁸ Iparügyi Minisztérium és egyéb miniszteri részlegek vonata (Fertőboz felé): „Steigbügel” fedőnevű német csapatszállító vonat (Harka-Kópháza felé); GYSEV segélyvonat.

⁴⁹ Baumgarten felé menekíteni nem lehetett, mert bejáratban volt a ... sz. vonat.

⁵⁰ 12.01 órakor újabb 6 gép jelent meg és bombázta az állomást. (Hárs József: „A december 6-i lázalom” Kisalföld, 1944. 12. 06.) 13 vasutas szolgálati helyén vesztette életét.

⁵¹ Az 5 vagon lőszer már több napja elszállításra várt. Többszöri sürgetésre december 5-én a Pup. azt a választ kapta, hogy először a Rákóczi intézetet fuvarozzák el, majd azután a lőszert.

a keleti részen a helyreállítási munka megkezdését a mellékelt helyszínrajzon jelölt területeken a járművekben és az anyagkészletben keletkezett tűz⁵².

Az állomási vágányzat, ill. a pálya helyreállítási munkálatait Morvay Károly ig. helyettes osztálymérnök vezette, aki a rendelkezésre állott 54 szakképzett pft. munkással az állomás nyugati részén munkához fogott. Ez a munkacsapat a riadó lefűvése után azonnal — 15 órakor munkába állott.

Az állomáson a riadó után megjelent vitéz Karvay Mihály m. kir. alezredes, a 105. sz. vp. parancsnoka, aki a jelenlevő szakosztályvezetőkkel, állomásfőnökkel, s pályaudvarparancsnokkal helyszíni szemlét tartva, megállapította a helyreállítási munka menetét.

Ugyanakkor intézkedtünk a szükséges munkaerő kiállítására is. Vitéz Karvay alezredes úr az állomás parancsnokságtól december 7. reggelére 500 katonát kért és kapott. Ezenfelül berendelte a Fertőbozon tartózkodó 108. sz. vasúti rakodó és építő század két szakaszát⁵³. A szomszédos pinnyei pft. szakasz munkatársait ugyanezen időre munkába állítottuk. A Deutsche Reichsbahn-képviselő Wr. Neustadtól kért és kapott dec. 7. reggelére segélycsapatot (Organisation Todt) Sopron állomás részére, amely de. 7-én szintén munkába állt. A munka december 6-án csak a sötétség beálltáig folyhatott — tehát összesen két órán át, mert semmiféle világítási eszköz nem állott rendelkezésre, a robbanás pedig dec. 7-én délig folytatólagosan tartott. Tisztelettel jelentjük, hogy december 6-ától dec. 7-ére virradó éjjel semmiféle idegen munkás-, segély-, vagy katonai csapat az állomás területén nem dolgozott.

Az első feladat az volt, hogy egy átmenő fővágányt helyreállítsunk, a roncsoktól megszabadítsuk. Ez volt a III. sz. vágány, amely dec. 8-án délig el is készült. Ugyanekkor a nyílt vonali rongálást is helyreállítottuk, hogy Győr felől az állomásra bejárni lehessen. Az első vonat, amely Győr felől Sopron GYSEV állomásra bejárt a dec. 9-i munkásvonat volt, amely 8 órakor érkezett az állomásra. Utána Győr felől bejárt a MÁV-bizottság motorkocsija⁵⁴, mely egy Sopronba egybehívott értekezletre hozta a MÁV-igazgatóság megbízottait.

⁵² A bombázás napján a GYSEV állagában 46 gőzmozdony volt (33 eredeti GYSEV gép, 2 Sopronba menekített Szeged-Csanádi Egyesült Vasutak tulajdonában álló mozdony, 5 DRB- és 4 MÁV kölcsönmozdony). A 46 mozdonyból a bombázás után már csak 24 volt használható állapotban (A 121 és 303 pályaszámú GYSEV, valamint a 75.403 pályaszámú DRB kölcsönmozdony közvetlen találatot kapott). A bombázás tönkre tett 3 db 2 tengelyes motorkocsit, az M11 sínautóbust, 2 szolgálati vágánygépkocsit, 12 GYSEV személy-, 8 GYSEV kalauz-, 22 GYSEV teherkocsit, 114 egyéb vasúti kocsit.

⁵³ A 108. sz. vasúti rakodó- és építőszázadot Érsekújvárról irányították a nyugati határszél felé. A légitámadást megelőző éjjelen érkezett Fertőbozra, ahonnan Sopron túlzásfóltsága miatt továbbhaladni nem tudott.

⁵⁴ „Mátyás király” nevű Árpád típusú sínautóbusz és két sínautó. A MÁV igazgatóság, a KSZV, a Budapest déli és szombáthelyi MÁV üzletvezetőségek, a 105. sz. vp., a GYSEV soproni üzletvezetősége és a vulkaporányi Betriebsleitung képviselői a Dunántúl kiürítési forgalmának GYSEV-vonalra való részbeni kiterjesztését vitatták meg. (Sopronnal egyidőben Hegyeshalom állomást is bombatámadás érte.) „... Tervbe vették a Győr—Eszterháza—Neusiedl, Celldömölk—Eszterháza—Sopron—Ebenfurth útvonalat megfelelő megosztással, mivel mindkét útirány Eszterházát érinti, ezért Eszterháza állomás teljesítőképességét a napi maximum 16 vonatban állapították meg és kedvező lehetőségek esetén 10 vonat gondolnának Ebenfurthon át, 6 vonat Neusiedl állomáson át továbbítani. Ehhez a forgalomhoz szükség szerint a MÁV saját mozdonyával és vonatkísérő személyzettel Eszterházáig tractio kisegítést ígért. Szóba került az is, hogy a MÁV a tractiot Ebenfurthig is lebonyolítja szükség szerint. ...” „GYSEV forgalmi osztály eseménynaplója — 1944. XII. 6. — 1947. XI. 10.” —GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

A személyforgalmat addig, míg a bejáratot helyreállítottuk, az állomás kijáratától mintegy 1 km-re fekvő 52. sz. őrházig, a Győr felől érkezett személyvonattal és onnan vissza, ingaforgalommal tartottuk fenn. A helyreállítás dec. 7-én reggel teljes erővel megindult, úgy az állomási vágányok helyreállítása, a romok eltakarítása és különösen a sérült üzemi vízvezeték javítása terén, mert a vízdaruk vízzel való táplálása sem a vezetékből, sem a tartályokból nem volt lehetséges.

Miután a ... segélyvonatunkat dec. 7-én sikerült az állomáshoz közelebb hozni, az akkumulátor és kőolajfáklya-világítás rendelkezésre állott, úgyhogy a kocsieltakarítási munkálat december 7-étől 8-ára virradó éjjel váltott műhelyi személyzetünkkel folytatódhatott. Egyéb munkát éjjel, miután további világítási eszközök rendelkezésre nem állottak, végezni nem lehetett. Dec. 8-án ugyanazok a munkások dolgoztak, mint dec. 7-én. A helyreállítási munka folyamatát a vasút részéről illetékes szakszolgálati közegek és a 105 sz. vp. parancsnoka vezették és ellenőrizték. December 9-étől kezdve az állomásparancsnokság katonai erőt már nem adhatott, ezért a 105. vp. parancsnoka az időközben Sopronba irányított felépítményi századot rendelte ki, amely a mai napig állandóan — ünnepnapon is — dolgozott. A Sopron GYSEV állomáson át való rendszeres átmenő forgalom december hó 9-én indult meg⁵⁵.

A munka rendszeres folytatását hátráltatták a dec. 6-a után majdnem mindennapos — a nappali órákra eső — riadók, különösen dec. 8-án 12.15—12.54-ig, dec. 9-én 11.44—13.20-ig, dec. 11-én 11.03—14.10-ig és 14.26—15.10-ig, dec. 13-án 11.24—13.54-ig, dec. 15-én 11.40—13.50-ig, dec. 17-én 11.15—14.22-ig, dec. 18-án 10.10—14.12-ig (a Löverek és a MÁV állatrakodó bombázása, mely utóbbinál a helyreállítást és romeltakarítást a vp. rendeletére a GYSEV osztagai végezték), dec. 19-én 10.32—14.45-ig (Sopron város keleti részének bombázása)⁵⁶.

Összefoglalóan tisztelettel jelentjük, hogy a Sopron állomást ért bombakárok oly nagymérvűek, hogy a megfeszített munka dacára az állomás összes vágányzatát még máig sem sikerült helyreállítani, nem említve a biztosító és értekezési berendezéseket, az elpusztított fűtőházat, a motorszint, áruraktárt és a nagy részben sérült, főleg tetőkárt szenvedett műhelyi épületeket. Ezek helyreállítása folyamatban van.

Példaképpen tisztelettel jelentjük, hogy az üzemi vízszolgáltatást, dacára az Org. Todt részéről nyújtott szaksegítségnek, a rombolás után csak négy hét múlva sikerült teljes üzemképes állapotba helyezni, addig is egy motoros szivattyúval láttuk el mozdonyainkat vízzel.

Teljesítőképességünket az állomás jelenlegi állapota nem korlátozza, sokkal inkább az a körülmény, hogy a DRB az ő vonalán fennálló torlódások és nehézségek miatt lényegesen kevesebb vonatot képes átvenni, mint amennyit vasútunk szállíthatna.

⁵⁵ A beszámoló alapján tehát a bombázás csak 3 napra állította meg a Sopronon áthaladó vasúti forgalmat. Ezt támasztja alá az említett eseménynapló erre a napra vonatkozó bejegyzése is. Ez ellentmond a Sopronon áthaladó vasúti forgalomnak az eddigi publikációkban 5 napban megadott szünetelésének. 1944. 12. 10-én este a pécsi hadikórház vonata haladt át Sopronon Ebenfurth felé. Szintén 10-én érkezett 150 kocsi lőszer a GYSEV vonalára (Köny és Enese). 12. 12-én Wulkaprodersdorf felől érkezett egy 19 kocsiból álló szénvonat. 12. 13-án pedig egy páncélvonat haladt végig a GYSEV vonalán.

⁵⁶ Szőnyegbombázás a Pócsi dombon, az alsó és felső Löverekben. A Lövér Szálló sarkát bomba vitte el. 19-én a téglagyárak kaptak bombatalálatokat. Vö. Sz. 1995, 327—338. o.

Vasútunk forgalmát és üzemszolgálatát ellenőrzi a 1054. sz. vp. parancsnokán kívül Sümeghy Adorján m. kir. alezredes úr, a H. M. részéről kirendelt katonai parancsnok, aki december 12-én kezdte meg működését. Ezenkívül ellenőrzést gyakorol a Sopronban székelő német katonai vasutas alakulat parancsnoksága és személyzete (Feldeisenbahnabteilung) is.

Tisztelettel jelentjük végül, hogy felelősségünk és kötelességünk tudatában úgy vezetőségünk, szakközegeink, mint személyzetünk mindent elkövet, hogy állomásunkat ért súlyos rombolással járó üzemzavart — dacára az időközben beállott és a munkát nehezítő téli időjárásnak — a rendelkezésre álló eszközökhöz képest az emberileg lehető legrövidebb idő alatt megszüntessék.

Sopron, 1945. évi január 9-én

Mély tisztelettel:

Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút

üzletigazgatósága

Dr. Hartmann sk.

m. kir. kormányfőtanácsos, igazgató”

Az 1944. december 6-i bombázásról és következményeiről a GYSEV ügyvezetése részvényeseinek is beszámolt: „... a folyó hó (december) 6-án Sopront ért ellenséges bombatámadás alkalmával Sopron állomásunk, valamint az üzletigazgatósági épület is súlyos károkat szenvedett. A személyzet közül hatan áldozatul estek a bombatámadásnak. Az állomási vágányzat tizenkét helyen felszakítottatott, a raktárépület, műhely, motorszín és fűtőház megrongálódott. A legnagyobb kárt a műhely szenvedte. A felvételi épület csak könnyebben sérült meg. Nyolc mozdony és mintegy 300 kocsi — köztük sok idegen — megrongálódott, illetve elpusztult. A rombolást fokozta az állomáson kirakott öt kocsi különféle katonai lőszer, melynek sorozatos robbanása 7-én reggelig tartott. Emiatt a helyreállítási munkálatokat csak 7-én lehetett teljes erővel megindítani.

Az üzletigazgatósági épület északi részének mind a három szintje kiégett, minek folytán az üzletigazgatóság vezetőjének⁵⁷, valamint a forgalmi osztály és pályafenntartás hivatalos helyiségei tönkrementek. Emellett az egész épületben az ajtók és ablakok kivétel nélkül megrongálódtak.

Tekintettel a fenti károkra és a rendkívüli viszonyokra az üzletigazgatóság vezetője a Sopronban tartózkodó m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi, valamint m. kir. pénzügyminiszter úrtól 1 500 000,— pengő hitelkeret rendelkezésre bocsátását kérte a Magyar Általános Hitelbank soproni fiókjánál, aminek megadása kilátásba is helyeztetett...⁵⁸

Sopron és Hegyeshalom egyidejű bombázásával a szövetségesek — ha átmenetileg is — elérték céljukat; jelentős zavart okoztak a határszéli határforgalomban. Mire az átmenő forgalom mindkét vasútállomáson többé-kevésbé helyreállt (Sopron: 1945. december 9.), addig december 12-én Wien Ostbahnhof, Achau és Parndorf (repülőtér)

⁵⁷ Dr. Hartmann Jenő m. kir. kormányfőtanácsos, igazgató (1883. 02. 09. — 1965. 04. 27.; a GYSEV-nél: 1904. 09. 01. — 1951. 12. 31.)

⁵⁸ Jegyzőkönyv a GYSEV igazgatóságnak Budapesten, 1944. évi december hó 14-én délelőtt 11 órakor tartott 316. számú üléséről. 8. napirendi pont: „Jelentés a Sopront ért bombatámadás okozta károkról”.

bombázásával Bécsnél akasztották meg ismét a kelet—nyugat irányú hadiforgalmat. A FHÉV vonaláról Parndorf állomás (Neusiedlben egy kórházvonalat, míg Mönchhofon egy kiürítési vonat rekedt), míg a soproni MÁV-vonalon Wiener Neustadt nem tudott vonatokat átvenni Bécs bombázása miatt. Csornán a MÁV akart 3 vonatot a GYSEV-nek átadni. A vonalon és Sopronban a vonatok összetorlódtak.

A GYSEV 1945 januárjától már csaknem kizárólag hadi- és menekülőforgalmat bonyolított le⁵⁹. Az evakuáló szerelvények mellett jelentős élőállat és gabonaszállítmányok, valamint a Nagykanizsa körüli olajmezőkről származó olaj hagyta el nyugat felé az országot. 1945 decemberében/januárjában a MÁV több javításra szoruló mozdonyát is kiléptették Sopronnál a Német Birodalom még működő járműjavítói felé. Ellenkező irányba 1945. február 7-étől a Sopron—Csorna—Pápa, ill. Sopron—Győr útvonalon utánpótlás, csapat és páncélosokat szállító szerelvények haladtak⁶⁰ német mozdonyokkal és személyzettel. A „Pfeil” fedőnevű szerelvények⁶¹ közlekedésének akadályozása érdekében február 15-én szőnyegbombázás érte Wiener Neustadtot, Marz-Rohrbachot, Mattersburgot, a Sopron—Wiener Neustadt vasútvonalat és Bécset. Már csak napok kérdése volt, mikor kerül megint a soproni pályaudvarokra a sor. A bombázások miatt ismét sok vonat torlódott össze Sopronban és Sopron előtt. 17-én éjjel, miután Wiener Neustadtban két vágányt helyreállítottak, ismét megindultak a „Pfeil” fedőnevű vonatok az ország belseje felé.

Az 1945. február 21-i légitámadás során egy hullámban támadó 7 gép 13 óra 45 perckor kilenc bombát dobott a GYSEV soproni állomására. A bombák azonban jelentős károkat okoztak. Az állomás kijáratí váltóit Ebenfurth, ill. Sopron Déli irányba egy nagy bomba a vízház előtt robbanva teljesen tönkretette. A telitalálatot kapott (4 bomba) mozdonyszerelvény újabb 4 mozdony vált használhatatlanná. A déli vasúti vonalra is két bomba esett a mozdonyszerelvény mellett. Elpusztult az áruaktár és az alatta berendezett óvóhely is. Vasutas áldozat nem volt. Még aznap 23 órakor a IV., míg február 22-én hajnali 3 órakor már a III. vágányra be lehetett járni. A forgalom alig 10 órán át szünetelt.

Sopron vasúti berendezéseit 1945. március 4-én érte a legsúlyosabb légitámadás⁶². A több hullámban támadó mintegy 200 repülőgép 13.40 és 14.25 között a vágóhíd melletti vasúti hídtól kezdődően módszeresen végigbombázta a GYSEV-állomás (92 bomba) mellett Sopron Déli állomást is egészen az ágfalvi kijáratí váltókig (280 bomba). A Déli pályaudvaron nyolc mozdony, két motorkocsi, több mint 200 vasúti

⁵⁹ A német hadvezetés 1945. 01. 13-i parancsa alapján 1945. 03. 01-ig a 6. SS páncélos hadsereg (Josef Dietrich) 42 különböző egységét helyezte át az északi, ill. a nyugati hadszínterekről a déli hadseregsoporthoz (Heeresgruppe Süd — Wöhler tábornok). Ezek közt volt az 1., 2., 9. és 12. SS páncélosadosztály, valamint a 16. SS páncélgránátos hadosztály és a 356. gyalogos hadosztály. A csapatokat 47 vonattal hozták Magyarországra. Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, IV. kötet 1944. 01. 01. — 1945. 05. 22.

⁶⁰ A német hadvezetés a 6. SS páncélos hadseregét vonultatta át Bécsújhegy—Sopron útvonalon a Wehrmacht 1945. 03. 06-án induló utolsó nagyobb szabású magyarországi „Tavaszi ébredése” (Frühlingserwachen) hadműveletéhez, amellyel a Balaton és a Velencei tó közötti szakaszon az előretörő 3. Ukrán Front csapatait kívánták a Duna bal partjára visszaszorítani. Ugyancsak ezen a napon indult meg az ún. Dráva-fronton a „Erdei ördög” (Waldteufel) hadművelet a Duna—Száva—Dráva háromszögben.

⁶¹ Naponta 5 710 katonára és 13 610 t hadianyagra.

⁶² Ugyanezen a napon az USAAF 560 gépe a németországi Ulmet is bombázta. Vö. Ssz. 1995, 237—338. o.

kocsi, kb. 4 000 fm vágány, a fűtőház, kereskedelmi és forgalmi létesítmények pusztultak el.

„... Sopron állomásban 11 épület, Sopron-Marha p. u.-on 1 db épület súlyosan, Sopron p. u.-n 2 db épület, a 18 sz. őrház, Sopron Marha p. u.-n a 19 sz. őrház könnyebben rongálódott meg. Sopron Déli pályaudvaron az alépitmény, felépitmény az Ágfalva felőli bejáratú lóra kivételével az állomás teljes szélességében, a Szombathely felőli bejáratig jól irányzott tömeges szőnyegbombázás következtében teljesen elpusztult. A 322—323 szel.-ben a 18. őrháznál az útátjáró 40 vgf m hosszban pusztult el. Sopron—Marha pályaudvaron teljes hosszban és szélességben, szőnyegbombázás következtében elpusztult.”⁶³

A GYSEV állomásáról a nagyriadó és a tényleges légitámadás között kimenekítettek 8 mozdonyt Harka—Kópháza felé. A helyreállítási munkákra jellemző, hogy március 5-én már 492 katona és pályafenntartási munkaerő dolgozott legalább egy átmenő vágány szabaddá tétele érdekében. 7-én már 2 050 ember takarította el a romokat. Az első — jellemző módon — bauxittal megrakott vonat, amely Harka—Kópháza felől március 8-án 10 óra 40 perckor érkezett, 9-én hajnalban (0 óra 25 perc) hagyta el Ebenfurth felé Sopron.

A GYSEV soproni üzletigazgatóságának Mátyás király utcai épülete az 1944. december 6-i tűzvész⁶⁴ után most kapott közvetlen találatokat. „... az épület Csengery utcai frontját két telitalálat és a főlépcsőházat egy telitalálat érte amerikai bombáktól, az épület Csengery utcai frontját három orosz bombatalálat érte, a Mátyás király utcai front fele a padlásig felégett, a Deák téri front fele a II. em.-ig felégett belső tűz folytán. ...”⁶⁵ A kár mértéke 50%-os volt.

A GYSEV ügyvezetése részvényeseinek az 1944/45 üzletéről megbízható adatokkal már „nem szolgálhatott: „Az elmúlt üzletévben (1944) is vasútunk forgalmának alakulása és üzemvitelének teljesen a háborús helyzet és az összeomlást megelőző események befolyása alatt állott. A forgalom mikénti alakulása tekintetében ez alkalommal nem adhatunk számszerű adatokat, mert a statisztikai anyagunk a soproni üzletigazgatósági épület bombázása folytán teljesen elpusztult. A személyforgalom tekintetében jelentjük, hogy az utasforgalom az egész éven át folyton emelkedett és az év utolsó három hónapjában, főleg az ország keleti részének kiürítése miatt, eddig nem tapasztalt mérvet öltött. Az áruforgalomban a polgári forgalom fokozatosan csökkent, ellenben a hadiforgalmi szállítások emelkedtek.”⁶⁶

⁶³ 200/1945 ü. i. alatti 4. számú kárjelentés: „Kárjelentés az 1945. évi március hó 4. napján a fenntervezett szolgáló hely ellen intézett ellenséges légitámadás körülményeiről és hatásairól.” Sopron, 1945. 03. 10. — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

⁶⁴ A légnyomás következtében az üzletvezetőség épületének egyik lakásában összedőlt egy kályha, amitől egy emelet teljes egészében kiégett. Az üzletvezetőség ideiglenesen a Teológia épületébe költözött.

⁶⁵ A/1 és A/2 űrlap a lakóházak háborús sérültségének bejelentésére és a helyreállítás anyagszükségletéről — GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

⁶⁶ A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1944. üzletéről. Rötting—Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1945.

6. Összegzés

Győr 1945. március 25-i és Sopron 1945. április 1-jei eleste után a GYSEV vonalának utolsó állomásaként Ebenfurth 1945. április 2-án került orosz kézre. Az orosz csapatok bevonulása előtt a német robbantó csapatok 1945. március 25. és 31. között Győrtől Ebenfurthig és Celldömöktől Pandorfíig a pályát és járműveket módszeresen elpusztították. Győr állomáson az épületeket, a vonalon úgyszólván az összes hidat és állomási vágányzatot, főleg a váltókat felrobbantották.⁶⁷ Az 1945 elején rendelkezésre álló 33 darab mozdonyból a bombatámadások, robbantás és vonatból kilövés következtében megsérült 14 darab, amelyek közül: helyre nem állítható 8 db és javítható: 6 db volt. A GYSEV 8 darab 2 tengelyes motorkocsija kisebb-nagyobb mértékben mind megsérült. 1946-ban 3 darabot a hozzá tartozó egy-egy pótkocsival újjáépítettek. A két 4 tengelyes gyorsmotorkocsi kijavítása 1946, ill. 1947-ben fejeződött be. Az 50 darabos személykocsiparkból a háborús károk miatt 9 darabot selejtezni kellett. 1946 során 10 darabot a GYSEV műhelye kijavított. A teherkocsik nagy része a háborús cselekmények következtében elveszett, vagy eltűnt, a megmaradtakból 1946-ban 27-t kijavítottak, 6 darabot pedig újjáépítettek.

Az orosz csapatok bevonulása előtti hetekben a GYSEV vonalán összetorlódott menekítésre hozott vasúti gördülőanyag a forgalom megindításakor komoly gondokat okozott, mivel szinte az összes rendelkezésre álló vágány tele volt üzemképes, vagy roncs vasúti kocsival. 1945. május 12-én Mekszikópuszta vontatóvágányán 239 kocsi és roncsot írtak össze. Ezeknek egy része olyan állapotban volt, hogy számukat és cégjelüket sem lehetett megállapítani. Egy részük a Hanság-csatorna felrobbantott hidján túl volt, így ezeket csak a hid ideiglenes helyreállítása után lehetett kihozni onnan. A MÁV több részletben vitt el innen kocsikat, de 1947. március 31-én még mindig 143 kocsi állt Mekszikópusztán. Ugyancsak nagymennyiségű kocsironcsot, kocsit tároltak a csapodi vontatóvágányon is. 1949-ben még 64 kocsi állt Csapodon, 14 Baumgartenben, 7 a nagycenki iparvágányon, 20 a kőszegi vonalrészén és 60, legnagyobb részt kiégett roncs a fertőbozi erdei vágányon. 1950-ben és 1951-ben a MÁV daruskocsival szedte fel a saját kerekein nem továbbítható roncsokat.

A GYSEV és a FHÉV teljes háborús kára 22 millió 1938. évi aranypengőt tett ki. A GYSEV soproni pályaudvara 80%-ban, míg a MÁV Sopron Déli állomása 100%-ban pusztult el. A GYSEV pályafenntartási osztálya által 1947. szeptember 1-jén összeállított „A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút vonalán beállott háborús károk”⁶⁸ részletesen felsorolja a magyar és az osztrák vonal állomásain, megállóhelyein, a pályában, a műtárgyakban stb. bekövetkezett háborús károkat és azok helyreállítási költségeit. A magyar és osztrák vonal teljes helyreállítási költségét a szakemberek 16 696 050,—Ft-ban határozták meg.

A visszavonuló német robbantóalakulatok által okozott pusztulás gyors helyreállításának volt köszönhető, hogy 1945. május 6-án megindulhatott a menetrend

⁶⁷ Jegyzőkönyv a GYSEV-igazgatásnak Budapesten, 1945. június hó 20-án délelőtt 11 órakor tartott 318. számú üléséről. 3. napirendi pont: „Jelentés a vasútvonalak helyzetéről”.

⁶⁸ GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény

szerinti forgalom Sopron és Celldömölk között⁶⁹. Május 14-étől Sopron Déli és Wiener Neustadt között indulhatott meg a forgalom⁷⁰. Június 28-án a GYSEV 204 pályaszámú mozdonyából és 2 Cn III. osztályú személykocsiból álló vonattal vonalmegnyitási különmenet volt Sopron és Kóny között, amelyen a rendőrség, a megye, a pártok, a Nemzeti Szövetség, a vasútigazgatóság, munkások és Kapuvár község képviseltette magát. Július 4-én a 15/14 sz. vonatpárral végre megindulhatott a személyforgalom Sopron és Csorna között. Július 20-án már Eneséig és augusztus 10-én a győri Rába-hídig lehetett menetrend szerint utazni. 1945. november 30-án járt be először GYSEV-személyvonat Győrbe. Osztrák oldalon az első tehervonat 1945. december 22-én ért Ebenfurthba, az első személyvonat pedig 1946. március 4-én. Utolsóként 1946. június 4-én a FHÉV osztrák vonalrészén indult meg a forgalom⁷¹.

Szövetséges légitámadások a GYSEV és a FHÉV ellen⁷²

1943. 08. 13. Wiener Neustadt bombázása (első átrepülés Sopron és egyben Magyarország felett).
 1943. 08. 17. Titkos megállapodás (Magyarország elősegíti a németországi hadicélok elleni légitámadásokat végrehajtó szövetséges légierők átvonulását Magyarország felett).
 1943. 11. 28.—12. 01. Teheráni konferencia: célpontként kijelölik Budapest/Csepel és Győr hadiiparát, valamint a dunántúli olajfinomítókat.
 1944. 04. 13. Győr (repülőtér és Waggongyár): 532 halott és 1 132 sebesült (15. USAAF). — Győr—Ikrény közötti 34—35. szelvénynél lezuhant gépek.
 1944. 04. 22. Győr-GYSEV állomás (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás).
 1944. 04. 23. Eszterháza—Pamhagen közötti 560—561 szelvény (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás).
 1944. 05. 24. Légiharc Sopron és Szombathely légtérében (15. USAAF)
 1944. 06. 13. Győr és Ikrény közötti 55/56. sz. szelvényben gyújtófiolák,
 1944. 06. 26. Győr-GYSEV állomáson károk. Rábapatoná — 143/146 sz. szelvényben károk.
 1944. 07. 02. Győr MÁV-rendező (15. USAAF) bombázása.
 1944. 07. 09. 399+56 sz. szelvényben (Szár föld mellett): 82. sz. GYSEV vonat megtámadása.
 1944. 08. 09. Győr (repülőtér, ágyúgyár, Waggongyár) (15. USAAF),
 1944. 08. 22. Csorna (15. USAAF),
 1944. 09. 20. Győr (Waggongyár) (15. USAAF) megtámadása. A MÁV-létesítményekben bekövetkezett rombolások miatt 1944. 09. 22. és 26. között a Bécs—Budapest közötti gyorsvonat Wien—Sopron—Csorna—Pápa—Kisbér—Komárom—Budapest útvonalon közlekedett.
 1944. 10. 07. Győr (15. USAAF),
 1944. 10. 12. Győr (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás); alacsony vadászgépes légitámadás),
 1944. 10. 13. Győr (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás). Kapuvár (15. USAAF), Bük(15 USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás a vasútállomáson várakozó szerelvény ellen), Kóny—Enese (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás), Pinnye: 72. sz. tehervonat elleni támadás.
 1944. 10. 21. Győr (15. USAAF),

⁶⁹ Az első, szovjet utánpótlást szállító vonat a Kenyeri-Rábakecskéd állomás melletti felrobbantott Rába-híd újjáépítése (fa hídprovizórium) után 1945. április 8-án indult Celldömölkre és két nappal később 10-én érkezett Sopronba.

⁷⁰ A Nagykanizsa—Szombathely—Sopron vonalon a forgalom már 1945. május 1-jétől megindult. A Rák-patak tönkrement hídja miatt a vonatok végállomása Sopron GYSEV-állomás volt.

⁷¹ A Hanság-csatorna hídjának helyreállítását követően.

⁷² Forrás: Pataky/Rozsos/Sárhidai: Légi háború Magyarország felett; GYSEV ügyiratok

1944. 11. 01. Győr (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás), Kapuvár (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás), Vitnyéd—Csermajor (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás), Ágfalva (15. USAAF egy gépe 7 bombát dobott a községre).
1944. 11. 14. Győr—„Ganz”-vágány (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás).
1944. 11. 17. Győr (15. USAAF),
1944. 11. 19. Győr (15. USAAF),
1944. 12. 02. Győr (15. USAAF),
1944. 12. 06. Sopron (15. USAAF), Nagycenk (15. USAAF),
1944. 12. 17. Győr (15. USAAF),
1944. 12. 18. Sopron (15. USAAF) bombázása.
1944. 12. 19. Sopron (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás).
1944. 12. 24. Győr (15. USAAF),
1944. 12. 26. Celldömölk (15. USAAF),
1944. 12. 29. Celldömölk—Vönöck közötti pályaszakaszbombázása.
1945. 01. 04. Győr (szovjet légierő),
1945. 01. 16. Győr (szovjet légierő),
1945. 01. 19. Győr (15. USAAF),
1945. 02. 04. Győr (szovjet légierő),
1945. 02. 16. Győr (szovjet légierő),
1945. 02. 19. Győr (15. USAAF),
1945. 02. 20. Győr (15. USAAF), Petőháza (cukorgyár, szovjet vadász),
1945. 02. 21. Sopron (15. USAAF) bombázása,
1945. 02. 22. Győr—GYSEV, Pinnye,
1945. 02. 26. Sopron (15. USAAF),
1945. 03. 04. Sopron (15. USAAF)⁷³ bombázása,
1945. 03. 18. 56. sz. őrház és Baumgarten között szovjet légierő zsákmányolt német gépekkel (13.50—14.45) megtámadta a 9223. sz. Wehrmacht ukrán munkásvonatat (32 halott). Sopron Déli: szovjetek alacsony támadással kilöttek (18.55—19.55) egy tolató mozdonyt (1 halott 4 sebesült).
1945. 03. 25. Csorna (szovjet légierő),
1945. 03. 27. Csorna (szovjet légierő),
1945. 03. 28. Eszterháza (szovjet légierő), Sopron (szovjet légierő), 20.00 óra,
1945. 03. 29. Sopron (17. szovjet légihadserég), 01.15 óra, ill. 13.45 óra támadása.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Kubinszky Mihály:

A Károly kilátó ismét a Soproni Városcsépítő Egyesületé

Sopron város önkormányzatának közgyűlése 1996. március 26-án döntött a Károlymagaslat kilátótorny tulajdonjogáról és egyhangúan úgy szavazott, hogy az kerüljön vissza a Soproni Városcsépítő Egyesület tulajdonába.

Jeles esemény ez Egyesületünk életében. Eszmeileg és de facto egyaránt. Az Egyesület egyik legjelentősebb volt ingatlan vagyontárgyának a visszaszámaztatása a város részéről a városért szeretettel és lelkesedéssel tevékenykedő tagság megbecsülését, elismerését jelenti. Az Egyesület és tagsága köszönettel méltányolja ezt

⁷³ Sopront a felsorolt időpontokon túlmenően 5 ízben egy-egy gép támadta.

a tényt. A jóleső érzést, amit az egyhangú szavazat jelentett számára, igyekszik a jövőben is a város érdekében végzett munkára váltani.

A 60 éves épületen sebet ütöttek az elmúlt évtizedek „idegen uralma” idején elhelyezett vezetékek és antennák, az idő is rágott rajta. A javítások és karbantartások összegei meghaladják az Egyesület jelenlegi anyagi képességeit, ezért a kilátótornyot bérbe, illetve használatba kívánja adni. A lehetséges üzemeltető a környező erdőterületeken gazdálkodó Tanulmányi Erdőgazdaság, melynek szép fejlesztési terveibe beleillik a Károlymagaslat idegenforgalmának kulturálttá alakítása. Egyesületünk a kilátó egyik helyiségében, illetve a kilátótorny tövében levő épületben természeti kiállításokat kíván helyezni, s ezzel az épületet felújító munkához megfelelő kiegészítést fog nyújtani.

Az Egyesület tagsága egy a városát tisztelő és megbecsülő családias közösség. Célunk, hogy ez az épület fűzze szorosabbra a tagság emberi kötelekeit is. Ennek inkább jelképes, mégis a hovatartozandóságot hangsúlyozó megnyilvánulása, hogy az Egyesület tagjai a jövőben díjmentesen látogathatják saját épületüket. És vigyázni is fognak rá.

Winkler Gábor:

Kilátótorny Sopron felett A Károly kilátó építéstörténete

„Régi terv valósul meg a közeli hetekben: megépül az új károly-magaslati kilátótorny modern formában, vendéglővel, turistaszobákkal, erkélyekkel, kilátókkal. Egy idegenforgalmi nevezetessége készül Sopronnak, a remek szép Károly-magaslat tetején” — tájékoztatta a Soproni Hírlap olvasóit 1935 júniusában¹: „a munkások már lehodták a régi megszokott tornyot, hogy helyére felépítsék az új, ragyogó, modern kilátótornyot”. A kőtornyot kerek hatvan éve, 1936. június 14-én, ünnepélyes keretek között adták át rendeltetésének². Építésének története Sopron legújabbkori építészetének fontos eseménye volt: megérdemli, hogy az évfordulón felelevenítsük megvalósulásának fontosabb mozzanatait.

A Sopront koszorúzó magaslatokon az 1870-es évektől kezdve egyre—másra létesültek kilátótornyok. A legkorábbiak egyike a Károly-magaslat volt (1876), melynek megvalósítási költségeit nagyjából Romwalter Károly nyomdász és társai fedezték³. Az 1890-es években Gloriettet emeltek a Vashegyen, a Várhelyen pedig menedékházat építettek kis toronnyal (1885). „Ezekhez csatlakozott 1900-ban az Ultra-hegyi” — számolt be a Soproni Városszépítő Egyesület évkönyve⁴. A Muck kilátó a Nyíresen 1905-ben épült fel szilárd alépitménnyel, faszervezetű, magas, karcsú

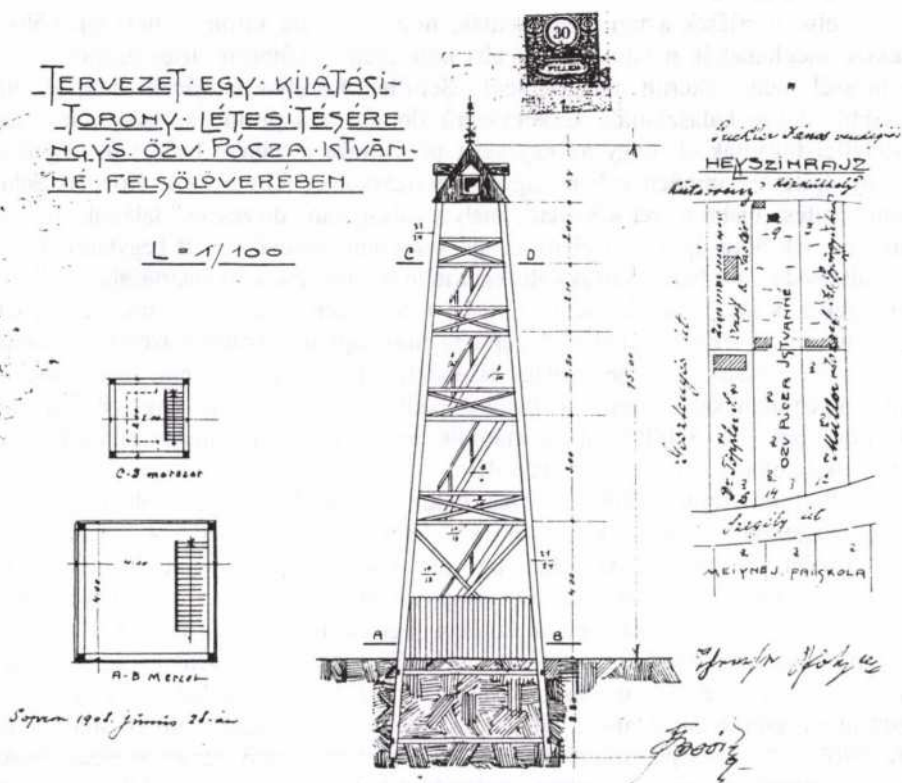
¹ Soproni Hírlap: „Csökkentek a kilátásaink”, 1935.

² Soproni Hírlap: 1936. június 16., 3. p.

³ Kubinszky M.: Régi soproni látképek. Sopron, 1994. 114—119. p.

⁴ Soproni Városszépítő Egyesület Évkönyve 1869—1929. (továbbiakban: Évkönyv) Sopron 1929, 60. p.

toronnyal⁵. De nemcsak a város közönsége számára emeltek kilátótoronyokat: a Lőverekben több magánkilátó is épült: közülük özv. Pócza Istvánné „kilátási torony tervezete” rajzát a levéltár őrzi: a karcsú, magas, sátozottós építmény terveit Boór Nándor készítette 1908-ban⁶.

Boór Nándor kilátótervezete 1908-ból

A toronyokat kivétel nélkül fából ácsolták: érthető, hogy eredeti formájukban már egyikük sem létezik. Az időjárás viszontagságai következtében állapotuk gyorsan romlott, javításuk, karbantartásuk jelentős összegeket emésztett fel és nagy figyelmet, szakszerű munkát kívánt. A Károly-kilátó helyreállításának kiadásai is gyakran terhelték a Városszépítő Egyesület költségvetését: érthető volt tehát a tagok lelkesedése, amikor 1896-ban dr. Printz Ferenc elnök állandó kilátó építését javasolta a Károly-magaslaton, a meglévő fatorony helyén. Sietve építészeti pályázatot írtak ki: a pályaművek közül aztán Schiller János tervét javasolták felépítésre⁷. Jellemző a kor közízlésére, hogy nem csupán kilátó és menedékhely létesítésére gondoltak: a

⁵ Kubinzky M.: i. m. 119. p.

⁶ Soproni Levéltár 1908. június 28-án beadott építési engedélyezési terv.

⁷ Szabó J.: A Soproni Városszépítő Egyesület története 1869–1984. Sopron 1984. 21. p.; Évkönyv 60–61. p.

pályázóknak feltételként írták elő a létesítendő kilátóhoz csatlakozó „romutánzat” megtervezését is, mely úgymond „az egész környék képét regényessé tette volna”. Schiller János pályaterve mindenben megfeleltetett e követelményeknek: nyertes tervét közszemlére bocsátották és gyűjtést indítottak az építéshez szükséges költségek előteremtése céljából.

Az első becslések aztán megmutatták, hogy a szilárd torony építésének költségei messze meghaladják a fatorony építési költségeit: a kőtorony létesítésének árát így gyűjtéssel nem sikerült előteremteni. Schiller Károly-kilátójának megvalósítását későbbi időkre halasztották. E kényszerű döntést a soproni városszépítők azzal a feltétellel fogadták el, hogy az egyesület pénztárába évenként befolyt összegekből a torony építésére minden évben nagyobb pénzösszeget félretesznek. Közben Schiller János építész újabb tervet készített⁸, melyet túlságosan „díszesnek” találtak; félt, hogy a sok apró építészeti elem az idő viszontagságainak kitett hegytetőn gyorsan meghibásodik és a helyreállítás költségei még a fatornyok karbantartásához szükséges összegeket is meghaladják. Schiller újabb tervét ezért elvetették. Sajnos ezt a tervet mindmáig nem sikerült fellelni. Az építész más soproni alkotásait azonban ismerjük⁹: ezek a késő historizmus jellegzetes elképzeléseit követik; tömegük igen változatos, hangsúlyozottan szoborszerű, felületüket pedig finom rajzú, gazdag, vibráló hatású díszítés vonja be. Schiller János második tervjavaslatában minden bizonnyal ilyen jellegű kilátótorony építésére tett javaslatot.

A Soproni Építő Bank 1901-es bukása hosszabb időre elodázta a szilárd építőanyagokból emelt kilátó-torony létesítésének ügyét. A Károly-kilátó megvalósítására szánt összegeket ugyanis ennél a pénzintézetnél gyűjtötték: a csődeljárás során a Városszépítő Egyesület csupán a letétbe helyezett pénz töredékét kapta vissza. Végül 1902-ben a korábbi helyen ismét csak faszerkezetű tornyot építettek. Az építményről több fotó és levelezőlap-ábrázolás is fennmaradt¹⁰. A torony három egymás feletti, nyolcszög alaprajzú erkélyét a sarkokra helyezett, öles faoszlopok támasztották alá; a látogatókat fából készült, sűrű, átlós rácsháló védte a kieséstől. A torony lapos sátorfedést kapott, ívesen emelkedő, barokkos élgerendákkal, hegyes toronycsúccsal, a szabad nyílások felett fióktetőkkel. A kilátó – a késő historizmus épületideáljának megfelelően – festői kompozíció volt, finoman formált, áttetsző részletekkel, gazdag, csipkézett körvonalakkal.

1918-ban ismét napirendre került a toronyépítés: a költségek fedezésére most részjegyeket bocsátottak ki, a város önkormányzata pedig ingyen fát, követ és homokot ajánlott fel az építkezéshez¹¹. A terveket Kunt Mihály építész készítette, aki gipszmodell bemutatásával igyekezett igazolni elképzeléseinek helyességét¹². Az építkezés mégsem indulhatott meg, hiszen többek javaslatára tartalékolták a pénzt azokra az időkre, amikor az építőanyagok ára csökken. Az építőanyagok ára azonban később sem mérséklődött, az építkezési alapra összegyűjtött pénz ellenben a várakozás alatt, a gyors infláció hatására elértéktelenedett.

⁸ Évkönyv 61. m.

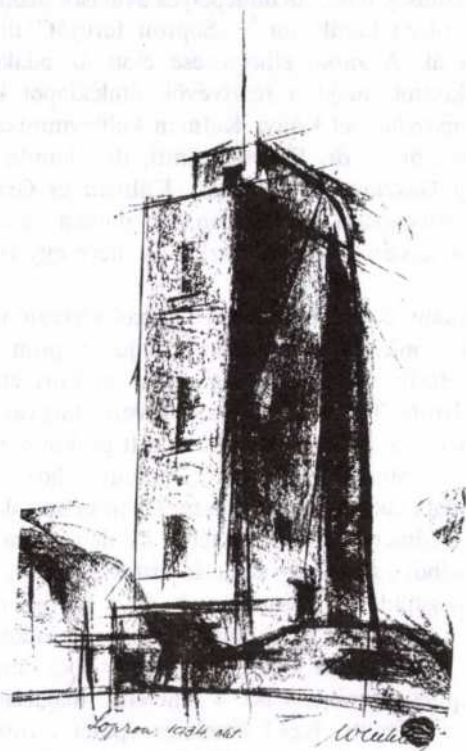
⁹ Winkler G.: Sopron építészete a 19. században. Bp. 1988. 142–148. p.

¹⁰ Szabó J.: i. m.: 19. p.

¹¹ Évkönyv 92. p.

¹² Évkönyv 92. p. 1. jegyzet

A károly-magaslati, szilárd anyagú torony építésének gondolata az első világháború utáni években sem merült feledésbe: 1923-ban kisorsolták a Károly kilátó építésére jegyzett részjegyek első 1/25-öd részét¹³ és hamarosan ismét elindult a tervezés is. Az 1902-ben épített fatorony időközben ismét életveszélyessé vált: a szilárd anyagú torony építése többé nem tűrt halasztást. A Városszépítő Egyesület az akkori idők szokása szerint tervpályázatot hirdetett megfelelő elképzelések beszerzésére.¹⁴ A

Winkler Oszkár: A Károly kilátó tervvázlata 1934-ből

pályázatot helyi szakember, Winkler Oszkár építész nyerte, akit ezután megbíztak az engedélyezési tervek elkészítésével: az időjárás viszontagságainak és az erős szélnek kitett magaslat egy sor bonyolult statikai számítás és ellenőrzés elvégzését is megkövetelte: ezeket ugyancsak a felelős építész tervező végezte el.

A régi fatorony bontása¹⁵ után a nagyméretű épület bámulatosan rövid idő alatt, 1935 őszére felépült. A toronyhoz szükséges kőanyag biztosítására a Ritzingi úti kőbányától sínpályát építettek ki: ezen lovas vontatású csillék segítségével hordták fel a

¹³ Évkönyv 105. p.

¹⁴ Szabó J.: i. m.: 43. p.

¹⁵ Soproni Hírlap, 1935. június 19.

követ az építkezés színhelyére. Az építéshez a város közönsége ötezer pengő értékű kő- és faanyagot adományozott és a törvényhatóság további húszezer pengő kölcsönrel is támogatta az építkezést. A hiányzó összeg előteremtésére a Városszépítő Egyesület sorsjátékot rendezett, mely közel három ezer pengővel gyarapította az építkezéshez felhasználható pénzalapot — számolt be az 1935. május 29-i közgyűlésen Chiodi Károly választmányi tag¹⁶. A soproni műkedvelő színészek április 7-i két előadásuk bevételét ajánlották fel a Károly kilátó építésére¹⁷. A kilátót még 1935 őszen megnyitották a nagyközönség előtt, az ünnepélyes avatásra azonban csak közel egy év múltán, 1936. június 14-én került sor¹⁸. „Sopron tornyát” dr. Heimler Károly, az egyesület elnöke adta át. A zárkő elhelyezése előtt az adakozó soproni polgárok aláírták az alapító okiratot, majd a résztvevők emléklapot kaptak ajándékba. Az alapkövet egy-egy kalapácsütéssel Kánya Kálmán külügyminiszter és a közreműködő polgári egyesületek vezetői — dr. Brunner Emil, dr. Heimler Károly, Told Dezső, Östör József, Thirring Gusztáv, dr. Szilvássy Kálmán és Gráf Samu — zárták le megfelelő jelmondat elhangzása kíséretében. A munka résztvevői emléklapok kaptak: közöttük volt a tervező Winkler Oszkár is; neve egy csapásra ismertté vált a városban.

Winkler Oszkár néhány évvel korábban, 1930-ban szerezte meg építész oklevelét a Budapesti Műegyetem műszaki osztályán, majd Sopron város ösztöndíjával, vendéghallgatóként a Berlin Charlottenburgi Műszaki Egyetemen tanult, ahol Hans Poelzignél a tervezés, Bruno Tautnál a településtervezés tárgyát vette fel. Olaszországi tanulmányútja és budapesti statikus irodákban töltött gyakorló éveit követően 1934-ben tért vissza szülővárosába¹⁹. Sikeres pályaműve juttatta hozzá első középületének megtervezéséhez. Feladatának megoldásához merőben új szemlélettel, a korai modern építészeti megoldások eredményeinek ismeretében kezdett hozzá.

A tervezés stádiumából egy tömegvázlat és érdekes papírmmodell fényképfelvételei maradtak ránk²⁰; a megépült építmény terveit és a tartószerkezeti számításokat a Soproni Levéltár őrzi²¹. A modell és az engedélyezésre beadott, végleges terv között néhány apró, de a kompozíció egésze szempontjából mégis fontos változást fedezhetünk fel. Az építész korábban fsz+4 emeletes, magasabb tornyot tervezett: a modell azonban már a felépült, fsz+3 emeletes épület formáját mutatja. A kilátó alaprajza látszólag igen egyszerű: maga a kilátótorony magas, négyzet alaprajzú, 5,60 x 5,60 méter alapterületű, szabályos téglatest, mely 9,60 x 14,50 méter befoglaló méretű, kő támfalakkal határolt talapzaton áll. Főbejárata a város felé néz: a fekvő formájú, felfelé keskenyedő kapunyíláshoz termésköböl rakott előlépcső vezet, mely teljes szélességében kitölti a két oldalsó támfal közötti helyet; a podeszt várossal ellentétes oldalán földszinti terasz kapott helyet, a torony oldalára szerelt, egyszerű padokkal.

¹⁶ Soproni Hírlap: A Városszépítő Egyesület 482 új taggal gyarapodott. 1935. május 7.

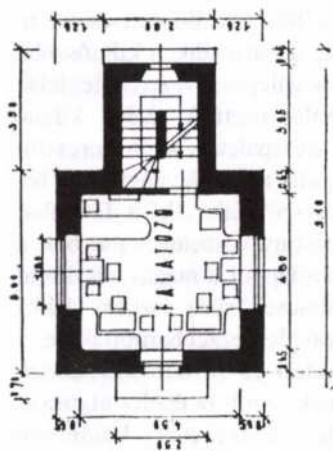
¹⁷ Soproni Hírlap, 1935. április 7.

¹⁸ Soproni Hírlap, 1936. június 16. 3. p. Ünnepélyes keretek között átadták rendeltetésének a Károly-várat.

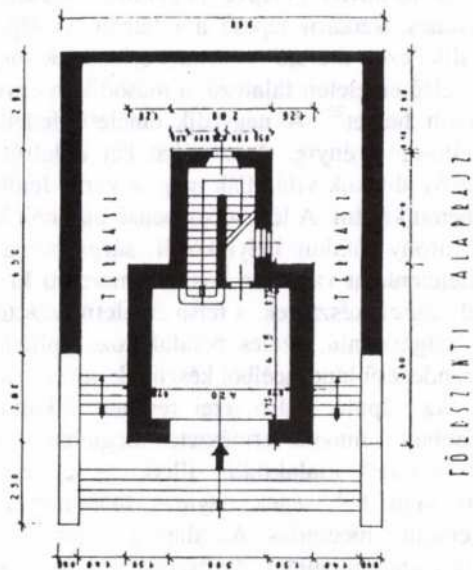
¹⁹ Dr. hc. dr. Winkler Oszkár életműve (1907–1984). Építés—Építészettudomány XIX. 1—2. 267. p.

²⁰ A munkaközi szénrajzot az OMvH Építészeti Múzeuma őrzi: s papírmmodell fotóit Winkler Oszkár hagyatékában találtuk meg.

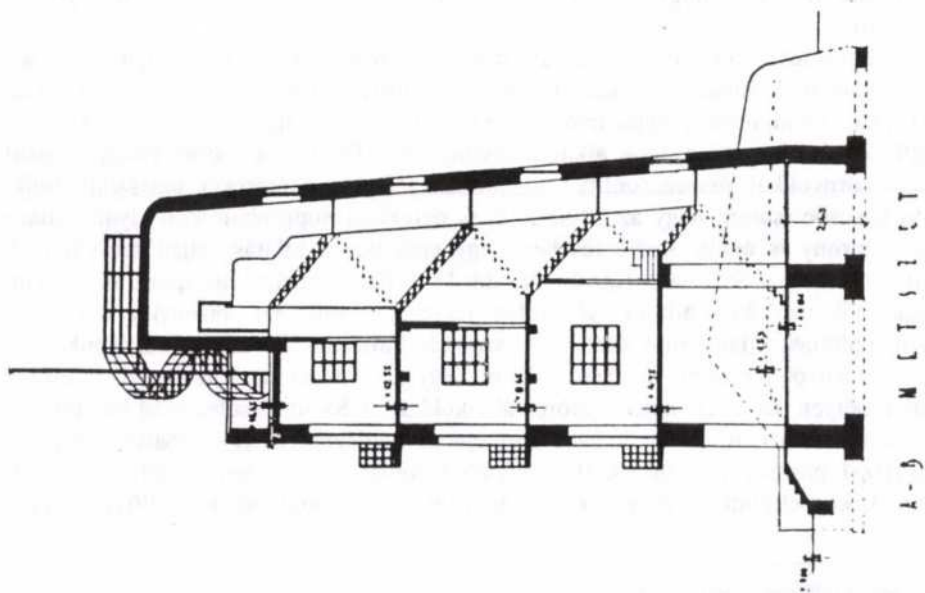
²¹ Soproni Levéltár, X. 207/1935

I. EMELETI ALAPRAJZ

FÖLDÉSZINTI ALAPRAJZ

A Károly kilátó metszete és alaprajza

A toronyba belépvé négyzetes előcsarnokba jutunk, innen indul az egyszerű, egyenes, kétkarú lépcső a kilátóba. A lépcsőkarok érkező szintjéről egy-egy szoba nyílik, ezek mérete — rendeltetésüknek megfelelően — felfelé fokról-fokra csökken. Az első emeleten falatozó, a másodikon egyesületi helyiség, a harmadikon kilátószoba kapott helyet²². A negyedik emeleti, fedetlen teraszról csigalépcső vezet a legfelső kilátó-emelvényre. A szobákat két oldalról jellegzetes, hálós osztású, széles, kilenc mezős ablakok világítják meg, a város felőli apró erkélyekre spalettás ajtón keresztül lehetett kijutni. A lépcső közbenső pihenőit három osztású, álló ablakok világították be. A torony főfalait helyi kőből, sárgásbarna, kemény gnájszból falazták, a főfalakat emeletenként vasbeton koszorú merevíti ki. A födémekek vékony vasbeton lemezből, a helyszínen készültek, a felső emeletre vezető lépcső acél járólappait a magas zászlórúd és csigavonalú, széles pofafal közé építették. A mellvédrácsok sűrű osztású, hálós elrendezésű laposacélból készültek: az íves felületeket horganylemezzel borították be.

Az épület belső terei részben vakoltak: a kő, vasbeton és fa tartószerkezetek azonban a maguk természetes megjelenésével érvényesülnek. Ami az épület alaprajzi és metszeti kialakítását illeti, az építési program által megkövetelt, különböző nagyságú helyiségek egymás fölé helyezése, szintenként csökkenő alapterülettel szellemes megoldás. Az alaprajz egyszerű és gazdaságos, az épület rendeltetésének mindenben megfelel. Az őszinte és következetes anyaghasználat is hálásnak bizonyult: bár napjainkra időserűvé vált a torony helyreállítása, egészében az építmény sikerrel állta ki hatvan év viszontagságait. A torony mai állapotát gondosan felmértük²³: az épületet a rendelkezésre álló dokumentumok alapján, mindenképpen eredeti formában kell restaurálni, úgy ahogy azt fontos építészeti emlékek esetében mindenképpen el lehet várni.

A jellegzetes alaprajzi és metszési elrendezés mellett döntő fontosságú az épület tömegformájának sajátos kialakítása. Összehasonlítva a korábbi, faszervezetű kilátó tornyokkal, itt alapvető kompozíciós különbségeket fedezhetünk fel. Ez csak részben adódik az eltérő építőanyagok alkalmazásából. A XIX. század során emelt, szilárd anyagú tornyokkal összehasonlítva ugyancsak jelentős eltéréseket tapasztalhatunk. Talán kevésbé ismert, hogy az 1800-as évek derekától Sopronban több olyan szilárd anyagú torony is épült, amely részben vagy egészben a kilátás céljait szolgálta. A szélmalom tornyát Salzman Károly mérnök 1846-ban tervezte²⁴: az épület középtáján magas kőkonzolokra állított kőerkélyt tervezett, ami azt bizonyítja, hogy a malomépületnek kilátótorony szerepet is szántak. Salzman kör alaprajzú, csonka kúp formájú tornyot tervezett, nyersen hagyott vegyes — téglá és kőfelülettel, a torony síkjába mélyen belevágó, apró, félkörös ablakokkal. A Szent Orsolya-rend iskolájának udvarában Schármár Károly²⁵ 1908-ban épített csillagvizsgálót, szabályos, négyzet alaprajzzal, pártázatos kilátó erkéllyel. Mindkét épület szigorú „torony” jelleggel épült, szimmetrikus elrendezéssel, belső lépcsőházzal. A szélmalomnak a felfelé szűkülő

²² Magyar Építőművészet 1942. 267.

²³ Winkler G.: Szakvélemény a Károly kilátó állapotáról és helyreállításáról. 1996. kézirat.

²⁴ Winkler G.: Sopron építészete a XIX. században. Bp. 1988. 67—69. p. a szélmalom tornyának tervrajzával.

²⁵ Winkler G.: i. m. 153. p.

csanakakúp forma, a csillagvizsgálónak pedig az asszimmetrikusan elhelyezett, apró, hegyes sisakú torony adott bizonyos felfelé irányuló jelleget, a két torony mégis statikus nyugalmat, mozdulatlanságot mutat.

Az új károly-magaslati kilátótorony főtömegét ugyancsak szabályos, négyzet alaprajzú, kiegyensúlyozott tömegű, magas téglatest alkotja, erre azonban a várossal átellenben a lépcsőház magasabb, téglalap alaprajzú tömege takar rá: az épület így a fő

A zárókő elhelyezése előtt Winkler Lajos mint adományozó aláírja az emléklapot. Jobbra tőle Mühl Nándor

kilátási irány, a város felé fordul. Ezt a hatást a torony tervezője a lépcsőház déli homlokzati síkjának a város felé történő megdőntésével fokozta. A hátfal megdőntésének azonban egy másik fontos oka is volt. Bár a lépcső maga nem látható, az elkeskenyedő melléktömeg a felfelé törekvést szimbolizálja. A kilátás mellett tehát a mozgás — az emelkedés térbeli és időbeli kifejezése — vált a torony fő alkotó motívumává. Ezt az érzést a torony más részletformái is erősítik. Már a modellről is le lehetett olvasni, hogy az építész a földszinti teraszra vezető lépcsők emelkedését követve az oldalfalak megferdítését tervezte: az engedélyezési terv készítése során aztán az emelkedő pofafalaknak erőteljes ellenlejtést is adott. Mindezzel az épület

„áramvonalas”²⁶ jellegét erősítette, melyet az apróbb részletek — a modellen a hátsó támfal, a kivitelezett épületen a terasz korlátjának — és a lépcsőház tömegének lekerekítése tett egyértelművé.

Az összkép mozgalmasságát a legfelső teraszra induló csigalépcső hangsúlyos elhelyezésével fokozta: a lépcső ugyanis kitüntetett helyre, a legfelső kilátóterasz elé, a város felé néző főhomlokzat tengelyébe került. A szokatlan tömegkép és az újszerű formák szabad alkalmazása — szemben a korábbi, XIX. századi példákkal — igen mozgalmas — dinamikus — összhatást eredményezett, melyet a csigalépcső tömegének a kompozíció központba helyezése tovább erősített. AZ építész e törekvésében világosan felismerhetők az 1920-as évek német expresszionista építészetének sajátos jellemvonásai²⁷. Hogy a Károlykilátó szerkesztésének művészi rugóit jobban megértjük, az európai építészet e kevésbé ismert, rövidéletű közjátékáról meg kell emlékeznünk.

Az első világháború előtti években lassan kibontakoztak a modern építészet különböző törekvései: a világháború zaklatott, tragikus évei után azonban a nyugat-európai építészet jelentősebb képviselői közül többen hosszabb-rövidebb időre eltávolodtak korábbi elképzeléseiktől. A szigorú, geometrikus formálás, a funkcionalizmus és anyagszerűség elveit egyfajta személyes hangú, szenvedélyes — a szecesszióval rokon — festőibb formálás váltotta fel. E korszak egyik legjelentősebb képviselője a német Erich Mendelsohn volt, akinek Potsdamban felépített „áramvonalas” Einstein-tornya (1920—1921) a vasbeton szabad formálását használta ki. Winkler Oszkár berlini mestere, Hans Poelzig a berlini színház belső terének cseppkőszerű „fénybarlang” díszítésével (1919) hasonló hatást kívánt elérni. A fiatal soproni építész visszaemlékezéseiből tudjuk²⁸, hogy Fritz Hoeger Chile-háza (1923) hajóorryszerű formájával, merészen emelkedő sarokmegoldásával, homlokzatának lendületes tagolásával, sajátos, egyéni részleteivel nagy hatást gyakorolt rá.

Az elmondottak ellenére a Károly kilátó igazából a német példák egyikével sem hozható közvetlen kapcsolatba. A különbségek eredetét egyfajta sajátos magatartásban kell keresnünk. A német építészek a festői forma, a mozgalmas, egyéni kifejezőmód kedvéért feláldoztak egy sor fontos művészeti elvet, így mindennek előtt a díszítésről és a díszekről való lemondást, a tömegek tiszta, mértani megjelenítését, a rendeltetés elsőbbségét és az anyagokkal és szerkezetekkel kapcsolatos őszinteséget. Ha a Károly kilátó fiatal tervezőjének első, lendületes vázlatait nézzük²⁹, nyilvánvalóvá válik, hogy ő is expresszionista hatásokra törekedett. Ő azonban — szemben idősebb német kortársaival — úgy alkotta meg személyes hangú, különös épületét, hogy közben hű maradt a korai modern mozgalmak szigorú elveihez, a tiszta, kubusos tömegformáláshoz, az anyagszerűséghez és dísztelenséghez. Modern gondolkodásmódját bizonyítja, hogy példásan figyelembe vette a helyszín — Sopron és a Soproni hegység — adottságait: a választott tömegelrendezés a várossal való szoros kapcsolatáról árulkodik. Külön

²⁶ Az áramvonal hamarosan elterjedt az ipari formatervezésben: előbb Amerikában, később Európában is nagy jelentőséget kapott — különösen a járműépítésben vált kizárólagos formává.

²⁷ Joedicke, J.: Modern építésztörténet. Bp. 1961. 63—65. p.

²⁸ Dr. hc. dr. Winkler Oszkár életműve: i. m.: 269. p.

²⁹ A vázlatot 1934 novemberében készítette: minden bizonnyal ekkor nyerte el a terv végleges formáját. A rajz még a terepszinten nyitott bejáratot mutat, az emeleti erkélyekhez hasonló vasbeton előtetővel.

érdeme, hogy az addig megformálhatatlannak tartott, merev és alig alakítható helyi kőből, a gnájszból dekoratív falstruktúrát alakított ki, melyet a homlokzat síkjába mélyen belemetsző, apróbb-nagyobb ablakokkal tett változatossá. E különös, meggyőző épület joggal váltotta ki a hazai kortársépítészek szimpátiáját³⁰. Napjaink építészettörténeti kutatása ugyancsak a korai modern mozgalmak fontos dokumentumaként tartja számon a kilátó épületét³¹. A Károly kilátó egyéni és megismételhetetlen alkotás, megépítése után — a Tűztorony mellett — hamarosan a város másik fontos jelképévé vált.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Boronkai Szabolcs:

Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből

A sorozat elé

Közismert tény, hogy századunk elejéig Sopron lakosságának zöme német anyanyelvű volt. Ha valaki városunk kultúrtörténetét kutatja, óhatatlanul német nyelvű forrásokkal találkozik. Az itt következő sorozat megpróbálja bemutatni Artner Teréz, Rummy Károly György, Petz Lipót, Kolbenheyer Mór, Király József Pál és Dóczy Lajos portréján keresztül Sopron múlt századi német irodalmát. Nem elsőrangú írókról lesz szó, nem ismeretlen remekműveket tárok fel. A nemesi származású, osztrák kötődésű író, az elnémetesedett közép-európai polihisztor, a tősgyökeres soproni, inkább német író evangélikus lelkész, a Felvidékről elszármazott, ügybuzgó szervező és hazafi lelkész, a németül és latinul verselő liceumi tanár és a zsidó származású bárósított műfordító élete és művei végigkísérik a XIX. századot. Céлом segítségükkel érzékeltetni azt a kultúrát, mely városunkban létezett, de mára már nyoma veszett. A sorozat végén megkísérlem összefoglalni és általánosan megfogalmazni a folyamatosságot és a változásokat, a magyarországi német nyelvű irodalmi élet szerepét és szerepvétését, céljait és sokszínűségét. Lectori salutem!

1. Therese Marie von Artner (Artner Teréz) 1772—1829

Therese Marie von Artner 1772-ben született Semptén német nyelvű, evangélikus nemesi családban, Georg Leopold von Artner százados és Magdalene Hubert legidősebb lányaként. A család 1781-ben költözött Sopronba, ahol a későbbi költőné vallást, rajzot, zenét, nyelveket tanult olyan magántanároktól, mint Laurenz Pillich vagy Samuel Töpler. Tizenkét évesen kötött életre szóló barátságot Marianne Tiell-lel, akivel később verseskötetet is adtak ki. Szüleit fiatalon veszítette el, 1796-ban

³⁰ Tér és forma 1937. 173. p. és Magyar építőművészet 1942. 267. p.

³¹ Winkler Oszkár építészeteinek jelentőségéről: Pamer N.: Magyar építészet (ideiglenes cím) a két világháború között. Bp. 1986. 126. p.; Bonta J.: Modern magyar építészet. New-York (kiadás alatt); Hadik A.: Modern építészet Magyarországon. Bp. 1996. 3. p.

meghalt anyja, 1799-ben apja. Az 1803-as évet hűgánál töltötte Freiburgban, ahol Johann Georg Jacobi irodalmi köréhez csatlakozott. Az 1811. évi devalváció az Artner családot teljesen tönkretette. Therese a Zay családhoz költözött Zay-Ugróczra. Itt nem csak a magyar arisztokrácia köreiben mozgott, hanem találkozott a korabeli irodalmi élet több képviselőjével is. Így, amikor a Zay családot Széchényi grófék meghívták Nagycenkre, Artner megismerkedhetett a kor egyik legdivatosabb osztrák költőnőjével, Caroline Pichlerrel¹. 1819-ben ismeretséget kötött Grillparzerrel is, aki Therese hűgának esküvőjére érkezett Zay-Ugróczra. A soproni értelmiségi körből Gottlieb Gamauffal (Gamauf Teofil) és Karl Georg Rumyval (Rumy Károly György) állt közelebbi kapcsolatban. 1821-ben Artner Zágrábba költözött. Darabokat írt a zágrábi német nyelvű színház számára és könyvet a Horvátországban és a katonai határőrvidéken tett utazásáról. Itáliai útja után 1829-ben halt meg. Therese Artner — mint azt költeményeiből látni fogjuk — könnyedén verselt a korabeli német irodalom divatos formáiban. Életrajzírója szerint már gyermekkorában olvasott irodalomelméleti munkákat, többek között Boileau-tól, Batteux-tól, Sulzertől és Eschenburgtól.²

Therese Artnernek három verseskötete jelent meg. Az első a már említett Marianne Tiell-lel közösen írt mű: *Feldblumen auf Ungarns Fluren gesammelt von Nina und Theone*³ (Magyar mezők vadvirágai. Gyűjtötte Nina és Theone). Mivel Jénában jelent meg, hamar eljutott a német könyvesboltokba és ráadásul kielégítette a német divatlapok olvasóközönségének szentimentális és morális igényeit is, meglepően nagy sikert aratott, igazából a múlt századelő legismertebb magyarországi könyvévé vált Németországban. Hat év múlva jelent meg második, immáron önálló kötete *Neuere Gedichte von Theone*⁴ (Theone újabb versei) címmel. Előszavában utal az előző kötet sikerére:

*Sie (azaz a Feldblumen — B. Sz.) wurden weniger in unserm Vaterland, als in Deutschland bekannt, wo man diese kunstlosen Kinder eines fremden, noch wenig kultivirten Bodens mit Nachsicht — ja mit Beyfall aufnahm.*⁵

1813-ban adta közre harmadik kötetét: *Gedichte. Gewählt, verbessert, vermehrt*⁶ (Válogatott, javított és újabb versek), mely címe ellenére igen kevés új verset tartalmaz, inkább csak válogatás az előző két könyvből, forma vagy tartalom szerint fejezetekbe rendezve.

Artner lírájának vizsgálatakor most csak két szempontot szeretnék kiemelni: szerzőjük magyarországi születését és női mivoltát. Mindkettő érdekes kontextusban bukkan fel a *Feldblumen* előszavában:

Aber in unserem Vaterlande sind poetische Originalwerke noch so selten, (...) daß Anfangs auch unvollkommene Versuche hiezu nützlich seyn können

¹ M. Jankovics Nelly: Caroline Pichler magyar kapcsolatai. In. *Vigilia* IV (1940) Nr. 6. 383—384. p.

² Pausz Gabriella: Nemes Artner Mária Terézia (1772—1829) és írói köre. Német Philologiai Dolgozatok XXI. Budapest: Pfeifer 1917, 21. p.

³ (Artner, Therese Marie von — Tiell, Marianne): *Feldblumen auf Ungarns Fluren gesammelt von Nina und Theone*. Jena: Voigt 1800, 2 kötet.

⁴ (Artner, Therese Marie von): *Neuere Gedichte von Theone*. Tübingen: Cotta 1806.

⁵ Uo. S. V. Kb.: „A 'Vadvirágok' hazánkban kevésbé váltak ismertté, mint Németországban, ahol a távoli és műveletlen talaj disztelen gyermekeit megértéssel, sőt tetszéssel fogadták.”

⁶ Artner, Therese: *Gedichte. Gewählt, verbessert, vermehrt*, Leipzig: Hartleben 1818, 2 kötet.

Illetve: *Sollten sich Sprachfehler und Provincialismen finden, so bitten wir es mit unserm Geschlecht und Vaterland (...) zu entschuldigen.*⁷

Nagyot csalódik az olvasó, ha e mentegetőzés után egzotikus magyar helyszíneket és eseményeket vár. A *Feldblumen*-ben egyetlen vers az *An die Waag bey P.*⁸ (A Vághoz P-nél) szól Magyarországról, azonban a Vág és a Nyitra említésén kívül ebben sincs semmi helyi színezet. A *Neuere Gedichte*-ben már három magyar témájú verset találunk: *Trennung von Bucsán* (Búcsú Bucsántól), *Die Felsen von Szulyo* (A szulyói sziklák) és *Schifferliedchen. Auf der Blava zu singen*⁹ (Blávai hajósdal). Itt már a hazai táj szeretete is hangot kap:

*So reich an Wundern bist du, o Vaterland,
Die Niemand kennt! Dürft' ein benachbart Reich
Sich ihrer rühmen, lange schon hätt' sie
Fama Verbreitet
(Die Felsen von Szulyo)*

Sopron környékéről szóló költeményt csak egyet találtam: *An Jakobi und Pfeiffel zum Abschied* (Búcsú Jakobitól és Pfeiffeltől):

*Aus ihrem lieben Vaterland,
Von Fertő's traubenreichem Strand
Mußt' einst ein Mädchen ziehen.*¹⁰

Talán érdemes megemlíteni a Sopron környéki nyelvjárásban írt alkalmi versét is: *Glückwunsch zu dem fröhlichen Ehrentag des Wohlehrwürdigen geistlichen Herrn Samuel Schiller*¹¹.

(Évfordulói jókívánság Samuel Schiller tiszteletes úr számára.)

Mi az oka annak, hogy Magyarország így háttérbe szorul egy soproni költőnél életművében? Szerepet játszhat ebben származása. A német nyelvű, nemesi rangú Artner család, mint az apa foglalkozása is mutatja, az ún. katonanemességhez tartozott. Ez a réteg nem népcsoporthoz kötődött, hanem a birodalom egészéhez, Ausztriához. Így a haza szerepét Artnernél Ausztria tölti be. Kitűnő témákat biztosítanak ehhez az éppen zajló napóleoni háborúk. A *Die Schlacht bei Maynz* (A maynzi ütközet) c. versben a költő a csatát a romantika szabályai szerint egy a nemzeti múltban aratott diadallal, Arminius (Hermann) germán törzsfő teutoburgi győzelmével hasonlítja össze:

*Reihet dankbar die Schlacht, was der Triumph uns ward,
An den blutigen Kampf Hermanns mit Roms Gewalt,
Singet Austria'n Heil, welche uns Helden giebt,*

⁷ *Feldblumen*, 1. kötet VIII—XI. p., v. ö. Tarnói László: Patriotismus und nationale Identität im Spiegel der deutschsprachigen Dichtung im Königreich Ungarn um 1800. In: *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 4 (1989), 12. p. Kb.: „De hazánkban még oly kevés az eredeti költői mű, (...) hogy kezdetben a tökéletlen kísérletek is hasznosnak bizonyulhatnak”, ill. „Amennyiben műveinkben hibákat és provincializmusokat találnának, kérjük tudják be azt (...) nemünknek és származásunknak.”

⁸ Uo. 1. kötet 99. p.

⁹ *Neuere Gedichte* 90., 115. és 137. p. A Blava egy Nyitra-megyei patak.

¹⁰ *Gedichte. Gewählt, verbessert, vermehrt.* 2. kötet 28. p.

¹¹ Uo. 2. kötet 185. p.

*Wie sie vormals Cheruska gab.*¹²

Bár a szükséges sémákat a német kultúrkinccsből meríti, a jelenkor Ausztriáját a valóságnak megfelelően soknemzetiségű államként ábrázolja. Ennek része a magyarság is, bár őket a nyugati irodalom toposzaival bátor, különös fegyverzetű, kissé barbár lovasokként mutatja be, pl. a *Die Volksbewaffnung Oesterreichs im April 1797* (Az osztrák népfelkelés 1797 áprilisában) c. versben:

*(...) rechts von Pannonier,
Der die Klinge schon wetzt, schwingt den Bozogan,
Und mit wehrloser Ferse
Sonder Kissen, das Roß bezähmt.*¹³

A nemzethalál romantikus motívuma is megjelenik, mely a XIX. sz.-i magyar irodalomban, különösen Herder jóslata után, nagy súlyt kapott. Az osztrák irodalomban is létezik ez a kép, mely melankolikus alaphangulatát a barokktól kölcsönözte, és az egész múlt századon végighúzódik. Az *Oesterreich, im Juli 1798* (Ausztria 1798 júliusában) c. költeményhez antik mintákat vesz alapul:

*Und will's des Schicksals Rathschluß, den Göttern nicht
Noch Menschen wenden, daß sie erliegen soll:
So sinkt sie, wie der edle Hektor,
Gros, und betraur't von den Göttern selber.*¹⁴

Másik szempontunk Therese Artner női mivolta. Először is tisztázni kell, hogy a XVIII. és XIX. sz. fordulóján már nem ritka kivétel a női író. Dolgozatunkban említettük már Tiell és Pichler nevét. Nyilvánvaló azonban, hogy a férfítársadalom még nem ismeri el a másik nemet egyenrangú intellektuális partnerként. Erről árulkodnak Therese Artner versei is. Különösen a nők művelődését tartja fontosnak, mint azt *Mann und Weib* (Férfi és nő) c. költeményében írja:

<i>Nein Schwestern! Bleibet nicht zurück! Dringt bis zum Mittag vor! Nur bey dem Dämmerchein umflirt Das Irrlicht uns, und grausend schwirrt Der Zweifel um das Ohr.</i>	<i>Dringt vor, bis uns der Weisheitsonn' Die Scheitel ganz umstrahlt, Und nicht mehr riesenlang und breit Das schiefe Licht der Eitelkeit Uns unsern Schatten mahlt.</i> ¹⁵
--	--

Lehren für Weiber (Tanulságok asszonyoknak) c. versében gúnyos-lemondóan nyilatkozik arról, hogy a szerelemben nem az okos, művelt nő, hanem a butácska, „nőies”-nek tartott leányzó érvényesül:

*Willst du leiten den Mann, bist du ihm Aug' gegen Auge
(...)
Dann, gebildetes Weib, philosophire, vernünfftle,*

¹² Feldblumen, 1. kötet 113. p.

¹³ Uo. 2. kötet 44. p.

¹⁴ Uo. 2. kötet 28. p.

¹⁵ Uo. 1. kötet 153. p.

(...)

*Aber willst du mit Zauber der Lieb' den Jüngling umstricken,
O, dann hüte dich klug, geistiger Zwitter zu seyn!*

(...)

*Reine Weiblichkeit nur raubet dem Manne des Herz.*¹⁶

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a költőnő életében ne játszott volna fontos szerepet a szerelem. Szellemesen és önironikusán ír az érzés különös, szorongató hatásáról *Das Wettergespräch* (Beszélgetés az időjárásról) c. versében:

*Kömmt ein läst'ger Besuch von leerem Kopfe und Herzen,
Muss den Mangel des Stoffes füllen ein Wettergespräch;
Kömmt der Freund, der mein Herz geheim, doch allmächtig beherrschet,
Muss den Drang des Gefühls bergen ein Wettergespräch.*¹⁷

Három verseskötetén kívül Therese Artner színdarabokat is írt, melyek közül a magyarországi könyvtárakban négy található meg. A *Das Fest der Tugend* (Az erény ünnepe) és a *Rettung und Lohn*¹⁸ (Menekvés és jutalom) egy-egy pártfogó (gr. Zay Mária, ill. Radivojevich Franciska) tiszteletére írt hasonló jellegű, egyfelvonásos pástorjáték, ill. tanmese. Morális mondanivalója mindkettőnek a család szentsége, valamint a feleség és családanya erénye és dicsősége, mely utóbbi szerepébe nem túl nehéz az éppen aktuális pártfogó alakját beleképzelné. Komolyabb igénnyel íródott a *Die That*¹⁹ (A tett) c. sorstragédia. Terjengősségén és modorosságán túl a mű élvezhetőségből sokat vesz el az, hogy az író e drámáját Adolf Müllner *Die Schuld* (A bűn) c. darabja első részének szánta. A korban oly divatos sorstragédiák arra épültek, hogy egy a szereplők és a nézők előtt ismeretlen esemény vagy kapcsolat (itt a vérrokonság) végzetes fejleményekhez vezet. Az ilyen tucatdarabok egyetlen csattanója éppen az, hogy csak a végén derül fény az előtörténetre. Artner azzal, hogy „A bűn” elé megírta „A tett”-et, pontosan erről a homályban hagyandó előtörténetről, lebontotta fel a fátylat és tette Müllner darabját (vagy a sajátját) feleslegessé. A *Stille Größe*²⁰ (Csendes nagyság) c. történelmi színmű a *Der arme Franz*²¹ (Szegény Franz) c. balladában már felvetett kérdéssel foglalkozik: lehet-e sikeres a szerelem származási különbségek ellenében. A megoldás mindkét esetben felemás, a szerző ugyan igenlő választ ad, hiszen fontosabbak a lelki és szellemi értékek, mint a születési előjogok, végül mégis kiderül, hogy az alacsonyrangú személy valójában nemesi származású.

A XVIII. és XIX. század kedvelt irodalmi műfaja az úti beszámoló. Az utazás még nem volt általános, tehát maguk a konkrét élmények is érdeklődésre tarthatnak számot, de az írók gyakran illesztettek gondolati, lírai vagy éppen politikai betéteket is könyveikbe. Artner fiktív levelek formájában ír Horvátországban, a katonai határőrvidéken és Itáliában tett útjairól *Briefe über einen Theil von Croatien und*

¹⁶ Neuere Gedichte 82. p.

¹⁷ Uo. 61. p.

¹⁸ Artner, Marie Therese: *Das Fest der Tugend*. Oedenburg: Siebin 1798. Artner, Therese von: *Rettung und Lohn*. Agram: NovoBel (1823)

¹⁹ Artner, Therese von: *Die That*. Leipzig: Hartleben 1817.

²⁰ Artner, Therese von: *Stille Größe*. Kaschau: Wigand 1824

²¹ Gedichte. Gewählt, verbessert, vermehrt. 2. kötet 49. p.

*Italien an Caroline Pichler*²² (Levelek Horvátország és Itália tájairól Caroline Pichlerhez) címmel. Az író hol a mai turista szerepébe bújva számol be a megtekintett műemlékekről, hol irodalmi vagy történeti tudnivalókat közöl az olvasó okulására, hol pedig éles szemű etnográfiai és politikai megfigyeléseket tesz.

Therese Marie von Artner mai szemmel nézve ugyancsak gyenge drámaíró és közepes lírikus. Nem volt, nem lehetett dolgozatom célja méltánytalanul elfeledett költőnőt felfedezni. A lokálpatriotizmuson túl kultúrtörténeti szempontból is érdemes városunk provinciális irodalmárait felkutatni. Hiszem, hogy pl. Artner Teréz műveinek ismerete sokat elárul arról, hogyan gondolkodtak németnyelvű eleink a nemzeti identitásról vagy a nemi egyenjogúságról. Végül nem szabad elfelejtenünk, hogy a múlt század elején Magyarország jobbára német ajkú városai sajátos kulturális központként működtek. Akkoriban, az irodalom piacosodásának idején sem volt jellemző a magaskultúra tömeges befogadása. A polgárság mégis működtetett valamiféle irodalmat (helyi lapokat és színházat, alkalmi költeményeket) létrehozó réteget, és terjesztett egyfajta műveltségi eszményt az olvasgató, irodalompártoló, esetleg versfáragó polgárról.

Nyárády Gábor:

Hol az Aranykakas?

— Bónis Lajos és Pákey Margit a soproni színpadon —

Alighanem kevesen mondhatják el, hogy négy nagyszülőjük közül három színész volt. Én igen, én elmondhatom. Apám anyja, Eszéki Emmi a múlt század nyolcvanas éveiben a nyíregyházi, a debreceni, az eperjesi, a nyitrai színpadok ünnepelt divája volt, róla már írtam a Magyarországon (1981/1); bronzportréja a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház emeleti társalgóját díszíti. Itt tehát csak két anyai nagyszülőmről szólok, Bónis Lajosról és Pákey Margitról. Bónisról csak röviden, mert nagyívű, a budapesti Nemzeti Színházba vezető pályája terjedelmesebb tanulmányt érdemelne, egyébként egy s más apró történetet már közöltem róla is ugyancsak a Magyarországon (1981/51—52) és az Új Tükörben (1979/6). S hogy miért éppen ezeken a hasábokon emlékezem nagyapámra és nagyanyámra? Mert mindkettőjük pályakezdésének fontos állomása volt a soproni színház, mi több, nagyanyám itt debütált. Minderről persze fogalmam sem volt, amikor a harmincas években a Rákóczi Intézet növendékeként diákelőadások nézője voltam, s a Liliomfi, a Piros bugyelláris, a Bob herceg előadásain ismerkedtem a színház varázslatos világával. (Emlékszem, egy téli estén az embermagas hóba vágott ösvényen lehetett csak a színházat megközelíteni, a gyenge utcai világításban is tündéralomként csillogott a tér, s a hó ropogott a talpunk alatt — szinte hallom most is.)

* * *

²² Artner, Therese von: Briefe über eine Theil von Croatien und Italien an Caroline Pichler. Pesth: Wigand 1830.

Bónis Lajos 1881-ben a pesti Népszínháznál kardalusként kezdte; tehetsége hamarosan kitűnt, s kisebb szerepeket is rábíztak. Három év után már többre vágyott, Szegedre szerződött, s túl a szárnypróbálgatásokon egyre nagyobb feladatokkal birkózott, míg 1885 áprilisában a színház leégése megtörte szép indulását. Vidéki vándorlás kezdődött: Nagyvárád, Kolozsvár, Debrecen, majd 1888-ban a virágvasárnapi színészvásártól Pécs. Somogyi Károly, a színészből lett jeles színigazgató szerelmes és énekes szerepkörre szerződtette kiváló tagokból álló társulatához, a Pécs–Balatonfüred–Kaposvár–Győr–Sopron városokat felölelő színikerületbe. A társulat mindig az év kezdetén látogatott Sopronba, s az évad végéig, Virágvasárnapig maradt. Így érkezett Bónis 1889 és 1890 januárjában a városba, s lépett a két szezonban talán száznál is többször az igényes soproni közönség elé.

Bónis Lajos (1898)

Barátságos, az elismeréssel sem fukarkodó fogadtatásban részesült. A *Sopron* (a továbbiakban ezt a hetente kétszer megjelent lapot idézem) 1889. január 9-i és január 12-i számaiban a *Suhanc*, a *Nebáncsvirág* és a *Komédiás hercegnő* című operettekben nyújtott alakítását dicsérte, „Bónis éneke — írta — élvezetes volt”. Március 9-én a *Tündérlak Magyarországon* előadásáról közölt bírálatot. Honti Mariskáról és Pintér Imréről szól elismerően, majd: „Felemlítendő még a két délceg huszártiszt, Bónis és Komjáthy, kik úgy külső alakjukkal, mint játékkal hódítottak. Sőt, ha már benn vagyok a dologban, megvallom azt is, hogy a szomszédban mellettem az uttogaták az előadás alatt, hogy a legszebb két huszártiszt ma a színházban a színpadon van” — jegyezte meg a Justus álnév mögé bújó színibíró. Március 16-án a lap Vass Kornél levelét tette közzé a Kókay-ház előadásáról: „Bónis Lajos szép, fiatal férj volt, s oly kedves és szeretetreméltó, mint fiatal neje: Szép Olga.” Április 10-én a *Hamlet* Laerteseként kapott biztató sorokat. Az április 17-i számban a színiévad végén rendezett Jászai-estékről (*Medea*, *Stuart Mária*, *Lucretia Borgia*) olvashatunk beszámolót, s ez kiemeli Bónist, „aki nagyszerűen tud meghalni”. Megjegyzendő, Bónis — saját, gondosan vezetett szerepnaplója szerint — még számos más darabban

is fellépett: a Trónkövetelőben Sámsont, a Tót leányban Czobort, a Vasgyárosban Octavot, a Liliben Renét, a Cigányban Várszegit alakította és így tovább.

(Érdemes ideszúrní a *Sopronból* a Jászai Mari vendégszerepléséhez kapcsolódó epizódot: „Jászai kedélyének igazgyöngyeit csak akkor élvezhetjük, ha kartársak körében látjuk, mint ahogy vasárnap előadás után Szabó Károly kir. tanfelügyelő vendégszerető házában össze is gyűltek a társulat nő- és férfitagjai majdnem teljes számmal, meg a háziúr ismerősei közül többen. Kedélyes estély volt. Pintér, Kozma és Komjáthy énekeltek, vidám élc és kedélyes csevegés jó otthonra talált minden sarokban. Dobó rimeket kovácsolt, Bónis epekedett, de mindenek felett Jászai Mari uralta a társaságot. Adomázott, énekelt, nevettetett, és elragadott mindenkit. Valódi művésztély volt.”)

1890 januárjában a lap újra üdvözölhette a városba érkező társulatot. Január 22-i számában Justus a Suhancban Bónis Emiljét és Szilassi Irén Elizét találta kitűnőnek, „második felvonásbeli duettjüket ismételni kellett”. Január 29-én Dóczi Utolsó szerelem című verses történeti vígjátékának előadásáról szólva feljegyezte: „Bónis szép haladást tanúsított”; február 15-én pedig Tóth Kálmán A király házasodik című vígjátékában ismerte el kifejező beszédmodorát és az érzelmi fokozatok érzékeltetését a Király szerepében („de kardjának merev tartása bántólag hatott”). K. Hegyesi Mari vendégszereplések A vasgyáros került színre, s „Magyarország legszebb színésznője” mellett Dezső József, Szepessy Gusztáv, Szilágyi Berta, Szép Olga és Bónis Lajos játékát vélte „kiváló elismerésre érdemesnek” (március 22.). Április 5-én számolt be Justus az utolsó előadásról, a Dóráról, s ebben ugyancsak tetszéssel regisztrálta Bónis alakítását. Mellesleg, az említett szerepnaplóból még sok egyéb, a lapban nem tárgyalt fellépéséről tudunk: Ahol unatkoznak — Roger, Ingenélők — Balogh, Csikós — Asztolf, Proletárok — Klimóczy, Szigetvári vértanúk — Nagyvezér, Buborékok — Béla, Pry Pál — Frank stb.

A *Sopron* február 12. és március 22. között megjelent számaiban „színházi karikatúrákat” is közölt „Gonosz Pista” tollából a társulat szinte minden tagjáról, Honti Mariskáról, Szép Olgáról, Laczkó Arankáról, Margó Zelmáról, Dálnoky Jánosról, Beczkói Józsefről, Pintér Imréről, Dezső Józsefről, Dezséri Gyuláról, Somogyi Károlyról és másokról; évődő, csipkelődő, mulatságos írásokat, amelyeket — a „gonosz” szerző szerint — „nem kell komolyan venni”. A február 22-i számban Bónist pécézte ki. „Ez aztán a szép gyerek; kár, hogy kissé hizásnak indult. Ménkö jó koszt lehet a piculában (krajcáros vendéglő), hogy ilyen eredményeket mutathat fel!... Az előleges színi jelentésben úgy áll, hogy ő szerelmes és énekes. És ez neki nagy szerencséje, mert mikor egy szerelmes szerepe nem egészen sikerül, s szidni kezdem, azt mondja a nagybajúszú mentora: »Hja, barátom, hisz az énekes«; mikor pedig a Kertészlányban falsul énekel, s szidni kezdem, azt mondja a nagybajúszú mentora: »Hja, barátom, hisz az szerelmes«; így azután nem lehet hozzáférni sehonnan sem! No, de nem is akarok, nem akarom bántani, először: mert szeretem kedves, szerény megjelenését, szép, őszinte szemeit, másodszer: mert hisz ő még nem bevégezett színész, csak pályájának elején van, még pedig szép természeti adományokkal. Ha a fogait összeszorítani nem fogja, ha több természetességre és rutinra tesz szert, lehet belőle még hősszerelmes is, azzal azonban már nem bíztatom, hogy valamikor

tenorista is lehessen! Esztendőre megválík tőlünk, tudom, hogy sok női szem könnyezi meg, de hát hiába, mikor olyan szörnyű ember az a Somogyi, akinek százezer hibája közül csak azt az egyet nem tudom megbocsátani, hogy jobb színészt még csak valahogy, de szebb embert önmagánál már semmiképp sem tűr meg sokáig a színészei között!” Efféle bolondos, szellemes, barátian kötözködő karikatúrák jelentek meg mindenkiről. Vajon ki lehetett a szerzőjük, Gonosz Pista?

Áprilisban Bónis csakugyan megvált a társulattól, s — jó emlékeket hagyva maga után és szívmengető emlékeket víve magával — elbúcsúzott Soprontól, ahová kacskaringós és egyre emelkedő pályáján tizenhárom évvel később látogat majd vissza.

* * *

Legkorábbi emlékeimben nagyanyám madárcsontú, törekeny, őszülő, szelíd és örökösen aggódó idős asszonyként él, csipcsip-csókat játszott velem, és gyönyörű meséket mondott. Már rég lelépett a színpadról. A fényképek emlékezete azonban messzebbre nyúlik: szép alakú, bájos ifjú teremtést ábrázolnak, fűzőbe szorított darázsderékkel, hosszú ruhában; maga volt a kicsattanó fiatalság, amikor 1892 januárjában Sopronba jött. Zsenge művészpálántaként itt mutatkozott be először a közönségnek, még színiakadémiai vizsgája előtt.

Tizenöt éves korában, 1888 szeptemberében lett színinövendék, miután apja — a nevezetes kolozsvári Pákey családból — tragikus körülmények között elhunyt, s a gyereklány sorsának irányítását anyai nagynénje, Beksics Gusztávné Bogdanovics Krisztina vette kezébe. Mi sem természetesebb, mint hogy a kis Margit Kriszti néni példáját akarta követni, tudniillik Bogdanovics Krisztina a hatvanas évek közepén felállított színtanoda első végzős osztályának büszkesége volt, Egressy Gábor tanítványa, 1868-tól a Nemzeti Színház ifjú tagja; házasságkötése után azonban búcsút mondott a „festett világnak”, íróként és szerkesztőként vált ismertté, irodalmi kört alapított és jótékonyági szervezetekben osztogatta szét szíve melegét.

Ez évben összesen 47-en jártak a drámai szakra. Az I. osztályba egy évi próbaidőre 27 fiút és leányt vettek fel, köztük Ábray Arankát, Hahnel Arankát, Horváth Paulát, Pákey Margitot, Piller Margitot stb. — ismert és elismert nevek a későbbiekben. Margit közepes eredménnyel végezte az első osztályt, a vizsgán Szász Károlytól az Angyal és ördög című verset szavalta. A II. osztály záróvizsgáján a Csongor és Tünde néhány jelenetét és a Szigetvári vértanúk első felvonását adták elő, Máriát Pákey, Juranicsot Ráthonyi Ákos, Csákyt Hegedűs Gyula alakította. Ekkor végzett Pethes Imre dicséretes osztályzattal. Margit a III. és a IV. osztályban is derekasan szerepelt, képességei egyre inkább kibontakoztak, s elérkezett az idő, hogy szerződés után nézzen. Bizonyára a jóságos nagynéni, Kriszti néni keze volt abban, hogy — már a negyedik osztály félidejében — Somogyi Károly szerződötetési célból meghívta bemutatkozó vendégszereplésre Sopronba.

Bár csak ott lehettem volna a nézőtéren, bárha személyes élményként írhatnék fellépéséről: S mindjárt jövendő igazgatójával! De hát még anyám is csak édes álom volt akkor. Elsárgult színlapok, foszló újságkivágások segítségével kell tehát felidézmem életének nagy eseményét, és elképzelnem az első hangütés torokszorító izgalmát.

1892. január 21., csütörtök, este 7 óra. A színlapon nagybetűkkel szedve ez áll: „Pákey Margit kisasszonynak, az orsz. színésziskola végzett növendékének felléptével — A nemzeti színház kitűnő műsordarabja — A vasgyáros. Francia színmű 4 felvonásban. Írta: Ohnet György. Fordította: Fái J. Béla. Személyek: Beaulieu marquisé Kőműves Anna, Claire, a leánya Pákey Margit, Octav, a fia Pethes Imre, Bligny herceg, az unokaöccse Szilágyi Vilmos, Derblay Philippe Somogyi Károly...”. Mellesleg, a szedő kétszeresen is tévedett a névírásban, s ezért a sajtó is hibásan írta a nevet Pákey helyett (a továbbiakban javítva említem).

Szín: szalon a Beaulieu-kastélyban. Teraszra nyíló ajtók, ablakok, amelyeken át a Jura-hegység látszik világos éggel. XV. Lajos korabeli szürke bútorzat, szürke faburkolat, balra magas kandalló. Claire nagy karosszékben ül a nyitott ablak előtt.

Marquisné (miután lányát egy pillanattal nézte): Claire... Claire...

Claire (lassan visszafordul, kezében nyitott könyv): Anyám?...

Marquisné: Mit csinálsz ott oly szomorúan és magányosan? Ugyan gyermekem, ne vonulj úgy félre...

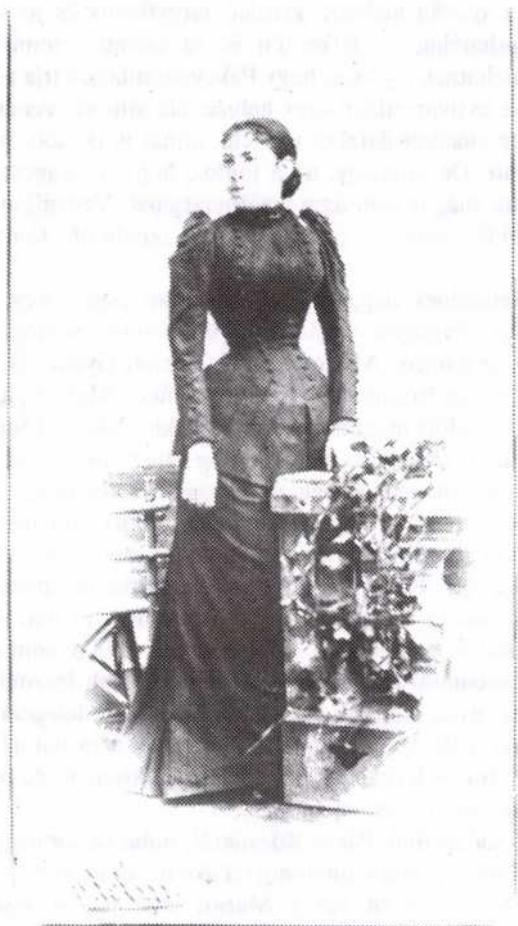
Szó szót követ, s kiderül, hogy Claire már egy éve nem kapott hírt jegyesétől, Bligny hercegtől, aki diplomáciai küldetésben volt távol. Valójában már hat hete megérkezett Párizsba, s klubjában baccaratot elvesztette egész vagyonát. Moulinet, a dúsgazdag, sznob gyáros húzza ki a bajból, s kvázi hozományként kínálja fel, hogy szabadon rendelkezzen a pénzével. Félreérthetetlen ajánlat, a hercegnek el kell vennie a gyáros leányát. Amikor a büszke Claire megtudja ezt, első felindulásában kezét nyújtja a rangkülönbség miatt hozzá közeledni nem merészkedő rajongójának, Derblay vasgyárosnak. Megtartják az esküvőt, de már az első órában csúnyán összevesznek. Derblay megsejti, hogy imádott asszonya még mindig a herceg után epekedik. S hogy féltékennyé tegye, engedí, hogy Moulinet lánya, azaz Bligny neje körülzsongja öt kedveskedéseivel, Bligny viszont Claire-t környékezi meg újra. Az ifjú asszony azonban fejére olvassa bűnét és elkergeti. Beaulieu marquisé megpróbálja összebékíteni a haragtartó házaspárokat, s Claire megtörik, amikor megtudja, hogy egy pörben minden vagyonát elvesztette és Derblay önzetlenül szereti. Amikor a vasgyáros és a herceg sértéseket vágnak egymás fejébe, már egyértelműen férje oldalára áll, igyekszik megakadályozni a párbajt, s ahogy Derblay védelmére odarohan, Bligny lövése őt találja el. Szerencsére csak könnyebben sebesül meg, él, összeborul Derblayval, a párbaj félbemarad. Függyöny.

Sekélyes, érzelgős háromszögtörténet, a francia társalgási dráma gyengébb vonulatából, de néhány jól megkomponált, hatásos jelenettel, amelyekben a színész széles skálán játszhat az indulatokkal; a múlt századvég kasszadarabja egész Európában. A Nemzeti Színházban 1884 februárjában mutatták be, és csaknem kétszázszor játszották, vidéken pedig — ki tudja, hányszor.

De most már vegye át a szót a színikritikus. A *Sopron* 1892. január 24-i vasárnapi számában írta „-i” szígnóval jegyezve:

„Csütörtök este bemutató előadás volt: Pákey Margit k. a., a színésziskola végzett növendéke lépett föl, úgy látszik, szerződötési célból. A vasgyarost adták, Ohnet e nagyon gyöngé, de nagyon hatásos társadalmi drámáját. Ha emlékezésem nem csal, Somogyi társulata Sopronban legalább is 3-szor adta A vasgyarost bemutatózó

színésznők kívánságára. Hogy Pákey kisasszony is ezt a darabot választotta, nincs mit csodálni. Hiszen Claire-t elkoptatni nem lehet, és a siker egy csekély színészi talentum birtokában is eléggé biztos. Pedig Pákey Margit nem éppen csekély színészi talentummal megáldottan lép a világot jelentő deszkákra: van szép természete, tud a

Pákey Margit (1892)

színpadon mozogni, és abból a jó iskolából, amelybe járt, sok jót hozott magával. Azután elegánsak a toilettjei és izléselesen tud öltözködni. Persze, osztatlan tetszést azért nem aratott, mert hangja gyöngé, és Claire vívódásait inkább átérezni látszott, de a lelki affekciókat kifejezésre juttatni nem tudta. Igaz ugyan, nem szabad elfeledni, hogy a kisasszony most lépett először színpadra, ez pedig nevezetes dolog! Azok a lámpák,

az a sok szem, az a sok gukker, hej, ezek veszedelmet rejtő dolgok, ezek torkába szorítják az embernek a hangot, és bizonytalanná teszik legbiztosabb tudását! És ha ezeket számba vesszük, a legtisztességesebb sikernek kell betudnunk Pákey k. a. első próbálkozását, mert láttuk, hogy sok készültséggel lép pályájára, van értelme és distingváló képessége. Sok olyan finom vonással tudta Claire jellemét feldíszíteni, melyek a chablonszínésznek kezei alatt elmosódnak. Jutulmul és bátorításul egy szép virágcsokrot is kapott.”

Bravó, Pákey! Ez igazán kedvező kritika, tárgyilagos és jó szándékú egyszerre, mégpedig egy — láthatólag — felkészült és jó szemű színibíró tollából. Siker. Legfeljebb abban vitázhatnánk „-i”-vel, hogy Pákey számlájára írja a darabválasztást. Ez képtelenség. Somogyi nyilvánvalóan kész helyzet elé állította vendégét, a társulat által betanult, már sokszor előadott darabot vett elő, annál is inkább, mert Derblay kedves szerepei közé tartozott. De mindegy, az a fontos, hogy a virágcsokor méltán kijárt a debütálóknak, aki ekkor még le sem tette a záróvizsgáját. Vegyüljön bele az unoka száz évvel későbbi elfogult tapsa is az első nagy izgalmon túlesett ifjú művész nő ünneplésébe.

A kritika megjelenésének napján, tehát vasárnap este Pákey másodszor lépett a közönség elé. Ezúttal Szigligeti Cigánya került színre; Somogyi népszínműben is próbára akarta tenni az újoncot. Márton gazdát Dezséri Gyula, Zsiga cigányt Dálnoky János, gyermekeit, Petit és Rózsit Pethes Imre és Pákey Margit játszották. Két nappal később a *Sopron* színibírója megint a legalaposabban Pákeyvel foglalkozott.

„Rózi szerepét hálás dolog, de nehéz dolog eljátszani. Amit kezdő színésznőtől várni lehet, azt megadta, mégpedig meglepő hatással Pákey játéka. De az egyénítés, az általános emberi mellett a különös, karakterisztikus vonások nem tűntek föl alakításában, ezt a gyakorlat hozza meg, a tapasztalás, ennek megszerzésére pedig, úgy látszik, élénk érzékkel bír. Ebből folyik, hogy kifogástalan korrektséggel játszotta el Rózi kétféle jelenetét meg a lakodalomra jött örült lányt; itt már szép pózai is voltak, egyebütt azonban, ahol a lány mellett a cigánylányt kellett volna adnia, halványabb volt a színezés. Két hibájáról azonban jó lesz minél előbb leszoknia. Az egyik, hogy szemét szüntelen behunyja, a másik meg, hogy nem tud lélegezni, s ezért hosszabb dikciónál kapkodnia kell levegő után, s kellemes árnyalatokban gazdag hangja megtagadja a szolgálatot. A levegő jó beosztását nem könnyű, de nem lehetetlen dolog megtanulni, meg nem tanulni veszedelmes.”

Más véleményt is idézhetünk Pákey Rózsijáról, noha háromnegyed évvel későbből, Kaposvárról, ahol Dálnoky János jutalomjátékeként került színre a Cigány. *Somogy*, 1892. szeptember 18.: „...Rózsit Pákey Margit játszotta. A kisasszony meghatóan ábrázolta az ártatlanul ravaszsággal gyanúsított cigánylányt, eltalálta a szívhez szóló hangot. A 4. felvonásbeli jelenetét azonban, midőn Gyuri hűtlensége fölötti fájdalmában megőrül, kissé elhibázta, mivel fájdalma és sírása egy teljesen épelméjű, szerelmében megcsalott leányé volt, akkor pedig Rózi még örült, nincs gondolkozási ereje, s így játékanak inkább borzadályt kellett volna keltenie. A kisasszonyban van drámai tehetség, s a színpadi gyakorlat, szorgalom még elsőrendű színésznővé képezheti”

E két összecsengő bírálathoz tegyük hozzá, hogy Szigligeti romantikus népszínműve — amelyet a Nemzeti Színház 1853-ban mutatott be, vagy ötvenszer játszott, még 1926-ban is, s amelyet vidéki, sőt szerb társulatok is gyakran előadtak — a műfaj minden ismert gyengeségét magán viseli, a színészekre azonban rendkívül nehéz feladatot ró. Színműirodalmunkban ugyanis ez az első darab, s tán maig egyetlen, amely a cigányokat nem komikus mellékfigurákként hanem mint drámai hősokeket, mint a cselekmény fő alakjait mutatja be.

Zsiga cigány fia, Peti és Márton parasztgazda leánya szeretik egymást. Ám Mártonné gazdag unokaöccsének, Gyurinak szánta a lányt. Gyuri viszont Peti hűgát, Rózsit szereti. S az urasági hajdú is szemet vet rá. A bonyodalmat növeli, hogy Mártonné rossz hírbe hozza Rózsit Gyuri előtt, aki erre úgy határoz, hogy mégis a gazda leányát veszi el. S a menyegző vidám hangulatát a megcsalt Rózszi szinte az esztét veszített Ophéliaként dölja fel... Itt nem elegendők a cigányélet romantikájának külsőséges eszközei, a cigánylány őrvjögésbe torkolló szerelmének átélése kivételes művészi erőt kíván. Ehhez képest a kezdő Pákey jelesre vizsgázott Rózszi szerepében.

S mint a mesében, a harmadik próbát is ki kellett állnia. A francia szalondarab és a népszínmű után egy vígjátékban. Másnap, tehát január 25-én Murai Károly Huszárszerelem című, kedves komédiáját tűzték műsorra, Anna szerepében Pákey Margittal (másfél éve a Nemzetiben mutatták be először olyan utolérhetetlen művészekkel, mint Gabányi, Szigeti, Újházi, Vízvári, Annát a korszak páratlan naivája, Csillag Teréz alakította).

Dióhéjban a történet: két gazdag agglegény felnevel egy lányt, Annát, akiről mindketten azt hiszik, hogy a másiknak törvénytelen gyermeke bizonyos Hüppigné nevű énekesnőtől. Betoppan a házukba Hüppigné a férjével, majd egy huszárkapitány. Űgyes fordulatok után kiderül, hogy Anna a kapitány gyermeke, születése előtt ugyanis apja a harctérre ment, anyja pedig később meghalt, s a gyermeket Hüppigné kérésére az agglegények vették gondjaikba. Közben Hüppigben is feltámad a féltékenység, már ő is azt kezdi hinni, hogy Anna a feleségének eddig eltitkolt gyermeke. Végül is az összekuszált szálak kibogozódnak, s Anna az agglegények unokaöccséhez, Kálmán huszárhadnagyhoz (Pethes Imre) megy nőül. Jól pergő, jellem- és helyzetkomikumokra épülő vígjáték, találóan megrajzolt alakokkal; a közönség annak idején szívesen fogadta, nemcsak nálunk, hanem Bécsben és Berlinben is. De maradjunk Sopronban, s hallgassuk meg a kritikus véleményét Pákey harmadik fellépéséről.

„A pompás humorú kis darab elég jó előadásban került színre, bár Pákey kisasszonynak Anna nem megfelelő szerep. Anna vidám, pajkos, mondhatni kicsapongó jellemét nem tudta a kisasszony élethűen előadni, bár maszolja és toilletjei most is kitűnőek voltak. Pákey kisasszony — ezt ismételhetjük — értelmes, distingvált, derék színésznő, aki számottevő tagja lehet minden társulatnak, de meg kell választania a szerepeket, melyekben tehetségét és tanulását érvényesítheti; ilyen szerepek lesznek valószínűleg a társasági vígjátékokban” (*Sopron*, 1890. január 29.).

A névtelen bírálónak valószínűleg igaza volt. Anna virgonc, szeles, csapatűz bakfisfigurája nemigen felelhetett meg Pákey vérmérsékletének, naiva alkatának, nem az a típus, aki nevelőszüleit, sőt még a papját is megugráltatja-megkacagtatja. Mindazonáltal — úgy látszik — elég jól bele tudott bújni az egyéniségétől idegen

„börbe”, s elfogadható Annát teremtett a színpadra. Somogyi direktor szigorúbb kritikus volt akárhány zordon műbírálónál, neki minden bizonnal tetszett Pákey Annája és a három este összteljesítménye, mert Virágvasárnaptól érvényes szerződéssel bocsátotta el vendégét, aki most már összecsomagolhatott, s boldogan indulhatott vissza Pestre, a színiiskolába, ahol még abszolválnia kellett a záróvizsgáját.

* * *

Február utolján a végzős drámai osztály Újházi Ede tanár rendezésében még egy „estélyt” tartott, majd április 10-én az Ármány és szerelem IV. felvonásával köszönt el az alma matertől; Pákey Lady Milfordot alakította. Megkapta oklevelét, s ifjú reményekkel és buzgalommal vágott neki a gyönyörű és keserves pályának, a bohém és nyomorúságos vándorlásnak városból városba, az ország megannyi tájára. Ugyanezekben a napokban Somogyi Károly színingazgató nyílt levélben fejezte ki háláját a soproni közönségnek, szerződése lejárt, hat szezon szép emlékével távozott — ezúttal végleg — a városból. Ősztől megkapta Szegedet, s első nyári állomásként a pécsi színikört vette bérbe.

Pákey tehát vizsgája után rögtön felülhetett a pécsi gyorsra. Április—július folyamán mintegy húsz alkalommal lépett színpadra a legkülönbébb műfajú darabokban. *Pécsi Figyelő*, 1892. május 4.: „Pákey úgy látszik a társalgási szerepeknek lesz ügyes személyesítője” (Sardou: Agglegények). Augusztus—szeptember: Kaposvár. A sajtókritikákból ítélve Pákey különösen A kis molnárnében és a Cigányban jeleskedett; ez utóbbiban a Rózsiját méltató bírálatot már idéztük. Majd következett az igazi próbákó: Szeged. November végén Rákosi Jenőtől A szerelem iskolája került színre, Stella szerepében — főszerep — Pákeyvel. *Szegedi Híradó*, 1892. november 30.: „Meglepő biztonsága, értelmes, átgondolt, mondhatni kidolgozott előadása, egyes kitérések közvetlen melegsége amellelt tesznek tanúbizonyosságot, hogy ilyen kezdet után csak szép művészi jövő következhet.” Itt már olyan meghívott színésznagyságok partnereként is helyt kellett állnia, mint Jászai Mari (Medea), Vizvári Gyula (Válás után), Molnár László (Aranyember). Még egy váratlan beugrás is növelte szakmai elismerését: az Aranyemberben „a szép Pákey egy próbára játszotta el Timea szerepét” (*Szegedi Híradó*, 1893. március 18.).

A színészvásáron Kömley Gyula szatmári igazgató „vette meg” Pákeyt a következő évadra, amely bár szerencsétlenül kezdődött, de annál sikeresebben fejeződött be. Kömley nyárra megkapta az óbudai színikört, s innen akarta volna a fővárosi publikumot meghódítani. Hogy, hogy nem, mégis Rakodczay Pál foglalta el társulatával az előző évben felépült színházat. Így azután Kömleynek pánikos sietséggel kellett gondoskodnia nyári állomásokról, hogy színészeit foglalkoztatni és fizetni tudja.

Cikcakkos program alakult ki: néhány nap Dés, május Szabadkán, június—július: Szentes, augusztus és szeptember folyamán Kiskunfélegyháza és Nagykőrös. Nagykőrös nevezetes hely Pákey életében. Itt találkozott először Bónis Lajossal, aki — az előző években a székesfehérvári társulattal járta a Dunántúlt, majd Aradon és Nagyváradon töltött egy évadot — a Városligeti Színikör idényének végén ekkor csatlakozott már nemcsak színészként, hanem rendezőként is a viszontagságos turné kis csapatához; két évet nyertek volna, ha a szerencse már Sopronban összehozza őket.

November 1. — végre Szatmár. Patinás, kedves kisváros a Szamos mellett, az előző évben felavatott, gyönyörű új színház, műértő és vendégszerető publikum. Pákey beérkezésének színhelye a következő évi Virágvasárnapig tartó téli szezonban. Mindjárt az első fellépésével — A dolovai nábob leányában Vilmát alakította — beleszólt a szatmáriak szívébe. A *Szatmár* című hetilap 1893. november 18-án ezt írta: „Az est hőse a nők közül feltétlenül Pákey Margit volt... kedvence lesz közönségünknek.” A december 2-i számban A király házasodik előadásáról: „Banilla szerepében újra messze kiemelkedett, rokonszenves alakja, szerepe és játéka hódított.” 1894. február elején Pákey jutalomjátékaul Meilhac és Halévy Frou-frou című drámája került műsorra; a Nemzeti Színház csak pár éve mutatta be a darabot fényes szereposztásban, Gilberte szerepében Márkus Emíliaival. Ismét a *Szatmárt* idézzük: „Mint mikor hosszú szárazság után eső hull alá az égből... (Pákeynek) Gilberte volt a legjobb alakítása, a lelkesült közönség viharos tapsokkal és éljenekkel jutalmazta. Az idei szezonban a társulat tagjai közül még senki sem részesült ilyen szép jutalomjátékban” (1894. február 3.).

* * *

Nem követem tovább nagyanyám művészi fejlődését, csak idáig akartam eljutni, privát élete — és virtuálisan az enyém — sorsfordító pillanatáig. A *Szatmár* ugyanis 1894. február 17-én a következő hírt közölte: „Hymen. Bónis Lajos jeles tehetségű színész a múlt héten jegyet váltott Pákey Margit kisasszonnyal, ki mint ambiciózus színésznő szintúgy kedvelte közönségünknek. Tartós boldogságot s meglegedést kívánunk a megkötendő frigyhez!” Majd március 24-én ezt jelentette: „Esküvő. Bónis Lajos tehetséges színész a napokban tartotta esküvőjét Pákey Margit színésznővel, közönségünk egyik kiváló kedvencével.”

Az esküvő valójában március idusán Kolozsvárt történt. Családi legenda fűződik hozzá. Nagyanyám nagybátyjának és nevelőapjának, Pákey Lajosnak — aki a város századfordulós arculatát meghatározó építőművész volt — Majális utcai villájában készült a nagy eseményre. S mivel a nagybácsi még ekkor is makacsul ellenezte a házasságot, bezárkózott a fürdőszobába, beült a hideg vízzel telt kádba (márciusban!), s kiszólt az aggódó hozzátartozóknak: addig nem jön ki a kádból, míg Lajos bácsi bele nem egyezik a házasságkötésbe. Lajos bácsi persze végül ráhagyta, s Margit boldogan repült az esküvői szertartásra. Tüdőgyulladással fenyegető „szerep”, de — happy end.

Azután vissza Szatmára, éppen a szezon végére. Március 18-án férj, feleség búcsúzóul együtt lépett fel három egyfelvonásosban, köztük Beksicsné Bogdanovics Krisztina, azaz Kriszti néni Polgári házasság című vígjátékában (Bónis már Pesten, a Városligeti Színkörben is szerepelt Beksicsné egy darabjában, a Máltai lovagban), s a *Szatmár* szerint a telt ház előtt „derült hangulatot szereztek a közönségnek”, a *Szatmár és Vidéke* szerint pedig „folytonos tapsban részesültek”. Isten veled, Szatmár!

Innen már kéz a kézben haladtak a színészelet göröngyös és tekervényes útján. Túl hosszú lenne állomáshelyeik felsorolása Kassától Szabadkáig, Kolozsvártól Pozsonyig; bejárták együtt az egész országot, mire sorsuk visszavezette őket Sopronba. Szendrey Mihály társulatával 1903 januárjában a koronázóvárosból érkeztek ide a szokásos téli évadra. Nagyanyám ekkor már két kisgyermek anyja volt; Adrienne (anyám) és Laci fia foglalta le minden percét, nem jutott ideje szereptanulásra, próbákra, ki ügyelt

volna fel a kicsikre az előadások alatt? Egyszóval egy ideig az anyaszerepet kellett vállalnia, s kimaradt a színházból. Annál aktívabb volt Bónis nagyapám, szinte minden este a színpadon volt, s már érett művészként egyre-másra aratta a babérokat.

Csak tallózva az ekkoriban játszott szerepei között: Cyrano — Le Bret, Ocskay brigadéros — Jávorka, Cifra nyomorúság — Poprádi, A dada — Frigyes ügyvéd, Váljunk el — Adhemár, A csikós — Ormódi Bence, Louthe — Dupont, A görög rabszolga című Sydney-operettben Archias, Molnár Ferenc Doktor úr című vígjátékában a rendőrtiszt, a Kuruc Feja Dávidban Caraffa, de fellépett A huszárcsínyben, a Lotti ezredeseiben és még több más darabban. Talán a legemlékezetesebb fellépése a Gyurkovics lányokban (Herczeg Ferenc) és a Sasokban (Rákosi Viktor—Guthi Soma) volt. A *Soproni Napló* „igazi élvezetként” könyvelte el a Gyurkovics lányok előadását. „Ahol két olyan kiváló művész kezében van a siker, aminők Bónis (Horkay) és Kőrösy Juci (Mici), ott a hatás nem maradhat el. Mindketten felhasználták egész szeretetreméltóságukat, és nem hiába.” A Sasokról pedig, amely Bónis jutalomjátékként került színre, így írt: „Bónis Ferrai (egy felszarvazott, féltékeny férj) szerepében búcsúzott tőlünk, legjobb alakításai egyikét nyújtva istenhozzádul. A közönség sokszor és lelkesen tapsolt, a felvonások végén többször hívta a szereplőket.”

Szezonvég, s ezzel lezárult színész nagyszüleim pályájának soproni fejezete, többé — tudtommal — nem tértek vissza a városba, ahol oly sok szíves szót és tapsot kaptak. Felmentek a fővárosba: eltemetni az épp e napokban váratlanul elhunyt Kriszti nénit, majd megint újabb társulatot keresni a virágvasárnapi színészvásáron. Ám a szomorúság meg az elszegődés gondolai után mámorító örömhír: nagyapám szerződötési célból vendéjátéokra kapott meghívást a Nemzeti Színházba, az ország első színpadára, két estére, korabeli színészetünk legnagyobbjai, Újházi, Mihályfi, Gabányi, Vízváriné társaságában Az aranyemberben Krisztyán Tódor és Halévy Constantin abbé című vígjátékában Paul de Lavardens szerepének eljátszására; mindkettő a nagyszerű Náday Ferenc híres szerepe volt, csak pár hete ünnepelték Az aranyember 100. előadásán maradandó emlékü alakítását. Két este, két osztatlan siker a sajtóban és a közönség körében — ez azonban már más lapra tartozik.

Nagyanyám pedig? Több évtizedet átugorva csak az „abgangját” idézem még fel. Amikor 1960-ban az Ódry Színészotthonból már súlyos betegen kórházba kellett vinni, s a tüdőgyulladás lázában agonizált, csuklóján, ujjain egykori hamis színpadi ékszereivel, arcán lázrózsákkal, nedvesen fénylő szemében a ködbe vesző értelem búcsúszikráival, egyre ezt hajtogatta: Hol az aranykakas? Nem értettem. Miféle emlékfoszlány villanhatott fel elhaló tudatában? Csak sok évvel később tudtam meg, hogy a századfordulón a Vígszínházban, majd országszerte játszottak egy Aranykakas című darabot, Blumenthal és Kadelburg vígjátékát, az Aranykakas vendégfogadóban bonyolódó vidám történetet; hőse, Furge Tóni pincér szerelmes a fogadósnéba, aki azonban Gyárfás ügyvédet tünteti ki kegyeivel. S még később felfedeztem, hogy 1899-ben Nagyváradon, 1901-ben pedig Kassán Bónis alakította Furge Tónit, az utóbbi alkalommal a tulajdonosasszony szerepében vendégként fellépő Blaha Lujza „a nemzet csalóánya” mellett. De Pákey...? Ő is szerepelt volna? Vagy másutt játszott ebben a

bolondos komédiában? Innen a haldoklóban fel-felcsillant távoli emlék? Nincs már, aki megmondhatná. Hol az Aranykakas? Végző volt.

Timár Gábor:

Új florisztikai adatok a Soproni-hegységből

A Soproni-hegység flórájának kutatása a magyar botanika történetével szinte egyidős. A kezdeteket Clusius neve fémjelzi, az első országos jelentőségű mérőöldkő pedig Loew Károly és Deccard János Flora Semproniensis-e 1740-ből. A későbbiekben Linné szellemében már sokan kutatták Sopron megye flóráját, az újabb — és mindmáig egyetlen — összegzés azonban még a századfordulón Gombocz Endre tollából született. Századunkban előbb Kárpáti Zoltán, majd Csapody István szerzett elévülhetetlen érdemeket a Sopron környéki flóra és vegetáció kutatásában, munkájuk nyomán a Sopron-hegység jól kikutatottnak mondható. Miért kell mégis újra és alaposan foglalkozni a témával?

- Mert a legutóbbi összegzés a flóra tekintetében közel egy évszázada készült el,
- mert a növényvilág az idők folyamán természetesen is változik, és erre az utóbbi évek szeszélyes időjárása jó okot is szolgáltatott,
- mert a határzóna miatt a terület a közelmúltig el volt zárva, és így két-három évtizede a flóra kutatása is visszamaradt,
- mert az előbb említett időszakban is degradálódott a hegység növényvilága (erdőkben elsősorban az erdőgazdálkodás, réteken azok elhanyagolása következtében), a közelmúltban azonban a terület megnyitása miatt a devasztáló hatások felerősödtek, márpedig ha természeti értékeinket védeni és regenerálni akarjuk, akkor az aktuális helyzetről pontos képpel kell rendelkezünk.

Fenti megfontolások okán fogtunk hozzá, hogy nagynevű elődeink szellemében — és szerencsére részben még segítségükkel — a Soproni-hegység teljes körű botanikai kutatását elindítsuk, és egy a közelmúltban a Kőszegi-hegységről megjelent munkához (Bartha 1994) hasonló művet állítsunk össze. Feltárásunkba a hegylábi területeket is belevontuk, így a kutatás határának északon az Ikvát, majd Sopron város határát, keleten a Harkai-kúpon át húzott vonalat, egyébként pedig — kényszerűen — az országhatárt jelöltük meg. Amint az a következőkből kiderül, előfeltevésünket (hogy tudniillik szó szerint van keresnivalónk a területen) az első év eredményei máris igazolták — sajnos pozitív és negatív értelemben is. A természeti értékek eltűnése legszembeszökőbben a Hidegvíz-völgy rétjein mérhető le, ezek jó része mára a teljes leromlás szélére került. Ezek mellett — legalábbis a hegység hazai oldaláról — harmincnál több korábban jelzett faj eltűnését kellett tapasztalnunk. Legjobb, legérdekesebb eredményeink az Ágfalva és Harka mellett fennmaradt hegylábi nedves rétek feltárásából származnak, ugyanakkor látnunk kell, hogy ezek már csak az egykor nagy kiterjedésű láprétek és mezofil kaszálók utolsó — részben sajnos szintén leromlott — maradványait képezik. Megfelelő kezelésük halaszthatatlan feladat.

A kutatásban részt vevők közül e helyütt a következők adatait adom közre (a szövegben a számokkal hivatkozom rájuk): Antal József (1), Király Gergely (2), Nagy László (3), Szmorad Ferenc (4), Tímár Gábor (5), Varga Tamás (6). Adataik rendelkezésemre bocsátásáért az érintetteknek ezúton is köszönetet mondok.

Jelmagyarázat: KV – közvetlenül (kipusztulással) veszélyeztetett; AV – aktuálisan veszélyeztetett; PV – potenciálisan veszélyeztetett; 2000–10 000 Ft – eszmei érték.

Harasztok — Pteridophyta

Lycopodium clavatum L. — Kapcsos korpafű

10 000 Ft

A Noricum hazai területei közül a Soproni-hegységben a legritkább, eddig ismert lelőhelyeit Csapody (1993) foglalta össze. Ezek mellé sorolandó a Seprőkötő-hegy felhagyott kőbányájának szélén 1995-ben megjelent, egyelőre igen gyenge populáció is (föld alatti hajtásainak kiterjedéséről természetesen nem tudunk képet alkotni) (5).

Equisetum hyemale L. — Téli zsurló

PV, 5000 Ft

Sopron környékéről korábban csak a Laitaicum területén fekvő Rákosi-medencéből volt ismert a Nagy-Tómalom (Wallner 1903) és a Kis-Tómalom (Csapody 1975) mellől. Erős állománya került elő 1995-ben a Hidegvíz-völgyből, a Pisztrángos tó mögötti égeresből, szivárgó vizes partoldalból (4). A faj hazai noricum előfordulásáról mindeddig nem volt tudomásunk.

Ophioglossum vulgatum L. — Kígyónyelv

PV, 2000 Ft

A hegység belső részein korábban a Hidegvíz-völgy háborítatlan nedves rétjeiről volt ismert (Kárpáti 1949), ezek megszűnésével innen minden bizonnyal eltűnt. A hegylábi területeken a Csapody (1993) által közölt Harka melletti lelőhely mellett legalább 20 tő előkerült az Ágfalva mögött Arbesz-rétről is (4, 6).

Matteuccia struthiopteris (L.) TOD. — Struccpáfrány

AV, 10 000 Ft

Soproni-hegységbeli, hidegvíz-völgyi előfordulásáról először Kárpáti (1950) nyomán értesülhettünk, klasszikus lelőhelye környékén ma is több szubpopulációban, elég nagy számban él. Ezek mellett előfordul a Rák-patak mentén a görbehalmi zártkertekben is (minden bizonnyal a közelből áttelepítve) (5), valamint a hegység keleti lábánál, a Kánya-szurdok alján is (5). E jellegzetesen montán faj utóbbi, kb 200 tövet számláló állománya a többitől izoláltan, a flórahatarok újabb felfogása szerint (Csapody 1994) nem is noricum területen található.

Főképp a görbehalmi kertekben több helyütt tapasztaltuk ritka, értékes, és persze elsősorban szép vadnövények betelepítését (a struccharaszt és az alább említett tavel-pajzsikán kívül pl. farkasboroszlán, kankalin): Sajnos azt kell mondanunk, hogy

gondos ápolás mellett e fajok fennmaradása itt sokkal inkább biztosítottnak látszik, mint a szabad természetben. Ezért nem is akarnánk senkit eltiltani e növények tartásától. Azt azonban szeretnénk leszögezni, hogy a veszélyeztetett fajok telepítése nem mehet az egyre gyengülő vadon élő populációk rovására. Mi magunk is foglalkozunk e fajok szaporításával, szívesen bocsátunk mindenki rendelkezésére növényeket, vagy szaporítóanyagot, a legtöbb növénynél azonban a szabad természetben a propagulumok gyűjtését sem tartjuk helyénvalónak (ezt egyébként a hatályos jogszabályok is tiltják). Néhány faj visszatelepítésének kezdeténél egyébként magunk is számítanánk a magántulajdonosok segítségére.

Polystichum aculeatum (L.) ROTH. — Karéjos vesepáfrány

5000 Ft

A hegységből eddig mindössze három helyről publikálták (Csapody 1953, 1956), pedig szórványosan elég sokfelé felbukkan (Hidegvíz-forrás (5), Hidegvíz-völgy: Rideg-bérc (5), Felső-Tödl alja (5), Tolvaj-árok torkolata (2), Récényi út: Tölgyes mocsár (5), Károly-magaslat (1,2). Előbbi lelőhelyei mind egy-egy tőből állnak, ezek mellett kiemelkedik a bánfalvi camping 8 egyedes populációja, ahol a növények almafák tövén, a tulajdonosok szerint nem telepítve élnek (5).

Dryopteris assimilis S. WALKER — Hegyi pajzsika

AV, 5000 Ft

Az irodalomból mindeddig csak Boros nyomán ismerhettük (in: Simon—Vida 1966) Lépesfalva mellől, a Zsilip-árból. Kutatásaink során előkerült a Tacsai-árok Szalamandra-tő feletti részéről (5), valamint a Hidegvíz-völgy végéből (4).

Dryopteris dilatata (HOFFM.) A GRAY — Széles pajzsika

PV, 5000 Ft

Az előző fajhoz hasonlóan kevés konkrét adata van (Kárpáti 1933: Tolvaj-árok, Kárpáti 1949: Zsilip-árok, 1—1 helyről), pedig ma a hegységben meglehetősen elterjedt. Leleőhelyei egyenként felsorolásától eltekintünk, a Rák-patak és mellékviziei, valamint a Zsilip-árok és a Kecse-patak mentén elég nagy számban él.

Dryopteris x tavelii ROTH. — Tavel-pajzsika

A hibrid itteni előfordulásáról mindeddig nem esett említés. A szülőfajok közül a *Dryopteris filix-mas* területünkön is gyakori (és elég változatos megjelenésű), a *Dryopteris pseudomas*-ról csak egy adatunk van (Ördög-árok, Csapody ex verb.). A hibrid előfordul a görbehalmi zártkertekben (5), valamint a Mély-árok (5), a Zsilip-árok (5) és a Hidegvíz-völgy (5,2) lucfenyővel benőtt, szivárgó vizű, hűvös-párás patakmenti partoldalaiban is, mindenütt csak 1—2 tővel.

Zárwatermők—Angiospermatophyta

Alchemilla glabra NEYGENFIND — Havasi palástfű

KV, 10 000 Ft

A faj hidegvíz-völgyi előfordulása a század közepe óta ismert (Soó 1943). Mivel hazánkban csak a Soproni-hegységben fordul elő, és klasszikus lelőhelyén a rétek időközben erősen degralálódtak, a következőkben közreadjuk itteni állomány-felmérésünket is. E szerint a Hidegvíz-völgyben a Roth-ház mellől az erdészeti tevékenység következtében eltűnt (1995-ben itt még kb. 5 töve élt 6), él viszont a Tepper-tanya alatt 30 tő (4), a Pisztrángos-tó fölött 20 tő (4,5) és a meteorológiai állomás fölötti erdészeti rakodón 7 tő (5). Utolsóként említett élőhelye erősen bolygatott, a többi elhanyagolt, kaszálatlan, beerdősülő. Az előbbieket mellett 1 tő előkerült a Fáber-rét kaszálójáról is (2), valamint ismert egy arbesz-réti — az elmúlt évben örvendetesen terjeszkedő — állománya is (Csapody 1993).

Parnassia palustris L. — Fehérmájvirág

AV, 10 000 Ft

A Soproni-hegység belső láprétjein korábban nagy számban élt, mára azonban innen eltűnt. 1995-ben találtuk meg a hegység keleti lábánál fekvő harkai lápréten egy néhány tőből álló populációját (5).

Lathyrus pannonicus (JACQ.) GARCKE ssp. *pannonicus* — Magyar lendnek

AV, 5000 Ft

Sopron környékén a Laitaicumból az ssp. *collinus* (ORTM.) SOÓ alfajt már régóta ismerjük, az ssp. *pannonicus* újabban került elő az Ágfalva melletti egyik rétről (Csapody 1993). Ennél gyengébb populációja él a közelben az Ikva melletti maradvány lápréten is (5).

Gentiana pneumonanthe L. — Kornistárnics

PV, 10 000 Ft

A faj itteni előfordulásának története rendkívül érdekes. Először Guido Supanec találta meg a múlt század végén, s rögzítette útinaplójában „Sopron környékén” helymegjelöléssel. Eltűnő fajként közli még Wallner (1903) a Meskó-rétről, de a Supanec adatait is publikáló Gombocz (1906) flóraművében már eltűntnek nyilvánítja, s az irodalomban többé már nem is bukkan fel. Ezek után 1994-ben került elő újra egy életerős, több száz töves állománya a Harka melletti láprétről (Kozák Gábor közlése nyomán), majd 1995-ben egy csupán kb. 20 tövet számláló populációja az Ikva menti láprétről (5). Utóbbi élőhely erősen elhanyagolt, évek óta kaszálatlan.

Gentianella ciliata (L.) BORKH. — Prémes tárnicska

PV, 10 000 Ft

E mészkezelvelő, száraz réteken előforduló faj régóta ismert a Laitaicum területéről. Teljesen atipikus lelőhelyére bukkantunk azonban az Ikva menti réten: itt kiszáradó lápréten, néhány tő lápi nyúl farkfű (*Sesleria uliginosa*) szomszédságában jelent meg 2 tő, melyek közül az egyik feltűnően erős volt, 6 virágot hordozott (5).

Quercus frainetto TEN. — Magyar tölgy

PV, 10 000 Ft

A Soproni-hegység egyetlen — mindeddig nem publikált, de közismert — fáját a közelmúltban kivágták (!). Hála Hédl András erdésznek az előbbi fa néhány utódát sikerült megőrizni a Görbehalomból Brennebergbányára vezető út mellett.

Iris sibirica L. — Szibériai nőszirm

PV, 10 000 Ft

Sopron környéki előfordulásáról először Csapody (1993) tudósított (Ágfalva: Liget-patak melletti rét). Ágfalva közelében 1992-ben még élt néhány töve az Arbesz-réten (innen azóta kiásták, majd visszatelepítettük) (4,6), és ma is erős populációja található az Ikva melletti lápréten (5). A hegylábi területek közül megtalálható még a korábban már említett Harkai-réten, és elég jelentős számban él a Fáber-réten is (5).

Iris variegata L. — Tarka nőszirm

5000 Ft

Ezt a lajtai flórajárásra oly jellemző növényt területünkről ma csak a Harkai-kúp déli oldalából, molyhos tölgyes széléről ismerjük (itt idén tavasszal találunk meg). Egyetlen régi adata van a Nap-hegyről (Sonnenberg), Gombocz (1906) flóraművéből.

Cephalanthera longifolia (L.) FRITSCH — Kardos madársisak

5000 Ft

Régi irodalmi adatai a századelőről származnak (Wallner 1903, Gombocz 1906), ezeken kívül legutóbb Csapody (1993) közli a Liget-patak melletti rétről. Mi magunk a Fáber-réti gesztenyésben (2) és a Muck mögött, acidofil tölgyesben (3) bukkanhatunk rá.

Epipactis purpurata SM. — Bíboribolya nőszőfű

PV, 5000 Ft

Soproni-hegységbeli előfordulása régóta ismert. Korábban közölt lelőhelyei közül ma csak az asztalfőit sikerült megtalálni, adatait a Tödl-től északra eső völgy kis populációjával tudjuk kiegészíteni (5).

Listera ovata (L.) R. BR. — Békakonty

2000 Ft

Sopron környéki adatai a századelő óta elég bőven állnak rendelkezésünkre. Mi a Rák-patak mentén a Vörös-árok (2) és a Vadkan-árok (5) torkolatánál, a Sopronbánfalva és Ágfalva közötti szelídgesztenyésekben (utóbbi helyen tömegesen) (5), valamint a hegység lábánál az Arbesz-rét égeresben (4,6) és a Kecse-patak Harka melletti részét kísérő égeresben (5) találtuk meg.

Orchis morio L. — Agárkosbor

PV, 10 000 Ft

A hegység belsejéből szórványos adatai régóta ismertek — bár a rétek degradálódása miatt ezek közül mára csak a Fáber-réti és egy hidegvíz-völgyi maradt fenn. Újabb három életerős állománya került elő azonban a már korábban említett külső rétekről: Arbesz-rét (4,6), Liget-patak melletti rét (5), Harkai-rét (4,5).

Dactylorhiza majalis (RCHB.) HUNT et SUMMERH. — Széleslevelű ujjaskosbor

AV, 10 000 Ft

Egykori hidegvíz-völgyi és tacsai-árok élőhelyei mára megszűntek, újabb lelőhelyeit legutóbb Csapody (1993) foglalta össze. Ez utóbbiak mellé sorolandó a harkai láprét erős populációja (5) és az Ikva-menti réten élő, kipusztulás közelében lévő állománya (5). Májig szép számban maradt fenn az először Wallner (1903) által említett Fáber-réti élőhelyén is.

Eriophorum angustifolium HONCKENY — Keskenylevelű gyapjúsás

PV, 5000 Ft

Irodalmi adatai csupán a századelőről származnak, Gombocz (1906) konkrét lelőhelyek említése nélkül sík- és hegyvidéken egyaránt elterjedtnek említi. Ma már ez természetesen korántsem mondható el, általunk ismert lelőhelyei a görbehalmi töltés alatti égeresre (5), a harkai láprétre (5), valamint az ágfalvi Arbesz-rétre (4,6) terjednek ki, és állománya ezek közül is csak a legutóbbin mondható életerősnek.

Eriophorum latifolium HOPPE — Széleslevelű gyapjúsás

PV, 5000 Ft

Az előző fajhoz hasonlóan itt is csak régi adatokkal rendelkezünk, utolsóként a század közepéről közlik (Borosné 1949). A korábban említett Rák-patak menti élőhelyei mára jórészt megszűntek, mi csak a Liget-patak melletti réten találtunk egy kb. 60 töves populációt (5).

Carex umbrosa HOST — Árnyéki sás

PV, 5000 Ft

E montán faj soproni-hegységi előfordulásáról mindeddig nem volt adatunk. Kutatásaink során a Muck alatt, erdészeti út padkáján, vizenyős talajon találtuk meg kis, összesen kb. 2 m²-es populációját (1). Az előfordulás spontaneitása megkérdőjelezhető, a faj további kutatást igényel.

Sesleria uliginosa OPIZ — Lápi nyúlfarkfű

PV, 2000 Ft

A hegység belső rétteiről — több már említett jó lápréti fajhoz hasonlóan — kipusztult, utolsó hírmondóját a Vörös-árok műútja mentén, 1 m²-nyi foltban találjuk meg. A legutóbb közölt lelőhelyein kívül (Csapody 1993) nagy mennyiségben, társulásalkotóként van jelen a Kecske-patak alsó folyása mentén részben természetes

állapotú, részben művelt réteken (4,5), valamint szórványosan, kiszáradó láprétebe keveredve az Ikva-menti réten (5).

Befejezőképpen szeretném a Soproni-hegység védett és veszélyeztetett növényfajainak listáját is közreadni. Teszem ezt annak reményében is, hogy lesznek majd az olvasók között, akik az alábbi fajokra vonatkozó saját megfigyeléseikkel adatainkat gazdagítani fogják. A fajlistánál saját korábbi összeállításomra támaszkodtam (Timár 1996), és a kutatási terület bevezetőben említett határait vettem figyelembe.

Védett és veszélyeztetett növényfajok a Soproni-hegységben

Magyar név	Tudományos név	Veszélyeztetettség 1	Eszmei érték 2
Ágaskosbor	<i>Orchis morio</i>	PV	10000
Árnika	<i>Arnica montana</i>	KV (K)	10000
Árnyéki sás	<i>Carex umbrosa</i>	PV	5000
Avarvirág	<i>Goodyera repens</i>	PV (K)	10000
Békaönt	<i>Listera ovata</i>		2000
Bibirceses kutyatej	<i>Euphorbia verrucosa</i>	PV	
Bíboribolya nőszőfű	<i>Epipactis purpurata</i>	PV	5000
Buglyos szegfű	<i>Dianthus superbus</i>	AV (K)	5000
Csengettyűvirág	<i>Adenophora liliifolia</i>	AV (K)	10000
Egyvirágú-körtike	<i>Moneses uniflora</i>	PV (K)	5000
Elzászi szádogó	<i>Orobanche alsatica</i>	PV	
Enyves aszat (és hibridjei)	<i>Crisium erisithales</i>	PV (KV)	5000
Erdei ciklámen	<i>Cyclamen purpurascens</i>	PV	5000
Erdei gólyaorr	<i>Geranium sylvaticum</i>	PV (K?)	2000
Erdei szellőrózsza	<i>Anemone sylvestris</i>	PV (K)	2000
Erdei ujjaskosbor	<i>Dactylorhiza fuchsii</i>	PV (K?)	10000
Erdei varjúkőröm	<i>Phyteuma spicatum</i>	PV	5000
Erdei zsurló	<i>Equisetum sylvaticum</i>	(PV)	
Évelő szikárka	<i>Scleranthus perennis</i>	PV	
Farkasboroszlán	<i>Daphne mezereum</i>	(PV)	10000
Fehér acsalapu	<i>Petasites albus</i>		2000
Fehér madársisak	<i>Cephalanthera damasonium</i>	(PV)	5000
Fehér zászpa alfaj	<i>Veratrum album ssp. lobelianum</i>	(K)	
Fehérmájvirág	<i>Parnassia palustris</i>	AV	10000
Fekete kökötcsin	<i>Pulsatilla pratensis ssp. nigricans</i>		5000
Fekete ribiszke	<i>Ribes nigrum</i>	KV	10000
Fekete sás	<i>Carex nigra</i>	(K?)	
Fenyőspárga	<i>Monotropa hypopitys</i>	(PV)	
Fodros gólyaorr	<i>Geranium phaeum</i>	(PV)	
Füles fűz (és hibridjei)	<i>Salix aurita</i>	PV (K)	5000
Fürtös bodza	<i>Sambucus racemosa</i>	(PV)	
Gérbics	<i>Limodorum abortivum</i>	PV	10000
Gömbtermésű madártej	<i>Ornithogalum sphaerocarpon</i>	(PV)	2000
Gyöngyvirágos-körtike	<i>Orthilia secunda</i>	PV(K)	5000
Harangláb	<i>Aquilegia vulgaris</i>	PV (K)	10000
Havasi éger	<i>Alnus viridis</i>	PV (K)	10000
Havasi palástfű	<i>Alchemilla glabra</i>	KV	10000
Hegyi pajzsika	<i>Dryopteris assimilis</i>	AV	5000

Magyar név	Tudományos név	Veszélyeztetettség	
		1	2
Hegyi szil	<i>Ulmus glabra</i>	(PV)	
Hegyi zsellérke	<i>Thesium bavarum</i>	(K?)	
Hegyipáfrány	<i>Oreopteris limbosperma</i>	PV	5000
Henye perje	<i>Poa supina</i>	PV	
hibrid orbáncfű	<i>Hypericum x desetangsii</i>	(K)	
Hússzínű ujjaskosbor	<i>Dactylorhiza incarnata</i>	PV	10000
Jerikói lonc	<i>Lonicera caprifolium</i>		2000
Kapcsos korpafű	<i>Lycopodium clavatum</i>	(AV)	10000
Kardos madársisak	<i>Cephalanthera longifolia</i>		5000
Karéjos vesepáfrány	<i>Polystichum aculeatum</i>	(PV)	5000
Kereklevelű körtike	<i>Pyrola rotundifolia</i>	(K?)	5000
Keskenylevelű gyapjúsás	<i>Eriophorum angustifolium</i>	PV	5000
Keskenylevelű tüdőfű	<i>Pulmonaria angustifolia</i>	PV	5000
Kétlevelű sarkvirág	<i>Platanthera bifolia</i>		2000
Kígyónyelv	<i>Ophioglossum vulgatum</i>	PV	2000
Kis körtike	<i>Pyrola minor</i>	(K)	5000
Konkoly	<i>Agrostemma githago</i>	(K)	2000
Kornistárnics	<i>Gentiana pneumonanthe</i>	PV	10000
Kövi benge	<i>Rhamnus saxatilis</i>	PV	10000
Lápi nyúlfarkfű	<i>Sesleria uliginosa</i>	PV	2000
Lápi sás	<i>Carex davalliana</i>	(K?)	
Leánykökörcsin	<i>Pulsatilla grandis</i>	PV (K)	10000
Madárfészek	<i>Neottia nidus-avis</i>		2000
Magyar lednek	<i>Lathyrus pannonicus ssp. pannonicus</i>	AV	5000
Magyar tölgly	<i>Quercus frainetto</i>	PV (K)	10000
Májvirág	<i>Hepatica nobilis</i>		2000
Mocsári lednek	<i>Lathyrus palustris</i>		5000
Mocsári nőszőfű	<i>Epipactis palustris</i>	AV (K)	5000
Nagyvirágú gyikfű	<i>Prunella grandiflora</i>	(K)	5000
Narancsszínű aggófű	<i>Senecio aurantiacus</i>	KV (K)	10000
Nyúlánk madártej	<i>Ornithogalum pyramidale</i>	(PV)	2000
Osztrák borzamazag	<i>Pleurospermum austriacum</i>	PV (K)	5000
Pázsitos nőszírom	<i>Iris graminea</i>	PV	5000
Piros földitök	<i>Bryonia dioica</i>	PV	
Pirosló hunyor	<i>Hellborus purpurascens</i>		2000
Prémes tárnicska	<i>Gentiana ciliata</i>	PV	10000
Réti csomolya alfaja	<i>Melampyrum pratense ssp. angustifrons</i>	PV	
Réti szegfű	<i>Dianthus deltoides</i>		5000
Selymes boglárka	<i>Ranunculus illyricus</i>	(K?)	2000
Sömörös kosbor	<i>Orchis ustulata</i>	PV (KV)	10000
Struccpáfrány	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	AV	10000
Szálkás pajzsika	<i>Dryopteris carthusiana</i>		5000
Szárnyas rekettye	<i>Genista sagittalis</i>	(K?)	
Szártalan bábakalács	<i>Carlina acaulis</i>	PV	2000
Szártalan kankalin	<i>Primula vulgaris</i>	(PV)	2000
Szarvas hagyma	<i>Allium carinatum</i>		2000
Széles pajzsika	<i>Dryopteris dilatata</i>	PV	5000
Széleslevelű bordamag	<i>Laserpitium latifolium</i>	(AV)	
Széleslevelű gyapjúsás	<i>Eriophorum latifolium</i>	PV	5000
Széleslevelű nőszőfű	<i>Epipactis helleborine</i>		5000
Széleslevelű ujjaskosbor	<i>Dactylorhiza majalis</i>	AV	10000
Szibériai gólyaorr	<i>Geranium sibiricum</i>		
Szibériai nőszírom	<i>Iris sibirica</i>	PV	10000
Szirti aggófű	<i>Senecio rupestris</i>	(K)	

Magyar név	Tudományos név	Veszélyeztettség 1	Eszmei érték 2
Szörös baraboly	<i>Chaerophyllum hirsutum</i>	PV (K?)	
Szörös nyír (és hibridje)	<i>Betula pubescens</i>	(K)	2000
Szúnyoglábú bibircsvirág	<i>Gymnadenia conopsea</i>	PV (K)	5000
Tarka kosbor	<i>Orchis tridentata</i>	PV (K)	10000
Tarka nőszirm	<i>Iris variegata</i>	(PV)	5000
Tavaszi csillagvirág	<i>Scilla vindobonensis</i>		2000
Tavaszi hérics	<i>Adonis vernalis</i>	PV (K)	2000
Tavel-pajzsika	<i>Dryopteris x tavelii</i>	PV	5000
Teleki-virág	<i>Teukelia speciosa</i>	KV	10000
Téli zsurló	<i>Equisetum hyemale</i>	PV	5000
Tőviskes sás	<i>Carex echinata</i>	PV	
Turbánliliom	<i>Lilium martagon</i>		2000
Tündérfürt	<i>Arunceus sylvester</i>	PV	2000
Völgycsillag	<i>Atrantia major</i>	(PV)	2000
Zergeboglyár	<i>Trollius europaeus ssp. demissorum</i>	AV	10000
Zöldvirágú körtike	<i>Pyrola chlorantha</i>	PV (K)	5000

1 — Németh F. összeállítása alapján (in: Rakonczay Z. (szerk.) (1989): Vörös könyv, a zárójelben megadottak saját, helyi kategóriáink (ezeket csak ott adtuk meg, ahol az országostól eltérnek)

2 — 12/1993. (III. 31.) KTM rendelet alapján

Irodalom

- BARTHA D. (szerk.) (1994): A Kőszegi-hegység vegetációja. — Kőszeg—Sopron.
- BOROSNÉ MURÁNYI J. (1949): A Soproni Hidegvízvölgy flórája. — Erdészeti Kísérletek 49: 159—159.
- CSAPODY I. (1949): Kiegészítő adatok Sopron flórájának ismeretéhez. — Erdészeti Kísérletek 49: 149—153.
- CSAPODY I. (1950): Sopron és Sopron megye a magyar botanika történetének tükrében. — Agrártudományi Egyetem Erdőmérnöki Karának Évkönyve 1: 257—295.
- CSAPODY I. (1953): Újabb növényelőfordulások Sopron környékén és Baranyában. — Erdőmérnöki Főiskola Évkönyve 51/52: 17—21.
- CSAPODY I. (1955): A Sopron környéki flóra elemeinek analízise. — Soproni Szemle 9: 20—42.
- CSAPODY I. (1956): A soproni természetvédelem múltja, jelene és feladatai. — Soproni Szemle 10: 230—256.
- CSAPODY I. (1975): A táj flórája és vegetációja. In: A Fertő-táj bioszférája 3. kötet. — VITUKI Budapest.
- CSAPODY I. (1993): Florisztikai adatok Sopron környékéről. — Soproni Szemle 47: 318—322.
- CSAPODY I. (1994): A hazai *Noricum* megítélésének új szempontjai. In: BARTHA D. (szerk.): A Kőszegi-hegység vegetációja. — Kőszeg—Sopron.
- GOMBOCZ E. (1901): Sopron flórája. — Természettudományi Közlemények 33: 254.
- GOMBOCZ E. (1902): Sopron környékének edényes flórája. — Növénytan Közlemények 1: 33—37.
- GOMBOCZ E. (1905): Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. — Növénytan Közlemények 4: 39—40.
- GOMBOCZ E. (1906): Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. — Matematikai és Természettudományi Közlemények 28: 401—577.
- IGMÁNDY J. (1949): Adatok Sopron mohafiórájához. — Erdészeti Kísérletek 49: 164—167.
- IGMÁNDY J. (1958): Sopron környékének gombái. — Soproni Szemle 22: 119—135.
- KÁRPÁTI Z. (1932): Adatok Sopron vármegye flórájához. — Annales Sabariensis Folia Musealis 1: 4—6.
- KÁRPÁTI Z. (1933): Újabb adatok Sopron vármegye flórájához. — Magyar Botanikai Lapok 32: 105—106.
- KÁRPÁTI Z. (1934): Újabb adatok Sopron vármegye flórájához II. — Vasi Szemle 1: 174—178.
- KÁRPÁTI Z. (1935): Gáyer Gyula adatai Sopron vármegye flórájához. — Vasi Szemle 2: 162—165.
- KÁRPÁTI Z. (1938): Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. — Soproni Szemle 2: 74—84.
- KÁRPÁTI Z. (1941a): Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén II. — Soproni Szemle 5: 195—201.
- KÁRPÁTI Z. (1941b): Sopron környékének fontosabb gyógynövényei. — Soproni Szemle 5: 1—6.
- KÁRPÁTI Z. (1949): Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén III. — Erdészeti Kísérletek 49: 168—182.
- KÁRPÁTI Z. (1950): Újabb adatok Magyarország flórájának ismeretéhez. — Budapesti Tud. Egyetem Biológia Intézetének Évkönyve 1: 43—47.

- KÁRPÁTI Z. (1954): Kiegészítés Soó—Jávorka: A magyar növényvilág kézikönyve v. munkájához. — Botanikai Közlemények 45: 71—76.
- KÁRPÁTI Z. (1956): Die Florengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laiticum. — Acta Botanica 2: 281—307.
- KÁRPÁTI Z. (1958): A nyugat-dunántúli — burgenlandi flórahatarvonalokról. — Botanikai Közlemények 47: 313—321.
- KISS L. (1949): Néhány érdekes növény előfordulása Sopron flórájában. — Erdészeti Kísérletek 49: 160—163.
- LOEW K. — DECCARD J. (1739—40): Flora Semproniensis. — Kézirat, Sopron.
- SIMON T. (1992): A magyarországi edényes flóra határozója. — Tankönyvkiadó Budapest.
- SIMON T. — VIDA G. (1966): Neue Angaben zur Verbreitung der *Dryopteris assimilis* S. WALKER in Europa. — Ann. Univ. Sci. Bp. Sect. Biol. 8: 275—284.
- SOÓ R. (1943): Növényiszövetkezetek Sopron környékéről. — Acta Geobotanica Hungarica 4: 3—34.
- SOÓ R. (1964—1980): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve I—VI. — Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZMORAD F. — VARGA T. (1993): Az ágfalvi Arbesz-rét természeti értékei. — TDK dolgozat pp. 19.
- SZONTAGH M. (1863): Enumeratio plantarum phanerogamicarum sponte cretentium copiosiusque cultarum territorii Semproniensis. — Verhandl. zool-bot. Gesellsch. (Wien) XIV. Band.
- TÍMÁR G. (1996): Vörös Lista. A Soproni-hegység védett és veszélyeztetett edényes növényfajai. — Soproni Műhely különszám pp. 50.
- VARGA L. (1936): Sopron környékének hatóságilag védett növényei. — Természettudományi Közlöny 68: 433—434.
- WALLNER I. (1903): Sopron környékén található virágos növények és edényes kryptogámok nemei és fajai. — Soproni Áll. Főreáliskola Értesítője, Sopron 1—42.

Cser József:

Horgászdőm emlékezete

Közel fél évszázad távlatából tekintek vissza Sopron horgászvonatkozású eseményeire, melyekben némi szerepem nekem is volt. Az 1946—48. éveket idézem, a polgári demokrácia kialakulásának és korai szétzúzásának időszakát, amely érezhetően rányomta bélyegét a horgászvilág hétköznapjaira is.

1939. III. 1-jén kerültem Sopronba. Addig a horgászattal semmi kapcsolatom nem volt. Csendes örülteknek tekintettem őket, akik jobb híján, tétlenséggel, lustálkodás közben iszogatóssal töltik idejüket. Nekem nem is volt erre időm, mert majdnem minden órát igen nehéz munkaköröm megtanulására kellett fordítanom, ezenkívül egyetemi vizsgáimra is alaposan fel kellett készülnöm. Szórakozásnak, kikapcsolódásnak még a gondolata sem merülhetett fel. Nem volt szabad idő. Ez a megterhelés a kellő gyakorlat megszerzésével, az egyetem elvégzésével lassan oldódott, és 1943 körül, talán a környezet, talán ismeretségi köröm hatására alakult ki bennem a horgászat iránti érdeklődés.

Akkoriban években a halász-horgász vizeken a halászati jog magántulajdonon vagy bérleten alapult. Nekem teljesen ismeretlen terület volt. A véletlen segített. Dr. Lakatos János, volt munkatársam, aki szintén rokonszenvezett a horgászat gondolatával, kártyázó társa volt a Fertő magyar területe halászati bérlőjének, s kijárta nála, hogy horgászati engedélyt kapjunk a Fertő Balfi-medence környéki csatornáira, csónakútjaira. Rajta és rajtam kívül dr. Amberg Ernő jutott engedélyhez. Az engedélyek birtokában kezdtünk barátkozni, horgászást tanulni, a területet

megismerni, amely teljesen ismeretlen volt előttünk. Ez a csatornarendszer a nádas rengetegében azért készült, végtelen szövevényes rendszerben és kb. 2—3 méter szélességben, hogy a learatott nádat szállító dereglyék közlekedhessenek és az út nélküli nádrengetegből a learatott nádat kiszállíthassák.

A számunkra engedélyezett balfi részen volt egy csárdaépület, mellette savanyúvíz-forrás. Innen 800—1200 m hosszú, mesterségesen kiépített töltésút vezetett a nádrengetegbe. Ennek a töltésnek mindkét oldalán is voltak vízzel telt csatornák. Az út végén pedig kb. holdnyi nagyságú mesterséges tó volt, partján deszka-, gerenda-építmények nagyon rossz állapotban. Ezek valamikor talán fürdőépületek, vetkőző- és menedéket adó épületek lehetettek.¹ nekünk teljesen idegen, ismeretlen terület volt, melyet fel kellett fedezni, meg kellett ismerni. — A 80—100 cm mélységű, vízzel telített csatornák többségében rengeteg hal, halivadék nyüzsgött. Nyáron csak vergődtek, mert a vízmennyiség csökkent. — Különösen kárász és csuka volt bőségesen. — Ide jártunk ki kerékpárral kb. 6—10 km hosszú, dombos útvonalon.

A városból a Balfi úton, a téglagyárak, a Pihenőkereszt (Rastkreuz), a balfi országút és a Fehér út mentén karikáztunk naponta a sok meredeket rejtő, nehéz útvonalon, amelynek mindkét irányban voltak emelkedői. Igen fárasztó, de élménydús, újszerű, frissítő kirándulások voltak.

Az engedélyekre nagy szükség volt, mert a csendőrök gyakran ellenőrizték az ott tartózkodókat, illetve a horgászokat.

Ott tartózkodtunk azon az emlékezetes Szt. István-napon is, mikor ifj. Horthy Istvánt repülőgép-szerencsétlenség érte. Ezt a szerencsétlenséget a körülöttünk horgászó katonáktól hallottuk, akik a Sopronban állomásozó kolozsvári ezred tagjai voltak.

Nem tudtam, és ma sem tudom, hogy abban az időben Sopronban szervezett horgásztömörülés működött volna. Tehát a Fertő balfi részének csatornáihoz jártunk; a nyílt vízig nem jutottunk el. — Jártuk a csatornák mellékét mindaddig, amíg a háború vihara lehetővé tette. — Nem hittük, hogy a borzalmak ide is elérnek.

1944 márciusában áthelyeztek Győrbe, onnan csak 1945 végén kerülhettem vissza. Az idő, mármint a történelmi idő szelídülésével újra éreztem a vizek illatát; vonzott, kísértett a horgászat gondolata, de mindent előlről kellett kezdeni. A régi keretek, bérletek, tulajdonviszonyok megszűntek. 1946-ban a kormány rendeletet tett közzé, melyben foglaltak szerint a természetes vizek halászati-horgászati jogát az állam vette át, és a halászati felügyelőségek gondoskodtak a hasznosítás mikéntjéről. Ebből kellett és lehetett kiindulni. A mi területünk felügyelősége Győrben székel. Kapcsolatba léptem velük, tájékoztatásukat kértem. A kapott tájékoztatás alapján elképzelhetővé vált a horgászat szervezett formában történő gyakorlása.

Néhány hasonló gondolkodású érdeklődővel úgy véltük: cselekednünk kell. De hogyan? Úgy hírlett, új egyesületet akkor a háború utáni időkben, alakítani nem lehet.

¹ Pittner János mérnök, nádexportőr bérelte ezt a területet a várostól, s létesítette rajta a romantikus Fertő-strandot (1935—1945); a GYSEV autóbusha járt ki oda. Remek konyhája volt: a bérlő személyesen sütötte a halat. Vö. Tuba László (szerk.): Győr—Moson—Sopron megye települései. Győr, 1994, 51. o. (Fertőboz.) (Hárs József megjegyzése.)

— Tehát valamelyik meglevő, működő sportegyesülettel kellett kapcsolatba kerülnünk, hogy segítséget, illetve befogadásunkat kérjük.

A hozzánk érzelmileg is legközelebb álló Soproni Postás Sportegyesületben találtuk meg a patronáló szervezetet; megalakítottuk annak „horgászszakosztályát”, és ennek keretében találtuk meg a működés lehetőségeit. Ehhez persze az egyesület vezetőségének megértő hozzájárulását kértük azzal, hogy *külső*, tehát nem postás dolgozó tagokat is befogadhassunk. Az engedélyt megkaptuk. Ekkor kezdődhetett meg az igazi szerveződés.

A szerencsés véletlen összehozott néhány tevékeny, a horgászat iránt érdeklődő személlyel. Ők egyéni érdek nélkül, szívesen vállalták a szervezéssel kapcsolatos erőfeszítéseket és járták a különböző fórumokat a cél elérése érdekében.

Ebben a munkában, tevékeny szerepet vállalt dr. *Seregély Árpád* vámszaki főtanácsos, aki a hírlapi tájékoztatást végezte, tehát a sajtófelelős tisztségét töltötte be. — Közöttett egy tájékoztatót, melyben mindazokat felkérte, akik a horgászat iránt érdeklődnek, hogy megbeszélésre a postaigazgatóság épületének egy megjelölt helyiségében, megadott időpontban jelenjenek meg. Néhány emberre számítottunk. Félelmetes sokaság jelent meg. Nagyon megijedtem. Félttem, hogy feletteseim nehezményezik, eltiltják ilyen nagyszámú idegen egyénnek a postaépület belsejébe történő beözönlését. — Hála Isten, minden elsimult. Szemet hunytak. — A megjelentek nagy örömmel, meglepedettséggel fogadták kezdeményezésünket. Írásos nyilatkozatban kérték a horgászszervezet megalakítását, elfogadták annak a Postás Sportegyesület Horgász Szakosztályaként történő működését. Ehhez anyagi segítséget is ajánlottak fel. Felkérték az ügyintézőket a további feladatok ellátására és az ügyek intézésére. — Ezt az írásbeli nyilatkozatot (évekkel később, amikor én már semmi tevékenységet nem végeztem, tag sem voltam, csak a régi irattári anyagot őriztem), megőrzés végett — Piros József tag útján — az akkori elnöknek, Haydan Kálmánnak küldtem el. Nem tudom mi lett a sorsa, mert Haydan Kálmán meghalt.

Tehát ez az alakuló szervezet a „Postás Sportegyesület Horgász Szakosztálya” elnevezéssel kezdte meg működését. A Szakosztály elnökének dr. Amberg Ernő postatanácsost kérte fel, aki a felkérést elfogadta. — Én a titkári vagy jegyzői — ügyintézői — teendők ellátását vállaltam. Ekkor kialakult egy tetterős, tevékeny gárda, amely fáradságot, időt, sőt a saját pénzét sem kímélve hozzálátott a vízfelderítés, helyszíni bejárások nehéz munkájához. Ezek az urak alakították meg az intézőbizottságot is, azaz a tanácsadó testületet. Név szerint: Dr. Seregély Árpád vámszaki főtanácsos, Fodor Béla gazdálkodó, postaszállító vállalkozó, Gecseg Jenő kelmefestő iparos, Pogány Gusztáv a városi adóhivatal vezetője, Piros József látszerész. A postásokat Dr. Amberg Ernő, dr. Lakatos János, Horváth Imre, Kretzinger Kálmán, dr. Cser József, és később a felvidékről visszakerült Török János képviselték.

A tömeges jelentkezettek az akkori társadalom szinte minden rétegét képviselték. Az iskolai, ipari tanulótlól, az egyetemi tanárig, a gyári segédmunkástól az önálló vállalkozóig terjedt a tagok sora. (Dr. Roth Gyula egyetemi tanár, Horváth Mihály zenetanár, Tabajdy Tibor százados, Rétfalvi városi tisztviselő, Haydan Kálmán, az ifjú nemzedék képviselőjében Klauz Emil kereskedő, és Thirring Ferenc vaskereskedő stb.) Gáncs Lajos akkor még nem szerepelt. Emlékezetem szerint az 1948. évben

jelentkezhetett, s mindjárt mozgató erővé vált. Az akkor jelentkezettek közül — tudomásom szerint — most Piros József, Horváth Mihály, Rétfalvi és csekélységem van még életben. Az elhunytak emlékét itt őrizzük.

Tehát az 1946. évben kialakult a szervezet. Első kötelességünk a horgászatra alkalmas vízterület felderítése, megismerése és bérbé vétele volt. Amint már említettem, az 1946. évben megjelent kormányrendelet értelmében a halászati-horgászati jog a Halászati Felügyelőséget illette. Hozzá fordultunk, és az engedélyek megadását, továbbá tájékoztatását kértük. Hosszú tárgyalások eredményeként engedélyt, illetve bérletet kaptunk. A volt Sopron vármegye területéről a Fertő csónakútjait, a Répce folyó, a Kis-Rába, a Garab-csatorna, a Rák-patak a Rábca folyó meghatározott területét, a Rába folyó nicki gát környéki részét, Sopron területén pedig az Ullain és Schwarz egykori téglagyárak agyaggödreit, a Kis-Tómalom és a Nagy-Tómalom vizeit kaptuk meg.

A vizek határvonalai, vagyis területünk határai a horgászjegyen, illetve a „Tagsági igazolványon” részletesen fel voltak sorolva. A horgászati jogot hat évre engedélyezték és érte évi bérleti díjat állapítottak meg. A fent említett vizeken a horgászati jog gyakorlása 1946. szeptember 1-jétől lépett életbe. Ennek értelmében a Nagy-Tómalom tó horgászati jogát a Halászati Felügyelőségtől bérbé kaptuk.

Engem kissé zavart a dolog, mert nem akartam a tótulajdonos érdekeit sérteni, azért arra törekedtem, hogy a meglevő engedély alapján vele — Kovács Vince úrral — külön is megállapodjunk. Számos hosszú tárgyalás után, 1947. március havában ez sikerült is, és ekkor Kovács Vince tudomásul vette a Halászati Felügyelőségtől kapott horgászati engedélyünket. Viszonzásként mi neki is megfizettük a Halászati Felügyelőség által megállapított bérleti díjat. Az 1947. évre eső összeget nyugtázva át is vette. Írásban is megállapodtunk, hogy vita esetén a Magyar Horgászok Országos Szövetsége (MOHOSZ), a Halászati Felügyelőség (Győr), végső fokon pedig a Soproni Járásbíróság döntését fogadjuk el. Erre azonban nem volt szükség.

A tóalmi tavak egyébként abban az időben horgász szempontból üres, kizsárolt, kibombázott vízterületek voltak. Azoknak újratelepítése, halasítása volt szükséges. Vonzóerőt jelentett, hogy gyalog, vagy kerékpáron könnyen megközelíthetőek voltak. Különösen az idős nyugdíjasok és a pénztelen fiatalok látogatták őket, és kísérleteztek a zsinór-áztatással. De ezt legalább jó levegőn, gyönyörű környezetben és — ami nagyon fontos volt — jogszerűen tették.

A horgászat gyakorlását viszont szabályozni kellett, mert bizony elszaporodtak a visszaélések: az erőszakosság, a rablósákmányolás, sőt a robbantásos visszaélés is. (Az egyik tagot tetten értük a Kis-Tómalmon horgászás közben, lőfegyverrel a vízimadarakra lövöldözött. Egy másik tagról azt híresztelték, robbantással igyekezett halat zsákmányolni.)

Ezért felkértük dr. Seregély Árpád tagunkat, tanulmányozza a már működő egyesületek és a Magyar Országos Horgászszövetség (MOHOSZ) alap- és működési szabályzatát, s ennek értelmében állítsa össze a mi működésünket szabályozó alapelveket is. Megtörtént. Az elfogadott „Horgászrendet” a „Tagsági igazolvány”-ba nyomtatva minden tag megismerhette, annak betartatását másoknál is megfigyelhette, és az intező bizottság is állandóan figyelemmel kísérte. Erre nagyon nagy szükség volt,

mert a szabadságot itt is a szabadosság jellemezte, és bizony sok gond merült fel a szabályzat rossz értelmezése és a fegyelmetlenség miatt.

Elkezdődött a szakosodás is, melynek a területi érdekeltségek különbözősége volt az alapja, s persze a személyi érdekek, az anyagi lehetőségek különbözősége. Voltak tehetősebbek, mozgékonyabbak, motorral, kocsival, vasúti szabadjeggyel rendelkezők, ezek a Rábára, annak nicki — bérletünkbe tartozó — területére esküdtek.

Minden anyagi ráfordítást oda követeltek. A kevésbé tehetősek és mozgékonyak a tóalmi tavakat pártolták. Ez volt a gyengébbik erő. Ezek inkább az idősek és a túl fiatalok nemzedéke volt. Bizony nehéz volt köztük egyensúlyt teremteni.

A Rába-pártiak nagy erőre kaptak Gáncs Lajos jelentkezésével, aki mozgékony, tetterős személyiség volt, tele kezdeményező kedvvel, és személyi vonzerővel. Sok követőre talált. Úgy emlékszem, 1948. második felében jelentkezett és csatlakozott. Gáncs Lajos üzletember, vállalkozó volt. Itt is érvényesült kezdeményezése; a nicki gát közelében horgásztanyát építettek. (Hat vagy tíz pihenőhellyel rendezték be, s a területre külön halórt alkalmaztak.)

Ez a kezdeményezés egy egész kis üdülőtelep magjává vált, az évek folyamán a soproni, celldömölki, szombathelyi horgásztársadalom valóságos telepet épített ki itt. Ennek megint voltak hátrányos következményei. Viták dúltak, mert a celldömölkiek és a szombathelyiek a horgászterületek megosztását követelték, a soproniak pedig ragaszkodtak az elsőként szerzett és kapott jogaikhoz.

Abban az időben még üzemelt a Fertőszentmiklós—Celldömölk közötti vasútvonal. Jó csatlakozás volt, jó utazási lehetőséget biztosított. Elfogadható idő alatt kis költség-ráfordítással gazdag horgászterület volt megközelíthető. Amint említettem, sokan is vették igénybe. Kezdetben a nicki vasútállomáson kellett, lehetett le- és felszállni, később a GYSEV a Rábahídnál egy feltételes megálló létesítését engedélyezte, ahonnan a gát menti horgásztelep rövidebb úton volt elérhető.

Amint fentebb említettem, celldömölki és szombathelyi horgászok megirigyelték a soproniak sikereit, eredményeit, igényt jelentettek be a területre, vagy legalább is horgászati lehetőségre. Sikerült, amit akartak. Osztozni kellett.

Nicken — a Rába mellett — igen alkalmas területen, halszaporító tavakat építettünk. Ívató tavak voltak. Nemcsak a Rábába, hanem (postautókon fuvarozva) a tóalmi tavakba is igen nagy mennyiségű pontyivadékot telepítettünk. A kísérlet jól sikerült. Nagy segítséget kaptunk a postától amely két teherautót is adott a vízestartályok szállítására. Persze amint említettem, a Rábába, a két tóalmi tóba, sőt a soproni téglagyári tavakba is jutott halivadék.

Az idő múltával, a szükséges fejlődéssel párhuzamosan a szakosztály keretei szűknek kezdtek bizonyulni a további működéshez. Többször is felmerült az önálló egyesületként történő működés gondolata. Ezt Gáncs és köre szorgalmazta. A postás tagok száma csökkent, a külső tagok száma nőtt, hangjuk egyre erősebb lett; ők nem ismerték az egykori kezdet nehézségeit és korlátait.

Ebben az időben már Török János posta-főfelügyelő volt a szakosztály elnöke. Az 1948. év második felében a polgári demokrácia szellemét egy követelődőbb, erőszakosabb, diktatórikusabb szellem kezdte felváltani. Munkahelyemen köröttem is hidegebb, zavaró légkör kezdett kialakulni. Mi — postások — legnagyobb hányadban

az akkori szociáldemokrata pártban láttuk és kerestük a támogatási lehetőséget, annak tagjaivá váltunk, mert nem akartunk a kommunista pártba belépni. 1948-ban megkezdődött az egyházellenes hajsza, származás szerinti megkülönböztetés, a szocdem párt felszámolása, beolvasztása. Egyesítő gyűléseken vitatták meg az egyének bírálatát.

Az egyik ilyen gyűlésen — nem voltam jelen, vidéken voltam külszolgálatban — engem, azon a címen, hogy „klerikális”, „mindszentista” beállítottágú vagyok, mint „osztályidegent” a szocdem pártból kizártak, s napokkal később az igazolványomat erőszakkal elkobozták. A történekről Celldömölkön dr. Nagy József kollégám tájékoztatott. Majd napokkal később a postaigazgatóság akkori vezetője, aki egyben kommunista párttitkár is volt — engem talán védeni és menteni is akarva — így fogadott: „Jóskám! Én ismerlek. Ismerem a véleményedet, felfogásodat. Veled nagy céljaim vannak. Kérlek azonban, írd alá ezt a papírt.” Válaszom: „Nekem nincsenek céljaim. Köszönöm. Nem írom alá.” Mire ő: „A te helyedben én sem írtam volna alá.”

Az írás a kommunista pártba történő belépési nyilatkozat lett volna. Jöttek a következmények megindult a hajsza. Ennek eredményeként 1949. április 10-e körül állásomból kisöpörtek; minden igény, ellátás, nyugdíj, élelmezési költségterítés nélkül utcára tettek, még a tárgyhónapra már esedékessé vált fizetést sem adták ki. Egy fillért sem adtak, mindentől megfosztottak, az utcára taszítottak, az elhelyezkedési lehetőségtől is megfosztottak.

A munkaközvetítő nem volt hajlandó kiközvetíteni; csak baráti összeköttetéssel, „feketén”, az akkor még részben magánkézben lévő építőiparban éjjeliőrként, napszámosként, segédmunkásként kereshettem a nyomorúságos órabért, hogy a lakbérre valót biztosíthassam...

Ismeretségi köröm legnagyobb része eltávolodott, félt tőlem. Én is félttem mindenkitől. Nem kívántam találkozni senkivel. Állandóan vártam a letartóztatást, internálást. A legszükségesebb holmim össze volt csomagolva: ha visznek, toloncolnak, legalább azt vihessem magammal — ha engedik.

Az elmondottak után talán érthető, hogy a továbbiakban sem lehetőségem, sem kedvem nem volt a horgászattal, a horgászegyesület ügyeivel foglalkozni. Már nem voltam postás, nem képviselhettem a Postás Sportegyesületben a horgászszakosztály értékeit, nem vehettem részt a horgászközösségi életben. A horgászattal és annak szervezetével megszűnt minden kapcsolatom. A horgászközösség életéről, annak további fejlődéséről, alakulásáról az 1950-es évektől már nem tudok érdemlegeset mondani. Tisztelettel és hálával emlékszem azokra a részben meg is nevezett — most már néhai — társaimra, akik az egyesület szervezésében, életbentartásában tevékenységükkel, tanácsaikkal segítettek. A jelenlegi nemzedék nem tudja, nem is tudhatja, milyen sok gáttal, akadályoztatással kellett megküzdenünk, hogy céljainkat elérhessük.

Az én mindenható Istenemnek köszönöm, hogy megengedte, segítette, hogy 90 éves koromban visszaemlékezhettem, összefoglalhattam a történelmi évtizedekben zajlott soproni horgászvonatkozású eseményeket, melyek során — hiszem és remélem —

alapját raktuk le egy egészséget gyarapító, természetet megszerettető, a vízparti levegőt és a napfényt megkedvelő sportágnak és életszemléletnek.²

Kiegészítések — jegyzetek

A „Horgászszakosztály” megalakulása és a „Postás Sportegyesület” által történt elfogadása után, az anyagylettől 400.- Ft (akkor nagy pénz volt) kezdő-, indító segílyt kaptunk. Örömmel más szakosztályok — pl. football — kissé rosszmájúan fogadták.

A „Horgászszakosztály” nagyon jól, túlságosan is népesre sikeredett megalakulását „halászlé” vendégléssel, mint ismerkedési alkalom-szervezéssel ünnepeltük meg, amelyen az egyesület teljes számban, és a Posta Igazgatóság vezetősége is részt vett. Mindenki ingyen kapott nagy adag halászlét. Az egykori — akkor a Győri út sarkán működött „Keglovits vendéglő” tágas helyiségei szűkek voltak a tömeg befogadására. A szervezés Fodor Béla és néhány társa érdeme és fáradozása volt. Személyükben nagy felelősséget és áldozatkészséget is vállaltak. Eredményként közelebb kerültek egymáshoz az eddigi ismeretlen, idegen egyének. Persze mindez még a polgári demokrácia idején volt.

Egy kis ízelítő a Fertőről: Fárasztó útvonal. Mindkét irányban meredek és hosszú dombot kellett megmászni. A mély, szinte szélárnyékban lévő nádrengetegben sehol egy árnyék. Nyári időben óriási hőség, légmozgás nincs, de környékére a rálátás gyönyörű. Aki megismerte az ottani horgászás módját, az eredményes is volt... Én nagyon megkedveltem, bár fárasztó volt.

Hanem 1948 után, a polgári demokrácia helyett más szelek kezdtek fújni. A Fertőt határővezetéké nyilvánították. Oda belépni sokaknak tilos volt. Csak válogatott egyének kaptak arra lehetőséget. Engem eltiltottak, engedély iránti kérelmemet elutasították. Ezért csak a Tóalmok maradhattak a Nicket nem kedvelőknek. A Nagy-Tóalomtól idegenkedtem. Zajosnak találtam, ezért a horgászdíóm tartama alatt legfeljebb egy tucatszor lehettem ott. Nem tudtam megszokni, nem barátkoztam meg vele. Jobban vonzott a Kis-Tóalom. Vadonsága, természetessége, csendessége nekem nagyon pihentető, megnyugtató volt.

Ezen a kis vízen rövid ideig még csónakom is volt, de hamar tönkretették, kikötési láncát, lakatját levették, a csónakot is összetörték. Már csak az evezőlapját őrzöm, mint rövid ideig tartó kedvtelésemlékét.

Nem voltam sem ügyes, sem szerencsés, eredményes horgász. Nem tudtam helyben ülni és lesni a jószerencsét. Nekem mozogni kellett. Érdemleges eredményem nem is volt. Jobban kielégített a horgászegyesület ügyeinek eredményes intézése, a vizek felderítése, a vidék szépségének megismerése. 1949 után ezt is elvitte a szél.

Amint már említettem, a mozgékonyabb, talán tehetősebb, vagy mindent vállaló horgászok a Rábán találták meg eredményes lehetőségüket. Én a felderítésen kívül alig és akkor is eredménytelenül jártam a Rábánál. Akkor a Fertőszentmiklós—Celledömök közötti vasútvonalon aránylag kedvezően és nem is nagyon drágán volt elérhető. A bajok, zavarok akkor kezdődtek, amikor a vonatközlekedést megszüntették... Ez az 1950-es évek után történt. Ekkor már nem voltam tagja az egyesületnek, nem jártam

² Cser József: 90 évesen írta meg visszaemlékezését 1993. és 1994. fordulóján. (Hárs József megjegyzései.)

horgászni, de mások panaszaiból értesültem, hallottam a csalódottságukról, mert évek folyamán sok soproni horgász épített, szerzett magának kisebb-nagyobb üdülőházikót, hajlékot.

Visszahúzódásom után Gáncs Lajos és társai, de a másik csoportosulásból is sokan többször kértek, vegyem át az ügyvezetést, mert az teljesen zilálttá vált. Mindent ígértek. De én annyira félttem, annyira zavart voltam, nem mertem vállalni. A kezdeti évek sikeres szervezési eredményeit díszoklevéllel is elismerték, pedig akkor már tag sem voltam. — Igaz, voltak olyan tagok is, akkor már „elvtársak”, akiket szabálytalan magatartásukért kénytelen voltam figyelmeztetni és ezért nyilvánosan is felelősségre vontak azzal: „kicsoda maga”...

Megállapodás

Mely egyrészlől Kovács Vince soproni lakos, másrészlől a Postás Sportegyesület Soproni Csoportjának Horgász Szakosztálya között a soproni tóalmi tó(nak) horgászatának gyakorlására az alábbiakban kötött.

1. Kovács Vince tudomásul veszi, hogy az Országos Halászati Felügyelőség a tóalmi tavak horgászati jogát a soproni Postás Sportegyesület Horgász Szakosztályának 1946. szeptember 1-jétől számított hat (6) évre bérbe adta.

2. Kovács Vince nem tesz észrevételt az ellen, hogy az egyesület, illetve Szakosztály igazolt és megfelelő igazolvánnyal ellátott tagjai a vízen, vízparton szabadon, zavartalanul — a vonatkozó szabályok betartásával közlekedhessenek, horgászhatnak, a horgászathoz szükséges állásokat, egyéb berendezéseket saját költségükön felállíthatnak, azokat használhassák, a horgászat céljaira saját költségükön a vízre csónakokat ereszhessenek és az(oka)t használhassák. Az állásokat és csónakokat azonban idegeneknek fürdésre vagy csónakázásra átengedni nem szabad.

3. Kovács Vince kijelenti, hogy a halállomány védelme érdekében a tó vizét szükség esetén csak olyan mértékben ereszti le, hogy a halállományt pusztulás ne fenyegetse. A vízleeresztést az egyesület vezetőségével legalább egy hónappal előbb írásban közli, hogy a zsilipnél megfelelő halfogó berendezés felállításáról az egyesület saját költségén gondoskodhasson. — Kovács Vince gondoskodik arról, hogy a vízleeresztésben és egyéb munkákban érdekelt és résztvevő munkások az összeszorított vízbe zsúfolt halállományban kárt ne tegyenek és a vízduzzasztást a lehetőség szerint mielőbb megkezdi.

4. Az egyesület, illetve horgászszakosztály kijelenti, hogy Kovács Vince érdekeinek elsőbbségét elismeri és érdekeit mindenben tiszteletben tartja, tiszteletben tartatja. Ezért: a parthasználat és kártalanítás fejében — bár erre kötelezve nem lenne — méltányosságból és belátásból önkéntesen közös megegyezéssel 1947. évre 180.— azaz egyszáznyolcvan forint bérleti díjat fizet Kovács Vincének. A díj egyösszegben fizetendő.

5. A szakosztály horgászatra jogosult tagjait igazolvánnyal látja el. Magatartásukért, eljárásukért felelősséget vállal. Gondoskodik arról, hogy horgászatot üzletszerűen ne üzzék. A halat el ne adhassák.

Saját szükségletüket (meghaladóan) esetlegesen kifogott halat Kovács Vincének rendelkezésére bocsátják. Az így átadott halak ára év végi leszámolás alapján a

következő évi bérleti díjból kerül levonásba. A Szakosztály tagjai másnak halat nem adhatnak el.

Vita esetén elsősorban a Magyar Országos Horgászszövetség, másodsorban az Országos Halászati Felügyelőség, harmadsorban pedig a soproni járásbíróóság döntését fogadják el.

Felolvasás után helybenhagyólag aláíratott.

Sopron, 1947. március 6.

A Postás Sportegyesület Soproni Csoport Horgász Szakosztályának részéről dr. Cser József csoportelnök. — Török János szakosztályvezető. — Kovács Vince. [Az iratot aláírta még két tanú, s Kovács Vince igazolta az 1947. évi bérleti díj — 180 forint — átvételét.]

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETÉBŐL

Askercz Éva:

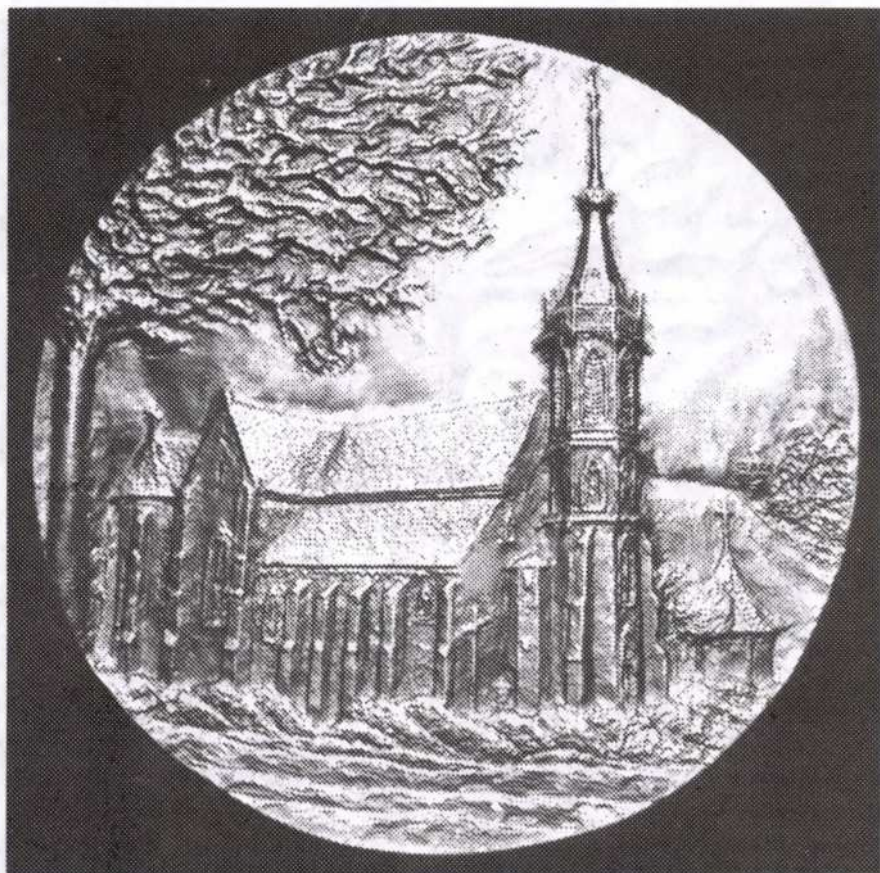
Sz. Egyed Emma kiállításának megnyitója (1996. március 17.)

Sz. Egyed Emma szobrászt szerény embernek ismerjük, s körbetekintve a teremben azt is elmondhatjuk — van mire szerénynek lennie. Ez a több mint 400 érem nem tartalmazza ugyan teljes életművét, hisz nincs minden érme itt, és nincsenek itt emléktáblái, köztéri szobrai és kisplasztikái sem. Amit láthatnak azonban így is lenyűgöző mennyiség: számtalan szorgalmas, elmélyült óra, nap és év eredménye. Megszoktuk, hogy Sz. Egyed Emma érmeit kisebb egyéni kiállítások mellett ott láthatjuk a magyar érmészet minden nagyobb kiállításán és nemzetközi tárlatain, de így együtt ilyen mennyiségben még nem volt szerencsénk látni azokat.

Miközben a kiállítást rendeztem, azon gondolkodtam, hogy' győzi magában valaki ilyen egyenletesen ébren tartani azt az alázatot és odafigyelést, amellyel mások alkotásait becsüli, s amellyel tisztelettel emléket kíván állítani a múlt nagy személyiségei, képzőművészek, zenészek, híres történeti személyiségek, pályatársak mellett a világnak, városoknak, s a környezetnek, amelyben él. Kell ehhez valamiféle alázat, amely a maga mesterségén, művészetén túl figyelemmel kíséri mások teljesítményét is, és mélységesen tiszteli azokat. Mondhatnánk erre, hogy az érmészet pont az efféle gondolatok kifejezésére született, az emlékkiállításra, s a tisztelgésre, s az ünnepek fényének emelésére. Ez így igaz, de az is igaz, hogy a műfaj feszegeti határait, s ma egyre több az olyan érem, vagy plakett, amely túl ezen úgy tekinti magát, mint a szobrászat legkisebb gyermekét, ahol a kihívást a kis méret plasztikai megoldásainak megteremtése jelenti, s alkalommal ezért lemond a konkrét ábrázolásról is. Sz. Egyed Emma azonban nem tartozik ezek közé, megmarad az ábrázolás, a kifejezés, s a világ megközelítésének realista elvénél. Változást érmein

csak abban figyelhetünk meg, hogy korábbi műveinek lapos, leheletszerű plasztikája erőteljesebb, szabadabban modellált lett az évek során.

Érmeinek témaválasztásában nyomon követhetjük vonzalmait, az ember és művész világhoz való kötődését, láthatjuk, hogy mennyire vonzotta és vonzza máig is az emberi arc, a kiapadhatatlan forrás. Portréérmein megannyi változatban figyelhetjük

Szt. Mihály-templom – bronzérem

meg a fiatal és öreg emberi arcokat, emberi karaktereket. De azt is megfigyelhetjük, kiket szeret a magyar és egyetemes festészetből, kik azok a zenészek, akik közel állnak hozzá, kik azok a költők és írók, történelmi személyiségek, akikhez tisztelettel vonzódik. És az érmeek hátlapjain leolvashatjuk azt is, a mesterek milyen alkotását szereti, szeretné megmutatni.

Ha így nézzük a tárlatot, jobban megismerhetjük az érmeek alkotójának ízlését, emberi és művészi kötődéseit.

Voltaképpen ugyanígy végigkövethetjük őt utazásain, élénk rakja mint emléket, spanyol, régi orosz, olasz és magyar épületek sorát is. Leolvashatjuk az éremlapokról

azt is, hogy szereti a gótikát, egészben és részleteiben is. E feszesen komponált építészeti témájú érmeiken elgyönyörködhetünk egy-egy részletben, egy kapu, egy ablak, egy oszlopfő szépségein és üzenetén. Ez a csendes figyelem és szeretet mutatkozik meg vissza-visszatérő soproni témájú érmein is, amelyeken a részleteket újabban felváltani látszik a nagyobb együttesek, a terek ábrázolása, utcaképek látványa.

A hétszáz éves Sopron — bronzérem előlapja

De ha körbenézünk, az is kitetszik, mi vonzza a falu világából, a szép házak, a viseletek — a szép fiatal és szép öregemberek, s a munkálkodó nők, férfiak.

És természetesen nyomon követhetjük megrendelésre, alkalomra készített érmein azokat az egykori és mai eseményeket is, amelyeket érmeikkel tiszteltek meg.

A magánemlékeket kiegészítik tehát a közemlékezések is az érmeiken. A türelmes néző még számtalan megfigyelést tehet a tárlaton, elgondolkodhat azon, hogy az a fajta tisztelgés múlt és jelen nagy teljesítményei előtt milyen ritka dolog mai világunkban és mennyire hiányzó attitűd gondolkodásunkban.

Egyed Emma érmei pótolják ebbeli hiányosságainkat. Az emlékezés, a tisztelet, miként az éremkészítés is, igazából csendes dolog. Látszólag nem is kíván mást, mint hallgatag órákat, csendes babrálgatást az anyaggal, de itt körültekintve ki merné azt mondani, hogy ez kevés.

E magatartást, a művészetet számtalan díjjal honorálta már a szakmai közvélemény és hivatalosság, mi figyelmes műélvezőként állhatunk be a sorba. Várva és kívánva a következő évek csendes óráin megtermő műveket s gratulálva az eddigiekhez. A kiállítást megnyitom.

Horváth Bertalan:

Nosztalgia és valóság
A Soproni Horváth festménygyűjtemény fennmaradása
és fenntartása mellett döntöttek Sopron Város önkormányzata
és Horváth József festőművész leszármazottai

Hogy az életmű legjava együtt maradjon és közkinccsé váljon, Horváth József sosem vált meg legsikerültebb képeitől. Ezzel lehetővé tette, hogy a terjedelmében is nagy életmű legértékesebb része — köztük a díjazott alkotások —, az ötvenéves művészpálya termésének mintegy egyötöde, 1961 óta a közönség által hozzáférhető gyűjteménnyé lett.

Az egykori, Árpád utcai műteremben tíz évig, a belvárosi Ceasar-házban további 25 évig gondozták az emlékmúzeum anyagát a közvetlen hozzátartozók és támogatóik. Talán akad majd egy krónikás, aki megírja ennek a kultúrhistoriai érdekességnek a történetét és epizódjait — a város és a család első megállapodását kikényszerítő „felső” közbéreléstől az 1981. évi szomorú emlékü incidensig —, s az ezután következő szép éveket, a sokunk számára emlékezetes előadásokkal, koncertekkel, különkiállításokkal, és a jubileumi emlékműavatásokkal.

A gyűjtemény fennmaradását biztosító megállapodást ez év elején újíttotta meg a város és a hagyatékot gondozó művészeti alapítvány: ennek az a lényege, hogy a gyűjtemény legértékesebb, eleve múzeumi sorsra szánt része Sopron város 25. évén át nyújtott támogatása — a kiállítóhelyiségek használatának biztosítása — ellenértékéként a városé lett. Az állandó kiállítás egyéb tárgyai — főként nagyméretű vízfestmények, továbbá grafikák, szobrok —, a szerződés legközelebbi, tervezett megújításának időpontjáig (2001-ig) a hagyaték jegyzékbe foglalt, magántulajdonban maradó, de el nem idegeníthető részét képezik.

Az a tény, hogy Sopron már nemcsak támogatója, hanem tulajdonosa is a hagyatékknak, fontos fejlemény, hiszen a kiállítás fenntartása a korábbtól teljesen eltérő közegben történik. Az elmúlt évtizedben ugyanis kihalt egy generáció, a szüleink nemzedéke, Horváth József festő - társai, a barátok és tanítványok egész sora. Már csak az emléke él azoknak, akik a város közéletében kiálltak mellette, vagy ártottak neki. Átalakult Sopron légköre, változtak a kultúra, az értékmegőrzés, a támogatás feltételei. Gyökeresen más ma az idegenforgalom, a szervezett üdültetés szerkezete, csökkent a

múzeumok látogatottsága. Mérlegre került az a támogatási szint, amit Sopron vezetői 25 évvel ezelőtt, a nagy akvarellfestő akkor még elevenen bennük élő emléke — a személyes kapcsolat emléke — alapján ítéltek oda és kevésnek találtak, ám a mai testületnek erről más a véleménye. Fellendült a Horváth-képek forgalma: de nem az aukciók termeiben — hiszen ez a harmincöt év óta változatlan műgyűjtemény távol maradt az üzleti megmérettetéstől —, hanem azoknál az értelmiségi családoknál, ahol még a nagyszülők vettek vagy kaptak Horváth képet, ma pedig a közömbös, vagy egzisztenciálisan „leszakadt” utódok teszik pénzzé értékeiket.

A Caesar-házbeli emlékmúzeum vendégkönyvében lelkesedő és lelkesítő bejegyzések adják hírül, hogy helyesen döntöttek azok, akik — félig a nosztalgia, félig a valóság talaján állva — vállalták a Mester örökségének fenntartását.

Harminc éve már annak, hogy e folyóirat lapjain, ugyanennek a gondnak a hatása alatt írásom jelent meg. (SSz. 1966. 2. szám. „Gondolatok egy leendő soproni Művészházzal.”) Akkor még úgy gondoltam, a végcél a közös „piedesztál”, az állandó soproni képzőművészeti, helytörténeti tárlat, amelyben a régmúlt és a közelmúlt súlya és rangja szerint van jelen. Ma azt vallom, ezt a válogatást az élet már elvégezte.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Lovas Gyula:

Teljes gőzzel — Egy vasutas fotográfus, Finta Béla

A második világháború előtt a soproni fotókiállításokon rendszeresen szerepelt fotósok egyike volt későbbi munkatársam, egy akkor még nagyon fiatal vasutas: *Finta Béla*. Nevét a fővárosi kiállításokon bemutatott, sőt külföldi tárlatokra került fényképek alá is felírták, számos elismerést kapott fényképeiért.

1910. január 10-én született. Apja Finta József segédtisztként szolgálta a vasutat, így érthető, hogy mindkét fia, Jenő is, Béla is a Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút szolgálatába lépett. Béla az elemi iskola hat osztályának elvégzése után a Halász utcai polgári fiúiskola tanulója lett. Ez az akkor meglehetősen szigorú fegyelmet követelő iskola egy életre megadta a fiúnak a szükséges iskolai nevelést. Tagja lett az iskola cserkészcsapatának, valóban boldogan viselte a liliumot kiskabátján. 1927-ben fejezte be a polgári iskola IV. osztályát.

Apja, bátyja előkészítették az útját. Nyár végén jelentkeznie kellett felvételi kérvénye beadása után dr. Holl Jenő üzletigazgatónál. Köztudott volt, hogy a Magyar Cserkészszövetség soproni városi és megyei főtitkári tisztét betöltő üzletigazgató szereti a jó tartású, katonás gyerekeket. Béla is fényesre dörzsölte a kabáthajtókájára kitűzött cserkészjelvényt, s csattanva vágta össze bokáját dr. Holl üzletigazgató előtt. Az ilyenkor szokásos kérdések után megkérdezte, melyik csapatban cserkészkedik, s figyelmeztette a soproni műhelyben szervezés alatt lévő csapatra. Ám Finta Béla ekkor még visszajárt őrsvetetőként a polgári iskolába.

Természetesen felvették a Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút szolgálatába. Szolgálati táblázatába a felvétel napjaként 1927. szeptember 21-i dátumot jegyeztek be. Órabéres lett. Majd két évig különböző munkahelyeken foglalkoztatták a soproni állomáson, s csak 1929-ben ültetett be végre a távirógép mellé. Hosszú szolgálatok vártak a távirászra. Kora reggeltől késő estig, máskor 24 órát szolgált egyfolytában, ezután 24

órát alhatott, pihenhetett, készülve az új szolgálatra. Közben pedig tanult szakvizsgái előtt. Ugyan már 1931-ben forgalmi vizsgát tett, nem osztották be forgalmi gyakorlatra. A gazdasági válság esztendeiben tolokodtak a tisztviselők, tisztviselőjelöltek is erre a szolgálatra. Csak amikor 1936. január 10-én átminősítették napibéressé, akkor kezdhetette meg felügyelet alatti forgalmi szolgálatát, majd újabb vizsga után már májusban önállóan. Kilenc évig kellett akkor várnia a fiatal vasutasnak, mire ürült számára hely az előlépéshez.

Az akkori győri vasúton Kovács Károly és Giczy Gyula fényképeztek rendszeresen, de a tisztviselők között mások is fotóztak a vasúton. Melléjük csatlakozott Finta Béla is, hamarosan egész fényképész-gárda alakult a vasút tisztviselőiből, segédtisztjeiből.

Így történhetett, hogy amikor 1937-ben Haich Károly vezérigazgató 70. születésnapját ünnepelték, a soproni üzletigazgatóság a legjobb ajándékot eszelte ki számára: egy hatalmas fényképalbumot készítenek. Ehhez lefényképeznek minden magyarországi és ausztriai GYSEV szolgálati helyet, azok személyzetét, s ezekkel a képekkel tele adják át születésnap ajándékként a vezérigazgató úrnak.

A család az 1970-es években az albumot visszaadta a soproni igazgatóságnak. Ma a GYSEV üzemtörténeti gyűjteményének egyik féltett darabja.

Ebben az albumban még csupán néhány fotó van, amit Finta Béla készített. A magasabb rang adta tekintély még itt is érvényesült.

Ám remek iskola volt számára az együttműködés az idősebbekkel, ez adta meg az indítást, az érdeklődést a vasúti fényképezéshez. Több változatban készült „Teljes gőzzel...” c. fotója, a soproni, győri vasúti állomást esti fényben megörökítő képei már a következő években elismerést hoztak számára a kiállításokon.

1938. január 1-jén majd 1940-ben és 1941-ben is előléptették. Sokat szolgált a vonali állomásokon — tartalékos forgalmi szolgálattevőként, állomásfőnököt helyettesítve. Jó megélhetést, tisztas fizetést biztosított alkalmazottainak akkor a vasút. A hűsvéti „sonkapéz” az őszi „beszerzési segély”, a karácsonyi pénz még emelték a besorolás szerinti bért. 1940-ben Finta Béla megnősült. Felesége Csernai Ilona tanítónő volt. A rendezett és kiegyensúlyozott házasságból két fiú született: Tamás és Miklós.

A negyvenes évek Finta Béla életében rendkívül termékenyek voltak. Előbb több hazai fényképkiallításon szerepelt sikerrel legszebb fotóival, majd 1942-ben Lisszabonban négy képpel. A háború után Koppenhágában, Antwerpenben, Bostonban, Dublinban, Angliában, Kanadában, Chilében és Svédországban állította ki legszebb fotóit. Közöttük a „Teljes gőzzel” sorozat valamelyik változata mindig szerepelt. A fotóművész Finta Béla is vasutas maradt.

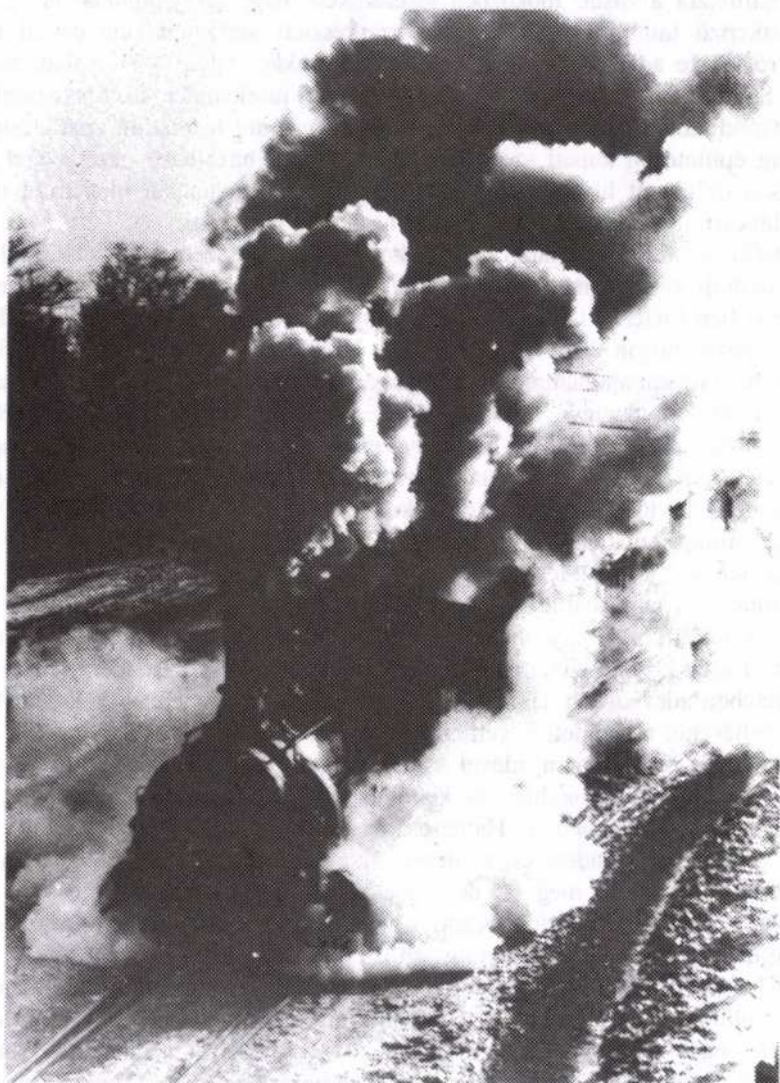
A család Sopronban élte át a második világháborút, s annak szörnyűségeit — ahogy lehetett. Szerencsére fényképezőgépe, negatívanyaga átvészelte a szovjet bevonulás nehéz időszakát. 1946-ban pedig olyan szolgálatot „vállalt”, ami Finta Béla nevét a vasúttörténetben sokáig megőrzi. Végig fényképezte a vasút helyreállításának munkáit. Tömegjelenetei, a helyreállításra meghirdetett rohammunkák ellesett jellemző pillanatai a kor vasútja bemutatásának remek eszköztára.

Idővel a felvonulások, május 1-jei dekorációs tüntetések is lencséje elé kerültek, egyik-másik ilyen képe a helytörténet számára is ritka értékű kortörténeti fotográfia.

1949-ben a vasút Kapuvárra helyezte. Ekkor már ellenőri rangot viselt. Politikai, szakmai munkáját egyszerre ismerte el a soproni vasút-igazgatóság, amikor 1951-ben a fiatal állomásfőnököt főintézővé nevezte ki. Ebben jelentős szerepet játszottak képei is, amelyek ott voltak bekeretezve a hivatali helyiségekben: a vasút nagy hidjainak újjáépítéséről, a soproni állomás felvételi épülete első helyreállításának részleteiről. Még 1951-ben behelyezték az igazgatóság forgalmi osztályára, röviddel később Sopron állomásra.

Ott élte meg vasúti szolgálati idejének talán legszebb másfél évét, amikor 1953 február elsejétől 1954 augusztus elsejéig oktatótisztként dolgozott. A személyzet bizalommal volt hozzá, pedig akkor politikai feladatokat is raktak bőven az oktatótisztre a Politikai Osztály folyamatosan járkáló tisztjei.

1954-ben egész további életét meghatározó beosztást kapott: a GYSEV légoltalmi parancsnoka lett. Aligha tudta volna más tisztviselő „lenyelni” ezt a beosztást. Rajta kívül csaknem mindenki kelletlenül végezte ezt a feladatot, már amennyi belőle egy-egy vasutasra jutott. Ezt csinálni kellett: oktatott, rajzolta színes irónnal az „operatív”

terveket, igyekezett mindenkit meggyőzni a légoltalom gyakorlatainak fontosságáról — szelíden —, miközben mindenki bohócságnak tartotta az egészet. Sohasem felejttem el, mikor Fertőszentmiklóson Balog István szolgálatvezető-váltóór az „operatív parancsnokot” egy gyakorlat során „operett-tiszt”-nek titulálta jelentkezéskor. Finta Béla félre fordította fejét...

Ebben a beosztásában azonban óriási előnyhöz jutott. Munkája mellett, ellenőrzései során soha sem mulasztotta el a fényképezést. Vonalai ellenőrzéseire nem utazott fényképezőgépei nélkül. Nélküle szegényebb lenne a GYSEV története. 1960-ban már légoltalmi törzsparancsnokká lépett elő, s munkáját előbb felügyelői, majd főfelügyelői címmel jutalmazta a vasút. Időközben levelezőként nagy szorgalommal elvégezte a vasúti tisztképző tanfolyamot. Gondosan szerkesztett jegyzeteit vele együtt tanuló társai kézzől-kézre adták, s tanultak belőle. Pedig ekkor egyre több családi teher is jutott rá. Segítőtársa — felesége — éveken keresztül türelemmel viselt betegsége után meghalt. Gondjaiban annyiban volt szerencsés, hogy mint légoltalmi parancsnok az igazgatóság épületében kapott szolgálati lakást, s így haza-haza nézett, éjjel pedig rendszeresen dolgozott hivatali szobájában. Éjszakai szolgálatban menetirányítóként mindig találkoztam vele: beköszönt, mielőtt hazament lefeküdni.

Finta Béla családi és szolgálati teendői közben fotókört szervezett, fotótanfolyamot indított. Hivatali szobája mellett volt a GYSEV-igazgatóság fotólaboratóriuma. Így, amikor 1964-ben Lisiczky Lajos került a soproni igazgatóság élére, szolgálati feladatai és a fényképezés lassan összefolytak. Igaz, a korábbi légoltalom polgári védelemmé oldódott, s hamarosan átadhatta ezt a munkakört a fiataloknak. 1969-ben áthelyezték a Személyzeti és Munkaügyi Főcsoportba. Ezután élhetett igazán Finta Béla a fényképezésnek. A GYSEV új tevékenységi körei, az új üzletágak, a vállalati propaganda ezer feladatot adtak neki. Jóllehet, 1971-ben nyugdíjazták, munkaviszonyát rövidebb-hosszabb időszakokra mindig meghosszabbította a GYSEV. Mindaddig, amíg munkájára a vasútnak szüksége volt, s lassan felnőtt egy újabb fényképész nemzedék erre a feladatra.

Am Finta Béla nem maradt munka nélkül. Kiállítások, üzemtörténeti gyűjtemény összeállítása nélküle nem történhetek. Ráadásul fokozatosan bel- és külföldi utazásai során, városi sétái közben hatalmas diapozitív-anyag gyűlt össze. Jó ideig rendszeresen a TIT keretében adta tovább nézőinek, hallgatóinak azt az ismeretet és látványt, amit diaképei vetítésekor elmondott és vetített.

Első felesége halála után idővel ismét megnősült. Tanárnő felesége szívesen kapcsolódott ehhez a munkához, és kettőjük külföldi utazásainak élményeit adták tovább nézőiknek, hallgatóiknak. Hamarosan a soproni üdülővendégeknek is kellemes időtöltést jelentettek. rendszeres vetítései. Nagyméretű diaképei addig nem látott szépségeket villantottak meg a nézők előtt a város természeti és műemléki szépségeiből. Amikor Friedrich Károly hajlott kora miatt híres „Szép Sopron” diaelőadásait már nem tudta megtartani, ezt is Finta Béla vette át.

Aztán lassan neki is fogyott az ereje. Vetítógépét, diáit már nem tudta magával cipelni az üdülőkbe, de még ment előadásaira, amíg szeme, ereje bírta, amíg el nem szólította a végső parancs. (1994. december 16.) Fényképei azonban nagyobbrészt megmaradtak. Legszebb soproni fotóit a Városszépítő Egyesület archívuma őrzi, hisz azok a várostörténet értékes és művészi dokumentumai. Finta Béla városszeretetének üzenet értékű emlékei.

Baranyai Lenke:

Rozsonits Géza 1939—1996.

Sokféle minősége (tanár, helytörténekutató, népművelő, családapa, ember) közül mi most a helytörténésztől búcsúzunk. A helytörténet kutatóját az jellemzi, hogy közelebb van az emberekhez, távolabb a nagyobb összefüggésekben gondolkodó történettudománytól. Ez lehet gyengesége és erénye egyaránt. Ha a kutató tiszteli a

tudományt, maga is folyton előre halad benne, akkor fontos közvetítője, szószólója lehet annak, az ifjúság és a felnőttek körében. Rozsonits Géza ebből a típusból való — milyen nehéz leírni a szót — *volt.*

A Soproni Tanítóképzőben szerezte első oklevelét, a Pécsi Tanárképző Főiskolán (történelem-ének-zene szakon) a másodikát. Az Eötvös Lóránt Tudományegyetemen történelem szakon a harmadikat. Tanított általános és középiskolában, időnként a

tanári pályát felcserélte a népművelőivel. (1963-ban a gazdag hagyományú faluban Szanyban, 1992-től pedig Fertőszentmiklóson, ahol a Művelődési Házat vezette.)

Ahogy Szokolai Sándor mondta a temetésén „Igazi közösségteremtő, közösségszervező ember volt, akár karnagyként, akár tanárként tevékenykedett.”

A történelemtanárok továbbképzéseiről soha nem hiányzott. Utoljára, ez év május 4-én pedig megajándékozott bennünket a kiválóan megszervezett Bezerédj-konferenciával, amelyen tudós történészek: Fried István, Gergely András, Kállay István, Kurucz Rózsa, Pajkossy Gábor, Szógi László előadásait hallhattuk.

Sokszor elgondolkodom azon, hogy diákjaink milyen keveset, vagy csak egy-egy részt ismernek megyénk reformkori múltjáról. Pedig Széchenyi István mellett olyan nagyságok, mint Felsőbüki Nagy Pál, vagy Bezerédj István és felesége, Bezerédj Amália munkálkodtak hazánk polgári fejlődésén. Rozsonits Géza kötelességének tartotta e nagyságok életének kutatását. Számos cikke jelent meg a Kisalföldben, részt vett a Szülőföldünk-pályázatokon. Idei, harmadik díját már nem vehette át. Megírta Fertőszentmiklós történetét. Halála előtt az említett konferencia anyagának emlékkönyvvé szerkesztésén fáradozott, hogy közkinccsé tehesse az ott elhangzottakat.

A szervezetét pusztító kór, a rák, 1996. július 16-án ragadta el. Közösségteremtő ember volt, közösségünk, a Magyar Történelmi Társulat Soproni Csoportja, lett szegényebb nélküle. Lelkes kutató, szervező volt, energiáink lángja csappant távozásával.

Rozsonits Géza megjelent munkáinak és kéziratainak jegyzéke

Adalékok Fertőszentmiklós történetéhez Magánkiadás, 1993.

Joseph Haydn rokonai kapcsolatai Szentmiklóson. Soproni Szemle, 1993. 47. évf. 1. sz.

A Kisalföldben megjelent cikkek

Öt éve tartó barátság (Fertőszentmiklós és Pleidelsheim) 1993. szept. 21.

Lesvár uralta a vidéket uo. 1994. febr. 28.

A lány hiába leste—várta (lesvári néphagyomány) uo. 1994. márc. 1.

Ékszer—tündérliget (lesvári néphagyomány) uo. 1994. márc. 2.

Futóbetyárok tanyája uo. 1994. márc. 3.

Megsütötték saját kemencéjében uo. 1994. márc. 4.

Német lovakok garázdálkodása uo. 1994. máj. 2.

Ágyúgolyó a torony tetején (Fsztm a török harcok idején) uo. 1994. máj. 25.

Bankár lett az istállófiúból (anekdota) 1994. máj. 30.

A közgyűlés a kultúráért uo. 1994. aug. 6.

Szent István kultusza Sopronban és környékén Honismeret, 1994.4. sz.

Gyermekkincsek kiállítása Kisalföld 1994. nov. 8.

A brigádéros (Bezerédj Imre) uo. 1995. jan. 7.

A gyermekvédelem intézményei uo. 1995. ápr. 18.

Soproni Daloskerületi kultúra uo. 1995. máj. 10.

A Fertőszentmiklósi Pedagógus Női Kar sikerei uo. 1995. dec. 11.

Kéziratok

Az 1947-es választások Sopronban és Sopron megyében a korabeli sajtó alapján

A fertőszentmiklósi úttörőcsapat krónikája 1948—1985

Acélfegyvertől a zsírosgombócig (szómagyarázat az ált. isk. 5—8 osztályos ének—zene tankönyvének dalaihoz).

A halállal és temetéssel kapcsolatos szokások Fertőszentmiklóson

Haydn Magyarországon

Adalékok Fertőszentmiklós földrajzi és utcaneveihez

Fertőszentmiklós (útikalauz)

Útmenti emlékoszlopok és keresztek Fertőszentmiklóson

Halált okozó betegségek Fertőszentmiklóson 1835—1945 között

Az Iliás Ferenc Ált. Isk. története

A Fertőszentmiklósi Gimnázium irodalmi színpadának három éve

Bezerédj István emlékkönyv (Az 1996. májusi tud. konferencia anyaga—szerk. R. G.) nyomdakészen.

Petőháza krónikája nyomdakészen.

*A művek listájának összeállításában ifj. Sarkady Sándor (Széchenyi I. Városi Könyvtár) és Rozsonits Gézáné (Fertőszentmiklós, Jókai u. 3.) voltak a segítségemre.

Hárs József:

Cmarits Margit

(1905. július 13—1995. szeptember 22.)

Szinte észrevétlen távozott körünkből, csendben, ahogyan élt.

A tisztességben megőszült címfestő-, szobafestő- és mázoló-mester hét gyermeke közül ő volt a legidősebb. A család már 1859 óta gyakorolta iparát a városban. Az idők folyamán haladt a korrallal: az apa (1968-ban halt meg, egy évvel élte csak túl felesége elhunytát) az 1930—32-re kiadott címtár hirdetése szerint modern világító reklámtáblák készítésére is vállalkozott. Margit lánya, megszerezvén a képesítést hozzá, átvette tőle a műhelyt (akkor a Kolostor utcai Zichy-palota földszintjén, az 1948. évi címtárban Várkerület 4. sz. alatt), s vezette egészen 1965-ig, amikor a hatodik testvér, János lépett a helyére.

Legszébb évei egybeesnek szülővárosának virágkorával. A két világháború közötti esztendőket Civitas Fidelissimája a kultúrában talált erőt és vigasztalást. A vendéglő „Kispetőfije” felszolgálás közben verseket szavalt, a kórházi főorvos a tervező építészmérnökkel közös Ady-estet tartott a színházban; az Irodalmi Kör ünnepelt szerzője hét közben a Lakatosárugyár kereskedelmi cégvezetője volt; az üvegesegéd Haydn Teremtését vezényelte a Városháza előtt, a rádió mikrofonjába, az ország zeneértőinek örömeire; a nyugdíjas műszaki tiszt, egyben szőlősgazda operakórust szervezett; a kéményseprő-mester művészfotóit első helyre jelölték a szigorú zsűriek a világ legrangosabb kiállításain.

Cmarits Margit szintén ott volt valahol. A polgári után, az iparosiskolában tanult már rajzot, majd Steiner Rezsónél és Soproni Horváth József keze alatt fejlesztette tovább tudását, nemcsak a mesterségében, hanem művészetében is. A Képzőművészeti

Kör tagjaként hosszú időn át vett részt az évi rendszeres tárlatokon. Portréi, tájképei, de főleg csendéletei kellemes színfoltot jelentettek a festőtermi megmérettetéseken. (A bírálóbizottság rendszerint magasabb árat állapított meg, mint amennyire maga a művész értékelte alkotásait.) Csatkai Endre, a soproni képzőművészet utóbbi százegynéhány évéről szólván, így értékeli: „Nagyon nehéz meghúzni a határvonalat

Csendélet. Olaj, 46x57 cm. 1962, mgt.

hivatásos és műkedvelő közt: számos tehetséges ember, aki egyébként valami más hivatást töltött be, esetleg helyi, esetleg más képzőművész szabadiskolájába járt és elérte a hivatásosok szintjét, tovább képezve magát a jobbak sorába került, így p. o. Mihalovits János tanító, ... vagy Cmarits Margit, és mások.” Önállóan nem lépett közönség elé, ám csoportos kiállításokon Szombathelyen, Győrött, sőt Kismartonban is szerepelt. És természetesen részt vállalt a Kör pezsgő életében — gyakorló vagy értő közönségként —, a rajziskolában, a vetített képes előadások sorozatán.

Nem maradt meg a szorosan vett szakmában. Jutott másra is energiája. 1925-től tagja volt az alt szőlóban a Liszt Ferenc Zeneegyesület vegyes karának. (Öccse, János, a zenekarban hegedült.) Amikor felépítették házukat a Felsőbüki Nagy Pál utcában (1. sz.), az előkert izléssel elrendezett virágágyásaiért a *Virágos Sopron* mozgalmanak díját, hatalmas agyagvázát, nyerték. Az épületből a bombázások után

ennyi maradt meg. Ma is őrzik. Margit természetesen belépett a Soproni Városszépítő Egyesületbe. Ugyanakkor, nagy turistaként, a Dunántúli Turista Egyesület tagsági könyvével a hátizsákjában, mászta meg a Raxot vagy a Schneeberg meredek sziklái.

A család még életben lévő tagjai elismeréssel emlegetik, hogy Margit akvarelljeit, tusrajzait, olajképeit Ausztriába, sőt Svédországba is elvitték vásárlói. De ugyanilyen büszkék arra is, hogy az evangélikus templom vagy még korábban a Tűztorony óralapjának festését-aranyozását rájuk bízta az illetékesek. (Az előbbit már 45 után, az utóbbit még Balogh-Kovács Sándor műszaki tanácsos idejében, a húszas években.) Arról nem is szólva, hogy az 1904. és 1925. évi iparkiállításokon a család ezüstérmét kapott. 1938-ban pedig - a Kézműipari Kiállításon - aranyat. Ők festették Kóh Ferenc megrendelésére az 1932. évi szabadtéri hangverseny díszleteit a napkoronggal és sugaraival. (Leírását ld. a SSz. 1984, 110. oldalán.)

Cmaritsék emlékezete nem tud Margitról készült interjúkról, hosszabb beszámolókról, hangosabb reklámokról. Nincs írásban megfogalmazott művészi hitvallása sem. Dolgozott, *csak* dolgozott, hosszú életén át.

Nem, ez a néhány sor nem pótol emlékkiállítást. Meg kellene szervezni előbb-utóbb. Igazán érdemes.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Metzl János:

**Mollay Károly: Hausarznei-und Essigbüchlein von Hans Seyfridt.
Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje (1609—1633).
Nikolics Károly Gyógyítástörténeti Bevezetésével.
Sopron Város Történeti Forrásai.**

B/sorozat, 2. kötet. Kiadja Győr—Moson—Sopron megye Soproni Levéltára és a Soproni Múzeum. Sopron, 1995. 139. oldal, 3 kép.

Nem véletlen hogy Mollay Károly érdeklődését felkeltette a Soproni Levéltárban megőrzött XVII. századi kézirat, a Bécsből Sopronba költözött Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje. Hisz úgy hozta a sorsa, hogy szovjet hadifogságban, minden orvosi előképzettség nélkül, rá volt bízva a fogolytábor egészségügyi ellátása és e tisztét kellő tapasztalatokat gyűjtögetve nagyon jól ellátta. Mivel kevés gyógyszer állt rendelkezésére, bizonyára támaszkodott a népies gyógyításra is. A feldolgozáshoz azonban szükség volt az ő kivételes nyelvi képzettségére, hisz a kézirat korai felnémet nyelvjárásban íródott. A könyv nagy értéke az általa készített szó és tárgymutató, e nélkül még a németül jól tudó sem igen tudná mindig megérteni a recepteket.

A kézirat két részből áll. A terjedelmesebb rész a különböző betegségek és panaszok orvoslására szolgáló házipatikai recepteket tartalmazza. Sok gyógynövény,

fűszer és vegyszer korabeli német nevét ismerhetjük meg belőle, de gyümölcsök eltevésének receptjeit is. A kisebbik rész az eceteskönyvecske, ebben ecetek készítésére, borkezelésre vonatkozó tanácsokat találunk, de néhány süteményreceptet is. Közöttük családtörténeti feljegyzések is vannak. Minden recept előtt németül és magyar fordításban is olvashatjuk, hogy milyen betegség vagy panasz ellen használatos, de maga a recept már csak az eredeti német szöveggel szerepel. A kéziratban nyolc kéz írása ismerhető fel, tehát receptgyűjteményről van szó. Keltezésükből kiderül, hogy a kézirat legnagyobb része még Bécsből származik, de utána Sopronban is szaporították a receptek számát. Számos receptnél név szerint is megemlítik, kitől származnak.

Értékes kiegészítője a könyvnek Nikolics Károly „Gyógyítástörténeti Bevezető”-je, benne a kéziratban szereplő és még ma is használatos gyógynövények, illóolajok, alapanyagok és gyógyszerformák betűrend szerinti felsorolása. Ugyancsak betűrendbe szedte azokat a betegségeket, panaszokat, melyek gyógykezelésére vonatkozó recepteket találunk a könyvecskében.

A könyvnek elsősorban orvos- és gyógyszer-történeti, valamint nyelvészeti jelentősége van. Számos olyan gyógynövény nevét találjuk benne, amit ma is használ a gyógyszerészet és természetgyógyászat, de sok olyan receptet is, mely a mai orvostudományi ismeretek alapján nyilvánvalóan hatástalan, sőt némely esetben a babona kategóriájába tartozik (pl. a pestis elleni gyógyeljárások).

Hiánypótló annyiban, hogy Sopron történetének egészségügyi vonatkozásairól eddig kevés közlemény jelent meg.

Kubinszky Mihály:

Tóth Sándor: A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút rövid története Belvedere meridionale VIII. évf. (1996), 3—4. sz.

A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút 50 éves fennállása alkalmából, 1925-ben megbízást adott *Csatkai* Endrének, hogy a vasút történetét dolgozza fel. A lapunk egykori főszerkesztőjétől kéziratban fennmaradt összeállítás értékes forrásmunka. 1966-ban, amikor a „vasfüggöny” két oldalát összekötő vasút kuriózummá vált, a bécsi Josef Otto *Slezak* kiadó Hans *Sternhart* tollából megjelentette a „*Die GYSEV*” című kis kötetet egy vasúttörténeti könyvsorozat keretében. A bécsi Pospischil Verlag 1981-ben két képeskötetet szentelt a GYSEV-nek. Ezeket az elmúlt években számtalan folyóirat- és újságcikk is követett. Köztük bizonyára a GYSEV saját lapjában *Lovas Gyula* vasúttörténész által írt sorozat „Fejezetek vasutunk történetéből”, a legalaposabb. Reprezentatív, önálló kötet, amit ez a vasút megérdemelne, még várat magára. Talán a közelgő 125 éves jubileum lenne erre megfelelő alkalom.

Tóth Sándor, aki *Lovas Gyulát* követően évekig a GYSEV történetével hivatalból foglalkozott, most rövid, de alapos tanulmányt jelentetett meg egy Sopronban bizonyára alig ismert folyóiratban, ezért is kell felhívni rá a figyelmet. A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszéke „Belvedere meridionale” címmel ad ki egy mindössze 750 példányban megjelenő folyóiratot,

melynek cikkei és illusztrációi egyaránt jól válogatottak. (Sokkal érdekesebb a lap, mint a hasonló műfajú nagy példányszámban megjelenő *História*, mely évek óta ugyanazokon a témákon rágódik). A most megjelent 96/VIII. 3—4. szám a „Magánvasutak Magyarországon” rovatban, melyben korábban már szó esett a Déli Vasútról, közli „A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút rövid története” címmel Tóth Sándor jól megalapozott és az eseményeket jelentőségüknek megfelelően arányosan rendszerező tanulmányát. A mindössze 20 oldalas, néhány illusztrációval kiegészített írás városunk történetét érinti. Megérdemelné egy terjedelmében kiegészített füzetet, talán éppen Szemlénk kiadványainak sorában.

Kubinszky Mihály:

Lovas Gyula: Magyar vasutak a második világháború éveiben
Magyar Államvasutak Rt. Kiadása. Budapest, 1996, 532. o., sok illusztráció
Lovas Gyula: Újra gurulnak a vonatok
Magyar Államvasutak Rt. Kiadás. Budapest, 1996, 434. o., sok illusztráció

A köteteken szerényen az áll. hogy „A visszaemlékezések alapján összeállította és kiegészítette Lovas Gyula”. Nem áll ott, hogy évtizedek fáradtságos munkájával felkutatta és meglátogatta az ország különböző szolgálati helyein még dolgozó vagy többnyire már nyugdíjba vonult vasutasokat és szalagra mondatta velük emlékeiket. A hangszalagok időrendi és tematikai sorbaállítását a tartalmas összekötő szöveg az oly tragikus legújabb kori magyar történelembe illő áttekintéssé kerekíti. A munkák így végigkísérik az olvasót a két világháború közti évektől kezdve a háborút követő újjáépítésig. Különösen jellemzik azok a visszaemlékezések, amelyek a magyar vasutasok feladatairól szólnak, az 1938—1941 között visszacsatolt területek szolgálati helyeinek benépesítéséről, a magyar vasutasok szerepéről a hadiszállításokban, az ország német megszállásáról, a légitámadásokról, a háború végén hazánkon végigseprő harci cselekményekről, az orosz katonák és a velük érkezett orosz vasutasok magatartásáról, a szétroncsolt magyar vasútvonalak forgalmának keserves munkát igénylő újraindításáról. A két kötet minden oldala arról tanúskodik, hogy ezekben az években a háborúban oly fontos szerephez jutott vasútnál is vérrel, könnyel, áldozattal írták a történelmet. Híven kiviláglik ezekből az „interjúkból”, hogy az országot sújtó cselekmények mennyi egyéni tragédiát is okoztak.

Történelemírás ez a munka a javából, a szomorú magyar történelemé. Dokumentumkötetek és szociográfiák egyidejűleg. Hézagpótlók is, hiszen ezt a nemzedéket alig szólaltatták meg eddig ilyen átfogóan a háborús évekről. Időszerű is volt, mert öregszik és veszik az a nemzedék, amelyik ezeket az időköteteket átélte, s emlékezőtehetsége is romlik (ami miatt néhány pontatlanság is került a kötetbe.) Sok memoár jelent meg ezekből az időkötetből: diplomaták, politikusok, tábornokok vagy művészek írták őket. Lovas Gyula összeállításában szürkébb emberek szólalnak meg: vasúti tisztek, mérnökök, forgalmisták, mozdonyvezetők. Akik az eseményeket más

szemszögből látták. Nemcsak a vasútét, hanem az egész országot. Alulról látták, de közelről.

A szerző soproni, a Soproni Szemle olvasói előtt írásaival jól ismert. Ezért a megszólaltatott „öreg vasutasok” egy része ugyancsak soproni. A szerző maga is elmondja — a második kötetben — élményeit arról, hogyan élte át 1944—1945 telét és az orosz csapatok bevonulását Nagycenken. A szerző pontosan be tud számolni a Sopron ellen intézett légitámadásokról, amelyek fő célpontja a két nagy soproni pályaudvar volt. A két kötet ezért városunkról, annak lakóiról, saját történelmünkéről is szól. A szerzőnek Lovas Gyulának külön érdeme, hogy ennek a valójában hálátlan téma feldolgozása és a sok emberi baj összeállítása nem vált sem adathalmazzá, sem visszataszító horrorrá. Olyan olvasmányos a két kötet, hogy nehéz őket a kézből letenni. És érdekes a képanyag is.

Lovas Gyula gazdag szakirodalmi munkásságának úgy hiszem a csúcsa e két kötet. Köszönet érte.

Bartha Dénes:

Tímár Gábor: A Soproni-hegység védett és veszélyeztetett edényes növényfajai

A Soproni Műhely különszáma, Sopron, 1996, pp. 50.

A hatvanas évek közepén Sir Peter Scott, a Nemzetközi Vizivadkutató Iroda igazgatójának javaslatára vörös listákat kezdtek összeállítani a veszélyeztetett növény- és állatfajokról. Azóta a világon több mint kétszáz ilyen összeállítás látott napvilágot különböző nagyságú területekre, illetve különböző állat- és növénycsoportokra vonatkozóan. A vörös listák feladata, hogy felhívják az illetékesek figyelmét a kipusztulás felé sodródó élőlénycsoportokra, s tájékoztassák a szakembereket a flórában és faunában bekövetkezett változásokról. Hazánkban 1989-ben jelent meg a magyar növény- és állatvilág vörös könyve, mely országos viszonylatban 730 veszélyeztetett növényfajt sorol föl. Regionális vörös listák nálunk alig készültek, pedig a földrajzi kistájainkon, tájainkon sokkal szembetűnőbb a flóra sorvadása. Tímár Gábor doktorandusz vállalkozott arra, hogy a Soproni-hegység növényvilágára vonatkozó szakirodalmat feldolgozva, és a hegység flóráját alaposan tanulmányozva összeállítsa a helyi vörös listát. Ez az összeállítás 101 őshonos és 7 kivadult, de valamilyen mértékben veszélyeztetett illetve védett növényfajt sorol fel. A tudományos és magyar név után megtaláljuk a veszélyeztetettségi fokot országos és helyi viszonylatban, utalás történik a védettségre is. A faj rövid bemutatása után a múltbeli és jelenlegi előfordulások következnek, majd a veszélyeztető tényezőkre és a dinamikára vonatkozóan találunk adatokat. Valamennyi növényt Csapody Vera és Széll Marianne tusrajzai is megelevenítik.

A vörös lista sajnos elszomorító tényeket tár elénk. A hegység flórájából eddigi ismereteink szerint 27 faj kipusztult, s ezek között 3 olyan faj is található (hegyi árnik, narancsszínű aggófű, szirti aggófű) melyek egyben a magyarországi flórából is végleg eltűntek. További 10 növényfaj eltűnése gyanítható, de halvány remény van még arra, hogy valahol lappanganak a hegységben, a talán egyszer ismét előkerülnek. Kipusztulással veszélyeztetettnek helyileg 3 fajt (sömörös kosbor, enyves szat, havasi palástfű) tekinthetünk, megmentésük csak jelentős erőfeszítés esetén valósítható meg. Aktuálisan veszélyeztetett 7 faj, ezek állományai rohamosan csökkennek, élőhelyek folyamatosan degradálódnak és tűnnek el. 41 faj potenciálisan veszélyeztetettnek minősíthető, melyeket többek között feltűnő virágaik miatt rendszeresen gyűjtenek.

A főnti, elég szomorú statisztika kialakulásáért többek között a következő, jórészt még ma is ható veszélyforrások okolhatók: a hegység belsejében az egykor elé nagy területet borító láprétek és üde kaszálórétek elhanyagolása, így azok spontán beerdősülése illetve beerdősítése; a peremterületeken lévő gyepek fölthorése; az erdőkben végzett nagymértékű fenyvesítés és a természetszerű erdőgazdálkodástól való elfordulás; kárpótlás és privatizáció; egyes fajok tömeges szedése; fokozódó turizmus, emberi zavarás és környezetszennyezés.

A listába fölvetett fajok közül 80 törvényesen védett, de ennek hatástalan voltát az mutatja legjobban, hogy 25 közülük már kipusztult a Soproni-hegységből. A környezetét látványosan és gyorsuló sebességgel pusztító ember nem akarja még a veszélyt fölismerni, s erejét a megóvásra és a helyrehozatalra fordítani. Így a szakemberek részéről csak vészkiáltásra van mód, melynek egyik megnyilvánulás a mostani vörös lista

LEVÉLSZEKRÉNY

Hárs József: Idei 2—3. számunkban — sajnálatos hiba folytán — a 101. és a 113. oldalakon lévő képek aláírásai felcserélődtek. Elnézést kérünk! Nikolics Károly éles szemű és jó emlékezetre valló megfigyelése szerint a 235. oldalon nem az orsolyiták, hanem a tisztai leánynevelő intézet növendékei láthatók. A helyszín jó, mert oda jártak iskolába. Mentségemre legyen mondva: Stagl fényképész nem egyértelmű felirata tévesztett meg...

* * *

Székelly Imre: A SSz. L. évf. 1. számában az „Elfelejtett emlékerdők, emlékfák” c. cikk szerzője ír a Deák-kút millenniumi emlékkövről. Megemlíti, hogy az emlékkövet széttördelték és ennek darabjai eltűntek a helyszínről. A szöveg rekonstruálása, visszaidézése azonban nem pontos. — Az 1930-as években a soproni emléktáblák szövegét leírtam, összegyűjtöttem. A Deák-kúti régi forrás kövén a következő felirat volt olvasható:

Millenniumi fák

Ég vándora, szellő, mit e fák susognak
Vidd hírül észak-,dél-,kelet-és nyugatnak,
Hogy ezeresztendős régi hazájáról
A magyar le nem mond soha szent jogáról.

Ez a szöveg — a címmel együtt — határozottan utal a hét vezér tiszteletére elültetett emlékfákra és az ország ezeresztendős fennállásának ünneplésére. E szerint a szöveg semmi olyan részt nem tartalmazott, amit ötven évvel ezelőtt bárki is irredentizmussal vádolhatna, a szövegben nem szerepelt a rosszul idézett „szent határok” kifejezés és a trianoni jelszó, a háromszoros „nem”.

Az emléktábla ezzel a szöveggel valóban visszakerülhetne eredeti helyére.

* * *

A szerkesztőség: Köszöntjük a Soproni Városszépítő Egyesület gazdasági vezetőjét, Krisch Róbertet, abból az alkalomból, hogy idén töltötte be 75. életévét. Eredményes további esztendőket kívánva ígérjük, hogy a vele készült interjút (helyszűke miatt maradt ki) a következő számunkban közöljük!

* * *

Dr. Kárpáti László írja, hogy idei 2—3. számunk 253. oldalán a 23. lábjegyzet kiegészítendő. „A pusztanevek nem mindegyike szerepel Magyarország helységnevtárában, mert jórésük csak állattartó telep, juhodály, pásztorszállás jellegű épületekkel, s egy nagy, sík füves-szikes területtel rendelkeznek.” Így van ez a Balmazújváros és Nagyhegyes határában volt Eleppusztával is. Helyéről a hozzászóló térképet is közöl. Ebből kiderül, hogy a puszta a mai Hortobágyi Nemzeti Park része. Ma az Elep-halastó, a darvak vonulásának egyik fő állomása őrzi a nevét. Köszönjük az észrevételt. Az ilyen alapos hozzászólások segítenek tisztázni az igazságot. Ez mindenkor közös célunk!

MUNKATÁRSAINK:

- Dr. Sallai János* hadtörténész, docens, Bp., Farkaserdő u. 19.
Tóth Sándor vasúttörténész Sopron, Brennbergi út 52.
Dr. Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár Sopron, Kökényes köz 3.
Dr. habil Winkler Gábor egyetemi tanár, Soproni Egyetem építéstani tanszék
Boronkai Szabolcs német—történelem szakos tanár, P. h. D. ösztöndíjas, Sopron,
Lackner Kristóf u. 6.
Nyárády Gábor újságíró Bp., V. Henszlmann Imre u. 9.
Tímár Gábor doktorandusz, Soproni Egyetem Növénytani tanszéke
Dr. Cser József Sopron, Zrínyi M. u. 4.
Askercz Éva művészettörténész Sopron, Színház u. 17.
Fejér Zoltán festőművész Sopron, Várkerület 96.
Horváth Bertalan 1025 Bp., Napvirág u. 17.
Lovas Gyula ny. vasúttörténész Sopron, Patak u. 14.
Dr. Baranyai Lenke tanárnő Sopron, Vasvári P. u. 3.
Hárs József olvasószerkesztő Sopron, Deák tér 21–23.
Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos Sopron, Deák tér 35.
Székely Imre tanár 1025 Bp., Vend u. 23.
Dr. Bartha Dénes egyetemi docens Sopron, Vasvári P. u. 3.

SOPRONI SZEMLE ÖDENBURGER RUNDSCHAU LOKALHISTORISCHE QUARTALSCHRIFT

Redaktion: Eva Turbuly

INHALTSVERZEICHNIS

- Sallai, Johann:* Zur Geschichte der Ungarisch-Österreichischen Grenze vom Beginn des XVIII. Jahrhunderts bis heute
Tóth, Alexander: Luftangriffe gegen die ROeEE in 1944/45.

AKTUELLE FRAGEN DER ÖDENBURGER GESCHICHTSFORSCHUNG

- Kubinszky, Michael:* Der Aussichtsturm Karlshöhe gehört wieder dem Ödenburger Stadtverschönerungsvereines
Winkler, Gabriel: Der Aussichtsturm über Ödenburg

KLEINE MITTEILUNGEN

Boronkai Szabolcs: Porträts aus dem deutschsprachigen literarischen Leben Ödenburgs im XIX. Jahrhundert

Nyárády, Gabriel: Wo ist der Goldhahn? (Theatergeschichte.)

Timár, Gabriel: Neue floristische Angaben aus dem Ödenburger Gebirge

Cser, Josef: Als ich noch Angelsport treibte...

KULTURELLES LEBEN IN ÖDENBURG

Askercz, Eva: Eröffnung der Ausstellung von Emma Sz. Egyed

Horváth, Bertolomeus: Nostalgie und Wirklichkeit

NEKROLOGE

Lovas, Julius: Mit Volldampf voraus! — Ein Eisenbahner und Eisenbahn-Fotograf: Béla Finta

Baranyai, Lenke: Géza Rozsonits (1939—1996)

Hárs, Josef: Margaretha Cmarits (1905—1995)

BÜCHERSCHAU

Metzl, Johann: Mollay, Karl: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt (1609—1633)

Kubinszky, Michael: Tóth, Alexander: Kurzgeschichte der ROeEE (ung.)

Kubinszky, Michael: Lovas, Julius: Ungarische Eisenbahnen in den Jahren des Weltkrieges (ung.); Lovas, Julius: Die Eisenbahnen rollen wieder. (ung.)

Bartha, Dionysius: Timár, Gabriel: Die geschützten und gefährdeten Geräßpflanzen des Ödenburger Gebirges.

BRIEFKASTEN

UNSERE MITARBEITER

INHALTSVERZEICHNIS

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *í, ú, Í, Ú* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele. A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ...városokat.¹²

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk. Mivel áttértünk a számítógépes szövegszerkesztésre, munkánkat nagyban megkönnyítené, ha a szerzők floppy-lemezen (Word 6-ban) küldenék el munkáikat.

2. *A lapalji jegyzetek.* Idekerülnek a főszöveg kiegészítő részletei, adatok, főleg pedig a szöveget hitelesítő, igazoló *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története: 1841—1950. Sopron, 1960, 15 — A továbbiakban így: Csatkai i. m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkekre így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar misszilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114—120. A Soproni Szemle nevét mindig rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere, Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiaja. Sopron, 1936, 79—84.

Újságcikkekre így: pl. a szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: a levéltár megnevezése: levéltári jelzet. — A Soproni Levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SL.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai az irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. *kurzív szedés* aláhúzással stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fénykép(ek)et, vagy alkalmas rajzokat (terképvázlat(ka)t!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. rajz(ok) készítőjének nevét is feltüntetni.

6. Az 1993. évi 1. számtól kezdődően a szerzői tiszteletdíjak megváltoztak. Ezentúl csak 11 gépelt oldal felett fizetünk, szerzői íveként 6000 Ft-ot (1 ív 22 oldal). Minden szerző kap cikkenként egy tiszteletpéldányt.

Kérjük a pontos címet, s ha van, az átutalási betét számát, s az ezt kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta Rt. és a RÁBAHÍR RT. Előfizethető 1997-re a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban. (Sopron, Fő tér 1.)

Előfizetési díj 1997-től 1 évre 500 Ft, egyes szám ára: 150 Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban (Sopron, Fő tér 1.) kaphatók.

Sopron barátai: Szavunk ne maradjon raktárfalak közé zárva! Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája története érdekel! Kérjük ehhez az Ön segítségét is. Támogassa a Soproni Szemle Alapítványt!

(Elszámolási számla az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. soproni fiókjánál, Ógabona tér 9., 405-10307. számon.) Az APEH 1993. ápr. 16-án 7830283603. sz. a. engedélyezte, hogy az adományozók - igazolásunk alapján - adományaikat adóalapjukból levonhassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Turbuly Éva felel
Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Felelős kiadó: Dr. Ádám Antal

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. üzemében
(Sopron, Csengery u. 51.)
95. 4316— Felelős vezető: Hillebrand Imre

Terjeszti 1996-ban a Magyar Posta Rt.
Hírlapüzletági igazgatósága

HU ISSN 0133—0748